

શ્રી યતીન્દ્રસરિ-સાહિત્યમાળા-પુષ્પાક ૬

આચાર્યદેવેરા શ્રી ૧૦૦૮ લક્ષ્મીક શ્રીમદ્—

શ્રી વિજય-યતીન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
પ્રસાદીકૃત—

યતીન્દ્રપ્રવચન-ગુજરાતી.

(બીજો ભાગ)

(વ્યાખ્યાન અને ભાષણ આપનારાઓને માટે ખાસ-
ઉપયોગી તથા સર્વસાધારણ વર્ગને સદુપદેશક)

મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજી અને મુનિ શ્રીસાગરવિજયજીના
સદુપદેશથી—

પ્રકાશક—

પારેખ દલછાચ દ ઉજમચ દના આત્મજ શ્રી ચ દુલાલ
હિ મતલાલ, અમૃતલાલ ઘરાદનિવાસીની આપેલ
દ્રવ્ય સહાયથી

શ્રી રાજેન્દ્ર પ્રવચન—કાર્યાલય.

મુ ગુલાલા, પો. ફાલના (મારવાડ)

શ્રી વાર નિર્વાણ સ ૨૪૭૪	} પ્રથમ આદિતિ ૧૦૦૦	{ વિક્રમ સ ૨૦૦૫
શ્રી રાજે દ્રવરિ સ ૪૨		

— સમર્પણ —

ગુરુદેવ ! આપના ચરણકમળમા અહર્નિશ વહુ છું સૂરિયક
ચક્રચૂડામણે ! ગર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર ! જ ગમ-યુગપ્રધાન !
પ્રાત સમરણીય ! વિશ્વપૂજ્ય ! આચાર્યદેવેશ !

પ્રભુ ત્રીમહ-વિજયરાજેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ !

આપે નિ ન્વાર્થલાવથી અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરીને દરેક દેશ,
ગામ, નગરોની જનતામા મહાવીર પ્રભુના મત્ય
મ દેશાએનો પ્રચાર કર્યો, પાળડિયોના પ્રવાહમા
ખેડાના હોડોને જતાવીને સૈદ્ધાન્તિક
માર્ગમા સ્થિર કર્યા અને આપે વિશુદ્ધ
સયમ, ત્યાગ તેમજ જ્ઞાનથી
જનતાને બતાવી દીધું કે
સ સારમા માથા સ યમી,
ત્યાગી અને જ્ઞાની

આજ પણ વિદ્યમાન છે.

આપે અમારા જવા અગ્નિની દુવોને બાગવતી હીમા અને
શૂન આપોને આદર્શતાની રાહ પર સમારૂઢ કર્યા એ ઉપકારનો
બદલો સુકાવવાનું અમારી પાસે કંઈ પણ સાધન
નથી, પરંતુ આપનાં પરમ પુનીત વિશ્વજન સમારાધન

ચરણકમલોમા

મારી આ કૃતિ સમર્પિત કરું ૩

આપનો ૧૬૫૬જમધુપ—

વિજયયતીન્દ્રસૂરિ.

આચાર્ય શ્રીમદ્ નિશ્ચયગતેન્દ્રચૂડીશ્વરજી મહારાજ

દેવ પ્રેમ-ભાવનન

1. The first part of the document is a list of the names of the persons who have been named in the document.

2.

3. The second part of the document is a list of the names of the persons who have been named in the document.

મસ્તાવના.

શ્રી યતીન્દ્ર-પ્રવચનનો બીજો ભાગ આજે આપની સમક્ષ ઉપરિથત કરતા હૃદય અતિ પ્રસન્ન થાય છે. ભૂતિ, ધર્મ, જ્યેષ્ઠાદિ વિષય પર સંખેવા જુદા જુદા પ્રકારના લેખોનો આ સુગમ્ય સમ્રદ્ધ ગ્રંથ છે એ કેટલો સમાવરણીય છે, એ તો પાઠકગણ જાતે અભ્યાસ કરીને જાણી શકશે.

અચક્રાનુ આમ કહેવું વરતુત સત્ય છે કે-હે મનુષ્ય ! તું સસારના પ્રાણીઓમાં સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે તારામાં બળ, બુદ્ધિ, અથવા પ્રાણીઓથી અધિક અને વિશિષ્ટ પ્રકારે છે તારું હૃદય અધિક વિશાલ છે મસ્તક જ્ઞાનનો ભાસ છે હાથ-પગો અધિક પરિચયી છે નેન અધિક જ્યોતિરાનુ છે કણુ અધિક તેજ છે રૂ તને આ બધાની ખચર નથી ?

મનુષ્ય ! આ તારો દેહ એ જ જાતિનો છે કે જે જાતિનો અન્ત યામી ભગવાનનો દેહ હતો તારા મસ્તકની ગચના તેજ છે જે ગોનમ આદિ આદર્શ આત્માઓના મન્તિષ્કોની હતી તારી જીવા એ જ જિહ્વાની બનેલ છે કે જે સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રના મુખારવિદને મુગોભિત કરતી હતી તારી દત્તપક્તિ તારા શ્રોણ, તારું હૃદય તારા નેત્ર, એ જ હાળકામાં ઢળેના છે કે જે હાળકામાં ભગવાન મહાવીર, શુદ્ધ, રામ, કૃષ્ણ, કણ્ઠાદિ આદિના દન્યા હતો તારા હાથની રચના મહામતી ચક્રવર્તી ઝાના, બલદેવ-રામુદેવોના હાથથી જુદી નથી શું તને આ બધું જાણ્યું નથી ?

આ તેજ સૂર્ય છે કે જેણે જગતને સુખમાં અને જીવન આપ્યું છે આ તેજ ચંદ્ર છે કે જેણે જગતમાં સુખ વેધું છે આ તેજ પાણી છે કે જેવડે દેહધારીઓના દેહ સીંચાયા છે આ તેજ અગ્નિ છે કે જેણે જીવોના પ્રાણોને જ્વલિત ના આપેલું છે આ આમશ,

પૃથ્વી, તાગ નક્ષત્રો વાયુ પ્રભૃતિ બધું તે જ છે કે જોમણે સૃષ્ટિ
અનંત કદનાણું કરેલું છે, કરે છે અને કરશે મનુષ્ય ! શું તે આ
કદી પણ વિચાર્યું નથી ?

મનુષ્ય ! તારે એટલા પરિમહી અને સ્વાર્થો ન રહેવું જોઈએ
કામી કોપી લોભી મોહી ન થવું જોઈએ અને એટલા હનાથ અને
અચળ પણ ન મનવું જોઈએ તું વિશ્વનો દેવ અને મહારાજ છે
તારી સુધારણામાં જગતની સુધારણા છે તારા બગાડમાં જગતનો
બગાડ છે સૂર્ય મંદ્ર, નક્ષત્ર, પાણી અગ્નિ પૃથ્વી, વૃક્ષ વેતાઓની
મહાનન જો કે આખા જગતના ઉપકારને માટે છે, પરંતુ તારાવડે તે
તિરસ્કૃત બનીને અત્યંત ધોર અકલ્યાણકારી બને છે તારાવડે જ તે
યોગ્ય રીતે માન પામીને જગતનાં કલ્યાણકારી પણ બને છે બે
ધર્મ, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર હિન્દ્ર અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનું
જીવન તારી કૃપા પર અનલગિત છે સાચું કહીએ તો મનુષ્ય ! તું જ
આ જગતનો ધર્તા (ધારણ કરનાર), હર્તા (સદ્દારક) છે અને ધણ
હરીને કર્તા (ઉત્પાદક) પણ તું જ છે તું મતાન ઉત્પત્તિથી સસારનું
અસ્તિત્વ રચાપે છે વૃક્ષ લતા અને અન્ય વનસ્પતિઓનો તું બગીચો
બનાવે છે અજ તું ઉત્પન્ન કરે છે સરોવર તું બનાવે છે અગ્નિ તું
પ્રજ્વલિત કરે છે આકાશ તને માર્ગ આપે છે વાયુ તારી આગમાં
છે પૃથ્વી તારી દૃઢાનુસારિણી છે ચાહે બધું કર કે ચાહે ખૂર કર

મનુષ્ય ! તું એટલો પરમ શક્તિમાન વૈભવપતિ એક છે પરંતુ
એકે વાત તારે ન બૂલવી જોઈએ કે તાગ આત્માને મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત
થયું છે સસારનું અને પોતાનું પરમ કલ્યાણ કરવાનો અવસર મળ્યું
છે આ અવસરને ખોઈ નાખવાથી પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણ નહિ
કરવાથી મનુષ્ય જીવનનો લાભ ન ઉઠાવતા દુરુપયોગ કરવાથી, તારે
અતમમથે પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે અને પછી હાથમાં કંઈ આવી શકશે
નહિ જાગ, જીક બેઠકાવોને છોડી દે ગગ-દ્રોણના મધનો કાપી નાખ
ગળાફમો કાપ, સદાર જ્ઞાનો અત લાવ રનેક, પ્રેમ, ભક્તિ અને

અદ્વાનો પ્રચાર કર, તારા અને અન્ય પ્રાણીઓના જીવન અર્થાત જને, અસારની સુધમા નહ થાય તેમજ પ્રકૃતિનો પગિશ્રમ વિકૃષ્ટ અને, એવા કામો ન કર

ગુરુદેવનો આ પ્રવાસ આ યુગમા કેટલો સગવડનીય છે એની ચર્ચા “શ્રી યતીન્દ્ર પ્રવચન” પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવના લખતી વખતે કહી દીધેલ છે ગુરુદેવની ભાષા, ભાવ અને શૈલી આ બીજા ભાગમાં પણ હીક રીતે વહી રહી છે, જેવી પ્રથમ ભાગમા પણ હતી એથી એ ઉપર વધારે લખવાની કંઈ આવશ્યકતા નથી મારી સમતિ મુજબ શ્રી યતીન્દ્ર પ્રવચન પ્રથમ ભાગ અને આ બીજા ભાગની પ્રસ્તાવનાઓને મેળવીને એક જ પ્રસ્તાવના સમજવી જોઈએ પોતાનો પરિશ્રમ મચાવવાને માટે હું એવું કરી શકતો નથી, પરંતુ બન્ને પ્રથેની રચના, વિષય, સૂક્તિઓ, યુક્તિઓનો દમ એક સંગ્રહો છે ઉદાહરણો ઉપકથાઓ, વાર્તાઓના દાખલા પણ એક જ જેવા છે બન્ને ભાગોની ભાષા, ભાવ અને શૈલી એક જ પ્રકારની મવત્ર ફેલાયેલી જણાય છે નિ મદદ આ બાજુ વાંચકજનના ખ્યાનને આકર્ષિત કર છું

આપને આ બંને ભાગોના દરેક પૃષ્ઠો પરથી ભાષા, ભાન, વિચાર, શૈલી, કથા કદાણી, ઉદાહરણ, યુક્તિ, સૂક્તિ, નીતિના પદ્ય-ગદ્ય વાક્ય, એ નધુ સર્વની વૃત્તિઓને અગ્રદૂળ, રાષ્ટ્રીય ભાવનાઓથી રમાએલા, પોષક, ઉત્તેજક, સમર્થક અને પ્રચારક મળી શકશે અને મળશે. આ મધ્યકારોથી મેળ કરનારા, મેળના પ્રસ્તાવો અને માથ કરનારા, જેમણે જોન પ્રયકારોને સદા તિરસ્કારેલા છે, જોન પ્રયકારોની ભાષા, ભાવ, શૈલીને જોન કથા-કદાણી, ઉદાહરણોને, યુક્તિ સૂક્તિનાં નીતિપૂર્ણ વાક્યોને, પોતાના પ્રથેમાં લેતાવતાં તો દૂર ગયા, પણ પ્રથેને સ્પર્શ સુદા નથી કર્યા

આચાર્યમહારાજો જધા જ ધર્મોની વિશિષ્ટ વિશિષ્ટ કેટલીક કથાઓ, કદાણીઓના પ્રસંગો પ્રસંગે બતાવેલાં છે આ ભાગોમાં વધારે પડતા દોષ, મોક્ષ અને હેરા જોનેતર વિદ્વાનોના પણ છે જોનેતર વિદ્વા

નેતુ આ ત્રકારે સમાન કળારાઓમાં સમભાવી અને ધર્મ
ક્ષેત્રમાં રાષ્ટ્રીયતાનું ખીજરોપણ કરનારાઓમાં આપ પ્રમુખ છે
વિદ્વાનોએ અને ધર્માચાર્યોએ સમજી લેવું જોઈએ કે આજ તે જ સાહિત્ય
જીવન પામશે-તે જ મધ્ય ઇરિત ગદ્યે જે નધા અથવા તો અધિમરે
સર્વ ધર્મોનો સ્પર્શ કરતા દશે જેમાં બધી અથવા તો વધારે પાના
દરેક જાતના મહાપુરુષો, કવિ લેખકો સુધારકોના શ્રમને યોગ્ય રીતે
સમાનેનો દર્શાવે આ જાગોની જાણમાં પણ પ્રાકૃત સરકૂન, ઉદ્ભવ
આદિ વધી મુખ્ય મુખ્ય જાણના પ્રચલિત ચળવળોનો પ્રયોગ કરેનો છે
ખીજ વિદ્વાનોનું સમાન અને જાતજાતની જાણોએ અપનાવવાનું
આ રાષ્ટ્રીય યુગમાં કેટલું વાંછીય અને આવશ્યક છે અને વધારે વિશેષ
તામાં ધર્મ પથ મત સમ્રાટ અને ક્ષેત્રોની સક્રિય પરિધિનો જામ
કરીને એને વિશાલતા આપવાને માટે કરા માર્ગ અને રૈલીનું અનુકરણ
કરવું આવશ્યક છે એ આચાર્યદેવ કેવી દૂર અને મદરાર્થ સુરી
સમજ્યા છે તે વાંચક આ જાગને વાચીને બહુ સારી રીતે સમજી શકશે

મને આશા છે કે-આ મધ્ય મુમુક્ષુ આચાર્યોના માટે અત્યંત
ઉપાદેય સિદ્ધ થશે અને આ મધ્યની આજના રાષ્ટ્રીય માહિત્યમાં પણ
ગણતરી થશે જે જૈન દિક્કુ મુસલમાન પારસી, ખ્રિસ્તી આદિ બધી
જ જાગતરખમાં વમનારી જાતિઓમાં પ્રેમ રનેદ, સાદાઈ, મહા
જાકિતના પ્રવાહો વહાવશે પરસ્પર પડેલી ખામીઓને પૂરશે મેળવશે
એમનાં હૃદયોને, ખીજ ખાલુથી રાષ્ટ્રીયતાના બંધનમાં બંધશે

મારો રાહ જતાવનાર આ મધ્ય આચાર્યદેવને જૈનાચાર્યોમાં પ્રતિનિધિ
કરે છે જેમણે રાષ્ટ્રીય જાવનાઓનું મહત્વ સમજ્યું છે અને સમ વવા
ત્મક નીતિ મદલ કરી છે અને એ જ સાધુનું સર્વ વર્ણવન છે આ
મધ્ય બધી રીતે સમાદ જીવ છે મધ્યની રૈલી રાષ્ટ્રીય અને અનુકરણીય છે

હૌષત્સિદ્ધ લોહા જૈન અરવિંદ ' ખી એ,
મુ જાગરા (મારવાડ)

પરીખ ચન્દુલાલ ફલછાચન્દ

મુ યરાદ

(ન્યુ ડીસા)

શ્રી મહોદય પ્રેસ-ભાવનગર

વિષય-પ્રદર્શન.

૧ વર્મ અને સમાજ સ્થાપના	૧
૨ વિષ્ણુરાયેલા ઉપદેશ-કથા	૧૩
૧ બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું મહત્ત્વ	૧૩
૨ સાદસ, દૈત્ર્ય મંત્રણ અને ઉદ્યોગ	૧૪
૩ વૈષ્ણવ્ય એટલે સેવાધર્મ	૧૭
૪ આજ્ઞા મિહિરનો અંતિમ ઉપદેશ	૨૦
૫ સસાગ્રા આજ્ઞા જ મહાકુરમન છે	૨૩
૬ મગ્ધ પથ જીવન સમાજ કે	૨૫
૭ મપત્તિના મૂળમાં જ અનથ છે	૨૬
૮ પારિવારિક અંકુશ સાગ છે	૨૭
૯ સમયનું પગિવર્તન	૨૮
૧૦ જ્ઞાન કદા પથ નિષ્કળ થતુ નથી	૨૯
૧૧ વીતગગ મિવામ સૌ કોષ્ટ દોષી છે	૩૦
૧૨ ક્રોધ સૌ સતાપનો ઉત્પા ક છે	૩૦
૧૩ સસર્ગ પલ ગુણ દોષનું કાગ્ધ છે	૩૧
૧૪ અસધમીએ વદન યોગ્ય નથી	૩૨
૧૫ સાદિત્યકારેના પરિશ્રમની સફળતા	૩૩
૧૬ કાળની ગતિ ક્ષિપ્રગામી છે	૩૩
૧૭ હિંદુ, ઈસાઈ અને ઇસ્લામ ધર્મના મિદ્ધાતો	૩૫
૧૮ વીર્ય માણસોની સાથે ઝઘડા ન કરવો	૩૬
૧૯ આજ્ઞા વિષમ યુગ	૩૬
૨૦ ક્ષમાશીલતામાં જ સર્વ ગુણો ગહેતા કે	૩૮
૨૧ કામદેવનું જ પ્રાગલ્ભ્ય (કાલિદાસની કથા)	૪૦

૨૨ વિશ્વાસપાતલુ પરિણામ સાઈ ન જ હોય (સે ૧૧મથ્થ રામદેવની કથા)	૪૪
૨૩ સસારના પ્રાણીઓને સુખ ક્યાં છે ? (એક પૌગણિક કથા)	૪૭
૨૪ સા'નીઓ વ્યાખ્યાન વાચી શકે.	૫૦
૪ "તુષ્ણાહિન્વી" રાનોકની વ્યાખ્યા અને સતપુરોના લક્ષણ	૬૫
૧ તુષ્ણને દૂર કરો (કપિલ વિગ્રની કથા)	૬૫
૨ સદનથી ન બેસો (પ્રજુ મહાવીરનું ઉત્તર)	૭૮
૩ અભિમાન કદી ન કરો (વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ તેમજ પશ્વિત અને બેડૂતનું દર્શાવ)	૮૭
૪ પાપમાં આનંદ ન મળે	૯૭
૫ હમેશાં સત્ય બોલના શીખો	૧૧૩
૬ શિષ્ટ સમાજના શત્રુ પર ચાલતા શીખો	૧૨૨
૭ વિદ્વાનોની સેવા કરો (એક મહાત્મા અને વેશ્યા)	૧૨૯
૮ મા ય જનોનું સમાન કરો	૧૩૩
૯ દુશ્મનને પણ પોતાનો મણો	૧૩૬
૧૦ ઉત્તમ ગુણોવડે પ્રસિદ્ધ થાઓ (કાવિદાસ અને શિષ્ય)	૧૪૦
૧૧ પોતાની આજ્ઞાનું વક્ષણ કરો	૧૪૬
૧૨ દુખી છવો પર દયા સાવો	૧૪૮
૫ સ્ત્રી કેળવણી અને તેનું શિયળાનત (ગાળ રમણદેવ અને સતી માત્રવતી)	૧૬૪
૬ ધન અને ખુશામત.	૧૬૪
૭ ચાર પ્રકારના મનુષ્યો ઉપદેશ દેવા યોગ્ય નથી	૨૦૧
૧ રાગી પુરુષ (સુરગી કુરગીનું ઉદાહરણ)	૨૦૧
૨ દુષ્પરિણામી પુરુષ (દયાસહગની કથા)	૨૦૬
૩ અત્યંત જડ પુરુષ (બોલાની કથા)	૨૧૨
૪ પૂછકું પકડી રાખનાર પુરુષ (આંધળા રાજકુમારની કથા)	૨૨૨

૮ સમ્યક્ત્વ અને તેના આગાર	૨૨૯
૯ કુમારપાલ અને હિતશિક્ષારાસના ઉપયોગી સુસાપિત-કૃત્યુભો	૨૩૬
૧ એ બાલવયથી સેવવા યોગ્ય છે	૨૪૩
૨ લૂપ્ત ભોજન સારુ નથી	૨૪૩
૩ કાર્યનો નાશ કરનાર આ ત્રણ છે	૨૪૪
૪ એ સાત જણ ગુણને સમજતા નથી	૨૪૪
૫ મંત્રી(કારભારી)નું સામર્થ્ય	૨૪૫
૬ આ સાતની છંડછાંડ કરવા જેવી નથી	૨૪૫
૭ સ્વાર્થના સહુ કાષ્ટ પ્રેમી છે	૨૪૫
૮ દુનિયામાં આ સાત વિરલા છે	૨૪૬
૯ એ ઊંધી ચાલે ચાલનાર હોય છે	૨૪૬
૧૦ મીઠું વચન બોલતું જોઈએ	૨૪૬
૧૧ આ ચલવિચલ નથી હોતા	૨૪૬
૧૨ સસારમાં સજ્જન થોડા છે	૨૪૭
૧૩ દુઃ જવાથી પણ એ શોભે છે	૨૪૭
૧૪ જેને આદત પડી ગઈ છે તેને શિખામણ સમજતી નથી	૨૪૭
૧૫ પરસ્ત્રીઓ બચવા નારીનો રતેદ	૨૪૮
૧૬ કર્મથી કાષ્ટ મુક્ત નથી	૨૪૯
૧૭ પુત્ર વિનાનું કુલ-ધર સૂનું છે	૨૫૦
૧૮ નાશ થવાના વખતે ભુદ્ધિ ચાલી જાય છે	૨૫૨
૧૯ એને કાષ્ટ દુઃખ આપી શકતું નથી	૨૫૨
૨૦ દયા, દાન અને પરોપકાર	૨૫૩
૨૧ ગુણ વધરનાનો જન્મ નકામો છે	૨૫૪
૨૨ પેસાનું ખરું મહત્વ છે	૨૫૫
૨૩ આટલી વાતો છોડી જોઈએ	૨૫૫
૨૪ પારકાનું ધન લેવું સારું નથી	૨૫૬
૨૫ આ સાત વાતો હૈવામાં ખટકે છે	૨૫૭

૨૬ એક કક્ષત વિવેક દુકાનો પર વેચાતો મળતો નથી	૨૫૮
૨૭ જેણે દીધું એજ દર્ધ શકે છે	૨૫૮
૨૮ સત્પુરુષોના સ્વાભાવિક ગુણો	૨૫૯
૨૯ અભિમાન રાખવું સારું નથી	૨૬૧
૩૦ બધી પુન્ય કર્મની જ લીલા છે	૨૬૩
૩૧ કૃતક્રો અને ગુણમત્સરી	૨૬૪
૩૨ બધા દિવસો કંઈ એક સરખા હોતા નથી	૨૬૫
૩૩ માગ ખાવાથી જ મોટાઈ મળે છે	૨૬૫
૩૪ એનો વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી	૨૬૬
૩૫ એમની ટેવનો નાશ થતો નથી	૨૬૭
૩૬ એને કાંઈ રાખી શકવું નથી	૨૬૭
૩૭ એ રતનપીની સેવા દુખનો નાશ કરનાર છે	૨૬૮
૩૮ એ સાચા દેવ નથી	૨૬૮
૩૯ મનુષ્ય ત્યાં સુધી તરી શકેતો નથી	૨૭૦
૪૦ બધી જગ્યાએ દાન જ સુખ આપનાર છે	૨૭૧
૪૧ એટના ઝૂરી ઝૂરીને મરે છે	૨૭૨
૪૨ પાપીનો ઉદ્ધાર થતો નથી	૨૭૩
૪૩ સમારમાં આ સાત દુખ છે	૨૭૬
૪૪ આમના વચન નિષ્ફળ થતા નથી	૨૭૭
૪૫ સત્પુરુષો સ્વીકારેલો રાહ હોડતા નથી	૨૭૭
૪૬ એ તથા છેવટે બીજા માંગે છે	૨૭૭
૪૭ એ સાત હમેશા અતૃપ્ત રહે છે	૨૭૮
૪૮ એ સાતનું જ્ઞાન હમેશા ખરાબ કરનાર છે	૨૭૮
૪૯ એમની આવાહન કોઈ દિવસ જતી નથી	૨૭૮
૫ એ સાત જણ હમેશાં અદેખાં હોય છે	૨૭૯
૫૧ એ સાત જણ જીમ્મનું દુખ જાણતા નથી	૨૭૯
૫૨ એ સાત સતેલા જ સારા છે	૨૭૯
૫૩ પુન્યનો નાશ થાય ત્યારે બધાં વૈરી બને છે	૨૮૦

૫૪ મનની પવિત્રતા વિના કરેલી ક્રિયા નકામી છે	૨૮૦
૫૫ એમની એવા કબાથી જિનેશ્વરનું પદ મલે' છે	૨૮૧
૫૬ નગીમદાગને સોળ 'સ' કાર મળે છે	૨૮૨
૫૭ ધીનો મદિમા	૨૮૩
૫૮ સાત 'દ' કારવાળી સ્ત્રી રૂપવાન છે	૨૮૩
૫૯ સજાળપૂર્વક કામ કરવામા પાપ નથી	૨૮૪
૬૦ માર મારતાં છતાં પણ એ ગુણ કરનાર નથી	૨૮૫
૬૧ મોટાછત્તુ અભિમાન રાખવું એ દુર્ગુણ છે	૨૮૫
૬૨ પોઠીયા, ફૂતરા, પાકા, ગધેડાં એ પૂર્વજન્મના કાણુ ઢરો ?	૨૮૬
૬૩ સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરવો	૨૮૭
૬૪ સૌ કોઈ લક્ષ્મીના ગુનામ છે	૨૮૮
૬૫ સ્ત્રીની આગમ મો થાકી ગયા	૨૮૮
૬૬ કોને પુત્ર નથી હોતો ?	૨૮૯
૬૭ ચૌદ 'પ' કાર કોઈ પુન્યશાળીને હોય છે	૨૯૦
૬૮ એ આગ વાતો પાપનો ઉદય થવાથી મળે છે	૨૯૦
૬૯ એ ત્રણ બિહારવા લામક છે	૨૯૦
૭૦ એ રીતે દુખના સાત-સાત પ્રકારો	૨૯૧
૭૧ એ રીતે સુખના સાત-સાત પ્રકારો	૨૯૨
૭૨ સાત 'છ' કાર પુન્યથી મળે છે	૨૯૩
૭૩ જેને ધરે એ સાત 'ગ' કાર છે એ જ સ્વર્ગ	૨૯૩
૭૪ જે જ્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તેને તેજ મમે છે	૨૯૪
૭૫ સાત પ્રકારનાં મૂર્ખો	૨૯૪
૭૬ સપ વિના આનંદ નથી	૨૯૫
૭૭ પુન્ય વગર કંઈ પણ મળતું નથી	૨૯૬
૭૮ એવા માણસો જન્મતમા દુખી થાય છે	૨૯૭
૭૯ જેની ચડતી છે તેની પડતી પણ થાય છે	૨૯૮
૮૦ દુનિયામા લોભ કરવો સારો નથી	૨૯૯
૮૧ આગ પ્રકારની સ્ત્રીઓ	૩૦૦

૮૨ શોક્ય સીએનુ કુ ખ	૩૦૨
૮૩ એ દમેશાં નિરાશ રહે છે	૩૦૩
૮૪ એ જૂનો જુનાતી નથી	૩૦૩
૮૫ ધીર વીર એવો એક જ પુત્ર સારો	૩૦૪
૮૬ છેવટ સુધી પણ સ્વભાવ બદલાતો નથી	૩૦૫
૮૭ અકાચ કોધી બનનાર ધણાં છે	૩૦૫
૮૮ શ્રેષ્ઠ ગુણ બધી જગાએ નથી હોતો	૩૦૬
૮૯ એ ધરને ઉત્તમનાર છે	૩૦૬
૯૦ કમ ખરેખર સહુને નભાવે છે	૩૦૭
૯૧ એ વચનો સારજૂત નથી	૩૦૭
૯૨ સસારમાં સુખી તથા દુખી કોણ ?	૩૦૮
૯૩ જ્ઞાનીઓ બધી જગાએ પૂજાય છે	૩૧૧
૯૪ દુર્ગતિનુ કારણ	૩૧૨
૯૫ આવકનો આચાર	૩૧૨
૯૬ સર્વને છોડીને જવું પડે છે	૩૧૩
૯૭ ગુરુ આગ્રામ દુર્લભ છે	૩૧૪
૯૮ એમને સમજાવવું નકામું છે	૩૧૫
૯૯ સીએ સૌને નચાવ્યા છે	૩૧૫
૧૦૦ પ્રીતિ કૌં પણ નભાવે નહિ તે માણસ નથી	૩૧૬
૧૦૧ દુર્ગતિ લોકો પોતાનો રમ ખીમઓમા પણ લગાવી દે	૩૧૭
૧૦૨ હસમના ધનની ઇચ્છા કરવી સારી નથી	૩૧૭
૧૦૩ શરીરથી ઉત્પન્ન થતી શુદ્ધિ કામની છે	૩૧૮
૧૦૪ એનો જ મ સફલ નથી	૩૧૮
૧૦૫ સમારમા લનાઈ રહી જાય છે	૩૧૯
૧૦૬ એ જાનુ અને જુદું ઇન્ક છે	૩૧૯
૧૦૭ સાથી દલકે શું છે ?	૩૨૦
૧૦૮ લક્ષ્મીવડે મનુષ્ય સન્માન મેળવે છે	૩૨૦

૧૦૯ એ દુખ નથી, પણ સુખ છે	૩૨૧
૧૧૦ એ વાનો કરવી સહેલી છે પણ નિભાવવી મુશ્કેલ છે	૩૨૧
૧૧૧ એમા કંઈ બદાકુરી નથી	૩૨૧
૧૧૨ એ નિર્બળ પણ સારા છે	૩૨૨
૧૧૩ અવગ્રસ્ત મટાકવાથી મટના નથી	૩૨૨
૧૧૪ પુરુષોના સોળ શુભાગ (સણગાર)	૩૨૩
૧૧૫ અભિમાન કરવું મારુ નથી	૩૨૪
૧૧૬ અં પોતાના રચાને જ સીલા પામે છે	૩૨૪
૧૧૭ એ સુખ દુખમાં યાદ આવે છે	૩૨૫
૧૧૮ સુશીન સ્ત્રી પુષ્પથી જ મળે છે	૩૨૫
૧૧૯ એ પાછળથી મુશ્કેલીમાં મૂકે છે	૩૨૫
૧૨૦ એને સૂતેલાં જ ડાહી દેવાં જોઈએ	૩૨૬
૧૨૧ જૂખથી એનો નાશ	૩૨૬
૧૨૨ યુવાની જતા તેનો નાશ થાય છે	૩૨૬
૧૨૩ શિયાલામાં સાત 'ત' કારો	૩૨૭
૧૨૪ મીઠમ નકત્તુમાં સાત 'ચ' કારો	૩૨૭
૧૨૫ વર્ષામગમાં સાત 'પ' કારો	૩૨૮
૧૨૬ તે મનુષ્ય સસારમાં સારો છે	૩૨૮
૧૨૭ એ કાઠીના બદનામાં શુભાવાય છે	૩૨૮
૧૨૮ એના વિના કોઈ સગાથી નથી	૩૨૯
૧૨૯ સ્ત્રીની મોખત ન કરો	૩૨૯
૧૩૦ એ ક્યારેય પણ દમો આપતાં નથી	૩૩૦
૧૩૧ સત્સમથી દુષ્ટ માણસ પણ સુધરી જાય છે	૩૩૧
૧૩૨ શુભ દાન દેતાં શીખો	૩૩૨
૧૩૩ એ દરિદ્રનો નાશ કરનાર છે	૩૩૩
૧૩૪ મો કોઈ લક્ષ્મીને માન આપે છે	૩૩૩
૧૩૫ તે પુરુષને ધન્ય છે	૩૩૪
૧૩૬ મીઠાં વચન બોલવા એ મૌથી મોટો ગુણ છે	૩૩૪
૧૩૭ વાણીયાઓનાં લક્ષણ	૩૩૫

૧૩૮ કામી પુરુષ કયાં વચન નથી ખમતો ?	૩૩૬
૧૩૯ ધાપલુમાં સાકીનો આધાર છે	૩૩૭
૧૪૦ મોટા છે, તે તો મોટા જ રહેવાના	૩૩૭
૧૪૧ મિત્રનો દ્રોહ કરવાર કદી પશુ શુદ્ધ થતો નથી	૩૩૮

૧૦ પ્રશ્નોત્તર—સુધા

૧ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી વલ્લભવિજયજી મુ વડનગર (માતવા)	૩૩૯
૨ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મુ આહોર (મારવાડ)	૩૪૯
૩ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી નીતિવિજયજી મુ રતલામ (માલવા)	૩૫૭
૪ પ્રશ્નકાર—મતારત ભગવાન કુમાજી મુ સિયાણા (મારવાડ)	૩૬૫
૫ પ્રશ્નકાર—સમક્ષિતમઝીવ શ્રીસખ મુ ધાનેરા (પાલનપુર)	૩૬૮
૬ પ્રશ્નકાર—કુ દલમળ ડાંગી મુ નિગાદેડા (ટાક રોડ)	૩૬૯
૭ પ્રશ્નકાર—અમરચંદ ગુનેગા મુ તિરુપાપુતિર	૩૭૪
૮ પ્રશ્નકાર—સાધ્વીજી શ્રી હેનશીજી મુ અમદાવાદ	૩૭૬
૯ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મુ બદનાવર (માતવા)	૩૮૧
૧૦ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી વસંતવિજયજી મુ હંદોર	૩૮૪
૧૧ પ્રશ્નકાર—સાધ્વીજી શ્રી મુક્તિશીજી મુ આમરા (મારવાડ)	૩૮૮
૧૨ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી નીતિવિજયજી મુ ઈન્દોર	૪૧૧
૧૩ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મુ બાઠવપુર (મારવાડ)	૪૦૮
૧૪ પ્રશ્નકાર—પુખરાજ ભુદારમતજી મુ આહોર	૪૧૬
૧૫ પ્રશ્નકાર—નિલાયચંદ ફાજમલજી મુ ખુમલા (મારવાડ)	૪૧૨
૧૬ પ્રશ્નકાર—મુકુન્દરાજ ખીમાવત મુ મુળા	૪૧૬
૧૭ પ્રશ્નકાર—મુતા પ્રતાપચંદ હોમમલજી મુ બતોર (મારવાડ)	૪૨૦
૧૮ પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી નીતિવિજયજી મુ ઉમરૈન (માલવા)	૪૨૨
૧૯ પ્રશ્નકાર—પુખરાજજી (આહોરવાસી) મુ બેમસોર	૪૧૬
૨૦ પ્રશ્નકાર—મણિનાથ જૈન મુ કુકશી (ધાં રોડ)	૪૨૯
૨૧ પ્રશ્નકાર—પૂનમચંદ નામરવાત દોન્દી મુ ચરા (ઉ ગુજરાત)	૪૩૩
૨૨ પ્રશ્નકાર—સાધ્વી શ્રી મુક્તિશીજી મુ ચરાદ (બનાસમહા)	૪૪૨

શુદ્ધિ પત્રક-પ્રદર્શન.

અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ
આપાતને	આપતિને	૨૩	૧
ભાવવા	ભાષવા	૪૧	૨૫
સ્થિતિર્તા	સ્થિતિર્મા	૪૫	૨૬
લોકોને	લોકોએ	૪૬	૧૧
શક્ત	શક્ત	૪૮	૧૪
શક્તા	શક્તી	૫૬	૭
બ્રહ્મહત્યા	બ્રહ્મહત્યા	૫૭	૧૫
જાગ્યા ધકાર	જાગ્યા ધકાર	૧	૮
અસ્તિતત્વ	અસ્તિતવ	૫	૪
કરી લેન	કરીએ	૬	૧૨
સખ ધેતુ	સખ-ધેતુ	૧૧	૫
ગણ્યાવચ્છેદ	ગણ્યાવચ્છેદક	૧૮	૫
અનેદ દક્ષિત	અને દક્ષિત	૧૮	૧૬
પ્રાણીમાનને	પ્રાણી માત્રે	૨૮	૭
પુરુષને	પુરુષે	૪૩	૧૫
દાનસિદ્ધ	મદનસિદ્ધ	૪૫	૧૫
રાત્રિમા	રાત્રિમા	૪૭	૭
સદવા	સદેવા	૬૮	૯
છમના	છમનાર	૭૧	૪
ચિદ્દા	ચિદ્દો	૭૩	૧૭
કર્મોના	કર્મોની	૮૦	૬
શક્યા	શક્તી	૯૩	૧૯
આકરો	આકરો	૯૪	૧

બાધતા	બધતા (બૃદ્ધિ પામતા)	૧૦૫	૧૫
ત્રિવિસત્ત્વ	જનતાના હિતકારક વચનો તે		
	ત્રિવિસત્ત્વ	૧૧૭	૭
સર્વેસ્વ	સેવસ્વ	૧૨૬	૮
પરનોકમ	પરલોકમાં	૧૫૧	૨૪
નિઃતાથી	નિઃશયતાથી	૧૫૨	૨૩
ધૂત	ધૂત	૧૬૫	૫
બચ્ચાને	બચ્ચાને	૧૭૫	૧૬
ચોડા	ચોડા	૧૭૮	૩
પાકુણા	પ્રાકુણા	૧૮૨	૧૬
નર્હા	નારી	૨૦૪	૧૭
ધ્યેયના	ધ્યેયને	૨૦૮	૩
ત	તે	૨૦૮	૧૩
શા ત	શા ત	૨૧૨	૨૩
પ્રાણીઓને	પ્રાણીઓએ	૨૨૬	૧૮
મુગત	મુગતિ	૨૬૫	૨
પરભતિ	પરભાતે	૨૭૮	૧૭
જ્યા સુધી	જ્યારે	૨૮૦	૬
સરકાર	સ કાર	૨૮૨	૨૦
(૭) કાર	૭ કાર	૨૬૩	૧૭
વિન	વિના	૨૬૫	૧૦
ચલી	ચલી	૩૦૨	૭
અજવાહુ	અજવાહુ	૩૦૬	૨૦
હોય	હોય તો પર જૂનો કહેવાય છે	૩૧૧	૭
પાક સારો ઔષધી પાક	પાક સારો ઔષધી પાક અને		
	અનાજનો છિપા ન	૩૨૮	૭
વાણીઆઓના	વાણીયાઓના	૩૩૫	૬

સયાજીવિજયે	સયાજીવિજય	૩૪૧	૪
એને	એ શિખને	૩૫૬	૧૩
તરે	તરે	૩૬૦	૧૯
એમની	એમને	૩૭૬	૧૯
પ્રદેશ	પ્રદેશી	૩૮૧	૭
રખો	રખો	૩૮૪	૧૨
અસિયવચન	અસિયવચન	૩૮૮	૨૦
વદત્	બુદત્	૩૯૧	૧૯
વિચારણુ પૂવ ક	વિચારણા પૂર્વક	૩૯૬	૨૨
દક્ષક	દુક્ષક	૩૯૬	૨૨
તરસેવ	તસ્મેવ	૪૦૨	૨
આપીએ	આપાઈ હોય	૪૦૨	૨૨
સિરિહર	સિરિહરે	૪૧૩	૮
'ક'	'ચ'	૪૧૪	૨૨
દાનાણસિઠ	દાનાણ સિદ્ધ	૪૧૬	૧૦

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

गुरुजील श्री मानश्रील महाराज

१८-३-

स १९१८ भाद्र शुदि १०
 बीनभात (भारवा) भा
 भोटी दीक्षा—
 स १९५२ भाद्र शुदि १५
 जाणुवा (भाववा) भा

भागवती दीक्षा—

स १९४१ आश्विन शुदि १०
 लेसवाड (भारवाड) भा
 स्वगवान—
 म १९० कार्तिक वदि ६
 आहोर (भारवाड) भा

શ્રીમદ્-વિજયરાલોદસગીથગ્રંથો નમઃ

ગુરુગીજી-શ્રીમાનશ્રીજી

જીવન-રેખા.

લેખિકા—બાલમાધવી શ્રી સુકિતશ્રીજી

૧. મહિલા-સમાજ—

ચક્રવર્તી પરિવર્તન પામતા આજના સામાજિક વાતાવરણમાં મહિલા સમાજે પોતાને પ્રગતિમય બનાવવામાં કંઈ કસર રાખી નથી જેવી રીતે માનવ સમાજે નવીન પ્રગતિવીસ વાતાવરણમાં પોતાને જોડી રહ્યા છે. સારાની સામે એક ઉજ્જવળ આદર્શ રાખ્યો છે, તેજ પ્રકારે મહિલા સમાજે પણ એક નદી, અનેક આદર્શો વિશ્વની સમુખ રાખીને, જેના આધાર પર તેમજ જેના અનુસરણ થા અનુપાલન પર ન ફેવળી મહિલા સમાજ જ, પરંતુ માનવ-સમાજ પણ પોતાને ઉજ્જતિના ઉચ્ચ સ્તર પર પહોંચાડી શક્યો છે.

સામાજિક, સાહિત્યિક તેમજ સાંસ્કૃતિક નિર્માણમાં જોડાયેલા હાથ પ્રગતિમયનો રહ્યો છે, એથી કંઈ અધિક મહત્વ મહિલા-સમાજનું પણ છે, એમાં સંશય નથી કોઈપણ કામ કરીએ તો તેમાં સુચિકનાં, સુરુચિ સમ્પત્તિ તેમજ ઘર્શનિકતા સારે આવે છે, જ્યારે મહિલા-સમાજ પોતાના આદર્શ નેતૃત્વ નીચે એવું પ્રારબ્ધિક સચાતન કરે એવી રીતિમાં મહિલા-સમાજને અત્યંત તેમજ તિરસ્કૃત દૃષ્ટિથી જોવા

સર્વથા અનુચિત છે જે કે અત્યારનો સભ્ય-સમાજ મહિલાઓનો આદર કરે છે, એમનું સમાન કરે છે, એને એ સ્થાન પર રથાપે છે કે જેના પર મોટા મોટા મદાન પુરષોના સામ્રાજ્ય સ્થિર રહ્યા છે એ પ્રકારે 'યજ્ઞ નાયસ્તુ પૂજ્યન્તે, રમન્તે તજ્ઞ દેવતા' ન્યાં આઓનો આદરસત્કાર હોય છે ત્યાં દેવતાઓનો વાસ હોય છે, એનું અક્ષરશઃ અનુપાસન કરે છે, તો પણ રૂઢીવાદી સમાજની દેહલોક વ્યક્તિ મહિલાઓનો અનાદર કર્યા વિના રહેતા નથી તેઓ એને નરપત્ની સમજીને હતકામા હલકા કાર્યો કરાવતાં પણ ચૂકતા નથી પ્રાય 'હોલ ગૌર શૂદ્ર પશુ નારી, એ સય સાઝન કે અધિકારી' આ સિદ્ધાંતો આમળા રાખીને મહિલાઓનો અધ પાત કરી રહેલ છે, તે હતા દારમારપદ તેમજ નિ દનીય કહી સકાય છે

મહિલા-સમાજનો અનુપમ આદર્શ તેમજ અદ્ભુત ગદત્વ હોવા છતાં પણ એને કોઈ સમાજદાર અનાદર દ્રષ્ટિથી શા માટે જોવાય છે ? એ પર વિચાર કરવો ધણો જ જરૂરી છે પ્રાય મહિલાઓએ પોતાના કર્તવ્ય અને પોતાના જીવનનો ઉદ્દેશ મનુષ્યોની વાસનાપૂર્તિ કરીને સતનોત્પત્તિ આદિ કાર્યો કરવા સુધી સીમિત રાખેલ છે ધીમે ધીમે આ પ્રવૃત્તિ વધવા લાગી અને જે મહિલા સમાજ એક દિવસ યજ્ઞ નાયસ્તુ પૂજ્યન્તે-વાગ્ધને સાર્યક કરવો હતો તે પતનો મુખ થવા લાગ્યો એનામાં તે સ્વચ્ચારિતા, આદર્શતા તેમજ શૈક્ષિકતા ન રહી કે જેના કારણે જન્મત એનો આદરસત્કાર કરે તેમજ પૂજનિક દ્રષ્ટિથી તેઓને જુએ મહિલાઓને માટે એથી વધારે સજ્જતપદ ખીજી શી વાત હાઈ શકે ? એને લક્ષ્મી અને શક્તિના અવતારને બદલે 'નારી નરકની ખાળ' કહેવાય છે શું એ મહિલા સમાજને માટે સર્વ વાત છે ?

મહિલા સમાજના નૈતિક પતનનું મુખ્ય કારણ - અસિક્ષા છે આ અસિક્ષા પિતામિત્રીના કારણે અત્યેક સમાજમાં અબ્યવહારિકતા, અસિક્ષતા,

દુશ્વરિતા આદિ કેટલાય દુર્ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે એથી કરીને મદિતા-સમાજે પોતાના પુરાતન મહત્વની આદર-સ્મૃતિના ઉક્ત દુર્ગુણોનો સર્વનાશ કરીને એને સદ્ગુણસપત્ત જનાવવા જોઈએ એથી જન્મન એક વાર ફરીથી મદિનાઓને એ દષ્ટિથી જુએ કે જે દષ્ટિએ પહેલાં જોતા હતા. આના માટે મદિના-સમાજે સૌથી પહેલાં શિક્ષણની અદ્ય પ્રવૃત્તિ બનવું જોઈએ. આવા શિક્ષણના આધારથી મદિના-સમાજ પોતાના પુરાતન રત્નને ફરીથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે એના અમકરના શિક્ષા રત્નના પ્રજાવચકે સમસ્ત વિશ્વ માથું નમાવીને મદિના-સમાજનો આ રક્ષા કરવા લાગશે. સસારમા શિક્ષા-વિદ્યા જ ખરેખર મનુષ્ય માંથી માનવી રોકા છે, તેમજ આદર્શ જનાવનાર છે કહ્યું પણ છે—

મુકાવે વિદ્યા માન, પૂર્ણ જશ વિદ્યા પામે
વિદ્યા ગોષ્ઠે વાન, નૃપતિ વિદ્યાને નામે,
વિદ્યામાહી વિનેક, વિમળ વિદ્યાવી વાણી,
વિદ્યાને વશ વિશ્વ, જગતમા મોહિની જાણી.

સદ્વિદ્યા રત્ન નિશાળ છે, વિદ્યાવી વડુ નહિ કશુ,
સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશુ, વિદ્યા-હીન જન તે પશુ ૧

પડિત આગળ મૂક, હસ આગળ જેમ બગ્ગા,
પડિત આગળ મૂક, કોકિલા આગળ કગ્ગા,
પડિત આગળ મૂક, રાય આગળ જેમ ગડા,
પડિત આગળ મૂક મિત્ર આગળ જેમ દાકા

છે પડિતમા પગકમ ધણા, પડિત સો ગિર-માર છે,
ગામલ કહે પડિત આગળે, મૂક તો ચાકર ચોર છે ૨

૨. માદવીઅઘ—

મદિતા-સમાજે પોતાનું મહત્વ સ્થાપિત કરવાને માટે શિક્ષિત જનવાનું અનિવાર્ય છે, એ પહેલેથી જ કહી દીધું છે એમને શિક્ષિત

જનાવવાને માટે તેજ સાધન કામમાં સાવચા જોઈએ કે જે વડે તે સુસરૂત તેમજ સુશિક્ષિત જનીને પોતાનો આદર્શ ઉજ્જવળ કરી શકે એમ તો આજકાલ શિક્ષાનો ધરે ધરે પ્રચાર છે, પરંતુ અહીં એ વિચારણા આવશ્યક છે કે આ શિક્ષાથી માનવ ના મદિતા-સમાજ આધ્યાત્મિક સુખ મેળવી શકે છે કે નહીં? તેમજ સદાચારના ધર્મ શીખાને આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે કે નહીં? જે નિષ્પદાપણે વિચાર કરીએ તો એ સ્પષ્ટ વાતની સાબીતિ થાય છે કે આજનાં અપાત્રી શિક્ષા ધર્મ સદાચાર, અદિકા તેમજ જાહેરાતોથી માત્રનો સુધી દર રહીને પ્રત્યેક સમાજનું અસ્તિત્વ કરીને એને અવનતિના ઉદ્ધાર આપી મળાવી રહ્યા છે, જ્યાંથી એમનો ઉદ્ધાર થવો પણ જાય છે એથી કરીને પુરુષાર્થની અપેક્ષાએ મદિતા-સમાજ પર ધ્યાન આપીને એને શિક્ષિત જનાવવાનું વધુ આવશ્યકતાવાળું છે.

જે કે મદિતાએને શિક્ષિત જનાવવાને માટે અત્યંતક અવ સાધન મળી શકે છે પરંતુ એનાથી એમના પર એવો પ્રભાવ પડી શકતો નથી કે જેથી તે આધ્યાત્મિકતા ના આત્મ-કલ્યાણપરાયણતા સમજી શકે એ માટે અમારા પૂર્વજો તેમજ જિનેશ્વરેએ એક સુવર્ણ સાધન નક્કી કરીને સાધ્વી-સધની સ્થાપના કરી છે એ સાધ્વી-મધ્ય આ પત્ર નો મુખી મદિતાએને સત્ત્વ સદાચાર તેમજ ધર્મનો પરિચ માર્ગ બતાવી શકે જે રસ્તે ચાલીને મદિતા-સમાજ પોતાને સર્વ પ્રકારે આદર્શ જનાવવામાં જગે પણ કસર રાખી શકતી નથી તેમજ સમસ્ત સસારની મુખ એક નવીન અવધ તેમજ અદ્વિતીય ઉદ્ધારણ જની શકે છે, જેના મદિમાર્ગ ગુણગાન જમતમાં યાવત્યદ્રિષ્ટકરો ગવાઈ રહ્યું છે.

મદિતા-સમાજને મહત્વસરખળ તેમજ સમુજન જનાવણ પરમ શ્રેય સાધ્વીસધનેજ છે વળી એમ પણ કહી શકાય કે-સાધ્વીસધની સ્થાપના મદિતા-સમાજને સમુજન તેમજ જગત કરવાને માટે જ થયેલી.

છે, તો તે ઠાઠ'રીતે અયોગ્ય નથી એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે-ભગવાને પોતાના અતુર્વિધ સધસ્યાપનામાં સ્ત્રીસમાજનો પણ સુદર રીતે સમાવેશ કરેલો છે અને આવિકા સધમાં ધાર્મિક તેમજ આધ્યાત્મિક જાગૃતિ કરવાનું તેમજ એમાં સર્વ પ્રકારે સુધારો કરવાનું જ સાધ્વી સધનું પરમ કર્તવ્ય નિયત કરેલું છે એ તો સર્વ ઠાઠને મા ય ઠ કે અમારા તારક ભગવતોએ મહિલા-સમાજનું ઉત્તરદાપિત્વ પોતાના ઉપલક્ષ્યને કેટલું મહત્વપૂર્ણ તેમજ દૂરદર્શિતાનું કામ કરેલું છે એમાં સંદેહ નથી કે, મહિલા-સમાજને જાગૃત તેમજ સમુજ્જતથીય મનાવવામાં અન્ય સાધનો તરીકે, અપેક્ષાએ સાધ્વીસધનું સાધન કૃતકાર્ય સિદ્ધ થયું છે ખીજી રીતે નિહાળ્યાએ તો મહિલાઓ પર પુરુષોની અપેક્ષાએ સાધ્વી સમાજનો જ વધુ પ્રભાવ પડે છે મહિનાઓને મા ત્યારી મનાવવામાં સાધ્વીઓ જેટલી સફળતા મેળવે કે, તેટલા પુરુષો સફળ થઈ નહતા નથી એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે-શુદ્ધ સ્ત્રીઓ પ્રતિમધમાં રહીને પોતાનું ધર છોડીને સમાજના ઠાઠ પણ સુધારા કરવામાં ભાગ લઈ શકતી નથી જ્યારે સાધ્વીઓ પોતાની મર્યાદાપૂર્વક પ્રતિ ગામે ગામ પગપાળા વિહાર કરીને ઠાઠો ઠાઠો સ્ત્રી-સમાજમાં સુધારા તેમજ એમનામાં ધાર્મિક જાગૃતિ ઉત્પન્ન કરવાની સાથેસાથ એમને સમસ્યાઓના પાઠ શીખવીને આધ્યાત્મિક મુખનો ઉપભોગ કરાવવા જેટલી શક્તિ ધરાવી શકે છે

માધ્વી-સધના મારણે જ સ્ત્રીઓમાં આત્મગણની ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે સાધ્વીઓનો સદુપદેશ શ્રવણ કરીને સ્ત્રીઓ આહે મમે તેવા સંકટો સામે કેમ ન આવી જાય ? પરંતુ તે સુશીલતા અને ધૈર્યતા ડાઝતી નથી સતીશિરોમણી સીતામા કેટલું આત્મગણ હતું ? તેણે રાવણ જેવા રાક્ષસી, અ યાથી રાજની સામે પોતાના સતીત્વની રક્ષા કરી પશ્ચોત્તર જેવા વિપય-પિશાચ ભૂપતિના સપ્તજ્વળમાં સપડાયા છતાં પણ દ્વૈપદી રાજવર કન્યાએ પોતાના સતીત્વને અશમાત્ર પણ કનકિત ન કર્યું અને જેની રક્ષાને માટે સ્વયં શ્રીકૃષ્ણને ખુલ્લા પગે મેડતા આવડુ પડ્યું

સતી મનરેખાએ પોતાના સદુપદેશથી નમો અને અદ્યક્ષ રાજના પર
સ્પરના ગૃહયુદ્ધને મિગવીને લાખો સુખગેના પ્રાણુ જમાવ્યા એવા પ્રકા
રના અનેક આખ્યાનો દ્વારા ઓઝોના આત્મગગની માદિતી મળી શકે
છે કીક જ છે કે-જે સ્ત્રીઓમાં વિશુદ્ધ આત્મગગ વિશુદ્ધતમ સતીત્વ
અને સુમરગરી જાવના હોય છે એમના મારે કથરોટમા ગંગા રહે ?
હથ્થુ પણ છે કે—

ઊંચુ લાળે ડાટ, વાગેળ નીચુ લાળે,
તરુવર સહે છે તાપ, પહાડ આસન દહ વાળે,
ધન કરી ન રહે નાગ, હિંમે રહે છપીને,
નાળિ કમો ગજરાજ, ભક્ષ્ય ફળ પત્ર કપિને

હંધર અનુભવ વિજ નવ મળે, સહેજ ભાવના ભગ છે,
શામલ મનસા સિદ્ધ તેહને, કથરોટમા ગંગા છે ૧

કોણુ એવી હીનભાગી મદિલા હશે ? જે સાધ્વી અદનખાળા અને
સાધ્વી રાજેમતીના આદ્ય જીવનથી પોતાનુ કંઈ પણ કં વાણુ ન કરી
શકે ? મહેવાનો સાર સ એ જ છે કે-સમયે સમયે આધ્યાત્મિક સુશીલતા,
અખડ વીગતા અને કામ દક્ષતાના પરિત્ર દેવમાં સ્ત્રી-સમાજનો ઉદ્ધાર
રક સાધ્વીસધનો સમુદાય સાધુવર્મથી કોઈ પ્રકારે કમ નથી આજ પણુ
જોઈએ તો સાધ્વીસધમા તપ જપ લામ શીત સયમ ભાવના અને
વેગ્ય આદિનુ સુત્ર ઉદાહરણ મળી શકે છે જેવુ પુરુષગત મા મળી
શકતુ નથી એનુ મુખ્ય કારણ સાધ્વીસધની સમુપાદેશતા છે સાધ્વીઓ
પોતાના આર્થ સવમ ધર્મનુ પરિપાનન કરતા નગરે નગર ગામે ગામ
અન ધરે ધર પગપાળા પ્રવાસ કરીને મદિના-સમાજમા નૈતિક ધાર્મિક
તેમજ આધ્યાત્મિક જગૃતિ કરી રહેન છ અને એ કારણે સ્ત્રીઓમાં
પણ સાર્યાર આદિ ઉચિત ગુણોનો સમાવેશ થા પ્રાદુર્ભાવ થતો જાય છે
પ્રાય અનેક સાધ્વીઓએ પોતાના કર્તવ્યનુ પાનન કરીને સસારની
સ મુખ્ય એક મજ્જનલ ત આદર્શ રાખેલ છે અને જ્ઞાન જૂનેના અનેક
ઓપુરુષોના સુધારા કર્યા છે

મહાસતી રાજેમતીએ 'પારમેશ્વરી' દીક્ષા ધારણ કરીને' કઠિનતમ સમયમધર્મ અહ્યુ કર્યો સાધ્વી રાજેમતી પ્રભુ શ્રી/નેમિનાથસ્વામીના દર્શન કરી પાછી ફરતી હતી રસ્તામાં વરસાદ આવવાથી તેના બધા કપડા લીંઝાઈ ગયા પોતાના બીના કપડાને સૂકવવા માટે એ એક શુશ્રુષા આવી, જ્યાં એક બાળુ રહનેમિ કાયોત્સર્ગમાં બિમાર હતા રાજેમતીને તેની ખબર ન હતી અને તેની નજરે પણ તે પડ્યા ન હતા એથી કરીને તેણે પોતાના સર્વ કપડા ઉતારીને સૂકવવા મૂક્યા રાજેમતીનું દિલ્લ શારીરિક લાવણ્ય જોઈને રહનેમિનું ચિત્ત ચળવિચળ થઈ ગયું રહનેમિએ આવીને રાજેમતીને ભોગવિવાસ કરવાની પ્રાર્થના કરી રાજેમતીએ દહતાથી કહ્યું કે—

ધિરત્યુ તેઽનસોકામી, જો ત જીવિચકારણા ।

વત ઇચ્છસિ આવેઝ, સેય તે મરણ મવે ॥ ૧ ॥

અરે ! અવશની કામના રાખનાર રથનેમિ ! તને ધિક્કાર છે ! કારણ તુ અહ્યુ જીવન માટે વમેતા ભોગો ભોગવવાની ઇચ્છા કરે છે એના કરતા તો તારે મરી જવું શ્રેષ્ઠ છે કારણ કે 'પર હિ મૃત્યુ સુચિ શુદ્ધકર્મણા, ન ચાપિ શીલસ્પલિતસ્ય જીવિતમ્' ઉત્તમ પરાને નાશ કરેનારા કર્મ કર્યા કરતાં મરી જવું શ્રેષ્ઠ છે પરંતુ શીન રહિત પુરુષને જીવવું સારું નથી શીનહીન મનુષ્યને ઠેંગણે ઠેંગણે અપવસનું પાત્ર બનવું પડે છે, જે મરણ કરતાં પણ વધારે દુઃખદાયક છે

અહ ત્ર મોગરાયસ્સ, ત ત્ર સિ અવગમિન્દિવો ।

મા કુલે મધના હોમો, સજમં નિહુઓ ચર ॥ ૧ ॥

હું રાજા ઉગ્રસેનના પુત્રી છું અને તુ રાજા સમુદ્રવિજયનો પુત્ર છે આપણા બંનેનું વિશાલ, વિશુદ્ધ અને નિષ્કલક કુન છે એથી કરીને આપણા બંનેના ઉત્તમ કુનમાં વમેના ભોગરૂપ હોરનું પાન કરીને મધન ભતિના સર્પોની સમાન અધમ બનવું જોઈએ નહિ

સર્પોમાં જે જાતિ છે મધન અને અમધન મધન જાતિના સર્પ
મત્ર જડીબૂટી આદિથી આકર્ષિત થઈ ડરા મારીને વમન કરેયુ એર
ચૂસી લે છે, પરંતુ અમધન જાતિના સર્પ કુખી જાતીને પણ મર
વાનુ ઇચ્છે છે પરંતુ વમન કરેયુ એર કદાપિ ચૂસતા નથી વિવેક
વિકલ તિર્મચો પણ જ્યારે પોતાના જાતિ અભિમાનને હોડના નથી
ત્યારે આપણે શુ ઇડેના-વમન કરેલા ભોજોની ઇચ્છા કરવી અયોગ્ય
નથી ? એથી ચિત્તને ચત્રવિચર ન કરે આપના સયમધર્મથી બ્રહ્મ
ન જનો બધા આખી રાજ્યમતીના ઉપદેશમય વચનોથી રદનેમીને
આત્મા ધર્મમાં રિધર જાતી મથો અને એણે નેમિનાથપ્રજ્ઞની પાસે
અભોચના લઇને હનુ મોક્ષધામનો આશ્રય લીધો

આ ઇન્દ્રાદરણ્યથી સાધીસધનુ મદ્દર ધણી સારી રીતે સમજી
શકાય છે સસારમાં પ્રજુસર્યાપિત સાધીસધ સ્ત્રીપુરુષોના માટે મદાનુ
ઉપકારક નીતિપ્રચારક અને સમુદ્ધારક છે એમાં કંઈ પણ સંદેહ નથી
૩ ચરિત્રનાથિકાનો જન્મ—

યુજરાત, કચ્છ અને મારવાડ દેશની સીમા પર ‘હીનમાલ્ય’
નામનુ એક ઐતિહાસિક નગર છે જે પ્રચીનકાળમાં રત્નમાલ,
પુષ્પમાલ શ્રીમાલ આદિ નામોથી જાણીતરમાં પોતાની વિશાલ તેમજ
વૈભવશાળી સમૃદ્ધિથી અદ્વિતીય મનાતુ હતુ આજે ત્યારે દિશામાં
શ્રીમાળી એસનાગ પોરવાડ વગેરે જાતિઓ વિખરાએલી જણાય છે તે
સુધળી આ જ નગરથી નીકળીને લાં વસેરી છે

અમારી ચરિત્રનાથિકાનો જન્મ આ નગરના નિવાસી ઉપદેશવર
વૃદ્ધશાખીય મેઘિવર્ષ શ્રી હલીચંદ્રજી એખાણ બાવનાની અર્ધાંજિની
શ્રીમતી નન્દાબાઈની પતિવ્રત કુણીમાં વિક્રમ સવત ૧૯૧૪ મદા શુદ્ધ
૧૦ ના દિવસે શુભ લગ્નમાં થયો હતો હલીચંદ્રજી અને તેમનુ આજુ
કુટુંબ સુસરકારી હતુ માતાપિતા પોતાની નવજાત બાલિકાને જોઈ-
જોઈને આમોદપ્રમોદમાં નિમગ્ન થયા હતા પરિવર્ષિત રહેદાધિકમથી

બાલિકાનું નામ વદી(શદ્ધિ)આપી રાખેલું હતું, જે જાનિબ્યમાં દરેક કાર્યમાં શતગુણુ શદ્ધિ કરતા કરતા પૂર્ણતમા ચરિતામાં મધુ અને જેમણે સસારની સન્મુખ 'યથા નામ તથા ગુણા' લોકોક્તિને પર્યાપ્તરૂપે સાર્થક કરી

સૌભાગ્યવંતે સમુપનયન આ ઉપહારનું આતપિતા ધણા રનેદ તથા થકાની સાથે લાલનપાલન કરવા લાગ્યા, ચરિત્રનાવિકા નવજાત બાલિકાએ પણ પોતાની બાલલીનાઓ દ્વારા પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષોને ચમત્કૃત તેમજ મોહિત કરવામાં કાંઈ પણ કસર રાખી નહિ બાલિકાની આકૃતિ અને એના દાવબાવ જ કંઈક એવા આકર્ષક હતા કે ગરતે ચાલ્યા જતા અપરિચિત મુસાફરો પણ એના પગ મુગ્ધ બનીને એને રનેદથી લાડ લગાવતા આસપાસના પાકોસીઓ તેમજ રાદારી લોકોને પણ વદીને બોલાવ્યા વિના એન ન પડતું વદીમા કંઈક પૂર્વજ મના સરકાર જ એવા હતા કે જેના કારણે બીજા બાલક બાલિકાઓના જેમ રાવુ બડમકાવવું, ગદા રહેવું, હઠ પકડવી આદિ દુગુણો તેમજ મનિન લાવનાઓની બદમો પણ એનામા ન હતી એના સરકારો જ એની અબૂતપૂર્વતા તથા અદ્વિતીયતા ગતાવનારા હતા

આ એક કુ રતી નિયમ છે કે માતાપિતા તથા નજીકના રહેનારા સહવાસિઓની રહેણીકરણી, બોલચાલ આદિના મુસરમગે યા કુ સરકારોની છાપ બાલક બાલિકાના ક્રોમલ હૃદયમા અમિટ રૂપથી અકિત થઈ જાય છે હજારવર્ષમાં જેવા માતાપિતા હોય છે છેવટે તેવા જ બાગકો હોય છે, સૌભાગ્યવંશ બાલિકા વદીના માતાપિતા ધર્માત્મા સતચારી, અહિંસાના પૂજારી તથા નિર્બીક કર્મનિદ હતા જે કારણે વદીગાઈને પણ ઉતરોત્તર વિકાસ થતો ગયો તે હમેશા એકા ત શાત સ્થળને પસંદ કરતી, પદ્માસનસ્થ થઈને આંખે બંધ કરી પ્રભુના ધ્યાનમા સલમ રહેતી પ્રભુપ્રતિમાની સામે કલકોના કલકો બોધ રહેતી સાધુ સાધવીઓનાં દર્શન કરીને પ્રસન્ન રહેતી રનાન, પાન તેમજ વ્યવધાનાદિ કાર્યોમાં પોતાના પુરાવન સરકારોથી જન્મેલી વૈરા

અમમ ભાવનાઓ પ્રદર્શિત કરતી-એવી રીતે બાળેલીલાને સુધમ વચ્ચે
જ્યારે વહી ધૂળની અદર નાની નાની સાદેલીઓ સાથે રમતી હતી
ત્યારે પણ એનું ધ્યાન અસાર સસારની નશ્વરતા તથા અસારતા પર જ
ચડી જતું કીડામણમાં પણ એક કૃત્રિમ ચરવળો લઇને ધૂળનું હોયું
આસન બનાવી તે પર બેસતી અને પોતાની સખીઓને ઉપદેશ આપ્યા
કરતી હતી એવી રીતે 'પ્રસાદચિદ્ધાનિ પુરઃ ફલ્લાનિ' અનુમાર
બાનિકા વહીમાં મોટાઇનાં સુદર શુભ લક્ષણો નજરે પડવા લાગ્યા

વહીમાં જન્મ જન્મ કુમારાવસ્થામાં જીવન વીતાવવા લાગી તેમ તેમ
નવા નવા આશ્ચર્ય યુગો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા તે પોતાની પાંચ સાત
વર્ષની કુમારાવસ્થામાં પોતાને ધરે એક બાળુ બેસીને સામાયિક ક્રિયા
કરતી માતપિતાયાં એકતી પડતાં ઠાઈ ઠાઈ વાગે તે સ્તવન સન્મુખનાં
એકાદ પદો મનમાં મળુમળુતી પોતાની મા સાથે તે જિનાલયમાં
અને પીંચધયાગમાં જતી, મુનિરાજોનાં દસ ૧ કરતી વગેરે યુગોનો
એનામાં સ્વયં વિકાસ થવા લાગ્યો અને તે વિકસિત યુગો અનુસાર
કામ કરવા લાગી

૪ બાલિકા-શિક્ષા—

क्या कर नहीं सकती भला, यदि शिक्षिता हों नारियाँ ।

रणरङ्ग राज्य सुधर्म रथा, कर चुकीं सुकुमारियाँ ॥

लक्ष्मी अदिल्या बापजा-बाई भवानी पसिनी ।

ऐसी अनेकों देविया हैं, आज जा सकती गिनी ॥ ૧ ॥

સર્વસાધારણ શિક્ષાનો સાથોસાથ સ્ત્રીઓને એમના બાલ્યકાળથી
જ શિક્ષિત બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યા હોય તો તે બાગમ જતા પોતાના
જીવનને કેટલું મહત્વજાળી બનાવી શકે ? એ ન કહી શકાય પ્રાચીન
કાળમાં પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર સમુજત કેમ રહેતું હતું ? એની સમુજતિનું કારણ
સ્ત્રી-શિક્ષણ જ હતું સ્ત્રી-શિક્ષાના જ બળ ઉપર એક રાષ્ટ્ર બીજા રાષ્ટ્રને

દવાવી શકવાનું સાદસ કરી શકતું હતું, એટલું જ નહિ પરંતુ અી-
શિક્ષાના કારણે દરેક સમાજ પોતાના કંઈકમાં કંઈક કાર્યમાં સફળતા
પ્રાપ્ત કરીને સ સારની સામે પોતાનું મરતક ઊંચું રાખી શકતો. એમને
પણ કે આજ મેં ઓશિક્ષાના બળ ઉપર અમુક કાર્યમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત
કરી એથી જ જે સમાજ ઓ-શિક્ષાને નથી અપનાવતો, તેમજ શિક્ષાના
ઉચ્ચતમ ન્દરપને નથી ગણતો અને બીજા એનો તિરસ્કાર કરેતો
એવું જીવન સસાનમાં નમામું છે રાષ્ટ્રમાં એ સમાજની જરાપણ ગણ-
તરી નથી થઈ શકતી તે જીવતા હોવા છતાં પણ મર્યા સમાન
છે એ પ્રકારે તે મનુષ્ય, મનુષ્ય નહિ જીવિત પરુથી પણ અધમ છે
તે પોતે તો શિક્ષાથી વચિત હોય છે અને પોતાના બાળક બાલિકા
એને પણ શિક્ષાથી કાસો દૂર ગણે છે

આજના પ્રગતિવાદી જમાનામાં ધરધર શિક્ષાનો પ્રચાર છે, પરંતુ
કેટલાક પ્રાચીન રૂઢીવાદી માતાપિતા એવા છે કે જે બાળકને તો થોડા-
ધણા જણાવી પણ લે છે પણ ગાનિકાને તો શિક્ષા અપાવવાથી
માઇતો દૂર જ રાખે છે, એ વિચારી નાનો કુમળા કળીને બાળપણમાં જ
ધરના નમામાં કામેમાં ફસાવીને એના જીવન સાથે જ ભવિષ્યમાં થનાર
તેના પનિનું જીવન પણ નષ્ટ કરી દે છે બાલિકાના વિષયમાં માતાપિતા
હવે એટલું જ વિચારે છે કે એને જણાવીને-શિક્ષિત કરીને શું એને
નોંધરી થોડી જ કરવાની છે, ધિક્કાર છે એવા અવિચારી માતાપિતાઓને
કે જે એવા મસિન વિચારોથી પોતાના માનસને કનુચિત કરતા કરતા
પોતાની અમોઘ ક યાઓનું જીવન બારમય બનાવી દે છે સસાર જ્યારે
આઓને માતાફપમાં અથવા પનિ અને પત્નીફપમાં સદયોગિની
રતીકાર કરે છે ત્યારે એને શિક્ષા ન આપવી અથવા એને માટે યાગ્ય
શિક્ષાસપનો પ્રગથ ન કરવો તે ક્યા સુધી ઠીક કહી શકાશે ?

પ્રાચીન કારતમાં આપણા સમાજમાં બાળી, સુ દરી, વક્ષા, વક્ષ-
દિના, જૂતા, જૂતદિના સેણા, વેણા, રેણા આદિ વિદુથી સ્ત્રીઓ યદ્ય
મર્દ જેમણે મોટા મોટા ગભીર શાઓનો અભ્યાસ કરીને શા

કીર્તિ મેળવી હતી સાથે સાથે જ પોતાના તેમજ પારકાના આત્માનું
 કથ્યાણ કરીને સસારમાં કાયમના માટે પોતાની કીર્તિ અક્ષુણ્ણ રૂપથી
 જાગી રાખી હતી દૂકામાં અહીં સખવાનો જરૂર પડે છે કે શિક્ષિત
 સ્ત્રીઓ પોતાના દરિદ્રતાથી વિસ્તૃત બની શકે છે જેના કારણે તે
 પોતાના વિકાસમાં જાને જ આગળ વધી શકે છે એથી વધારામાં પોત
 પોતાના ધરના દાનિ-તાબને સમજીને તે સમયાનુસાર સારી રીતે સહ
 યોગ આપવામાં સમર્થ બને છે એનું જ નહિ સ્ત્રીશિક્ષાની સાથે સ્વાસ્થ્યને
 પણ માઠ સબધ છે શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પોતે પોતાના સતાનો પોતાના
 કુટુંબીઓ અને પોતાના આમિતોનું પણ સ્વાસ્થ્ય સારું રાખી શકે છે
 શિક્ષિત સ્ત્રીઓને માટે મહત્વપૂર્ણ એવી કંઈ વાત છે તે આજે કોઈપણ
 પ્રમદની કેમ ન હોય, એની બધી ગુચવણોનો તે ધણી સહેતાર્થથી
 ઉત્તર લાવી શકે છે એથી કરીને દરેક માતાપિતાએ વિચારવું જોઈએ
 કે પોતાની બાલિકાઓનું બાવિ કિંત નજર સામે રાખીને શરૂઆતથી જ
 શિક્ષિત બનાવવાનો પ્રયાસ કરે તો એના જીવનને આદર્શ બનાવી શકાય

ચરિત્રનાવિકા વદીઆઇને માટે એ સમયે જીનમાલમાં કે વાસાગી
 કે કોઈ એવું સાધન ન હતું કે જેથી તે વિલાબવાસ કરી શકે શિક્ષિત
 બનવાનું સૌભાગ્ય મેળવી શકે તો પણ આગવશાત્ એને યથાસમયે
 એવું સાધન મળી પણ મળુ જેથી એણે ધીમે ધીમે પોતાનો અભ્યાસ
 શરૂ કરી દાંધો વઢીને સાધુ-સાધ્વી પ્રત્યે અધિક રસ લેતો તે પોતાનો
 ધણો સમય તેઓની સાથેના સહવાસમાં બ્યતીત કરતી હતી જ્યાં
 કોઈપણ સાધુ-સાધ્વીના દર્શન થાય કે તેના મનની કળીએ કળી
 પ્રધુ ન થતી-ખીનતી એ એનું સદ્ભાવ્ય કહી શકાય અથવા માંમેમાં
 વિહાર કરનાર સાધુ-સાધ્વી જીનમાલમાં પણ આવતા અને ત્યાં
 એમનો વર્તવાસ પણ થતો વદીઆઇએ એમની પાસે અભ્યાસ
 કરીને અદ્વરજાન વાચનશક્તિ અને પ્રતિક્રમણસૂત્ર આદિ ક્રિયાનુશાન
 શીખવાની સાથેસાથ જીવવિચાર, દકક, નવતત્ત્વ આદિ પ્રકરણોનું જ્ઞાન
 પણ સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી લીધું બ્યારે કોઈ પણ પર્વદિવસ આવતો

સારે તે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક લઈને શ્રાવિકાઓની સામે કથામ થ વાંચીને સભળાવતી હતી જેથી એને શિક્ષણ પ્રાપ્ત થઈ કહેનાવાનું સૌભાગ્ય પણ પ્રાપ્ત થયું વધીના માતાપિતા સદાચારી અને ધાર્મિક નિચારના હતાં એમણે પણ વળીગાઈને શિક્ષણ આપવાનો આરંભ કર્યો

(૧) "આર્યદેવ, આર્યકુલ, મનુષ્યનો અવતાર અને જૈનધર્મ આદિ સામગ્રી ધુણવોચ્છી જ મળે છે એને સદ્ગુણ બનાવવાને માટે ધર્મોપદેશ થી વચિત ન રહેવું જોઈએ અને સદાચારી બનીને સદેવ, સુશુરુ તેમજ સુધર્મીનું અત્માત્મવિશ્વાસથી સેવન કરતા રહેવું જોઈએ હિંમત હોકમા એમની શ્રદ્ધાપૂર્વક સેવા કરવાથી જ સુખસમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યમાત્રને એટલે જ લાભલાભક થાય છે કાર્ત્તિ યુગ્મરી વિદ્યાને ઠીકજ લખેલું છે કે—“માણસે એકને જ પારવો જોઈએ જે એકનેજ પારે છે, એની જ ઉપાસના કરે છે, અભરણ એને જ વળગી રહે છે, મુલ્યુતી પેલી પાર પણ જેને એકજ, તે વધુ મેળગી ગઈ છે એકમાં જ જે એકામ ધર્મ સર્વેવ હોમી દે છે તે સર્વેવને મેળવે છે, પણ જે એકમાંથી છટકે છે તેને ઇવનબર દ્રષ્ટિ માનવાના રહે છે જે લઈએ તે એક લઈએ વિષા તો એક, યોગ તો એક, યુરુ તો એક, પથ તો એક ને ધરતર તો એક જ ”

(૨) "સલ ભાષણથી ઓઝોમાં નિશાસોત્પાદક પ્રમાણિકતા વધે છે ધર્મ સમાજ અને વ્યાવહારિક મામલાઓમાં એનો ભારે પ્રભાવ પડે છે એથી કરીને અત્યેક સમયે દર જગ્યાએ સત્ય જ બોલવું અને સત્ય ને જ અપનાવવું જોઈએ સત્યથી તપ, જપ, સામાયિક, દાન પુષ્ટિ આદિ ક્રિયાકલાપોની સફળતા થાય છે અસત્ય સંયુત ધર્મનુશાનોનું તેમજ સદ્બ્યવહારોનું ફલ કંઈ પણ મલત્તુ નથી, અત્યુત દુર્ગતિપાત્ર બનવું પડે છે જટાધારી બનવાથી, તપરચાઓ કરી ચરીરને તપાવવાથી, ખાન ધરવાથી, રામધૂન લગાવવાથી, ભક્ત્ય(રાખ) ચોપગથી અને જાતિવધન ન રાખવાથી, આદિ જાણ્યાજાણી સર્વસુખની પ્રાપ્તિ કદી

પણ ચની નથી સ્વર્ગમુખની પ્રાપ્તિ તો એક સત્તથી જ થાય છે સામન કવિએ કવ્યુ પણ છે કે—

જરા ધરે વડ વૃક્ષ, પતંગ નિજ બાળે દાયા,
જલચર જળમા નહાય, ધ્યાન ધરવા બગ ધાયા.
ગાડર સુઢાવે શીરા, આગ મુખ દાકુ રાખે
ગર્વિભ લોટે છાર, શુભ મુખ રામજ લાખે
વક્ષી માર તજે છે માનિની, ધ્યાન સકવતુ ખાય છે,
કવિ સામજી કહે સાચા વિના, કેણ અવર્ગમા જાય છે ?

(૩) ' રાત્રિભોજન અને રાત્રિ નલપાન કરવું પાપમૂલક અને સ્વાસ્થ્યનાશક છે અનેક સૂક્ષ્મ જનુઓનું ધાતક હોવાના કારણે નિશાભોજન શાસ્ત્રોદ્ધારા નિરૂપેન છે ભોજન સાથે જો ભૂ ખાવામાં આવી જાય તો જતોદરોગ મોઢાડી ખાવામાં આવી જાય તો કોદરોગ કીડી ખાવાપીવામાં આવી જાય તો રતા ધારોગ માખી ખાવાપીવામાં આવી જાય તો વમનરોગ ઉત્પન્ન થાય છે જેથી શરીરમાં બેચેની ઉત્પન્ન થતા સ્વાસ્થ્ય ખમડી જાય છે અથવા ઝેરી જનુ ખાવામાં આવી જાય તો અઘાવ મૂત્રપુને શરણ થવાય છે એથી કરીને જૈન તથા અજૈન શાસ્ત્રકારોએ કહેવું છે કે—

नैवाहुतिर्न च स्नान, न च श्राद्ध देवाचनम् ।

दान वा विहित रात्रौ, भोजन तु विशेषतः ॥ ૧ ॥

हन्नामिपन्नसङ्कोच-शण्डरोचिरपायतः ।

अतो नक्त न भोक्तव्य, सूक्ष्मजीवादनादपि ॥ ૨ ॥

રાત્રે આહુતિ, સ્નાન શ્રાદ્ધ, દેવપૂજન ઘન અને રાત્રિભોજન એટલાં કર્મ ન કરવા જોઈએ સર્વસ્ત થવા પડી હૃદયકમન અને નાભિ કમલ બને સકુચિત જની જાય છે અને ભોજનની સાથે સૂક્ષ્મ જનુ

એનું સ્વસ્થ મર્દ જાય છે એથી કરીને શત્રિભોજન ન કરવું જોઈએ
ભોજનની સાથે જલપાનને પણ મળવું છે એથી શત્રિમાં જલપાન
પણ છોડી દેવું જોઈએ' કારણ કે શત્રિમાં ભોજન મામ અને જલપાન
સોફીની સમાન માનેલું છે "

(૪) " સચિત જલમાથા જેરી તત્વોનો પ્રભાવ મટાડવાને માટે અને
પૌરા વગેરે સૂક્ષ્મ જીવોની રક્ષાને માટે ઉપયોગપૂર્વક સ્પર્શથી ગાળીને
જલપાન કરવું જોઈએ અણુગળ પાણી શરીરને નુકસાનકારક છે
પશ્ચિમના વૈજ્ઞાનિકોએ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રદ્વારા એ સિદ્ધ કરેલું છે કે અણુગળ
પાણીમાં દરતા ફરતા અનેક જાતિ નાના નાના જીવુઓ છે, જે પેટમાં
જઈને શારીરિક સપતિનો વિનાશ કરે છે એથી શાસ્ત્રીમાં કહ્યું છે કે-

विशत्यङ्गुलमान तु, त्रिंशदङ्गुलमायतम् ।

तद्वस्त्र द्विगुणीकृत्य, गालयित्वा पिवेज्जलम् ॥

तस्मिन् चस्त्रे स्थितान् जीवान्, स्थापयेज्જलમध्यतઃ ।

एन कृत्वा पिबेच्छोय, स याति परमा गतिम् ॥ ૧ ॥

પીના આગળ પહેળા અને ત્રીશ આગળ લાંબા વસ્ત્રને બેનડું
વાળીને એનાથી જલને ગાળીને પીવું જોઈએ એ વક્ષમાં રહેના અમા-
નિત જલ (જીવાણુ) ધીમેથી જે નવાણુ પાણી હોય તેમાં નાખી
દેવા જોઈએ એ પ્રમાણે માળેવું પાણી પીનાર વ્યક્તિ ઉત્તમ મતિને
પામે છે "

(૫) " તરીરધારી જીવ અનાદિ કાળથી ક્ષુધા-મસિત છે એને ગમે
એવું અવરાધીએ તો પણ છેવટે તે તૃપ્ત થશે નથી આખો દિવસ
ખાઉ, ખાઉ, ની આશામાં તણાવ છે એના અનેક ભવોના આદ્ય પદા
થેતે એકત્ર કરીએ તો સુમેરુ પર્વતથી પણ અધિક ઊંચો એક દગલો
ધાવ એટલો એવાક -લેવા જના પણ જીવ તો શૂન્યો જ રહી છે,

તુષ્ટિ થતી નથી, એથી કરીને સતોષ રાખીને બાવીશ અબક્કા અને બત્રીસ અનતકામના પદાર્થોનો ઉપભોગ કરવો. સારો નથી એ વસ્તુ ઝોમા અનતા જીવો હોય છે થોડા જીવનને માટે એ જીવોની હિસાબ પાપ-પેટલા બાંધવા ઉભય લોકમાં વિનાશકારી છે એથી અબક્કા વસ્તુઓના ખાનપાનનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ ”

ઈત્યાદિ સુશિક્ષાઓનો પ્રભાવ વહીબાંધના હૃદય-પટ પર ધસી સારો પડયો અને એણે પોતાના જીવનને એજ પ્રકારે બતાવી દીધું એવી રીતે વહીમાઈએ ધાર્મિક તેમજ બ્યવહારિક, લૌકિક તેમજ પારલૌકિક ક્ષેત્રોમાં પોતાનું જીવન સુધારી લીધું અને તે પ્રસાદપાત્ર બની

૫ વિવાહ-મસ્કાર—

સસારની પ્રવૃત્તિ અનુસાર એ એક નિયમરૂપ બની ગયેલ છે કે—જો આજ છે તે કાલ નથી એ પરિવર્તન કહેવાય છે અને એ જ કારણથી સસારને પરિવર્તનશીલ માનેલો છે પરિવર્તનશીલ સસારમાં પરિવર્તનશીલ પ્રવૃત્તિઓની સાથેસાથ વખત અને જીવનમાં પરિવર્તન થવું જોઈ છે એ નિયમ પ્રમાણે આપણી ચરિત્રનાયિકા વહીમાઈએ કુમારાવરધાનો પરિત્યાગ કરી કિશોરાવસ્થામાં પ્રવેશ કર્યો કિશોરાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતી કયાઓના સખધમાં માતાપિતાને ચિતા ઉત્પન્ન થાય એ રવાબાલિકા જ માતાપિતા એ સમયે એવો અનુભવ કરવા લાગે છે કે જાણે એમના મસ્તક પર હિમાલયનો બાર આવી ગયો, અને તેઓ એ બારને દૂર કરવાને માટે કિર્તીબિમ્બ બનીને સર્વિભ્યર્માં શુ યશો ? એની ચિંતા ન કરતા પોતાની કયાને કે જેને એમણે હમણાં જ લાડ પ્યારથી મોગી કરેલી છે, તેને ખીજના હાથમાં સોંપી દેવાના મનોરથો સેવવા લાગે છે

ચરિત્રનાયિકાને માટે પણ એ જ નિયમ લાગુ થયો માતાપિતા વગેરે સ્વજનોએ એના માટે થોભ વરની તપાસ ચક્ર કરી જો કે કુમારી વહીની ચિત્તવૃત્તિ બાલ્યકાળથી જ વિવન ભોગ્યથી વિરક્ત હતી તો ખજી

પૂર્વ સરકારીના કારણે એને એ બધેનોમાં બધાવુ પડ્યુ માતાપિતા
આદિના આગ્રહવશ પોતાની પદ્મ વર્ણની અવરથામાં પાણીમદથ્થોતો
સ્વીકાર કરવો પડ્યો માતાપિતાએ ઇત્તર આથે સ ૧૯૨૮ ક્રાઇસ્ટન
વદ ૨ ના રોજ બીનમાલનિવાસી, વૃદ્ધશાખીય ઓસવાળા શા ધૂપચદ
લખમાછીની સાથે વદીનો વિવાદ કર્યો વિવાદ બાદ કન્યાને વિદાય કર્યા
પછી માતાપિતા એવો અનુભવ કરે છે કે જાણે અમારા માયા પરથી
એક મોટો બોગે દહકા થઈ ગયો એવી રિયલિ વતોના માતાપિતાની
થઈ જા કાર્યથી દવે તેઓ નિશ્ચિત થયા, કુમારો નીગાઈ દવે સૌમા-
અવની બની શ્રીમતી વદિદેવી જીવનના નવા ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરતા માતા
વિનાનુ ધર હોદી બાણે બીજા સસારમાં રહેવા લાગી રવસુરશ્વે જઈને
પણ વદિદેવીએ ત્યાંના હાથિત આચારવિચારોનુ કાલીકાતે પાલન
કરતા કરતા પછુ પોતાના દૈનિક ધર્મકૃત્યોમાં શોષ પ્રકારની અડચણો
આવયા ન દીધી ઠિલકુ તેને વિશેષ પ્રકારે પાળવાનો શરૂઆત કરો તે
સમજતી હતી કે સસારમાં જીવોને માટે શીત-એકપાતિમત પાવન
કરવુ, લાભગ રાખવી, મધુર સત્ય બે તલુ, સદાચારમય ધર્મમાં દહતા
રાખવી, અરત રરખાવો થનુ, પવિત્ર રહેવુ, સમગ્રજીવુપૂર્વક અત્ય વ્યવ
હાર કરવો, પૂજ્ય બી પુરોનો વિનય કરવો, નિરસ્કારોની ઉપસ્થિતિ
માં પણ હામા રાખવી, માનસિક ભાવનાઓને વિશુદ્ધ રાખવી, નાના
મોટાની વધાયેલ સેવા કરવી હંતવાં આજીવણો છે એ આજીવણોથી
ઓઝોના નેટલી શોભા છે એવી બાણ આજીવણોથી એમની શોભા
વતી નથી

૬ વેધવ્ય અને વેરાગ્ય જાવના—

કર્મની મનિ થણી વિચિત્ર દોષ છે એવી મામે જાવવાનમાં જસ
વાન પણ વિગત મેળવી શકો નથી વજીમય સરીરરાળા એવા થતાકા
મહાપુરો પછુ કર્મની આમગ હાની મયા છે, તો બીજાની વાત જ

શુ ? ખીજી શુ મહત્વરીમાં છે ? મનુષ્ય જાને પાર્તાળમાં સતાઈ જાય, જાને સુમેરુ પર્વતના ઊંચા શિખર પર ચઢી જાય અને જાને યોગી બની નિજ ન જગતમાં જઈ વસે પરંતુ એમની કર્મરેખા તો ત્યાં પણ પોતાનો પ્રભાવ જતાવ્યા વિના રહેતી નથી વદી બાલિકા યજ્ઞ અને તે કિશોરી બની એનો વિવાહ સરકાર પણ થયો વિવાહ સમયે કુટુંબીઓના હૃદયમાં ધણો દર્પ દતો એટલું બધું હોવા છતાં પણ એ કેાલ્ય જાણતું હતું કે આ અપાર આનંદ એક દિવસ દુઃખરૂપમાં પરિણમશે એ કેાને ખબર હતી કે એક દિવસ સૌભાગ્યવતી યાજ્ઞાઓ પોતાના બાળવપના સાધારણ અનુભવોની સાથે જ પોતાના કપાળના સિદ્ધિના યાજ્ઞાને ખૂસી નાખતી નજરે પડશે એ તો એક કર્મની વિચિત્ર ગતિ જ કહેવાય છે

વદીદેવી ગૃહસ્થની માડી ચલાવવાને માટે એક પૈડા સમાન બની મજ હતી થોડાક જ દિવસોમાં વદીએ પોતાની શુદ્ધિમત્તાથી ગૃહસ્થા અમને ઉજ્જવળ કરવામાં પોતાનું ચિત્ત દોડ્યું અને એમાં સફળતા પણ મળવા લાગી પતિ પત્ની બનેનો સયોગ ધણો સુદર, અનુપમ દર્શનીય અને અનુકરણીય હતો લોકો કહેતા કે કેન્દ્રી સુ ર જોડી છે ! લોકોની પ્રશંસાની સાથે કાળે પણ પોતાનો દાઘ જતાવ્યો પરંતુ તે વધારે દહાડા આ સુદરતા સદન કરી ન શક્યો અને ધર્માં આવવા લાગી એ સુદર યુગલ-જોડી પર જ્યારે સ્વયં કાલ જ ધર્માં કરવા લાગ્યો અને એની ગતિ પણ વક્ર થવા લાગી તો જાણ કેાલ્ય એવો હોય કે એની વક્રગતિને રોકવાનું સાદસ કરી શકે ? સસારમાં સૂર્ય, તાપ, તિમારી દાથી પણ પક્ષી આદિને રોકવાનો ઉપાય છે પરંતુ કાલની ગતિને રોકવાનો કંઈ પણ ઉપાય નથી હેવટે કુટિલ કાલે પોતાની કૌટિલ્ય નીતિનું પ્રદર્શન કરતા કરતા અખડ જોડીને ખડિત કરવાનું ખીકુ ઝડપી લીધું કાલના હાથમાં દયા નથી આવતી તે તો ગરીબ-અમીરનું બક્ષણ કરવામાં જ પોતાનું કલ્પ સમજે છે

દાંપત્ય જીવનમાં પ્રવેશ કર્યા પછી નવું જ મંદિતે કુટિલ કાલે પોતાનું

સ્વભાવ ઓછો અને એમાં તેણે સફળતા પ્રાપ્ત કરી-વહીનો આખો સૌભાગ્ય માલો જૂસી નાખ્યો પતિદેવેનું અમરમાત્ર અવસાન થઈ જવાથી વહીના ઉપર ભયંકર વજામાંત આવી પડ્યો ફૂટ ફૂટ કર તે રોવા લાગી એના આશ્રયો પર છુટારાપાત થઈ ગયો હજુ એના હાથનો મેદોનો રંગ પણ મલ્યો ન હતો એ અવસ્થામાં આ વૈધવ્ય દુ અને ભવા તે કાંઈ રીતે સહન કરી શકે ? પતિના સમને જોઈ જોઈને તે પામત્ર બની મહ ઘોડી વાર રોતી રોતી કુટિન કાળની વજનીતિ પર દુ ખ પ્રકટ કરતી કેટલીકવાર સ્વભવ બનીને મળીર વિચારોમાં નિમગ્ન થઈ જતી હતી અને કોઈવાર પોને જ આતરિક વાદવિનાદ કરવા લાગી જતી એ પ્રમાણે વિવશ-માનસિક વૃત્તિયોથી વહીવેરીનું ચિત્ત ચક્રોળે ચડવા લાગ્યું અત્યાર સુધી તેની સામે અધકારનો કાળો પહાડ જમ્માતો હતો, પરંતુ હવે એને અકરમાત્ર સહવિચારોનો પ્રકાશ-પુષ્પ જજ્જારા લાગ્યો અને તે વિચારવા લાગી કે—

છત્રે થાતી છાપ, છડીનર છાજતા,
હાથી હોદામાય, રસિક વિરાજતા
આયુન જાદિ અનેક, ભરેલી ભાગ્યમા,
તે સૂતા દિન એક, ઉછલતી આગમા. ૧

ભોગવતા ઉપભોગ, મહામુખ માણતા,
જોતા જોગ અજોગ, જરી નહિ જાણતા
દીવા દામ કરેડ, ખમતે ખાણમા,
સૂતા તાણી સોડ, મરીદ મસાણમા. ૨

હંદપુરી અનુસાર, નગરીઓ નોખમા,
કોટિનજ સાહુકાર, મરજતા ગોખમા

માટે મારા મિત્ર, વિચારો વાત રે,
પાપ મેટા પવિત્ર, સવા થઈ જાત રે
જીવનનું કૂળ જાણી, સજો ભગવાનને,
'અતર પ્રીતિ આણી, ધરો નિત ધ્યાન રે. ૪

જો કે વિધવાપણાનું દુઃખ સ્ત્રી-સમાજના માટે કેટલું અસહ્ય હોય છે ? એ સ્ત્રીઓ જ જાણી શકે છે તે પશુ વહીગાઈના હૃદયમાં શુભ વિચારો ઉત્પન્ન થવાથી એણે પોતાનું વૈધવ્ય દુઃખ કેની રીતે સહન કરવું ? જીવનની આ પરિવર્તન દશા પર એણે વિચાર કર્યો અને ધીમે ધીમે એવા વ્યથિત માનસ પાસ પર અપૂર્વ ધૈર્યની રેખાઓ જણાવા લાગી ધૈર્યની સાથેસાથ વિરજાતાએ પોતાનો પ્રભાવ ખતાવ્યો. 'અઘડ્ય માયિનો માયા, મયતિ મહતામપિ' જે કામ થવાનું છે તે થવું જ રહે છે પછી જોને તે કામ કાઢ મહાપુરુષનું હોય અથવા સાધારણ પ્રાણીનું હોય. 'અઘડ્ય મોકલ્ય, ફત્ત કર્મ શુભા-શુભમ્' મનુષ્ય ચાહે રાજસિદ્ધાસન પર બેઠા હોય કે ચાહે જંગલમાં ધૂમતા હોય, પરંતુ એને પોતાના કરેલા શુભાશુભ કર્મોનું ફળ તો જરૂર ભોગવવું પડે છે એ પ્રમાણે પોતાની જ મેજે વહીના હૃદયમાં વૈરાગ્યની લહેરો લહેરાવા લાગી એણે રોનાની ચિંતા કરવાની રનેહ તાખવાની મોહ પ્રપચમાં પડવાની જાતિદિ કર્મનંધક સર્વ ક્રિયાઓને છોડીને નિશ્ચય કર્યો કે જે કંઈ બંધુ છે તે મારા અશુભ કર્મોના ઉદયથી જ બનેલ છે એથી કરીને આર્તરોદ્ધાન ધરવું એ પોતાને અધીગતિમાં પહોંચાડનાર કારણ કે આર્ત-રોદ્ધાન બ અશુભ આશ્રવથી કંઠે કર્મોના બંધ પડે છે જે ઉત્તમમાં આવતા અવશ્ય ભોગવવા પડે છે એથી હવે મારે ધર્મનું શરણ લેવું વિશેષ લાભદાયક છે એવો વિચાર કરી વહીએ આ પદનું વારંવાર મનન કરવાનો આરંભ કર્યો કે—

(જુઓ મન બમરા તુ ક્યાં બમ્બો—એ રામ)

ધમ વિચારો રે ધુર થકી, તજી કપટ તમામ,
પડતા વારે જે પાપમા, ધમ તેનું છે નામ. ધર્મ ૦ ૧

સત્ય ક્યા તપ શોચ છે, પગ ધમના ચાર,
જેના હૃદયમા એ રહ્યા, ઉત્તમ તેના આચાર. ધર્મ ૦ ૨

ચાર ચરણ છે અધર્મના, વહેમ મદ ને કુમગ,
અનૃત પેમે જો અગમા, કહે ધર્મના ભગ. ધર્મ ૦ ૩

સત્ય વસે જો શરીરમા, સૂઝે સાચો વિચાર,
શુદ્ધિપ્રકાશ વધે બહુ, ઝાલે કર કિરતાર. ધર્મ ૦ ૪

શાંતિ વિના જેવી શર્ણી, વિના દીપક ધામ,
સત્ય વિના એમ જાણુનો, નરદેહ નકામ. ધર્મ ૦ ૫

જીવ ઉપર ક્યા જેહુને, ટાળે દીનતા દુખ,
તન ધન ને વાણીવડે, આપે સર્વને મુખ. ધર્મ ૦ ૬

ઈશ્વરે ભહુ અતરવિષે, કરના સહુનું કલ્યાણ,
અવગુણ ના ધરે ઉર વિષે, ક્યા તે જ પ્રમાણ. ધર્મ ૦ ૭

કષ્ટ સહે ધર્મ પાળતા, તપ તેનું છે નામ,
બીજા ફલ અનંક છે, તેણે મુધરે ન કામ. ધર્મ ૦ ૮

તપ કરી તન દહ જે કરે, જીતે ઇન્દ્રી ને પ્રાણ,
મન વશ રાખે ખાતાતણ, હૃદય ચતુર મુજાણ. ધર્મ ૦ ૯

મુખદુખ સમ કરીને ગણે, સમ હરખ ને શોક,
ધીરજ ધર્મ ચૂકે નહિ, એવા નર તો કો. ધર્મ ૦ ૧૦

શોચ, ક્રિયા સધળી કરી, રાખે શુદ્ધ શરીર,
મલ ધુએ નહિ મનતણા, શાની ધ્યાની નહિ વીર. ધર્મ ૦ ૧૧

એવો ધર્મ ઉરમા ધરે, પ્રાણી 'તેહ' પવિત્ર,
સંકળ 'જીવત' આ જગતમા, ચારુ તેહના ચરિત્ર. ધર્મ ૦ ૧૨

વહી દેવીના મનમાં અકરમાત્ત એ લાવનારો ઉત્પન્ન થઈ કે સસાર
મોહ માયામય છે આ વિનાશના બચકર અરૂણમાં માનવને દસાવીને
લાગી જાય છે જ્યાં પહોંચીને માનવ પોતાનાં કર્તવ્યોથી બ્રહ્મ બનીને
અધોગતિના ઊંડા ખાડામાં પડી જાય છે જેવી રીતે ધોર જગલમાં
અત્યંત બળવાન ક્ષુધા-પીડિત સિંહના પક્ષમાંથી મૃગનાના મગ્ધા
બચી શકતા નથી અને કોઈ એને બચાવી પણ શકતું નથી એ જ
પ્રકારે જ મ જરા મરણ અને બચ આવી મનુષ્યને પણ કોઈ
બચાવી શકતો નથી જીવ એકલો જાગે છે અને એકલો જ જવાને
છે જે વખતે તે જવાને માટે તૈયાર થાય છે તે સમયે માતા પિતા
બાપ સાસુ સાસરો આદિ કોઈ પણ તેને સાથ દેતા નથી મન વૈભવ
આદિ સર્વ પૃથ્વીમાં, દ્વારો ધોડા આદિ પરુ વર્ગ પોતાના રથાને સહ
ચારિણી બી ધરના નારણા સુધી અને સખધી લોક રમણાન સુધી જ
સાથ આપે છે આમ જ કોઈ આવતું નથી શરીર ચિત્તામાં બસ થઈ
જાય છે અને એ સત્રને છોડીને જીવ એકલો જ પરતોડ ॥ માગમાં
પ્રયાણ કરે છે જો એનો કોઈ સાચા સાથીદાર હોય તો ફક્ત ધમ જ
છે એ પ્રકારે આ સસારમાં ધર્મના વિના કોઈ પણ વસ્તુ સહાયક
સુખમ અને બચન નથી એવા કરીને દરેક વસ્તુ પરથી મમત્વભાવ
હટારીને મારે ધાર્મિક કૃત્યોમાં સલમ રહેવું જોઈએ એવા સારભૂત
પવિત્ર વિચારોનું અવનબન લેતા લેતા વહીદેરી પોતાના જીવનને
સનમ કાલ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં બતીત કરવા નાગી

૭ મત્સજનો મહિમા—

લઘુ બુદ્ધિ કલાપમાપદપાકર્તુ વિહર્તુ પથિ ।
પ્રાપ્તુ કીર્તિમસાધુતા વિધુવિતુ ધર્મે સમાસેવિતુમ્ ॥
રોદ્ધ પાપવિષાકમાકલયિતુ સ્વર્ગાપર્ગશ્રિય ।
ચેત્ત્વ ચિત્ત । સમીહસે ગુણવતા સજ્જ તદક્ષીકુરુ ॥ ૧ ॥

હે ચિત્ત ! તું, જુદી વૈભવને, પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરે છે, આપાતને દૂર કરીને સન્માર્ગમાં વિહાર કરવા ઇચ્છે છે, પણ પ્રાપ્ત કરીને દુર્જન તાને અલગ કરવા ઇચ્છે છે, ધર્મનું સેવન કરીને પાપોના પરિણામને રોકવા માહે છે અને જો સ્વર્ગ કે મોક્ષસુખનો અનુભવ કરના ઇચ્છે છે તો ગુણસંપન્ન સત્પુરુષોનો સમાગમ કર

વસ્તુતઃ સત્પુરુષોનો સમાગમ પ્રાણી માત્રને માટે દિતકર છે ગમે તેવો નિર્બુદ્ધ, અધમ, નીચ તેમજ પાપી વ્યક્તિ કેમ ન હોય ? સત્પુરુષોના સમાગમથી તે અવશ્ય ગુણવાન, ઉચ્ચ અને ધર્મીમાં બની શકે છે. આ બાબતમાં એક નહિ પણ અનેક ઉદાહરણો શાસ્ત્રમાંથી મળી શકે છે, જે પરથી બમને એ શિખામણ મળે છે કે અમે અમારા જીવનનો અધિક ભાગ સત્સંગમાં જ બતીત કરીશું એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે કે સત્સર્ગની અસર મનુષ્ય ઉપર બહુ જલદી પડે છે એના પ્રભાવથી તે ભવિષ્યમાં ઉત્તમતા મા અધમતામાં પ્રવેશ કરે છે અને તે એ જ કારણે સસારમાં પૂજ્ય અથવા નિંદનીય બને છે જે સારા સસર્ગમાં રહે છે તે પૂજ્ય અને ખરાબ સસર્ગમાં રહે છે તે નિંદનીય બની જાય છે, માટે સગતિ-મિત્રતા કરતી વખતે એ બાબત અવશ્ય રાખવું જોઈએ કે હું કોઈ અધમ, પાપાત્મા અથવા દુષ્કરિત પુરુષની સોગત તો નથી કરેના ને ? કારણ કે એવા લોકોની સોગત કંમેશા અધ પાતવું કારણ બને છે, માટે ખરાબ સોગતથી બચીને કંમેશા સત્સગતિ કરવી જોઈએ જેથી પોતાનું તેમ જીવનનું કલ્યાણ થઈ શકે મહાપુરુષોની સગતિ કષ્ટ ભવોના પ્રુષ્ઠ સચ્ચયથી પ્રાપ્ત થાય છે પ્રુષ્ઠ વિના સાધુ પુરુષોના દર્શન થવા પણ દુર્લભ છે એથી કરીને પુણ્યવશા પ્રાપ્ત સત્સગતિનો સદુપયોગ કરતાં કરતાં પોતાનું તેમજ જીવનનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ, એ જ સત્સગતિનો સદુપયોગ અને સાચું માહાત્મ્ય કદ્યું પણ છે કે—

ચન્દન શીતલ લોકે, ચન્દનાદપિ ચન્દ્રમાઃ ॥

ચન્દ્રચન્દનયોર્મધ્યે, શીતલઃ સાધુસક્તમઃ ॥ ૧ ॥

સસારમાં સૌથી વધુ ઠંડુ ચંદન છે, પરંતુ એથી પણ વધુ ઠંડા ચંદ્રમા ॥ ચંદન અને ચંદ્રમાના ઠંડા હોવા છતાં પણ વધારે શાંતિ આપનાર સાધુનો સમાગમ છે

સાધુ સમાગમથી આત્માની બારે સમુજતિ થાય છે એ સોનામાં સુગંધ જેવું કામ કરે છે જેવી રીતે પૂવની માળામાં રહેલો નિર્મળ એવો સૂતરનો દોરો મળાનો દાર બની જાય છે એ જ પ્રકારે સાતમા ગમથી નિર્ગુણ મનુષ્ય પણ ઉત્પત્તિ જનીને સસારનો પૂજ્ય બની શકે છે સસારમાં બધા સળધો મળી જવા સુવળ છે પણ ભાગ્ય વિના સાતમાગમ પ્રાપ્ત થવો બહો દુર્લભ છે. ભાગ્યના ફિરિયોદય થવા વિના જ્યારે દર્શન જ દુર્લભ છે તો સાતમાગમની વાત તો એથી પણ અધિક દુર છે કહ્યું પણ છે કે—

માત મિલે મુત તાત મિલે પુનિ,
ભાત મિલે મનવછિત પાર્થ,

રાજ મિલે ગજ વાજિ મિલે,
સખ સાજ મિલે મુવતિ મુખદાર્થ,

લોક મિલે પરલોક મિલે,
સખ થાક મિલે વૈકુઠ સિધાર્થ,

મુદર સખ મુછ આન મિલે,
પુનિ સ તસમાગમ દુર્લભ ભાર્થ ॥ ૧ ॥

જે ભાગ્યશાળી પુરુષને સાધુઓનો સહવાસ અને એમનું દર્શન મળી જાય છે તેને સુધારો થવામાં વખત લાગતો નથી

મહારાજ ઁજીકની રાણી ધારિણીના પેટે જન્મેલા મેઘકુમારે જ્યારે અભિવર્ધિત બાવથી પ્રજુત્રી મહાવીરની પાસે લાગવતી દીક્ષા મહત્ત્વ કરી ત્યારે રાત્રીમાં એનો સથારો યથાપર્યાય જધા સાધુઓથી હેલ્લે આળ્યો. એણે શયન કર્યું રાત્રીએ પ્રથવણાથે ઉઠેના મુનિઓના જવા આવવાથી એમની ઠોકરો લાગવાથી મેઘકુમાર મુનિને આખી રાત્રી ઊંઘ ન આવી. મેઘ મુનિએ વિચાર્યું આ પ્રભાણે એક દિવસનું કુ ખ તો સહન થઈ શકશે, પણ આખી જીદમી સુધીનું કુ ખ સહન થઈ શકશે નહિ એથી કરીને પ્રાત કાલે પ્રજુને સાધુવેશ સોપીને આપણે ઘેર ચાલ્યા જવું સારું છે પ્રાત કાલ થતાં પ્રજુની પાસે મેઘમુનિ આળ્યા પ્રજુએ કહ્યું કે—

મેઘપિંત્રા રાત્રે સાધુઓની ઠોકરો લાગવાથી તમને નિદ્રા નથી આવી તેથી ગભરાઇને તમે સયમધર્મને છોડવાને માટે તૈયાર થયા છે, પરંતુ ઠોકરોનું કુખ જરા પણ નથી તમારા પાછલા ભરને પાદ કરો પાછલા ભરમા તમારો હાથીના રૂપમા અવતાર હતો જમણી હાવાનલ ના ભવથી જન્મવાને માટે જમણમાં તમે તૃણાદિ રહિત એક ગોળ ભૂમિ ચક્ર બનાવ્યું હતું, લાઘ્યયોગથી જમણમાં હાવાનલનો પ્રકોપ ઉત્પન્ન થયો જધા વનપશુ તમારા તૈયાર કરેલા ભૂમિચક્રમા એકઠા થયા અને તમે પણ એ ચક્રમા આવીને ઊભા રહ્યા ભૂમિચક્ર પશુઓથી એવું ફરીને બરાબર, હતું કે તુણ જોટલી જમીન પણ આલી ન હતી એક સસલાને કર્યાં આલી જળ્યા ન મળી એથી તે ગભરાતું હતું અને અહીં તહિં ફોડતું હતું, એ જ વખતે તમને ખુજલી આવતા ખણવાને માટે તમે એક પગ ઊંચો કર્યો તે વખતે તે સસલું નીચે આવીને બેસી ગયું તમારા મનમા એ જોઇને દયા આવી એ માટે ત્રણ દહાડા સુધી તમે તમારો પગ ઊંચો જ રાખ્યો હાવાનલ શા ત થયો જધા પશુઓ બીજે ચાલ્યાં ગયાં તમે કષ્ટજન્ય અકામ નિર્જરા અને સસલાની દયાના પ્રભાવથી ત્યાંથી મરંને મેઘકુમાર જન્મ્યા હાથીના ભરમા દયાના કારણે મહાન કષ્ટ સહન કર્યું તો એની આગળ ઠોકરોનું કુ ખ શી ગણતરીમાં છે ?

પ્રજ્ઞના કહેલા પોતાના પૂર્વજવ સળધી વિચાર કરતાં કરતાં મેધ વિંને જાતિરમરજાણ ઉત્પન્ન થયું, અને એમણે પોતાના પૂર્વજને પ્રત્યક્ષ જોયો બસ, મેધકુમારનો પતિત વિચાર જાણાઈ ગયો અને એનો આત્મા ફરીથી સયમ ધર્મમાં સ્થિર થઈ ગયો કહેવાનો સારોય એ છે કે—જો આત્મા પરિવદ્ધ તેમજ ઉપસર્ગો આવી પડવાથી ચલ વિચલ કે પતિત બની જાય તો પણ સત્સમાગમના પ્રભાવથી મેધકુમાર મહર્ષિની જોમ મુધરી આદર્શ બની શકે છે

૮ મહત્તરિકા ગુરુણીજી શ્રીવિદ્યાશ્રીજીનું આગમન—

જનતાના જાગૃત્તી કહેા અથવા વહીદેવીના જાગૃત્તી કહેા, બીનમાસમાં વિદુષી મહત્તરિકા ગુરુણી શ્રીવિદ્યાશ્રીજીનું સામ્બીમડળ સહિત પધારણ થયું તેઓ ગામ-નગરોની જનતાને સહજોષ દેતાં દેતા પધાર્યાં હતાં ગુરુણીજીએ પોતાની સાધુમર્યાદાનુસાર આગા લઈને ઉપાશ્રયમાં રહેકાણું કપું અને એમના દર્શનાર્થે ઉપાશ્રયમાં અમણિત શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ એકત્રિત થયાં ગુરુણીના આવાગમનની જાણ થતા વહીદેવીના મનમાં ધણી પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન થઈ એની રંગરંગમાં આનંદ ઉત્સાહ તેમજ એક નવા પ્રકારના ઉમંગે ધર કપું એમનાથી એ પહેલેથી જ પરિચિત તો હતી એમના તરફ વહીદેવીને ગાઢ પ્રેમ હતી પૂજ્યભાવના હતી ગુરુણીજીના દર્શનાર્થે વહી ઉપાશ્રયમાં મંછ અને વડનાદિ ઉચિત ક્રિયા કરીને એમની સેવામાં યોગ્ય રથાને બેઠી ગુરુણીજીના ધર્મોપદેશાનુગુણ પાન કરવાને માટે અનેક શ્રીતાજનો જિજ્ઞાસુ બન્યાં હતા તેમની અતરંગી ની રૂતિને માટે ગુરુણીજીએ સમયોચિત વ્યાખ્યાનનો પ્રારંભ કર્યો

આ સસાર અસાર છે તેમાં પ્રાણીઓને મનુષ્ય-જીવન મહાન્ પુણ્યમાં પ્રાપ્ત થાય છે એ મેળવવા માટે કેટલાય પ્રાણીઓ જિજ્ઞાસુ રહે છે તકસી રહે છે અને અનેકાનેક ધાર્મિક કૃત્યોમાં જોડાઈને તપ રથાઓ કરે છે તો પણ શુભ કર્મોનો ઉદય થતાં પ્રાણીને માનવરૂપ

પ્રાપ્ત થાય છે. માનવયોનિની સરખામણી કરવાની બીજી કોઈ યોનિમાં તાકાત નથી. વસ્તુતઃ માનવજીવન એક અમૂલ્ય ચિંતામણી રાત છે. બલકે એથી પણ અધિક છે. ચિંતામણી રાત તો લૌકિક સુખસામગ્રી તુ જ માયક છે. સારે માનવજીવન તો લોકોત્તર સુખસામગ્રી આપનાર છે. મનુષ્ય રાત જન્મ જન્મ-આન્તરોના કઠિણ સાધનાપદે જ પ્રાપ્ત થાય છે. એ મળવા ઉપરાંત પણ ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ ધર્મ અને ઉત્તમ ગુરુનો સમાગમ મળવો. એ એથી પણ કઠિણ છે. માનવ જીવનની સાથેસાથ ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ ધર્મ અને ઉત્તમ ગુરુનો સમાગમ એ બધી સામગ્રી પોતાના સૂક્ત કર્મોના ઉપથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. એથી કરીને મેળવેલી સામગ્રીને સદુપયોગ ન કરવો એ જાણી જોઈને ઊંડા ખાડામાં ઉતરવા જેવું છે.

એવો સુદઃ સયોગ વારંવાર મળતો નથી. માનવજીવન પ્રાપ્ત કરીને જો કંઈ આદિક સુખ લાભ પ્રાપ્ત ન કર્યો હોય તો પછી આ પવિત્ર જીવન અને ઉત્તમ સામગ્રી મળવાનું કંઈ ફળ નથી. એ તો આપ સૌને જાણ છે કે આ શરીર વિનાશી છે, નાશનત છે. યોનન જળાતરંગો સમાન અચ્ચલ છે. ધન જન આદિ વૈભવો પણ અસાધ્ય છે અને કુટુંબ પરિવાર સૌ કોઈ કોઈને સાથ આપનાર નથી. સૌ કોઈ પોતપોતાના રથાર્થ સુધીનો સમાચાર છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે—એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે કોઈ કોઈનો સાથી નહીં રહે. સાથ રહેનાર તો ફક્ત એક જ વસ્તુ છે. તે ન કેવળ આ સસારમાં જ સાથ દેતી વસ્તુ હિંમવલોકમાં સાથ આપીને પોતપોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવામાં પૂર્ણ સમર્થ છે. તે વસ્તુ ધર્મ છે. ધર્મ જ હિંમવ લોકમાં સાતિ અને સુખ આપનાર છે. એથી કરીને દરેક પ્રાણીએ આગસ, ત્યાગીને એક ધર્મને જ અપનાવવો જોઈએ. ધર્માચરણ જ માનવજીવનની સફળતા છે. એના વિના માનવનો શોભા નથી. કહ્યું પણ છે કે—

નિર્દન્તઃ કરટી હયો મતજવચ્ચન્દ્ર વિના શર્વરી ।

નિર્ગન્ધઃ કુસુમં સરો મતજલ છાયાચિહ્નસ્તરુઃ ॥

રૂપ નિર્લેખણ સુતો ગતગુણચારિત્રહીનો યતિઃ ।

નિર્દેવ મવન ન રાજતિ તથા ધર્મે વિના માનવઃ ॥ ૧ ॥

જેવી રીતે હોત વિના દાધી શીઘ્ર ગતિ વિના ધોડા, મદ્ર વિના રાત્રી, સુમધ વિના પુષ્પ, જળ વિના તળાવ, હાથા વિના વૃક્ષ સુદરતા વિના રૂપ ગુણ વિના પુત્ર ચારિત્ર વિના સાધુ અને દેવ વિના મદિરની શોભા નથી એજ પ્રમાણે ધર્માચરણ વિના માનવ જીવનની કરી શોભા નથી માટે પ્રાણી માત્રને ધર્મની અદર પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ

સસારમાં પ્રાણી માત્રને જે ઇચ્છા અને આશા પેદા થાય છે તે આત્મધાતક પશુ છે અને આત્મકલ્યાણ કરનાર પશુ છે વિષય ભોજો અને તે સળધીના સાધનો મેળવવા માટે જે ઇચ્છા અને આશા ઉત્પન્ન થાય છે તે આત્માને દુર્ભંતિમાં ફેંકી દઈને એના આત્મત્વને કષ્ટમય બનાવે છે જ્યારે વિષયભોજોથી વિરક્ત થવાની અને વૈરાગ્યરજિત થવાની જે ઇચ્છા તેમજ આશા ઉત્પન્ન થાય છે તે નિર્મોહી બનાવીને આત્માને સ્વર્ગ અથવા મોક્ષ સુખ સુધી પહોંચાડે છે કોઈ જુગરાતી વિદ્વાને લખેલ છે કે- જે માણસની ઇચ્છા અને આશાને આશા અત જ નથી ઇચ્છાને આશા પેદા છે આશા વિનાની ઇચ્છા કોઈ કરતું નથી અને ઇચ્છા વગરની આશા કોઈ પણ સેવતું નથી આમ ઇચ્છા અને આશાને સામાન્ય સસારી જૂની પાટી શકેલ નથી અને તેથી જ તેમાં મોહ રહેલો છે કામના રહેલી છે અને જ્યાં આમ હોય ત્યાં કદાચ સિદ્ધિ દૂર ઠેવાતી હોય છે શુદ્ધ દદ ઇચ્છા પાછળ તો નિઃકામ પુરુષાચે સિવાય બીજી કોઈ પણ જાતની મમતા કે મોહિની ન હોય તો ઘટે અને જો આમ થાય તો પછી શું અશક્ય છે ?

૯ વદીદેવીને સાગવતી-દીક્ષા— ,

શ્રુણુજીએ સુમધુર અને સરવ લાવામાં આપેલ વિદ્વાતપૂર્ણે સાર

મહિંત વ્યાખ્યાનનો શ્રોતાજનો પર સારો પ્રભાવ પડ્યો વહી પડ્યું એકાગ્ર ચિત્તથી ધર્મદેશનાનો રસાસ્વાદ કરી ગહી હતી ધર્મદેશનાએ એના હૃદયમાં ધર કપ્પું હતું અને હવે તે જે માર્ગમાં પ્રવેશ કરવાને માટે કાષ્ઠક સહારો હઠ્ઠતી હતી તે મળી ગયો દેશના અને ગુરુણીજીના સમાગમ-સહયોગ પ્રાપ્ત કરીને વહી વૈરાગ્ય પથને પાર કરવાને માટે સમુચિત રૂપથી ઉત્સાહિત બની, અને એણે એને કાર્યરૂપમાં પરિણત કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો એના શરીરના પ્રત્યેક અવયવમાં વૈરાગ્યભાવના જળિયા લાગી. સસારને અસાર તેમજ શરીરને નાશવત સમજવામાં એને જગ પશુ દીક્ષ ન જણાઈ તે સમજી ગઈ કે સસાર તો સ્વાર્થથી ભરેલો જ છે કાણુ માતાપિતા અને કાણુ અન્ય સબધી ? સૌ સ્વાર્થના પોપડ છે પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ થતો જાય ત્યાં સુધી તો સૌ સર્ગા બની રહે છે, પશુ પાછળથી કોઈ કોઈનું નથી સસાર, મોહ, માયા, મદ, મત્સર, સહાર આદિ બધાં કર દુર્ગુણથી ભરેલો ॥ એવી અવસ્થામાં આ સસારમાં રહીને પ્રુપ્યમય માનવ-દેહનો દુરુપયોગ શા માટે કરવો જોઈએ ? માનવજીવનનો સદુપયોગ તો એમાં જ છે કે આજે જ સાંસારિક નિષ્પન્ન વાતાવરણ તેમજ પાપકર્મોને તિલાંજલિ આપીને ગુરુણીજીએ બતાવેલા માર્ગને અગીકાર કરી લઈ એમાં જ મારા નશ્વર દેહની સફલતા છે જ્યાં સુધી હું સાંસારિક મોહજનનમાં ફસાએલી છું ત્યાં સુધી મારા આત્માનું કલ્યાણ થવું સર્વથા અશક્ય છે અતઃ શા માટે જતદીથી સયમક્રિયાના અનુશાન દ્વારા મારા જીવનને સફલ ન બનાવું ?

આ પ્રમાણે વૈરાગ્યમયી કેટલાય વિચારતરંગો વહીદેવીના મન માનસમાં વહેવા લાગ્યા છેવટમાં તે એક નિશ્ચય પર આવી અને એણે એ જ સમયે ગુરુણીજી પાસે પ્રાર્થના કરી કે—હું જે માર્ગની મોધમાં કેટલાય દિવસોથી જિજ્ઞાસુ હતી, આજે આપનો ધર્મોપદેશ સાંભળી તે માર્ગ મળી જવાથી હું કૃતાર્થ થઈ છું મારી સમસ્ત જાવનાઓ કૃતાર્થ બની છે એ કૃતાર્થતાની સાચી સાર્થકતા તો એમાં છે કે આપ મને આપના પ્રવિત્ર કર-કમનો દ્વારા દીક્ષિત બનાવો—દીક્ષા આપો.

તરુણ શ્રાવિકા વહીદેવીની ભાવનામય પ્રાર્થના સાંભળીને ગુરુશીશએ સદાય ઉત્તર આપ્યો કે આ અવસ્થામાં તારી આ ભાવનાઓની આ પ્રકારે ભગવતિ થવી એ ખરેખર પ્રશ્ન સાબનક છે હું ખૂબ ખુશી થાઉં છું કે આજ તે મારું પ્રવચન સાંભળીને શ્રાવિકા શબ્દને સફળ, ઉત્તમવળ અને સાર્થક બનાવ્યો છે આજે અમારે એવી જ શ્રાવિકાઓની ગરૂરી માત છે, જે સયમમાર્ગે આલીને પોતાનું અને સમસ્ત સસારનું કલ્યાણ કરી શકે આગળ જતા ગુરુશીશએ ફરી કહ્યું કે તું દીક્ષા મંદ્ય કરી શકે છે પરંતુ આ કામના માટે પ્રથમ તારાં ધરવાળાઓની આઠા પ્રાપ્ત કરવી આવશ્યક છે અને સયમધર્મ ધરતી તે ભવિષ્યમાં નિભાવી શકીશ કે કેમ? તે પણ નિશ્ચિત વિચાર કરી લેવો આવશ્યક છે દીક્ષા લઈ લેવી તે સહેલ છે, પરંતુ એને યથાવલ પાલન કરવી બારે કંઠ્ય છે જે વખતે દીક્ષામાં વચનકટક અને પરિવહના ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થાય છે તે સમયે વચન, મન તેમજ કાયા પર પૂરું અધિકાર રાખી એને સદન કરવા પડે છે

ગુરુશીશને આદેશ શિરોધાર્ય કરીને ઉપાશ્રયમાર્થી પોતાની પૂજ્ય સાસુ અમૃતાબાઈની પાસે વહીદેવી આવી અને કહેવા સામી કે-સસારમાં મારું સવસ્ત્ર લૂટાઈ ગયું છે હું ચારે બાજુથી નિરાધાર બની ગઈ છું સાંસારિક બધા મોહબંધનો કમબંધનના કારણે છે સમય આવે કોઈ કોઈને સાથ આપનાર નથી એથી ફરીને હવે હું મારા આત્માના કલ્યાણને માટે ભાગવતી દીક્ષા લેવાને ઇચ્છુ છું તો આપ તે માટે આઠા આપો

એ વાત સાંભળીને સાસુશ્રી ચિત્ત આકુળબાકુળ થઈ ગયું અને તેણે કહ્યું કે-મારે એક પુત્રનો સદાયે હતો તે પણ મને છોડીને ચાલ્યો મયો હવે આ ઘડપણમાં એક તારો જ સદાયો છે શુ ■ મને આ પ્રમાણે નિરાધાર છોડીને ચાલ્યા જવામાં સારું માને છે? નહિ નહિ એમ કરવું તારે માટે સારું નથી હું આઠા આપી શકતી નથી ધમ-

સાધના તો ધરમા રહીને પણ કરી શકાય છે. વદીદેવી એ ઉત્તરથી નિરાશ બનીને પોતાના માતાપિતા અને સસુર આદિની પાસે પણ આરા લેવાને માટે બંધ પહોંચી સહુએ એ જ ઉત્તર આપ્યો. જેવો સાસુએ આપ્યો હતો 'દીક જ છે કે મોહ યા સ્વાર્થવશ લોકો સે માર્મમાં નથી સહારો આપતા અને નથી એનો લાભ લઈ શકતા

હવે નિરાશ અવસ્થામાં વદીદેવીએ વિચાર્યું કે બીનમાલમા તો દીક્ષા લેવાની કંઈ પણ આરા નથી, કારણ કે સર્વ સંજોગો અતિકૂળ છે તેથી આ કાર્ય ખીજ કોઈ ગામમાં યથા અવસરે સપન યશી જપારે શુરુથીજનો શ્રીનમાતયા વિહાર થયો અને કમરા વિહાર કરતા કળતા જતોર પ્રાતના બેસવાડા ગામમાં પહોંચ્યા, અને સધના આમદથી એમનો વર્ષામાસ (એમાસ) પણ બેસવાડામાં નક્કી થયું ત્યારે વદીજાઈ પણ ભા પહોંચી એણે બેસવાડામાં આવી અત્યામદની સાથે ફરીથી દીક્ષા આપવાની વિનયિ કરી શુરુથીજને જાણુના ધર્મસંકટમાં પર્મા, કારણ કે દીક્ષાભિલાષીને દીક્ષા મદલ કરાવવાના પહેલા સાત્રાતુ દૂગ એના વાલી-વારસદારોની આરા મેળવવી પરમ આવશ્યકની છે એક જાણુ દીક્ષાભિલાષીથી દીક્ષિત જનવાને માટે આતુર છે ખીજ જાણુ માતાપિતા આદિ આરા આપતાં નથી આવી પરિસ્થિતિમાં વિચારો આલી રજા હતા ત્યાં વદીના માતાપિતા, સાસુ સસરો એને લેવાને માટે બેસવાડા આવી પહોંચ્યા

અનેક પ્રકારે એમણે વદીદેવીને સમજાવી, પરંતુ તે તો પોતાના હૃદ નિયયથી જરા પણ ચલિત થઈ નહિ, છેવટે સર્વ સંબંધીઓ એ હતાશ બનીને દીક્ષા લેવાને માટે આરા આપી જસ, હવે શુ ? દીક્ષાનુ મુદત્ત કલાબુ અને પોતાના શુરુદેવની આરા મગાવીને ભારે ઉત્સવ સમારોહની સાથે શુરુથી શ્રી વિદ્યાશ્રીજીએ સવત ૧૯૪૧ આસો શુદ્ધ ૧૦ (વિજયાદશમી)ને દિન વદીજાઈને લાગવતી દીક્ષા આપી એમનું શુભ નામ 'શ્રીમાનશ્રીજી નક્કી કર્યું' આજઠાનના રિવાજ

મુજબ ચાતુર્માસમાં દીક્ષા આપવાની પ્રવૃત્તિ નથી વળી કેટલાક અન્ય જ્યોતિષ મથો પણ એ વાતનો નિવેધ કરે છે પ્રત્યેક પ્રાણીની માનસ સાવના પરિવર્તનદીક્ષા હોય છે જ્યારે નથી પડતી કે એનામાં ક્યારે વિપરિતના ઉત્પન્ન થાય એથી કરીને “ ધમસ્ય સ્વરિતા ગતિઃ ” ઉત્પન્ન થયેલી ધર્મભાવનાને જેટલી વહેલી કાર્યરૂપમાં પરિણત કરી શકાય તેટલું ઉત્તમ છે, એ વસ્તુસ્થિતિને સક્ષમાં રાખીને જૈન જ્યોતિષ કારોએ ચાતુર્માસમાં પણ દીક્ષાદાપન અને ઉપધાનવદન આદિ કાર્યાણ કરે ક્રિયાઓ કરવાનો નિવેધ કયો નથી પાપાણની તેમજ ધાતુની જૈન મૂર્તિઓના લેખો પરથી માલૂમ પડે છે કે પ્રતિજ્ઞા જેવાં શુભ કાર્યો પણ ચાતુર્માસમાં થયેલાં છે

૧૦ ઔપદેશિક સચ્ચિક્ષા—

ચત્તારિ પરમગાણિ, દુલ્લહાણિ ચ જતુણો ।
માણસત્ત સુઅસદ્ધા, સન્નમમ્મિ ચ વીરિય ॥

મનુષ્યજ મ સૂત્રો પર અર્થ આત્મવિશ્વાસ, સયમ મદ્ય કરવાનો ઉત્થ અને સયમ પાળવાની સંક્રિત-એ આર વાતો પ્રાણીઓને ધણી કંઠજામથી મળે છે પુરયોદયથી એ મળી જાય તો પણ યોગ્ય રીતે તેનું પાલન કરી શકાય તો જ મનુષ્યજીવન સફળ થયું ગણાય છે એથી કરીને આત્મકલ્યાણના માટે આ આર વાતોનું પાલન ધણી સાવધાની પૂવક કરવું જોઈએ

જાગવની દીક્ષા ધારણ કરીને જે વ્યક્તિ આત્મશુદ્ધિમાત્રક-મિશ્રાત્વ, અવિરતિ, કનાય અને અશુભ મોત્રોનું સેવન કરે છે તે સાધુધર્મને કલકિત કરનાર છે એની અપેક્ષાએ ગૃહસ્થધર્મ સારો છે કે જે ગૃહસ્થધર્મમાં રહીને સાધુજીવન અને નૈતિક જીવનથી જીવી શકે છે કાંઈ શુભ રી વિદ્યાને ઠીક જ કહ્યું છે કે— સ્વર્ગે ચા મોક્ષની ખોજમાં

દેટનાક એવા પશુ સસારીઓ છે કે જે પોતાનો ચણાયેનો ગૃહમાસો, કઠણ રીતે વિખેરી દર્ધ એકાકી માણુપ. મદણ કરે છે, ત્યારે ખીજો એક એવો પશુ વર્ગ છે કે જે પોતાના સસારી પદના સગમ જાન સાથે ઉવનમા જ સાધુતાને વણી દર્ધ સંસારી સાધુ જની પોતાનો ગૃહમાસો શતતો ફૂલતો રાખી આ ભૌતિક પર જ પ્રલક્ષ રવગત સુખપાન કરે છે—કરાવે છે, ત્યારે સાધુ કરતાં સસારી સાધુ એ વધુ સારું પદ નહોતું ?”

ભાગવતી દીક્ષા આપીને તમને એ પ્રતિજ્ઞા કરાવેલી હોય છે કે કારણ મા અકારણ કદી પણ દિસા ન કરવી, જૂઠું ન ખોલવું, નાની મા મોની કોષ પ્રકાગની ચોરી ન કરવી, મૈથુન અથવા એને ઉત્પલ કરનાર દારૂ, કુતૂદલ, કુચેણા આદિ ન કરવું, બાલ મા અવ્યતર પરિમહની હથેલા ન રાખવી અને શોડો ધણે પણ મચ્ચ ન કરવે. સાધુના ઉપદ્રવો પણ પ્રમાણ ઉપગત ન રાખવા અને રાત્રિમા ભોજન, જનપાન તેમજ અશનાદિ રાખીને ખાવા પીવા નહિ એ પ્રતિજ્ઞાઓ. ધમ અથવા મહામતના નામથી પ્રસિદ્ધ છે એવું પરિપાલન સાધ્વીઓએ મન, વચન, કામાની ત્રિશુદ્ધિપૂર્વક નિર્દોષ રૂપથી કરવું જોઈએ, કોષને માળ આપવી, કકવા વચન ખોતવા, કલકારોપણ કરવું, માર્મિક કટાક્ષ મધ વચન ખોમવા, ભૂમિ પર જોમા વિના ચાલવું, આધાકર્મોદિ દોષવાળી મિક્ષા મદણ કરવી, હૃદયમાં ખોટા સંસ્કૃત વિકલ્પ કરવા, પ્રતિભેખના ન કરવી અથવા કરવી તો બરાબર ન કરવી ગૃહસ્થ, ગૃહસ્થીની અને સાધુઓનો વધુ પરિચય રાખવો ઈલાદિ સર્વ મહાનતધારિણી સાધ્વી ઓએ છોડી દેવું જોઈએ હમેશા પઠન, પાઠનાદિ અભ્યાસ અને ધાર્મિક શાસ્ત્રવાચન, સ્વાધ્યાયાદિ નિર્જરાજનક કાર્યોમાં જ સાધ્વીઓએ સમુચિત રહેવું જોઈએ નકામી વાતોમાં પોતાનો અમૂલ્ય સમય બરબાદ ન કરવો જોઈએ.

કોઈ શાહુકારને ચાર પુત્રવધુઓ હતી એમનાં નામ હતાં ઉજ્જયા, બકિખયા રકિખયા અને વૃદ્ધિયા નામ પ્રમાણે તેમનામાં શુભ પશુ હતા એમની પરીક્ષા કરવાને માટે શેઠે જ્ઞાતિજનોને બોલાવી તેમના સમક્ષ પ્રત્યેક પુત્રવધુને ડાંગરના પાંચ પાંચ દાણા આપીને કહ્યું કે-ત્યારે માગુ ત્યારે એ દાણા મને પાછા આપજો

ઉજ્જયાએ વિચાર્યું કે એ દાણા કયાં સુધી સલાળી રાખુ ? મારા પિયરમાં ઘણી ડાંગર પાકે છે શેઠના મંત્રિવાદી ત્યાથી મગાવીને આપી દઈશ એવું સમજીને તેણે ડાંગરના દાણા ઉકરડા પર ફેંકી દીધા

બકિખયાએ વિચાર્યું કે સસરાજીની આપેલી આ પ્રસાદી છે પૂજ્ય પુત્રપોની પ્રસાદી બક્ષણ કરવા યોગ્ય હોય છે એવું સમજીને એ દાણાને ઊલી સાફ કરી ખાઈ ગઈ

રકિખયાએ વિચાર્યું કે ડાંગરના આ દાણા ખાવાને માટે પશુ નથી તેમજ ફેંકી દેવાને માટે પશુ નથી સસરાજીની આ પ્રસાદી સુરક્ષણીય છે, એવું સમજીને એણે એ દાણા એક નાની કળીમાં મૂકી તે કળી પોતાના ધરેણા સાથે મૂકી દીધા

વૃદ્ધિયાએ વિચાર્યું કે ડાંગરના પાંચ જ દાણા આપનામાં કાંઈક શુભ રહસ્ય સમાયેલું છે કહો ન કહો પશુ આ આપણા શુદ્ધિબળની પરીક્ષા કરવા માટે જ છે આ દાણા ખાવાને માટે કે રાખવાને માટે નથી પશુ તેની વિશેષ વૃદ્ધિ કરવાને માટે છે એથી એણે એ દાણા પોતાના બાઈની પાસે મોકલ્યા અને લખ્યું કે આ પાંચ દાણા એટરના એક કપારામાં જુદા વાવજો અને પાકે ઉતરતા જોટલા દાણા ઉત્પન્ન થાય એને ફરી બીજા વરસે જુદા કપારામાં વાવી દેજો એ પ્રમાણે દરેક વરસે કરજો એમ બાર વધ સુધી કરી જોટલી ડાંગર થાય તે તમામ જુદા કોઠારોમાં બરી રાખજો હું મગાવું ત્યારે ખર્દી મોકલી આપજો બાર વરસમાં ડાંગરના પાંચ દાણામાંથી ૫૦૦ માડાં બગાય એટલી ડાંગર ઉત્પન્ન થઈ ગઈ

બાર વરમ પૂગ થયા પછી શેઠે પોતાના જ્ઞાતિજનોને બોલાવી એમની સામે પુત્રવધુઓને આપેલી પાંચ પાંચ દાણા ડાંગર માગી પહેલીએ કહ્યું કે તે દાણા તો મેં ફેંકી દીધા આપ કહો તો બીજા લાવીને આપુ બીજીએ કહ્યું, આપની પ્રસાદી સમજીને તે દાણા તો હું ખાઈ ગઈ ત્રીજીએ પોતાના ધરેણીના દાનડામાંથી લાવીને તે દાણા સસરાજીને આપ્યા અને ચોથીએ મધો જતાં નિવેદન કરીને કહ્યું કે સસરાજી આપ પાંચસોહ માડા મારા પિયર મોકલો તો જ તે દાણા અહીં આવી શકશે

હવે શેઠે બધા જ્ઞાતિજનો-ગોત્રીઓ સમક્ષ કહ્યું કે જે પુત્રવધુમાં જેવી યોગ્યતા છે તે પ્રમાણે ધરતું બધું કામ એમને આપ સૌના સમક્ષ હું સોપુ છું પહેલી પુત્રવધુ ફેંકી દેવામાં હોશિયાર છે, એથી કરીને એને મકાન આગ્નિના કચરો કાઢવાનું તથા ધર સાફસુફ કરવાનું કામ સોપુ છું બીજી ખાનાપીયામાં કુશળ જણાય છે એથી કરીને એને રસોડાની વ્યવસ્થા કરવાનું સોપુ છું ત્રીજીમાં વસ્તુઓ સલાળી ગખવાનો ડાલ છે, એથી કરીને એને તિળેરીનાં ચાવીઓ રાખવાની સત્તા આપુ છું ચોથીમાં દરેક સાંસારિક વ્યવહારનું પરિવર્તન કરાવેના ગુણ છે, એથી એને આખા ધરનો વહીવટ કરવાની સત્તા આપુ છું એ પ્રમાણે શેઠે આખા ધરની વ્યવસ્થાના કામ કરી આપ્યા, જેથી મેઠની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ પર સર્વ લોકો પ્રસન્ન થયા

હવે ગુરુપ્રીજીએ કહ્યું કે—જેવી રીતે એ પુત્રવધુઓને ડાંગરના પાંચ દાણા શેઠે આપ્યા હતા એ પ્રમાણે તમને પણ દીક્ષા આપીને પાંચ મહાવ્રત અર્પણ કરે છું, એથી કરીને તમે પ્રથમ પુત્રવધુનો જેમ એ મહાવ્રતોને રૂઝિત કરશો તો તમને પણ ગુલામી કરવાનો અધમ દરજ્જો મળશે બીજી પુત્રવધુની પેઠે મહાવ્રતોને ધારણ કરીને ફક્ત ખાનપાનમાં જ તમારો સમય જરૂરના કરશો તો એના સિવાય મહાવ્રત ધારણ કરીને ઠંઠ પણ શુભ ફળ મેળવી શકશો નહિ ત્રીજી પુત્રવધુની

સમાન જો મદાવતોની વિશેષ શુદ્ધિ ન કરી શકે તો પણ દેશ કાના નુસાર જેટલા અરો પાલન કરી શકાય તેટલા અરો તેનું નરાજર પાલન કરશે તો એનું ફળ પણ સારૂ મળશે. અને ચોથી પુત્રવધૂની જેમ પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા મદાવતોને વિશુદ્ધતાનું રૂપ આપણા એનામાં હોય ન લાગે તેમ વર્તશો, અને નિસ્વાર્થ ભાવનાથી શાસનની સેવા કરવામાં હવન વિતાવશો તો એના ફળ સ્વરૂપે ઉચ્ચ સર્વોત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરી શકશો એમાં જગ પશુ સંદેહ નથી.

૧૧. અભ્યાસ અને વડી દીક્ષા—

અધુ દીક્ષા મહત્ત્વ ક્યાં પછી માનશ્રીજીએ પોતાની સમસ્ત બાબતા એનું એકીકરણ કરીને અપ્રતિહત મનિથી પોતાનું ચિત્ત વિદ્યાભાસમાં દોષુ લગમગ બાર વર્ષ સુધી પોતાની ગુરુશીળી પાસે રહી સેવા કરવાની સાથેસાથ વ્યાકરણ કાવ્ય, આદિ વિવિધ વિષયોનો અને સૈદ્ધાંતિક જૈન મથોનો બધી રીતે અભ્યાસ કર્યો ગુરુશીળની મેવામાં રહેવાથી માનશીળની શુદ્ધિ વધુ ને વધુ વિકસિત થવા લાગી હવે તે સેવા કરવાની સાથે ક્યાંક ક્યાંક ધાર્મિક વ્યાખ્યાન પણ આપવા લાગી ધીરે ધીરે આ અભ્યાસને એણે વધાર્યો અને થોડા જ દિવસોમાં પોતાની સુમધુર વ્યાખ્યાન સૈલીથી જનતાને આસ્થાસ્તિ કરીને ઘણા પ્રાપ્ત કર્યો માનશીળની વ્યાખ્યાનશૈલીમાં એવી કોઈ મોહીની કે જાડુ હતુ કે જેથી માગે ચાલતા હરકોઈ વ્યક્તિ પર તેનો પ્રભાવ અને આકર્ષણ થતા વિના રહેતુ નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ એમનો સમજાવવાની શક્તિ એવી કંઈક સુર તેમજ સરન હતી કે સાધારણ વ્યક્તિ પણ કંઈક વિષયોને ધણી સહેલાઈથી સમજી શકતા અને આ કારણે જ એમનો વ્યાખ્યાન સભામાં શ્રોતાજનોનો વધુ ને વધુ ભીડ થવા કરતી અધિક ભીડ હોવા છતાં પણ એમની ઉપદેશમય સુમધુર વાણીને શ્રોતાજનો શાંત ચિત્તે શ્રવણ કરી શકતા હતા.

એ પ્રમાણે આપનાં વ્યાખ્યાનોની ખ્યાતિ દૂર દૂર સુધી પ્રત્યેક સ્થાન પર થવા લાગી ફક્ત પહેન-પાદન કે વ્યાખ્યાનોમાં જ આપની રક્ષિતા ન જણાઈ, પરંતુ સાથે જ સર્વ ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને ચારિત્ર પાલનની સમસ્ત મર્યાદાઓમાં રહીને પોતાનું જીવન પણ સમુજનવલ તેમજ સાર્થક બનાવવાનો પ્રારંભ કર્યો ગુરુણીજી પણ આપની માધુ સ્થીતતા, વ્યાખ્યાનશૈલી, અધ્યવનતા, ક્રિયાપરાયણતા તેમજ આસા મરિતા પર મુગ્ધ બની ગઈ હતી તે પોતે પણ આપના જેવી શિષ્યા ઓથી પોતે પોતાને શોભાસપ્ત માનતી હતી આપની યોગ્યતા પર મુગ્ધ તેમજ પ્રસન્ન બનીને કનિકાજસવચ્ચક્રક્રમ નવયુગપ્રવર્તક, સાહિત્ય પ્રાંગણ-મંડન ક્રિયાપાત્ર નાલકાદ્યારી આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રાજે દસરિયરજી મહારાજે માલવા દેશના ઝાણુઆ નગરમાં સવત ૧૯૫૨ માઠ શુદી ૧૫ (પૂર્ણિમા)ના દિવસે યોગોદ્ધત્ત કિના કરાવીને આપને જૂડત-દીક્ષા (વડી દીક્ષા) આપી જૂડત-દીક્ષા નિશ્ચયિત થયા પછી પણ વિશેષ રૂપમાં આપની છુદ્ધિનો વિકાસ થવા લાગ્યો.

હવે માધરી મકાને શિક્ષા આપવાનું, એમને ભજુવાને માટે પ્રીતસા દિન કરવાનું, ક્રિયાકાંડોમાં બરાબર પ્રવેશ કરવાનું અને સદા અપ્રમત્ત ભાવમાં રહેવાનો ઉપદેશ આપવો, મર્યાદાપૂર્વક ક્રિયાનુષ્ઠાનોનું પરિપાનન કરવું અને બીજાઓને પણ તેમાં જોડનાને માટે પ્રયત્ન કરવો વિગેરે કાર્યોથી આપે આપના બ્યક્તિત્વનો સારો પરિચય પણ મતાવનાનું શક કરી દીધું આપ સ્વભાવે ધણાં ચાંત હતાં એથી આપના ઉપર ગુરુધી તથા શ્રમજી સમુાય દમેશા પ્રસન્ન રહેતા હતા આ પ્રકારની સક્રિ પ્રાપ્ત કરી લેવી એ ગુરુવિનય અને સત્પાત્રનું જ દાન સમજવું જોઈએ

૧૨ ગુરુણીજી અને ગુરુદેવનું નિર્વાણ—

સવત ૧૯૬૨ નું આપનું ચાતુર્માસ શીંગોદ(માલવા)માં થયું અને આપની ગુરુણીજી વિદ્યાશ્રીજીનું સપરિવાર આ સાલનું ચાતુર્માસ

રાજગૃમાં હતું, જે રીંગનોદથી જે માર્ગજ ન દૂર હતું ગુરુશીશુદ્ધ
 ચાતુર્માસ વ્યતીત થયા પછી એમનું સ્વાસ્થ્ય બમણી થયું એથી
 એમનો રિધરવાસ કેટલાક સમય માટે રાજગૃદમાં જ રહ્યો બાવી સંયોગ
 અનુસાર કેટલાક ઉપચારો કર્યા છતાં પણ ચાંતિ ન થઈ અને સ.
 ૧૯૬૨ ના માસસર શુદ્ધ ૫ ના રાત્ર રાજગૃદમાંજ ગુરુશીશુદ્ધ શ્રી
 વિદ્યાશીશુનો અચાનક સ્વર્ગવાસ થયો આ કુ ખજનક વિયોગથી આપના
 હૈમલ હૃદય પર ભારે વજાધાત પડ્યો અને આ અસામર્થિક વિરહ
 વેદનાથી આપ પૂરેપૂરાં વ્યથિત બની ગયાં જે કે વિરહ વેદનાએ
 ઉમર ૩૫ ધારણ કર્યું તો પણ માનશીશુ જલ્પતાં હતા કે સસારમાં
 એવો કોઈ ઉપાય કે પ્રબલ શક્તિ નથી કે જે વડે પ્રત્યેક પ્રાણીને
 કરાસ કાળના કૃતિસ પળમાંથી બચાવી શકાય આહે વધુ ને વધુ જળવતી
 શક્તિઓ સામે કેમ ન બાવી જાય તો પણ કોઈને કોઈ કિવસ તો
 અવશ્ય કાળનો કોળીઓ બનવું પડે છે પ્રાણીનો જ મ જ આ સસારમાં
 એ મારેજ હોય છે કે તે જ મ ધારણ કરીને અવશ્ય મોતનો માસ
 બને એથી કરીને જ આ સસારને અસાર માનેસો છે જે આ પ્રમાણે
 પ્રાણીઓનું આવાગમન મટી જાય તો સસારને શું કહી શકાય ? આ
 પ્રમાણે વિચારણાથી આપે આપના સતત તેમજ વ્યથિત હૃદયને
 ધેધવન્ત બનાવ્યું અને બીજાઓને કારીરિક નશ્વરતાનો ઉપદેશ આપીને
 શાંત કર્યા સ્વર્ગીય ગુરુશીશુના નિમિત્તે આપે સાધ્વીમંડળ અને શ્રાવિકા
 સમ સહિત સમિલિત રૂપથી શ્રી મહાવીરપ્રભુના બન્ધ નિનાસમાં
 જઈને સર્વિધિ કેવલદનાદિ ક્રિયા કરી

एकस्य दुःखस्य न यावदन्त, तावद् द्वितीय समुपस्थि
 तम् । એ સૂત્ર અનુસાર ગુરુશીશુના વિયોગના એક કુ ખનો અત તો
 આવ્યો પણ નહિ, ત્યાં તો બીજું ભારે કુ ખ સામે ઉત્પન્ન થયું
 મન્દનાયક આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્વિજયરાજે દસુરીશ્વરજી મહારાજનો
 સ ૧૯૬૩ નો વર્ષાવાસ મુનિમંડળ સહિત વડનગર(માસવા)માં

થયો ચાતુર્માસમાં ધીમે ધીમે આખા શહેરમાં પ્લેગનો રોગ ફેલાયો, જેથી નમરવાસી જનતા દૂર દૂર જઈને રહેવા લાગી. ઉપાશ્રયમાં ફક્ત ગુરુદેવ જ મુનિમંડળ સહિત નિગમતા હતા. જે કે આવકોએ નમર બહાર રહેવાને માટે ધણો આમક હયો, પરંતુ શાસ્ત્ર મર્યાદાનુસાર ગુરુદેવે પોતાના સ્થિરવાસથી જરા પણ વિચલિત થવાનો ઇચ્છા ન કરી આ પ્રમાણે ગુરુદેવ ઉપાશ્રયમાં જ રહ્યા અને એમ એમની પાસે ન આવ્યો. આનંદ સહ ચાતુર્માસ પૂરા થયા પછી ગુરુદેવે સસધ રાજગઢ તરફ વિદાર હયો. ગરતામાં આપના પગમાં બાવળનો કાટો લાગ્યો, જે પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ નીકળ્યો નહિ એની વેદનાને જરા પણ ન મળ્યુંકારતાં ગુરુદેવ વિદાર કરતાં કરતાં માગશર માસમાં રાજગઢ પધાયો.

અહિ આભા પછી આપને જવડ અને અતિસારનો વ્યાધિ થઈ પડ્યો થોડા વેલ અને ડોક્ટરોની ચિકિત્સા કરાવ્યા છતાં રોગ મળ્યો નહિ, પરંતુ વડુ ને વડુ વધવા લાગ્યો. આખરે ગુરુદેવે ઔષધોપચારનો સકાર ત્યાગ કરીને વિશિષ્ટ સમાધિખાનનો આશ્રય લીધો અને સવત ૧૬૬૩ ના પોષ શુદ્ધ ૬ ની રાત્રીએ આઠ વાગે ‘અર્હુમ્ અર્હુમ્’ નો જાપ કરતાં કરતાં આપે પોતાના વિનાશી પાર્થિવ શરીરનો પરિત્યાગ હયો. એ વજાધાત સમાન સમાચાર નામુવેગે સર્વત્ર ફેલાઈ ગયા અને તે માનશ્રીના હૃદય પર પણ આવી પહોંચ્યા પૂજ્ય ગુરુદેવનો વિયોગ અસહ્ય હતો, તો પણ સસારમાં એવો કોઈ મત્ર, તત્ર, યત્ર, ઔષધિ, વિદ્યા, સિદ્ધિ, દેવ, દાનવ મા શક્તિ નથી કે જે આવતા મૃત્યુને રોકી શકે એથી સત્રકાર મહર્ષિઓએ કહ્યું છે કે ‘જાણ જીવ મરે ઘા’ જે જન્મ ધારણ કરે છે તે અવશ્ય મરે છે જ એને બચાવવાનું સામર્થ્ય મહાનુર્મા મહાનુ બ્યક્તિમાં પણ નથી એવો વિચાર કરીને કોષ પણ રીતે માનશ્રીજીએ પોતાના ઉચ્ચતમ પવિત્ર વિચારોથી પોતાના બ્યયિત આત્માને ધૈર્વવન્ત બનાવ્યો.

ગુરુપ્રીજી અને મચ્છનાયકના રમ્પરકરૂપમાં આપે મોહનબેડા

પવિત્ર તીર્થધામમાં સધને ઉપદેશ કરીને આરસ પથરનું સુદર
ચિત્તાકર્ષક સમાધિ-મંદિર બનારાવ્યું, જે રાજમદધી હકેત ૧૥ માઈલ
દૂર છે આ કાર્યમાં મુખ્ય સાધ્વી શ્રી મનોહરશ્રીજી અને શ્રી બાવશ્રી
જીએ પણ પ્રસન્નીય સારો સહયોગ આપ્યો અને અતિ અત્પ્ર મગમાં
જ સમાધિ-મંદિરનું કાર્ય પૂર્ણ થઈ ગયું પછી એની બારે સમા
દાદ સાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવીને એમાં ગુરુમૂર્તિ અને ગુરુશ્રીજીની ચરણપાદુકા
એા મિરાજમાન કરી એ સ્થાન આજે એક તીર્થધામ રૂપમાં પરિણત
છે હજારો જૈન યાત્રાળુઓ દર્શનાર્થે અહીં આવે જાય છે એ રાજમ
દધી નૈરત્પકોણમાં છે અને દર વર્ષે અહીં એની, કાર્તિકી પૂર્ણિમા તથા
પોષ શુક્રિ સપ્તમી એ પ્રમાણે ત્રણ મેળા ભરાય છે આ સ્થાન શાંતિ
પ્રદ અને બારે દર્શનીય છે

ગુરુશ્રીજીશ્રી વિદ્યાશ્રીજીના શ્રમણી-સધમાં શ્રી પ્રેમશ્રીજી તથા શ્રી
માનશ્રીજી એ જે સાધ્વીઓ મુખ્ય હતી ગુરુશ્રીજીના સ્વર્ગવાસ પછી
એ બંને પર શ્રમણી સધનો બાર રિશેર રૂપમાં આવી પડ્યો પોત
પોતાની સાધ્વીઓને અર્પાદાયી બનાવવી એમને સિદ્ધિત બનાવવી અને
સમયે સમયે એમની સારસભાગ રાખવી આ કાર્ય બારે કુશળતા
પૂર્વક બનેએ હળીમળીને કહ્યું હવે માનશ્રીજીએ પોતાના વડિલ પ્રેમ
શ્રીજીની આરા પ્રમાણે દરેક દેશ મામ નગરમાં અલગ વિહાર કરવાનું
દાઈ કયું અને પોતાના સદુપદેશથી ધાર્મિક જાગૃતિ અધિક રૂપથી
કરી જેના પરિણામે જૈન ધર્મનો સારો પ્રચાર થયો અને જનતા
એમાં વિશેર રૂપથી પ્રવૃત્ત થઈ આ પ્રમાણે હકત જૈન જનતામાં જ
નહિ પરંતુ જૈનેતર લોકોમાં પણ આપના નિસ્વાર્થ ઉપદેશોનો પ્રભાવ
સુદર રીતે પડ્યો એ રીતે પોતે ઉપદેશ-સાધુતા આદિનો સર્વને પરિ
ચય કરાવતાં સુદર જ્ઞાતિ પ્રાપ્ત કરી જેના મહોમાન આજ પણ
જીવતા જાગતા ■

૧૩ ચાતુર્માસ અને ધર્મજાગૃતિ—

સવત ૧૬૪૧ થી સવત ૧૬૫૨ અને સ ૧૬૫૪ થી સ ૧૬૫૬

દુધી આ પ્રમાણે પદ્મ ચોમાસાં આપે આપની પૂજ્ય ગુરુણીની નેવામાં રહીને ક્યાં, એમાં આપે કેટલી વિદ્વાતા, સાહસિકતા અને ઔપદેશિક શક્તિ પ્રાપ્ત કરી હશે ? તે પાઠક પાઠિકાઓ સ્વયં સમજી શકે છે વર્ષાવાસોમાં તેમજ વધારાના શેરકાળમાં ગુરુણીની સાથે અથવા એમની આગ્રાથી સાધ્વીઓ સહિત માળવા, મેવાડ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને મારવાડ દેશોના મંડવ, મક્ષીજી, કેમરીયાજી, દરેડા, નિદાયાજી, તારંગા, ગિરનાર, શંખેશ્વરજી, મેત્રાણા, તલાજી, ધોધા આજી, ગોડવાડ પચતીર્યો, જાડવપુર વામનવાડ, રાતા મહાવીર, બીનડીયાજી, બોરોલ આદિ પવિત્ર તીર્થધામોની જગ્ગે થા આર આર વાત્રાઓ કરીને પોતાની આત્માને આપે પવિત્ર બનાવ્યો વસ્તુતઃ આપનો આ પ્રવાસ સર્વ સાધારણના માટે અનુકરણીય અને સરાહનીય હતો.

ચરિત્રનાયિકાએ જ્યાં જ્યાં આતુર્માંસ ક્યાં, અને ક્ષેત્ર, ગામ, નગરોની રૂપરેખા કરી ત્યાં ત્યાં પોતાની ઔપદેશિક કલાને પ્રભાવ બનાવીને કેમ કેમ ધાર્મિક કાર્યો કર્યા કરાવ્યા છે જે સમાજના ઇતિહાસના પાનામાં સુવર્ણક્ષેત્રોએ અંકિત રહેશે આપે સમાજની કેટલીય નિરક્ષર મહિલાઓને સાક્ષર બનાવી છે તેમજ જનતાને ધાર્મિકતાના અદ્ભુત રસ લેતી કરીને ધાર્મિક જાગૃતિના કાર્યોમાં સહયોગ સાધ્યો છે અને ઉપદેશ દ્વારા જનતાનું હૃદયો ક્યું છે.

હૃદયનો સારાશ એ ૩-અતુર્માંસમાં આપે દરેક સ્થાન પર જે ધાર્મિક અને સામાજિક જાગૃતિ આણી છે તે ચિત્રમરણીય નદરે આપે દરેક સ્થાન પર અતુર્માંસોની રૂપરેખા આ પ્રમાણે છે.

૧ મ	૧૯૫૩ જાવરા (માલવા)	૫ મ	૧૯૬૦ ચરાદ (ઉ ગુજરાત)
૨ સ	૧૯૫૭ બીનમાલ (મારવાડ)	૬ સ	૧૯૬૧ ખાચરોદ (માલવા)
૩ સ	૧૯૫૮ કોશિલાવ (મારવાડ)	૭ સ	૧૯૬૨ રીંવનોદ (માલવા)
૪ સ	૧૯૫૯ શિવમજ (સિરોહી)	૮ સ	૧૯૬૩ મદસોર (માલવા)

૧૦ સ ૧૯૬૪ રાજગઢ (માલવા)	૧૯ સ ૧૯૭૪ આહોર (મારવાડ)
૧૧ સ ૧૯૬૫ મહોર (માલવા)	૨૦ સ ૧૯૭૫ ભીનમાલ (મારવાડ)
૧૨ સ ૧૯૬૬ ખાસા (માલવા)	૨૧ સ ૧૯૭૬ સિયાણા (મારવાડ)
૧૩ સ ૧૯૬૭ ખામરોડ (માલવા)	૨૨ સ ૧૯૭૭ વાગરા (મારવાડ)
૧૪ સ ૧૯૬૮ કુકથી (ધાર)	૨૩ સ ૧૯૭૮ હરજી (મારવાડ)
૧૫ સ ૧૯૬૯ આસીરાજપુર	૨૪ સ ૧૯૭૯ ભવોર (મારવાડ)
૧૬ સ ૧૯૭૦ ભીનમાલ (મારવાડ)	૨૫ સ ૧૯૮૦ જલદ (સિરોહી)
૧૭ સ ૧૯૭૧ ગોલ (મારવાડ)	૨૬ સ ૧૯૮૧ ભીનમાલ (મારવાડ)
૧૮ સ ૧૯૭૨ જનોર (મારવાડ)	૨૭ સ ૧૯૮૨ વાગરા (મારવાડ)
૧૯ સ ૧૯૭૩ સિયાણા (મારવાડ)	૨૮ સ ૧૯૮૩ સિયાણા (મારવાડ)

સવત ૧૮૮૪ નું ચતુર્માસ આહોરમાં ચપુ જેવી રીતે સસાર બને એમાં રહેલા બધા પદાર્થો પરિવર્તનશીલ છે એ પ્રમાણે પ્રાણી માનનું શરીર પણ પરિવર્તનશીલ છે એમાં બાલક યુવન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે એ પણ રસાભાવિક છે દુનિયામાં એવું કોઈ પણ પ્રાણી નથી કે જેને આ અવસ્થાઓના પિંજરામાં પકડાવું ન પડે હવે માનશ્રીજી પણ વૃદ્ધ થયાં હતાં વૃદ્ધત્વના ક્ષીણે એમનું શક્તિબળ ક્ષીણ થઈ ગયું તે વિહાર કરી શકે તેમ ન હતાં આખા શરીરમાં શિથિલતાએ પોતાનો પ્રભાવ જમાવી દીધો હતો ધ્વંસિયો અને એમની શક્તિએ પોતાનો સ્વભાવ બદલાવી દીધો એથી કરીને વિવશ બનેલ માનશ્રીજીને પોતાનો રિચરવાસ આહોરમાં કરવો પડ્યો અને પોતાનો બધો અધિકાર મુખ્ય શિષ્યા શ્રી બાલશ્રીજીને સોંપી દીધો એમની સેવાને માટે હમેશાં શ્રી કમલશ્રીજી આદિ ત્રણ સાખીઓ પામે કાયમ રહી, બાકીની સાખીઓ વારંવાર આવતી જતી રહેતી હતી

૧૪ ચરિત્રનાયિકાનું મનનીય પ્રવચન—

ત્રિવર્ગસસાધનમન્તરેણ, પથોરિવાયુર્વિફલં નરસ્ય ।

તત્રાપિ ધર્મ પ્રવર વદન્તિ, ન ત વિના યદ્ મવતોડ્યર્થકામૌ॥૧॥

ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણની સાધના વિના મનુષ્યનો જન્મ પશુ સમાન અર્થ જો એ ત્રણમા પણ ધર્મને એક કહેલો છે, કારણ કે ધર્મ વિના અર્થ અને કામની સિદ્ધિ થતી નથી.

સસારમા આવીને જે વ્યક્તિએ પોતાનું જીવન સફળ કરવાને માટે ધર્મનો આશ્રય નથી લીધો, તેનું જીવન પશુથી પણ ઉતરતું જાય છે. જો મનુષ્ય એકાએક માનવજીવનની સફળતા ધર્મારાધનથી જ થાય છે જે મનુષ્ય એવો આશ્રય લીધો વિના કોઈ પણ કાર્ય કરે છે તે કાર્ય પાપકાર્ય મહેવાય છે, જેને મહર્ષિજનો સારું કહેતા નથી અને આવેલા દિવસો તે એવા ધર્મવિહીન કૃત્યોથી જે અધાર્મિકતામા પસાર કરે છે તે સસારમા તિરસ્કૃત તેમજ નિંદિત બને છે. ધણા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ કુસંગવશ પોતાના આત્માને અધ પતનના રસ્તે પહોંચાડે છે અધ પતનના રસ્તે જતી નખતે ધર્મસાધના વિના સસારમા એવી કોઈ પણ શક્તિ નથી કે જે અધોગતિથી તેને રોકી શકે અધર્મમાં અધર્મ પુરુષ કે સ્ત્રી પણ એક વાર તો અવશ્ય ધર્મનો સહારો લઈને પોતાને સમુત્તર કરી શકે છે. ધર્મના પ્રભાવથી તે કંઈકમાં કંઈક મર્મબંધોને પણ નષ્ટ કરી શકે છે એથી સર્વ વ્યક્તિઓનું પરમ કર્તવ્ય છે કે- અધાર્મિક ભાવનાનો પરિત્યાગ કરીને ધર્મ પાળે અને અપનાવવો જોઈએ.

આ ભારતવર્ષ ધર્મપ્રધાન દેશ છે. આ યદેશમાં જેટલી ધાર્મિકતા નથી એથી કેટલાયગણી વધુ ધાર્મિકતા ભારતવર્ષમાં જોઈ શકાય છે. પરંતુ ધણા કુખ સાથે કહેવું પડે છે કે-આજના વર્તમાન યુગમાં ધર્મ શું વરણ છે ? એના આચરણથી શું ફળ મળે છે ? એ પણ લોકો જાણતા નથી એ અમાગ ભારતવાસીઓના માટે મહાન દુઃખની અને લજ્જાસ્પદ વાત નથી તો બીજું શું છે ? જ્યારે અમારા શાસ્ત્રકારોએ વારંવાર પ્રકાર કરીને કહેલ છે કે-મનુષ્ય જીવન એટલું દુર્લભ છે કે તે દરેક પ્રાણી સહેલાઈથી મેળવી શકતો નથી એટલું જાણ્યો છતાં પણ માનવજીવનમા આવીને જે વ્યક્તિ ધર્માચરણ નથી કરતો તે કેટલો

જાગ્યદીન છે ? તે પોતાની પાસે રહેલા ચિતામણી રત્નને દેખી શકેના નથી કહ્યું પણ છે કે—

ય પ્રાપ્ય દુષપ્રાપ્યમિદ નરત્વ, ધર્મં ન ચત્નેન કરોતિ મૂઢઃ ।
 દ્વેષપ્રવધેન સ લઘ્વમન્ધૌ, ચિતામણિ પાતયતિ પ્રમાદાત્ ॥૧॥

જે મૂર્ખ અત્યંત કઠીનતાથી મળેલા મનુષ્ય જન્મને પ્રાપ્ત કરીને ચત્તપૂર્વક ધર્મનું આરાધન કરતો નથી તે દુષપ્રાપ્ય ચિતામણી રત્નને પ્રમાદવશ ઊંડા સમુદ્રમાં ફેંકી રહ્યો છે જે ફરીથી મળી શકવાનું નથી, એમ માનવું

એ જ છે ધર્મની ભારે મહત્તા એના ખાટે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ સદા સર્વદા યથાશક્તિ ધર્મનું આચરણ કરતા રહેવું જોઈએ એમાં પ્રાણી માત્રને સુખસમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ માત્ર છે અને મનુષ્યજીવન સફળ મને છે જ્ઞાન પરીપક્ષર હવા તપ જપ સામાયિક તતિકમણ પૂજન આદિ ક્રિયાનુદાન સર્વ ધર્મના અનરવરૂપ છે એમાં એનું આચરણ ઉભય ભોક્ષા સુખદાયક છે

૨—કસ્તુરી પૃષ્ઠતાં રદાઃ કરટિનાં કુચિઃ પશૂનાં પયો,
 ધેનૂનાં છદમણ્ડલાનિ, શિશ્વિનાં રોમાણ્યવીનામપિ ।
 પૂચ્છસ્નાયુવશાવિપાળનચરશ્વેદાદિક કિચ્ચન—
 સ્યાત્કસ્યાપ્યુપકારશૂન્યવપુષો માનુષ્યક નો પુનઃ ॥

—કસ્તુરી કસ્તુરી લાંબાએના દાંત, પશુએના ચામડા ગાયનું દૂધ મેરની પાંખો, ધેનુની ઉન, અને એ સિવાયનાં બીજાં પશુએનાં પૂછાં રનાયુ, ચરણી નખ શીંગડાં આદિ બધા અવયવો કામમાં આવે છે, પરંતુ ઉપકારથી રહિત એવા મનુષ્યોના શરીરનો કાંઈ પણ

ભાગ કામમાં આવતો નથી એથી મરણ પામેના મનુષ્યનું શરીર
પણ નકામું છે

પરોપકાર એ સેવાધર્મનો પર્યાયવાચક શબ્દ છે પરોપકાર વિનાના
મનુષ્યોને ચેતવણીરૂપે નીતિકારોએ જતાવેલું છે કે-જે મનુષ્ય પરોપકારથી
શુદ્ધ છે સેવાધર્મથી રહિત છે એનો કોઈ પણ અવયવ કોઈ પણ
કામમાં આવતો નથી પણ એના અવયવ દરેક કામમાં આવે છે એમનો
કોઈ અવયવ પરોપકાર વિનાનો નથી પરોપકાર અથવા સેવાધર્મ જેટલી
સગલતાથી ખોલી શકાય છે તેટલી જ મહિનતાથી તેનું પાલન થાય છે.
મોગ મોગ ચોગીઓ, તપસ્વીઓ, વિદ્વાનો અને શાસ્ત્રવેતાઓ પણ સેવા-
ધર્મનો પાર પામી શકતા નથી એવી સ્થિતિમાં સાધારણ મનુષ્યનું શું
ગતિ ? જે સેવાધર્મનું વાર્તાનિક રહસ્ય સમજી એના અમોઘ ફળને
પ્રાપ્ત કરી શકે સેવાધર્મની મહનતાના સબધમાં પ્રાચીન મહર્ષિઓએ
જતાવ્યું છે કે-‘સેવાધર્મ પરમગહનો યોગિનામપ્યગમ્ય’ સેવા-
ધર્મ બારે મંદન છે જે ચોગી પુરોહિતે માટે પણ સમજવું કઠણ છે
એથી કહેવાય છે કે સેવાધર્મની જેટલી મળી મહનતા છે એટલી જ
વિશેષ એની મદદતા છે જેના ફલસ્વરૂપમાં પ્રત્યેક માનવી પોતાના
આત્માનું કલ્યાણ કરી શકે છે

વરતુન સેવાધર્મ પણ એક મહત્વસાહી અમોઘ વધીકરણ મત્ર છે
આ મત્રના પ્રભાવથી સાધારણમાં સાધારણ મનુષ્ય અને હિચમાં હિચ
મનુષ્ય પણ સર્વનો આદરણીય બની શકે છે પારકા વ્યક્તિને આપણે
બનાવી સેવા એ સેવાધર્મની સાર્થકતા છે બીજો મનુષ્ય તમારે જ આપણે
મઠ શકે છે કે જ્યારે એના હિચમાં ‘વસુધૈવ કુટુંબક’ ની ભાવના
પ્રગ્ન થઈને તે સર્વને સમાનરૂપથી અપનાવી શકે છે બૂતકાલના અનેક
ઉદાહરણો જવા દઈએ આજે આજે ભારતવર્ષ આંધીજની પાછળ
બકિતધેનો બની રહ્યો છે તે પ્રભાવ કોનો છે ? એના નિસ્વાર્થ સેવા-
ભાવનો એવી સ્થિતિમાં સેવાધર્મ કહેનો સુદર છે એ સહેજે સમજમાં

આવી શકે. જે મનુષ્ય સેવાધર્મની મહત્તા જાણતો નથી તે પ્રાપ્ત એમજ કહે છે કે-સેવાધર્મથી અમારે શુ પ્રયોજન ? અમે અભ્યાસ કરીએ છીએ, અમે ધર્મકથા સાંભળીએ છીએ પણ સેવાધર્મ ન કરીએ તો પણ અમારુ કેશાણુ તો થઈ જશે જ એવા વિચારવાળા મનુષ્ય મનુષ્યતાથી શુ ય અને શીજ પૂછથી રહિત પશુની જરાબરીમાં શુ નહિ આવી શકે ? મનુષ્ય આદે કેટલાય ધાર્મિક કાર્યો કેમ ન કરે ? પરંતુ એણે જે સેવાધર્મનું આચરણ નથી કર્યું એની મહત્તા નથી સમજી તો તે આત્મ ધર્મથી વચિત જ છે એની તે સર્વ ક્રિયાઓ નકામી છે જેના બળ ઉપર તે અભિમાની બનીને બહુમતે છે કે સેવાધર્મને અગિયાર ન કરે તો પણ શુ ? અ ય ધાર્મિક કૃત્યો તો કરજ છુ ને ? એવા ભોળાને પ્રભુ મહાવીર તરફ ખ્યાન દોરવું જોઈએ પ્રભુ મહાવીર ખાર વગસ અને ૭ મહિનાની કઠોર તપસ્યા કર્યા બાદ એકલા જ મોક્ષ જઈ શકતા હતા તો પછી એમણે જનસેવા કરતા કરતા મનુષ્યોને શુ અર્થી છોડાવવાને માટે દરેક દેશ ગામ કે નગરોમાં વિહાર કરીને ધર્મોપદેશ કેમ આપ્યો ? એ બધી વાતો સેવાધર્મની જ સમથક છે એથી અધિક એનું મહત્વ કંઈ રીતે સમજાવી શકાય ? જે ભોળા સેવાધર્મને અપનાવવાનું નથી જાણતા તે ત્રિશકુની જેમ વચ્ચે જ ગાથા આપા કરે છે એથી કરીને પ્રગતિની છાંજા રાખનારા દરેક બક્ષિતએ સેવાધર્મ ધીખવેા જોઈએ, જેમી પોતાનો જીવન સફળ થાય

૩ પ્રજુભક્તિનો આત્મ સેવો મનુષ્યને માટે સમુજ્જત થવાનો મુદ્દર ઉપાય. પ્રજુભક્તિથી આત્મિક ભાવોનું અપૂર્ણ પરિવર્તન થાય. ભક્તિના બે પ્રકાર છે સકામ અને નિઃકામ જે બક્ષિત કોઈ કામની સાધનથી કરીએ તે સકામભક્તિ કહેવાય છે અને જે કોઈ પણ જાતની કામનાથી રહિત બનીને કરીએ તે નિઃકામ ભક્તિ કહેવાય છે સકામ ભક્તિની અપેક્ષાએ નિઃકામ ભક્તિનું મહત્વ વધુ અધિક છે એથી કરીને બક્ષિત માત્રે કોઈ પણ બ્યામોહ યા પ્રસોજનમાં ન પડતા નિઃકામ ભક્તિ કરવી જોઈએ જે મનુષ્ય નિઃકામ બનીને પ્રભુ

મક્તિમાં તક્લીફ જાતી જાય એના જીવનની સફલતા છે લક્તિ એવી
વસ્તુ છે કે-જેની સામે મોક્ષ સુધીની યાત્રાના પગ કરી શકાય નહિ,
હથ્થુ પગ છે કે—

શુક્તિ શુક્તિ માંગો નહીં, મક્તિદાન દે મોહિ ।

ઝૌર કટુ યાચૂ નહીં, નિશ્ચિન યાચૂ તોહિ ॥ ૧ ॥

૪ પ્રાપ્ત સર્વત્ર દેખી શકાય છે કે-પુરુષોની અપેક્ષાએ સ્ત્રીઓમાં
અધવિશ્વાસનો ભાગ વધુ છે અધવિશ્વાસના કારણે ભોળી સ્ત્રીઓ
એટલું પણ નથી જાણી શકતી કે એમાં અમારો ધર્મ બદલ થઈ રહ્યો
છે ક્યાંક અમે કર્તવ્યભંગ ન જાતી જઈએ ? આજઠાલની સ્ત્રીઓ
એવી રીતે વધુ અશિક્ષિત તેમજ સારાસારથી અજાણ્ય છે અને એમની
ઝેરસમજના કારણે જ એમના સત્તાનો પ્રાપ્ત અસ્વસ્થ જાતી રહે છે
એવી રીતે વધુ અશિક્ષિત તેમજ સારાસારથી અજાણ્ય છે એવી
પરિસ્થિતિમાં જાવા કે ઢોંગી ફરીરો એ લલનાઓના કેમસ હાથપટ
પગ જૂત કે કાઠણ આદિનો એવો લય જાતી દે છે કે જેથી તે અધિક
ત્રસિત જાતીને એ જાણથી દૂર થવાનો પ્રયાસ કરતી રહે છે કેઈ
ઉપાય ન મળવાથી વિવશ જાતી તે સ્ત્રીઓ એ ઢોંગી અને પાપ ઠી
જાવા, ફરીર તેમજ ભોળાઓની જાળમાં ફસાઈને પોતાની જાનમાલની
બેઠજગત કરી બેસે છે એવા કૃત્રિમ જનાવડી જાણથી એમનું હૃદય
કમજોર જાતી જાય છે કે તેથી છટકવાનું તેમના માટે કંઈક થઈ પડે છે

સ્ત્રીઓએ જા ઢોંગી જાવા, ફરીરોની જાળમાં ઠી ન ફસાવું
નહિતો કર્તવ્યમ્યુત થઈને સાથોસાથ પોતાના અમૂલ્ય સતીત્વનું ધન
સુદાતા બરા પશુ વખત સાગરી નહીં અને જાણી જાતની વિપત્તિઓથી
મેરાઈ જતાં કુળી વધુ પડશે આ વિષય વાતાવરણના એક નહોતું પણ
અનેક ઉદાહરણ વિષયાન છે, જે સાંભળીને અથવા નજરે જોઈને પ્રત્યેક
સભ્ય પુરુષ સ્ત્રીનાં રોમાંચ કંપી લોટે છે એ છે સ્ત્રીઓની લોભાશુ

દુઃખરિણામ દુઃખ એ થાય છે કે-એટલું જાણવા છતાં પણ મોળી અધવિશ્વાસુની ઓઝો જૂત અને કાકણના બમમા પડીને ઢોંગી લોકોની જાગમાં ફસાઈને પોતાના સતીત્વ ધનને લૂટાવી દે છે એ ઓઝોને માટે કેટલી સરમજનક અને દુઃખી મરવાની વાત છે

મહિયાઓએ કદી પણ પોતાના હૃદયમાં બચને રથાન આપતું ન જોઈએ જે કોઈ બમ કે રાકા ઉત્પન્ન થાય તો એના નિવારણ માટે યોગી, ફકીર, બાવા ભોવા વગેરેની પામે જગતની કંઈ જરૂરીયાત નથી તમારી પાસે જ એનો એવો અમોઘ મત્ર થા પ્રમદ શક્તિ છે કે જેનો પ્રયોગ તેમજ ઉપયોગ કરવાથી બધી જાતના બચથી છૂટી શકાય ■ તે છે મહામત્ર નવકાર આજના જૈન સમાજમાં ભાગ્યે જ કોઈ અભાગી ઘર હશે કે જે નવકાર મત્રથી અપરિચિત હશે એ પ્રમાણે કોઈ ધીરસા જ જૈન હશે કે જે નવકારના પ્રભાવથી પરિચિત નહિ હોય એ મત્રના પ્રજાનથી ફક્ત ઓઝો જ નહીં પરંતુ ખાતક જલ, જૈન અજૈન બધાં પ્રત્યેક બચથી વિમુક્ત લઈ શકે છે ફક્ત જોઈએ મહા ભક્તિ અને અટલ આત્મવિશ્વાસ એ જ પ્રમાણે ચિંતા બચ, બમ આદિ કારણોના નિવારણમાં પરમેશ્વરી મત્રાક્ષરગણિત ભક્તામર આદિ સ્તુતિઓ સ્તોત્રો, છઠો પણ પર્વામ સાધનો છે આત્મવિશ્વાસ રાખીને એ સાધનોનો હમેશાં સદારો લેવો જોઈએ જ્યાં બધી રીતે શાંતિલાભ મળી શકે છે

૫ પ્રાણીઓને મોક્ષમાર્ગની નજીક લઈ જનારી અદિતીય વસ્તુ છે આત્મસંયમ જ્યાં સુધી આત્મસંયમ ન કરી શકાય-છદ્વિયોને કનજો ન રાખી શકાય, ત્યાં સુધી મનુષ્યમાં સવ્યારિતતા આવી શકતી નથી અને ચારિત્રહીન મનુષ્ય સત્તાચારી જની શકતો નથી દુરાચારી મનુષ્ય આહો મમે તેલવા તથા જપ ક્રિયા કષ્ટ કરે પરંતુ તે મોક્ષ સુધી કદી પણ પહોંચી શકનાર નથી આત્મસંયમી જનવાને માટે સૌથી પહેલાં પોતાનું મન કનજો રાખવું જોઈએ, કારણ કે મન જ સો

ધન્વિયો પર ગાન્ય કરે છે. શરીરની અંદર નેટલી ધન્વિયો છે તે બધી મનની ઇચ્છા પ્રમાણે કામ કરે છે, કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર કોઈ પણ ધન્વિયનું આકર્ષણ થતાં પહેલાં મન જ એના માટે પ્રેરણા કરે છે એ બાબતી વાત છે કે મનની પ્રેરણા વિના ધન્વિયો પોતાના ચિન્તનને કદી પણ પ્રદર્શ કરતી નથી એથી આત્મસંયમી જનવાને માટે સૌથી પહેલાં મનને કબજે રાખવાની પરમ આવશ્યકતા છે

મોઢા મોઢા તપસ્વી અને મહર્ષિઓ મન પર વિજય પ્રાપ્ત કરવાને માટે એક આસન પર બેસીને મહાધ્યાન લગાવે છે છતાં પણ તે મન પર પોતાની સવા જમાવી શકતા નથી કોઈ વિરલ મહાત્મા આદર્શ બક્ષિ જ મન પર સત્તા રાખી શકે છે કોઈ આકર્ષક વસ્તુ સામે આવે કે એના પર મન કોઠા વિના રહેતું નથી એ છે મનનો અસીમ પ્રભાવ, જે કારણે યોગી તેનજ તપસ્વીઓને પણ હતાશ થવું પડે છે એથી કરીને જ કહી શકાય છે કે મનને કબજે રાખવું અને એના પર વિજય મેળવવો તેનું જ નામ વાસ્તવિક તપસ્યા, અને વચાર્ય યોગ કે ધ્યાન છે એને કબજે કર્યા વિના તપ અને યોગની સાધના ઉપર ભૂમિમા બીજ વાવવા સમાન છે એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે મનની મતિ ધોહા સમાન અચળ છે જે ધોર અને જમકર જગતમાં પણ હર જુની ચાસે ફાટે છે એ પ્રકારે મન બીજી ધન્વિયોને પણ સાથમાં લઈને માણસને અવનતિના ધોહા કૂવામાં ફેંકી દે છે 'ભ્રમથી એને ફરીથી બહાર નીકળવું કશું થઈ શકે છે 'એથી દરેક માણસે સમજવું જોઈએ કે મન એક લગામ વિનાના ધોહા સમાન છે અને મનુષ્ય એના પર બેઠેલો સવાર જે એકલામ ધોહાને પોતાના કાળુમાં રાખવો જેવી રીતે સવારને માટે પ્રયત્નશીલ છે એ જ પ્રમાણે આ લગામ રહિત મનશી ધોહાને પોતાના અધિકારમાં ફરી લેવો એ સાચો આત્મસંયમ છે અને આ આત્મસંયમના પ્રભાવથી જ મનુષ્ય સીધો મોક્ષપુર પહોંચી શકે છે કોઈ જાતની અપ્રયત્ન વિના મોક્ષપુરમાં જવાને માટે આત્મ

સયમની અહો આવશ્યકતા છે કારણ કે ગ્રામ શુભ કર્મોની અપેક્ષાએ
 યુરો કર્મોની અદર મનની પ્રવૃત્તિ અધિક હોય છા પ્રાચીન કાલનો ઇતિ-
 હાસ વાચવાથી જણાય છે કે એવી કુટિલ માનસિક પ્રવૃત્તિઓના કારણે
 કોઈ સુદર સહનને જોતા પુરુષના, અને સુ ર પુરુષને જોતા સ્ત્રીના
 હૃદયમાં કામવાસના એકદમ જાગૃત થઈ જાય છે અને એ જાગૃત થવાથી
 અને જણ્ય કામુકતાના ગદા પ્રવાહમાં આગળ વધતાં અધ જની જાય
 એ વખતે એમને દિવસ કે રાત્રીનું જ્ઞાન રહેતું નથી કશું પણ છે
 કે- અપૂર્વ કોડરિ કામાન્ધો, દિયાનર્ક ન પશ્યતિ' કામાધ
 વ્યક્તિ એવો અપૂર્વ અધ જની જાય છે કે જે નથી દિવસે જોઈ શકતો
 અને નથી રાતમાં પણ દેખી શકતો.

એવી વિષય દશાવાળા તે નને કામાધ, ચિત્તવ્યવિમુદ જનીને
 કર્તવ્ય તેમજ અકર્મણ્યની શુદ્ધિ જોઈ એસે છે છેવટે તેઓ પોતાના
 સ્વચ્છ આત્માને પામરથી માટીથી મતિન કરી અનત કુ ખસામરમાં નાખી
 દે છે એવાં બધાં કર કુ જોયો બચવાને માટે હમેશા આત્મ સયમી બન
 વાની સૌને આનંદપ્રકટા છે એ યોગ્યતા મેળવવાને માટે કોણ પુરુષ,
 કોણ સ્ત્રી કોણ સાધુ અને કોણ સાધ્વી? સૌ કોઈને આરે સાવધાની
 પૂર્વક એ નિયમ પાલન કરવો જ જોઈએ કે-

માતૃવત્ પરદારેષુ, પરદ્રવ્યેષુ લોષત્ ।

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ, ય. પશ્યતિ સ પણ્ડિતઃ ॥ ૧ ॥

અવરથા પ્રમાણે મોની સીઓને માતા સમાન અને નાની સ્ત્રી
 ઓને જહેન સમાન ખીજના ધનને માટીના ઠેકા સમાન, તથા જીવ
 માત્રને, પોતાના આત્મા સમાન સમજવો જોઈએ સીઓએ પોતાનાથી
 મોટા પુરુષને પિતા સમાન તથા નાના ને બાઈ સમાન માનવો જોઈએ
 એવી ભાવના રાખવાથી, જુદરેક સ્ત્રી પુરુષ સમજવાર શુદ્ધિમાન અને
 તત્ત્વવેદા ગણી શકાય છે

નસ, એ જ આત્મસંયમનું સાધન કે 'મૂલ' મેન છે, જેનું પરિપાલન કરી મનુષ્ય આત્મસંયમી બની શકે છે, આત્મસંયમી બાબત પછી મનુષ્યના વિચાર સુપ્રક્રિત રહે છે તે જ કંઈ કામ કરે છે તે ઘટ્ટ વિચારીને-સમજીને કરે છે. એના યમ-નિયમ સુચવરિયત હોય છે અને તે એનું તે કારે દ્વિતીય પાલન કરે છે. મનુષ્ય જમે તેટલો તપસ્વી કેમ ન હોય, જમે તેટલો મતિસંપન્ન કેમ ન હોય. સામ્યવેત્તા કે મર્ત ગુણધારક કેમ ન હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી એણે આત્મસંયમનો પાઠ શીખ્યો નથી, ત્યાં સુધી તેના વિચારો શિથિલ, અચ્ચવરિયત અને ચલવિચલ સાથે છે. એથી કરીને તેનામાં ન તો મનુષ્યતા રહી શકતી અને તે ન તો મહા-રમા સમુપન પણ થઈ શકતો. મોક્ષમાર્ગ સુધી પહોંચવાની બાબત ક્રિયા એનું સાધન કરીને પણ જેણે આત્મસંયમ કર્યો નથી તેણે કંઈ પણ કંઈ નથી શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

ધૃત્તા મૌનમગારમુજ્જત, વિધિપ્રાગલભ્યમભ્યમ્યતા,
મસ્ત્વન્તર્ગણમાગમશ્રમમુપાદત્તા, તપસ્તપ્યતામ્ ।
શ્રેયઃપુણ્નિકુલ્લમજ્જનમહાનાત ન ચેન્દ્રિય—
પ્રાત જૈતુમર્વેતિ મસ્મનિહુત જાનીત સર્વં તતઃ ॥ ૧ ॥

હે માનવ ! જે તું મૌન ધારણ કરી લે, વરને છોડી દે, ધર્મવિધિને શીખી લે, પોતાના અગ્રમા જ વાસ કરે, શાસ્ત્રચિંતન અને તપસ્યાઓમાં પણ સંયમ રાખે જ નહીં પરંતુ કલ્યાણસમૂહરૂપી િકુળને નષ્ટ કરવામાં આવી સમાન ઇન્દ્રિય વર્તેને જે છૂટી શકે નથી, તો એ બધી વાતો રાખમાં દબન કર્યા સમાન નિમ્ન જ જાણવી જોઈએ એવી અવસ્થામાં મોગવરને પ્રાપ્ત કરવાને માટે ખરેખરી રીતે આત્મસંયમી થવું કેટલું, આશ્ચર્ય છે ? કહ્યું પણ છે કે—

હૈ મુગ્ધ ધર્મે-ધ્વસ મૈ, સજ્ઞાન આજ્ઞાદક વહી ।
આપત્તિ ધ્વા વિસ્તાર ધર્ષા, અદ્વિત કારક મી વહી ॥

સર્વસ્વ નાશક નિજ અહિત કર્તા, અનય સસર્ગ હૈ ।
સ્વચ્છન્દચારી, કુપયગામી, અશુભ ઇન્દ્રિય વર્ગ હૈ ॥

જીતા નહીં હૈ યદિ ઉસે તો મનુષ્યને ફિર ક્યા કિયા ?
નિશ્ચય ઇન્દ્રિયાધીન નરને નિજ અહિત કો હી કિયા ॥

એથી કરીને દરેક બક્તિએ પોતાના હાથવડે જ પોતાના પત્રમાં
કુહાડી ન મારતા વિષયોપભોગ જન્ય અશુભ ભાવનાઓને યથાશક્તિ
પરિભાગ કરી ધીમે ધીમે આત્મસંયમી બનવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ
એમાં જ મનુષ્યજીવનની સફળતા છે

૬ જિતેન્દ્રિય બન્યા પછી ધર્મો આ પુરુષોમાં વિરતિની ભાવના
સ્વયમેવ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને તે કેટલાક દિવસો પછી દીક્ષિત
બનીને સયમવ્રતનું પરિપાલન કરતાં કરતાં સ્વપરને મોક્ષપથની અદર
પ્રવૃત્ત કરતા રહે છે એ ઠીક ■ કે સયમવ્રત લઈને આત્મકલ્યાણ કરવું
જોઈએ પરંતુ એ સયમવ્રત ત્યારે જ સફળ તેમજ સાર્થક થઈ શકે છે
કે જ્યારે એનું પાલન યથાવત્ત મર્યાદા પ્રમાણે કરી શકાય જો ભાવ
નાના આવેશમાં આવીને એ વ્રતને મદલ્ય કરી લીધું પણ ત્યાર પછી
એના નિયમના પરિપાલનમાં સિધ્ધિલતા આવી અર્થ તો એને મદલ્ય કર
વાનું કંઈ ફળ નથી પ્રત્યુત સયમવ્રતને કબજિત તેમજ નષ્ટ કરવાનું છે,
એથી આત્મા પાપકર્મોમાં લપટાઈને ભવબંધન કરતો રહે છે

પ્રાય આજકાલના સાધુઓના વિષયમાં વધુ કહેવાનો અમારો અધિ
કાર નથી પરંતુ સાધ્વીસમાજના માટે કંઈ પણ કહેવું તે અયોગ્ય પણ
નથી જ્યાં સુધી કલ્પના કરી શકાય છે કે આજકાલના વિરમ વાતા
વરણનો પ્રભાવ માખીઓ પર લાયકર રૂપથી પડી રહ્યો છે દીક્ષા લેવી
એ આજકાલ રમતની વાત બની અર્થ છે કોઈ દમોસાં દળતીમળતી
બાઈને દીક્ષિત દશામાં જોઈને કોઈ ભારિકાના હૃદયમાં ભાવના ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે કે હું પણ આ માટે દીક્ષા ન લઉં ? જાણ, એ વિચારો

આવતાં જ તે પોતાની ગુરુશીશની પાસે જોનો પ્રસ્તાવ કરી દે છે અને ગુરુશીઓ પણ વિચારે કે યોગ્યાયોગ્યેનો વિચાર શા મારે કરવો જોઈએ એક ચેતનો વધારો તો થશે અને તરત જ તેને દીક્ષા આપી દે છે એ પ્રમાણે દીક્ષિત થયેની સાધ્વી કેટલાક સમય સુધી દીક્ષાનું પાલન કરે છે, પણ એની સામે સસારી કાવાદાવાની વાતો આવતા જ તે ધીમે ધીમે પોતાના આર્થ વ્યયારાને તિલાંજની આપના લાગે છે અને એક દિવસ એવો આવી જાય છે કે આ મહા વિચારોથી પોતાના નિર્માળ વાતાવરણને મદુ જનાવી મૂકે જોઈ પીછા સાધ્વીઓ પણ એની દેખાદેખીથી પતિત જનતી જરગાદીના કૂવામાં જઈ પડે છે એ વખતે એની અવસ્થા એટલી રોચનીય જની જાય છે કે તે નથી અહીંની રહેતી કે નથી ત્યાંની રહેતી, નથી સમાજ તેને સધરતો કે નથી ધર સધરતું છેવટના પરિણામે એ જ મને છે કે બહુ મનીને પોતાના બને વશ અને સાધ્વી સમાજને કબજિત કરતી કરતી અધોમતિને પામે છે

એથી કરીને સાધ્વી સમાજમાં દાખલ થવું એ તલવાગની તીખી ધાર પગ ચાલવા અને વિરપાન કરવા જરાગર છે જેનામાં તનવારની ધાર પર ચાલવાનો અને વિરપાન કરવાની શક્તિ હોય છે તે જ સપમ-મતને ધારણ કરી શકે છે અથવા અસયત વિચારોની શુભામ સીઓ એવું પાલન કરી શકતી નથી, તેમજ તે એને યોગ્ય પણ નથી સપમ-મતના ક્ષેત્રમાં પગ મૂકીને પુન તે પ્રત્યે કચકચાટ કરવો તે પોતાને અધમતાના કૂવામાં ફેંકવા સમાન છે, દીક્ષિત જીવનને સફળ જનાવરાને માટે પ્રાય સાધ્વી માત્રે આ વાતો પર ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે-પોતાના મનને ચારે બાજુ ચક્કર લગાવવું ન રાખવું જોઈએ તેમજ પવિત્ર અને નિર્મલ જનાવણ જોઈએ એનો એક જ ઉપાય છે આત્મ ચિતન આત્મચિતન કરતી વખતે એ વાતનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે પોતાનું મન સપમધર્મમાં જ રિથર રહી શકે માનસિક પવિત્રતા અને મનની રિથરતા થવા પછી પોતાના આચાર વિચારોની પાછળ વિરોધરૂપી ધ્યાન આપતાં આપતાં ઔપદેગિક તેમજ અથ સદ્મથેનું

પતન પાઠન કરવું જોઈએ, જેથી કરીને માનસિક ધ્વજિતતા, આચાર વિચાર, અને સમય પરિપાલનનું પૂરેપૂરું ધ્યાન જની રહે આથી આત્મગ વધતા એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે કે પ્રત્યેક સાધ્વીઓએ અસાધ્વીઓના સસર્ગથી હંમેશા દૂર રહેવું જોઈએ કારણ કે મનુષ્ય ત્યાં છે તે સસારી ત્યાં ત્યાગી, સસર્ગના કાગ્જોજ તે સુધરે અને જગડે છે જો તે સારી સગત કરશે તો સુધરશે અને તે મનુષ્ય જનશે જ્યાં સુધી સગનિથી તે પોતાની મનુષ્યતા જોઈને જમડી જશે એથી સાધ્વી યોએ પોતાનું સાધ્વીજીવન સફલ તેમજ વિશુદ્ધ જનાવવાને માટે કેસ સર્ગથી સર્વદા દૂર રહેવું જોઈએ એમાં જ સાધ્વી જીવનની સફલતા અને આત્મકથ્યાથું છે

૭ અદિસાની સામે વેરનો ત્યાગ થવો જ જોઈએ એ મહાવાક્ય [૧] કારણકે જ્યાં સુધી વેર ત્યાગ પોતાની આખરી હદ સુધી પહોંચી ગયેલ છે ત્યાં ઉચ્ચ અધિકારે જનારી અદિસા પણ ઉચ્ચ દરજ્જા સુધી પહોંચેલી હોવી જોઈએ એવી અદિસા થીખવામાં કઈક સમય ભાગશે સભવ છે કે પૂરી જિંદગી ખતમ થઈ જાય અદિસાની આખરી જી પર એની સુદરતા કેવી હોય એની જાણી યાત્રીઓને રાત્રે રાજ જોવા મળશે અને એની ખુશી તેમજ ઉત્સાહ વધશે એની મતલબ એમ ન માની લેવી કે મુસાફરના રસ્તામાં નજરે જોવા મળતા સારા દ્રશ્ય મીઠા અને સુદર માણુમ દરે અદિસાને રસ્તો ગુલાબના ફૂવની સેજ નથી પણ તે કાઢાગો રસ્તો છે

અત્યારના સમયનું વાતાવરણ એટલું ઝેરીનું જની ગયું છે કે અમે જાણીતા અને અનુભવી લોકોનું વચન યા રાખવામાં ઈ કાર કરીએ છીએ રોજરોજ થનારા નાના નાના અનુભવો પણ જોઈ શકતા નથી સુરાઈને જલ્દી લાનાઈથી ચુકવે જોઈએ એ વાત સર્વના મોઢા પર હોય છે એનો અનુભવ પણ કરે છે, છતાં પણ અમે કેમ જોઈ શકતા નથી ? કે આ દુનિયા વેરથી ભરેલી હોય તો એનો કાષ્ટકવાર અત તો

આવે છે તે આખરે દુનિયામાં પ્રેમજ વધતો રહે ॥ એથી જ દુનિયા
ટકી છે અને ટકી રહેશે (મહાત્મા ગાંધી)

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता, शौर्यस्य वाक्-सयमो ।
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ॥
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रमदितुर्धर्मस्य निर्व्यजिता ।
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं, भूषणम् ॥ १ ॥

એશ્વર્યનું આશૂર્ય સજનતા, શૂરતાનું શૂર્ય અભિમાન રહિત વાત
કરી, જ્ઞાનનું જ્ઞાન્ય યોગિ, શાસ્ત્ર દેખવાનું જ્ઞાન્ય વિનય ધનનું જ્ઞાન્ય
સંપાત્તમાં દાન આપવું તપનું જ્ઞાન્ય ક્રોધ ન કરવો, પ્રભુતાનું જ્ઞાન્ય
ક્ષમા અને ધર્મનું જ્ઞાન્ય કપટ ન કરવું, એ છે, પરંતુ અ ય સર્વ
શુભોનું મુખ્ય કારણ અને સર્વોત્તમ જ્ઞાન્ય શીલ જ છે

વરતુત ઈઓના માટે એ આત્મ ક્રિયાઓનું અમૂલ્ય અને સરસ
સાધન છે જેના આધાર પર ઈઓ સસારની બધી શક્તિઓની સામે
પોતાનું આદર્શ સ્થાપિત કરતા સ્વપરતો બારે સુમતાથી ઉદ્ધાર કરે
છે સુધીન ઈઓ ઘણી બાગ્યશાળી હોય છે આ દુબ્ધર શુભ વિના
ઈઓનું જીવન જ આ સસારમાં ક્રિયા બારરૂપ છે ઈ બલે રૂપવતી
કેમ ન હોય, દક્ષ ધર્મિષ્ઠ અને શૂઞાર સન્નિજત કેમ ન હોય પરંતુ
જ્યા સુધી ઈઓનાં સુધીવતાનો શુભ નથી ત્યા સુધી તે સસારના કોઈ
ક્ષેત્રમાં નથી શોભા મેળવી શકતી અને સાસાગિક કાર્યોમાં પણ સફળતા
મેળવી શકતી નથી ઈઓનું સાચું રૂપ, શૂઞાર તેમજ ધર્મ સુધીનતા
જ છે એના વિના ઈઓ દક્ષના ધર્મિષ્ઠતા સુદરતા વગેરે બધા શુભ
નકામાં છે તે ધર્મિષ્ઠતાની ઓથે સસારને હો છે અને તેમાં અડચણો
ગિમી કરે છે સસારમાં સુધીન ઈઓ જ પ્રશસ્તીય છે અસંતી
પ્રશસાપાત્ર નથી બન

સતી, સુશીલા, સાધ્વી કહેવાયુ સદેવ નથી, બારે કંઠ્ય છે એક સતી યા સાધ્વીનું કર્તવ્ય છે એનું પાલન કરવું પણ અતિ કંઠ્ય છે સતી, સાધ્વી અને સુશીલા પ્રાપ્ત એકાદ્ય વાચક જ સમજે છે પ્રત્યેક મહિલાનું પ્રધાનત્વ શિક્ષા અને સતીત્વ પર જ અવલમ્બિત છે અને એ જ એનો ધર્મ છે એ ધર્મના પ્રભાવથી મહિલાઓ જો છમ્મછે તો દિવસ ને રાત અને રાત્રીને દિવસ બનાવી શકે છે પરંતુ એ ધર્મ વિના નથી તે કોઈ મનુષ્ય આચરણ કરી શકતા કે નથી એમનામાં કોઈ આદર્શ શક્તિ પ્રગટ થઈ શકતી ધર્મ પણ એ જ જગામાં રહી શકે છે જ્યાં સતીત્વ અને સાધુતા રહેલી છે, જેવી રીતે પાણી વિના માછલું જીવી શકવું નથી આદારશિક્ષા ક્યાં વિના મનુષ્ય જીવી શકતો નથી તે જ પ્રમાણે જે મહિલામાં સતીત્વ તેમજ પતિનતપણું નથી એના હૃદયમાં ધર્મનું બીજ ઊગી શકતું નથી એથી જ કહેવાય છે કે ઓઝોને માટે સતીત્વ જ પ્રધાન અને એક માત્ર આશ્રય છે સતી સ્ત્રીઓ પોતાના અસુહાર પતિને સુખ મૂર્ખ પતિને વિદ્વાન, શૂદ્ધને પ્રોંક તેમજ બધી વાતે એને જ મુખ્ય સમજે છે અને એને જ પોતાનું સર્વસ્વ માને છે એના વિના પોતાનું જીવન જ નિ સાર અને સુખલીન માને છે સુમદ્રા સતી સીતા આદિ એનાં જ્વલત ઉદાહરણો છે જેમનું સતીત્વ આજ પણ આદર્શરૂપે મનાયેલું છે

સતીત્વ ધર્મના પ્રભાવથી મહિલાઓ કુસ્તર સસારસાગરને તરી શકે છે અને પોતાના આશ્રિતોને પણ તારી દે છે એથી સ્ત્રીઓને બીજા કોઈ અન્ય સાધનો મેળવવાની જરૂરીયાત નથી એમણે તો સર્વ પ્રકારે પોતાના સતીત્વ ધર્મની જ રક્ષા કરતાં શીખવું જોઈએ જેથી વખત આવે મુક્તિ સ્વયં એમનું સ્વામત કરવાને માટે નિઃશય રહે

૬ સામાજિક જીવનમાં વિવાહ પણ એક જ ધન છે એમાં જોષાધને પતિ પતિનો સંબંધ અત્યંત ગંભીર જાય છે અને સામાજિક જવાનદા રીઓનો બધો બાર એમના પર આવી પડે છે જો સંબંધની સફળતા ભારે જ માની શકાય કે જ્યારે તેઓ પોતાનું જીવન એક અનુપમ

આર્થ પ્રતીક સમુ બનાવી શકે જ્યા પતિ અને પત્નીની વચ્ચે ફક્ત વિધવ-પિપાસા માત્રનું ભેદ ગઢે છે ત્યા તેની કષ્ટ ક્રિમત નથી તે તો ઉપદ્રુ દુર્ગતિપાત્ર બની જાય છે અને ઉભયલોકમાં સરીર અને ધર્મનું માતક બને છે વસ્તુતઃ એ બંધનમાં બધાઈને સ્ત્રી અને પુરુષ બને જો પોત પોતાની જવાબદારીઓ લક્ષમાં રાખીને સદાચારમાં રત બનવું જોઈએ સાથે જ સુખ દુઃખની અવરથામાં એક બીજાને પૂરો સહયોગ આપતા ધર્મપરાયણ બનવું જોઈએ

ઉપર જૈન સમાજમાં આજકાલ વિવાદિક સબધે કુરુદિઓએ કુત્સિત રૂપ પકડેલું છે પ્રત્યેક દેશમાં શિક્ષાવિહીન અને સુધારાથી માધલો દૂર ભાગનારા લોકોએ, બાતવિવાહ, વૃદ્ધ લગ્ન, અણુમેલ વિવાહ, પુનર્લગ્ન, કન્યાવિક્રય અને વરનિક્ષ આદિ કુત્સિત તાંડવ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો છે જેના કારણે બાલવિધવાઓ પોતાના ભાલે લગાડેલાં સિ દૂર-તિલકને બૂસતી પોતાના માતાપિતા આદિના આશરે રહે છે એવી બાલ થા યુવાન વિધવાઓ પોતાની ભાવનાઓ પર અધિકાર ન રાખી શકે વાંધી બૂજુકયા, બાલકલ્યા અને સત્યાગ્રહલા કગ્તો કરતાં પશુ જરાયે મકાયાતી નથી જ્યાં દેખો ત્યાં તો આ બગરો તો મરમામરમ જ જોવામાં આવે છે અને એવા મહા પાપના કારણે જાતિ સમાજ તથા ધર્મનો વિનાશ થાય છે એ નગરે જોવાતી વાત છે કે જ્યાં નાની નાની અવરથાવાળી બાલાઓનો સૌભાગ્યવદ્ર આદિના ચકરડાના લોભમાં આવીને કળેડ, વૃદ્ધ થા તો બાધિમરતોની સાથે જોડી દેવામાં આવે છે ત્યાં પ્રાથ પાતીનો સૌભાગ્ય-સિ દૂર નજીક થવા વિના રહેતો નથી આમળ વધતી અવરથામાં તે બાલાઓ પોતાના ચિત્ત પર સારો કાબૂ કેવી રીતે રાખી શકે ? એને અતમાં પોતાનો વિધવ-પોષક માર્ગ પકડવો પડે છે અને ચારે બાજુથી બાજુ થવું પડે છે

એવા પૈશાચિક કુરિવાજોથી બાજ આપણા સમાજમાં પણ ભ્રષ્ટતા દાખલ થઈ છે અને એના વિરુદ્ધમાં ઉપદેશકોનો ઉપદેશ અને લોકચર આપનારાઓના બાળશુરૂપ આદિઓનો યાજ છે, તો પણ સમાજના એ

હારાં રિવાજો અલગ થયા નથી, એ સમાજના હિતશાળી ૭ પરંતુ
 યા સુધી એ રાક્ષસી રિવાજ બધ નહિ થાય ત્યાં સુધી સમાજનું
 બધ પતન જ સમજવું જોઈએ વિવાદિક સમય કરતી વખતે આ
 રિવાજોથી બચવાનું ધ્યાન પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ રાખવું જોઈએ, તે જ
 એ મધન સાચક માની શકાશે

૧૦ ભારતવર્ષમાં વિદ્યમાન બધાં નાના મોટાં જૈન તીર્થો, પૂજ્ય
 પવિત્ર અને આત્મક વાણુના સાધન છે એનાં દેશન પૂજન અને રૂપ
 રાંન કરવાથી પ્રત્યેક વ્યક્તિનું આત્મકસ્વાસ્થ્ય થાય છે અને શુભ ભાવ
 નાઓથી કર્મોની નિર્જરા થઈને મોક્ષ મળે છે એ જૈન તીર્થધામોમાં
 શ્રી શત્રુજય-સિદ્ધાચળ મહાતીથ અધિક મહત્વશાળી છે

એના સમાન પવિત્ર તીર્થ જીજ્ઞુ એકે નથી કેટલાંક પ્રાચીન અર્વા
 ચીન જૈન શાઓનું કહેવું છે કે શત્રુજય તીર્થ પર અનેક મહર્ષીઓ
 ક્રમશઃ કરી મોક્ષે મથેલ છે જેની સખ્યા નથી કહી શકાતી એટલું
 જ નહિ પરંતુ વિશ્વાસપાત્રી મહાપાતકી મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર પણ આ
 પવિત્ર તીથની રૂપશાળી થયે છે

ચોથા આરામા આ પવિત્રતીર્થ-મહાડની લગાઇ અને પહોળાઈ
 ૫૦-૫૦ જોજનની હતી ચોથા આરામાં આ તીર્થ પર ધુડરીક મણ
 ધર નારદ ઋષિ દાવિડ વારિખિલ્લ જાણી મથાલી અને પાંચ પાડવ
 આદિ મહામુનીશ્વરોએ કરોડો મુનિઓના પરિવાર સહિત અનશન અને
 ક્રમશઃ કરીને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરેલ છે અને આ પર્વતને પવિત્ર બના
 વેન કે માર્ગ કોઈને સ્વાભાવિક સદેહ થાય કે અહીં કરોડો મુનિવરો

૧ સિદ્ધાચળ એકે જૈનોનું જદ્વીકેદાર જૈન તપચર્ચાની તપોભૂમિ, સિદ્ધાચળ
 પર તપસ્યા વર્ષોને હજારો સાધુ સંતો, સિદ્ધ થઈ બધા શિખરવાસી મહિ
 રમાળાની જ ઉત્તિહાસ ચર્ચાઓ સંશોધિએ ને લખીએ તોય વરો વીતે સિદ્ધાચ
 ના મહિરો એટલે જૈન સંપન્ના લક્ષ્મી, ભક્તિ, કલ્યાણ ઉત્તિહાસરત્નો
 (કાલ જહીના જોલ તથા ઉત્તિહાસ ચક્રાવો પૃષ્ઠ ૫)

તા સથારા કેવી રીતે બની શકેલા દરોડાં એ સંદેહના ખુલાસા રૂપે સમજવું જોઈએ કે પૂર્વકાલમા પચાસ પચાસ યોજનનો લાંબો પહોળો પર્વત હતો. એક યોજન ચાર ગાઉનો થાય, અને એક ગાઉ બે હજાર ધનુષ્યનો હોય છે તેમજ ચાર હાથનું એક ધનુષ્ય ગણાય છે. દરેક મનુષ્યનું શરીર ચાર હાથનું (એક ધનુષ્ય) લાંબુ માનેતું છે તે પ્રમાણે એક ગાઉ ભૂમિમા બે હજાર મનુષ્યનો સથારો થઈ શકે છે એ દિસાએ એક યોજન (ચાર ગાઉ) ભૂમિમાં આઠ હજાર મનુષ્યના સથારાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. પહોળી લગાઈ પચાસ જોજનની છે એથી આઠ હજારને પચાસ ગણા કરીએ તો ચાર લાખ મનુષ્યોનો સમાવેશ સંદેહાધી થઈ શકે છે.

/ /

પહોળાઈ આપણી લગાઈથી પ્રાય ચોથા ભાગની હોય છે એથી કરીને પચાસ યોજનની લગાઈમા ચાર લાખ અને પહોળાઈના પચાસ યોજનમા ૧૬ લાખ મનુષ્યોનો સમાવેશ થઈ શકે છે એથી સોળ લાખ ને ચાર લાખથી ગુણીએ તો ૬૪ હજાર હોડ અને લૌકિક દિસાએ છ નિખર્વ તથા ચાર ખર્વ મનુષ્યોનો સથારો હોવામા કોઈ પ્રકારનો સંદેહ નથી એટલે વીસ કરોડ મુનિવરોના સથારાઓના સમાવેશની શકાત કાંઈ રચાન નથી શાસ્ત્રકારોએ જે કંઈ લખ્યું છે તે સત્ય જ સત્ય લખ્યું છે.

પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષે સમજવું જોઈએ કે પોતાના મનુષ્ય જીવનને સફળ અને પવિત્ર બનાવવાને માટે પરમપૂજ્ય શ્રી સિદ્ધાચળ (રાઠુજી) તીર્થનો યાત્રા એક વાર અવશ્ય કરવી તીર્થયાત્રા કરવાથી મહાન લાભ ના પ્રાપ્તિ થાય છે. યાત્રીઓ એ યાત્રાને માટે ધરથી રવાને થાય ત્યારથી પાછા ઘેર આવે ત્યાં સુધી રાત્રિજોજન, કન્દમૂળકલણ, દૂતરમણ, મૈથુનસેવન, કુતૂહલજનક, હાર્ય-મમત, ચોપાટ, રોતરજના ખેલ દેવદાદિ કર્મ બંધન કરનાર સર્વ વાતોનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ, ત્યારે જ યાત્રાનો સાચો લાભ મળી શકે છે એ પ્રમાણે જ થઈ શકે તો સામાન-

વિક પ્રતિક્રમણ આદિ નૈતિક ક્રિયાનુક્રમ પલ્લ કરવા જોઈએ, એમ ન માનવું જોઈએ કે ' સામાનિક રાષ્ટ્ર શરીરમાં, અને પ્રતિક્રમણ રાષ્ટ્ર પાદરમાં ' એમ આત્મિક કાર્યાચરણમાં પ્રભાવ રાખવો સારો નથી જો તીર્થની યાત્રા કરી હોય તો એ પલ્લ જાણી લેવું જરૂરનું છે કે તીર્થયાત્રા કરવાથી શું લાભ થાય છે ? તીર્થની પવિત્રતા શા માટે છે ? અને આત્મા તથા તીર્થયાત્રાનો શું સંબંધ છે ? યાત્રા અણવાણે પગે ચળેને કરવી જોઈએ. જોડા યા મોળ પહેરીને યાત્રા કરવી યોગ્ય નથી.

જો યથાશક્તિ યાત્રાસ્થાનમાં પૂજન કરવાનો આરતિ ઉતારવાનો, ફૂલ ચઢાવવા આદિનો કોઈ પણ જાતનો ચઢાવો બોલ્યા હોઈએ તો એની રકમ તુરત જ ત્યાંની પેનીમાં જમા કરાવી દેવી જોઈએ ચઢાવો ખોસનારા બ્યક્તિ ચાર જાતના હોય છે—એક તે જો ચઢાવો ખોસે છે તો ખોસતાની સાથે જ રકમ આપી દે છે એ ઉત્તમ છે બીજો તે જો ચઢાવો બોને તો તેની રકમ ધરે જાળે પહોંચાડી દે છે તે મધ્યમ છે ત્રીજો તે ચઢાવો—ખોસીની રકમ કેટલીક વખત ઉધરાણી કરાવ્યા પછી આપે છે તે જમ્મ ય છે અને ચોથો તે છે કે જો ખોસીની રકમ અનેકવાર માગણી કર્યા કરતાં પણ આપતો નથી અને કંઈ પ્રકારના વાંધાઓ ઉત્પન્ન કરે છે તે અધમ છે યાત્રીઓએ સમજવું જોઈએ કે આપણા લાભાર્થે જો ચઢાવો ખોસાય તેની રકમ તરત જ આપી ચકાવ તે જ એની ઉત્તમતા સમજવી.

શત્રુ જય તીર્થયાત્રાનો પ્રભાવ ત્રિવિક્રમ રાજ્યના ઉદ્ધારણી પ્ધાનમાં આવી શકે છે જમવાન સંભવનાય—સ્વામીનાં ચાર કલ્યાણકોથી પવિત્ર થયેલી આવસ્તી નગરીમાં ત્રિવિક્રમ રાજ્ય રાજ્ય કરનો હતો તે શિકારનો બપસની હોવાની સાથે નિરપરાધી પશુઓને પણ મારતો હતો એક દિવસ શિકાર કરતાં કરતાં યાત્રીને કોઈ એક જુદાના નીચે બેઠો, ત્યાં કોઈ પક્ષીએ વીંછા કરી રાજ્યને તેના પર બારે કોષ ચાલ્યો અને બાણ બેચીને રાજ્યએ માધુ જેથી તરફકત પક્ષી એની સામે આવીને પડ્યું અને અત્યંત દુઃખી હાલતમાં જોઈ જ રાજ્ય મનમાં જ વિચાર કરવા લાગ્યો.

કે મે થોડા અપરાધના માટે ભારે પાપ કરી નાખ્યું. આ હત્યાના કારણે મને નારકી સિવાય કોઇ પણ સ્થાન મળશે નહિ ચિંતાર કરવાનું બ્રહ્મ અને રાજ્ય સંચાલન એ બંને પાપજનક મદાકાષકર અનર્થોનાં મુખ્ય કારણ છે એ પાપથી બચાવનારી પારમેશ્વરી પ્રવળ્યા વિના સંસારમાં બીજી કોઇ શ્રેષ્ઠ વસ્તુ નથી એવું વિચારીને વૈરાગ્ય ભાવનાથી ત્રિવિક્રમ રાજ્યે ભાગવતી દીક્ષા લઇ લીધી પછી ધોર તપસ્યા અને નિર્દોષ સાત્ત્વચાર પાલન કર્યો, જેથી એને તેજોનેશ્વર્યા આદિ અનેક લક્ષિણો પ્રાપ્ત થઈ એ કારણથી એની પ્રખ્યાતિ ચારે બાજુ ફેલાઈ ગઈ

જે પક્ષી બાજુ ભાગવતી ધાવલ યદને તરફડી રહ્યું હતું, તે મરીને એક જ મહર્ષિ બીલ થયો ત્રિવિક્રમ વિદ્યાર કરતાં કરતાં એ જ જ મહર્ષિ આવીને કાયોત્સર્ગ મુદ્રાથી ઊભા ઊભા ખ્યાન કરવા લાગ્યા બીલ મુનિને જોતા જ કોધાવેશમાં આવી ગયો અને એણે મુનિને મારવાને માટે બાજુ ફેંકવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એની પહેલા જ મુનિએ એના પર તેજોનેશ્વર્યા છોડીને બાણીને ભસ્મ કરી દીધા કર્મોની ગતિ ઘણી વિચિત્ર હોય છે એના પ્રભાવથી દેહ અને સંસારને અસાર સમજનારા ત્યાગીઓ પણ કોધાવેશમાં આવીને પએન્દ્રિયની હત્યા કરતાં પણ અચકાતા નથી

બીલ મરીને કોઇ વનની પાર્વતીય ગુફામાં સિદ્ધ થયો મુનિ વિચરતાં વિચરતાં એ ગુફાની નજીક આવીને કાયોત્સર્ગ ખ્યાનમાં ઊભા ઊભા તપસ્યા કરવા લાગ્યા પૂર્વ ભવના વેરને કારણે મુનિને દેખીને સિદ્ધ કોધી બન્યો અને મુનિને મારવાને માટે દોડ્યો મુનિએ તેના પર તેજોનેશ્વર્યા ફેંકી તેથી તે બાણીને ભસ્મ થઈ ગયો વૈરાગ્યુબધ પણ કેટલું બળવાન છે જેનું ભયકર રૂપ ભવાન્તરો સુધી ચાલ્યું જાય છે અને એ ભોગવતુ પડે છે જો સંસારમાં એ રોગ ન હોય તો ભવભ્રમણ જ શા માટે કરવું પડે

સિદ્ધ મરીને અશુભ ખ્યાનથી કોઇ અરવપમાં વાલ બન્યો, અને મુનિએ ત્યાં આવીને કાયોત્સર્ગ ખ્યાન કર્યું વાલ પૂર્વ-વૈરાગ્યથી મુનિને મારવા દોડતો આવ્યો કે મુનિએ તેજોનેશ્વર્યાથી એને બાણી દીધી જેને

મરવાનું જે નિમિત્ત હોય છે તે લાખો પ્રજાન કરવાથી પણ કદી ટાળી શકાતું નથી

વાય સાથી મરીને જન્મી સાદ થયો મુનિએ ત્યાં કાયોત્સર્ગ ધ્યાન કર્યું સાદને એના પર ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો અને તે મુનિને ધાત કરવાને આજ્ઞા આપ્યો મુનિએ પોતાના પર ફૂંકે મારનાર સાદને તેજોસેશ્વાથી જાળીને નામ-રૂપ કયો મરણ નિમિત્તને ટાળવાને માટે ગમે તેટલી મત્ર સાધના કરે અથવા ગમે તેટલા દેવ-દેવીઓને મનાવે પરંતુ આ વિપત્તિથી બચાવવાનું સામર્થ્ય કોઈમાં નથી આ વિષયમાં ભૂત અને વતમાન કાળના અનેક ઉદાહરણો વિદ્યમાન છે જેથી જાણી શકાય છે કે મરણ નિમિત્ત કોઈના કદી પણ ટાળી શકાતું નથી શ્રીકૃષ્ણ એક સીંહારીના તીરથી ખતમ થયા સહ્યદ્રા સરયુ નદીમાં પ્રવેશ કરીને આત્મ-વિસર્જન કર્યો છુદ્ધને સુદનામના સોનારે સ્કર-માસ ખવરાવી દીધું-જેની પીડાથી એમનું મૃત્યુ થયું ઇસુ ખ્રિસ્તને આજથી ૧૮૪૮ વર્ષ પૂર્વે શુક્રવારના રોજ યજ્ઞ પર અઢાળા મસૂરને પોતાના સિંહા તોળા પ્રચારના અભિયોગથી યજ્ઞ પર અગ્નિને મરણ પામ્યું સરમદને પોતાની અનુભૂતિઓના પ્રેમના કારણે પોતાના શરીરની ચામડી ઉતરાવરી પડી છુદ્ધરાતને ઝેર પીને માણુ-વિસર્જન કર્યો પત્નો ધ્યાન દેને કોઈ પાપીએ દૂધમાં સીસું મેગવીને પાછું દીધું જેથી એમનું મરણ થયું અમેરિકાનો રાષ્ટ્રપતિ અબ્રાહમ લિન્કન જાણી આપને મરણ પામ્યો લેનિનને ૩૦ આગસ્ટ ૧૯૧૮ ના રોજ જાણી મારી અને એના ધાથી એનું મરણ થયું આપર્તાકના નેતા માઈકલ કાલિસ જાણી આપને મર્યો અને મહાત્મા ગાંધી શુક્રવાર તા ૩૦ જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ ના રોજ પિસ્તોલની જાણીઓના નિશાન બનીને દિવંગત થયા

સા' મરીને કુર્બાનમી કોઈ જન્મમાં દર્શિવિષ સાધ થયો મદર્ધિએ ત્યાં આવીને ઊભા ઊભા ધ્યાન કરવાનું સર્વ કર્યું પૂર્વ વૈરાનું બંધના કારણે સાથે મુનિને દશ દેવાનો પ્રયાસ કર્યો મુનિએ તેજોસેશ્વાથી

એને બાળી મૂક્યો. સાપ અકામ નિર્જરાધી મરીને કોઈ ગામમાં બાકાણુ થયો. એ ગામના બહારના ઉદ્યાનમાં આવીને મુનિએ કાયોત્સર્ગ ધ્યાન લગાવ્યું. અદિ તદ્દિ કરતાં બાકાણુ ત્યાં આવ્યો. મુનિ પર નજર પડતા જ બાકાણુના હૃદયમાંથી દોષામિત્રી જ્વાલાઓ નીકળવા માડી અને તે લાડી લઈને દોષો નજીકમાં આવતાં બાકાણુને મુનિએ તેજોલેશ્યાથી બાળીને ખાખ કરી દીધો.

અકામ નિર્જરાના પ્રભાવથી બાકાણુ મરીને દાસીદેશની મુખ્ય નગરી વારાણસીના રાજાનો મદાબાદુ નામે રાજકુવર થયો. નગરીમાં કોઈ તપસ્વી મુનિને ગાયરી માટે ભ્રમણ કરતા જોના મદાબાદુ કુમારને જાતિ રમરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એથી એણે પક્ષીથી માંડીને મદાબાદુ સુધીના પોતાના પાછના બધા ભવ જોયા. પછી રાજર્ષી ત્રિવિક્રમ મુનિનો પત્નો મેળવવાને માટે મદાબાદુએ એક સમસ્યાનું પદ બનાવ્યું કે—
 “વિહગ શબરઃ સિંહો, દ્વિપી મણ્ડઃ ફળી દ્વિજા.” પછી જાહેર કહ્યું કે આ સમસ્યાના જોડનાં બીજાં ચરણ જો પૂરાં કરી આપશે, એને એક લાખ સોનામહેરો ઇનામમાં આપીશ અને એનો ભારે સત્કાર કરીશ.

સર્સાગમાં એવો ગૃહસ્થ કોણુ છે કે જેને ધનનું પ્રતોબન નથી સસારી, ખાંધ, યુવા, જુદાં સર્વ ધનને માટે લોલુપી રહેલાં જ છે અને કુલ્લ કહી ઉઠાવી રહેલ છે લાખ અશ્વરશીઓ મેળવવાના સોજમાં અનેકે મરીત, અમીર બી પુરુષોએ સમસ્યાને કઠામ કરીને એની પૂર્તિ કરવા ચક્રિતભર પ્રયાસ કર્યો. પરંતુ સમસ્યાપૂર્તિ ન થઈ, ભાગ્યયોગે ત્રિવિક્રમ મુનિ વિચરતા વિચરતા વારાણસી નગરીના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. લોકોના મુખથી સમસ્યા પ સર્સાગીને તરફાળ કહેવા લાગ્યા કે—

વિહગઃ શબરઃ સિંહો, દ્વિપી મણ્ડઃ ફળી દ્વિજા ।

येनाऽमी निहन्ता कोपात्स कथं मविता. इ ! हा ! ॥ १

કોઈ કૃપીકાર આ ક્ષોભને યાદ કરીને રાજકુમારની પાસે પહોંચ્યો અને એણે ક્ષોભ પૂરે કરી સંજ્ઞાઓ રાજકુમારે કહ્યું તમારી યોગ્યતા સમસ્યા પૂર્ણ કરવાની દેખાતી નથી માત્ર કહો કે આ સમસ્યા કેણે પૂર્ણ કરી ? કૃપીકારે કહ્યું કે—ઉદ્ધાનમા એક મુનિ આવ્યા છે એમણે આ સમસ્યા ક્ષોભ પૂર્ણ કર્યો છે એ સાંભળતા જ મહાબાહુ ત્રિવિક્રમ મહર્ષીની પાસે ગયા, અને એણે પૂર્વભવમા કરેલા બધા અપરાધોની માફી માગીને વદન કયું મુનિએ કહ્યું કે—સસારમાં પ્રાણીમાત્ર કર્મધીન છે પક્ષી વગેરે જીવોમા મેં તને પ્રાણ ત કષ્ટ આપ્યું મહાવ્રતધારી બનીને પણ મેં તને મહાદુષ્ટ આપ્યું એથી કુ પણ તને શુદ્ધ અત કરવાથી અમાણુ છું એ પ્રમાણે જને જણે પોતપોતાનાં કરેલા કર્મોની પરસ્પર માફી માંગી અને પોતાના આત્માની નિદા કરવા લાગ્યા

એ સમયે પાસે જ કોઈ જાવિતાત્મા મુનિવરને અનિત્યાદિ જાવના જાવતા દેવગણાન ઉત્પન્ન થયું આકાશમાં દેવતાઓએ દેવદુ કુલી વગાડી એને શુભ અવાજ સાંભળીને ત્રિવિક્રમ મુનિ અને મહાબાહુ જનેએ આવીને દેવળી જાગવાને વિધિસર વદન કયું અને પોત પોતાનાં કરેલાં પાપોથી છુટવાનો ઉપાય પૂછ્યો દેવળી જાગવાને કહ્યું કે શત્રુજય પર્વત પર જઈને વિશુદ્ધ જાવથી યાત્રા તપ જપ, કરવાથી આત્મા પાપકર્મ થી વિમુક્ત થાય છે મહાબાહુ રાજકુમારે ત્રિવિક્રમ મુનિની અધ્યક્ષતામાં કારે સઘ તૈયાર કરીને શત્રુજય મહાતીર્થની યાત્રા કરી ત્યાં જમે આત્મનિદા કરતાં અને અનિત્યાદિ જાવના જાવતાં કર્મક્ષય કરીને મોક્ષમાં જઈને મિરાજમાન થયા.

પવિત્ર એવી ત્રિરિરાજની યાત્રા અને સ્પર્શના કરવાથી મહાપ્રાતકી ત્રિવિક્રમનો અને મહાબાહુનો જેવી રીતે ઉદ્ધાર થયો, તેવી જ રીતે જે આ પુરુષ સર્વિધિ એની યાત્રા કરશે એના આત્માનું પણ કલ્યાણ થશે

૧૧ પ્રત્યેક ધાર્મિક ક્રિયાનુજનોમાં જાવવિશુદ્ધિ હોવી અતિ આવશ્યકીય છે એના વિના જ્ઞાન જ્ઞાન, તપ, જપ યાત્રા

આદિ ક્રિયાનુષ્ઠાનો વાસ્તવિક ફળ મળી શકતું નથી એવી રીતે ઉપર જમિયા રાખેલું બીજ પોતાનું ફળ બતાવી શકતું નથી તે જ પ્રમાણે બાનવિશુદ્ધિ વિનાનાં ક્રિયાનુષ્ઠાનોનું ઇચ્છીએ એવું ફળ મળતું નથી કહ્યું પણ છે કે—

હો નહીં સતોષ જય તરુ, જ્ઞાન કા હી કોષ કૈમા ?,
રવ ખી યદિ રોષ હૈ, મનમેં રહા પરિતોષ કૈમા ?;

અહકાર મિટા નહીં તો, લોક કા ઉપકાર કૈમા ?,
હો સકા ઉપકાર જગ કા, યદિ નહીં સુરિચાર કૈમા ? ॥

યદિ ન છૂટા ત્રિપમ ચિન્તન, તો હુઆ પ્રમુ મજન કૈમા,
હો ન વિષ્ણુ કા મજન જય તક, શાસ્ત્ર કા મનન કૈમા ?;
હો ન મન નિષ્કામ જય તક, જન્મ મરણ વિરામ કૈમા ?,
મુક્તિ કી મી કામના યદિ, મન હુઆ નિષ્કામ કૈમા ? ॥

યદિ ન મૃદુ કા મોહ છૂટા, ત્યાગ ઓર ત્રિછોહ કૈમા ?,
મોહ કા નાતા ન ટૂટા, તો વિજન ઘન-સ્વોહ કૈમા ?,
હો ન ઇન્દ્રિય વિજય જય તક, શાન્તિ કય હૈ અમય કૈમા ?,
ઓર યદિ મય હૈ હૃદય મેં, પરમ પ્રમુપદ પ્રણય કૈમા ? ॥

૧૫. ચરિત્રનાયિકાની શ્રમણી સ પત્તિ.

શુરુથી જ શ્રી માનમીજીએ પોતાની ચરિત્રમર્યાદાનું પરિપાલન કરતાં કરતાં, માલવા, મેવાડ, ડુનરાત, કાઠીઆવાડ અને ઉત્તર ગુજરાત બનાસકાંઠાના નાનાં મોટા જૈન આશ્રામવાળાં ગામ નગરોમાં ચાલુ

માંસ અને શેષભાગમાં વિચરીને કૈન સસારમાં ઉઘાપન, તપસ્યા પૂર્ણ પ્રજાવના, સામાયિક, ષઠન, પાઠનાદિ ધાર્મિક ક્રિયાકાંડોનો સારો પ્રચાર કર્યો હતો તે સાથે જ વૈરાગ્યવાદિની પોતાની ઔપદેશિક દેશનાના પ્રમા વધી કેન્દ્રીએ શ્રાવિકાએને સસાર સતાપથી વિમુખ કરીને ભગવતી દીક્ષામાં રચાપિત કરી—સાધ્વી જનાવી હતી જેમના સદ્દિશ પરિચય સંહિત નામાવની આ પ્રમાણે છે—

૧ શ્રી મનોહરશ્રીશ્રી—એમનો જ મ સ ૧૯૨૮ ના આસો વદી ૫ ને દિવસે રાજગ (માલવા)માં વૃદ્ધસાખીવ જવેરચંદ્ર એસ વાલની પત્ની દોતીબાઈની કુદીમાં યયો હતો તેમનું નામ ‘ મનીબાઈ ’ રાખ્યું હતું એમનો વિવાહ સ ૧૯૪૫ માં ઝાણુવાવાલા કુકભીચંદ્રની સાથે થયો પોતે પોતાના પતિ અને સર્મા સજધીએની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને ભારે સમારોહ સાથે સ ૧૯૪૮ અષાઢ શુદી ૫ ને દિવસે આહોર (મારવાડ)માં મદતરિકા શ્રી વિદ્યાનીશ્રીની પાસે લખુ દીક્ષા લીધી અને સ ૧૯૫૨ મહાશુદ્ધિ પૂર્ણિમાને જિન ઝાણુવા (માલવા)માં ગચ્છનાયક શુરદેવ શ્રીમદ્વિજયરાજે દસરીધરશ્રી મહારાજની પાસે બુદ્ધ-દીક્ષા મદદ્ય કરી ઉપદેશ-દક્ષતા, ક્રિયાપદુતા, સંહનશીલતા અને નિષ્કપટ વ્યવહાર કુશનતામાં પોતે હમેશાં સાવધાન રહેતી હતી અને પોતાના સયમધર્મનું પરિપાનન કરવામાં નિરતર કટિબદ્ધ રહેતી હતી કુને ચોત્રીશ વર્ષ સુધી સયમધર્મનું નિર્દોષ પાલન કરીને સ ૧૯૮૨ ના આસો શુદ્ધિ ૨ ને દિવસે બામરા (મારવાડ)માં સમાધિ પૂર્વક તેઓમીને સ્વર્ગવાસ (યરીશ ત) થયો

૨ શ્રી બાવશ્રીશ્રી—એમનો જ મ સ ૧૯૩૪ અષાઢશુદ્ધિ ૫ ના રોજ દરજમાં વૃદ્ધસાખીવ જનશ્રી પેરવાડની અર્ધાગિની નાણુ બાઈની કુદીથી યયો હતો નામ ‘ કકુબાઈ ’ પાડેલું હતું માતા-પિતાએ ધણા ઉત્સાહથી કકુનો વિવાહ શુકાબાલોતરાના રહેવાસી રાજમલશ્રી પેરવાડની સાથે કર્યો પૂવકૃત કર્મોદ્ધવના કારણે તથ્ય મહીના

બા. નં ૬ કુના સિર પર વૈધાનનુ મહાન દુ ખ આતી પડ્યુ વૈરાગ્ય
 જાવિત મનેલી ૬ કુએ પોતાના કૌટુંબિક વર્ગની આજ્ઞા મેળવીને બેસ
 વાડા (મારવાડ) માં સ ૧૯૫૪ હાગજીશુદ્ધિ ૮ ને દિને શ્રીમાનશ્રીજીની
 પાસે પારમેશ્વરી દીક્ષા મહાજ કરી જેનુ વિધિ વિધાન શ્રી ધનવિજયજી
 ઉપાધ્યાયે કરાવ્યુ ખાચરોડ (માલવા) માં સ ૧૯૬૨ વૈશાખવદિ ૩
 ના નિસે શુરેવ શ્રીમદ્ વિજયરાજે દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે તેમને વડી
 દીક્ષા આપી હતી એ પ્રકૃતિની ધણી મિનનસાર અને વિનયશુણી તો
 ઉત્તમ પ્રકૃતિના વાદિકા હતી માનશ્રીજીનુ ઉત્તગાધિકારીત્વ એમણે
 સંભાળ્યુ હતું સ ૧૯૬૭ પોચશુદ્ધિ ૧ રવિવારના રોજ આહોર-
 (મારવાડ) માં તેમનો સ્વગૃહવાસ થયા

૩ શ્રી વિનયશ્રીજી—એમનો જન્મ સ ૧૯૩૬ ના માગશરશુદ્ધિ
 ૮ ના રોજ આહોરનિવાસી અમરાજી વીસા પોરવાડની પાની સોનીમાઈની
 કુળીમાં થયો હતો ' ઉજ્જીનાઈ ' તેમનુ સસારી નામ હતુ બેસ
 તાડવાળા નવાજી પોરવાડની સાથે સ ૧૯૫૧ માં ઉગ્રહીનો વિવાદ
 થયો એ મહીના બાદ પેઢ ધ મધનમાં બધાઈ મધ, પછી વૈરાગ્ય રંજથી
 રંગિત બનીને સ ૧૯૫૪ ચૈત્રવદિ ૧૦ ના રોજ બેસવાડામાં ઉત્સવ
 સક્રિત શ્રી ધાર્વિજયજી ઉપાધ્યાયની પામે ભાગવતી દીક્ષા લઈને ઉગ્રહી
 માનશ્રીજીની સિંચા મની શુરેવ શ્રીમદ્ વિજયરાજે દ્રસૂરીશ્વરજીએ ખાચરોડ
 માં સ ૧૯૬૨ વૈશાખવદિ ૩ ને દિને વિનયશ્રીને બુદ્ધ દીક્ષા પ્રદાન કરી
 એ સાખી સ્વભાવની કારે સરલ, વિનીત, તેમજ મિતનથીલ હતી
 સ ૧૯૮૬ આશ્વિ વદી ૭ ને રોજ શિવગન્ધા એમનો સ્વગૃહવાસ થયો

૪ શ્રી કમલશ્રીજી—સવત ૧૯૩૩ આસો શુદ્ધિ ૭ ના રોજ
 ખાચરોડમાં ૧૬ સાખીય એસવાલ દેવીચંદજીની પાની તગીનાઈની
 કુળીમાં જન્મ થયો સસારી નામ ' સુડીનાઈ ' હતુ તા ૧૯૪૪ હાગજી
 શુદ્ધિ ૩ ના રોજ એમનો ખાચરોડવાલા સોભાગચંદજી એસવાલની સાથે
 વિવાદ થયો તા ૧૯૫૪ માં એમને પતિવિયોગ થયો, સ ૧૯૬૧ હાગજી

શુદ્ધિ ૩ ના રાજ ગણાપુર (માનવા)માં શ્રીમદ્વિજયરાજે દસરીશ્વરજી મહારાજે એમને જામવતી લઘુ દીક્ષા આપી શ્રી માનશીજીની શિષ્યા બનાવી એમણે પોતાની ગુરુશીજીનો પાસે અતિમ અવરથા સુધી રહીને પ્રણામ જનક સેવા કરીને અનન્ય લાલ પ્રાપ્ત કર્યો

૫ શ્રી મુખતાશીજી—એમનો જ મ રાજમ (માલવા)માં જન્મેચલજીની પત્ની પાંખુખાઇની કુક્ષીરી સ ૧૯૪૦ માં થયો સસારી નામ વરધીમાઇ' રાખ્યું એમનો વિવાહ રાજગઢવાના વરધી ચલજી એસવામની સાથે સ ૧૯૫૧ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧ ના દિને થયો સવત ૧૯૫૩ માં તે વૈધવ્ય દુઃખમાં મસિત થઇ સવત ૧૯૬૫ જેઠ વદી ૭ ને દિન જાવરા (માલવા) માં શ્રી વિજયધનચંદ્રસૂરીશ્વરજીએ એને લઘુ દીક્ષા આપીને શ્રી માનશીજીની શિષ્યા બનાવી સ ૨૦૦૪ વૈશાખવદિ ૯ ના દિવસે એમનો જાવરા (માનવા)માં રવર્ગવાસ થયો

૬ શ્રી સૌહુનશીજી—સ ૧૯૪૦ માં પવદિ ૯ ને દિન રાજમ (માનવા) માં એમનો જન્મેચલજી ચોરવાડની પત્ની રાધાખાઇની કુક્ષીમાં જ મ થયો સસારી નામ ' મણીમાઇ ' હતું સ ૧૯૫૧ ના મહા શુદ્ધિ ૯ ના રાજ રાજગઢવાના કચરમલજી રાંકાની સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૫૯ આસોશુદ્ધિ ૩ ના રાજ એમને પતિવિયોગ (વૈધવ્ય) પ્રાપ્ત થયો સ ૧૯૬૫ જેઠવદિ ૭ ના રાજ એમને શ્રીમાનશીજીએ જાવરામાં જામવતી લઘુ દીક્ષા આપી સ ૧૯૬૭ આષાઢશુદ્ધિ ૮ ના રાજ એમનો રવર્ગવાસ રાજમઢ (માલવા)માં થયો

૭ શ્રી રૂલશીજી—નાદરમઢ (માલવા) માં સ ૧૯૪૦ ના કાર્તિક વદિ ૦)) ના રાજ એનાજી પોરવાડની પત્ની રાધાખાઇની કુક્ષીમાં એમનો જ મ થયો જ મનામ ' રૂલીમાઇ ' હતું સ ૧૯૫૦ ના મહાશુદ્ધિ ૫ ના રાજ સીતામજિવાલા સુનીવાનજી પોરવાડની સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૫૯ ના પોરવ ૧૦ ના રાજ એમને વૈધવ્યદુઃખ આવ્યું સ ૧૯૬૫ માગસરશુદ્ધિ ૭ ના રાજ શ્રી માનશીજીએ મિતા મંત્રમાં એમને લઘુ દીક્ષા આપી

૮ શ્રી ગુલાબશ્રીજી-સ ૧૯૫૪ કાર્તિકશુદિ ૧૩ ના નિન મતલામ માં ભગવાનજી ઓસવાવની મૃદિણી સુડીગાઇની કુખે એમનો જન્મ થયો સસારી નામ 'જડાવનાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૬૫ એવશુદિ ૭ ના રોજ ખાચરોદવાલા કેશરીમનજી ઓસવાલ સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૬૬ આસોશુદિ ૧૪ ના રોજ એમને વેધવ્ય પ્રાપ્ત થયું સ ૧૯૬૭ આશ્વિન શુક્લા ૧૦ ના રોજ ખાચરોદમા એમને શ્રી માનશ્રીજીએ ભાગવતી લધુ-દીક્ષા અર્પણ કરી

૯ શ્રી મગનશ્રીજી-એમનો જન્મ સ ૧૯૪૬ બારેવાવદિ ૧૪ ના ત્રિવેલિનમામમા રોકનદજી દલાજીની પત્ની લાછી બાઇથી થયો સસારી નામ 'કેશરનાઈ' રાખેલું હતું સ ૧૯૬૧ શાશ્વતવર્ષ ૬ ના રોજ બીનમાલવાલા તારાચદજી મદલાણીની સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૬૯ માં એ વિધવા થઈ મ ૧૯૭૧ માં શ્રી માનશ્રીજીએ એમને આહોર્માં લધુ દીક્ષા આપી એનું વિધિ વિધાન શ્રી મતીન્દ્ર વિજયજી મહારાજે કરાવ્યું

૧૦ શ્રી હુતશ્રીજી-એમનો સ ૧૯૫૫ આસો શુદિ ૧૦ ના રોજ જવાનમનજી પોરવાડની પત્ની મુલાવગાઇની કુક્ષીથી આહોરમાં જન્મ થયો સસારી નામ 'હીરીનાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૬૯ વૈશાખશુદિ ૪ ના રોજ આહોરવાલા વચ્ચદજી પોગવાડ સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૬૯ ના અષાઢવર્ષ ૭ ના રોજ એમના પર વેધવ્યકુખ આરી પડ્યું શ્રી વિનયશ્રીજીના સદુપદેશથી સ ૧૯૭૨ ના વૈશાખશુદિ ૧૦ ના રોજ આહોરમાં એમને શ્રી મોહનવિજયજી ઉપાધ્યાયે ભાગવતી લધુ-દીક્ષા આપીને શ્રી માનશ્રીજીની શિષ્યા બનાવી એ સાખી મણી દક્ષા, સહનશીલા, ભવદારકુચના અને પકન-પાકન પરાયણ છે આજ સાખીઓ પર વરક્રિતવ ગણતી હોવા છતાં પણ તે પોતાની વડિલ સાખીઓની આજ્ઞા માન્ય રાખે છે અને એમનો વિનય મથાવત સાચવે છે

૧૧ શ્રી ચમનશ્રીજી-એમનો જન્મ બીજાપુર (ભારવાડ-ગોડ વાડ)માં ખુશાલચદજી પોરવાડની પત્ની જસીનાઇની કુક્ષીથી થયો

એમનું સસારી નામ 'કેશરખાઇ' હતું એમના પતિ બીજાપુરવાસી રાયચંદ્ર પોરવાડ હતા સ ૧૮૭૫ ફાગણશુદ્ધ ૩ ના રોજ બીજાપુરમાં આ યતી દ્રવિજયજીએ એમને લઘુ દીક્ષા આપીને શ્રી માનગ્રીજની શિષ્યા બનાવ્યાં અમદાવાદમાં સ ૨૦૦૧ પોષશુદ્ધ ૧૧ ના રોજ એમનો રવગવાસ થયો

૧૨ શ્રી પુન્યગ્રીજ—સ ૧૬૫૭ બાદશાહશુદ્ધ ૨ ના રોજ બેસવાડામાં ઇનાજ પોરવાડની પત્ની જૂતિબાઈની કુદ્દીથી એમનો જન્મ થયો સસારી નામ 'બધીખાઇ' રાખ્યું સ ૧૮૭૨ વૈશાખશુદ્ધ ૬ ના રોજ દરજવાતા અચનદાસજી પોરવાડની સાથે એમનો વિવાહ થયો સવત ૧૮૭૭ વૈશાખ શુદ્ધ ૨ ના દિવસે આ યતી દ્રવિજયજીએ એમને બેસવાડામાં લઘુ દીક્ષા આપીને માનગ્રીજની શિષ્યા બનાવ્યાં

૧૩ શ્રી ઉત્તમગ્રીજ—ઈમોદ (માલવા)માં એમનો જન્મ તા ૧૬૫૫ કાર્તિકશુદ્ધ ૧ ના રોજ જડાચંદ્ર એપડની પત્ની પ્યારી બાઈની કુદ્દીયાં થયેલ સસારી નામ 'અમકુખાઇ' રાખ્યું સવત ૧૮૬૯ ફાગણ શુદ્ધ ૨ ને દિને જાવડાનિવાસી રૂપચંદ્ર બામરેયાના સાથે એમનું કામ થયું સ ૧૬૬૬ માગસર પદ્ધ ૧૧ ના રોજ એ વિધવા યર્ષ જનાર (મારવાડ)માં સ ૧૬૭૮ વૈશાખશુદ્ધ ૫ ના દિવસે એમને શ્રી માનગ્રીજજીએ બામવતી લઘુ-દીક્ષા આપી

૧૪ શ્રી મહાતામગ્રીજ—સ ૧૬૪૮ આવજીવડિ ૩ ને દિને મહસોરમાં પલાસાવજીની પત્ની મુન્દેરાઈની કુખે એમનો જન્મ થયો સસારી નામ 'ગંગાગ્રીખાઇ' હતું સ ૧૮૫૪ વૈશાખશુદ્ધ ૪ ના રોજ રતલામવાસી કેશરીમલજી મારુ સાથે એમના વિવાહ થયો સ ૧૬૫૭ પોષ શુદ્ધ ૭ ના રોજ એમને વૈધવ્યપણું પ્રાપ્ત થયું સવત ૧૮૭૬ વૈશાખ શુદ્ધ ૪ ના રોજ મહસોરમાં શ્રી મનોહરગ્રીજની ખાસે એમણે બામવતી લઘુ-દીક્ષા મહત્વ કરી

૧૫ શ્રી વિમલગ્રીજ—એમનો જન્મ આણંવા (માલવા)માં

સવત ૧૯૧૬ પોપશુદિ ૧૫ ના રાજ નાયુજી ઓસવાયની પત્ની વર-
ધીગાઇની કુક્ષીથી થયો જન્મ નામ 'લૂણીગાઇ' રાખ્યું એમનો
વિવાહ સ ૧૯૭૭ વૈશાખશુદિ ૩ ના રાજ આણુવાવાના નાયુરામજી
ઓસવાયની સાથે થયો સ ૧૯૭૭ આસોવદિ ૭ તુ એમને વૈધવ્ય
દુ ખ પ્રાપ્ત થયું સ ૧૯૮૦ ચૈત્રશુદિ ૩ ના રાજ રંગનોદ (માલવા)માં
શ્રી યતીન્દ્રવિજયજીએ એમને પારમેશ્વરી-લઘુ દીક્ષા આપીને મનોહર
મીજની શિષ્યા બનાવી

૧૬ શ્રી કથનમીજી-સ ૧૯૪૮ કાર્તિક શુદિ ૨ ના રાજ કુક્ષીમાં
માજેશ્વરજી દુગપાલની પત્ની ગુનાબગાઇથી એમનો જન્મ થયો
સસારી નામ 'ભૂરીગાઇ' હતું નીસરપુરવાલા ધનાલાલજી સુરાણી
સાથે સ ૧૯૬૧ ફાલ્ગુશુદિ ૧૦ ના રાજ એમનો વિવાહ થયો સ
૧૯૭૬ આસોશુદિ ૧ ના રાજ એમને વૈધવ્ય દુ ખ પ્રાપ્ત થયું રાજ
ગદ (માલવા)માં શ્રી જ્યોત્સરજી મદારાજે સ ૧૯૮૧ જ્યેષ્ઠશુદિ
૨ ના દિને લઘુ દીક્ષા આપીને એમને શ્રી માનમીજીની શિષ્યા બનાવી

૧૭ શ્રી ચેતનમીજી-ટાંડા (માલવા)માં સવત ૧૯૪૬ માં
ધનાલાલજી ઓસવાયની પત્ની સકમાગાઇની કુક્ષીથી એમનો જન્મ
થયો સસારી નામ 'જમ્બુગાઇ' રાખ્યું સ ૧૯૬૩ મહાશુદિ
૫ ના દિને રંગનોદવાળા જગદગજજી ઓસવાય સાથે એમનો વિવાહ
થયો સ ૧૯૬૮ ભાદરવાશુદિ ૧૦ ના રાજ એમના પર વૈધવ્ય
દુ ખ આવી પડ્યું સવત ૧૯૮૪ માં ભાવમીજીના સદુપદેશથી
જાગવતી લઘુ દીક્ષા મદબ કરી એ માનમીજીની શિષ્યા બની

૧૮ શ્રી ચતુરમીજી-સ ૧૯૫૬ ના ફાલ્ગુનવદિ ૭ ના રાજ
ટાંડામાં લૂણીજીની પત્ની વરદીગાઇની કુક્ષીથી એમનો જન્મ થયો સસારી
નામ 'મિધીગાઇ' હતું રાજગદવાલા હેમરાજજી ઓસવાય સાથે
સ ૧૯૬૮ મહાવદિ ૪ ના રાજ એમનો વિવાહ થયો સવત
૧૯૭૧ આવજ્યુજી ૭ ને દિન એમને વૈધવ્ય દુ ખ આવી પડ્યું સ

૧૮૮૪ મહાશુદિ ૬ ના રોજ બાવત્રીજીના સદુપદેશથી સિનાણામાં એમને શ્રી મતીન્દ્રવિજયજી ઉપાધ્યાયે બાગવતી-લઘુદીક્ષા આપીને શ્રોમાનત્રીજીના શિષ્યા બનાવી

૧૯ શ્રી ભક્તિત્રીજી—સ ૧૮૫૬ માં ગુલાનચદજી પોરવાડની પત્ની ડાહીયાઇથી આહોરમાં એમનો જ મ યયો સસારી નામ કુદ્દીયાઇ ' રાખ્યુ સ ૧૯૬૬ પોસવદિ ૬ ના રોજ સકવારીવાલા વરધાજી પોરવાડના સાથે એમનો વિવાહ થયો. સ ૧૮૭૬ મહા વદિ ૬ ના રોજ એમને વૈધવ્ય કુખ પ્રાપ્ત થયું શ્રી બાવત્રીજીના ઉપદેશથી આહોરમાં શ્રી વિજયભૂપે દસરિજી મહારાજે એમને સ ૧૮૮૪ ના જ્યેશ્ઠ શુદિ ૬ ના રોજ લઘુ દીક્ષા આપીને શ્રી માનત્રીજીની શિષ્યા બનાવી

૨૦ શ્રી શાન્તિત્રીજી—એમનો જ મ આહોરમાં (મારવાડ)માં સ ૧૯૬૧ માગસરવદિ ૧૨ ના રોજ સગજી ઓસવાલની પત્ની વાલીયાઇની કુદ્દીયાઇ થયો. સસારી નામ રૂપીયાઇ ' રાખ્યુ સ ૧૮૭૬ આઠવદિ ૮ ને રોજ એમનો મહિલીબૂતવાવાસી કેશરી મતજી ઓસવાલની સાથે વિવાહ થયો વૈધવ્યપ્રાપ્તિ સ ૧૯૭૬ ચૈત્રવદિ ૪ ના દિવસે થઇ મ ૧૯૮૩ ફાલગુનવદિ ૭ ના દિવસે શ્રી મતી દ્રવિજયોપાધ્યાયે જ્યેષ્ઠના (મારવાડ)માં એમને લઘુ દીક્ષા આપીને માનત્રીજીની શિષ્યા બનાવી

૨૧ શ્રી દાનત્રીજી—સ ૧૮૪૪ ના વૈશાખશુદિ ૬ ના રોજ ભીનમાલના પૂતમચદજી ઓસવાલની પત્ની લીનુયાઇથી એમનો જન્મ થયો. સસારી નામ વદાનાઇ ગખ્યુ ભીનમાલરાજા વોરીમતજી ઓસવાલથી એમનો વિવાહ થયો. સ ૧૯૭૧ માગસરવદિ ૬ ના રોજ તે વૈધવ્ય વિપત્તિમાં વેરાઈ સ ૧૯૮૭ ના માગસરવદિ ૧૧ ના રોજ આહોરમાં શ્રી ગુલાનત્રીજીના ઉપદેશથી એમણે લઘુ દીક્ષા લીધી

૨૨ શ્રી જિનત્રીજી—એમનો જ મ સ ૧૮૬૩ કાર્તિકવદિ

૮ ના રાજ બીનમાલમાં પૂનમચંદ્ર દોશીની પત્ની સિંહુમારીનાઈની કુખે થયો સસારી નામ 'ભાઈનાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૭૪ જ્યેષ્ઠશુદ્ધિ ૧૩ ના રાજ બીનમાલવાળા વેરુ શ્રીમાલની સાથે એમનો વિવાહ થયો. સ ૧૯૮૩ મહાવર્ષ ૪ ॥ રાજ એમના પર વૈધવ્ય કુખ આવી ૫૩૫ સ ૧૯૮૮ ના જ્યેષ્ઠશુદ્ધિ ૪ તા રાજ બીનમાલમાં શ્રી જ્યેષ્ઠશુદ્ધિ મહારાજે સધુદીક્ષા આપીને એમને માનશ્રીશ્રી શિષ્યા મનાવ્યા.

૨૩ શ્રી લલિતશ્રીશ્રી—એમનો જન્મ બીનમાલમાં સ ૧૯૧૨ ના ભાદરવાવર્ષ ૩ ના રાજ માણેકચંદ્ર દોશીની સહધર્મિણી સુદરનાઈની કુખીયા થયો. એમનું સસારી નામ 'ભાણીનાઈ' હતું બીનમાલવાળા દનીચંદ્ર એસવાળા સાથે એમનો વિવાહ થયો. સવન ૧૯૭૬ ના જ્યેષ્ઠશુદ્ધિ ૧ ના રાજ એમના પર પતિ ત્રિભોગરૂપ આપત્તિ આવી પડી ખાલીતાણા સિદ્ધક્ષેત્રમાં સ ૧૯૮૬ માગસરશુદ્ધિ ૧૨ ના રાજ હેત શ્રીશ્રી પૂ. ૫શ્રીશ્રીના સદુપદેશથી એમને ભાવશ્રીશ્રીએ પારમેશ્વરી સધુદીક્ષા અર્પણ કરી.

૨૪ શ્રી લક્ષ્મીશ્રીશ્રી—એમનો જન્મ સ ૧૯૧૨ ના ચૈત્રશુદ્ધિ ૧ ના રાજ રતનામમાં જીતમલજી પારીવાલની ગૃહપત્ની વાલીનાઈની કુખે થયો સસારી નામ 'દોલીનાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૭૫ મહાશુદ્ધિ ૫ ના રાજ સિતામઝિવાલા નરોસિંહ નવનગ્જાની સાથે એમનો વિવાહ થયો. ॥ ૧૯૭૬ પોષ શુદ્ધિ ૭ ના રાજ એ વિધવા યર્ધ સ ૧૯૬૦ કાર્તિકશુદ્ધિ ૧૫ ના રાજ હદોર (માલવા)માં શ્રી સોદનમીશ્રીએ એમને વાગવળી સધુ દીક્ષા આપી.

૨૫ શ્રી મુક્તિશ્રીશ્રી—એમનો જન્મ સ ૧૯૮૧ મા કુશી (ધાર)માં થયો અને એ બાલકુમારિકા છે એમની માતા જગનાઈ સો. ॥ છે એમને એમને માર વર્ષની નાની ઉંમરમાં જ શ્રી ભાવશ્રીશ્રીને અર્પણ કરી હતી, અને એમનું સાધનપાલન પણ સાખીજોની દેખ રખ નાએ જ થયું હતું. સસારી નામ એમનું 'લીલાનાઈ' હતું.

સમર્થ સાહીત્યિકા અને જીવનચિંતક પ્રકરણ મધ્ય તથા વ્યાસશાસ્ત્રી
મથોનો અભ્યાસ કર્યા પછી આચાર્ય શ્રીમદ્વિજયભૂષે દસરજી
મહારાજે એમને અમદાવાદ (ગુજરાત) માં સવત ૧૯૬૧ મહારુદિ ૧૫
ના રોજ લઘુ દીક્ષા આપીને શ્રી ભાવશીજીની સિખા બનાવી દીક્ષા
સમઘી વિધિવિધાન શ્રી યતી દ્રવિજયોપાધ્યયે કરાવ્યું એ સારી
અભ્યાસ વાચનકલામાં સારી દક્ષતા ધરાવે છે અને હમેશા રવાબાસ
ધ્યાનમાં રત રહે છે

૨૬ શ્રી ચૈત્રીશીજી—સ ૧૮૫૮ ના ફાગણ વદિ ૧૩ ના રોજ
બીનમાનમાં બેઠવાલજી ઓસવાલની પત્ની સુદરમાબેનની કુક્ષીયા એમનો
જ મ યથો અને સસારી નામ પાણુનાથ ' રાખ્યુ સવત ૧૯૭૪ ના
ફાગણવદ ૬ ના રોજ બીનમાનનિવાસી તારાચંદજી ઓસવાલની સાથે
એમનો વિવાહ થયો કર્મચોગયા સ ૧૮૮૪ વૈશાખ વદિ ૧૨ ના રોજ
એમને વૈષ ધ કુખ પ્રાપ્ત થયું સ ૧૯૯૨ મહારુદિ ૭ ના રોજ બીન
માસમાં શ્રી સુમતાશીજીની પાસે એમણે ભાગવતી લઘુ દીક્ષા મહણ કરી

૨૭ શ્રી હરજીશીજી—સ ૧૯૭૬ આવણશુદિ ૧૧ ના રોજ
થરાદ (બનાસકાંઠા) માં જીનમલજી બલસાલીની પત્ની અનામાબેનની
કુક્ષીયા એમનો જ મ યથો એમનું સસારી નામ રુકમણી ' રાખ્યું.
સવત ૧૯૮૦ માં એમનું દાસચંદજી ગાંધીની સાથે સગવળ કરેનું પરણ
એવે હોદીને એમણે સવત ૧૯૯૨ ના ફાગણશુદિ ૫ ના રોજ શ્રી
ભાવશીજીની પાસે પારમેશ્વરી લઘુ દીક્ષા મહણ કરી, જેની નિધિ મુનિ
શ્રી હરવિજયજીએ કરાવી હતી

૨૮ શ્રી મનરજનશીજી—એમનો જ મ સ ૧૯૭૪ અષાઢ વદિ
૧૧ ના રોજ થરાદ (બનાસકાંઠા) માં પૂજાવાત દેસાબેનની પત્ની
ગલખીનાથની કુક્ષીયા થયો સસારી નામ સમુનાથ ' રાખ્યું એમણે
પોતાની અવિવાહિત દસામાં જ થરાદમાં સ ૧૯૯૨ ના ફાગણશુદિ
૫ ના રોજ શ્રી ભાવશીજીની પાસે ભાગવતી દીક્ષા મહણ કરી જેનું
વિધિવિધાન મુનિ શ્રી હરવિજયજીએ કરાવ્યું હતું

૧૬ શ્રી માતીશ્રીશ્રી—સવત ૧૯૪૪ ના આદરવા વર્ષે ૧૨ના રોજ ખાતરામાં જેતાજી પોરવાડની પત્ની પેટીયાઈની કુખથી એમનો જન્મ થયો. જન્મ નામ 'કડુગાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૫૯ મહાવર્ષ ૧૦ ના રોજ ખાતરાવાસા ચમનાજી પોરવાડની સાથે એમનો વિવાહ થયો અને સ ૧૯૮૦ ના આસોવર્ષે ૫ ના રોજ એને વૈધવ્ય કુખ પ્રાપ્ત થયું સ ૧૯૮૩ ના માગરશુદ્ધિ ૮ ના રોજ શ્રી વિઙ્ગયજુપેન્દ્રસુદૃશ મહારાજે ભગવતી દીક્ષા આપીને એમને આવશ્રીની રિખ્યા બનાવ્યાં.

૨૦ શ્રી વિશાલશ્રીશ્રી—સ ૧૯૬૨ આવજુશુદ્ધિ ૧૪ ના રોજ બીનમાલમા મુલતાનમયજી દોશીની પત્ની મયુરાગાઈની કુખે એમના જન્મ થયો અને એમનું સમારી નામ 'સુદરગાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૭૭ ફાલ્ગુની ૬ ના રોજ બીનમાલવાળા સિવરાજજી ઓસવાસની નાથે એમનું લગ્ન થયો સ ૧૯૮૦ આવજુ વર્ષે ૬ ના રોજ એમને પતિ વિયોગ થયો. સ ૧૯૯૩ વૈશાખશુદ્ધિ ૬ ના રોજ આદોરમાં એમણે આવશ્રી પાસે લઘુદીક્ષા મદણ કરી.

૩૧ શ્રી વિનોદશ્રીશ્રી—સ ૧૯૫૮ આવજુશુદ્ધિ ૧૫ ના વિન ચગલી (મારવાડ)માં જેતાજી પોરવાડની પત્ની ગવતીગાઈની કુક્ષીયાં એમનો જન્મ થયો અને નામ ચમૂગાઈ' રાખ્યું દ્વંજવાસા કપૂર મદજી પોરવાડની સાથે સ ૧૯૭૩ શ્રાવણશુદ્ધિ ૮ ના રોજ એમનો વિવાહ થયો સવત ૧૯૭૪ ચૈત્રશુદ્ધિ ૩ એમને પતિવિયોગ થયો. સ ૧૯૯૪ વૈશાખશુદ્ધિ ૧૦ ના વિન ગુમખાનોતરા (મારવાડ)માં એમણે શ્રી સુમતાશ્રીશ્રીની પાસે લઘુદીક્ષા મદણ કરી.

૩૨ શ્રી લાવણ્યશ્રીશ્રી—એમનો જન્મ સ ૧૯૭૪ ના આસો શુદ્ધિ ૧ ના રોજ સુરગમાં ગાંધી પનાજી જૂનાજીની પત્ની જાનીગાઈથી થયો એમનું સમારી નામ 'મિત્રીગાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૮૬ પોષ શુદ્ધિ ૬ ના રોજ જ્ઞાતાસજ્જવાસા હોમજી સપરીની સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૮૬ ચૈત્રવદી ૩ ના રોજ એમને વૈધવ્ય કુખ પ્રાપ્ત થયું સ.

૧૬૮૫ માગસરશુદિ ૧૨ ના રોજ કચ્છનશ્રીજના ઉપદેશથી એમને શ્રી વિજયવતી દસરિજ મહારાજે સધુદીક્ષા આપીને માનશ્રીજની શિષ્યા બનાવી

૩૩ શ્રી હીરાશ્રીજ—ચરાદ (ઉત્તર ગુજરાત) માં સ ૧૬૬૧ વૈશાખ શુદિ ૧૩ ના રોજ નેમચંદ્ર સધવીની શુદિથી છત્રીબાઈની દુષ્પત્ની એમનો જ મ થયો સસારી નામ પારનાઈ ' રાખુ સ ૧૬૮૬ જોડશુદિ ૬ ના રોજ ચરાવાળા ડાઘાલામ વહોરાની સાથે એમનો વિવાહ થયો અને ૧૬૮૭ પોપશુદિ ૧૩ ના રોજ એમને વૈષ્ણવ દુષ્પ આવી પડ્યુ સ ૧૬૮૮ ના કાર્તિકશુદિ ૩ ના રોજ શ્રી હાવિજ્ય જીએ એમને સધુદીક્ષા આપીને શ્રી આવશ્રીજની શિષ્યા બનાવી

૩૪ શ્રી જયશ્રીજ—આહોરની પાસે ચરલીગામમાં પ્રદાજ પોરવાડની પત્ની સોનીબાઈની કુક્ષિયા સ ૧૬૭૧ ના આશ્વિનશુદિ ૧૪ ના દિવસે એમનો જ મ થયો સસારી નામ જીરીમાઈ ' રાખુ સવત ૧૬૮૪ ના વૈશાખશુદિ ૫ ના રોજ આહોરવાલા મગરાજજી પોરવાડની સાથે એમનાં લગ્ન થયા સ ૧૬૮૭ ના વૈશાખશુદિ ૧૪ ને દિને એમને પતિાવેગ થયો સ ૨૦૦૧ ના મહાશુદિ ૬ ના રોજ આહોરમાં એમને શ્રી વિજયવતી દસરિજ મહારાજે આગવતી સધુદીક્ષા આપીને શ્રી કમ સશ્રીજની શિષ્યા બનાવી

૩૫ શ્રી મહિમાશ્રીજ } એ બંને જાતકુમારિકાઓ છે એમનો
૩૬ શ્રી જય તશ્રીજ } જન્મ અનુક્રમે ખાચરો (માવવા)
મા સ ૧૮૬૦ અને ૧૮૬૨ માં

હીરાવાળાની પત્ની સુદરનાઈની કુક્ષિયા થયો માતાના મરણબાદ પિતાએ આ બંને જાનિડાઓને સાધ્વીશ્રી દેવશ્રીજને અર્પણ કરી દીધી એમના જ મનામ કમના અને ' રૂકમી ' છે સ ૨૦૦૧ મહા શુદિ ૧૪ ના રોજ એમને શ્રી વિજયવતી દસરિજ મહારાજે આહોરમાં પારમેશ્વરી દીક્ષાયા દીક્ષિત કરીને શ્રી કમસશ્રીજની શિષ્યા બનાવી

૩૭ શ્રી પ્રસન્નશ્રીજ—એમનો જ મ અગવરી (મારવાડ) માં સ ૧૮૭૬ આસો વદિ ૮ ના રોજ દસીચંદ્ર પોરવાડની પત્ની પાંખડી

બાઈની કુખે થયો, સસારી નામ 'ઝોડીગાઈ' રાખ્યું સ ૧૯૬૨
ફાગશ્વરિ ૮ ના રોજ હનુચાતા સેસમનજી પોત્તવાડની સાથે એમનો
વિવાહ થયો મ ૧૯૬૪ ના ચાવણ્વરિ ૪ ના રોજ એમને પતિ
વિયોગ થયો સ ૨૦૦૧ ના ચૈત્રશુદ્ધિ ૧૩ ના રોજ હરજીમાં
એમને શ્રી કમતશ્રીજીએ બહુ દીક્ષા આપી

૩૮ શ્રી દેવેન્દ્રશ્રીજી—એમનો જન્મ સરત (મારવાડ) માં સ
૧૯૮૪ કાર્તિક વરિ ૦)) ના રોજ ગેનમનજી હરજીની પત્ની દેહેરા
બાઈની કુખીથી થયો સસારી નામ ' દિવાળીગાઈ ' રાખ્યું મ ૧૯૮૬
આશ્વિ ૧ ના રોજ ગેન (મારવાડ) વાળા મજાજી ઓસવાનની
સાથે એમનો વિવાહ થયો સ ૧૯૯૮ જ્યેષ્ઠ વરિ ૪ ના રોજ એમને
વૈશ્વકુખ પ્રાપ્ત થયું આઘોતી (મારવાડ) માં સ ૨૦૦૨ ના મહા
શુદ્ધિ ૫ ના રોજ શ્રી ગુનાલશ્રીજીના ઉપદેશથી એમને શ્રી વિજયવતી
ન્દ્રશ્રીજી મહારાજે દીક્ષા આપીને શ્રી કમતશ્રીની શિષ્યા બનાવી

૩૯ શ્રી કુસુમશ્રીજી—સ ૧૯૬૫ બાદરવા શુદ્ધિ ૬ ના રોજ
બાગરામાં લખમાજી પોત્તવાડની પત્ની સદીગાઈનાં કુદીથી એમનો જન્મ
થયો સસારી નામ ' નનીગાઈ ' રાખ્યું બાગરાવાળા મજાજી પોર
વાડની સાથે સ ૧૯૭૮ આગસ્ટવરિ ૮ ના રોજ એમનો વિવાહ થયો
સ ૧૯૮૪ ચૈત્રવરિ ૮ ના રોજ એમને પતિવિયોગ થયો શ્રી વિજય
વતી ન્દ્રશ્રીજી મહારાજે સ ૨૦૦૨ વૈશાખશુદ્ધિ ૩ (અક્ષયતુર્તીયા) ના
વિસે બાગરામાં બાગવતી લધુ દીક્ષા આપીને એમને શ્રી કમતશ્રીજી
અને શ્રી હેનશ્રીજીની શિષ્યા બનાવી

૪૦ શ્રી કુમુદશ્રીજી—એમનો જન્મ બાગરામાં સ ૧૯૭૫ ના
આસોશુદ્ધિ ૧૧ ના રોજ અમીચજી પોરવાડની ગૃહિણી રબાગાઈની
કુદીથી થયો જન્મ નામ ' રખળીગાઈ ' રાખ્યું સ ૧૯૮૮ જ્યેષ્ઠશુદ્ધિ
૬ ના રોજ એમનું લગ્ન બાગરાવાળા બજૂનમજી પોરવાડ સાથે થયું
સ ૧૯૯૩ બાદરવાવરિ ૮ ના રોજ એમને પતિવિયોગ થયો બાગરામાં
શ્રી વિજયવતીન્દ્રશ્રીજી મહારાજે એમને સ ૨૦૦૨ ના વૈશાખશુદ્ધિ
૩ ના રોજ બાગવતી લધુ દીક્ષા આપીને કમતશ્રીજીની શિષ્યા બનાવી

૪૧ શ્રી ક્ષમાશ્રીજી—સ ૧૯૭૫ ના ફાગશ્વરિ ૮ ના

આહોરમા ફેરારીમલજી પોરવાડના પત્ની સિધ્ધામરીઆઈનો કુળે એમનો જન્મ થયો. સસારી નામ 'શૂરીઆઈ' રાખ્યું. સ ૧૮૮૬ મહા શુદ્ધિ ૫ ના રોજ એમનો હરજવાસ લખમીચંદજી પોરવાડની સાથે વિવાહ થયો. સ ૧૯૮૨ માં એમને વિધવ્ય દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. ૨૦૦૩ ના જ્યેષ્ઠ ૬ ના રોજ એમણે શ્રી પુણ્યશ્રીના સદુપદેશથી હરજમા ભાગવતી દીક્ષા મહત્વ કરી. દીક્ષાવિધિ શ્રી વિજયવતી દ્રસ્ટરિજી મહા રાજે કરાવીને એમને કમલશ્રીજીની સિધ્ધા બનાવી.

૪૨ શ્રી ૭ સશ્રીજી—એમનો જન્મ સ ૧૯૬૩ મહા શુદ્ધિ ૪ ના રોજ ખાચરોદમા પમાલાલજી બાળવેયાની શ્રદ્ધાથી ચાદનાઈની કુક્ષીથી થયો. સસારી નામ 'ગુનાજનાઈ' રાખ્યું. સવત ૧૯૭૫ ફાગણશુદ્ધિ ૨ ના રોજ ખાચરોદવાસી ખૂળચંદજી પીવાડાની સાથે એમનો વિવાહ થયો. પતિની આજ્ઞા લઈને સવત ૨૦૦૩ ના ફાગણશુદ્ધિ ૧૧ ના રોજ એમને મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીએ શ્રી હૂલશ્રીજીના ઉપદેશથી ખાચરોદમાં ભાગવતી લઘુ દીક્ષા આપીને શ્રીકમલશ્રીજીની સિધ્ધા બનાવી.

૪૩ શ્રી રણજીતકીજી—એમનો જન્મ જલવરા (માલવા)માં સ ૧૯૮૫ પાષ વર્ષ ૧૦ ના રોજ મેરુનાલજી ધારીવાલની પત્ની પ્યારી ૧૧ની કુક્ષીથી થયો. સસારી નામ 'માગીનાઈ' રાખ્યું. સ ૧૯૬૫ ના ફાગણ શુદ્ધિ ૩ ના રોજ બાપુલાલજી જોસવાલ ખાદનાની સાથે એમનો વિવાહ થયો. એમને સ ૨૦૦૧ ના બાદરવાશુદ્ધિ ૧ ના દિને પતિવિયોગ થયો. શ્રી હૂલશ્રીજીના સદુપદેશથી જલવરામાં મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીએ સ ૨૦૦૩ વૈશાખશુદ્ધિ ૧૪ ના રોજ એમને દીક્ષા આપીને શ્રી કમલશ્રીજીની સિધ્ધા બનાવી.

ઉપર કહેલા ત્રણેય સધમા કમલશ્રી, સુમતાશ્રી, સોદનશ્રી, હૂલશ્રી, ગુનાજી મગનશ્રી હેતશ્રી એ સાત સાધ્વીઓને શ્રી પતી-દ્રવિજયજીએ આહેર (મારવાડ)માં વડી દીક્ષા સગથી માસિક યોગોદ્ધન કરાવીને સ ૧૯૭૩ માગસર પૂર્ણિમાના રોજ શ્રીમદ્ વિજયધનચંદ્રસૂરિજી મહા રાજના કરકમલોથી જુદદ-દીક્ષા પ્રદાન કરાઈ હતી.

સ ૧૯૮૪ ના જ્યેષ્ઠ ૬ ના રોજ આહોરમા પુણ્યશ્રી, ચમ નશ્રી, ઉત્તમશ્રી મહતાજશ્રી, વિમલશ્રી કચનશ્રી ચેતનશ્રી ચતુરશ્રી

ભક્તિશ્રી એ નવ સાધ્વીઓને તથા સ ૧૯૯૨ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૬ ના રાજ બામરામા શાન્તિશ્રી, દાનશ્રી, જિનશ્રી, લનિતશ્રી, લક્ષ્મીશ્રી, મુક્તિશ્રી, ચેનશ્રી, દર્શનશ્રી, મનરજનશ્રી, એ નવ સાધ્વીઓને માસિક યોગોદ્દન ક્રિયા કરાવીને શ્રીમદ્ વિજયશૂરે દ્રસરિજી મહારાજે જૂદદ્દ-દીક્ષાથી વિમૂષિત કરી હતી.

સિવાજી(મારનાડ)માં સ ૧૯૯૫ મહાશુદ્ધ ૯ ના રાજ મોતીશ્રી, વિશાલશ્રી, વિનાયકશ્રી, લાવણ્યશ્રી, એ ચાર સાધ્વીઓને અને આહોરતી પાસે રહ્યા બેસવાડામા સવત ૨૦૦૧ ના મહાશુદ્ધ ૬ ના રાજ દીપાશ્રી, જયશ્રી, મહિમાશ્રી, જય તશ્રી એ ચાર સાધ્વીઓને શ્રીમદ્ વિજયવતીન્દ્રસરિજી મહારાજે જૂદદ્દ-દીક્ષા સમર્પણ કરી હતી.

૧૬ આત્મવિસર્જન (સ્વર્ગવાસ) —

શુરુથી શ્રી માનશ્રીજી અતિ રહસ્યમાં ઘેરાઈ મયા પ્રતિભિ સક્તિ ઓછી થતા લાગી અને એક પડી એક બાધિએ એમના પગ પોતાના આધિપત્ય જમાવવું ચર ક્યું બાવિક સમુદાયે જ્યારે ઔપધોપચારને માટે આમદ કપોં ત્યારે તેઓએ એમને કહ્યું કે—દેવે તો ફક્ત શુરુદેવનું રમરણ કરવું મારા માટે એ જ પારમાર્થિક ઔપધોપચાર છે અને એવું સેવનજ સદાના માટે ચિરશાંતિનું સુખ આપશે બસ, એમ કહીને પોતે પોતાના વિચારોને પ્રભુરમરણમાં લગાવી દીધા એ વિચારોને કાર્યરૂપમાં પરિણિત કરવાને માટે નિશ્ચય કરી લીધો કે આ ભૌતિક શરીર નાશવત છે અનિત્ય છે મમે તેટલા ઔપધોપચાર કરે જઇએ તો ખજી અ તન તે રચાયી રહી શકે તેમ નથી.

તારામલ, ચંદ્રગત મદગલ, મત્રગત અને ઔપધગત આદિ બધા ઉપાયો પોતાનો પ્રભાવ ત્યાં સુધી જ જતાવી શકે છે કે જ્યાં સુધી આયુષ્ય જાગ્રત છે, આયુના જગત થવાની સાથે બધી પ્રભાવશાલી શક્તિઓ પણ નિષ્પ્રભ થઇ જાય છે એથી કરીને તેમણે બધા પ્રપચોનો પરિત્યાગ કરીને એક જ પરમાત્મ-ધ્યાનનો સદારો લઇ લીધો. મેવામા ભાવશ્રીજી, કમલશ્રીજી આદિ સાધ્વીઓ ઉપરિચિત હતી, જે તન મનથી અહોનિચ સેવા કરતી હતી અ તર્માં શુરુથીજ એ માસિક અનશન કરીને સમાધિપૂર્વક ‘અહમ્’ ‘અહમ્’ નો જાપ કરતા કરતા અને બજાની

સાથે ક્ષમાપના કરતા સ ૧૯૬૦ ના ક્રાંતિકવદિ ૬ ના દિવસે રાત્રે સાડાઆઠ વાગે આત્મવિમળન કર્યો

આ દુ ખ સમાચાર વાંચુવેગે ચારે બાજુ ફેલાઈ ગયા પ્રાત કાલમાં આસપાસના મામેયી દળારો આવક આવિકાઓ આહોરમાં દર્શનાથે આવી પહોંચ્યા અગ્નિસરકારને માટે બારે સળવટથી અર્થો મદો તસવ સપન થયો જેમા દળારો જ્ઞેન અજ્ઞેન સ્ત્રી પુરુષોએ આવીને બહારના ઉદ્ધાનમાં સુરમ્ય જોડી પાશ્વ-વાટિકામાં પહોંચ્યા ત્યાં ચંદન ધન અને કપૂરથી તેઓઓનો અગ્નિસરકાર કર્યો એ પ્રમાણે અતોષ્ટિ ક્રિયા સરિધિ સપન થઇ

આવિકા સઘ સદિત સાધ્વીસથે શ્રી જોડી પાશ્વનાથ પ્રભુના વિશાલ ગિનમદિરમાં જઈને ગુરુપીડના નિનિતે ઉત્કૃષ્ટવિધિથી દેવવદન ક્રિયા અને ભાવશીલ્પે એક કનાઠ સુધી અનિલતા વિવ્યક બ્યાખ્યાન આપ્યું આહાર શ્રી સથે બારે સમારોદયી અષ્ટાદિકા મદોતસવ કર્યો અને ગુરુપીડના રમાગક રૂપમા અગ્નિસરકારના રથાન પર આરસ પાંચગુ સુરમ્ય અવરપીઠ (ચોતરો) બનાવ્યું

ગુરુપીડ પ્રાનશીલ સય સયમ અને અદિસાની ઉપાસિકા હતી દીક્ષા કાલયા અતિમ અવસ્થા પર્યંત એમણે સયમધર્મનું મર્વાતિત રૂપથી જલી રીને પાલન કર્યું હતું એમા જરા પણ નેર ભાગવા દીધા નહીં તેમજ તેના પાલનમા કોઈપણ પ્રકારની શિથિનતા ફાખસ થવા દીધી તહિં શ્રમણી અને શ્રાવિકા સઘમા આજે પણ આપનો શુભ પ્રભાવ યથાવત્ વિદ્યમાન છે જે કે આપનું પાર્થિવ શરીર કારતવર્ષીયા પ્રયાણ કરી ચૂક્યું છે તો પણ આપની યશમાયા દ્વિગુણિત રૂપથી નિરતૂત થઈ રહી છે તસ આપની યશમાયાના ગુણમાન માવાને માટે આ લખિની સર્વયા અસમર્થ છે આ અતિ સદ્દિશ આદર્શ જીવનચરિત્રને વાચી મનન કરી પાઠક કષ્ટ પણ સાર મહણ કરશે અને પોતાના જીવનમા ઉતારી જીવન સુધારાનો પ્રયત્ન કરશે તો એમાં હું પોતાને ફૂલમૂલ્ય તેમજ સફળ સમજીય શમિયન વિસ્તરેણુ

જામો સમણસ્સ મગવમો સિરિમદ્દાવીરસ્સ ।

શ્રી યતીન્દ્રપ્રવચન ગુજરાતી

(દ્વિતીય ભાગ)

પૃત્વા વૈરાગ્યદીક્ષામહિતહિતહિતે ષોધયિત્વા યતીન્દ્રાન્,
પૃત્વા ધર્મં જિનોક્ત યમનિયમયુત શર્મદ કર્મદારમ્ ।
કૃત્વા શબ્દાર્થપૂર્ણ સકલરૂપિમત શાન્દરાજેન્દ્રકોશં,
હૃત્વા જાડયન્ધકાર જગતિ વિજયતા પૂજ્યરાજેન્દ્રસૂરિઃ॥૧॥

૧. ધર્મ અને સમાજસ્થાપના.

વર્તમાન યુગને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર સ્વતંત્રતાનો યુગ કહે
પણ હું તો તેને સ્વચ્છન્દતાનો જ યુગ કહીશ સ્વતંત્રતામાં
એક બીજા રાષ્ટ્રો પરસ્પર સહયોગ આપવા લેવાની ક્રિયા,
સહાનુભૂતિ, સમયિતતાનો વ્યવહાર, પ્રદેશોમાં જે શાંતિયુગનો
પ્રચાર, મનુષ્યોત્તુ જે નૈતિક ઉત્થાન, અર્થ અને પેદાશ પર
રાષ્ટ્રીય નિયંત્રણ અને પુરુષોમાં તેનું ન્યાયપૂર્વક વિભાજન
હોય છે તેની એક પણ વસ્તુ સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રમાં હું નથી જોઈ
શકતો જે જોઈ હું તે ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં તેનાથી વિપરીત છે,

સ્વતંત્રતાનું સ્વરૂપ જે રાજનૈતિક ભેદોમા દૃષ્ટિગોચર થાય છે એવા સ્વરૂપમા સ્વતંત્રતા, સાહિત્યિક, ધાર્મિક, સામાજિક અને બીજા સર્વ ક્ષેત્રોમા દેખાય છે

સમાજનો અર્થ કોઈ વિશેષ ઉદ્દેશ્ય કાર્યની સિદ્ધિને માટે સમાજની વતીઓછી વ્યક્તિઓની બનેલ પરિપક્વ યા સભા છે પરંતુ આજ તો સમાજ શબ્દના પ્રયોગ ઉપર એવો કોઈ પ્રતિબંધ નથી મનમાન્યો પ્રયોગ કરવામા આવે ॥ પશુ-સમાજ, પક્ષી-સમાજ, સ્ત્રી-સમાજ, પુરુષ-સમાજ, વિદ્યાર્થી-સમાજ, લેખક-સમાજ, કવિ-સમાજ, સાધુ-સમાજ, દીન-સમાજ, વૈશ્ય-સમાજ, સેવક-સમાજ વગેરે વગેરે આના જેવી જ હુદ્દાશા 'ધર્મ' શબ્દની પણ થઈ રહી છે સંદેહમા આપણે એમ સમજવું કે આજ સમાજનો અર્થ વર્ગની અતિરિક્ત જાતિ, અને ધર્મનો અર્થ આત્મસ્વભાવથી અતિરિક્ત-પુણ્ય સ્વભાવો પણ છે વર્તમાન યુગ કોઈના પર કોઈનો વિશિષ્ટ અધિકાર નથી ચાહતો કે નથી ઇચ્છતો આ પર પરાનું એકદમ ખડકન કરે છે જો કે આવું કરીને પશ્ચાત્તાપ કરી પથ્યા રહેવું છે હજી પણ સમજવા માટે સમય છે સમજી શકાય તો આ સર્વમા મારો આશય એ નથી કે સત્યતા ॥ શોધને વેગળી મૂકવી, પરિવર્તન ન કરવું, કોઈ નવી દિશા ન શોધવી, આવું કરવું એમા તો જીવનની શોભા છે, નહીં તો મનુષ્યનું જીવન પણ મૃતાવસ્થા જેવું ॥ પરંતુ સત્ય જ્યારે પ્રચલિત ॥ ત્યારે તેમા પણ ચકા કરી સત્યની પાછળ પ્રવૃત્ત થવું તેમા તો નર્મ મિથ્યાત્વ જ ॥ વર્તમાન યુગ આવા જ કાર્યોમા પ્રવૃત્ત ॥ અતીતને તેના દરેક સજ્જ-સાજની સાથે ભુલાવી દેવા નહીં પણ નાશ કરવા ચાહે છે કેટલો સર્વનાશક ઉદ્દેશ્ય છે પરંતુ શું એ સમર્થિત છે ? વર્તમાન યુગની આ એટલા અતીતના સ્વીકાર કરનારા ઉત્પન્ન કરી દીધા છે

ધર્મ અને સમાજ શબ્દોનો મનમાન્યો પ્રયોગ થતો દેખી શબ્દશાસ્ત્રી અને વ્યાકરણશાસ્ત્રીઓએ જે ફરી એ જ અર્થ અને પ્રયોગની સ્થાપના કરવાના પ્રયાસો કર્યા છે એ તો છે જ પરંતુ સુધારકોનું એક મડળ એવું ઉઠ્યું અને તેઓએ ધર્મ અને સમાજ બંનેનું ફરીથી અન્વેષણ, નવીન પદ્ધતિથી વિવેચન અને વ્યાખ્યા કરી વર્તમાને તેને નવીન સમજ માન્યું અને સતોષ માન્યો ધર્મ અને સમાજ શબ્દોની જે મીમાંસા અને એનો ઇતિહાસ એ સુધારકોએ લખ્યો તે અમારી યા અતીત વિદ્વાનો અને શાસ્ત્રીઓની સાથે બલે મેળ ન ખાતો હોય પણ ઉદ્દેશોમા તો તે એક જ છે પ્રત્યેક યુગમા સત્યની પુનઃ સ્થાપના આ પ્રકારે થવા કરે છે સત્ય પોતાનું સ્વરૂપ નથી પલટતું અને પલટાવાનું પણ નથી કોઈ વર્તમાનયુગની રૂઝી અનુમાર આકૃષ્ટ કરવા ખાતર રગનું પરિવર્તન જરૂર કરે છે, જેને રગ જ સમજવો જોઈએ, નહીં કે આત્મપરિવર્તન

સ સારમા જે અનેક ધર્મ, મત, સ પ્રદાય ચાલતા દેખાય છે તે સૃષ્ટિના આદિ અને અતના વિષયોમા ભિન્ન ભિન્ન મત દર્શાવે છે કોઈ ધર્મ સૃષ્ટિની આદિ અને અન્ત માને છે અને કોઈ નથી માનતા સ સાર પરિવર્તનશીલ છે એ તો પ્રત્યેક મત, પ્રદાય, ધર્મ માને છે પરિવર્તનશીલનો અર્થ ઉત્થાન અને પતન, વૃદ્ધિ અને ક્ષતિ તેમજ રૂપાન્તર થવાના ક્રમથી જ છે ઉત્થાન બાદ પતન અને પતન પછી પુનઃ ઉત્થાન થવા કરે છે પતનના અતની રેખાથી ઉત્થાનની આદિ અને ઉત્થાનની અરમ સીમાના અન્તની રેખાથી પતનની આદિ સિદ્ધ જ છે

પતન અને ક્ષતિ આ અવસ્થાઓ છે જેમા પ્રાણીઓને અધિકાધિક દુખ, સઘર્ષ, જાંઝટ, કષ્ટ માય છે કંઈ વ્યવસ્થા નથી થતી, અરાજકતા, સ્વચ્છન્દતા, પોતપોતાની ચિન્તા, અત્યાચાર, અન્યાય, લૂટ, લડાઈ અને ઝગડાઓ વધી જાય છે સંબંધતા,

સદાચાર, મફતવહાર, અહિંસા, સત્ય, શીલ, સંયમત્યાગની
 બાવનાઓ નથી હોતી અને જ્યારે પોતાની જાતને આવા જ
 સંયોગોના પ્રારબભા ભેઠેલા સમજી છે અને સૃષ્ટિની આદિ
 માન્યતાવાળો પોતાને તેવા સંજોગોના પ્રારબભા સમજી છે
 ત્યારે જ તેઓ આદિનો અત અને અતનો પ્રારબ માને છે
 ઉત્થાન અને પતન, વૃદ્ધિ અને ક્ષતિ, તેમજ આદિ અને અન્તની
 રૂપરૂ રેખાઓ હોતી નથી વ્યક્તિત્વ અલગ અલગ અને અસ્થિર
 હોવા છતાં પણ અવસ્થાઓ શત અને દિવસના સદશ, પરસ્પર
 ઘણી જ દ્રશ્યી પણ દ્રશ્ય સુધી સાથે મળેલી જ રહે છે રાત્રીનું
 આગમન જેમ નિકટ આવે તો રાત્રિના રૂપની છાયા મધ્યાહ્નના
 અતમા પડેલી દેખાઈ આવે છે એ જ પ્રકારે દિવસનું જ્યારે
 આગમન નજીક આવે છે ત્યારે રાત્રિના મધ્યના અતમા દિવસના
 રૂપનો પ્રભાવ પડતો માલમ પડે છે કાંઈ પ્રભાવ દેખાવ દેવા
 યોગ્ય અવસ્થામાં આવવા પડેલા અનુભવ હોવાને યોગ્ય
 અવસ્થામાં આવવા પડેલા પ્રારબ યર્થ ચૂકે છે જેવી વાત
 પ્રભાવના આદિની, તેવી જ તેના પ્રભાવના અતની સમજવી
 જોઈએ દિવસમાં રાત્રિ અને રાત્રિમાં દિવસ બહુ દ્રશ્યી બહુ
 દ્રશ્ય સુધી મળી જ રહે છે

દિવસના પ્રભાવનો જ્યારે થરમ અત યર્થ ચૂકે છે ત્યારે
 રાત્રિનું મધ્ય સમજવું જોઈએ અને દિવસના પ્રભાવની આદિનો
 જ્યારે પ્રારબ થાય છે ત્યારે રાત્રિના અન્તનો પ્રારબ થયે
 સમજવો અર્થાત રાત્રિની આદિના પ્રારબમાં દિવસના અતનો
 પ્રારબ અને રાત્રિના અતના પ્રારબમાં દિવસની આદિનો પ્રારબ
 હોય છે

રાત્રિના રૂપરૂ અત ઉપર અને દિવસની રૂપરૂ આદિ ઉપર
 પ્રાત કાલ થાય છે, દિવસના રૂપરૂ અન્ત ઉપર અને રાત્રિની રૂપરૂ
 આદિ ઉપર સંધ્યાકાળ હોય છે આને આપણે સંધ્યા કહીએ

છીએ સધ્યા અગર સધી બે અલગ અસ્તિત્વ, વ્યક્તિત્વ રાખવા-
વાળી વસ્તુઓને મળવાની અવસ્થા છે ઉત્થાન અને પતન, વૃદ્ધિ
અને ક્ષતિ, સૃષ્ટિનો આદિ ને અત પછી આવી જ રીતે એક બીજામા
બુદ્ધા બુદ્ધા અસ્તિત્વ, વ્યક્તિત્વ રાખવા છતાં પણ બહુ દૂરથી
દૂર સુધી મળેલ છે

આટલા વિવેચનથી આ સિદ્ધાન્ત ચિર ચયો કે બીજા પક્ષનો
આદિ, મધ્ય અને અત એક પક્ષના ગ્રંથ, અન્ત અને આદિમા
બહુ દૂરથી બહુ દૂર સુધી મળી ગયેલ હોય છે આ સિદ્ધાન્ત
સ્થિર કરવાનો અમારો આશય એ જ છે કે સિદ્ધાન્તને સારી રીતે
સમજ્યા વિના અધિકાંશ પાઠક ધર્મ અને સમાજની સ્થાપના
કાલના વિવેચનની આદિને સહેજમા નહીં સમજી શકે વર્તમાન
વિચારકોએ આ સિદ્ધાન્ત નવીન દગથી સ્થાપન કર્યો છે એમ જ
અમે કહીશું એકદમ નવીન છે, એમ તો નહીં જ કહી શકાય
અમારા પૂર્વાચાર્યોએ કાળના બે પ્રમુખ ભેદ કર્યા છે-અવસર્પિણી
અને ઉત્સર્પિણી અને ફરી પ્રત્યેકના છ વિભાગ સિદ્ધ કર્યા છે
વર્તમાન વિચારકોના અને અમારા પૂર્વાચાર્યોના મતમા કાળના
ભેદ ઠરવામા વિચાર્યેલી અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી બહે બુદ્ધાપણું
હેખાઇ આવતુ હોય છતાં કારણ અને કળદૃષ્ટિથી, પરિણામથી
બંનેનો એક જ મત છે એમ માનવુ પડશે

દિવસ અને રાત્રિ, ઉત્થાન અને પતન ઉપર અમેએ જે
વર્તમાન વિચારકોના વિચારોમા વિચાર કર્યો છે તે અનુસાર
પ્રત્યેકની છ અવસ્થાઓ બને છે-૧ દિવસ-દિવસ (પૂર્ણ દિવસ-
મધ્યાહ્ન), ૨ દિવસ, ૩ દિવસ-રાત્રિ, ૪ રાત્રિ-દિવસ, ૫ રાત્રિ,
૬ રાત્રિ-રાત્રિ આ પ્રકારે ઉત્થાન અને પતન બંનેનો વિભાગ
કરી શકાય છે

થોડા સમયને માટે જો આપણે ઉત્થાનને સુખ અને પતન
ને દુઃખ માનીએ તો ઉત્થાન અને પતન બંનેનું જે આવી

રીતે વિભાજન થાય તે અમારા પૂર્વાચાર્યોએ સુખ દુઃખની માત્રાની દૃષ્ટિથી કાળનો કરેલો વિભાગ હશે ૧ સુખમા-સુખમા (ઉત્થાન-ઉત્થાન) ૨ સુખમા (ઉત્થાન) ૩ સુખમા-દુઃખમા (ઉત્થાન-પતન) ૪ દુઃખમા-સુખમા (પતન-ઉત્થાન) ૫ દુઃખમા (પતન) અને ૬ દુઃખમા-દુઃખમા (પતન-પતન) હવે અમારું વિવેચન વર્તમાન અને અતીત જન્મેની સરખામણીએ સાગી રીતે પોતા-પોતાની દૃષ્ટિમા સમજી શકાશે

અમે ઉપર કહેતા આવ્યા છીએ કે આપણે પોતાને પતન કાળના આરભમા બેઠેલા સમજી લેા. સારું તો એ યાત કે અહીં આપણા દૃષ્ટિકોણથી અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોના તર્કસમ્મત ગિદુઓથી કાળ અને પ્રત્યેક કાળના ભેદ ઉપર વિસ્તૃત રૂપથી વિચાર કરી લેત અને પછી એ કાળભેદને લઈને જેમને સમાજની સ્થાપના કરવાની પ્રેરણા કરી, તેનું પણ પ્રસંગવશાત્ કઈક વર્ણન કરવું જ પડશે

પ્રથમ કાળભેદમા આવશ્યકતાથી પણ અધિક સુખ વરસે છે પાણી અતિ નિર્મળ અને તાણુ, ઝોરાક અતિમધુર, સ્વાસ્થ્યકર સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠાએ મળી થકે છે વાયુ અતિ સુખદ અને કઢ્યાણુ-હારી, કોઈ ખામી નહી, કોઈની સહાય સહયોગની જરૂરીઆત નહીં, કોઈ જ ધન-પ્રતિજ ધન નહીં, કોઈ પણ જાતના યમ, નિયમ કે ઉપનિયમ નહીં અને નથી કોઈપણ જાતની આવશ્યકતા

બીજા કાળભેદમા સુખની વર્ષા આવશ્યકતા સુજળ થવા લાગે ૩ તૃતીય કાળભેદના અતમા દુઃખની રેખા ઉત્પન્ન થાય છે અને એમા આગળ જતા સુખની માત્રા ઘટવા લાગે ૪ એમા મનુષ્યો દુઃખની રેખાવડે સશક્તિ જનેલા હોવાથી દુઃખથી બચવાની અને પૂર્ણ સુખ મેળવવાની પુનઃ સ્થાપના કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે

૧. ફાસના વિદ્વાન રૂસોનું કહેવું છે કે—સમાજની રચાપના
 પણ કોઈ એવા જ કાલમા થયેલી છે એ કહેવું યોગ્ય પણ
 મનાય છે એક બીજા યૂરોપીઅન વિદ્વાન લોકના કથન અનુસાર
 સમાજની રચાપના એ જ કાળમા થઈ જે પ્રથમ કાળલેદ જેવો જ
 હતો. લોકનું આ કહેવું સમાન્ય નથી સમાજની રચાપના કોઈ
 ઉદ્દેશ્ય-હેતુને લઈને જ હોય છે અને એ હેતુ કોઈ જરૂરીયાતની
 પૂર્તિને માટે જ હોય છે. પૂર્ણ સુખ જ્યારે જગતમા હોય તો
 પછી કેવી આવશ્યકતા અને કેવી પૂર્તિ ? ત્રીજા વિદ્વાન હોબસ
 નો મત છે કે—સમાજની રચાપના એ સમયે થઈ કે જ્યારે
 મનુષ્ય પૂર્ણ સ્વાર્થી, કામી, ક્રોધી, સ્વેચ્છાચારી, બીજાને દુખ
 આપનાર અને પૂરા રાક્ષસ હતા જીવન પૂર્ણ રીતે દુખી હતું
 બધી જગાએ ક્રાંતિ-કલ્યા-ટટા હતા વાતાવરણ પૂર્ણ
 અશાન્ત હતું હોબસ જે કાળ તરફ સંકેત કરે છે તે તો અમારો
 છઠ્ઠો કાલલેદ દુખમા-દુખમા છે, પરંતુ અહીં અમારે હોબસનો
 તે દૃષ્ટિકોણ જોવો છે કે જે કારણે તે એ કાળલેદ તરફ સંકેત
 કરે છે મનુષ્ય જ્યારે પૂર્ણ દુખી અને વિપત્તિમા ઘેરાયેલો હોય
 છે ત્યારે સુખની પુનઃ રચાપના કરવા માટે જરૂરી પ્રયત્નો પૂર્ણ
 રીતે કરે છે આ દૃષ્ટિકોણથી પ્રગટ રીતે સત્ય ખાત્રી થાય છે કે
 સમાજ-રચાપનાનું કારણ શોધતા હોબસને મનુષ્યના માનસ
 અને કાલના લેદો કરીને વિચાર કરતા આ છઠ્ઠા કાલલેદનો
 આશ્રય લેવાની જરૂરીઆત પણ નથી પડતી ત્રીજા સુખમા-
 દુખમા કાલલેદથી જ એનું નિરાકરણ થઈ જાય છે કારણ કે
 અનુભવ કહે છે કે પ્રાણી જરાક દુખની રેખા માત્રથી જ સશ-
 કિત થઈ જાય છે પોતાના ભવિષ્યની સલામત માટે સર્વ ઉપાયો
 કરે છે વધારામા પ્રાણી અતિ દુખ અને વિપત્તિથી ઘેરાઈ જતા
 ધીરજ ખોઈ બેસે છે અને દિગ્ભ્રમ જની જાય છે પછી આ
 સારમા (સે કહે) હવે પ્રાણીઓ એવા ભય કર દુખમા અને

વિપત્તિમા ઘેરાઈ ગયેલ હોય તો એમના માટે વર્તમાનમા સુધારણા કરીને ભવિષ્યની સલાખના માટે બુદ્ધિમત્તાપૂર્ણ સફળ પ્રયત્ન કરવો એ સંભવિત છે એ દૃષ્ટિથી કાળનો નિર્ણય કરવાનું હોખસનું કથન એથી જ અમાન્ય છે

આ વિવેચનથી આ ચોક્કસ થયું કે ઝાસના વિદ્વાન રૂસોએ જે સમાજની સ્થાપના હોવાનો કાવ નક્કી કર્યો તે અમારા પૂર્વાચાર્યોએ નક્કી કરેલ તૃતીય કાલ છે તક્ષવત માત્ર એટલો જ છે કે રૂસો એ કાળની મધ્યમા સમાજની સ્થાપના હોવાનું વિચારે છે અને અમારા પૂર્વાચાર્યોના કથન અનુમાર સમાજની સ્થાપના એ કાળના અતમા થઈ છે પરંતુ સમાજની સ્થાપના કરવાવાળી પદ્ધતિ ભૂમિકાનો વિચાર તો પહેલાથી જ ખનવા લાગી ગયો હશે અથવા રૂસો, સમાજની સ્થાપના કરવાના વિચારોનું ઉત્પત્તિ થવું તેના નક્કી કરેલા કાલના મધ્યના પછી જ માનતો હોય તો પછી તેમા ખડું જ થોડો તક્ષવત રહે છે

પ્રથમ કાળસે મા સુખ ઉપર સુખ વર્ષો રહ્યું, ખીજામા સુખ જ રહ્યું, ત્રીજા કાળસેદમા દુઃખની રેખા પ્રારંભ થઈ, અને અતમા મોટી થઈ છુદ્ધ બની, ખોરાક ખોઈ ગયો, પાણીની તાગી જણાવા લાગી ખાણીઓ ખોરાક પાણીની અપર્યાપ્તતા દુખીને વિકળ થવા લાગ્યા મનુષ્ય-ખાણી સૌથી અધિક સચ-કિત થયા પ્રત્યેક મનુષ્ય ખોરાકને માટે ખીડાવા લાગ્યો તેઓમા એક ખીજા પ્રત્યે મદદગાર થવાની ભાવનાઓ ઓછી થવા લાગી દળ (ટોળું) જ ધાવા લાગ્યું દરેક ટોળાનું પાલનપોષણ કુળનાર યૂથપતિ કહેવાતો દરેક યૂથપતિ જમીનના કેટલાક ભાગ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવતો ગયો એક ખીજાના દળમા આવવા જવાની અટકાયત થવા લાગી આવી રીતે લડાઈની ભાવનાનો, દોહા, કોધના ભાવોનો જન્મ થયો મનુષ્યનું જીવન અશાન્ત અને દુઃખી બનેલું જણાવા લાગ્યું દળ અને વર્ગની

રચનાએ મોહ અને માનને પણ જન્મ આપ્યો. આ ક્રમ ત્રીજા કાળસેદના અતમા જઈ જ્યારે કઈ વેગ પકડવા લાગ્યો ત્યારે મહાન યુધ્ધપતિએ એ વૃદ્ધિ પામતા હુ અને દૂર કરવાને અને બલિધ્યને સલાજવાને પૂર્ણ ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો અનેક નિયમ અને ઉપનિયમો જનાવી વધતા જતા હોભ, મોહ, ક્રોધ, માન, માયા અને કામદેવના ભાવોને અટકાવ્યા છોડુ ક્રિષ્ક જીવન ગીજબ્યુ વિવાહ પ્રયાને જન્મ આપ્યો પરસ્પર અહાનુભૂતિ, પ્રેમ, શ્રદ્ધા અને ભક્તિ વધે અને વધતી રહે એવા અનેક ઉપાયો કર્યા આવી રીતે મનુષ્યોને એક તાતજે બાધી મનુષ્ય-સમાજની સ્થાપના કરી મનુષ્ય સમાજનું મુખ્ય કર્તવ્ય હુ એમજે જનાવેલા નિયમ-ઉપનિયમોનું યથાયોગ્ય પરિપાલન કરતા જીવન વ્યતીત કરવાનું આ નિયમોમા કલહ-પૂર્ણ વાતાવરણને નષ્ટ કરવાની ભાવનાઓ ભરેલી હતી કલહના કારણોને નષ્ટ કરવાના ભાવો હતા પરસ્પર દયા, સહાનુભૂતિ, સહયોગ, સહવ્યવહાર રાજવાની પ્રેરણા હતી ઉપગત મુખ્ય વાત તો એ હતી કે પ્રત્યેક પ્રાણીએ પોતાનું જીવન સુખપૂર્વક વ્યતીત કરવાની આટલી સ્વતંત્રતા જે ખીજા પ્રાણીના સુખ-પૂર્વક વ્યતીત થતા જીવનને કિચિત્ ભાત્ર પણ હાનિ પહોચાડનાર ન જનવુ કૃમી, દીડા, પતંગિયા, પશુ, પક્ષો સુધીના સૌને સુખપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરવાનો આ નિયમો અને ઉપનિયમોએ પૂર્ણ અવસર આપ્યો આવી રીતે આ નિયમ-ઉપનિયમોમા મત્ય, અહિંસા, ત્યાગ, શીલ અને મયમ-તપના ભાવોની પ્રધાનતા હતી એકત્રિત થયેલા સર્વ મનુષ્યોએ આ નિયમો-ઉપનિયમોને ક્રિતકારક બાણીને તેને યથાવત્ પાળનાની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી અને એનું પરિપાલન કરવું એ તેમને સૌથી પહેલો ધર્મ રહ્યો

આવી રીતે મનુષ્યસમાજની સ્થાપના થઇ અને તે નિયમો-
ઉપનિયમોને લોકો ધર્મ પશુ કહેવા લાગ્યા મનુષ્ય સમાજનો
આધાર આ ધર્મ ઉપર રહ્યો અને તે ધર્મની જડ મનુષ્યસમાજ
રહી આ વિચાર અમે વર્તમાન વિચારકોના ઢગથી વિવેચન
કરીને વાચકોની સમક્ષ મૂક્યો છે ભગવાન આદિનાથનો જન્મ
ત્રીજા કાળના અતમા થયો છે તે સાર્વભૌમ સમ્રાટ હતા
અને એમણે મનુષ્યોને મનુષ્યસમાજના બાધ્યા અને ધર્મની
શરૂઆત કરી વાચકો હવે પોતે જ મનન કરી નિષ્કૃષ્ટ કરે
કે “ ધર્મ અને સમાજ ”ની સ્થાપનાનું કારણ, કાળ અને
ઉદ્દેશ્ય શોધવામા અમારા પૂર્વાચાર્યોએ અને વર્તમાન વિચારકો
એ કેટલું અતર રાખીને અથવા સામીખ્યથી વિચાર કર્યો ॥

લેખને વધુ ન લખાવતા હવે અમે કહીએ છીએ કે “ ધર્મ
અને સમાજ ” બન્નેનો આટલો અધિક સાપેક્ષ સંબંધ છે
જેટલો આત્મા તથા શરીરને છે આત્મા પતિત, મલિન, દુષ્ટ
થવાથી શરીર ઉપર શુ નથી વીતતું ? એ કોણ નથી જાણતું ?
વળી શરીર રોગી, આકુળબ્યાકુળ કે વિપત્તિશ્રસ્ત હોતા આત્મા
ને કેટલો દુઃખ આપે અને દુઃખ થાય છે, એ કોણ નથી જાણતું ?
એ જ પ્રકારે ધર્મની હાનિમા સમાજનો બગાડ અને સમાજના
પતનમા ધર્મનો નાશ થાય છે

આ વિવેચનથી મુખ્ય વાત આ સિદ્ધ થાય ॥ કે મનુષ્ય
સમાજની સ્થાપનાની સાથે ધર્મની સ્થાપના થઇ છે ધર્મની
જડ સમાજ છે અને સમાજનો આધાર ધર્મ છે, એ મતબ્યને
જો કે અમે કહી ગયેલ વિવેચનમાંથી મથન કરીને કાઢેલ છે,
પરંતુ વર્તમાન યુગ આ મતબ્યને તો સારી રીતે માને છે
અથવા તો આ મતબ્યને લઈને પશુ “ ધર્મ અને સમાજ ” એ
વિષય ઉપર વિચાર કરવા લાગીએ તો પશુ છેવટે અમને આ

સિદ્ધ થાય છે કે “ ધર્મ અને સમાજ ” બન્નેનો જન્મ આગળ પાછળ ન થતા એક જ કાળમાં થયો છે, એમા કોઈ ભતની શકા નથી દરેક એક બીજાના જન્મના કારણભૂત છે આશા છે કે ધર્મ અને સમાજની સ્થાપનાનો કાળ, કારણ અને ઉદ્દેશની ચોક્કસતા-એક બીજાના આધારરૂપ સળધેનું વિવેચન, ભૂત અને વર્તમાન બન્નેના બાણકારોમા પડેલા અતરને ઓઠુ કરશે અને મનુષ્યસમાજ ધર્મનું ગૃહસ્થ અને ઠઠ્યાણકારી સળધ સમજશે

૨ વિખરાયેલાં ઉપદેશ—કણે।

(૧) પ્રદક્ષિણાનું મહત્વ

જમ્મિ ય આરાહિયમ્મિ આરાહિય વયમિણ સઙ્ગ
સીલ તવો ય ણિણઓ ય સજ્જમો ય સ્વતી મુત્તી મુત્તી તહેવ
ય હહલોદય પરલોદય જસે ય કિચીય પચ્છઓ ॥

—પ્રદક્ષિણાનું આરી રીતે પરિપાલન કરવાથી શીલ, તપ,
વિનય, સયમ, ક્ષમા, નિર્લોભતા અને શુભિ આ સર્વની
આરાધના સુલભ થઈ જાય છે પ્રદક્ષિણારીને આ લોક અને
પરલોકમા યશ, કીર્તિ અને લોક વિશ્વાસપાત્ર થાય છે તે
પ્રાણી માત્રનો વિશ્વાસપાત્ર બને છે

જેણ સુદ્ધચરિણ ભવઈ સુવમણો સુસમણો સુસાહ સ
હસી સ મુણી સ સજ્જ સ એવ મિલ્લુ જો સુદ્ધ ધમ્મચેર ।

—પ્રદક્ષિણાના શુદ્ધ પરિપાલનવડે ઉત્તમ પ્રાદક્ષિણ, ઉત્તમ
શ્રમણ અને ઉત્તમ સાધુ કહેવાય છે પ્રદક્ષિણારી પુરુષ જ મ્હણિ
છે, તે જ મુનિ છે, તે જ સાધુ છે અને તે જ બિહુ છે

મજ્જિમ્મનિકાય સૂત્ર ૪, સવરહાર ૨૭ સૂત્ર

ન રૂપ લાવણ વિલાસ હાસ, ન જપિય હમિય પેહિય વા ।
હત્તીણ વિચંસિ નિવેસદ્ધા, દદ્ધુવ વરસે સમણે તવસ્સી ॥

અદંસણં ચેવ અપત્થણં ચ, અર્ચિત્તણ ચેવ અકિત્તણ ચ ।
હૃત્થી જણસ્સારિય દ્ધાણંજુગ્ગં, હિય સયા વમવણ રયાર્ણ ॥

—બ્રહ્મચારી, શ્રમણ, તપસ્વી પુરુષ સ્ત્રીઓના રૂપ, લાવણ્ય, વિદ્યાસ, હાસ્ય, મધુર વચન, કામચેષ્ટા અને કટાક્ષ આદિને પોતાના મનમાં કદિ પણ સ્થાન આપતા નથી એમને પ્રેમથી જોવાનો પ્રયત્ન પણ કરતા નથી અને એમની અભિલાષા પણ કદી કરતા નથી સ્ત્રીઓના દર્શન, પ્રાર્થના, કીર્તન અને દ્રષ્ટિ-મિલન બ્રહ્મચારીઓએ કદી પણ ન કરવા જોઈએ, એમના માટે એ નિયમ ઉત્તમ, ધ્યાન કરવામાં સહાયક અને અત્યંત હિતકર છે

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ૮૨ શ્રુ અધ્યયન, ગાથા ૧૪-૧૫

હૃત્થપાયપલિચ્છિન્ન, કળ્લનાસવિગપ્પિય ।
અવિ વાસસય નારીં, વમચારી વિવજ્જણ ॥

—જેના હાથ અને પગ તૂટેલા છે, કાન અને નાક કપાયેલા છે, એવી સો વર્ષની વૃદ્ધ સ્ત્રીના સંગ પણ કરવાનું બ્રહ્મચારી પુરુષના માટે વર્જિત છે

દશવૈકાલિક સૂત્ર, ૮ શ્રુ અધ્યયન, ગાથા ૫૬.

દેવદાણવગધન્વા જવત્તરવત્તસન્નિચરા ।
વમયારીં નમસતિ દુક્કર જે કરતિ ત ॥
એસ ઘમ્મે ધુવે નિચ્ચે સાસણ જિણદેસિણ ।
સિદ્ધા સિજ્ઞસિતિ ચાણેણ, સિજ્ઞિસસિતિ તહાવરે ।

—કઠણમાં કઠણ બ્રહ્મચર્યને પાળનારા સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને દેવ, દાનવ, ગાન્ધર્વ, યક્ષ અને કિન્નર વગેરે મૌ નમસ્કાર કરે છે.

આ પ્રદાયર્થ ધર્મ ધ્રુવ છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે અને જિનેન્દ્રોપદિષ્ટ છે એનું સારી રીતનું આચરણ કરવાથી ભૂતકાળમાં અનેક જીવો સિદ્ધ થયા છે, વર્તમાનમાં થતા જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ થશે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ૧૬ મું અધ્યયન, ગાથા ૧૬-૨૭

‘મત્તાના પ્રદાયર્થે દિ નિર્દિષ્ટ ગુરુક મતમ્’ અને ‘एक वस्तुतो वेदा, प्रदायर्थे च एकतः’ એ પ્રકારે જૈન શાસ્ત્ર અને અજૈન શાસ્ત્રોએ પ્રદાયર્થ મતને સર્વ મતોમાં મુખ્ય માનેલું છે અને એનાથી જ બધા મતોની સફળતા થાય. જૈનમતના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ છે સ્ત્રીસમાગમ, હસ્તકર્મ અને શુદ્ધાસેવન નિર્વિકારપૂર્વક મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિથી સ્ત્રી-સમાગમ ન કરવો તેને વિશુદ્ધ પ્રદાયર્થ કહેવાય છે સાધુ, સાધ્વી અને પ્રદાયર્થમતધારી નિર્વિકારી પુરુષોએ વિશુદ્ધ પ્રદાયર્થનું પાલન કરવું જોઈએ જે ગૃહસ્થ પોતાની વિષમ લાલસાઓને અટકાવી શકતો નથી એમને માટે ‘સ્વદારાસતોષ’ અને એમની સ્ત્રીઓને માટે ‘સ્વપતિસતોષ’ રાખવો એ દેશત પ્રદાયર્થ છે ગૃહસ્થ એ બ્રહ્મચર્યના પરિપાલનથી પોતાની પરપરાની સમુત્પત્તિ કરી શકે છે કુમારિકા માં પરસ્ત્રીગમન, હસ્તકર્મ, શુદ્ધાસેવન અને વિધવા, ગણિકા તેમજ પશુમૈથુન એ લોકવિકૃદ્ધ જીવનધાતક અને સર્વથા ત્યાગ્ય છે.

(૨) સાહસ, દૃઢ સંકલ્પ અને ઉદ્યોગ

સાહસિકતા એ મનુષ્યને જીવન અર્પનારી સજીવની જૂટી છે એના પ્રભાવથી મનુષ્ય મોટામાં મોટા કાર્યો પણ ઘણી સહેલાઈથી સંપાદિત કરી શકે છે વિવન-પીડાઓથી ન ગભરાતા મનુષ્ય જો ધૈર્ય અને દૃઢ સંકલ્પથી કોઈપણ કાર્ય કરવાને માટે તૈયારી કરતો હોય તો એના માટે કોઈ પણ કાર્ય અસંભવિત

નથી તે અસંભવિતને સંભવિત, કઠણને સહેણ અને હું સાધ્ય-
ને મુસાધ્ય બનાવી શકવાની હિંમત ધરાવે છે રાવણ અતુલ
પરાક્રમી હતો એની લક્ષ્મીનો કોટ અલેષ હતો એની ચારે
ગાંત્રી સમુદ્ર જેવી ખાઈઓ હતી અને એની પાસે અપરિમિત
રાક્ષસી સેના હતી જેને જોઈને દુર્જય વીરોના હૃદય પણ
કંપતા હતા અને તેઓ સામનો કરતા કાયર બની જતા હતા
બીજી ગાંત્રી રામચંદ્રજીની પાસે પૂરેપૂરી સેના ન હતી બળ
ન હતું સેના પણ વાનરની હતી જે રાક્ષસોને માટે કોળીયા
સમાન હતી, પરંતુ રામચંદ્રજીએ પોતાના અગાધ ધૈર્ય અને
દૃઢ સંકલ્પથી રાવણ અને રાક્ષસ કુળનો સર્વનાશ કરીને લોકો
ઉપર પોતાની વિજયપતાકા ફરકાવી એ બધો સાહસ અને દૃઢ
સંકલ્પનો જ પ્રભાવ હતો આજના યુગમાં આકાશમાં પક્ષીઓની
પેઠે ઉડનારા વિમાન, પળવારમાં નાશ કરનારા પરમાણુ બોમ,
રેડિયો આદિ મર્વ આવિષ્કારોનો વિકાસ થયો છે એ એનું
જ્વલત ઉદાહરણ સમજવું જોઈએ કોઈ કવિએ કહ્યું પણ છે કે-

कठिनता में मृदुता अवलोक, असमय को समय अनुमान ।
सिद्धि पाता है कर्त्तव्य, साहसी कर साहस आह्वान ॥ ૧ ॥

—સાહસ અને સંકલ્પવિહીન માનવ માતવીની ગણતરીમાં
નથી પણ પશુઓની સંખ્યામાં વધારો કરનાર જડ છે—મુડદું
છે વિદ્યા, ધન, વૈભવ વગેરે બધા શુભો એના માટે નહિ સમાન
છે પ્રબળ શક્તિમાં પણ હોવા છતાં પણ સાહસ અને સંકલ્પ-
હીન મનુષ્ય પોતાના અભિમતને સિદ્ધ કરી શકતો નથી અને
નિર્બળ હોવા છતાં પણ ધીરજ અને દૃઢ સંકલ્પથી મનુષ્ય
કઠણમાં કઠણ કાર્ય પણ સહેલાઈથી પાર કરી શકે છે પ્રાણી
માત્રને માટે એ શુભની એટલી જ આવશ્યકતા છે કે જેટલી
આપણા જીવનનિર્માણની પ્રત્યેક કાર્યમાં કંઈ ને કંઈ આપણે

તો આવે છે જ પરંતુ એને ધીરજ અને દૃઢ સંકલ્પથી કરી શકાય તો છેવટે એનું ફળ અવશ્ય જ મળે છે એથી કરીને સાનસ-સંકલ્પપૂર્વક ઉદ્યોગ કરવો જોઈએ કહ્યું પણ છે કે—

સસાર ફી સમર-સ્થલી મેં ધીરતા ધારણ કરો ।

ચલતે હુણ નિજ દૃષ્ટ-પથ પર સકટોં સે મત ડરો ॥

દુઃખ યોગ જ્ય જો આ પડે સો ધર્મપૂર્વક સબ સહો ।

હોગી સફલતા ક્યોં નહીં ? કર્તવ્ય-પથ પર દૃઢ રહો ॥ ૧ ॥

સકલ્પ જિસકા સિદ્ધ હૈ ફિર કાર્ય ઉસકા ક્યોં રુકે ? ।

જિસકો મિલે ચિન્તામણિ સો નિર્ઘની ક્યોં હો સકે ? ॥

જો હો ધરણ ઉદ્યોગ કે તો ક્યોં ન પૂરણ કામ હો ? ।

જ્ય રૂપ હોવે કામ કા તથ આપહી ધન ધામ હો ॥ ૨ ॥

પર્વતોં કો ફાટ કર સદકે બના દેતા હૈ વહ ।

જગલોં મેં નિત્ય મહામગલ બના દેતા હૈ વહ ॥

અગમ જલનિધિ ગર્મ મેં વેદા ચલા દેતા હૈ વહ ।

સંકરોં મરુભૂમિ મેં નદિયોં વહા દેતા હૈ વહ ॥ ૩ ॥

ઉદ્યોગી મનુષ્ય સ સારમા સર્વ કાંઈ કરી શકે છે પરંતુ એની સાથે ધીરજ અને સંકલ્પ એ બે સાથી અવશ્ય હોવા જોઈએ પછી એને કાર્ય સફળતામા કાંઈ જાતનો વાધો આવતો નથી ઉદ્યોગશીલ મનુષ્યે અન્યાય, આળસ, પાપ હિયોમા વિશ્વાસ, જી હાઓની મિત્રાચારી, વ્યભિચારીઓનો સહવાસ અને પરસ્ત્રીઓ સાથે ગમન ઇત્યાદિ વાતો હમેશને માટે ત્યાગ કરવી જોઈએ કારણ કે એ બધી ઉદ્યોગશીલતાની નાશક છે

(૩) વૈયાવૃત્ય એટલે સેવાધર્મ.

“ સેવાધર્મઃ પરમગદ્દનો, યોગિનામપ્યગમ્યઃ ” સેવાધર્મનું ખૂબ ભારે ગૂઢ રહસ્ય છે મોટા મોટા યોગીઓ પણ એનો પાર પામી શકતા નથી એનો ભાર તે જ પુરુષ ઉઠાવી શકે છે કે જે ક્રોધ રહિત છે, ક્ષમાશીલ છે, નિરભિમાની છે, નિર્માયો છે, નિર્લોભી છે, સરલાશયો છે, અનિશ્ચિન્ન ધર્મપ્રેમી અને સદાચારી છે. બાર પ્રકારના તપોમા એ પણ એક અત્યન્તર તપ છે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણી, ગણાવડેદક, પ્રવર્તક, ગ્લાન, કુલ, ગણ, મધ, બાલ અને વૃદ્ધ એ મર્વે સેવાને યોગ્ય છે જનસેવા, ધર્મસેવા, સમાજસેવા વગેરે એના બીજા ભેદો છે. જે સાધુ સેવાધર્મને અપનાવતા નથી અથવા એની ઉપેક્ષા કરે છે તે ભારે દોષપાત્ર છે જૈન શાસ્ત્રદાર કહે છે કે—

સોઝળ ઝૂ ગિલાણ, ઉમ્મગ્ગ ગચ્છ પહિચ્છ વા વિ ।

મગ્ગાઓ વો મગ્ગ, સઠ્ઠમહ આણમાઈણિ ॥

સોઝળ ઝૂ ગિલાણ, પયે ગામે વ મિસ્સવેલાણ ।

જહ તુરિય નાગચ્છહ, લમ્મહ ગરુણ સચ્ચમાસે ॥

જે સાધુ સ્વગૃહ યા પગગૃહમાં કોઈ સાધુની ગ્લાનાવસ્થાની સૂચના સામળીને સેવા કરવી પડશે એવા આશયથી જ ગલ્લમાં બીજી બાજુ આજ્ઞા જાય છે અથવા જે રસ્તેથી આવેલો હોય તે જ રસ્તે પાછો જાય છે, કે માર્ગ છોડીને બીજા કોઈ માર્ગેથી આવતો થાય છે, એને આજ્ઞાસંગ, અનવસ્થા અને વિરાધના વગેરે દોષો લાગે છે એટલું જ નહિ પરંતુ માર્ગમાં જતા, ગામમાં પ્રવેશ કરતા અથવા શિક્ષાને માટે ગામમાં ફરતા, સાધુને જો કોઈ સાધુની ગ્લાનાવસ્થાની જાણર પડી જાય

અને તે જલદીથી તેની પાસે ન જાય તો એને શુરુ ચતુર્માસીનું પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે બૃહત્પ્રવચન ભાષ્ય, ગાથા ૧૮૭૧-૧૮૭૨

જો ગિલાણ પડિયરહ, સો મ પડિયરહ ।

જો મ પડિયરહ, સો ગિલાણ પડિયરહ ॥

ભગવાન કહે છે કે-જો જ્ઞાન સાધુની સેવા કરે છે તે મારી સેવા કરે છે અને જો મારી સેવા કરે છે તે જ્ઞાન-સાધુની સેવા કરે છે
આધનિર્ધુક્તિ સદીક, ગાથા ૬૨

બૃહત્પ્રવચન લઘુ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-‘જો ગિલાણ પડિયરહ સે મમ જાણેણ દસણેણ ચરિત્તેણ પડિયરહ ’ જો જ્ઞાનની સેવા કરે છે તે મને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રદોશ પ્રાપ્ત કરે છે એથી જ જ્ઞાન-સાધુની સેવા કરવી એ બિનેશ્વરની ભક્તિ કરવા સમાન ॥ અને એથી-એ નેવાથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રી આરાધના તેમજ પ્રભુઆજ્ઞાની આરાધના થાય છે એ માટે જ કહ્યું છે કે—

વેયાવચ નિયય, કરેહ ઉત્તરગુણે ધરિતાણ ।

સહ કિલ પડિવાઈ, વેયાવચ અપડિવાઈ ॥

પડિમગ્ગસ્સ મયસ્સ વા, નામહ ચરણ સુય અગુણણાણ ।

નહુ વેયાવચ ચિય, સુહોદય નાસણ કમ્મ ॥

ઉત્તર શુભ ધરનારા ઉત્તમ સાધુઓની હ મેથા વૈયાવૃત્ય-સેવા કરેા સર્વ શુભો પ્રતિપાતી છે એટલે મનુષ્યના જીવન પર્યંત જ સાથે રહે છે, પરંતુ વૈયાવૃત્ય અપ્રતિપાતી છે, બીજા ભવમાં પણ સાથે હોતો નથી સયમથી જાણ થતા કે મરણ આવતા ચારિત્ર નષ્ટ થઈ જાય છે, ફરીને પુનરાવર્તન ન કરવાથી શાસ્ત્ર પણ ભૂલી જવાય છે, પરંતુ વૈયાવૃત્યથી મેળવેલા શુભ

કૃષ્ણ આપનારા કર્મોનો નાશ કરી પણ થતો નથી એનું પૂર્ણ
ફલ તો મળે જ છે —શ્રી આધિનિર્ણયકિત, ગાથા ૪૩૨-૪૩૩

સેવાધર્મનું મહત્વ બતાવનારા સૂત્રકારો કહે છે કે—

“ વૈયાવચ્ચેણ તિત્થયરનામગોચ કમ્મ નિવઘટ ”

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણી, ગણાવચ્ચેદ વગેરે તથા રૂપ
મુનિવરોની સેવા કરવાથી તીર્થ કરનામગોત્ર કર્મનો બંધ
થાય છે, તીર્થ ઠરપદ મળે છે સાધુઓને માટે અસંયત ગૃહસ્થ
અને પાપ શ્રમણોની સેવા કરવાની શાસ્ત્રમા આજ્ઞા આપી નથી,
તો પણ દેશઠાળને અનુમરીને એમને ન અપનાવવાનો નિયેધ
પણ કયો નથી એથી જ અસંયતોને દયાપાત્ર જાણીને એમના
કટ્યાણને માટે યથાશક્તિ સહાયતા અપાવીને એમને સન્માર્ગ
પર મ્થિર કરવા એ લાભઠારક છે, હાનિકારક નથી

ગૃહસ્થ શ્રાવકોએ સમજવું જોઈએ કે નિજોપાર્જિત દ્રવ્ય
દેવતા પોતાના જ ઉપસોગ માટે નથી એને પોતાના જ એશ-
આત્મના માટે વાપરવું એ એનો મદુપયોગ નથી એથી ઠરીને
પોતાનું ધન હીન, હીન, પીડિત, નિરાધાર, પતિત અનેક ક્ષિત
પ્રાણીઓની સેવામા કામ આવે તો સારું કહેવાય ધનનો સાચો
મદુપયોગ જનનેવા જ છે આ સંકટપૂર્વક મળેલા ધનવડે
જનસેવા અને જૈન સંસ્કૃતિનો વિકાસ કરતા શીખવું જોઈએ,
એ જ ઉત્તમ સેવા છે

સેવાભાવીઓએ ૧ વાર વાર ક્રોધ કરવો, ૨ લાળા કાળ સુધી
રોષ રાખવો, ૩ ઘૂણા ઠરવી, ૪ થોડું ઘણું ભણ્યાનું અભિમાન
કરવું, ૫ કરેલો ઉપકાર ભૂલી જવો, ૬ મિત્રોથી અણબનાવ
રાખવો, ૭ અયોગ્ય વચનો બોલવા, ૮ મનમાનની અભિલાષા
રાખવી અને ૯ શુભની ધર્પા કરવી—એ દોષો મર્વયા છોડી

દેવા બોધ્યો, ત્યારે તેમને સેવાધર્મનું સાચું ફળ મળી શકે છે
મહાતપસ્વી નદિપેષુ મુનિએ ગ્લાન સાધુની સેવા કરી જેથી તે
દેવ-દેવે દ્રોભા પણ મશ સાપાત્ર બન્યા, બાહુબળીએ પૂર્વ
ભવમા સાધુઓના ચરણની સેવા કરી જેવી એમને બાહુમ
અતુલ બળ પ્રાપ્ત થયું અને ભરતશુએ માધુઓની વિશુદ્ધ
આહાર-દાનવડે ભક્તિ કરી જેના ફળસ્વરૂપમા એમને ચક્ર
વર્તિ (મર્વભોમ) પદ પ્રાપ્ત થયું એ પ્રમાણે સેવાધર્મ બતા
વનારા અનેક ઉદાહરણો શાસ્ત્રમા મોળુદ છે અશકતોની પણ
તે પી કરવી, એમનું કામકાજ કરવું, આપધ વગેરેના પ્રબધ
કરવો, એમને જરૂરી ચીજો લાવી આપવી, એમના વસ્ત્રો વગેરે
ધોઈને માફ રાખવાઈત્યાદિ મર્વ સેવાધર્મના જ નાના નાના બેઠ છે

(૪) આજમ સિકન્દરનો અતિમ સન્દેશ.

વક્ત મરને કે સિકન્દરને, તથીયોં સ કહા ।

મૌતસે મુઝ કો ઘચા લો, કરકે કુછ મેરી દવા ॥ ૧ ॥

સર હિલા કર યોં કહા, સબને કિ અયે ગ્રાહેજહા ।

મૌતસે કિસકો પનાહ હૈ, કયા હૈ દરમાને કજા ॥ ૨ ॥

બરગુજીદા હસ્તિયોં સે, યોં હુઆ ફિર હમકલામ ।

હૈ કોઈ હમ વક્ત મુઝિકલ મૈં, મેરા મુઝિકલકુશા ॥ ૩ ॥

ચક્કુચા હોકર કહા સબને, કિ હમ માજૂર હૈ ।

કુન્દ હૈ તદવીર સબ, ઓર અક્ક મી હૈ નારસા ॥ ૪ ॥

બેગમોં ઓર લોંઢિયોં સે, ફિર મુઝાતિબ યોં હુઆ ।

નાજનીનો ! હસ ઘઢી તુમ, સે હૈ ડમ્મીદૈં બફા ॥ ૫ ॥

सर्द आहैं भरके और बाचइमतर कहने लगीं ।

बेवसो माजूर हैं हम, किम तरह से लें बचा ॥ ६ ॥

कुल खजायन और दफायन खोल कर कहने लंगा ।

अय ! मेरे फखरेजहा, अब साथ में चलना जरा ॥ ७ ॥

लक्ष्मीने यों कहा हसरत भरी आवाज से ।

मैं थी साथी इस जहा की, वह जहा है दूमरा ॥ ८ ॥

तोताचश्मी देख सब की, और टकासा सुन जबाब ।

रो पडा आजम सिकुन्दर, हाय ! मैं तनहा चला ॥ ९ ॥

हो गया मजबूर जब, वह जिन्दगी से इम तरह ।

यों वसियत की अमीरों, और बजीरों को बुला ॥ १० ॥

हो तबीवे नामवर, लाशा उठाये देश पर ।

देख ले ताखलक मुझ को, दे सके ये ना शफा ॥ ११ ॥

कुल जरो लालो जवाहर के, भरे छरुडे हों साथ ।

बेगमार्ते माथ हों और, साथ बूढ़ी वालिदा ॥ १२ ॥

मील हों होदे सजे और, अस्प हों वाजीन साथ ।

कुल रिसाला हो मुमल्ला, साथ हो सारी सिपाह ॥ १३ ॥

कुल रियाया घूटे बच्चें, और जबा सब साथ हों ।

हो बजाने का हमारे, रहनुमा छोटा बड़ा ॥ १४ ॥

चादे मुर्दन कफन से, बाहर मेरे दो हाथ हों ।

देख ले ताखलक मुझ को, साथ में क्या ले चला ? ॥ १५ ॥

સિકન્દર—હકીમો ! હું મરણની પીડાથી રીબાઉં છું એથી કરીને મને એવી દવા આપો કે મને મોતથી બચાવી શકે

હકીમ—(પોતાનું માથું હલાવીને કહેવા લાગ્યા) દુનિયાના શાહ ! મોતથી બચાવવાનું આમર્થ્ય કોઈનામાં નથી અને એનો કોઈ દવા પણ નથી પીર, પેગળર, ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર, વિદ્યા, મત્ર વગેરે કોઈ પણ મોતથી કોઈનેય બચાવી શકતા નથી

સિકન્દર—(પોતાના ખાસ વિદ્વાસુ માણસોને બોલાવી કહ્યું) એવો કોઈ બહાદુર છે જે મને આ દુળથી બચાવી શકે ?

માણસો—(બધાએ લેગા રંગી દંદુ) અમે બધા આપને આ દુળમાંથી બચાવવાને બધી રીતે અમમર્થ છીએ એ મટાડવાને માટે અમારી પાસે નથી કોઈ ભાતનો ઉપાય કે નથી કોઈ હોશિયારી ! આ જાબતમાં અમે બધા હતબુદ્ધિ-અછેદ વિહીન છીએ

સિકન્દર—બેગમો અને ચાકરડીઓ ! આ વખતે મને મોતથી બચાવવાને માટે તમારી પાસે ઘોડીક આશા રાખું છું કહો, તમે કંઈ કરી શકશો નહીં ?

બેગમો અને ચાકરડીઓ—(અશ્રુ ટપકતા નેત્રો અને દયામણા બાજથી) અમે વિવશ અને અસમર્થ છીએ બહા, મોતથી કેવી રીતે બચાવી શકાય ? એ અમારા હાથની વાત નથી

સિકન્દર—(બબનો, લડાર અને લોકોમાંની નામનાને ખુલ્લી કરીને કહ્યું) તમે તો મારી સાથે આવશો જ ને ?

લક્ષ્મી—બાદશાહ ! હું તો ફક્ત આ દુનિયામાં સાથ આપનારી છું તે દુનિયા તો બીજી છે એથી કરીને ત્યાં સાથે આવવા માટે બધી રીતે લાચાર છું

સિકન્દર—(જોલ્યાલ અને રોકડા જવાબો સામળીને શેવા લાગ્યો) હાથ ! હું એકલો અને મારો સાથી કોઈ નહિ ! પોતાની જિંદગીથી બીલકુલ હતાથ (લાચાર) થઈ ગયેલો તે અમીરો તથા વજીરોને જોલાવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે—

સુવર્ણાદિ ધન, મણિ, માણેક આદિ જરૂરેરાત, અને પાલખી, ગાડી આદિ બધું ભરેલું જ રહી ગયું, પણ મને કોઈ સારો ઠરી શકતું નથી—મોતથી જાણી શકતું નથી આ બધી દુનિયા જોઈ લો હકીમો, બેગમો, વૃદ્ધ માતા, સગેલા હોદ્દાવાળા હાથીઓ, વેગવતા ઘોડાઓ, સારા રિસાલેદારો—ઘોડેખાવો, નમાજ પઢનારા સાથીઓ, હુજારોનું લશ્કર, આખી પ્રજા, વૃદ્ધ, બાળક, સુવાન અને વાજિત્રો—ઢોલ નમારા વગેરે તથા માર્ગ જતાવવાવાળા તેમજ લાશને ઉઠાવનારા નાના મોટા સર્વ લોકોનો સાથ હોવા છતાં પણ મરણ બાદ કોઈ કોઈની સાથે આવતું નથી શબને દફનાવીને સૌ પોતપોતાને રસ્તે ચાલતા થાય છે ઠાઠકીમા મૂકતા મારા બને હાથ કફન(ઠાઠકી)ની બહાર ખુદ્દા રાખીને જોનારા લોકોને બળર પડે કે સિકન્દર પોતાની સાથે કંઈ લઈ ગયો નથી જમ, દફતરમા આ વસિયતનામું લખીને મિકન્દરે પ્રયાણ કર્યું—મરણ પામ્યો છેવટમા એ જ પરિણામ છે, એ સર્વ ઠાંઈએ વિચાર કરીને સમજી લેવું જોઈએ

(૫) સ સારમાં આલસ્યજ મહાદુશ્મન છે.

પવિત્ર એવા મનુષ્ય જન્મને દુર્ગતિમા ફેંકનાર અને નિદ્ધનીય જનાવનાર મ સારમા કોઈ મહાન દુર્ગુણ હોય તો તે આજસ છે નીનિકારોએ એને મહાદુશ્મન જતાવેલ છે. પ્રાણી માત્ર ઉપર એ દાનવનુ સામ્રાજ્ય છે જે પ્રાણીએ એની માથે પોતાનો આત્મા સમર્પણ કર્યો છે તે સ મારમા કોઈ પણ કાર્યને સફળ કરી શકતો નથી આજસના તાબામા રહેનારની વિદ્યા,

બુદ્ધિ, ધન, કાર્ય અને શુભ સર્વ નષ્ટ થઈ જાય છે તે નથી પોતાનો વિકાસ કરી શકતો કે નથી બીજાઓને ઉપકાર કરી શકતો એ જ કારણ છે કે આજસુ મનુષ્ય દરેક કાર્યને કાર્યરૂપમાં પરિણત કરવાને માટે હું મેંથા લવચાતો રહે છે, પરંતુ પોતાની નહારી પ્રકૃતિના કારણે એને હતાશ ધણુ પડે છે અને છેવટે એ જ પ્રમાણે આજસુ દુનિયામાં એમ જ આગળ ચાલતા પોતાના અમૃત્ય જીવનને હારી જાય છે અને બીજા જીવમાં કોઈ સારું સ્થાન મેળવી શકતો નથી.

આજસુ કેટલાય અનર્થોની ઉત્પાદક અને પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ માં અડચણ કરનાર કેટક સમાન છે જે મનુષ્ય ધાર્મિક તેમજ પવિત્ર કાર્યોના સર્વ સાધનો મળવા છતાં કંઈ આત્મ-સાધન નથી કરી શકતા એમના સમાન મહામૂર્ખ આ સંસારમાં બીજા કોણ હોઈ શકે? હજી પણ છે કે—

આર્યદશ-કુલરૂપ-ચલાયુર્બુદ્ધિવન્ધુરમરાપ્ય નરત્વમ્ ।

ધર્મકર્મ ન કૃનોતિ જહો ય પોતમુજ્જતિ પયોધિગતઃ સઃ ॥

આર્યદેશ, આર્યકુલ, સુદર રૂપ, બળ, આયુ, બુદ્ધિ અને માનવ જીવન પ્રાપ્ત કરીને જે મનુષ્ય ધર્મકાર્યોનું આરાધન કરતો નથી તે સમુદ્રની મધ્યમાં મળેલા વહાણનો ત્યાગ કરી રહ્યો છે.

એ પ્રમાણે જે મનુષ્ય ઘડપણથી જર્જરિત અને વિનાશી દેહથી ક્રોધાદિને વશ બની ધર્મકાર્ય આચરણ કરે છે તે ધર્મના વારાવિક ફળથી વચિત રહે, છે એનું ધર્મકર્મ અગત્ય સ્તનની માફક નિરર્થક હોય છે, માટે આજસને પરિત્યાગ કરીને જે મનુષ્ય નિરપૃહ અને સરલ-સાવથી ધર્મ તથા યશ રૂપી ધનને સચિત કરી લે છે તેનું જીવન સંસારમાં સફળ અને સાર્થક બની જાય છે.

(૬) મરણ પછી જીવન સમાન છે.

જે મનુષ્ય પોતાના મૃત્યુથી ડરતા નથી તેમજ જીવવાની આશા પણ રાખતા નથી, નિર્ભયતાપૂર્વક મુખ, હૃદય, જીવન, મરણ અને કૌટુંબિક વૈભવની જરા પણ લાલચ ન રાખતા દેશ, સમાજ, નીતિ અને ધર્મની નિ સ્વાર્થભાવે એવા કરતા રહે છે, સાથે જ ઠોઠ પણ કાર્યને ફક્ત પોતાની વાક્યપદ્ધતિ જાતાવીને પ્રદર્શિત કરતા નથી, પરંતુ એને ફરેક રીતે કાર્યક્રમમાં પરિણત કરવાનો પ્રયત્ન કરતા રહે છે અને “માતૃવત્ પરવારેષુ પર-દ્રવ્યેષુ લોપ્સથત્” ઇત્યાદિ નીતિવાક્યનું અક્ષરે અક્ષર પ્રતિ-પાલન કરતા કરતા હંમેશા પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે સદ્ભાવના તેમજ સહાનુભૂતિનો વ્યવહાર રાખે છે એવા મનુષ્યનું મરણ સસા રમા જીવનની સમાન સમજવું જોઈએ તે પોતાના નશ્વર ભૌતિક શરીરથી વિઘ્નમાન રહેતા નથી પણ યશ-શરીરથી સદા સર્વદા સર્વત્ર અમર રહે છે મૃત્યુ-લીલિથી બચીને ન થતારા પોતાના અવિચારોને પ્રદર્શિત કરતા એક યુગ-ગાયક કવિએ કહ્યું છે કે—

જો મરણ કો જન્મ સમક્ષે, મੈં ઉમે જીવન કહૂંગા ।
 વહ નહીં વન્ધન કિ જો અજ્ઞાનતા મેં વાંધ લે મન ॥
 ઔર ફિર સહસા કમી જો ટૂટ સકતા હો અકારન ।
 મુક્તિ છુપાયે ન જિસકો, મેં ઉસે વન્ધન કહૂંગા ।
 જો મરણ કો જન્મ સમક્ષે, મેં ઉસે જીવન કહૂંગા ॥ ૧ ॥
 વહ નહીં નૂતન કિ જો પ્રાચીનતા કી જડ હિલાદે ।
 ભૂત કે ઇતિહાસ કા આમાસ મી મન સે મિટા દે ॥
 જો પુરાતન કો નયા કર દે, ઉસે નૂતન કહૂંગા ।
 જો મરણ કો જન્મ સમક્ષે, મેં ઉસે જીવન કહૂંગા ॥ ૨ ॥

વહ નહીં પૂજન કિ જો દેવત્વ મેં દામત્ત મર દે ।
 સૃષ્ટિ કે અવત્તસ માનવ કી, પ્રગતિ કો મન્દ કર દે ॥
 મક્ત કો મગનાન કર દે, મેં ઉસે પૂજન વહુંગા ।
 જો મરણ કો જન્મ સમજે, મેં ઉસે જીવન વહુંગા ॥ ૩ ॥

(૭) સપત્તિના મૂળમા અનર્થ જ છે.

સસારમા જેટલા અત્યાચાર, અનાચાર, દુરાચાર તેમજ
 અન્યાય આદિ પાપજનક કુકર્મ થાય છે, જે સર્વતુ મૂળ
 કારણ સપત્તિ જ છે જેટલાક લોકો સપત્તિ ન હોવાના કારણે
 અસત્ય, સ્તેય (ચોરી) આદિ દુષ્કૃત્યો કરે છે અને જેટલાક
 લોકો સપત્તિની અધિકતાથી હ મેથા પાપકર્મમા રત રહે છે
 સપત્તિને જ કારણે લોભ, વિદેષ, ક્રોધ અભિમાન વગેરે દુર્ભાવો
 ઉત્પન્ન થાય છે, જે અનર્થકારી અને અશુભ છે જે સપત્તિ
 ઉપર સર્વે લોકોનો સમાન રૂપે અધિકાર રહે તો લોકોમા પર
 સ્પર સહભાવની વૃદ્ધિ થઇ શકે છે સાથે જ સમાન રૂપવડે તે
 લોકો ઉત્પત્તિના માર્ગે પણ અગ્રેસર બની શકે છે જેમા સંદેહ
 નથી કારણ આધુનિક વિષમ વાતાવરણમા ચાલતા વિપરીત
 જમાનામા અર્થના આધાર પર માનવ-જીવનની સમીક્ષા થઇ
 રહી છે મધ્યયુગમા ધર્મના આધાર પર માનવ-જીવનનું સર્જ
 કન કરેલું હતું ધર્મના પ્રચારકોએ સર્વત્ર ધર્મદ્વારા એકતા,
 સમતા અને બહુત્વભાવ સ્થાપિત કરવાની ચેષ્ટા કરી ધનને
 એમણે ધર્મના માટે અનિષ્ટકારી તેમજ અવાચ્છનીય સમજ્યુ.
 એમણે દરેક સ્થાને એમજ કહ્યું કે—‘ અનર્થના જ સર્વેષા, દ્રવ્ય
 મેવ हि कारणम् ’ દ્રવ્ય જ બધા અનર્થોનું મૂળ કારણ છે

ધર્મના મૂળમા વિશ્વશ્રેષ્ઠ રહેવા છતાં પણ સસારમા અર્થના
 જ કારણે ધર્મવિદેષ વિક્રોધ અને અસહિષ્ણુતાનો પ્રચાર

થયો અને ઠેટલાય અત્યાચારો, ઉત્પીડન, તેમજ સહારક કુદૃત્ય બન્યા લોકોમાં ન સમતાની બાવના પણ રહી અને ન પરસ્પરનો ભ્રુત્વભાવ પણ રહ્યો આ બધુ શુ બની ગયું ? ધર્મની આડમાં મ પત્તિના પ્રલોભનને કારણે સ્વાર્થનું પોષણ કરવાથી જ, આ સ્વાર્થપરાયણોએ જ ધર્મના અગ-પ્રત્ય ગને છિન્ન-ભિન્ન કરી નાખ્યું સ્વાર્થો લોકોએ ધર્મના મૂળમાં પણ સ પ-ત્તિની ધૂત લગાવી દીધી, જેથી કરીને ધર્મમાં પણ સ ધર્મ થવાથી ધાર્મિકતાની માથે બધુત્વભાવ તેમજ સમાન બાવનાનો હાસ થઈ ગયો એથી જ બધુત્વ સમભાવના તેમજ ધાર્મિકતાના અસ્તિત્વની જો રક્ષા કરવી હોય તો પ્રત્યેક વ્યક્તિએ અનર્થ ઉત્પન્ન કરનારી સ પત્તિના પ્રલોભન તેમજ સ્વાર્થપરતાથી હ મેથા અલગ રહેવું જોઈએ

(૮) પારિવારિક અકુશ સારો છે.

પરિવર્તનના માર્ગમાં અગ્રેયર જનનાર, આ નવયુગના નવીન પ્રકાશમાં ફરનાગ સ્વચ્છ દમિય યુવક-યુવતીઓ ઘણું કરીને મમુદાયના અકુશમાં રહેવું જરૂરિયક માનતા નથી તેઓ પોતાને હ મેથા સ્વતન્ત્ર પથ પર જ ચાલવાનું પસંદ કરે છે અને પોતાની સ્વચ્છ દબરી ઉઠી ખલતાના બલ ઉપર જ પોતાના જીવનના સમસ્ત કાર્યો કરવા ઇચ્છે છે, પરંતુ એ પ્રાચીન મર્યાદાથી પ્રતિબૂળ હોવાને કારણે અહિંતકર છે એથી ફરેડ યુવક યુવતીના માટે સામુદાયિક અકુશની મોટામાં મોટી જઝરીઆવ છે મમુદાય-પરિવાર માનવવિકાસનું સગ્લ-ઉત્તમ સાધન તેમજ મહત્વશાળી સરથા છે એના અભાવમાં માનવશક્તિનો વિકાસ થયો સર્વથા અસંભવિત છે અન્યાન્ય હિતકર સાધનોના અતિરિક્ત પરિવાર સંગઠનનું પ્રાયમિક ચિહ્ન છે એથી આવનારી ઠેટલીયે ન સમભાવી ઠઠણ સમસ્યાઓ સહેલાઈથી ઉકલી જાય છે

ગૃહસ્થીઓની સામે ઠઈ ગૂંચો તેમજ અડચણો એવી ઉપસ્થિત થઈ જાય છે કે જેનો ઉકેલ પરિવાર વિના નથી થઈ

શકતો મનુષ્ય ઉત્પન્ન થવાથી જ માણસ નથી બની શકતો તે સમુદાયના અકુશમા ચાલતા ચાલતા આગળ મોટો બનવાથી મનુષ્ય બને છે અને પછી તે પોતાની માનવતાનો પરિચય જનતા સમક્ષ કરાવે છે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતામાં પણ કેટલીક વાતો એવી આવી પડે છે કે જે પરિવારના આશ્રય વિના મદ્દજ થઈ શકતી નથી એથી કરીને સ્વાભાવિક નિરકુશતા, માનસિક ચચ બતા અને અભ્યાસાગમ્ય દુર્વૃત્તિને રોડવાને માટે પ્રાણીમાત્રને અકુશમા અથવા એના આશ્રયમા રહીને માનવ બનવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એવું કરવાથી જ તે માનવ કહેવાઈ શકશે અને પોતાને વધારે ગૌરવાન્વિત કરી ઉન્નતિના શિખર પર સ્થાપિત કરવામા મમર્થ થઈ શકશે

(૯) સમયનું પરિવર્તન

પરિવર્તનશીલ મમથની સાધોસાધ સામયિક અન્ય વાતોમા પણ પરિવર્તન થઈ ગયું છે નીતિ, ધર્મ, વિનય, લજ્જત, સ્વભાવ, આચાર, વિચાર, બવ, બુદ્ધિ, આયુષ્ય વગેરે બધા પરિવર્તિત રૂપમા આજે દેખાઈ આવે છે એ જ પ્રમાણે ક્રોધ, અહંકાર, મત્સર, લાલચ તથા વિષયાકાંક્ષા આદિ દોષ પણ વધતા જવાની ખાતરી થઈ રહી છે એ દુર્વિધ્યોના કારણે આજે બાળ-વિક્રય, કન્યા-વિક્રય, બાળવિવાહ, વૃદ્ધવિવાહ, વિધવાવિવાહ અને આત્મહત્યા વગેરે વિવાહ આદિ ધર્મ અને જાતિનાશક ખોટી પ્રથાઓનો જન્મ થઈ ગયો છે તોઈ ઠવિએ પણ ઠીક જ કહ્યું છે કે—

મई लाज मरजाद सब लोढ़ बढ़ाई,
बचन चूक नर हुआ कुबद कलियुग में आई ।
लछमी पण मन स्वचियो दब इन्द्रामन बैठा,
इन्द्र पण ऊंचा गया, मेह पण पढ़या हेठा ।

પ્રમથ્યો પાપ ધર્મ નાળો, દુનિયા સે નાઠી ગયા,
કવિ ગદ્ કહે રે ઠાકુરા સતયુગ જાતા એવા ગયા ॥ ૧ ॥

(૧૦) દાન કદી પણ નિષ્કુળ નથી થતુ.

ચારણ, ભાટ, ચાચક, બ્રાહ્મણ, સેવક આદિને આપેલું દાન પોતાના યથને દેવાવે છે રાજા, મંત્રી વગેરેને આપેલું દાન આગરને વધારે છે તેમજ કાર્યને મદ્દગ કરે છે ધાર્મિક સંસ્થા એને આપેલું દાન પુણ્યવૃદ્ધિ કરે છે સુપાત્રને આપેલું દાન સુખમમૃદ્ધિને અર્પણ કરે છે એ પ્રમાણે દાન કદી નકામું નથી થતુ એનું કંઈ ને કંઈ ક્ષણ પણ અવશ્ય મળે છે જ શાલિભદ્રે પોતાના પાછલા ભવમા તપસ્વી મુનિને દાન આપેલું જેથી એમને આ ભવમા અક્ષય અને દિવ્ય સુખલોગ્ય સમૃદ્ધિ મળી- ધન્ટાણએ પોતાના પૂર્વભવમા સુપાત્રદાન આપેલું જેના કારણે એમને ઠેકાણે ઠેકાણે સામ્રાજ્ય, મુખલોગ અને ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શાસ્ત્રકાર પણ કહે છે કે—

નો તેસિં કુત્રિયવ દુઃખમસિલ આલોચણ પમુહ ।
નો મિલ્લેહ ઘર કમકનઢિયા દાસિવ તેસિં સિરી ॥
સોહગાદગુણા ચયતિ ન ગુણા વદ્ધવ તેસિં તણુ ।
જે દાણમ્મિ મમીહત્થજણે કુંઘતિ જત્ત જણા ॥ ૧ ॥

જે મર્માહિતાર્થજનક દાન દેવામા મદદ કરિણદ્ધ રહે છે એની માગે દોષાયમાન એવા દુષ્ટ કદી પણ નથી જણાતા, દામીની સમાન એના ઘરને લક્ષ્મી નથી છોડતી અને રસ્સી-દોરીથી બાધ્યા સમાન સોશામ્યાદિ શુભો એને કદી પણ નથી છોડતા

(૧૧) વીતરાગ સિવાય સૌ કોઈ દોષી છે.

સ સારમા સર્વ દોષોથી વિમુક્ત એક વીતરાગ જ છે ખાકીના બધા પ્રાણીઓ ઓછાવત્તા દોષોથી ભરેલા છે કોઈમા કંઈ તો કોઈમા કંઈ દોષ જરૂર જણાઈ આવે છે સ સારમા એવી કોઈ વ્યક્તિ નથી કે જેનામા કંઈ દોષ ન હોય. એથી કોઈના દોષ એકદને નિંદા, અપમાન અથવા દોષને નીચો જતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો તે સારા માણસોને માટે કદાપિ ઉચિત નથી કેટલાક અહ કારી મનુષ્યો ઘણું કરીને બીજાના દોષો પર દ્રષ્ટિ ફેરવે છે, પરંતુ પોતાની ત્રુટિઓ તેમને જણાતી નથી, જો સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી જોવાય તો પોતાની જીવનઘટનાઓમા ન માલૂમ કે કેટલી ત્રુટિઓ હશે, જે ઢોલ જેટલી પોલની પૂતિ કરે છે દોષ શુદ્ધ પુરોમા નથી પરંતુ દેવતાઓમા પણ દોષ જણાઈ આવે છે એક કવિવરે લખ્યું પણ છે કે—

લાહન ચન્દ મ તાપ દિગ્ગિદ મેં હૈ,
ચન્દન માહીં ફગિદ કો વાસો ।

પહિત નિર્ધન મૂર્ત મહાધની,
નારી હૈ મહાહઠ કો ઘરવાસો ॥

હિમ હિમાચલ સ્વારો હૈ વારિધિ,
ફેવકી કટક ફોટ કો પાસો ।

દેલો ઘરમસિંહ સવ કો હૈ દુલ્હ,
પાતે કોઝ કરો ન કાહુ કો હાસો ॥ ૧ ॥

(૧૨) કોઈ સૌ સન્તાપનો ઉત્પાદક છે.

કોઈ હ મેશા સ તાપનુ કારણ માનેલુ છે એ પુણ્યકર્મ

ધાર્યની રૂપરેખા અને માનવીય ગુણોનો સર્વ-નાશ કરનાર છે અનેક વિપત્તિઓ અને ઉદ્વેગોનો ફેલાવો રોગની જેમ અતિ શીઘ્રતાથી ફેલાવી દે છે ધર્મહાનિ, પુણ્યહાનિ, દ્રવ્યહાનિ, કુટુંબહાનિ અને ન માત્રમ કેટલીય હાનિઓ આ અનર્થના ઉત્પાદક દુર્ગુણથી થતી જાય છે, જેનો પાર જ નથી આવતો ક્રોધને તાબે થયેલા મનુષ્યમા ચેતનતા નામ માત્ર પણ નથી રહેતી તે આધળાથી પણ વધુ આધળો છે આત્મસાધનાના સુપથથી હઠાવનાર આ ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, અભિમાન, માયા, લોભચ આદિ અસખ્ય દોષોને ઉત્પન્ન કરીને સદાચાર, આસ્તિક્ય, શ્રદ્ધા, વિનય આદિ સદ્ગુણોનો નાશ કરવામા એક પક્ષની પણ વાગ લગાડતો નથી ક્રોધથી પ્રીતિનો, માનથી વિનયનો, માયાથી મિત્રતાનો અને લોભથી પ્રીતિ, વિનય અને મિત્રતા એ ત્રણેનો નાશ થાય છે અડાલ જાતિમા ઉત્પન્ન થનાર મનુષ્યને સુસરકારોવડે સુગતિ મળી શકે છે, પરંતુ ક્રોધરૂપી અડાલને ડોઇ પણ પ્રકારની સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થતી નથી ક્રોધીનું કરેલું તપ, જપ, દાન આદિ પુણ્યકર્મ પણ વિક્ષણ થાય છે શાસ્ત્રોમા કહ્યું છે કે—

ક્રોવો જલગોષ્ઠ વળં, દહહ તવ વજ્રગોષ્ઠ કુળહ મય ।

જીવ પક્ષિવહ મવે રણે, દુસિક્ષિવય તુરગોષ્ઠ ॥ ૧ ॥

જગલમા લાગેલા દાવાનલની સમાન ક્રોધ તપને જાળી દે છે, સર્પની પેઠે લય ઉત્પન્ન કરે છે અને અશિક્ષિત ઘોડાની જેમ પ્રાણીઓને સસારરૂપી લવના ગાઢ જગલમા છોડી દે છે

(૧૩) સસર્ગ પણ ગુણ દોષનું કારણ છે.

અંતરમ ય નિવસ્સ ય, દુષ્ટપિ સમાગયાહ મૂલાહ ।

સસર્ગીહ વિણટો, અવો નિવચ્ચનં પત્તો ॥ ૪૧ ॥

જહ નામ મહુરસલિલ, સાયરસલિલ કમેણ સપત્ત ।
 પાવેદ્ લોણમાન, મેલણદોમાણુમાવેણ ॥ ૪૨ ॥
 એવ રુ સીલવતો, અસીલવ તેહિં મીલિઓ સતો ।
 પાવેદ્ ગુણપરિહાણિ, મેલણદોસાણુમાવેણ ॥ ૪૩ ॥

આખો અને લીંબડો બને એક જ મૂલમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં સર્ગના દોષથી આખામાં પણ લીંબડાનો સ્વભાવ આવી જાય છે જેવી રીતે સ્વાદિષ્ટ મધુર પાણીવાળી નદીઓનું પાણી સમુદ્રમાં મળી જવાથી ખાર થઈ જાય છે, એ જ પ્રમાણે શીવ વાન પુરુષ કુશીલિયાઓની સોળતથી પોતાના ગુણોને મલિન અથવા સર્વનાશ કરી બેસે છે

—અભિધાનરાજેન્દ્ર, ભાગ ૩, પૃષ્ઠ ૫૧૮

(૧૪) અસયમીઓ વદન યોગ્ય નથી.

સયમ અને માનવગુણથી વિહીન મિથ્યાત્વી બનેને માતા, પિતા આદિ પણ કેમ ન હોય પરંતુ તેમને ધાર્મિક ભાવથી નમસ્કાર કરવા યોગ્ય નથી સામાજિક રીતિથી બલે તેમને વદન કરીએ તો ઠાંઈ પ્રકારે દુષણાયક નથી, પરંતુ એને ધર્મ-ચાર ન સમજવો જોઈએ હારિભદ્રીધાવશ્યક સૂત્ર ટીકાના અભિ પ્રાયથી અભિધાનરાજેન્દ્ર કાપના ત્રીજા ભાગના પૃષ્ઠ ૫૦૮ માં “કિંકરમ” શબ્દ પર લખેલું છે કે—

અસજય ન વદિજ્ઞા, માયર પિયર ગુરુ ।

સેનાવદ્ પસત્યાર, રાયણ દેવયાણિ ચ ॥ ૪ ॥

અસયમશીલ માતા, પિતા, કલાચાર્ય, સેનાપતિ, શાસ્ત્રા, રાજાઓ અને દેવતાઓને ધર્મશુદ્ધિથી વદન ન કરવું જોઈએ

સ સાર વ્યવહારથી વદન કરવામા કંઈ હરકન નથી સમ્યક્ત્વ ધર્મની અપેક્ષાએ વદન અધિકારીઓમા જે પ્રકારની વ્યક્તિઓ છે-એક ડરપોક અને બીજો નીડર ડરપોકોના માટે સાસારિક મર્યાદાથી વદન કરવાનું વિધાન છે જેમને કોઈ પ્રકારનો ભય નથી એમના માટે સાસારિક મર્યાદાથી પણ અસ જતીઓને વદન કરવું નિષિદ્ધ છે

(૧૫) સાહિત્યકારોનાં પરિશ્રમની સફલતા.

સાહિત્યકારોનો પરિશ્રમ ત્યારે સફળ માની શકાય કે જ્યારે તેઓ એમ જાણે કે એમની રચનાઓ વાંચીને અન્ય લોકોને અપૂર્વ આનંદ થાય એમા જ એમની કીર્તિ છે કે- બીજાઓ એમની દુતિઓદ્વારા જરાજરા આનંદ કરતા રહે, થોડીવારના માટે પોતાના દુષ્ટ-કષ્ટને ભૂલી જાય બીજાઓને પદદ્વિત કરીને, બીજાઓના મસ્તક નમાવીને, બીજાઓને પોતાના ગૌરવથી ભયભીન અને પીડિત કરીને, બીજાઓને શિથિલ કરીને જે લોકો પોતાનું ગૌરવ સ્થાપિત કરે છે એમની ક્ષમતા એની સાથે જ નહ ચંઈ જાય છે પરંતુ કલાકારોની આનંદમયી સૃષ્ટિ, પ્રકૃતિની આનંદમયી રચનાની સમાન કાયમી નવીન બની રહે છે તે હંમેશા જગતના કન્યાણુમા, સેવામા, સાત્વનામા, પથ-નિર્દર્શન અને મનો-વિનોદમા લાગી રહે છે એ જ એમની કીર્તિ છે અને એ જ એમનું ગૌરવ છે

—આજકાલ ૧ વર્ષ, ૧૦ મા ૦, ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૬

(૧૬) કાલની ગતિ ક્ષીપ્રગામી છે.

વસ્તુતઃ કાળની ગતિ ક્ષીપ્ર-ઝડપથી ચાલનારી છે તે એટલી

શીઘ્રનાથી ચાલી જાય છે કે એના પર અમારી દ્રષ્ટિ ઠરતી નથી
અમે ણધા મોહાવસ્થામાં પડ્યા જ રહ્યા છીએ અને એક એક
પણ, એક એક દિવસ અને એક એક વર્ષ કરતા અમારા જીવ
નને એક અવસ્થાથી બીજી અવસ્થામાં ચૂપચાપ લઈ જાય છે
પણ અમને એવું જરા પણ જ્ઞાન નથી રહેતું જ્યારે કોઈવાર
કોઈ એક વિશેષ ઘટનાથી અમને અમારી યથાર્થ અવસ્થાનું
જ્ઞાન થાય છે ત્યારે અમે અમારામાં વિલક્ષણ પરિવર્તન
થએલા દેખીને વિસ્મિત બની જઈએ છીએ એ વખતે અમને
ચિંતા થાય છે કે હવે વૃદ્ધાવસ્થા આવી ગઈ, હવે અમારે
અમારા જીવનનો હિસાબ પૂરો કરી લેવો જોઈએ હર્ષણુમાં
પ્રતિદિન અમે અમારું મુખ જોઈએ છીએ, પરંતુ અવસ્થાનો
પ્રભાવ એટલા અજાતરૂપથી થાય છે કે અમે અમારા મુખ પર
કોઈ પ્રકારનો ફેરફાર જોઈ શકતા નથી, પરંતુ પરિવર્તન તો
જરૂર થાય છે જ શરીરમાં પ્રથમની શક્તિ, નેત્રોમાં પ્રથમનું
તેજ, મનમાં પ્રથમનો ઉમંગ, પ્રથમની સ્ફૂર્તિ, પ્રથમનો પ્રેમ
નથી રહેતો—જેવો યુવાવસ્થામાં રહેતો હતો કેશ સફેદ થઈ
જાય છે, શરીર શિથિલ બની જાય છે, ચારે બાજુથી પદેશા
નીના પચુગલ વાગતા સંભળાય છે એટલું બધું હોવા છતાં
પણ માનસિક લાવચો પર કાળનો પ્રભાવ જરા પણ પડેલો
જણાતો નથી પરંતુ એનો વેગ તો જીવ પણ વધતો જ રહે
છે મન પોતાની ખુશીને માટે પોતાની મોહાવસ્થામાં ખેંચી
રાખવાને માટે કંઈ ને કંઈ ઉપાયો શોધવામાં જ સંલગ્ન રહે છે
કોઈક જ્ઞાની અને ભવબીર મનુષ્યોની રૂચિ ધર્મની અદર
બુકેલી જણાય છે, કારણ કે પ્રાચીન કાળમાં તો વૃદ્ધાવસ્થામાં
લોકો સંન્યાસ અથવા તપોભૂમિનો આશ્રય લઈને સાસારિક
કૃત્યોથી વિરક્ત બની જતા હતા

આ મનુષ્યનો માનેલો સિદ્ધાન્ત છે કે—તરુણાવસ્થામાં

મનુષ્યની અદર જે ચચળતા રહે છે તે વૃદ્ધાવસ્થામાં નથી રહેતી તરુણાવસ્થામાં જ્ઞાન અને વિચારોની એક પછી એક ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી હતી અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેની પરીક્ષા થાય છે જેનો તારણ્ય કાલ વિદ્યા મેળવવામાં નથી વીત્યો અથવા જે જ્ઞાન સંપાદન નથી કરી શક્યા, એમના માટે વૃદ્ધાવસ્થામાં આ અભાવની પૂર્તિનો અસંભવ જ છે વૃદ્ધાવસ્થામાં શિથિલ થવું અને એમાં દરેક તરહના કષ્ટવડે પીડાવું એ કાલચક્રનો જ અમિટ પ્રભાવ છે જે મનુષ્ય પહેલેથી જ જ્ઞાનોપાર્જન કરીને સસ્કારી જની જાય છે તે એના પ્રભાવમાં ધીરજપૂર્વક ધાર્મિક જીવનને સફળ બનાવી શકે છે અને સદ્ગતિનું પાત્ર જની જાય છે એનાથી ભિદ્ધતા બીજા મનુષ્યો જે મન્કારવિહીન હોય છે, તે ખાલી હાથે દુઃખ કરતા સસાર ચક્રમાં ગોળા ખાધા કરે છે, પરંતુ સદ્ગતિના પાત્ર જની શકતા નથી

(૧૭) હિન્દુ, ઇસાઈ અને ઇસ્લામધર્મના સિદ્ધાન્તો.

હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ—૧ હ મેશા જાધા કાર્યોમાં ધીરજ રાખો ૨ જાધાને ક્ષમા આપો ૩ ચિત્તને જૂરાં કામોમાં પ્રવૃત્ત ન થવા દો ૪ ચારી ન કરો ૫ મનને પવિત્ર અને વિશુદ્ધ રાખો ૬ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખો ૭ બુદ્ધિમાન બનો ૮ વિદ્યા ગ્રહણ કરો ૯ સત્યાઈનું પાલન કરો અને ૧૦ ક્રોધ ન કરો

ઇસાઈ (ખ્રિસ્તી) ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ—૧ મારી સામે બીજા દેવતાઓની પૂજા ન કરો ૨ મારી પ્રતિમા ન બનાવો અને એની સામે નમન ન કરો ૩ પ્રભુનું નામ બેકારપણે ન લો ૪ રવિવારના દિવસે ત્મરણ કરો આ દિવસને

પવિત્ર સમજો ૫ પિતા તથા માતાનો આદર કરો ૬ કોઈની હત્યા ન કરો ૭ પરસ્ત્રીગમન ન કરો ૮ ચોરી ન કરો ૯ આપણા પાડોશીની વિરુદ્ધ ખોટી સાક્ષી ન દો અને ૧૦ એની વસ્તુઓને લાવચ્છી ન જુઓ (પાડોશીની વસ્તુઓ પડાવી લેવાનો વિચાર ન કરો)

ઈસ્લામ-મુસલમાન ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ-૧ ઈશ્વર ની સાથે કોઈ વાતનો સંબંધ ન જોડો ૨ ચોરી ન કરો ૩ પરસ્ત્રીગમન ન કરો ૪ હત્યા ન કરો ૫ કોઈ નિરપરાધીને કોર્ટની સામે મરવાને માટે ન હાથ જોડો ૬ જાદુ ન બતાવો ૭ સૂફ-બ્યાજ ન લો ૮ નિરપરાધ સ્ત્રી ઉપર બળિયારનો હાથ ન લગાડો અને ૯ મુદ્દમા પાછા ન ભાગો

—સસાર, ૪ વર્ષ, ૨૬૧ સખ્યા, ૨૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૬ (કાશી)

(૧૮) વીશ માથુસો સાથે ઝવડો ન કરવો

૧ ધનવાન-પૂજપતિ ૨ બળવાન ૩ જ્ઞાનવાન ૪ તપસ્વી ૫ શીલવાન-બ્રહ્મચારી ૬ જાદુ પારિવારવાળો ૭ શુક્ર-ધર્મનો ઉપદેશ આપવા શિક્ષાદાતા ૮ રાજા ૯ ક્રોધ અહાલ ૧૦ જુગારી ૧૧ મુગલીખોર ૧૨ દુષ્ટ પુરુષ ૧૩ રોગી ૧૪ અભિમાનશીલ ૧૫ અસત્યભાષી ૧૬ સ્વાર્થલોભુષી ૧૭ બાળક ૧૮ વૃદ્ધ ૧૯ દાનવીર અને ૨૦ આપણાથો મોટો પુરુષ. એમની સાથે જૂલોને પણ કંઠાય ન કરવો જોઈએ એઓ રાષ્ટ્રમા આવીને બગાડતા અથવા વિપત્તિમા નાખતા વાર લગાડતા નથી એથી એ વિવાદ કરવાને યોગ્ય નથી, એનાથી હું મેશા દૂર જ રહેવું જોઈએ

(૧૯) આજનો વિષમ યુગ.

આજનો યુગ વિષમાતિવિષમ છે અને વિકરાળતાને માટે

સર્વવ્યાપી છે એક પછી એક એમ મ કટરૂપી કાળા વાદળાની ઘનઘોર ઘટાઓ જામી રહી છે જે માટે વિશ્વનુ વાતાવરણ અશાન્ત બનેલું છે ખીલુ બાબુ ધૂર્ત, લપટ તેમજ વચક શુકાઓની શુકાચાહીનું નગ્ન ચિત્ર સામે જ છે, જેથી આખા સસારની મુખશાંતિ અને ધર્મ ઉપર કઠોર એવા કુહાડાના ધા થઈ રહ્યા છે અને લોકો ઉપર ઘોર વિપત્તિયો લદાઈ રહી છે ત્રીલુ બાબુ વિલામી, ઉન્મૂળલ, આડબરપ્રિય, કુગુરુઓની ભરભાર છે, જે લોકોને ઉન્માર્ગગામી બનાવીને એમના જીવનને દુર્ગતિના માર્ગે ધકેલી રહ્યા છે એ જ પ્રમાણે યોધી બાબુ કુશિક્ષિત લોકો પોતાની કપોલકલ્પિત વિચાર-ધારાઓને વહાવતા એની આડમા સ્વયં જ્ઞાની અને મહાયોગી બનવાની ધૂનમા ઉન્મત્ત બન્યા છે આવી પરિસ્થિતિમા સત્ય માર્ગને યોધીને જગતને બતાવવો સહજ નથી પણ ભારે કઠણ છે વળી સત્ય માર્ગ પર ચાલનારા આદર્શ મહાત્માઓનો અત્યંત અભાવ આ સમારમા દેખાય છે, એ પણ આ વિષમ યુગની વિશેષતા છે

એ એક કુદરતી કાયદો છે કે-સસારમા હું મેશા નિ સાર વસ્તુ અધિક અને સાર વસ્તુ ઓછી થતી જાય છે જો કે આજે પણ વિરલ, રૂપથી આદર્શ, મહાત્મા, ભવશીરુ, જ્ઞાની અને વાસ્તવિક ધર્મની રૂપરેખા જગતમા વિદ્યમાન અવશ્ય છે વર્તમાન યુગમા એમનું અસ્તિત્વ ન હોવાનું માનવું તે ખરેખરી મૂર્ખાઈ અને ઉન્મૂળલતા છે પ્રભુ શ્રી મહાવીરનું શાસન ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી અવિચ્છિન્ન રૂપથી ચાલુ રહેશે, અને એમા ધર્મ તેમજ ધર્માત્માઓનું અસ્તિત્વ પણ કાયમ રહેશે, એથી જ આપણા બુદ્ધિબળવટે વિશુદ્ધ-દેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મની ઓળખ કરીને એની આરાધના, આત્મવિશ્વાસ તથા શ્રદ્ધા-પૂર્વક કરવી જોઈએ, જેથી ઉભય લોકમા આત્મકલ્યાણ થાય

વિશુદ્ધ દેવમા વીતરાગદેવ, સદ્ગુરુમા કચ્ચનકામિનીના ત્યાગી
પચમહાવ્રતધારી મુનિ અને સત્કર્મમા અહિસાત્મક પ્રવૃત્તિઓ
એ ત્રણ વાતો માનેલી છે શાસ્ત્રવિહિત અને સદા સર્વદા
પોતાના સ્વરૂપમા નિહિત રહેવી છે જો કે વ્યક્તિવિશેષમા આ
વિષયની કંઈક વિકૃત દશા દેખાતી હોય તો તે દોષ વ્યક્તિગત
સમજવા જોઈએ એનાથી કંઈ રત્નત્રયી દૂષિત નથી મનાતા
તે તો ત્રણે કાલમા અદૂષિત જ રહેશે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ સમ
જવું જોઈએ કે તેણે પોતાની વિકૃત દશાનું સરોધન કરવાનો
યથાસાધ્ય પ્રયત્ન કરતા રહેવું તથા રત્નત્રયનું પાલન કરતા
શીખવું જેથી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ થાય

(૨૦) ક્ષમાશીલતામા જ સર્વ ગુણો ગહે છે.

જે સુખ-દુઃખમા આનંદ માનતો નથી અને ગભરાતો નથી,
શત્રુ-મિત્ર પર જે સમભાવ રાખે છે, જે શત્રુ યા અપકારીનું
પણ કદી ખૂદ કરવાની ઇચ્છા કરતો નથી, એનું પણ બહુ ધાય
એમ ઇચ્છે છે, જે હુમેશા હુમખુણા ચહેરે રહે છે, કોઈ દિવસ
પણ કોપાવેશમા આવતો નથી અને કદી અભિમાન પણ
કરતો નથી, જીવ માત્રને જે અપનાવે છે અને અનીતિથી
તેમજ કુટિલ વ્યવહારોથી જે હુમેશા દુઃખ રહે છે, તે જ મનુષ્ય
ક્ષમાશીલ કહેવાય કે સસારમા ક્ષમાશીલ પુરુષને જ સર્વ
પ્રિયત્વ, પૂજ્યપદ અને આદર્શ ગુણ પ્રાપ્ત થાય કે પ્રભુ
મહાવીરસ્વામીએ અનેક ઉપસર્ગો અને અપમાનોની ઉપસ્થિતિમા
ક્ષમાશીલતાથી જ પરમાત્મા પદ પ્રાપ્ત કર્યું અને અર્જુનમાલીએ
અસદ્ય કષ્ટોને સહન કરતા કરતા આ ક્ષમાશીલતાથી સર્વજ્ઞ
બનીને અજરામર પદ મેળવ્યું ક્ષમા ગુણ મહત્વશાલી ગુણ છે
જેવી રીતે ઠંડો હથોડો ગરમ લોહાને ઘાટદાર બનાવી દે છે
તે જ પ્રમાણે ક્ષમાગુણ મનુષ્યને આદર્શ બનાવી દે છે પુરુષનું

આબૂપણુ ૩૫ છે, ૩૫નું આબૂપણુ જ્ઞાન છે અને જ્ઞાનનું આબૂ-
પણુ ક્ષમા છે ધર્મશાસ્ત્ર પણ કહે છે કે—

ક્ષમા અર્હિમા ક્ષમા ધર્મઃ, ક્ષમા ચેન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

ક્ષમા દયા ક્ષમા યજ્ઞઃ, ક્ષમા ધૈર્યમુદાહૃતમ્ ॥ ૧ ॥

ક્ષમાવાન પ્રાપ્તુયાત્સ્વર્ગે, ક્ષમાગાન્ પ્રાપ્તુયાદ્ યજ્ઞઃ ।

ક્ષમાગાન્ પ્રાપ્તુયાન્મોક્ષં, ક્ષમાત્રોમ્તીર્યમુચ્યતે ॥ ૨ ॥

—અહિંસા, ધર્મ, ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ, દયા, યજ્ઞ, ધૈર્ય એ
સર્વ ગુણો એક ક્ષમામા જ છે એના વિના બધું નકામું સમ
જવું લેઈએ ક્ષમાવાળો મનુષ્ય સ્વર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે, ક્ષમાવાળો
સ સાગમા ધણો બાપે યજ્ઞ મેળવી શકે છે, ક્ષમાવાળો અક્ષય-સુખ
સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે અને ક્ષમાવાળો જ તીર્થસ્વરૂપે મનાય છે

શુભે વધુ, જટગઠાટ કવો, અદેખાડ ઠગ્વી, કોઈના
શુષ્કને લેઈને મનમા મુકાવું, ઉગ્ર સ્વભાવ ગળવો, અગ્રેણા
ગેરું, દિલ્લો તપાસવા, પૃથ્-માસ ખાનાં જનવું, ચિહાવું,
ક ઠાથ ઉત્પન્ન કરવો, વાત વાતમા પોતાની હાવી જહાં જવું,
સુગંધીઓ જનવું, ઇચ્છા વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ, અપમાન અને નુક-
શાન કરવાના પ્રસંગ પણ માનસિક સ્વભાવને પોતાના અધિ
ઠાગમા ન ગળવો, ઈલાદિ સર્વ કાગલો ક્ષમાશુભના અગને
છિન્નભિન્ન કરવાવાળા છે એથી જ ક્ષમાવાન પુરુષોએ એ સર્વ
કાગલું સર્વથા છોડી દેવા લેઈએ આ પ્રકારનો ક્ષમા શુભ
મનુષ્યને પ્રગતિના પથમા છે એનામા વશીકરણપણાનો
પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરે છે એનામા વશીકરણપણાનો
મનોગથી જનાવે છે એનામા સાધ્ય માર્ગમા સરળ
પાછાદોએ લખ્યું છે

ક્ષમાફલમશક્તાનાં, શક્તાનાં ભૂષણ ક્ષમા !

ક્ષમા વશીકૃતિલોકે, ક્ષમયા કિં ન સિષ્યતિ ? ॥ ૧ ॥

શક્તિહીન પુરુષોનું બળ ક્ષમા છે, શક્તિશાળીનું ભૂષણ ક્ષમા છે અને દુનિયામાં ક્ષમા જ વશીકરણ છે એ સારમાં એવું કંઈ કાર્ય છે કે જે ક્ષમાથી સિદ્ધ ન થઈ શકે

(૨૧) કામદેવનું જ માળત્ય.

જેનું અગણિત દેવી-દેવતાઓ ઉપર આધિપત્ય છે તેઓ કામદેવની સામે આજ બિચી કરીને જોવાનું સાહસ પણ નથી કરી શકતા તે પોતાના લુજ્જળ, સત્તા અને અભિમાનની આગળ કોઈ ચીજને સમજતા નથી જે મહાશક્તિ, મહાધ્યાની, મહાતપસ્વી યોગી અને યોગીન્દ્રની ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે તે પણ કામ દેવના પ્રભાવગ્રસ્ત કરીને ઓછોથી અપમાનિત થતા થતા એમની પરિચર્યા-સન્માનમાં શુભામની જેમ કંઈવા વચનોને મહન કરતા રહે છે એથી એ સર્વતોમાન્ય સિદ્ધાંત છે કે-જેમણે કામદેવ પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે એણે આખા જગતને છતી લીધું છે અને જેમણે કામદેવની શુભામી કરી છે તે આખા જગતનો શુભામ બની ગયો છે મનુષ્યના ઉપર કામદેવનો પ્રભાવ તથા અત કરણમાં હલનચલન મચાવનારા એના કામજ પુષ્પબાણ ત્યારે પડે છે ત્યારે મનુષ્ય પોતાના સત્ય થથી વિચલિત બનીને એકાત્મવાસમાં સ્ત્રીઓની સાથે આલાપસલાપ અને પરિચય રાખે છે વસ્તુતઃ એકાત્મવાસ જ કામઉત્પાદક અને અનર્થકારી છે

કવિ કાલિદાસની અમર-ગાથા આ જ પણ વિશ્વમાં જાણીતી છે રાજા લોજની સલાનો આ કવીન્દ્ર એક દિવસ સલામાં તારાઓની વચ્ચે ચંદ્રની જેમ ચોભિત હતો દિવ્ય સિદ્ધાસન

પર બેઠેલા રાજા લોજે કવિ કાલિદાસને પૂછ્યું — “ મદ્દાકવે ! મનોમહિલાવિષયાવિતોઽપિ, કામસ્ય જનકા કા. ૧-કામને ઉત્પન્ન કરનારા મન, સ્ત્રી અને વિષયોત્પાદક સર્વ મામત્રી હાજર હોવા છતાં પણ એનો સાચો પિતા કોણ છે ? ” કાલિદાસ ઠંઠક વિચાર કરીને બોલ્યો કે- ‘ રાજન્ ! એ પ્રશ્નનો ઉત્તર હું આવતી કાલે સભામાં દર્શાવું ’ સભા વિસર્જન થઈ કાલિદાસ પોતાને ઘેર આવ્યા પુસ્તકો શોધી શોધીને યાદી ગયો પરંતુ પ્રશ્નનો સતોપકારક ઉત્તર કાલિદાસને ન મળ્યો ઘરમાં કાલિદાસની પુત્રી સિવાય બીજી કોઈ ન હતી પુત્રીનું નામ પ્રભાવતી હતું તે એ જ નગરમાં પરણાવેલી હતી પણ વળતોવળત પોતાના પિતાના ઘેર લોજનાદિ ગૃહકાર્ય કરવાને માટે આવતી જતી એણે જ્યારે પિતાને ચિંતાતુર જોયા ત્યારે પૂછ્યું કે-પિતાશ્રી ! આજે આપ લોજન પણ કરતા નથી અને ઉદામ કેમ જણાઓ છો ? શું વાત છે ? કાલિદાસે ઠંધુ-રાજાએ એક ટકલું પ્રશ્ન કર્યો છે, જેનો ઉત્તર આપવો બારે મુરકેવ છે અને સવારે સભામાં મારે એનો ઉત્તર આપવાનો છે કહો તો ખરા પિતાશ્રી ! એ કયો પ્રશ્ન છે ? પ્રભાવતીના પૂછવાથી કાલિદાસે કહ્યું “ કામદેવનો માથો પિતા કોણ છે ? એ જ પ્રશ્ન છે ” જેનો ઉત્તર શ્રદ્ધામાં પણ મળતો નથી

પ્રભાવતીએ કહ્યું-આપ લોજન કરી લો, એનો ઉત્તર હું માત્ર કાળે સભાની પહેલા આપને બતાવી દર્શાવું કાલિદાસને કંઈક ચાતવના મળી અને લોજન કરીને સૂઈ ગયો પ્રભાવતી સદાચારરતા અને વિદુષી જન્યા હતી એણે સંધ્યાસમયે કામોત્તેજક પદ્યોર્થથી એવું લોજન બનાવ્યું કે જેને બાંધને મનુષ્ય પોતાના મનને કબજે ન રાખી શકે અને સ્ત્રી વિના રહી ન શકે સંધ્યાસમયે કાલિદાસે એ લોજન કર્યું કેટલોક સમય વીત્યા પછી રાત્રિમાં કાલિદાસનું મન એટલું વિકૃત બની ગયું કે તે કામાધ બનીને જ્યાં પ્રભાવતી સૂતી હતી ત્યાં જઈને એનાથી

પોતાની વાસના પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પ્રભાવતીએ એને ખૂબ સમજાવ્યો. પણ બધું નિષ્ફળ ગયું. કીક જ કહ્યું છે કે- કામાધ મનુષ્યની બુદ્ધિ નષ્ટ થઈ જાય છે. એને ઉચિત, અનુચિત, કર્તવ્ય, અકર્તવ્ય અને મા, બેત, તેમજ પુત્રીનું જરા પણ જ્ઞાન નથી રહેતું. એનું એક માત્ર લક્ષ વામનાપૂર્તિ જ રહે છે.

નિરુપાય બનીને પ્રભાવતીએ કહ્યું કે-દીવો પ્રગટી રહ્યો છે. મનમા શરમ આવે છે. એથી પહેલાં દીવો તો બુઝાવી દો. કાલિ દાસ જેવો દીપક બુઝાવવાને માટે ગયો કે તરત જ પ્રભાવતી બીજા ઔરકામા જઈને તેના દરવાજા બંધ કરીને સૂઈ ગઈ. કાલિદાસે ત્યાં પણ દરવાજા ઉઘાડવાને માટે પ્રયત્ન કર્યો. માથું પછાડ્યું, લાલચો આપી અને મારી નાખવાનો બચ પણ બતાવ્યો, પરંતુ પ્રભાવતીએ કંઈ પણ ન સાંભળ્યું અને આખી રાત સૂઈ રહી. સૂર્યોદય થતા જ પ્રભાવતી પોતાની પથારીમાંથી ઉઠીને બહાર આવી અહીં કાલિદાસની વિકૃત લાવના મટી ગઈ હતી તે પ્રભાવતીને દેખીને બહુ શરમાઈ ગયો અને મનમા શોચવા લાગ્યો કે મેં ઘણું મોટું અન્યાય તેમજ પાપ કર્યું. જે પુત્રી સુશીલા ન હોત તો હું સસારમા મોડું બતાવવાને લાયક ન રહેત. હવે મને નરક સિવાય કોઈ ઠેકાણું નહીં મહે કાલિ દાસે પ્રભાવતી પાસે ક્ષમા માગી અને પ્રાયશ્ચિત્તના રૂપમા પ્રાણ-ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પ્રભાવતીએ કહ્યું વિવશતામા અના ચારની વિચારણા થાય તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન હોય આ બધો પ્રયત્ન મેં રાજાના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને માટે કર્યો હતો.

હવે આપને ઘણી સારી રીતે સમજાયું હશે કે-વાસ્તવિક રીતે કામદેવનો સાચો ઉપાદેશ-ગાપ એકાત છે. કામોત્તેજક પદાર્થોથી જો મન વિકૃત બની જાય, સ્ત્રી પણ પાસે જ હોય, પરંતુ તે જગાએ બીજો કોઈ મનુષ્ય વિદ્યમાન હોય તો માન

સિદ્ધ વિષયલાભમા કદી પણ કાર્યરૂપમા પરિણત થઈ શકતી નથી
વિકાર ભાવના એકાતમા જ વિકારપૂર્તિનો યોગ મળવાથી કાર્ય-
કારી હોય છે અશ્વનો ઉત્તર કાલિદાસની સમજમા આવી ગયો
અને સગામાં જઈને એણે એ જ ઉત્તર આપ્યો રાગ એ સાભ
ળીને ઘણો પ્રસન્ન થયો

કહેવાનો સારાથ એ જ છે કે-કામદેવનો પ્રભાવ ભારે વિચિત્ર
છે તે પ્રાણીમાત્રને ઉન્નત્ત જનાવ્યા વિના નથી રહેતો ચાહે
પિતા હો યા પુત્ર, ભાઈ હો યા અન્ય કોઈ સગાંધી, ચાહે
માતા હો યા પુત્રો, જાહેન હો યા અન્ય કોઈ સગાંધિની પર-
સ્પર એકાતમા એઓને મળવું યા વાર્તાલાપ કરવો સર્વથા
અનુચિત છે શાસ્ત્રકારોએ એથી જ પુરુષ તથા સ્ત્રીઓનું
એકાન્તમા મળવું નિષિદ્ધ કહેલ છે કે-

नैकान्ते समिलेत्कोऽपि, पुरुषो हि स्त्रिया सह ।

एकान्तमिलनं नैव, विवृतिश्च प्रजायते ॥ ૧ ॥

કોઈ પણ પુરુષને સ્ત્રીની માથે એકાન્તમા ન મળવું જોઈએ
કારણ કે સ્ત્રીઓથી એકાન્તમા મળવાનો પરિચય વધવાથી વિકાર
ભાવના ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતી નથી

जस्सेवमप्या उ हविज निच्छियओ ।

चइज्जदेह न हु घम्मसासणं ॥

त तारिस् न पइलति इदिआ ।

उर्वितवायां सुदसण गिरिं ॥ ૧ ॥

જે આત્માઓનો એવો દહ નિશ્ચય હોય કે ચાહે મારું
શરીર પડી જાય, મારું મૃત્યુ થઈ જાય પણ ધર્મની આજ્ઞા

જોનું ઉલ્લેખન કરીશ નહોં આવા આત્માઓને ઇન્દ્રિયો સયમ ધર્મથી વિચલિત કરી શકતી નથી જેમકે વટાળીઓ મેરુપ વૃત્તને ક્યારે પણ વિચલિત કરી શકતો નથી—હવાવી શકતો નથી.

—દશવેકાલિકસ્ત્ર-સૂત્રિકા ૧, ગાથા ૧૭

(૨૨) વિશ્વાસઘાતનું પરિણામ સારું ન જ હોય.

“વિશ્વાસઘાતી મહાપાપી” આ લોકાક્રિત એ જ બતાવે છે કે વિશ્વાસઘાત કરનાર માણસો મહાપાપી છે તે તેના પાપથી ઠોઠ ઠાળે પણ છૂટી શકતા નથી પ્રથમ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવો, પછી તેને ભારી નાખવો, તેની સાથે દગ્ગાગાળ કરવી, તેને કષ્ટમા પાડવો, તેની આજીવિકાનો નાશ કરવો, તેના સર્વ સ્વને લૂટી લેવું, તેની ઓનું સતીત્વ નષ્ટ કરવું કે ઓનું અપહરણ કરવું, નારદ વિદ્યા પ્રસારી તેના કુટુંબમા વિશ્વહ ઉત્પન્ન કરવો—આ બધા કારણો વિશ્વાસઘાતમાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે આવા કામ કરનારા માણસો આ લોકમા નિહનીય બને છે એટલું જ નહિ પરંતુ પરલોકમા પણ અનિષ્ટ ગતિને પામતા મહાદુઃખના બાગી બને છે

જે મતાન્તરિયો દયા, દાન પ્રતિભાપૂર્ણ કે દહેરા-દેવળ બનાવવા જેવા આત્મહિનકારી માર્ગનું ઉત્થાપન કરી મિથ્યાત્વી દેવી દેવતાની સેવા-માનતા કરાવી લોકોને અવળે માર્ગે દોરી રહ્યા કે દુર્ગતિપાત્ર બનાવી રહ્યા છે, તે પણ વિશ્વાસઘાતી છે આવી ઉત્સૂત્રપ્રતેષણા કરનાર મનાન્નરવાળીઓ સ્વપરને ખોટી ગતિમા નાખનારા છે, માટે જ વિશ્વાસઘાતી મહાપાપી કહેવાય છે જે લોકો બીજા લોકોની સાથે વિશ્વાસઘાત કરે છે તેનું આખરી પરિણામ કેવું મળે ? તે નીચેના ઉદાહરણથી સહેજે સમજણમા આવી જશે

વિજયપુર નગરમાં મહનસિ હ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે વીર હોવા છતાં પણ આમોદ-પ્રમોદમાં મસ્ત રહેતો હતો. પણ પ્રજાની જાલાજ કરતો ન હતો. તેને સુજાનસિ હ નામનો મંત્રી હતો. સાગ રાજ્યનો સાર તેના પર જ હતો. મંત્રીની ઉંમર લગભગ પચાસ વર્ષની હતી. મંત્રીએ મહનસિ હને બાળપણથી જ પાળી-પોષી મોટો કર્યો હતો. તેને રામદેવ નામનો સેનાપતિ હતો. તે મહાધૂર્ત અને કૃતઘ્ની હતો. તે મહનસિ હને મારી પોતે રાજા બનવાની ઇચ્છા એવતો હતો. રામદેવ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને માટે દુર્જનપુરના લીલ રાજા જલમસિ હને મળી ગયો, પણ છેવટે રામદેવનું રથેલું ધડ્યત્ર મંત્રી સુજાનસિ હના જાણવામાં આવી ગયું. રાજાને એ ઠાસથાનથી વાકેફ થઈ પછી રાજાએ તે માટે આનાકાનો ઠરી દીધી.

છેવટે અવસર જોઈ રામદેવ અને જલમસિ હ બંને વિજય પુર ઉપર ચઢી આવ્યા. બંને વચ્ચે યુદ્ધ શરૂ થયું. તેમાં દાનસિ હ રાજા માર્યો ગયો. મંત્રી બાળ રાજકુમાર તથા રાજ્ય માતાને લઈ ત્યાંથી તે જ રાત્રે નાશી છૂટ્યો ને દીનાપુર જઈ રહ્યો. ત્યાં રાજકુમારને શસ્ત્રવિદ્યા અને યુદ્ધવિદ્યા શિખવીને હુશિયાર કર્યો. જલમસિ હે વિજયપુરનો ગાદી પર પોતાના ભાઈ કૂરસિ હને બેમાથ્યો. રામદેવે કહ્યું કે-આ રાજગાદી મને કેમ ન આપી? પહેલાં આપણે શું શરત થઈ હતી? જલમસિ હે કહ્યું કે-જે માણસ પોતાના સ્વામીને છેતરે છે તે મહાપાપી ગણાય છે, માટે તું ગાદી લાવક ન ગણાય. ઉપરાંત સિપાઈઓને હુકમ કર્યો કે આ દુષ્ટને પકડી કેદખાનામાં પૂરી દો. આમ રામદેવ કેદખાનામાં પૂરાઈ મહાદુઃખને પામ્યો.

દુર્જન કૂરસિ હ રાજા થયો. પણ પછી અત્યંત અત્યાચાર કરવા લાગ્યો. પ્રજાનાં લોહી ચુસવા લાગ્યો. તેથી જનતામાં બહુ

અસતોષ દેવાયો મત્રી સુમનસિ હને બધી વાતની માફિતી મળી ગઈ અને તેણે પોતાના રાજકુમાર વીરેન્દ્રને બધી વસ્તુ સ્થિતિથી વાકેફ કર્યો અને કહ્યું કે હવે આપણે વેશ પરિવર્તન કરી વિજયપુર જઈએ તો સારું કહેવાય પછી સુમનસિ હ, રાજકુમાર અને રાજમાતા ત્રણે જણ તાપસવેશમાં વિજયપુર આવ્યા ત્યાં ત્યાં દુરતા સુમનસિ હે લોકોને કહ્યું- 'આજે આપણા ઉપર એક વિદેશી રાજાનું શાસન છે શરમની વાત છે કે-આપ જોમના અત્યાચારોને ચપચાપ સહન કરી રહ્યા છો જરા ધૈર્ય તાળી ઊભા રહી વિદેશી રાજમતાને હઠાવી તમારા ભૂતપૂર્વ મહારાજાના કુમારને શુ વિજયપુરનો શાસક બનાવવાની તમારા મા તાકાત નથી તે કુમાર વીરેન્દ્ર આ રહ્યો '

વીરે દ્રને ઓળખવાથી બધા લોકો 'રાજકુમાર વીરેન્દ્રની જય' 'મત્રી સુમનસિ હની જય' 'રાજમાતાની જય' નામ એકી સાથે બોલવા લાગ્યા, અને બધાએ એક સામળો હુમલો કરી દૂરસિ હને બગાડી મૂક્યો પછી વીરેન્દ્રને ગાદી પર બેસાડી રાજ બનાવ્યો વિશ્વાસઘાતી રામદેવને પ્રાણહંતી મળ આપી

કહેવાની મતલબ કે વિશ્વાસઘાતનું આખર પરિણામ સારું નથી રામદેવ સેનાધ્યક્ષે પોતાના સ્વામી સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો તો તેના દુઃસ્વરૂપે તે કેદખાનું લોગવતો અ તે પ્રાણહંત સુધીના દુઃખની સજા પામ્યો અને દુર્ગતિમાં ગયો એક કવિ લખે છે કે-

વિશ્વાસઘાતી ચોર ચુગલ, ઠગ લ પટ સોનાર,

છિનાલ ગણિકા અધમ નર, દબલુ ન કર પતિયાર ૧

વિશ્વાસઘાત કરનાર, ચોરી કરનાર, ઠગાર્થ કરનાર, લ પટ, સોની, બદચાલની સ્ત્રી, વેશ્યા, દુષ્ટ માણસ-એટલા જણોનો કાર્ષ ઠાળે વિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ

(૨૩) સ સારના પ્રાણીઓને સુખ ક્યાં છે ?

આયુર્વર્ષશત નૃણા પરિમિત રાત્રી તદર્થ ગત,
તસ્યાર્થસ્ય ચાર્ધમપર બાલત્વવૃદ્ધત્વયોઃ ।

શેષ વ્યાધિવિયોગદુઃસ્વસહિત સેવાદિભિર્નીયતે,
જીવે વારિતરક્તવુદ્વુદ્વસમે સૌખ્ય કુતઃ પ્રાણિનામ્ ? ॥૧॥

મનુષ્યનું આયુષ્ય સો વર્ષનું માનેલું છે તેમાંથી અર્ધું તો શાનમાં આપ્યું ગયું બાકી અર્ધામાંથી અર્ધું બાળપણ અને ઘડપણમાં ગયું અને શેષ રહ્યું તેમાં વ્યાધિ, વિયોગ, દુખ અને સેવા આદિમાં વીતાવ્યું. એ પ્રમાણે પ્રાણીના પરપોટાની જેમ મળેલા જીવનમાં માણસ વગેરે પ્રાણીઓને સુખ ક્યાંથી મળી શકે ?

એક પોશાલિક આખ્યાન છે કે—વિધાતાનો દરબાર બરાયે હતો મનુષ્ય, પક્ષી બધા લેગા થયા વિધાતાએ મનુષ્યોને આલીશ વર્ષનું આયુષ્ય આપ્યું મનુષ્ય બોલ્યો—હમણા જ હવે દરવું ગીળેલું છે, મઠાન મામશી લેગી કરેલી છે અને મળ લેવાનું શીખવાનું છે, તો આટલા આયુષ્યમાં શું થાય ? વધારે હોવું જોઈએ

વિધાતા—ગભરાઓ નહિ, અમારો હુકમ નિયત નથી હોતો કોઈ બીજા ફરિયાદીને આવવા દો પછી બધું ઠીક થઈ જશે

ઘોડો—સાહેબ ! અહીંતહીં દોડતા રહેવાથી અમને બહુ દુખ નડે છે એક ઘડીની પણ અમને શાંતિ મળતી નથી. ખાવાને સૂકું ઘાસ, રજકો અને ચણા પણ પૂરા મળતા નથી માટે અમારું આયુષ્ય ઓછું હોવું જોઈએ

વિધાતા—ઘોડાનું અર્ધું આયુષ્ય ઘટાડી મનુષ્યને આપવામા આવે છે, જેથી ઘોડાની હેરાનગતિ જોાછી થઈ જાય અને એ શાંતિથી પોતાનું જીવન ગુજારી શકે

બળદ—દયાળુ ! ગાડીએ જોતરાઈ, ઘાણીમા કે હળમા જોતરાઈ આખો દિવસ જહુ દુઃખમા પસાર કરવો પડે છે આટલી તકલીફ વેઠવા છતાં પણ ખાવાને માટે અને પીવાનું પાણી પણ ટાઈમસર મળતું નથી હમેશા ઘણી મજૂરી કરવી પડે છે માટે અમારું આયુષ્ય ઘટાડવું જોઈએ

વિધાતા—જાઓ, આનંદ કરો, તમારી શાંતિના માટે તમારું અર્ધું આયુષ્ય જોાણું ઠરી મનુષ્યને આપવામા આવે છે

બગલો—અરે મહારાજ ! મરી જઈએ છીએ નહીં અથવા મરોવરને કાંઈ હમેશા એક મીટ રાખી બેસવું પડે છે કડી અને તાપના દુઃખ વેઠીએ છીએ એ બે માછલી મિવાય જોરાક કંઈ મળી શકતો નથી કોઈ કોઈ વળતે તો ઉપવાસ પણ કરવો પડે ■ આવી દશામા અમારું લાણુ આયુષ્ય નકાસુ છે તેથી તે જોાણું કરવાની કૃપા કરો

વિધાતા—જો તમારે પણ એમ હોય તો તમારું અર્ધું આયુષ્ય ઘટાડી મનુષ્યને આપી દેવામા આવે છે (બગલો પ્રસન્ન થઈ આ-થો ગયો)

હવે મનુષ્યને પૂરું સો વર્ષનું આયુષ્ય મળી ગયું તેમા આનીશ તો તેના હક્કના જ ■ તેના અંદર મનુષ્ય મોટો થાય છે, પોતાને રહેવાના મકાનાદિ બનાવે છે, વ્યાપારાદિ લક્ષ્મી સચય કરે ■ અને મોજશોખ પણ કરે છે તે પછી તેને ઘોડાના વર્ષે લાણુ પડે છે તેમા તે ઘોડાની પેઠે દેશપરદેશમા

દોડાદોડ કરે છે પહાડો જેવી મુશ્કેલીઓનું ઉદ્ધાર કરે ॥ અને
કંઈ કેશભેડે ગોથા ખાધા કરે છે ત્યારબાદ બળદના વર્ષ આવે
છે તેમા તેને બળદિયાની જેમ બાળક બાળિકાઓની જવાબદારી-
ની ધુ સરીમા જોડાવું પડે છે લેલુદેલુની ઘસરપટ્ટીમા મુઝાવું
પડે છે ઊઠવા બેસવાની મુશ્કેલી અને ખાનપાન પચાવવાની
અશક્તિ વધારે વધી જાય છે સગાસબે ધી' અને પુત્રાદિના
શોકસતાપમા સપડાવું પડે છે ત્યારપછી બગલાના વેરસ
શરૂ થાય છે તેમા બગલાની પેઠે ટગ-ટગી લગાવીને, તુશ્ચાના
વેગમા તણાવું પડે છે. હાય ! હાય ! ! કરતા અહીંથી કૂચ
કરવી પડે છે એ આખ્યાનનું વાસ્તવિક રહસ્ય એ જ છે કે—

જે માણસ ખોતાના અવધાનકાળને રમત-ગમતમા, અર્થ
ઉપાર્જન કાળને લોગવિલાસમા અને ધર્મશાધન કાળને આળસ-
મા ખોઈ દે છે તેના સરખો સસારમા બીજો કોઈ મૂર્ખ
નથી, માટે નીચેના પદમા લખેલા વિચારોનો અમલ જીવનમા
અકિત કરી લેવો જોઈએ

પગલે પગલે સાવધ રહીને, પ્રેમલતા પ્રગટાવે જા,
અતરના અજવાળે વીરા, પથ તારો કાપે જા. પગલે ૧
કારા આવે, ઠકર આવે, ધામરખતી રેતી આવે,
ખાડાની ધારે ને ધારે, પૈયઃ ધારી આલ્યો જા. પગલે ૨,
હિમત તારી ખોતો ના, સ્વાર્થ સામે જોતો ના,
સગવડ સામે જોતો ના, શિસ્ત શાંતિ ને મુલેહનો,
પાક સૌને આપે જા, દુર્ગમ પથ કાપે જા પગલે ૩

૩ સાધ્વીઓ વ્યાખ્યાન વાંચી શકે

અત્યારના પરિવર્તનમય કાળની વિષમચત્રતાના પ્રભાવવશ જ્યારે સમસ્ત સ સારમા જ્ઞાનદીપક પર અજ્ઞાનતાના આવરણ છાઇ ગયા છે, અધાર્મિકતાની લીઝ અધીમા સુદૃઢ એલુ ધર્મ વૃક્ષ પણ ઉખડી જતું જણાય છે, નિર્દયતા અને અનાથારની પ્રયત્ન જવાલામા 'અહિંસા' અને 'સદ્ધર્મ' કર્માહિ સદુપદેશ મય સદાચાર' ભ્રમીભૂત થઇ રહ્યા છે, જે માનવો ગઈ કાલે માનવતાના પૂજારી હતા, તેજ માનવો આજે દાનવતાના દાસ બની, બીભત્સ વેશ ધારણ કરતા માનવતાની અધવચમા ચક્કર લગાવી રહ્યા છે, દુરાચારના મદમા ઉન્મત્ત બનેલા પુરુષો પોતાના પુરુષાત્તનનો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છે અને સ્ત્રીઓની સાથે નારકીય કુદૃત્ય કરી રહેલ છે એવી સ્થિતિમા ઉપર કહેલી દુ સ્થિતિના નિવારણને માટે જનમમાજમા, વાન્તવિક ધર્મના પ્રચાર તથા ધાર્મિક સ્થિરતાને માટે ખરેખર સર્વાન્તર્યામી બગ વાનુ સ્ત્રી લીધે કર જિનેશ્વરોએ સાધુ અને સાધ્વી એ બેને સઘ-સઘ્યા કાયમ કરી સદાના માટે વિશ્વકલ્યાણની ઉચ્ચતમ ભાવના પ્રદર્શિત કરી છે એ બેને સઘ્યાઓ સ સારમા પોતાના સદુપદેશમય સફલચનોદ્વારા ધાર્મિક ભગૃતિ આણવાની સાથે પોતાનુ પરમ પવિત્ર જીવન પાવન કરવામા જ પોતાના આ નશ્વર જીવનની પૂરી સાર્થકતા સમજે છે

એમણે પોતાના કર્તવ્ય અનુસાર ભાગવતી દીક્ષા લઈ, સાસારિક સર્વ ઉપાધિઓથી દૂર રહી સૌથી પ્રથમ સાધ્વાચાર દર્શાવનારા સાચા શાસ્ત્રોનો બલી રીતે અભ્યાસ કરવાની સાથે જ

ધાર્મિક, નિવૃત્તિસાધક, ઉપદેશપ્રદ, આગમ અને પ્રકીર્ણક થયોનો પણ અધ્યાસ કરવો જોઈએ ત્યાર પછી સપ્રદાયની મર્યાદાને અનુસરીને વર્ષાકાલ સિવાયના ઝાકીના સમયમા દરેક દેશ-ગામ-નગરોમા અપ્રતિબદ્ધ-અપ્રતિહત વિહાર કરતા રહેતા જૈન-અજૈન જનતામા પોતાના નિઃસ્વાર્થ-કાર્યાણકારી સદુપદેશદ્વારા ધાર્મિક જાગૃતિ કરવી જોઈએ જેથી દરેક નગર-ગામની પ્રત્યેક જૈન-અજૈન જનતાના હૃદયમા વાસ્તવિક રીતે જૈનધર્મના સદુપદેશમય સફલ્યનોના તીવ્ર પ્રભાવથી અક્ષીણ પ્રકાશદ્વારા સત્કર્મના અકુરો ઉત્પન્ન થાય, અને સમયાનુસાર તે નવપદ્ધવિત-ફલિત ણી જગતના સર્વ દોષોમા તે ફેલાય, એ જ એમના અભ્યસ્ત થયોનો, પવિત્ર જીવનનો, માધુત્વ તથા સાધ્વીત્વનો વાસ્તવિક સદુપયોગ છે, જેને કાર્યરૂપમા પરિણત કરવાનું દરેક સાધુ-સાધ્વીનું પરમ કર્તવ્ય છે

જે સાધુ-સાધ્વી મનસ્યેક, ઘચસ્યેક, કર્મણ્યેક મહાત્મનામ્ પદને પૂર્ણપણે ચરિતાર્થ કરે છે, તે જ સાચા મહાત્મા છે તેમના હૃદયમા ઝાહાર અને અદર એક જ રૂપ હોય છે એ પ્રકારે જેઓ ધાર્મિક નિયમ અનુસાર પોતાનું જીવન વ્યતીત કરતા સદા આગ્રહીલ છે, એવા વિશુદ્ધ સમગ્રી માધુ-માધ્વીઓના ઉપદેશનો પ્રભાવ જનતાના ‘હૃદયપટ’ ઉપર સારા રૂપે પડે જ છે અને એ સદુપદેશમય સફલ્યનોને હૃદયમા ધારણ કરીને ધાર્મિક ક્રિયા કાઠોમા પ્રવૃત્ત ણી પોતાના અને પોતાના સહવાસીઓના આત્માનું કલ્યાણ કરવામા સમર્થ બને છે એનાથી જિલ્દી રીતે “પોતે ખાચ કાકડી ને બીજાને દે આખડી” એ કહેવત અમલમા મૂકી જ્યાના ત્યા રહેવાવાળા છે જે પોતે સાધુના આચારનું પરિપાલન કરતા નથી, એમનો સદુપદેશ સામાન્ય લોકોમા પૂર્ણ રીતે ફળદાયી હોતો નથી એવા નામધારી સાધુઓને માટે આમ કહેવું અયોગ્ય નથી કે —

કહતે સો કરતે નહીં, મુંઢ કે પડે લવાર ।

કાલા મુલકા હોયગા, સૌંદ્ર કે દરવાર ॥ ૧ ॥

ખરેખર જે સાધુ—સાધ્વી સમાજમા પોતાના મર્યાદામય જીવનનું સાધુત્વ બતાવવાને માટે બાહ્યાંકગરમા કંઈક અશે ધર્મના નિયમોનું પાલન કરે છે અને અંદર મૃદુસ્થિઓથી પણ હલકી કોટિમા રહે છે, એવા સાધુ-સાધ્વી સમાજ સમક્ષ જોયા આસન પર બિરાજી જ્યારે પોતાના અજ્ઞાત હકાપણનું પ્રદર્શન કરતા “મગયતી સૂત્ર” જેવા મહાઅન્યનું આગ્યાન ભલે કરતા હોય, પરંતુ તેમનો પ્રભાવ, તેમની વિદ્વતાના પ્રભાવની સાથે, તેમના નામ માત્રના સાધુત્વનો પ્રભાવ, જરા પણ જનતાના હૃદયપટ પર અકિત થવો એ આકાશમા બગીચા કરવા સમાન સર્વથા અસંભવ અને અસંગત છે

સાધુ-સાધ્વી પોતાનો સાધુ આચાર સમયાનુસાર યથાવત્ પરિપાલન કરતા અને મર્યાદાપૂર્વક અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરતા જે સમાજમા પોતે ઉપદેશદ્વારા સદ્ધર્મનો પ્રચાર સર્વત્ર ન કરી શકે, તેમજ સદ્ધર્મથી અત્યુત થયેલી સન્માર્ગ ભૂલેલી જનતાને સન્માર્ગનું પ્રદર્શન ન કરાવી શકે તો તેમની જ્ઞાનસંપત્તિ, સાધુતા અને ધાર્મિક સંસ્થાઓની સંસ્થાપનાનું ફલ કંઈ પણ નહિ એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે—દરેક સંસ્થા કંઈ ને કંઈ ઉદ્દેશના માટે નિયત થયેલી હોય છે જો તે પોતાના ઉદ્દેશમા સફળ ન બની શકે તો તેનું અસ્તિત્વ ન હોવા જેવું જ છે એ જ નિયમ સાધુ-માધ્વી સંસ્થાના માટે પણ નિયત થયેલ છે જો કે સાધુ-માધ્વીના માટે જનતાને ઉપદેશ આપવો અને તેમને સન્માર્ગે વાળવા એટલું જ આવશ્યક છે, એટલું પોતાના સયમ ધર્મ અને સાધુ આચારનું પરિપાલન કરવું અને ત્યારે

જ તેમનું “સ્વયં તરસ્તારયિતુ સમર્થઃ” એ વાક્ય સાર્થક થઇ શકે, તે સિવાય નહિ

એ વાત તો સર્વમાન્ય અને નિશ્ચયપણે સિદ્ધ છે, કે-સ્રી-ઓમા એટલી જ કાર્યપટુતા, સહનશીલતા, યુદ્ધિકૌશલ્ય, વિચારશક્તિ, ક્રોધલતા, જ્ઞાન મેળવવાની ધગશ અને આકર્ષકતા છે, એટલી પુરુષોમા એવામા આવે છે તેનું કારણ એ છે કે-સ્રીઓ પુરુષોની સાથે પૂર્ણ સમાનતાનો અધિકાર લોગવે છે, પોતાના અધિકારની પૂર્તિને માટે પુરુષો પાસે સમાનહકની માગણી કરતી આવે છે જેમા પણ આજના પ્રગતિશીલ સ્વાતંત્ર્યના જમાનામા તો સ્રીઓ આ વિષયમા યુગજ આગળ વધી ગઇ છે અને વધે જાય છે કોઇ કોઇ કારણોમા સ્રીઓનો દરજ્જો પુરુષોથી પણ ઘણો ઊંચો છે સ્રીઓ પોતાના સત્તાનોને અથવા પોતાની સહચરીઓને સુધારી પણ શકે છે અને બગાડી પણ શકે છે તેઓ પોતાની સતતિમા અને પોતાના કુદુબ-કળીલામા સુઠર સરકારો દેડી તેઓને આદર્શતાના ઉચ્ચ શિખર પર વિરાજિત કરી શકે છે અને ચાહે તો અવનતિના ઊઠા અધારા કૂવામા પણ પાડી શકે છે આ જાળતમા તેમની રહેઠીકરણી, સહનશીલતા, આચારવિચાર અને સસર્ગના પ્રભાવની પૂરેપૂરી વિશેષતા માલમ પડે છે

વસ્તુતઃ વિચાર કરતા જણાય છે કે-સ્રીઓની વિકાસશક્તિનો નાશ કરનાર ખરેખર મનુષ્ય જ છે તે એમને ન તો આગળ વધવા દે કે ન એમનો વિકાસ થવા દે સ્રીઓને શુભામીની જ છદ્દોમા જકડી કંઠપુતળીની પેઠે નચાવવામા જ તે પોતાની મનુષ્યતા સમજે છે વિચાર કરે છે કે “એ સ્રીઓ ભણ્યે તો સમા અને મહોમા ભાષણ આપશે, ઘરમા વધારે ડહાપણ કરવા લાગશે, તો અમને કોણ પૂછશે ? એ સ્વતંત્ર બની આ

પ્રગતિશીલ જમાનાની સાથે સ્વતંત્રતાની પાળ લગાડી ન માલમ કયા બિડવા ઇચ્છે છે ? તે જાણર પડતી નથી નહીં નહીં, અમે શ્રીઓને કોઈ પણ રીતે આગળ નહિ વધવા દઈએ ક્યારેય બહાવીશુ નહિ કોઈ વાર કોઈ પણ કાર્યમા તેને હાથ નાખવા નહિ દઈએ ” બસ, પુરુષોના એ મેવા વિચારે જ શ્રીઓને માટે ઝેરરૂપ છે અને તેથી જ કોઈ પણ કાર્યમા તે આગળ વધી શકતી નથી અને પોતાની ઉન્નતિ પણ સાધી શકતી નથી

જો શ્રીઓને મર્યાદાપૂર્વકની સ્વતંત્રતા અપાય તો તેઓને પોતાના કાર્યની ઉપરેખાઓ વધારે સમુજ્જત બનાવવામા જરાપણ ઢીલ નહિ લાગે અને તે પોતાના આદર્શ શુષોનો પરિચય જનસમાજને સુદર રીતે આપી શકે જે શ્રીઓ સુશિક્ષિતા, સુશીલા, કર્તવ્યપરાયણ અને સુધારક શક્તિસ પત્તા હોય છે તેઓમા સાધ્વી શ્રીઓની શક્તિ તો તેથી પણ ઘણી વધારે હોય છે વળી તેઓ પોતાના પવિત્ર વિચારોદ્વારા સાધ્વીમ ઘની અગ્રે સર બનીને ચારિત્રધર્મનું પરિપાલન કરતા પોતાના સંચારિત્ર મય આદર્શ સદુપદેશથી કુમાર્ગગામી જનતાને સંમાર્ગાનુયાયિ ની બનાવવાની પૂરેપૂરી શક્તિ રાખે છે કયાનુયોગ ગ્રથોમાથી એવા ઠેકઠાચ ઉદાહરણ મળી આવે છે કે જેમાથી સાધ્વી શ્રીઓની મહત્તા અને અદ્ભુત વિદ્વતાનો પરિચય પ્રાપ્ત થાય છે

આજના આવા પ્રગતિશીલ જમાનામા પણ કોઈ વિષમ વાતાવરણમા આત્મલાઘી, અને પોતાની પતાકા ડીચી રાખવાના પિપાસુ, લોહુષી, આચાર્ય સાધુ અને એમના અધમકનો કહે છે કે સાધ્વીઓને માટે શાસ્ત્રોમા સૂત્રો શીખવાનો તેમજ જનસભાઓમા વ્યાખ્યાન આપવાનો નિષેધ કરેલો છે સાધ્વીઓ શ્રીસ્વભાવથી સાધારણ શુણ પ્રાપ્ત કરતા જ અભિમાનના આવે શમા આવી પોતાના ચારિત્રને અપવિત્ર બનાવે તેમજ સાધુ

ઓનો તિરસ્કાર તથા અપમાન કરવામા પણ અટકતી નથી, એટલા માટે જ એમને સૂત્રો શીખવાનો અને વ્યાખ્યાન વાચવાનો આદેશ આપવો તે અહિતકર અને અનુચિત છે

આવા પ્રકારની વાત કહેનારા લોક કા તો સૂત્રગ્ર થોથી અજાણ છે, કા તો જાણીજૂઝીને સાધ્વી સંસ્થાને નીચી પાડવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે અથવા તો આ સંસ્થાના વિકાસના વિદ્રોહી અને વિઘાતક છે એ લોકો સાધ્વીઓની સંસ્થામા જે દોષો ગતાવે છે તે દોષોથી પુરુષ કે સાધુ પણ મુક્ત નથી સંસારનો એ કુદરતી નિયમ છે કે જે—“ અધૂરો ઘડો છલકાય છે પૂર્ણ ભરેલો ઘડો કદી છલકાતો નથી ” સાધારણ મનુષ્યોની પેઠે આજઠાણના સાધુઓમા પણ ઘણા ભાગ એવો છે કે સાધારણ સામાન્ય શુભવિશેષથી પોતે પોતાને સ્વયં જ્ઞાની અને મહાવિદ્વાન્ માનવા લાગે છે સાથે જ અપમાન જ્ઞાનના કારણે ભારે અભિમાનમા દૂધ્યા સમાતા નથી શાસ્ત્રમા એવી વ્યક્તિઓની ગણતરમા કહ્યું છે કે—

સમ્પૂર્ણકુમ્મો ન કરોતિ શ્વદ મર્ધો ઘટો ઘોષમ્બુપૈતિ નૂનમ્ ।
વિદ્વાન્ કુલીનો ન કરોતિ ગર્વં, ગુણૈર્વિહીના ઘઘુ જલ્પયન્તિ ॥

જેવી રીતે પૂર્ણ ભરેલું પાત્ર શબ્દ કરતું નથી, પરંતુ અર્ધ ભરેલું વાસણ છલકાવાની સાથે શબ્દ કરે છે, એ જ પ્રમાણે કુલીન વિદ્વાન્ કદી પણ કોઈ અદ્વિતીય કાર્ય કરવા છતાં પણ ગર્વ કરતો નથી પણ તુચ્છ, શુભહીન હ મેશા ગડગડાટ કર્યે જાય છે એ પ્રકારની અંડ કહેવત હિંદી ભાષામા પણ પ્રચલિત છે કે—

મરા સો ફલકે નહીં, ફલકે સો હી અદ્દા ।

ઘોડા સો મૂકે નહીં, મૂકે સો હી ગદ્દા ॥ ૧ ॥

આ લોકવાયકા ઉપરની વ્યક્તિઓની બાબતમા સોજેસોજ આના ચરિતાર્થ થઈ શકે છે અસ્તુ પણ કહેવાનો સારાશ એ છે કે—સ સારમા સઘળા સીપુરુષ સરળા નથી હોતા તેમા સારા અને નરસા બને ટોળા વિદ્યમાન છે અને પોતાના સ્વ બાવાનુસાર તેઓ બલાઈ અને જુરાઈના કામો કરી રહેલ છે' એટલા માટે વ્યક્તિગત દોષોના કારણે આખા સમાજને અથવા તો આખી સંસ્થાને હુષિત માનવી એ કૃવળ મૂર્ખતા જ । પુનવાનેગ છે કે—કુદરતી નિયમાનુસાર બલાઈ જુરાઈની હુષિત હવા સાધુ સાધ્વીઓમા પણ આવી હોય, પરંતુ એ માટે એમને જ્ઞાન—સંપાદનથી વચિત રાખવી એ તો વધારે પતિત બનાવવાનું કારણ છે એથી જ માધ્વીઓને માટે જ્ઞાન—સંપાદન અને ઉપદેશ—પ્રદાન કોઈ પણ પ્રકારે અનુચિત નથી સાથે જ માધ્વી—સમાજની ઉપદેશક શક્તિનો અને યતા જતા વિકાસનો આ પ્રકારે નાશ કરવો પણ ઠીક નથી જો સાધ્વીમમાજ શિક્ષિત ન હોય, જ્ઞાન મેળવવાની એટા ન કરે, ઉપદેશક કાગનો અભ્યાસ ન કરે, વળી જનસમાજમા ઉપદેશ—પ્રદાન ન કરે, તો એમની સાધ્વી સઘનો સ્થાપનાનો ઉદ્દેશ શી રીતે સફળ થાય ? વ્યક્તિગત વેરછેર કે પોતાના સ્વાર્થના કારણથી આખા સમાજના અગ્ર પર દોષારોપ આપવો કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી

કલ્પસૂત્ર ટીકાના સ્થવિરાવલી અધિકારના વજ્રસ્વામી ચરિત્રમા લખેલ । કે—છ માસની અવસ્થાવાળા વજ્રસ્વામીને લઈને શ્રાવિકાઓ સાધ્વીઓ પાસે ઉપાશ્રમા ગઈ, અને વજ્રને શય્યામા સુવાકીને તેમની પાસે બેઠી એ વખતે સાધ્વીઓ અચ્ચાર અગ બણતી હતી અને તેનું પુનરાવર્તન કરી રહી હતી તે સાંભળવા માત્રથી વજ્રસ્વામીને અચ્ચાર અગ મુખપાઠ થઈ ગયા આવી પ્રમાણિક અને સુક્તિયુક્ત કથનથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે—સાધ્વીઓને અચ્ચાર અગનો અભ્યાસ કરવાની આશા

શાસ્ત્રવિહિત છે ત્યારે શાસ્ત્રોમા એ બધાવાની આજ્ઞા આપેલી છે, તો સૂત્રો બધાવા, બધાવવાનું પણ સ્વતા સિદ્ધ જ થઈ જાય છે, કારણ કે અભ્યાસના થયેને બધાવવાથી અને મનન કરવાથી જ તેની પૂર્ણ સફળતા થાય છે સાધ્વી સમાજ ઉપર પઠન, પાઠન અને બ્યાખ્યાનાદિ જોજો ન સખી શકાય, તો તેમનું શીખેલું જ્ઞાન બૂલબૂલામણીની રમત જેવું જાની જાય તે સાથે જ “નવગપાણુ ગયતાનનુ ઘર છે” એ કહેવત પ્રમાણે સાધ્વીઓ નકામી બેસી, સામારિક હંતકથાઓમા પોતાના અમૂલ્ય સમયને તેમજ સયમ ધર્મને જોઇ બેસે એટલું જ નહિ પરંતુ હંતકથાઓની અસરથી વિકૃત માનસ થઈ જશે તે પોતાના મનુષ્યતાના સફળતાને નષ્ટબ્રહ્મ કરી દુઃસદ્ધા દુર્ગતિને આમ ત્રણ પણ આપી દેશે એ માટે અભ્યાસના થયેનો વિકાસ કરવાને માટે પઠન, પાઠન અને બ્યાખ્યાન આપવાની એટલી જ જરૂરિયાત છે, જેટલી પોતાના જીવન-રક્ષણની અને માનવીય ગુણ મેળવવાની છે

સાધુ સમાજ પાસેથી સ્ત્રી-શ્રાવિકા-જગતને બ્યાખ્યાન સાબળવા સિવાય કોઈ બીજો લાભ હોવો તે કેવળ અમભવ છે, કારણ કે સ્ત્રીઓ સ્વભાવથી જ સક્રિયતરીલા હોય છે એવું કારણ એ છે કે-તે સાધુઓ પાસેથી નથી કંઈ શીખી શકતી, અને નથી હૃદય ખોલીને કોઈ વાતનો નિર્ણય કરી શકતી તે માથે સાધુઓની સાથે વિશેષ હરવાહરવાથી સ્ત્રીઓને લોકાપવાદની પણ બીક રહે છે એવી પરિસ્થિતિમા સાધુ સમાજ શ્રાવિકા-સ સારને માટે વધુ લાભદાયક નથી સાધ્વીઓની પાસે સ્ત્રીઓ નિ સંકોચ પ્રતિકંભણાદિ ક્રિયા માધ્વી સૂત્રપાઠોનો સારી રીતે અભ્યાસ કરી, સિદ્ધાન્ત વિષયક જીવ અજીવાદિ તત્ત્વોનું વિવેચન પૂર્ણરૂપે મેળવી, સ સાર સુધારાના વિષયોનો પણ નિર્ણય પ્રાપ્ત કરી શકે છે એમના હૃદય પટ ઉપર સાધ્વીઓના ઉપદેશનો પ્રભાવ પણ વધુ પડી શકે છે એ માટે જ સ્ત્રી-સ સાર ઉપર સાધુ

ઓની અપેક્ષાએ સાધ્વી સ્વસ્થા વધારે ઉપકારક અને સુધારક છે એ અપેક્ષાને લક્ષ્યમાં રાખીને જો વિચાર કરીએ તો પણ સાધ્વીઓને બળુવું, બળાવવું અને ઉપદેશ-પ્રદાન કરવું નિર્ણયક નથી, પરંતુ અપેક્ષાકૃત સાર્થક જ છે

કાળની ગતિ મહાન્ ફેરફારવાળી છે અને તેની સાથે જ તેને અનુમરીને માનવ સમાજનું પરિવર્તન થાય, એ પણ સ્વાભાવિક છે વર્તમાન કાળમાં એક તરફ જૈનસમાજ વધારે ભાગે જ્ઞાનથી વ્યથિત છે બીજી તરફ યોગ્ય સયમી સાધુ સાધ્વીઓની સખ્યા નહિ જેવી છે એવી જ રીતે જૈન જનતા નાના મોટા ગામોમાં અહિં તહિ ફેલાયેલ છે બીજી માધુઓનો મોટો ભાગ, મોટા મોટા શહેરો અથવા નગરોમાં જ પડી રહેવાનું પસંદ કરે છે શહેરોની તડાકફડાકની આગળ જ્ઞાનશૂન્ય એવા નાના ગામડા કયાથી પસંદ આવે ? એનું કારણ એ છે કે-આજકાલના લોકોપી સાધુઓ પ્રાયઃ કાયમી શહેરોમાં જ આતુર્ભાસ રહે છે અને શહેરોમાં જ વધારે પડાવ રાખે છે એના દુષ્પરિણામ રૂપમાં નાના નાના ગામોની જનતાને નથી તો સાધુઓનો યોગ મળતો, કે નથી સાધુ ધર્મ સાધના કરવાનો ઉચિત માર્ગ મળતો તેઓ પોતાના જીવનની સાર્થકતા કરવામાં ખરેખર પછાત રહી જાય છે બીજી સાધુ સાધ્વીઓ વિના તેમની ધર્મપિપાસા પૂર્ણ પ્રકારે શાત ન થવાથી છેવટે ગિચારા વિવશ બની અન્ય મતાવલ્લ મળીઓના રૂઢિવાદી ધર્મને પોતાનું ધર્મક્ષેત્ર બનાવી લે છે જેમકે—પ્રાચીન સમયમાં ભાસ્તવર્ષની આધુનિક સરાક, પાલીવાલ, જાગડા, ઠલસુરીવ શીય-કલવાર આદિ કેટલીય જાતિઓ જૈન મતાવલ્લમળી હતી પરંતુ તે સાધુ-સમાજમાં ન મળવાના કારણથી ધર્માન્તર જાતિઓમાં યા અન્ય ધર્મોમાં સેજસેજ થઈ ગઈ છે ઉપરની વિષમ દૃશ્યિતિને ધ્યાનમાં રાખીને જો નાના નાના ગામોમાં ત્રણત્રણ, ચચ્યાર સાધુ સાધ્વીઓનો વિહાર કે આતુર્ભાસ

થતો હોય તો ત્યાની જૈન જનતાને મહાન ધાર્મિક લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે, આમા સાધુસમાજને અણુભાત્રની હાનિ નથી, બિલકુલ આમ કરવાથી તો એમનું વધારે ગૌરવ સચવાય છે

સાધ્વીજીવે સલામા વ્યાખ્યાન દેવાના વિષયમા શાસ્ત્રકાર મહર્ષિજીનું શું ફરમાન છે ? પ્રસંગોપાત્ત આ વિષય પર જો થોડું થાણું વિવેચન કરી શકાય તો, અનુપયુક્ત તથા અપ્રામાણિક નહિ ગણાય વિવેચન કરવાથી એ પણ ખજાર પડી જાય કે સાધ્વીજીવે વ્યાખ્યાન આપવાના અગ્રધમા વિરોધી લોકોનું કહેવું કયા સુધી સત્યના રસ્તા પર છે ? વગરવિચારે-સમજે કોઈ પણ વસ્તુસ્થિતિના વિષયમા કલ્પિત વિચારો ફળદાયી નથી હોતા એની સિદ્ધિને માટે જ્યા સુધી શાસ્ત્રીય પ્રમાણ ન મળે ત્યા સુધી કલ્પિત વિચારો કેવળ કલ્પના માત્ર સમજાય છે

बुद्धिमिर्बोधिताना स्त्रीणां विंशतिः एकसमयेन सिध्यति ।
बुद्धिमिर्बोधितानामेव सामान्यतः पुरुषादीनां विंशतिपृथ-
क्चनम् ॥ बुद्धिश्च मल्लिह्वामी प्रभृतिका तीर्थकरी सामान्यसाध्व-
दिका वा ॥ श्रीदेवेन्द्रसरिरचित-“ सिद्धपञ्चाशिकावचूर्णि ”

સાધ્વીજીવે જોધ પામેલ એક સમયમા વીસ સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વીસથી વધુ સિદ્ધ થાય છે અર્થાત્ કર્મક્ષય કરી મોક્ષ મેળવે છે અહીં “ બુદ્ધિ ” શબ્દથી શ્રી મલ્લિહ્વામી આદિ સ્ત્રી તીર્થ કરી અને સામાન્ય સાધ્વીજીવે ગ્રહણ કરવું જોઈએ

બુદ્ધિતીર્થકરી વા સામાન્ય સાધ્વી તેના પ્રતિજોધથી વીસ સ્ત્રી બીજઈ, સામાન્ય પ્રકારઈ પુરુષ સ્ત્રી નપુસક સર્વ વીસ પૃથક્ત્વ બીજઈ ગાથા ૨૨ ગી

—‘સિદ્ધ પંચાશિકા સત્રજાલાવબોધ’ લિખિત પત્ર ૬

ચિરન્તનાચાર્યરચિત સિદ્ધપ્રાબૂત આદિ પ્રમાણિક, સર્વ માન્ય ગ્રંથોમા પણ આવી જ રીતનો ઉલ્લેખ કરવામા આવેલ છે જો સાધ્વીઓને વ્યાખ્યાન દેવાનો નિષેધ હોય તો ઉક્ત ઉલ્લેખ કરવાની આવશ્યકતા કયાથી હોય ? એથી જ સાધ્વી આડે કેવળજ્ઞાન પામેવો હોય, અથવા તો કેવળજ્ઞાન રહિત હોય તો પણ તે વ્યાખ્યાન આપી શકે છે અને તેમના પ્રતિબોધથી સ્ત્રી-પુરુષ બંને પોતાના કર્મ ક્ષય કરીને અજરામર એવા મોક્ષ-શુષ્પના વિલાસી બની શકે છે

બુદ્ધિશબ્દેન તીર્થકર્યઃ સામાન્યસાધ્વ્યશ્ચોચ્યન્તે । તત્ર તીર્થકરીણામુપદેશે વિચાર एव नास्ति । સામાન્યસાધ્વીના તુ યદ્યપિ કેવલશ્રાદ્ધાના પુરસ્તાદુપદેશનિષેધસ્તથાપિ શ્રાદ્ધી મિથિતાના કારણે કેવલનાં પુરુષાણા ચ પુરસ્તાદુપદેશ સમ્મત્યપીતિ ન કાપ્યનુપપત્તિરિતિ ।

વેદ્યચન્દ્ર લાલભાઈ જૈન-પુસ્તકોદ્યાર સંસ્થાનું પ્રકાશિત-
“સેનપ્રશ્ન”

બુદ્ધિ શબ્દથી સ્ત્રી તીર્થ કરી અને સામાન્ય સાધ્વી બંનેનું અહુણ કરેલ છે એમા સ્ત્રી તીર્થ કરીના ઉપદેશ દેવાના વિષયમા કોઈ જાતનો વિચાર નથી પરંતુ સામાન્ય સાધ્વીઓને જો કે એકલા પુરુષો-શ્રાવકોની સલામા ઉપદેશ આપવાનો નિષેધ છે, તો પણ શ્રાવિકામિશ્રિત શ્રાવકોની સલામા સાધ્વીઓને ઉપદેશ દેવાની જરૂર જણાય તેમા કોઈ પણ જાતનો દોષ નથી

બુદ્ધિ શબ્દે કરી તીર્થ કરીઓ અને સામાન્ય સાધ્વીઓ કહેવાય છે તેમા તીર્થ કરીના ઉપદેશમા તો વિચાર કરવાનો જ નથી અને સામાન્ય સાધ્વીઓને તો જો કે કેવલ શ્રાવકો પાસે

ઉપદેશનો નિષેધ છે તો પણ શ્રાવિકામિશિત શ્રાવકોને અને કારણે એકલા શ્રાવકોને ઉપદેશનો સભવ છે માટે કોઈ અધારિત વાત નથી

વિજયકુશુદસૂરિરચિત ‘ શ્રી સેનપ્રશ્નસારસ ગ્રંથ ’

ઉલ્લાસ ૩, પૃષ્ઠ ૨૩૦

“ સેનપ્રશ્ન ” ગ્રંથકર્તાનો એ આશય છે કે-કેવળ પુરુષોની સભામાં સાધ્વીઓને વ્યાખ્યાન આપવું તેનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે, પરંતુ સ્ત્રી-પુરુષની એકઠી સભામાં વ્યાખ્યાન દેવામાં કોઈ પણ જાતનો દોષ નથી કોઈ કારણપર ફક્ત પુરુષોની સભામાં જ વ્યાખ્યાન આપવાની જરૂરીયાત જણાય છે, પરંતુ એ આશા અપવાદવાળી હોવાથી હું મેંશા કાર્યરૂપમાં પરિણત કરવી યોગ્ય નથી આ ઉલ્લેખથી એ વાત રપદ જણાય કે-કારણના અવસરને છોડીને પણ પુરુષ અથવા સ્ત્રી બંનેની સભામાં સાધ્વીઓને વ્યાખ્યાન દેવામાં કોઈ જાતનો દોષ નથી એવર્ષિ ગણિના પૂછવાથી “ સાધ્વી શ્રાધ્ધાનામાત્રે વ્યાખ્યાન ન કરોતીત્યક્તતણિ કુત્ર પ્રયે સન્તિ ? ” આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રી હીરવિજયસૂરિજી મહારાજ લખે છે કે—

દશવૈકાલિકવૃત્તિપ્રમુલ્લગ્રન્થે યતિઃ કેવલ શ્રાદ્ધીમમાત્રે વ્યાખ્યાન ન કરોતિ રાગહેતુત્વાદિત્યુક્તમન્તિ । एतदनुसारेण साध्व्योऽपि श्राद्धसमाग्रे व्याख्यान न करोति रागहेतुत्वादिति ज्ञायते ।
કીર્તિવિજયસપ્રદીત—“ હીરપ્રશ્નોત્તરાણિ ”

શ્રી દશવૈકાલિકવૃત્તિ આદિ ગ્રંથોમાં “ સાધુને કેવળ શ્રાવિકાઓની સભામાં અને સાધ્વીઓને ફક્ત શ્રાવકોની સભામાં વ્યાખ્યાન ન આપવું જોઈએ, કારણ કે તેમાં રાગ ઉત્પન્ન થાય

■ ” એના પ્રત્યુત્તરમા એકલી સીઓની સભામા સાધુઓ અને એકલા પુરુષોની સભામા સાધ્વીઓને વ્યાખ્યાન દેવાનો નિષેધ કહ્યો ■ પણ સી—પુરુષ મિશ્રિત સભામા વ્યાખ્યાન દેવાનો નિષેધ નથી

સાધ્વી શ્રાવકોની સભા સમક્ષ વ્યાખ્યાન ન કરે એવા અક્ષરો કયા અર્થમા છે ? ઉત્તર—દશવૈકલિક ટીકા વિગેરે અર્થની અદર સાધુ રાગના હેતુરૂપ હોવાથી કેવલ શ્રાવિકાની સભા આગત વ્યાખ્યાન ન કરે એમ કહ્યું છે આ પ્રકારે સાધ્વી પણ રાગના હેતુરૂપ હોવાથી કેવલ શ્રાવકોની સભા સમક્ષ વ્યાખ્યાન ન કરે એમ જણાય છે

શ્રી ચિદાનંદવિજયરચિત—હીરમ્મશોત્તરાનુવાદ, પૃષ્ઠ ૧૧૫

એક સી કે અનેક સીઓની સભામા કયા કહેવાથી—ધર્મો પદેશ દેવાથી વારેવારે સીઓનો પગિચા વધે છે અને એથી પ્રેમાકુર સ્ફુરિત થતા માનસિક ભાવના વિદ્યુત બને છે તે સાથે વિદ્યુત ભાવનાની પુષ્ટિને માટે સીઓને પોતાના કુટિલ પાશમા ફસાવીને બ્રહ્મચર્ય, સમાધિસ્થાન આદિ પોતાના પરમ પવિત્ર આરિત્રધર્મથી બ્રહ્મ બની જાય છે અને એ જ વાત એક પુરુષ કે અનેક પુરુષોની સભામા કયા કહેવાના વિષયમા સાધ્વીઓને માટે ઉત્પન્ન થવા સભવ છે એ માટે વિજયવિમલગણિએ પોતાની જાતે રચેલ “ગચ્છાચાર પદ્મજાની બૃહત્-ટીકા” મા લખેલું છે કે—

“યથા સાધવાઃ કેવલાના સ્ત્રીણામગ્રે ધર્મકથા ન કથયન્તિ, તથા સાખ્યોઽપિ કેવલાના પુરુષાણામગ્રે ધર્મકથા ન કથયન્તિ ।”

“જેવી રીતે એકલી સીઓની સભામા સાધુઓએ ધર્મકથા

ન કહેવી જોઈએ તેવી જ રીતે જોકલા પુરુષોની સભામાં સાધ્વી
જોએ પણ ધર્મકથા ન કરવી જોઈએ.” જોના પણ એ જ
સારાથ છે કે-શ્રી પુરુષોની મિશ્રિત સભામાં સાધ્વીજો
ધર્મોપદેશ આપે તો કોઈ પ્રકારનો વાઘો નથી એ જ રીતે સાધુ
શ્રુત પુરુષોની સભામાં અને સાધ્વી કેવળ સ્ત્રીઓની સભામાં
ધર્મોપદેશ આપતા હોય તો જોમાં પણ કોઈ પ્રકારનો હોપ નથી
અને એ માર્ગ શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ પણ છે, શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ નથી

હીરપ્રક્ષોત્તરાનુવાદના ૬૫ મા નખરના નોટમાં તેના
અનુવાદકર્તાએ લખેલ છે કે ‘ સ ૧૧૬૨ મા રચાયેલ જીવાનુ
શાસન શ્રદ્ધમાં સાધ્વીજોને બ્યાખ્યાન કરવાનો નિષેધ કયો
છે ’ જોના પર આસ સમજવાનું કે જીવાનુશાસન કર્તાના
ધણા પહેલા થયેલા દશવૈકલિકજૂહટ્ટીકાના કર્તા હરિભદ્રસૂરી
શ્વરજી મહારાજે જ્યારે સ્ત્રી-પુરુષમિશ્રિત સભામાં સાધ્વીજોને
બ્યાખ્યાન આપવાની છૂટ આપી છે ત્યારે જીવાનુશાસનનો
નિષેધ જ્યેષ્ઠાતિક નહીં, આપેક્ષિક છે માટે નોટકારનું લખવું
સાધ્વી સંસ્થાના વિકાશનો ધાતક કે કપોલકલ્પિત સમજવું,
તે માનવા લાયક નથી

જૈન-શાસ્ત્રનું અવલોકન અને મનન કરવાથી માલમ પડે
છે કે-પચમહાવ્રત, પચ સમિતિ, ત્રિશુષ્ઠિ, પટ્ટકાયરક્ષણ, પ્રજ્ઞ
ચર્યપાલન, શુદ્ધ આહારપાત્ર-વચ્ચાદિ શ્રદ્ધણ, અપ્રતિજન્ય વિહાર
આદિ સચમધર્મનું પ્રતિપાલન જેવી રીતે સાધુજોને કરવું
પડે છે તે જ રીતે સાધ્વીજોને પણ જોનું પરિપાલન કરવું
આવશ્યક છે જો માટે ચારિત્રધર્મની અપેક્ષાએ સાધુધર્મ અને
સાધ્વીધર્મ જોના ઘણા ભાગે સમાનતા જ છે અને જો જ
કારણ છે કે-સાધ્વીજો જો પોતાના ધર્મને પાલન કરતી, દરેક
ઠેકાણે વિહાર કરતી ઢરતી, લોકોના ઉપકાર-આત્મોદ્ધારને માટે

સ્ત્રી-પુરુષોની મિશ્રિત સલામા અથવા એકલી સ્ત્રીઓની સલામા ઉપદેશ આપે તો એમા શાસ્ત્રકાર કંઈ પણ દોષ માનતા નથી અને એ પ્રકારનો નિષેધ પણ કરતા નથી

એથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે—કોઈ પણ શિષ્ટમર્યાદા ને નક્કી થતી હોય તો તેનો નિયમ ધનાઁયા વિના કામ ચાલતું નથી એનો નિયમ નિયત્રણ છે, એમા જ માર્ગ રહીને ને મનુષ્ય એનું યોગ્યતાપૂર્વક ઝરાળર પરિપાલન કરે તો તે જરૂર પોતાના કાર્યમા સફળતા મેળવી શકે છે વ્યાખ્યાન દેનારા સાધુ સાધ્વીને જ્યારે દૈનિક કર્તવ્ય કર્મ નક્કી થયું ત્યારે શાસ્ત્રકારોએ આ શિષ્ટ મર્યાદાનું પરિપાલન કરવાને માટે નિયમ ધનાઁયો કે—એકલી સ્ત્રીઓની સામે સાધુઓએ અને એકલા પુરુષોની સામે સાધ્વીઓએ વ્યાખ્યાન ન આપવું જોઈએ સેનમશ્નકાર તો જરૂર પાતના સમયે ફક્ત પુરુષોની સમક્ષ પણ સાધ્વીઓને વ્યાખ્યાન આપવાનું થાય તો તેમા કોઈ પ્રકારનો દોષ ગતાવતા નથી ને કોઈ અધિકારે આ વિષયનો નિષેધ પણ કયો હોય તો તે અપેક્ષાકૃત સમજવો જોઈએ અનેક પ્રમાણો હાજર હોય ત્યા પ્રતિષેધ વાક્ય માનવા યોગ્ય હોતું નથી એથી જ એ સર્વતો માન્ય-નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રી-પુરુષોની મિશ્રિત સલામા સાધ્વીઓ વ્યાખ્યાન દઈ શકે છે એમા કોઈ પણ રીતે દોષાપત્તિ નથી પરંતુ એથી તેમના વિકાસ, જનતાની અપેક્ષાએ વધુ ઉપકાર અને નૈન ધર્મની અત્યધિક ગોરવ-વૃદ્ધિ છે

‘તૃષ્ણાં છિન્ધિ’ શ્લોકની વ્યાખ્યા

અને

સત્પુરુષોના લક્ષણ

“તૃષ્ણાં છિન્ધિ મજ્જા ક્ષમા જહિ મદ પાપે રતિં મા કથાઃ,
સત્યં વ્રહ્મણુયાહિ સાધુપદવીં સેવસ્વ વિદ્વજ્જનમ્ ।
માન્યાન્માનય વિદ્વિષોઽપ્યનુનય પ્રભુયાપય સ્વાન્ ગુણાન્,
કીર્તિં પાલય દુઃખિતે કુરુ દયામેતત્સતા લક્ષણમ્ ॥૧॥”

(૧) તૃષ્ણા છિન્ધિ-તૃષ્ણાને દૂર કરો—

મોક્ષમુખને માટે પ્રવૃત્તિ કરનાર પુરુષો અને સ્ત્રીઓએ સર્વથી પ્રથમ તે વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરવો પડશે કે જેથી કરીને તેઓને મુક્તિપથ પર જવા માટે જરા સરખાવ વિગ્ન ઉપસ્થિત થવા પામે નહીં. પરિવર્તનશીલ સામયિક પરિસ્થિતિવશ ચારે તરફ મુક્તિપથના પચિઠો દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેઓ પોતાને મુક્તિપથના સાચા રાહી માની બેઠા છે, પણ તે મોતાની એમની મોટામા મોટી ભૂલ છે ખાલી વેશમાત્રથી પોતાને મોક્ષપથના પચિક માનવા એ વિશ્વના પ્રકાશમાન નયનોમા ધૂળ નાખી લોળીલાલી જનતાની માથે ઠગાઈ ઠગવા જેવું છે, કેમકે ખાલી વેશ ધારવાથી એ અગમ્ય તેમજ અનવધ અપવર્ગ-પથની પ્રાપ્તિ

યથ શકે નહિ અથવા તો “વરોપદેશો પાષ્ટિર્ય” આ સૂત્રની સાર્થકતાને આપણામાં ચરિતાર્થ કરવાથી તે પદ મળી શકે નહીં આવા માણુએ જનતાને અભિમુખ અખડ પાષડની ધ્વજા ફરકાવતા પોતાની વિશ્વવચકતાનું વિજ્ઞાપન દર્શ રહ્યા છે શું પોતાને પોતાની એ વચકતાદ્વારા સાચી સફળતાની અમોઘ કળા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ?

આ એક પ્રમાણિક સિદ્ધાન્ત છે કે-મુક્તિમાર્ગને સાચી રીતે જાણવા માટે સર્વથી પ્રથમ મોટા ત્યાગની આવશ્યકતા રહે છે જો આ ત્યાગની જાવનાઓને હૃદયમાં ઉતારી સારી રીતે સમજી શકે તો તે મોક્ષમાર્ગનો સાચો રાહી જની શકે છે પણ તે કોઈ પણ કેમ ન હોય ? તેને માટે કેવળ શુભ વેશ અને બિરુદા વહીજન્ય વિશ્વની મોહક વચનક્રુચલતા જલને તાડેન કરવા જેવી વિડ જનારૂપ જ છે

જે માનવ પોતાને માનવતાનો અધિકારી માનતો પૂર્યોદય થી સમુપલબ્ધ માનવદેહની સાર્થકતા ચાહે છે, વિશ્વની મન્મુખ પોતાની જાતને અભૂતપૂર્વ, અગર્હ, સત્કૃત્યોદ્વારા સ્તુત્ય પદ પર અધિષ્ઠિત હોવાનું ઇચ્છે છે તે માનવે સર્વથી પ્રથમ ત્યાગની જાવનાઓને અપનાવવી જોઈએ

સર્વમા ય આ સિદ્ધાન્તને માન્ય રાખી ગૃહસ્થાશ્રમથી માત્ર અલગ રહેવાથી જ જો પોતાને મુક્તિમાર્ગના પથિકા માની હે તો એ પણ નરી અધતા જ

માનવ ગૃહસ્થાશ્રમથી પર હોય છતા પણ હૃદયમાં તૃષ્ણા કુર કામ-ક્રોધ અને મદના ચર જાગેલા હોય તો તે તૃષ્ણાની પાછળ ઉન્મત્ત જની, માર્ગ જૂલી સ સાર અટવીમાં ભટકતો જ ફરે છે જેવી રીતે અકર્મણ્યતા માનવમાત્રને નીચે પછાડે

તેવી જ રીતે તૃષ્ણા-કામિની અવનતિના ગણીર ગર્તમા નાખ્યા વિના નથી જ રહેતી. તૃષ્ણા પોતાના પ્રપત્ની સાણસામા જકડી રાખી અધોગતિ તરફ ખેંચી જવામા જરા પણ ક્યાંય રાખતી નથી તે પોતાના મોહપાશમા સાધારણ માણસથી માઢીને યોગી મહાત્મા સુદ્ધાઓને બાધી પોતાનો કુટિલ પ્રભાવ બતાવવાનું સામર્થ્ય રાખે છે. સુલભસ્વભાવી માણસ તૃષ્ણાના પુતળા બને છે તૃષ્ણા તેઓના પર પોતાનો સર્વ અધિકાર જમાવે છે અને પાછળથી માનવ ભસ્માસુરની માફક તેમા ખાખ થયા કરે છે. હાથુ છે કે "તુળાન્ધો હુ સમાપ્નોતિ પરબ્રહ્મ જ માનવ" તૃષ્ણાધ માનવો આ લોક અને પરલોકમા દુઃખ પામે છે તેઓ તૃષ્ણાની પાછળ કદાચ ક્ષણિક સુખનો અનુભવ કરી લે છે, પણ પાછળથી તેને વિવિધ પ્રકારનો આપત્તિઓનો સામનો કરવાનો જ રહે છે.

પૂર્વાનુભૂત સુખો પણ તૃષ્ણાવૃદ્ધિનું પ્રધાન કારણ છે. તૃષ્ણાથી સાધારણ કાર્યમા સફળતા મેળવ્યા પછી મનુષ્યની આશાઓમા અપાર વેગ આવે છે. આવી સ્થિતિમા માનવ ખ્યાલ નથી કરતો કે હવે તો સતોષનો ત્રાસ લઈ સતોષ કોને કહે છે? સતોષ ધારવાથી શું લાભ છે? આ વ્યાખ્યાઓને સમજવાનો તો પ્રયત્ન સરખોએ નથી કરતા. પ્રયત્ન કરવો તો ફર રહ્યો, પણ તે સતોષ શબ્દને પોતાની નજીક પણ આવવા દેવાનો વિચાર સુદ્ધા નથી કરતા. આ મર્વ તૃષ્ણાનું જ્વલત પરિણામ છે. અગર કોઈ વૈજ્ઞાનિક માનવ તૃષ્ણા કેટલી ઊંડી અને અધરી છે તેનો તાગ લાવવા મથે તો તેમા તે જરૂર હતાશ બને મુખ્ય કારણ એ છે કે-તૃષ્ણા આકાશ સમાન અનન્ત અને અસીમ છે. તૃષ્ણાની સીમાનો પત્તો મેળવવો તે આકાશસીમાનો પત્તો મેળવવા જેવું જ અઘરું કાર્ય છે.

માનવમાત્રને જેમ જેમ જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત થયે જાય છે તેમ તેમ તૃષ્ણાનો વેગ વધે જાય છે કેટલીએ વાર જીવ અતુલ સપત્તિનો માલિક જની શૂંક્યો છે, છતાંય તેને પૂર્વપક્ષે તૃપ્તિ નથી થતી આજ પણ હમડીના જદલામા પોતાની ચિમડી આપવાવાળા માનવો દુનિયામા અસ્તિત્વ ધરાવી રહ્યા છે પોતાના કુ લક લાભની ખાતર બચકર-ઘોર અન્યાય, અધર્મ અને બચકરમા બચકર અકૃત્યો કરવા પડે તો પણ તે કરવા જરા પણ બચને હુંદયમાં સ્થાન આપતા નથી ધનલાભને માટે મનુષ્ય ટાઢ, તાપ, જૂખ, તરસ આદિ સર્વ આપત્તિઓ સહવા તૈયાર રહે જ છે અને પોતાના આસજનોનો વિયોગ વેઠી વતનથી દૂર દૂર વિદેશમા વસવાટ કરે છે આટલી મુશીબતો અને આપત્તિઓ સહીને જ સપત્તિ મેળવાય છે તે જ તૃષ્ણારૂપી પ્રજ્વલિત અગ્નિમા કાઠનું કામ કરે છે અને તૃષ્ણાનો વેગ તેથીએ અધિક વિસ્તૃત અને વિશાળ જાને છે આ પ્રકારે તૃષ્ણાનો અત ક સીમા નથી

અથકારોએ કષ્ટ પણ છે કે—

નિલ્લ* વદિશત શતી દશશત લક્ષ સહસ્રાધિપો,

લક્ષેશ* ક્ષિતિપાલતાં ક્ષિતિપતિશ્ચક્રેશતા વાન્છતિ ।

ચક્રેશઃ પુનરિન્દ્રતાં સુરપતિર્ગ્રાક્ષ પદ વાન્છતિ,

ગ્રહા શૈવપદ શિવો હરિપદ તૃણાગ્નિ કો ગતઃ ? ॥ ૧ ॥

નિર્ધન મનુષ્ય દશ, વીશ, પચાશ કે સો રૂપિયાની ઇચ્છાને સેવે છે સોવાળો હબ્બર, હબ્બરવાળો લાખ અને લક્ષાધિપતિ કરોડો મેળવવાની ઇચ્છા ધરાવે છે કરોડો રૂપિયાની સપત્તિ-વાળો માનવ રાજા થવાની અભિલાષા સેવે છે રાજા હોય તે ચક્રવર્તી, ચક્રવર્તી સુરેન્દ્ર, ઈન્દ્ર પ્રજ્ઞા, પ્રજ્ઞા શિવ અને શિવ વિષ્ણુ

બનવાના અભિલાષ સેવે છે આ પ્રમાણે તૃષ્ણાની સીમાને-તેના અતને કોણ પહોચી શકે ? કોઈ પણ નહીં

વૃદ્ધ યતા કેથ, દાત, નેત્ર, કાન આદિ સર્વ અંગ છૂર્ણ બને છે, પણ તૃષ્ણા કોઈ દિવસ છૂર્ણ નથી બનતી તે તો સદા યુવાનરૂપધારી જ રહે છે નથી તેનામા લેશ માત્ર ફરક આવતો કે નથી પોતાનો સ્વભાવ બદલતી શકારાચાર્યની પ્રશ્નોત્તર-માળામા લખ્યું છે કે—

बद्धो हि को यो विषयानुरागी,
 का वा विमुक्तिर्विषये विरक्तिः ।
 को वास्ति घोरो नरकः स्वदेहा,
 तृष्णाक्षयः स्वर्गपद किमस्ति ? ॥ १ ॥

બધનમા કોણ છે ? વિષયાનુરાગી આત્મા બધનમા નિમગ્ન છે
 વિમુક્તિ કઈ છે ? વિષયવિકાશનો ત્યાગ જ મુક્તિ છે
 ઘોર નરક કયા છે ? આપણું અપવિત્ર શરીર જ ઘોર નરક છે
 સ્વર્ગ કયા છે ? તૃષ્ણાના પરિત્યાગમા જ સ્વર્ગ છે

को वा दरिद्रो हि विशालतृष्णा,
 श्रीमांश्च को यस्य समस्ततोषः ।
 जीवन्मृतः कस्तु निरुद्यमो यः,
 को वा मृतः स्यात्सुखदा निराशा ॥ २ ॥

સ સારમા દરિદ્રો કોણ ? જેને અતુલ તૃષ્ણા છે તે
 જીવનેવાન કોણ છે ? જે દરેક પાશરે સંતોષી છે તે

જીવતા છતાં મરેલો કોણ છે ? જે આજસુ અને નિરુદ્ધમી છે તે
અને મરેલો કોણ છે ? જે આશાઓથી સદા રહિત છે તે
તૃષ્ણાના વધતા જતા આધિપત્યનો સર્વનાશ અથવા તો
અત જો કયાય હોય તો તે ફક્ત સતોષમા જ છે તૃષ્ણા અને
સતોષ વચ્ચે સર્પ નકુલ જેવાં વૈરભાવ છે જો હૃદયમા સતોષ
અરણ્ય વહેવા લાગે તો તૃષ્ણાનો સમૂળગો નાશ જ થઈ જાય છે
જ્યાં રાત હોય ત્યાં દિવસ ન જ હોય, તેવી જ રીતે જ્યાં સતોષનું
સામ્રાજ્ય પ્રવર્તતું હોય ત્યાં તૃષ્ણાનું અસ્તિત્વ અસંભવિત છે જેમ
જેમ તૃષ્ણાઓના ચર એક પછી એક ઉપહતા જાય અને એના
મેલ જેમ જેમ ધોવાતા જાય, તેમ તેમ વાસ્તવિક સુખમા વધારો
થતો જાય છે અને તૃષ્ણાનો સમૂળગો નાશ થતાં તો માણસ
અનત સુખનો ભોક્તા બને છે સસારના સાચા મુખો મેળવવા
માટેનો ફક્ત એક જ ઉપાય છે અને તે ઉપાય તૃષ્ણાનો નિરોધ
કરવો તે જ્યાં લગી તૃષ્ણાનો નિરોધ નહીં બને ત્યાં સુધી
સુક્રિતપથ મળવો અસંભવિત જ છે

તૃષ્ણા એક એવી વસ્તુ છે કે માનવીના સત્કર્મ તેમજ
ઉત્તમ રાહને નષ્ટબ્રહ્મ કરી પાપના ઢગે ઢગ ઉત્પન્ન કરે છે
તૃષ્ણાનો નિરોધ અને સતોષનું સર્વથા પાલન જ પાપોનો નાશ
કરવાની અમોઘ શક્તિ ધરાવે છે એટલા જ માટે ઉત્તમ જીવન
તેમજ ઉચ્ચ ક્ષેત્ર કેળવવા માટે ફરેક મનુષ્યે નિરતૃષ્ણ બનવાની
પ્રથમ જ આવશ્યકતા રહે છે આ રાક્ષસીનું મુખ દાણુ કયાં
સિવાય કોઈને પરમસુખ મળી શકતું નથી ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે—

सर्वा सम्पत्तयस्तस्य, सन्तुष्ट यस्य मानसम् ।

उपानद्गूढपादस्य, ननु चर्मावृतेव भूः ॥ १ ॥

सन्तोषोऽमृतवृक्षानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् ।

कुतस्तद्दनलुब्धाना-मितश्चैतश्च धावताम् ॥ २ ॥

જેનું મન સતુષ્ટ છે તેને જગતની સર્વ-સપત્તિઓ આધીન
 જેવી રીતે પગમા બોડા પહેરનારને આખી પૃથ્વી ચર્મ-મયી
 દેખાય છે સતોષને ઘોળી પીનાર, શાતચિત્ત માનવીને જે
 સુખાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે અહીંતહીં ધૂમનાર ધનપિપાસુ માનવી
 ઓને મળી શકતો નથી ધનલોભી માણસો તો આશાના
 સાણસામા સદાકાળ જઠકાઇને જ રહેલા છે તેમને ક્ષણભર પણ
 નિરાત અને સુખ નથી મળતું

આ વિષયના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને સમજવા માટે નીચેનું ઉદા
 હરણ પણ મનનપૂર્વક વાંચી જવું

કોશામ્બી નગરીમા જિતશત્રુ રાજાનો કાશ્યપ નામનો એક
 વિદ્વાન પુરોહિત હતો એને યથા નામે સુશિક્ષિતા-ગુણવતી સ્ત્રી
 હતી એના ઉદરે કપિલ નામના પુત્રે જન્મ ધર્યો બાલ્યાવસ્થામા જ
 કપિલનો આપ આ દેહ છોડી ચાલ્યો ગયો હતો રાજાએ કાશ્યપ-
 ની જગ્યાએ એક બીજા બ્રાહ્મણને પુરોહિત તરીકે કાયમ કરી
 દીધો કાશ્યપની સ્ત્રી એના વધતા જતા માનને દેખી રડવા
 લાગી તેના પુત્ર કપિલે પોતાની માતાને રોવાનું કારણ પૂછ્યું
 માએ કહ્યું કે—ભાઈ ! તું ભણ્યોગણ્યો નથી એટલે આપણી
 આણ્વિકાનો લોગ બીજો કરી રહ્યો છે, પણ જો તું ભણ્યોગણ્યો
 હોત તો આપણી આણ્વિકા બીજાને હાથ ન જાત ત્યારે કપિલે
 કહ્યું કે—હું ભણવા માટે દરેક રીતે તૈયાર છું ભણાવવા માટેની
 યોગ્ય ગોઠવણ તું કર ત્યારે માતાએ પ્રસન્ન ચિત્તે કહ્યું કે—
 અહીં તો તને ભણાવવા માટેની જગ્યાએ ગોઠવણ થઈ શકે તેમ
 નથી એના માટે આવસ્તી નગરીમા તારા પિતાનો મિત્ર ઈન્દ્ર-
 દત્ત રહે છે ત્યાં જઈ અભ્યાસ કર કપિલ માતાની આજ્ઞાને
 ચિરોધાર્ય કરી આવસ્તીમા ઈન્દ્રદત્તના ઘરે પહોંચ્યો અને સર્વ
 કથન કહી સંલગ્નાળ્યું ઈન્દ્રદત્તે શાલિભદ્ર શેઠને ત્યાં તેને જમવા

વિગેરેની ગોઠવણ કરાવી લીધી અને કપિલને પોતાના પુત્રની માફક ભણાવવું શરૂ કર્યું. બે નવું વર્ષનો સતત અભ્યાસ કરી કપિલ વિદ્યાનું જાણી ગયો. શેઠે કપિલની જોજનાદિ વ્યવસ્થા જાળવવા માટે એક દાસીપુત્રીની ગોઠવણ કરી હતી. યુવાવસ્થાના દારણે કપિલ તેના પ્રેમમાં ફસાઈ ગયો. કહ્યું છે કે—“યૌવન દિ વિકારણાં સર્વેષામાદિકારણમ્” પ્રાણી માત્રમાં વિકાર ઉત્પન્ન થવાનું મુખ્ય કારણ યુવાવસ્થા છે.

આવસ્તીમાં દાસદાસીઓના ઉત્સવનો દિવસ આવ્યો. કપિલ ની પ્રેમિકા પાસે એક ઠોડી પણ હતી નહીં તેથી તે ચિંતામાં પડી અને એનો ચહેરો કરમાઈ ગયો. કપિલે તેનું કારણ પૂછ્યું. પ્રેમિકા જોવી કે ગામમાં ઉત્સવ આરંભ થવાનો છે. ખર્ચવા માટે મારી પાસે કંઈ પણ નથી જણ, આ ચિંતાથી જ હું મુઝાઈ રહી છું. કપિલે એ મેળવવા માટેનો ઉપાય પૂછ્યો. દાસીએ કહ્યું કે—જો આપ અહીંના ધનપતિ રાજાને ઘેર જઈ સૌથી પહેલાં પ્રાતાઃકાળે આશીર્વાદ આપો તો તે આપને બે માસા સુવર્ણ આપશે. આથી કરીને મહારુ સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જશે. કપિલ પોતાની પ્રેમિકાની આશા પૂરી કરવાને માટે અડધી રાતે ચાલી નીકળ્યો. રસ્તામાં જતો હતો ત્યાં પહેરાવાળાએ તેને ચોર સમજીને પકડી લીધો અને આખી રાત કારાવાસમાં રાખ્યો. કપિલ વિચારવા લાગ્યો કે—કર્મહીન માણસને ભાગ્ય સતાવ્યા વિના જ પતું નથી એના માટે નીતિકારોએ લખ્યું છે કે—

દારિદ્ર્યાન્મરણાદ્વાપિ, દારિદ્ર્યમપર સ્મૃતમ્ ।

અલ્પક્લેશેન મરણ, દારિદ્ર્યમતિદુસ્સહમ્ ॥૧॥

—દરિદ્રતા અને મરણ ઉભયના સંયુક્ત વિચારમાં—તુલનામાં મરણ એ વધુ યથેષ્ટ છે. દરિદ્રતા કષ્ટપ્રદ અને ભયાનક છે અને

આજીવન દુ ખ આપનાર છે, માટે દરિદ્રી જીવને જીવવા કરતા હજાર દરજ્જે મરણ વધુ ઇચ્છનીય છે મરણ માત્ર થોડા જ દુ ખમા અ ત લાવે છે, જ્યારે દરિદ્રતા તો સમસ્ત જીવનમા દુ ખના ડુ ગરા ખડકે છે અને ડગલે પગલે અપમાન તથા તિરસ્કાર અપાવે છે તે નીચ લોકોને ઊંચા ચડાવે છે, ખુશાનત કરાવે છે અને સર્વ દુ ખો લાવી તેના ઉપર નાખે છે ઉપરાત એ માણસોને અહીંતહીં બટકાવે છે આખરે કટાણી કોઈ શૂન્ય-જીર્ણ ઝુપડીમા આવવા માટેના વિચારોને અમલમા મૂકે છે દરિદ્રીનું સર્વસ્વ જીવન કષ્ટમય અને બયમદ, નિરર્થક વ્યતીત થાય છે એથી ન તો તેને કયાય માન, આદર મળે કે ન કયાય આશ્રય મળે

પ્રાત કાળ થયો ને જ ધનદશામા કપિલને રાજાની સામે ઊભો રાખ્યો રાજાએ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ જોયું અને એની નિખાલસ આકૃતિથી રાજાને ચોક્કસપણે જણાયું કે-આ ચોર તો કોઈ પણ પ્રકારે ન જ હોય અધારી રાતમા જૂલો પડેલો કોઈક પથિક છે કપિલના અહેસા પર ચોરને હોઈ શકે એવા લયના કે હુમ્મચાઈના ચિહ્નો રાજાને એક પણ ન જણાયા રાજા નીતિમાન, વિદ્વાન, સૂક્ષ્મદર્શી અને ન્યાયદર્શી તેમજ વિદ્વાન માણસોના આદર કરનાર હતો એણે કપિલને સત્ય વસ્તુ જણાવવા કહ્યું કપિલે જરાએ સંકોચ રાખ્યાવિના અથેતિ સર્વસ્વ હેવાલ રાજાની આગળ મગટ કર્યો રાજાએ એની દયાભરી સ્થિતિનો વિચાર કરી તેને મુક્ત કર્યો અને ઇચ્છા પડે તે વસ્તુ માગવા જણાવ્યું કપિલ દરિદ્રી હતો ફક્ત બે માસા સુવર્ણ મેળવવા તે ઘેરથી નિકળ્યો હતો, પણ રાજાએ યથેચ્છ દાન માગવાનું કહેતા તે આશ્ચર્યમા પડી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે-ફક્ત બે માસા સુવર્ણથી શુ થશે ? જોછામા જોછું પચીસ તોલા સુવર્ણ તો માગી લઉં પણ એટલેથીયે કંઈ સમસ્ત જિંદગીનું દાણદર પ્રીતી શકશે ?

પોતાનો પ્રભાવ કંઈ પણ ન જમાવી શક્યા એણે પોતાની વિશાળ ભાવનાઓથી રાજાની પાસે માન મેળવ્યું કપિલનો ચહેરો અનન્ત સતોષની દિવ્ય રેખાઓથી ચમકી-ચળકી ઊઠ્યો. સતોષના પ્રભાવ પ્રતાપે એની સર્વ ચિંતાઓ હજીયં ગઈ વાસ્તવમાં મર્વશ્રેષ્ઠ ધન, અનન્ત દોલત, અનન્ત સુખ અને સર્વોત્તમ ધર્મ સતોષ છે સતોષની પ્રાપ્તિ થવાથી ધન અને ધીજ સાસારિક સુખો હુલ્લક જણાય છે અને એની જરૂર પણ રહેતી નથી એ મેળવવાની ભાવનાઓ પણ થતી નથી મુક્તિ-માર્ગના પથિક ણનવા મનુષ્ય માત્રે સતોષની આરાધના પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ સેવવી જરૂરી છે

મનુષ્ય ગમે તેટલી આરાધના, ગમે તેટલી તપસ્યાઓ કરે પણ જ્યાં સુધી સતોષની આરાધના ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ વૃથા ॥ સતોષ ધારણ કરવાથી માનવી સર્વ સિદ્ધિને પૂજા જ સરલતાથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે ધર્મશ્રયોમાં કહ્યું છે કે—

જાતઃ કર્ણવતરુઃ પુરઃ સુરગવી તેષા પ્રતિષ્ઠા ગૃહ,

ચિન્તારત્નમુપસ્થિત કરતલગ્રામ્નો નિધિઃ સન્નિધિમ્ ।

વિશ્વ ચક્રમવશ્યમેવ સુલમાઃ સ્વર્ગાપવર્ગાધિયઃ,

યે સન્તોષમશેષદોષદહનશ્વસામ્બુદ વિમ્રતે ॥ ૧ ॥

જે મનુષ્ય દોષરૂપી અગ્નિને યુગાવવા ધનધોર વાદળ સમા સતોષને ધારણ કરે છે એની સામે જ કટપવૃક્ષ છે એના ઘરમાં કામધેનુ ચિંતામણી-રત્ન છે એ જ પ્રમાણે નવનિધી એની પામે આવી જાય છે અને સમસ્ત સંસાર એને આધીન થઈ જાય છે સ્વર્ગ અને મૃત્યુલોકના સુખ અને લક્ષ્મી એને સુલભતાથી પ્રાપ્ત થાય છે પ્રત્યેક માનવીએ, ખાસ કરીને અદ્યક્ષો પોતાને મુક્તિપથના રાહી માની બેઠા છે-તૃષ્ણાના મૂલને સર્વ પ્રકારે

વિચ્છેદ કરી સતોષ ધારણ કરવો જોઈએ, તો જ આપણા સર્વ કાર્યો સર્વ રીતે સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકશે સતોષની અપરિમિત સીમામાં પ્રવિષ્ટ થઈ-પ્રવેશ કરી કપિવે કોઈ દિવ્ય અનેરી ભાવના ઝોથી ઊઠ્યામાં ઊંચું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું દેવોએ એને સાધુ-વેશ અર્પણ કર્યો, કારણ કે તે આવી મોહજાળોમાંથી છૂટ્યો હતો અને સાધુને જે હોઈ શકે તે ત્યાગ, તે ભાવનાઓ તેનામાં વસ્યા હતા સાધુવેશ ધારણ કરી કપિવે અનેકાનેક માનવીઓને મુક્તિ પથના સાચા પથિક બનાવ્યા, અને પોતે છવટે અમર અમર પદને પ્રાપ્ત કર્યું સદાને માટે આ જન્મ-મરણના દુઝોમાંથી એ મુક્ત બન્યો.

આ વિશાળ સસારમાં કોઈ ધનલોભી છે કોઈને માના પમાનની ચિંતા છે કોઈ પુત્રોની આશાઓ સેવે છે કોઈને દુનિયામાં યશ અને કીર્તિ જ મેળવવાની લલ લાગી છે જાહેરમાં આવવાની અને વાહવાહ ! કહેવરાવવાની ભૂખ લાગી છે કોઈ પોતાના વકતૃત્વમાં જ આનંદ માની રહ્યો છે કોઈ પોતાનું માન અને સ્થાન શોભાવવા અધિક ને અધિક ચેલાઓ-ચેલીઓ કરવાની ચિંતામાં પડ્યા છે કોઈ અર્ચા-વાદમાં જ વિજય પ્રાપ્ત કરવાની તમજાને સેવતા હોય છે કોઈ પોતાના જાનમાલ વધારવાની જ ચિંતામાં ફૂંચ્યા હોય છે દૂકમાં આ સર્વ ઊડાપોહનું મૂળ કારણ તૃષ્ણા જ છે જ્યાં સુધી માનવ અત્યંત વિલાસમાં મગ્ન રહે છે ત્યાં સુધી પડિત કે મૂર્ખ સર્વ સમાન જ છે એમાં કશોયે ફરક નથી એક કવિવરે કહ્યું છે કે—

કામ ક્રોધ મદ લોભ કી, जब लग मन में खान ।

का पण्डित का मूरखे, दोनों एक समान ॥ ૧ ॥

સતોષશીલ માનવીઓમાં વિપત્તિસમયે ધીરતા, ઐશ્વર્યમાં સહનશીલતા, સજામાં વાફ-ચાતુર્યતા તેમજ શાસ્ત્રવિચારા

દિમા બુદ્ધિ હોય છે કાયરતા, આદિ દુર્ગુણોને એના હૃદયમા
આદર નથી મળતો એટલા માટે જ તે સત્પુરુષ કહેવાય છે
એમ તો નાક, કાન, આંખ આદિ સર્વ ઇન્દ્રિયો તો સર્વને સરખી
જ હોય છે, પરંતુ એના કાર્યોમા મલિનતાનો વાસ હોય છે સતોષ
જન્ય માનવીઓમા-એના કાર્યોમા-દરેકે દરેક પ્રવૃત્તિમા યોગ્યતા-
શ્રેષ્ઠતા અને સુશિક્ષિતતા ઝળક્યા સિવાય રહેતી નથી કેમકે—

भ्रवण नयन मुख नासिका, सचही के इकठौर ।

हसिबो मोलिवो देखिवो, सन्तन को कछु और ॥ १ ॥

એના હૃદયભવનમા સતોષ કાંઈ અનેરી રીતે આવીને
વિરાજમાન થાય છે કે એના હૃદયમા નથી ક્રોધને સ્થાન રહેતું,
નથી રહેતી તેને માન કે માયાની ભૂખ કે કામલાલસા એતું
હૃદય વિશુદ્ધ હોય છે અને પોતાને તેમજ પારકા સર્વને સમાન
ભાવથી સુખી કરવાની-ઇર્ષ્યાવાની ભાવનાઓ સેવે છે એટલા
માટે દુનિયાદારીની સર્વ આશાઓ-તૃષ્ણાઓને વગાડી દો,
એની ચૂડમા ન ફસાઓ અખંડ સુખને આપનાર, દિવ્ય સતોષ-
ને ધારણ કરો, તેમજ સતોષી સતોની સેવા કરતા શીખો કેમકે—

जो सन्तन मे मन को लगाये हुए है,

वह फल मुक्तजीवन का पाये हुए हैं ॥ १ ॥

जो बन्दे हैं दुनिया के, गन्दे सरासर,

वह फन्दे में खुद को, फँसाये हुए हैं ॥ २ ॥

जो सोते हैं गफलत में, रोते हैं आखिर,

वह खोते रतन, हाथ आए हुए हैं ॥ ३ ॥

पकड़ पाया सतगुरु के दामन को जिसने,

वही है मगन, सब सताये हुए हैं ॥ ૪ ॥

(૨) મજ ધર્મ-સહનશીલ બનો—

પરમ ધર્મ-પથ પર ચઢાવવા માટેનું ધાર્મિકતાનું પ્રથમ જ અંગ ક્ષમા છે જેઓ બીજા શુભ સાધનોવડે સમ્પત્તિ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે પણ ક્ષમાના પરમ ગુણને જીવનમાં ઉતારી શક્યા નથી, તેઓએ ફક્ત મુક્તિની સાથે ઉપહામ કરી બીજા સાધનો મેળવવામાં પોતાનો અમૂલ્ય સમય નકામો બ્યતીત કર્યો છે, જે આગળ ઉપર ગિલકુવ સાર વગરનું અને કંઈ પણ આદર વિનાનું છે.

અહિંસા, સત્ય આદિ સર્વ ગુણો ક્ષમાના સગમથી વધુ શોભાયમાન બને છે ધણા ધણા મહાપુરુષો આ ગુણના મેવનથી અપાર ગુણો મેળવી શક્યા છે અને મુક્તિ-પથનાં અતિથી બની શક્યા છે, માટે જ આ વસ્તુ સર્વથા સત્ય સૈદ્ધાંતિક મુક્તિઓથી નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે ક્ષમાશીલ માનવ પોતાની ક્ષમાશીલતાને હૃદયમાં ધારણ કરી જેટલો વહેલોવહેલો ધર્મપથની સીમાએ પહોંચી શકે છે તેવી રીતે બીજા પહોંચી શકતા નથી.

આ ગુણની મહત્તા સમજવાને માટે નિરર્થક સમય ન શુભાવતા આવશ્યક એ જ છે કે ક્ષમાગુણના સાચા સાધક બન્યા પછી તેનામાં સત્ય, અસ્તેય, ત્યાગ તેમજ બ્રહ્મચર્ય આદિ ઉત્તમ ગુણોની જાગૃતિ આપોઆપ જ અચાનક આવે જાય છે એનું મુખ્ય કારણ ક્ષમા એક અસાધારણ, અપરિમિત, અનુકરણીય ગુણરત્ન છે, જેમાં સર્વ ગુણોનો સમાવેશ થાય છે સહનશીલતા વિના વિકાસ સંપૂર્ણપણે સંભવી શકતો જ નથી ક્ષમાના અતિરિક્ત પહેલા અન્ય ગુણોને બ્રહ્મ કરીને પોતાની દુશ્વલ માનસિક એકાગ્રતાને સ્થિર બનાવવાનો વ્યર્થ પ્રયાસ ન કરવો,

કેમકે એના વિના પોતાના અબ્યુદયની વાચ્છા રાખવી તે મૃગતૃષ્ણા સરખી છે જે મનુષ્ય સત્યવાદી છે, અહિંસાનો ઉપાસક છે, નિર્લોભી, મદ મોહનો પરિત્યાગી તેમજ ધર્મનિષ્ઠ ॥ પણ તે ક્ષમાશીલ નથી, તો તેની સત્યવાદિતા, અહિંમકતા, નિસ્તૃષ્ણતા, મદ-મોહત્યાગિતા તેમજ ધર્મ-નિષ્ઠતા માત્ર ઠહેવામાં જ ॥ એના સર્વ પ્રયાસો ફળદાયક નથી જ નિવડવાના જે માનવીમા ક્ષમાશીલતા નથી અને બીજા સર્વ સફળશ્રેણી બહેને યુક્ત હોય, પરંતુ બીજા સર્વ શ્રેણી ક્ષમાના અભાવે જરૂર ઢઠાઈ જાય છે પદ્મ તના અભાવમા કોયલનો મધુ કેકારવ એતુ મમર્થન કરે છે એ માટે ભગવદ્ગીતામા લખ્યું છે કે—

‘ ક્રોધાન્નવતિ સમોહઃ, સમ્મોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।

સ્મૃતિભ્રણાદ્ બુદ્ધિનાશો, બુદ્ધિનાશાત્પ્રણયતિ ॥ ૧ ॥

—ક્ષમાશીલતા ન હોવાના કારણે વિવેકશૂન્યતા, અને તેથી સ્મૃતિ અલાંબમાન થાય છે સ્મરણશક્તિની જામણામાથી બુદ્ધિ નાશ પામે છે અને બુદ્ધિનાશથી સ્વયં નાશ પામે છે ક્રોધથી વિવેક ચાલ્યો જાય છે વિવેકના અભાવમા સ્મરણશક્તિ નાશ પામે છે સ્મરણશક્તિના નાશથી માનવીની સર્વ ચેતનાઓ હરાઈ જાય છે—હણાઈ જાય છે

માટે માનવ માત્રે ક્ષમાશીલ જનવાનો યથાસાધ્ય પ્રયાસ આદરવો જોઈએ. જેટલો થઈ શકે એટલો સત્ સાધનાત્મક પ્રયત્ન અત્યધિક માત્રાએ સરચુખત્યાર રહેશે તો તેને માટે સુકિત હથેલીમા જ સમજવી જોઈએ જે પ્રમાણે ઠડો હથોડો ગરમ તપાવેલા લોખડને કૂટીપીટીને જેવી રીતે થયેછ ઘાટ બનાવે છે તેજ પ્રકારે ક્ષમા માનવીના હૃદયમા માનવતા ઠોસી ઠોસીને ભરી દે છે જેનો પ્રભાવ આ જન્મ તેમજ પરજન્મના સંઘળા

ઊભા કરેલા વિષ્ણો પર જો હું ધ્યાન રાખીશ તો મારા ધ્યેયમાં હું કદી પણ સફળતા નહીં જ મેળવી શકું

સ સારમાં હલકા દરબજાના માનવીઓ ગાળને બદલે ગાળ અને અપકારનો બદલો અપકારથી ન લેવામાં પોતાની અપ્રતિષ્ઠા સમજે છે, એ એમની મોટામાં મોટી ભૂલ છે ગાળના બદલામાં ગાળનો ઉપયોગ કર્યાથી કલહ ઘટતો નથી પરંતુ અધિક વધે છે અને ચૂપ રહેવાથી એનો સમૂળગો ઉચ્છેદ થાય છે કોઈ એ પણ નથી જાણતા કે કોણે કોને ગાળ હીધી ન્યાય પણ છે કે 'કટક ફળ વાવવાથી તો કાટા જ પેદા થાય છે'

એ- વખત વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ ઋષિઓને પરસ્પર અણબનાવ ઊભો થયો વિશ્વામિત્ર ક્ષત્રિય હતા છતાં પણ મહાન્ તપસ્વી હતા તેઓ ઈચ્છતા કે સર્વ કોઈ મને બ્રાહ્મણ કહ્યા કરે આ વાત એ સમયના બ્રાહ્મણોને અને ઘણું કરીને વસિષ્ઠ જીને ઠીક ન જણાઈ વસિષ્ઠ ઋષિએ કહ્યું કે, આપ મહાન્ તપસ્વી છો પણ તેથી બ્રાહ્મણ નહીં કહેવાઈ શકો, રાજર્ષિ કહેવાઈ શકો છો આ જ કારણથી બન્ને ઋષિઓમાં એ વાતે થ થવા લાગી વિશ્વામિત્ર ઋષિ પોતાના ક્ષત્રિય સ્વભાવોચિત ઊર્મિઓથી ક્રોધમાં આવી વિચારવા લાગ્યા કે-વસિષ્ઠને પરમધામ પહોંચાડ્યા વિના હું મારા મનોરથોમાં સિદ્ધિ નહિ મેળવી શકું એક દિવસ વસિષ્ઠજી એમતમાં નયન બંધ કરી ધ્યાનમાં બેઠા હતા એ મનમે કાજળ સમી આધી ચલાવતી કૃષ્ણમક્ષ્ણી અધારી નિશા દેવી ચારે તરફ પોતાનું સામ્રાજ્ય જમાવતી આવી આકાશમાં ફાળા મેઘમહળે પણ નિરવતામયી નિશિથીને આમ ત્રણ આપવા કોઈ અજ્ઞાત સ્થળે ફોડી રહ્યા હતા જ્યાં દેખો ત્યાં ફાળા વરસો સજી ધનધોર ઘટા પહેરગીર બનીને પહેરો બરી રહી હતી આ સમયમાં વિશ્વામિત્ર એક વીક્ષુ તલવાર લઈ

વસિષ્ઠના ધ્યાનસ્થળ પર જઈ ચઢ્યા એમના આવવાથી જ વસિષ્ઠ સમાધિમુક્ત થયા વિશ્વામિત્રે કહ્યું-“ વસિષ્ઠ ! હવે તમે મને બ્રાહ્મણ માનો છો કે નહીં ? અને જો તમારા મુખથી મને બ્રાહ્મણ ન કહો તો આ તલવારથી મૃત્યુના મુખમાં હું તમને ધકેલી દઈશ ” વિશ્વામિત્રની પૈશાચિક લીલા જોઈ વસિષ્ઠ આશ્ચર્યમાં પડ્યા અને એક કરવા લાગ્યા, છતાં ય બોલ્યા કે “ આપ ખડ્ગની પ્યાસ ભુજાવવાથી બ્રાહ્મણ બની શકશે ખરા ? આ પૈશાચિક કુકૃત્ય બ્રહ્મત્વનું અધિકારી છે ? આપ ઘોર તપસ્યાઓ અધિકાધિક કરી આ મુજબ પૈશાચિક કૃત્યોને બિલા કરી ત્રિકાવમા પણ આપને બ્રાહ્મણ બનાવી શકશે નહિ ”

મહનશીલતા, મુશીવતા, અકોધિતા, નિરભિમાનતા, અમત્મરતા, નિરિક્ષતા, વિદ્વત્તા આદિ આદિ આદર્શ ગુણોને જ્યારે મનુષ્ય ધારણ કરે છે ત્યારે તે અકુલીન હોવા છતાં પણ તે કુલવાન-ઉત્તમ કહેવાય છે અને આ ગુણોથી જે ગહિત હોય છે તે કુળવાન હોવા છતાં પણ અકુલીન-(નીચ)જ નહેવાય છે જન્મથી સર્વ મનુષ્ય શુદ્ધ હોય છે પરંતુ પાછળથી સન્કારવડે તેનામાં ઉત્તમતા યા અધમતાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, જે તેનામાં યોગ્યતા તેમજ અયોગ્યતા ઉત્પન્ન કરે છે અને એ જ કારણથી તે સસાન્માં પ્રશસ્તા તેમજ નિદાને પાત્ર થાય છે મનુસ્મૃતિકારે લખ્યું છે કે—

શૂદ્રો બ્રાહ્મણતામેતિ, ત્રાહ્મણ્યેતિ શૂદ્રતામ્ ।

ક્ષત્રિયાજાતમેવ તુ, વિદ્યાદૈશ્યાત્તયૈવ ચ ॥ ૧ ॥

મહાગુણોથી શુદ્ધ બ્રાહ્મણત્વને તેમજ અસદ્ગુણોથી બ્રાહ્મણ શૂદ્રત્વને પામે છે આ જ વાત ક્ષત્રિય તેમજ વૈશ્યોના વિવિધમાં પણ સમજવી જોઈએ મહાગાના જનક ક્ષત્રિય હતા પરંતુ વિદ્યા

અને ન્યાયનિષ્ઠ હોવાથી તેઓ બ્રાહ્મણ કહેવાયા (સતપથ બ્રાહ્મણ ૧૧, ૬, ૨, ૧) ઇલુશા પુત્ર કવચ દાસીજાત હોવા છતાં તે બ્રહ્મર્ષિ કહેવાયા (ઐતરેય બ્રાહ્મણ ૨, ૧૯) દાસીપુત્ર સત્ય-
ધામ જળાલ શિષ્ટ ગુણોથી બ્રાહ્મણ કહેવાયો (છાન્દોગ્યોપનિષદ ૪, ૪.) આ પ્રમાણે વિશ્વામિત્ર, ચગી, કૌશિક, ગૌતમ, વાલ્મિકી, પારાશર, દ્રોણ, રેવણ આદિ ઋષિઓ પણ બ્રહ્મર્ષિ કહેવાય છે તેથી મહાભારતકારે કહ્યું છે કે—

ન કુલનેન જાત્યા વા, ક્રિયામિર્ગ્રાહણો મવેત્ ।

ચન્દાલોઽપિ હિ વ્રતસ્યો, બ્રાહ્મણ. સ યુધિષ્ઠિર* ॥૧॥

શૂદ્રોઽપિ ઈલસપન્નો, ગુણવાન્ બ્રાહ્મણો મવેત્ ।

બ્રાહ્મણોઽપિ ક્રિયાહીન*, શૂદ્રાત્પ્રત્યવશી મવેત્ ॥૨॥

હે યુધિષ્ઠિર ! કુળ, જાતિ અને કર્મ (ધર્મ)થી બ્રાહ્મણ થતો નથી ચડાલ પણ ઉત્તમ આચરણોથી બ્રાહ્મણ કહેવાય છે શીલ અને સફળતા શુભ શુદ્ધ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે, જ્યારે ક્રિયા કાઠથી વિમુખ બ્રાહ્મણ શુદ્ધથી પણ અધિક નીચ કોર્ટને હોય છે

મતલબ કહેવાની જો જ છે કે—સફળતાને ધારણ કરવાથી જ મનુષ્ય ઉત્તમ, કુલીન અને આદર્શ બની શકે છે, જાતિ અને કુળથી નહીં એટલા માટે મનુષ્યે સારા ગુણો સંપાદન કરી ઉત્તમ બનવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ, તેથી જ તે આદર્શ અને પૂજ્ય બની શકે છે

બસ, આ વચનો સામળતાની સાથે જ વિશ્વામિત્રને પોતાનો અપરાધ સમજવામાં આવ્યો અને વસિષ્ઠના ચરણમાં મસ્તક નમાવી, વદના કરી પોતાના જૂનોના સમા માગી વસિષ્ઠજીએ સમા આપીને કહ્યું કે—આપ જે સમયે ક્રુદ્ધ થઈને કંઈ પણ કહેતા

હતા, તેમા આપની નરી તુચ્છતા જ દેખાઈ આવતી હતી આ સમયે એ તુચ્છ વામના આપના હૃદયમા ન રહેવાથી હું આપને એક આદરણીય તેમજ મહાપુરુષ માનું છું આપના હૃદયમા માન, ક્રોધ, છવ તેમજ મત્સર નહીં હોય તો મર્વ કોઈ આપને પ્રાદક્ષીથી પણ અધિક પૂજ્ય માનશે કહ્યું પણ છે કે—

क्षमा सकल गुण से बड़ी, क्षमा पुण्य को मूल ।

क्षमा जाहि हिरदे बसे, ताहि दैज अनुकूल ॥१॥

अपराधी निज दोषते, दुःख पावत वसु जाम ।

क्षमा-शील निज गुणनते, सुखी रहत सब ठाम ॥२॥

સારાથ એ છે કે—ક્ષમા રહિત માનવી પોતે જ કરેલા અપરાધોના કારણે પ્રત્યેક સ્થાને પ્રત્યેક કાર્યમા હું જ લોગભ્યા વિના રહેતો નથી ક્ષમાશીલ મનુષ્ય પોતાના ક્ષમા ગુણથી દરેક કેકાણે સુખ પ્રાપ્ત કરી જીવનને આદર્શ અને ઉન્નત બનાવે છે ઉપરની વ્યાખ્યા આ ગ્રિષ્યામણ લેવી જોઈએ કે—જે માણસમા ક્ષમા છે તે બંધે બલહીન હોય તો પણ નિર્દય-દુષ્ટમા દુષ્ટ માણસ પણ તેને કંઈ પણ નુકસાન કરવા અમર્થ નીવડી શકતો નથી નીતિ પણ છે કે—“क्षमाघनु करे यस्य दुर्जन किं करिष्यति ?” ક્ષમારૂપી ધનુષ્ય જેના હાથમા છે તેને દુર્જન જન કદીએ હેરાન કરી શકતો નથી એક હિંદી કવિએ કહ્યું છે કે—

क्षमा बड़न को होत है, ओछन को उत्पात ।

कहा विष्णु को घटी गयो, जो भृगुने मारी लात ॥ १ ॥

ક્ષમા ગુણના કારણે ન્હાનામા ન્હાનો મનુષ્ય પણ મોટા કહેવાય છે, કેમકે એનાથી પ્રત્યેક વ્યક્તિ મહત્તા પ્રાપ્ત કરે છે. મહાન્ પુરુષ જ ક્ષમા ધારણ કરી શકે છે જે ક્ષમા નથી ધારી

શકતો તે મહાન્ હોવા છતાં પણ હલકામા હલકા માણસની પ્રાણીની ઘેણીમા ગણાઈ જાય છે મહાપુરુષોનું સાચામા સાચું ધરણું ક્ષમા છે એટલે જ “ ક્ષમા વીરસ્ય મૂષણમ્ ” આ ઉક્તિ પ્રચલિત થતી છે પાણીથી ભરેલો ઘડો કદીએ છતકાતો નથી, પણ અધૂરો ઘડો જલદીથી છલકાય છે કહ્યું છે કે—

“ મરા સો ફલકે નાંહી, ફલકે સોહી અદ્દા ।

ઘોડા સો ભૂકે નહીં, ભૂકે સોહી ગદ્દા ॥ ૧ ॥ ”

ક્ષમા ગુણનું પરિપાલન કરવાથી—સેવવાથી મનુષ્ય કદીએ નાનો નથી બનતો, પણ તે મહાન્ પુરુષોની ગણનામા શોભાને પાત્ર બને છે કોઈ એક સમયે બૃશુન્ધરિએ ક્રોધાવેશમા આવી શ્રી કૃષ્ણની છાતીમા લાત લગાવી, પરંતુ શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું “ મહર્ષિ, ક્ષમા કરો મારું શરીર કઠોર છે આપના ચરણ કોમળ છે સભવ છે કે—મારી કર્કશ-કઠોર છાતીમા લાત મારવાથી આપના પગને કદાચ ઈજા પામી હશે ” એમ કહીને તેઓ મહર્ષિના ચરણ દાખવા લાગ્યા બમ, આનું જ નામ ક્ષમા યા સહનશીલતા જેને દેખતા જ પ્રત્યેક વ્યક્તિ પાણી પાણી ધર્મ જાય છે અને એનું અનુકરણ કરવા લાગી જાય છે સહનશીલ શ્રી કૃષ્ણનું ઉદાહરણ ભારતના ઉજ્જવળ ઇતિહાસમા જ્વલત અને ગોધપાક લેવા જેવું સુવર્ણાક્ષરે લખાયેલ રહેશે “ ક્ષમાયા દયાપ્યતે ધર્મ ” ક્ષમા ધર્મનો આધારસ્તંભ છે એના વિના તપ, જપ, ધ્યાન, ભક્તિ, દયા આદિ ધર્મોનું વાસ્તવિક રૂપ માનવીને નથી મળતું એના માટે વ્યાવહારિક તેમજ ધાર્મિક સર્વ કાર્યોમા પ્રાણી માત્રને સૌથી પ્રથમ ક્ષમા ગુણનો આશ્રય લેવો જ જોઈએ એના વડે જ તે જગતના અતિમ ધ્યેય મુખી પહોંચી શકે છે

(૩) જદિ મદં—અભિમાન કદી ન કરો—

મદના અન્યતમ અર્થોમાનો એક અર્થ છે અહ કાર, ધમ ડ
યા અભિમાન આ એક એવી વસ્તુ છે જે આજકાલ તો ખાસ
કરીને આ જગતમા દરેકે દરેક ઠેકાણે પ્રવર્તી રહી છે જ્યા
દેખો ત્યા નાનામા નાના અને મોટામા મોટા મહાપુરુષો સુધી
પૂર્ણ નહીં તો થોડા ઘણા અશોભા પણ અભિમાને પોતાનો
અધિકાર ટકાવી રાખેલ છે વર્તમાન નવયુગમા એનો જેટલો
વિસ્તાર થઇ રહ્યો છે એટલા પ્રમાણમા પૂર્વે કદાચ નહીં પણ
હોય આખાલવૃદ્ધ, યુવાન સર્વ એના શિક્ષા ગની રહ્યા છે
કોઇકમા બાદ્ય દૃષ્ટિમા દૃષ્ટિગોચર થાય છે તો કોઇમા અલ્પતર
રૂપથી, પણ સાધારણ રીતે તો તેમાથી ગયેલું કોઈ આ દુન્યવી
દુનિયામા જલ્દાઇ આવતુ નથી કોઈક કાર્યમા કોઈ કળીભૂત થયો
કે પોતાની જાતને તરત જ સમાજમા, રાષ્ટ્રમા યા કઇંક સમયમા
વિશ્વભરમા અદ્વિતીય વિદ્વાન, કલાકાર તેમજ સર્વ ગુણસપન્ન
માની જેસે છે કે મારી સમાન અત્યારે સમાજ યા રાષ્ટ્રમા કોઈ
મનુષ્ય નથી સર્વ જગતમા હું જ એક છું એ નથી જાણુનો
કે એવુ સમજવાથી મારા માટે કેટલું અહિતકારક અને હુ સહ
છે શું ફક્ત પોતાના મોઢેથી જ પોતાની પ્રશ સા કરવાથી
કોઇ મહાન પુરુષ થઇ શકે છે ?

આ પ્રકારે અભિમાની બકિત ધાર્મિકતાનો ઉપદેશ દેતો
પોતાની તુચ્છ વૃત્તિઓ પર કલ કિત થયા વિના રહેતો નથી તે
અભિમાનવશ ગની પોતાને-પોતાની જાતને સુઝ સમાજથી
માઇલોના માઇલ દૂર અવનતિના ઊંડા ખાડામા નાખવાનો પ્રયત્ન
કરે છે અભિમાની કદાચ ઉપદેશક હોય તો તે અવશ્ય પોતાની
મહિનતાનો બીજાઓને સંભવ-દેખીતી રીતનો પરિચય કરાવતો,
મહાપુરુષોના સુખારવિદ્યથી નીકળેલા સૈદ્ધાન્તિક વાક્યોરૂપી

વાટિખના મૌરભભર્યા છોકવાઓને ઠઠોર કુહાડાથી ધાન કરતો, સમાજનો અને જગત્નિયતાનો ખરેખર વિશ્વાસઘાત કરી રહેલો છે ખાસ કરીને પ્રત્યેક મનુષ્યને અને ખાસ કરીને તેને પોતાને-જનતાને ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવી સત્યના રાહ પર લઈ જવાની અપેક્ષા રહેલી હોય તો સૌથી પ્રથમ તેને પોતાને જ નિર્ભિમાની બનવાની પ્રથમ જ આવશ્યકતા છે

નિર્ભિમાનતા મનુષ્ય માત્રને વિનયશીલ બનવાનું એક સજીવ ચિહ્ન છે, સર્વોચ્ચ પ્રથમ સોપાન છે વિનીત મનુષ્ય પ્રત્યેક ઠેકાણે-સ્થાને આદર મેળવે છે જો તે શત્રુને ઘેર જાય તો પણ પોતાની વિનયશીલતાના કારણે આદરપાત્ર જ બનવાનો અભિમાની માનવ વિનયશીલ મનુષ્યની સમતા કદી ન જ કરી શકવાનો વિનીત મનુષ્ય પોતાના વિનય શુંબીથી ઉચિત, અનુચિત સર્વને સહન કરતો સમાજમા પોતાને આદરણીય કહેવાઈ શકે છે સમાજ પણ તેના પ્રત્યેક કાર્યમા તેને આદરણીય સ્થાન પર નિયુક્ત કરે છે, જેનાથી એની શોભા આશગળી ઝળકી ઊઠે છે વિનયહીન-અભિમાની વ્યક્તિ પોતાની મદભરી ઉન્મૂખલ વૃત્તિઓથી સર્વ ઠેકાણે અપમાનિત બની રહે છે અને ઉત્તમ શુભ સપ્રાપ્ત કરવામા પ્રતિ પળે વચિત જ રહે છે એવટે પણ આવા અમુ જનો પોતાના હૃદયની કલુષિત વૃત્તિઓથી છૂટકારો મેળવી શકતા નથી જેના કારણે સર્વ ઠેકાણે તે સન્માનને બદલે અપમાન તેમજ તિરસ્કારને પ્રાપ્ત થાય છે અભિમાની માનવ પોતાનું નાનામા નાનું કાર્ય પણ પોતાની મદભરી વૃત્તિથી સિદ્ધ કરી શકતો નથી એનામા સહનશીલતાનો અત્યંત અભાવ જ રહે છે, તેથી તે વ્યક્તિગત કે સામુદાયિક, ઉચિત યા અનુચિત, આદેષ તેમજ આરોપ આદિ ધર્મ પણ સહન કરી શકતો નથી આવી અસહનશીલતાના પરિણામસ્વરૂપમા બે એક વ્યક્તિ નહોં યા સર્વ કૌટુંબિક

પરિવાર નહિ પરંતુ આખોએ સમાજ તેનાથી વિપરીત થઈ જાય છે સમાજમાં તે એકાકી જ રહી જાય છે જ્યાં આજકાલની પરિસ્થિતિમાં સમાજ, રાષ્ટ્ર અને દેશ પોતાના સામુદાયિક સંગઠન બળવડે સારાએ રાષ્ટ્રોને ઉત્તતિના શિખર પર ચઢાવવાનો સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે અને એમાં કંઈક સફળ પણ જન્યા છે ત્યાં સમાજથી પર એકાકી માનવ કેવી રીતે પોતાનું વ્યક્તિગત યા સામૂહિક રાષ્ટ્રકલ્યાણ કરવાની ક્ષમતા રાખી શકે ? વિભિન્નમતિ તેમજ મદમતી એકાકી વૃત્તિથી મનુષ્ય નિ સદેહ પોતાનું મહાન અહિત કરતો. સ્વ-પરનો વિશ્વાસઘાત કરે છે આવી અભિમાનભરી વ્યક્તિને કેવી રીતે સમજાવી શકાય ? પણ તેને મતપથ પર જવું જ હુકમ છે પોતાને પોતાનો દ લક્ષ્યો રાહ જ સારો લાગે છે જો કોઈ શાંતિ અને વિનયની માથે ઈર્ષ્ય શિખામણ આપે તો પણ તે તેની સાથે-નિર્દોષ વ્યક્તિની સાથે અગડયા વિના નહીં રહે જિલ્લો તે મામાને મુશીબતમાં નાખવાનો પ્રયત્ન કરશે આવા મદમત પ્રાણીને સામાન્ય માણસ તો શુ પશુ વિદ્વાનો પણ સમજાવી શકતા નથી નીતિકારોએ લખ્યું છે કે —

અજ્ઞઃ સુખમારાધ્યાઃ, સુખતરમારાધ્યતે વિશેષજ્ઞઃ ।

જ્ઞાનલવદુર્વિદગ્ધ, વ્રહ્માડપિ ત નર ન રજ્જયતિ ॥ ૧ ॥

અભણ, મૂર્ખા અને અધિક બુદ્ધિમાન મનુષ્યને મહાજ્ઞ પ્રસન્ન કરી શકાય છે, પરંતુ અર્ધવિદગ્ધ, યોદ્ધા જ્ઞાનવાળા, અભિમાની પુરુષને બ્રહ્મા પણ પ્રસન્ન કરી શકતા નથી

સ સારમાં ત્રણ જાતના મનુષ્ય છે અજ્ઞ, મુઝ અને અતપજ્ઞ જે પોતાને સારા નરસાનું જ્ઞાન ધરાવતો નથી અને જેને કંઈ પણ જ્ઞાન નથી, એવા અજ્ઞાનોને સમજાવવું કંઈ કઠિન નથી તેઓ સમજાવવાથી તરત સમજી જાય છે અને વાતને તરત હૃદયમાં ઉતારે છે યુક્ત, અયુક્ત, ઉચિત, અનુચિત અને સત્ય-અસત્યને

ઘણી જ સારી રીતે સમજવાળા હાથા માણસોને સમજવું જરાય
કઠણ નથી જ્યારે જે લોકો નથી પૂરા વિદ્વાન કે નથી પૂર્ણ
મૂર્ખ, સ્વદેષ જ્ઞાનથી જ પોતાને મહાજ્ઞાની માનવાવાળા છે એવા
અદ્વૈત અભિમાનીઓને મનુષ્ય તો શું પણ બ્રહ્મા કે સર્વજ્ઞ
પણ સમજવી શક્તા નથી અદ્વૈત લોક ધમકાને કારણે કોઈ
વાતને ન જાણવા છતાં કોઈને પૂછતા નથી એથી તેઓની
ઉન્નતિ નથી થતી, પરંતુ પોતાને એ જ સ્થિતિમાં રાખી પોતાનું
જીવન બરબાદ કરે છે અને ઉચ્ચ માનવજીવનને સફળ બનાવી
શક્તા નથી કવિ વાક્ય પણ છે કે—

ફૂલે ફૂલે ન વેત, ચદપિ સુધા ઘરસર્દિં જલદ ।

મૂરખ હૃદય ન વેત, જો ગુરુ મિલે વિરચિ સમ ॥૧॥

નિર્ગયો હોય કુસંગ જિહિ, કૌન સક સમુજાય ।

લસન ઘસાયે ઘસન કો, કૈસે સકે ઘસાય ॥૨॥

સત્ય જ છે કે કૂતરાની પૂછડીને બાર વર્ષ સુધી તેલમાં નાખે,
પછી જુઓ તો પણ તેનું વાકાપણ મટતું નથી—તે સીધી ધતી
નથી આવી જ દયા મદમત પુરુષોની છે સાધારણ જ્ઞાન મળ્યું,
નિપુણતા મળી કે અભિમાની મનુષ્ય પોતાની જાતને અદ્વિતીય
માની બેસે છે તેવા માણસોને લાજબો રીતે સમજાવવા છતાંયે
પોતાની વક્તા (હઠ) ને છોડતા નથી આજકાલના વાયુમડગ
માં આવી હવા અધિક રૂપધારી બની રહી છે એનો વેગ
એટલા પ્રમાણમાં વિસ્તૃત થઈ રહ્યો છે કે એના દુષ્પરિણામ યા
અભિશાપસ્વરૂપ સાચા નિરભિમાની તેમ જ સાધુવૃત્તિવાળા
મનુષ્યો પર પણ દમ્બાત્મક દેહના વાદળ દાબ્યા વિના રહેતા નથી,
નિરભિમાની વ્યક્તિને પણ અહં માની સમજવા લાગી જાય છે
કહેવત છે કે—“ સૂકાની લેગો લીલો પણ બળે છે ” પરંતુ

સર્વ મનુષ્યો દક્ષતાથી ભરેલા હોતા નથી જે દક્ષી છે તે કદી પણ છૂપો નથી રહેતો. ઠઈ પણ હોય તો પણ છેવટે અભિમાન યા અહ કાર માનવજીવનને નાશબ્રમ્મ કરનાર ઝેરીલો નાગ છે, જેના વડે કરડાએલો મનુષ્ય પોતાના અમૃત્ય જીવનથી હાથ ધોઈ નાખે છે અભિમાનના નશામાં ચકચૂર રહેતા અભિમાનીને સત્-અમત્, હિત-અનુહિત, ધર્મ-અધર્મ, કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનું હેશ માત્ર પણ ધ્યાન નથી રહેતું એ જ અભિમાનની અનો ચિત્તતાનો અક્ષુણ્ણ પ્રભાવ છે એના પ્રભાવમાં સપડાએલો મનુષ્ય સર્વ ક્રિયાત્મક ધાર્મિક કૃત્યોથી સર્વથા વચિત ગ્રે છે તમજ દુર્ગતિનો પાત્ર બને છે મદાન્ધ મનુષ્ય અહિંસા આદિ ધર્મોનું સમુચિત પાલન કરતા છતાં પણ તેનું વાસ્તવિક ક્ષણ નથી મેળવી શકે તો તે મદમસ્ત મત્ત હાથીની માફક વિશ્વનું તેમજ પોતાનું અહિંત જ કરે છે કહ્યું છે કે—

શમાલાન મજ્જન્ વિમલમતિનાહિં વિષટયન્,

કિરન્ દુર્વાક્રપાસત્કરમગણયન્નાગમસુણિમ્ ।

અમન્નુભ્યૈ સ્વૈર વિનયનયવીથિં વિદલયન્,

જનઃ ક નાનાર્થ જનયતિ મદાન્ધો દ્વિપ હવ ॥ ૧ ॥

મદાન્ધ મનુષ્ય મદોન્મત્ત હાથીની માફક શાન્તિરૂપી સ્તબને તોડી, નિર્મળ જુદિરૂપી દોરડાના ટુકડા કરી, દુર્વચનરૂપી ધૂળ ઉડાડે છે અને શાસ્ત્રરૂપી અકુશને ન માનતા પૃથ્વી પર સ્વ મેછ ॥ યદ્ય ન્યાયના માર્ગને ઉલ્લંઘન કરતો કયા અનર્થને પેદા નથી કરતો ? આથી સર્વત્ર સિદ્ધ છે કે—અભિમાન સર્વ અનર્થોની ખાણ છે એક ઠવિએ સત્ય દહ્યું છે કે—

તનિક જ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કર, જો કરતા અભિમાન ।

ધિક્ જીવન ધિક્ જ્ઞાન હૈ, ઉસકા જ્ઞાન મમાન ॥ ૧ ॥

ધર્મ પાળનાર યા ધર્મકાર્ય કરવાવાલા પુરુષોએ અહ કારથી સદા વિચિત્ર (અલગ) રહેવું જોઈએ એવા મનુષ્ય જ પોતાની જાતને સાચા સદ્ધર્મ અનુયાયી મનાવી શકે છે એ જ તેના સાચા અધિકારી છે જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં મદ, માયા, મોહ આદિ દુર્ગુણોને સ્થાન આપે છે ત્યાં સુધી તે ધર્મ શું છે ? તે નથી જાણી શકતા, તેમને ધર્મનો આવો રાહ નથી મળી શકતો કેમકે-

મદ-માયા-પરિત્યાગી, લોભ-મોહ-વિનાશકઃ ।

અકામી ક્રોધહીનશ્ચ, ધર્મમામોતિ માનવઃ ॥ ૧ ॥

જે પુરુષ અહ કાર, માયા, લોભ, મોહ, કામ તથા ક્રોધ એ અતરંગ શત્રુઓથી મર્વદા અળગો છે તે જ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, બીજો નહીં

આજ સંસારમાં ઘણા મનુષ્યો એવા છે કે સદ્ધર્મ-કર્મ સંપન્ન વશમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ અભિમાન અને કુસંગ આદિ દુર્ગુણોને વશ થઈ વિધર્મી બનતા હૃદયોચર થાય છે તેના કારણે પારસ્પરિક સૈદ્ધાંતિક તેમજ ધાર્મિક મર્યાદા પર લેશ માત્ર પણ ધ્યાન ન આપતા આત્માનુદૃવ અકૃત્ય કૃત્ય કરતા નથી લજવાતા, -પછી જાહેરે એ અનોચિત્યમય અકૃત્યવડે પોતાના ઉપર અથવા પોતાના ઉચ્ચ વશ પર આપત્તિઓ આવી પડે છતાંય તે વિધર્મી મદાન્ધ તેના પર કંઈ પણ ધ્યાન નથી આપતા આનાથી સહેજે જણાઈ આવે છે કે- અભિમાન કેટલું ત્યાજ્ય તેમજ નિંદનીય છે પોતાનું હિત આહવા વાળાએ-વિશેષતઃ મોક્ષપથાનુગામીઓએ આ દુર્વિવેચથી સદા અલગ-અલિપ્ત રહેવું જોઈએ પ્રત્યેક મનુષ્યને તિરસ્કિમાની બનવાની પરમ આવશ્યકતા છે, કેમકે અભિમાન અધ પતનની સીડીનું પ્રથમ જ પગથિયું છે-પછી જાહેર મનુષ્ય ગમે તેટલું

મહેલો, ગહેલો, વિદ્વાન, ધનવાન, વૈજ્ઞાનિક, તપસ્વી કે યશસ્વી હોય, પણ અભિમાનિતા તેને નીચે પટકતા વાર નથી લગાડવી વિશ્વમા એવું ઠયુ પ્રાણી છે કે જે મદાધનતાથી નીચે ન પડયુ હોય ? સામાન્ય મનુષ્યની તો શું ગણના છે ? મોટા મોટા અકવર્તી તેમજ શાસનસમ્રાટ પણ આ ગર્હસ્થિત અભિમાનના કાણે પોતાની સત્તા તેમજ શાસનને સદાને માટે ખોઈ બેઠા છે લઠાધિપતિ રાવણ, યુદ્ધવીર દુર્યોધન, હિરણ્યકશ્યપ, શિશુ પાળ, બલિ આદિ મહાપ્રતાપી રાજવીઓ પણ અભિમાનને સેવતા માટીમા મળી ગયા છે, જેનું અત્યારે નામનિશાન પણ રહ્યું નથી

ધર્મનું ગૂઢ તત્ત્વ જેટલું નિરભિમાનમા છુપાએલું છે તેટલું ખીલમા નથી મનુષ્ય તેના પર આધાર ગણે તો પોતાની જાતને એક સાચા ધર્માત્મામા લાવી શકે છે નિરભિમાનતામાં ધર્મનો પ્રકાશ મદા સર્વદા વધનો જ રહે છે નિરભિમાની થવું તેમા સાધુતા તેમજ માનવતાની સાચી ઓટી છે વિનયશીલ તેમજ મદહીન તં જ મનુષ્ય યશ્ન શકે છે કે જે પોતાને સુક્તિ પથ પર મહેલાઈથી લઈ જઈ શકે છે ધનવાનપણું, વિદ્વત્તા, કુલીનતા તેમજ યશસ્વિતા દલીએ મોલનો માર્ગ નથી આપી શક્યા, તેના માટે તો એક કટન નિરભિમાનતા જ છે નિરભિમાની પુરુષ સમાજ, ગાંધી તેમજ સર્વમા કુલીન, યશસ્વી તેમજ જાતવાન મનાય છે મદહીન મનુષ્ય નમ્ર હોય છે અને પોતાની નમ્રતાથી સર્વને આકર્ષણ કરી શકે છે કહ્યું પણ છે કે-

નમે સો આચા ર્મલી, નમે સો દાદમ દાસ ।

આરુ પિચારા વ્યા નમે, જિસકી ઓછી જાત ॥ ૧ ॥

હાજીઓ ઉપર ફળ આવવાથી આખો, દાડમડી આદિ વૃક્ષો નમી જાય છે-નીચે

૧૭

પામર તેમજ ઓછી જાતવાળો આકડો કદીએ નમતો નથી, ત
નીચું નમવું પણ નથી જાણતો પરંતુ તૂટીને પડી જવું જ જાણે છે

જે મનુષ્ય પ્રારભથી જ ઉચ્ચ જાતીય, સત્કુલીન તેમજ નિર
ભિમાની હોય છે તેનામાં સ્વાભાવિક રીતે નમ્રતા તેમજ વિનય
રીવતા વિદ્યમાન રહે છે અને અકુલીન, દુષ્ટ પ્રકૃતિવાળા માનવોમાં
આ શુભ મ્યાન ધરાવતો નથી, તે તો કવ કિત નરકના કીડા છે
જેઓ સ્વ-પરની ભાવનાઓમાં જ કેવળ દુ ખેત્તપાદક બને છે,
આવા નરકીટ જ્યાં જાય ત્યાં પોતાની કુદ્રતાની છાપ પ્રગટાવ્યા
વિના નથી રહેતા સમાજમાં પોતાની અધમતાનું પ્રદર્શન કરે
છે અને તેથી સર્વત્ર તેઓ અનાદરને પાત્ર થાય છે, છતાં પણ
તે પોતાની એ દુષ્ટ પ્રકૃતિને છોડતા નથી છેવટે એમનું જીવન
ધિક્કારને પાત્ર બને છે જે અભિમાની બની પોતે પોતાની જાતને
મોટા સમજે તેનું શિર સદાયે અપમાનનું માર્ગ નીચું જ
રહેવાનું છે તેઓ સફળ મનોરથોમાં સિદ્ધિને નથી વરી શકતા,
તેમના કાર્યો સિદ્ધ નથી થઈ શકતા

એક સમયે ધારા નગરીના શાસક રાજા લોજ વિદ્વાનોની
કહર કરવામાં સર્વત્ર સમારમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા હતા
એનું અતિમ ધ્યેય એ જ હતું કે કોઈ પણ વિદ્વાન રાજદ્વારથી
નિરાશ બની પાછો ન જાય એટલા માટે કેટલાય વિદ્વાનો
પોતાની કૃતિઓથી રાજાની પ્રશંસા કરી અતુલ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરતા
હતા એક દિવસ રાજા લોજ વિદ્યાળ રાજ્યસભામાં ગિરાજ
માન હતા એમની ચારે તરફ વિદ્વાન જનોની મહત્તી શોભતી
હતી સભામાં એક પડિત પોતાની જાતને મહાન્ વિદ્વાન્ સમ
જતો આવી કહેવા લાગ્યો કે-રાજા ! આપે ઘણાં વિદ્વાનોના
સારગર્ભિત કાવ્યો સાંભળ્યા હશે, પરંતુ આજ મારો પણ એક
દુહો જેમાં પદરચનાનો ચમત્કાર અને વિદ્વત્તા ઠાસી ઠામીને
બરેલી છે, તે સાંભળો—

મર્દ તો હૈ મૂંછ ચાંકા, નૈન ચાંકી ગોરિયો ।

ગાય તો હૈ સીંગ ચાંકી, રગ ચાંકી ઘોરિયો ॥ ૧ ॥

મર્દ તે જ છે કે જેની મૂંછ વાકી છે સ્ત્રી તે જ છે કે જેના નેત્ર વાકા (કામજીવારા) છે ગાય તે જ છે કે જેના સીંગડા વાકા-શોભાયમાન છે અને ઘોડી તે જ છે કે જેનો રગ વાકો-મનોહર છે

પડિતનો દુહો સાબળી સર્વ સમા અવાકૂ ધની ગઈ પરપર તેને માટે સર્વમા વિચારવિનિમય થવા લાગ્યો એટલામા કાઈ ગાડરિયાએ ત્યા આવીયે ગુણ કે-મહારાજ ! પડિતજીએ જે દુહો કહ્યો છે તે ધરાધર નથી એના મામિંક લાવ ધણા વખાણવા લાયક નથી એને માટે તો—

यह पंडित बड़ा अनाड़ी, इसके मारु सींच कुल्हाड़ी ।

इसने सारी सभा जिगाड़ी, मुखसे झूठी बातें काढी ॥ ૧ ॥

આ પડિત નથી પણ નયો મૂર્ખ છે આવા અભિમાની માનવ જ તુર્તુ મુખ બધ કરી દેવુ એ જ સારુ છે વિદ્વાનોની સમામા જે મહમત્ત અસત્ય વાતો કહેતા શરમાતો નથી એને મનુષ્ય નહીં પણ જ ગલી શાગ કહેવો જોઈએ આપ જ વિચારો કે કાઈની મૂંછ વાકી હોય પણ એનામા વીરતાનો લેશ માત્ર અશ ન હોય તો તે પુરુષ શા કામનો ? એ તો પશુ થીયે હલકા દરજ્જાનો છે એની મૂંછ સિવાય એનામા બીજી શી શોભા સમાજેલી છે ? કાઈ સ્ત્રીની આખો તિરછી સુંદરતમ છે પણ તે દુઃશાસ્ત્રિય તેમજ બદચાલની હોય તો તેની સુંદર આખો શા કામની ? ગાયના સીંગ વાકા સુંદર છે પણ ગાય દૂધ ન આપતી હોય તો શા કામની ? તેનું સારાપણું શા કામનું ? એ જ પ્રમાણે ઘોડીનો રગ સારો હોય પણ તેની

ચાલ સારી ન હોય તો તે ઘોડી શા કામની ? વાસ્તવમાં આ
હુહો નીચેની રીતે હોવો જોઈએ કે—

મર્દ રણશૂર બઢા, શીલ બાંકી ગોરિયાં ।

ગાય તો હૈ દૂધ બાંકી, ચાલ બાંકી ઘોરિયાં ॥૧॥

મર્દ મનુષ્ય તો તે જ કહેવાય છે કે—જે યુદ્ધમાં પોતાની
શરપીરતાથી શત્રુઓના ગર્વનું ખડન કરી તેમના છક્કા છોડાવી
દે-પરાજિત કરી દે સી તે જ છે કે—જે સુદર છે અને સુશીલ
સુગંધીથી સર્વ સસારને-સર્વ વિશ્વને સૌરભર્યો બનાવે છે
ગાય એ જ છે કે—જે દૂધ આપી પોતાના માલીકને સતુષ્ટ
રાખે છે ઘોડી એ જ સારી છે કે—જે ચાલવામાં અત્યંત સરલ
અને વેગળ્લી છે તે જ મર્વ રીતે પ્રથમ સનીય ઘોડી સમજવી

ગાંઠરિયાનું આ સારગર્ભિત ભાષણ સાલળી સર્વ સભા અને
રાત્ર પ્રસન્ન થયા પેલા મહામત્ત પડિત સભામાંથી શરમના
માર્યા એક બાજુ બેઠા લોજરાજાએ આ માની પડિતની ઉપેક્ષા
કરવા ગાંઠરિયાને ખૂબ જ સન્માન અને પારિતોષિક નીધુ
આ દૃષ્ટાંતનો સાર એ જ છે કે—અભિમાનના કારણે પેલો
પડિત સભામાં અપમાન પામ્યો અને નિરભિમાની ગાંઠરિયો
સન્માન પામ્યો એટલે અભિમાન કરવું સારું નથી આ જ
સસારમાં જેટલા મહાપુરુષ તેમજ યશસ્વી દૃષ્ટિગોચર થાય
છે તે સર્વ નિરભિમાનતાને લીધે જ પૂજ્ય બની રહ્યા છે અભિ
માની મનુષ્ય પોતાની વર્તમાન સ્થિતિમાં લલે સુખ માનતો
હોય પરંતુ તેનો ભવિષ્ય કાળ તો ઘણા જ કપરા સકટોથી
ભરેલો હશે એ ચોક્કસ છે જે પ્રમાણે મૈ મૈ કરવાવાળા બકરા-
નું ગળું કપાઈ જાય છે અને મૈ ના કહેનારા પક્ષી મેના
તરફ સર્વ પ્રેમ અને ચાહના રાખે છે અને તેનું પરિપાલન કરે

છે એ પ્રમાણે અભિમાની વ્યક્તિના ળકરાની માફક હાલ
હવાલ થાય છે, ત્યારે નિરભિમાની વ્યક્તિનું મેના પક્ષીની
પેઠે સર્વત્ર આદર-સન્માન થાય છે કહ્યું પણ છે કે—

सब से ऊँचा मान आप को मानी करता काम जभी ।
तब उसका प्रत्येक स्थान पर करते हैं अपमान सभी ॥
धर्म कर्म औ कुल-मर्यादा डाल कुए में फिरता है ।
अवनति के गम्भीर-गर्त में अभिमानी नित गिरता है ॥१॥

વસ્તુતઃ અભિમાની મદભર્યા નશામાં મસ્ત બની, પ્રથમ
પોતાની બાતને સર્વથી ઐશ સમજી, દરેક કાર્ય કરવા માટે છે
પોતાની કુલીન-ધાર્મિક તેમજ સામાજિક મર્યાદા પર ધર્મ
પણ ધ્યાન ન દેતા અહીંતહીંના દરેક કાર્યોમાં લાગ લે છે,
પણુ છેવટે તેની સ્થિતિ અત્યંત દયાને પાત્ર બની જાય છે તે
ન તો સામાજિક કાર્યોમાં પૂરે સફળ થાય છે કે ન તો પાર
લૌકિક કાર્યોમાં એટલા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે અભિમાનને સર્વથા
તિલાંજલી આપવી જોઈએ, ત્યારે જ તે પોતાનું તેમજ મમસ્ત
વિશ્વનું કલ્યાણ કરવા માટે મમર્થ બની શકશે

(૪) પાપે રતિ મા કથા:-પાપમાં આનંદ ન માને

સામાજિક ગતિ વિધિથી આ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થાય છે કે-પ્રાણી
લૌકિકતાના વિપુલ પાશમાં ફસાઈ ડગલે ને પગલે પોતાને પાપના
માર્ગે દોરી રહ્યો છે એનું સમસ્ત જીવન પાપમાં જ વ્યતીત
થાય છે, સસારના વિષમ વાતાવરણમાં એવું કેણુ પ્રાણી છે કે
જે પોતાના પાપમય કૃત્યોમાં તન્મય રહીને પોતાના આત્માને
પાતકી બનાવવામાં કટિબદ્ધ નથી રહેતો ? આજ કળિકાળની

વિષમ પરિસ્થિતિનું એવું વિચાળ વાતાવરણ થઈ ચૂક્યું છે, જે વિવશતાયા મનુષ્યને પાપની ખાડીમાં ધકેલી દે છે

એટલા માટે પ્રથમથી જ-ખાલપણથી જ મનુષ્યને સુસંસ્કારિત બનાવવાની પરમ આવશ્યકતા છે. મુકોમલ અત કરણવાળા ખાળકને શ્રદ્ધા તેમજ લક્ષિતથી દેવશુરની શુશ્રૂષા કરતા જેવા આચાર, વિચાર, શિખામણ તેમજ દીક્ષાઓથી જે સંસ્કાર મળે છે તે જ સંસ્કાર તેના હૃદયમાં સદાને માટે સ્થિર બની રહે છે. બાલ્યાવસ્થાના સંસ્કારો આ લોક અને પરલોક સાથે સળખ ધરાવે છે, એટલે બાલકોને એવા સંસ્કારી બનાવવાની પ્રથમ જ આવશ્યકતા છે. મનુષ્યનો પ્રાથમિક સહવાસ એવો હોવો જોઈએ કે જેનાથી તે લવિષ્યમાં ક્રામ, ક્રોધ, માયા, મોહ આદિ પાપોથી રહિત બની ઉચ્ચતમા સભ્ય અને આદર્શ બની શકે. સહવાસ એક એવી વસ્તુ છે કે જે પ્રાણી માત્રને બવસાગરથી પાર કરાવી રહે છે અને એને ડુબાવી પણ શકે છે. કષ્ટ છે કે—

યાદૃશૈઃ સન્નિવિશતે, યાદૃશૌંશ્વોપસેવતે ।

યાદૃગિચ્છેષ્ઠ મવિતુ, તાદૃગ્ મવતિ માનવ' ॥૧॥

મનુષ્ય જે પ્રકારના લોકોનો સહવાસ કરે છે, જેવા લોકોની સેવા કરે છે તથા જેવો જનવાની અભિલાષા રાખે છે તેવો તે બની શકે છે.

અધ્યેય સહવાસીના આચાર, વિચાર તેમજ સદુપદેશનો મનુષ્ય પર સારી રીતે પ્રભાવ પડે છે જે પ્રમાણે અગ્નિના સ સર્ગમાં દ્રવીભૂત થવી લાખ પર જે પ્રકારના રંગની તેમજ અક્ષરની ગિયરતા દેખાય છે, તે જ પ્રકારે માનવીના ક્રામણ હૃદય પર અધ્યેયના આચારવિચાર તેમજ સદુપદેશના સ્થાયીભાવ આવી જાય છે, માટે માતા, પિતા આદિ સર્વજનું કર્તવ્ય છે કે—

બાળકને બચપણથી જ ઉચ્ચ કોટિના સદાચારી લોકોના સંપર્કમાં ગળવું જોઈ તે ભવિષ્યમાં સારામાં સારા સંસ્કારી બની શકે આ પ્રમાણે બચપણનું સુમસ્કૃત બાળક મોટું થવાથી સ્વપરને પાપોથી બચાવી તારવા તેમજ સુધારવામાં સમર્થ બની શકે છે સંસારમાં પ્રાણીમાત્રને ચક્રની માફક ભ્રમણનાર પાપકર્મ જ છે જ્યાંસુધી જન્મ જન્મોત્તરના કરેલા પાપકર્મોથી જીવાત્મા છૂટકારો ન પામે ત્યાંસુધી તે પરમાત્માના રૂપમાં પરિણત નથી થઈ શકતો જો આત્મા સુસંસ્કારી બની પાપકર્મ ન કરે તો તેની જીવનનાવ જલ્દીથી પાર ઉતરી બીજા અને તે સિદ્ધ-બુદ્ધ બની શકે છે સંસારમાં પાપપથ તરફ દોરનાર કામ, ક્રોધાદિ વિષયો વિષયો છે એના પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યા બાદ મનુષ્યને સુકિત પથ મેળવવો અશક્ય નથી જ કહ્યું છે કે—

यदि शिवनगरयियासा, भवेज्जिह्वामा च वो भवेद् भव्याः ।
तदमी त्रिषमा विषया, किंपाकफलोपमास्त्वाज्याः ॥ १ ॥

ભવ્ય ! જો તમને સંસારત્યાગ કળ્યાની અને મોક્ષનગર પહોંચવાની ઇચ્છા છે, તો કિંપાક ફળની સમાન પરિણામમાં અસુન્દર આ વિષય કામાદિ વિષયનો પરિત્યાગ કરો.

આ સદુપદેશનું પૂર્ણતર પરિપાલન કરી પાપવર્ધક વિષયો પ્રત્યેક પ્રાણીએ પોતાના આત્માથી અળગા કરી દેવા જોઈએ, તરણ કે પવિત્ર આત્માને અપવિત્ર આત્મા બનાવવો એ મહાદોષ છે લેહોપલેહથી પાપજનક કાર્યોની કોઈ સખ્યા નથી, પરંતુ મુખ્ય પાપકર્મ અદાર પ્રકારના છે જેમાંથી કોઈ પણ એક આચરણ કરવાથી પ્રાણી પાપનો ભાગીદાર બને છે રોજબરોજ કરવામાં આવતી પ્રતિક્રમણ ક્રિયામાં અદાર પાપસ્થાનકોની આલોચના કરવામાં આવે છે, પરંતુ આજ્ઞાલનો પરિસ્થિતિ કંઈક એવી

જે જે હોકો કેવળ એનું નામ રટણ જ કરી લેવું જાણે છે, પણ તેનો પરિત્યાગ કરવો આવશ્યકીય છે સાસારિક બંધનોથી બંધાએલા ગૃહસ્થીઓએ પણ એનો યથાવત ત્યાગ કરવો એટલો જ જરૂરી છે જેટલો મુનિશાએના માટે છે મુનિઓ એનાથી સર્વતા અળગા રહે છે જ્યારે ગૃહસ્થી દેશત અલગા રહે છે

પહેલું પાપસ્થાનક પ્રાણાતિપાત છે એનો અર્થ એ છે કે-એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય મુખીના પ્રાણીઓના પ્રાણ અપહરણ કરવા બીજી મૃધાવાદ-શૂદ્ધ જોલણ તે છે ત્રીજી અહતાદાન-રજા વિના કોઈની વસ્તુ ચોરી લેવી ચોચુ મૈથુન, પાચમુ પરિશ્રદ્ધ, છઠ્ઠું ક્રોધ, સાતમું માન-અભિમાન, આઠમું માયા-દલ-કપટ, નવમું લોભ, દશમું રાગ-પ્રિય વસ્તુ પર રનેહ રાખવો, અગ્યારમું દ્વેષ-અપ્રિય વસ્તુ પર અપ્રસન્નતા પ્રગટ કરવી, બારમું કલહ-પરસ્પર લડણુ ઝગડણુ, તેરમું અભ્યાખ્યાન-કોઈ પર દોષારોપણ કરવું, ચૌદમું પૈશુન્ય-કોઈની યાદીચુગલી કરવી, પંદરમું રતિ અરતિ-અનુચિત કાર્યોમા પ્રસન્નતા તેમ ઉચિત કાર્યોમા અપ્રસન્નતા પ્રગટ કરવી, સોળમું પરપરિવાદ-બીજાની અનુચિત નિંદા કરવી, સત્તરમું માયામૃધાવાદ-દલચુકેન શૂદ્ધ જોલણ અને અઠારમું મિથ્યાત્વશબ્દ-સત્યને અસત્ય અને અસત્યને સત્ય, મુઢેવને કુઢેવ અને કુઢેવને મુઢેવ, મુચુરને કુચુર અને કુચુરને મુચુર, મુધર્મને અધર્મ અને અધર્મને મુધર્મ સમજવો

આ પાપસ્થાનોનું સેવન કરવાથી આત્મા મલિન તેમજ પાપ ભય ણને છે આત્મા-પરમાત્માની વિભિન્નતા આત્મા જ કારણ-સ્વરૂપ છે જેનામા એ દોષો હોય છે તેને પરમાત્મા નથી કહી શકાતો આ જાણેથી આત્મા મહામાયા નગરીમા ચારે તરફ અધર કરતાં જામતો-મટકતો જન્મજન્માતરો મુખી કદ પામે છે

“ વિશ્વસ્ય દ્વિવિધા ગતિ ” સ સારનો ગતિ બે પ્રકારની

છે સમારનો કંઈક અથ પુણ્ય પથની તરફ પ્રવૃત્ત થઈ પોતાના આત્માને સદાને માટે પરમ પવિત્ર મુક્તિગામિની બનાવી રહ્યો છે બીજી તરફ સમારનો એક અથ પાપના પથ તરફ પ્રવૃત્ત બની પોતાના આત્માને હ મેથના માટે ગદો-વિષયગામી બનાવી રહેલ છે આ મસારની ગતિ વિચિત્ર છે એક તરફ મનુષ્ય સુખ, સમૃદ્ધિ અને અનંત ઐશ્વર્યને લોગવતો આનંદમય જીવન જીવી રહ્યો છે, જ્યારે બીજી તરફ મનુષ્ય દુઃખ અને આપત્તિ-ઓનો શિકાર બની પોતાના આત્માને અધોગતિનો જીડી ગભીર શુદ્ધામા ફેંકી રહ્યો છે એક બાજુ સુખ અને બીજી બાજુ દુઃખ, એક તરફ ઐશ્વર્ય, બીજી તરફ ઠગાલિયત, એક તરફ પ્રેમ, બીજી તરફ દ્રેવ-કલહ, આવી રીતનું સમારનું ફરતું ચક્ર છે એક તરફ સમતા, બીજી તરફ વિપ્રમતાનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે, જે પ્રાણીમાત્રને મુજવી રહ્યું છે વિશ્વની આ અનંત અટવીમા અસંખ્ય પ્રાણી પોતાના મસ્કારોનું ફળ લોગવતા વિવિધ ગતિનો અનુભવ કરી રહ્યા છે પોતાના પુણ્યવર્ધક સુ સસ્કારોના પ્રભાવથી ઢોઈ સરસ સૌજન્ય સમન્વિત રાજ્યપ્રાસાદો મા સુખસાદાબીમા મહાલી ગદ્યા છે, તો કોઈ હતભાગી પોતાના પાપવર્ધક કુસસ્કારોના પ્રભાવે દુર્ગન્ધીમા પીડાએલા દુઃખ આગરમા દુઃખકા મારી રહ્યા છે અને પોતાના પ્રાણને ઢોઈ અજ્ઞાત મુલકમા પહોંચાડી રહ્યા છે સાસારિક વિચિત્રતાના સ્વ રૂપને જાણવાને માટે નીચેનું પદ હૃદયમા ઉતારવાની આવશ્યકતા રહે છે

રાગ—દુન્યા રગ વિરગી વાના—

दुनियाँ है दो रगी बाबा-दुनिया है दो रगी ॥ टेक ॥

पुण्य पाप दो पहियों से यह, जीवन रथ नित चलता ।

ऊंची नीची समतल भूमें, कमी न किससे टलता ॥

ચલા ચલા કર ચતુર હુઆ હૈ, વાહક હસકા જગી ।
 ઘાયા દુનિયાં હૈ દો રમી, દુનિયાં હૈ દો રમી ॥ ૧ ॥
 એશ ઓર આરામ મન મેં, એક ચૈન સે સોતા ।
 ફૂટે સ્વદહરો મેં દૂજા, બિલસ બિલસ દિન સોતા ॥
 દુનિયાં કી યહ ચહુત પુરાની, ચાલ હુઈ વેઢગી ।
 ઘાયા દુનિયાં હૈ દો રમી, દુનિયાં હૈ દો રમી ॥ ૨ ॥
 પત્થર હી કો દરહો હક સો, દેવમૂર્તિ ચન પૂજ્ય બના ।
 અગણિત ઠોઠર રાકર દૂજા, દલિત પવિત્ર કા રૂપ બના ॥
 ઉચ્ચ વર્ણ મ માન્ય હુઆ હક, અધમ હુઆ હક મગી ।
 ઘાયા દુનિયાં હૈ દો રમી, દુનિયાં હૈ દો રમી ॥ ૩ ॥
 માનવ ચેત જગત મે અવ તૂ, શુભમય પુણ્ય કમાલે ।
 સુકૃત સુફલ સે સુરપુર મે તૂ, સુખમય સ્થાન બનાલે ॥
 સુરિયતીન્દ્ર જગત મે અપના, કોઈ ન માવી સગી ।
 ઘાયા દુનિયાં હૈ દો રમી, દુનિયાં હૈ દો રમી ॥ ૪ ॥

સ સારની વિચિત્રતા તે વિલક્ષણ પદાર્થ સમાન છે, જેનો
 આદિ અતનો છેડો સાધારણ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય કદી મેળવી
 શકતો નથી આવા માણસ પોતાની અસરકૃત અદપ્તતાના
 કારણે આ દ્વિવિધ ગતિના ક્ષદામાં કુસાર્થ અવ્યવસ્થિત તેમજ
 અનિયમિત ગતિથી સ્થિરમણ કરી રહ્યો છે તે પોતાના જીવન
 મા અસ્થિર મસ્કારોની પકડ ઝોટલી બધી સુદૃઢ બનાવી લે
 છે કે-જન્મ જન્માતરો સુધી વિલિપ્ત યોનિયોમાં પ્રવેશ કરી
 ક્ષણભરુર જગતમાં ચારે તરફ જમણ કર્યા કરે છે તે નથી

તો પોતાની છેવટની સીમાને મેળવી શકતો કે નથી તો પોતાની અપમજ્જતાના પરિણામસ્વરૂપ જોવું કરવામા પ્રયત્નશીલ બનતો છેવટમા તેનું જીવન સમારમા અધકારમયું વ્યતીત થાય છે તે સત્ય-અમત્ય, સુચિત-અનુચિત સમજી સસારના ધર્મક્ષેત્રમા પોતાના મનોરથો કદી સફળ બનાવી શકતો નથી જેના હાથમા જ્ઞાનદીપક નથી તેના અતરંગશુ ખુલ્લા નથી જોના સામે જો માક્ષાત્ સૂર્યદેવ પોતાના કિરણોવડે હજાર હજાર વાર પ્રકાશ પાથરે તો પણ તે વ્યર્થ છે દિવાકરના આલોકમયી કરોડો કિરણો પણ અપજ્ઞ-અજ્ઞાની માણુમને પ્રથમ દર્શન કરાવવામા નિષ્ફળ જ નીવડે છે આ અજ્ઞાની તેમજ અત્પજ્ઞ અધમ માનવોના માટે કેટલી હીનતાની વાત છે ? ઠાંઈ કવિએ ઠીક લખ્યું છે કે—

જો મનુજ છાનામરણ સે હૈ, હીન इस ससार में ।
 ये हीन होते हैं सदा सत्-असत् के सुविचार में ॥
 कर्तव्य और अकृत्य का वे, ध्यान रखते हैं नहीं ।
 दुष्प्राप्य मानव जन्म का वे, उपयोग करते हैं नहीं ॥ ૧ ॥

અનુચિત ઉચિત કી પૂર્ણતમ સુવિવેચના કરતે નહીં ।
 સમાર કી ગતિ મી કમી પહિચાન સકતે હૈં નહીં ॥
 અન્યાય અસદાચારવશ રહ પુણ્ય સે વચિત સદા ।
 નશ્વર જગત કો અજ્ઞજન હા ' માનતે સ્થાયી સદા ॥ ૨ ॥

અજ્ઞાની, યાપાસક્ત પ્રાણી પોતાના જીવનને પશુઓથી પણ કંઈક અધિકમાત્રમા ભારપૂર્વક વ્યતીત કરે છે " કાક્તાલીય ન્યાય "ની માફક ઠાંઈ દિવસ તે બૂલી બટકી પચ ચૂક્યા મુસા-

ફરની માફક પુણ્યપથની બાબુએ પ્રવૃત્ત બને છે, પણ એક જ ક્ષણે તે લાભ્યહીન પોતાની વાસનાઓના કારણે પરમ પવિત્ર પુણ્યપથથી બ્રહ્મ થઈ પાપમાર્ગની તરફ આગળ વધે છે શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે—

અહો જ્ઞાનપ્રકાશેન, હીનોઽન્ધો જગતીતલે ।

સન્માર્ગે ચૈ પરિત્યજ્ય, અશુભે વયિ ગચ્છતિ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી રહિત અજ્ઞાની તેમજ પાપબુદ્ધિ માનવી આધળાની માફક સમાનપણે આ સ સારમા પુણ્યદાયક સન્માર્ગ ને છોડી પાપવર્ધક અનુચિત માર્ગમા ચાલ્યો જાય ॥

અજ્ઞાની પ્રાણી પોતાનો અજ્ઞતા યા પાપપ્રકૃતિના કારણે પુણ્યપ્રદાયી સત્કાર્યોથી વચિત રહી પાપપથ તરફ દોરવાતો પાતદી કહેવાય છે આ ઉક્તિ ચરિતાર્થ છે કે “ મજ્ઞાનં વાપ કારણમ્ ” પાપનુ મૂળ કારણ અજ્ઞાન અને પાપવાસના છે આ માટે પ્રત્યેક પ્રાણીમાત્રે પાપકર્મથી બચવા માટે જ્ઞાનવાન બની પાપકર્મથી પરાગમુખ્ય રહેવાની પ્રથમ જ આવશ્યકતા રહે છે જ્ઞાનાદોષમા આલોકિત રહી માનવ પોતાની સત્ક્રિયાઓ દ્વારા નિષ્કર્મ બની મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે છે મોક્ષગામી બનવા માટે આત્માને સર્વથી પ્રથમ જ્ઞાનની જરૂરત રહે છે જ્ઞાન વિનાનો કોઈ પણ ઇવ શ્રદ્ધા, ત્યાગ, તપ, જપ આદિ સત્કર્મોની તરફ પ્રવૃત્ત નથી બની ચક્રતો, છતાં કોઈ પણ અજ્ઞાની માનવ કદાચિત્ પથ જ્ઞાન્તાની માફક આ ક્ષેત્રમા ઉતરી પડે છે તો તે મોક્ષપદથી વચિત જ રહે છે, કેમકે “ ક્રતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિ ” આ શ્રુતિ જ્ઞાન વિના મુક્તિ મેળવવાનો નિષેધ કરે છે જ્ઞાન એ માનવતાની સાચી કસોટી ॥ આ કસોટીદ્વારા મનુષ્યના મનુષ્યત્વની યથાર્થ પરીક્ષા થાય છે જેવી રીતે સુવર્ણની પરીક્ષા ઘસવા, કાપવાથી

થાય છે, આ જ પ્રકારે માનવીની પરીક્ષા જ્ઞાનરૂપી કસોટીથી થાય છે નીતિકાર કહે છે કે—

यथा चतुर्भिः कनक परीक्ष्यते, निर्घर्षणच्छेदनतापताडनैः ।
तथा चतुर्भिः पुरुषः परीक्ष्यते, ज्ञानेन शीलेन कुलेन कर्मणा ॥

જે પ્રકારે ઘસવા, કાપવા, તપાવવા તેમજ ફટવાથી સુવર્ણની પરીક્ષા થાય છે એ જ પ્રકારે જ્ઞાન, શીલ, કુળ તેમજ કાર્યથી મનુષ્યની પરીક્ષા થાય છે

સારાથ એ જ કે—આત્માને પાપરહિત બનાવવા માટે અથવા પ્રાપ્તબળ બનથી મુક્ત કરવા માટે જ્ઞાન સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. જ્ઞાન મુક્તિદાયક છે જ્ઞાનનું અધ્યયન, અવગાહન, સમનન તેમજ પરિશીલન કરવાથી આત્મા નિઃકલેષ પાપમુક્ત બની જગત પાવની પુણ્યપ્રભાથી પ્રભાવિત બની ઉઠે છે

અનત પાપકર્મોથી લિપ્ત થવાના કારણે આત્મા જન્મમૃત્યુના ગહન ગર્તમાં ગોથા બાય છે જેમ જેમ કાકરોના ઘર બાંધના બાય છે તેમ તેમ ભવસાગરમાં ફૂંટી બાય છે તુલકાને માટી વગેરેના ઘર લગાવેલો હોય ત્યારે તે ઘરના અધિક ફૂંટતું જ બાય છે, પણ જ્યારે તે ઘર ફળવેલરે ફૂટે પડે છે ત્યારે તુલકું આપમેળે જ જળ ઉપર આવી જાય છે આ પ્રમાણે આત્મા પાપકર્મોના બધનમાં જ્યાંસુધી જાડાયેલો હોય ત્યાં જ આ અથાગ ભવસાગરમાં ફૂંટકા મારતો જાય છે, પણ પાપોના બધનથી મુક્ત થાય છે ત્યારે જ ભવસાગરમાં મોક્ષપદના માર્ગ પર જલદી પહોંચીને નિવડે

પરંતુ જે આત્મા પ્રાણાતિરિક્તરૂપેના જકડાઈ ગયેલો હોય તે જ્યાંસુધી જાડાયેલો પાપના બધે ચા જ્ઞાન, શીલ નિર્ભયરૂપેના

કરે ત્યામુધી મોક્ષપદનો કોઈ મણુ પ્રકારે અધિકારી બની શકતો નથી પાપકર્મોના સર્વનાશ કરવાનું અમોઘ શસ્ત્ર સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન તેમજ સમ્યક્ ચારિત્ર મિવાય બીજું કોઈ નથી આ ત્રણે સજીવન પદાર્થોના સહારાથી આત્મા પૂર્ણતયા અકલુ પિત તેમજ પરમપાવન બને છે કહ્યું પણ છે કે—

મૂર્તી પાવક સોહગી, કુંકન તળો ઉપાય ।

इन चारों के मिलत ज्यों, मैल कनक को जाय ॥ १ ॥

ત્યોં શ્રદ્ધા સદ્-જ્ઞાન ઔ, ત્યાગ તપસ્યા માઈ ।

इन चारों के मिलत ही, मैल आत्मा को जाई ॥ २ ॥

મૂલ, અગ્નિ, ટ કણુખાર અને કૂકવાવાળો સોની એ ચારેના મળવાથી સોનાનો મેલ દૂર થાય છે અને એ અમકવા લાગે છે એ જ પ્રકારે જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, ત્યાગ તેમજ તપ આ ચારનું આરાધન કરવાથી આત્માના પાપકર્મરૂપી મેલ દૂર થઈ જાય છે, તેમજ તે નિષ્કલક, નિષ્પાપી તેમજ પરમ પવિત્ર બની ચક્ર પ્રભાની માફક સર્વત્ર ઝળકી ઊઠે છે પાપનધનોથી ઉન્મુક્ત નિષ્પાપી આત્માને પરમાત્મ થઈ પ્રાપ્ત કરવામા કંઈ પણ વિઘ્ન થતો નથી સૌભાગ્યવશ માનવ જીવન મળી જાય પણ જો સત્ય કૃત્યની બાજુ પોતાનું લક્ષ નથી રાખતો તો એનાથી વધુ અભાગી કોણ કહેવાય ? સ સારમા પ્રાણીમાત્રનું પરમ કર્તૃવ્ય છે કે-પાપ તેમજ તન્નજન્ય આમોદ-પ્રમોદમા ન ફસાતા પુણ્ય સચય કરવાનો ચથાશક્ય પ્રયત્ન કરવો પુણ્યહીન મનુષ્ય પાપ વૃત્તિઓના કારણે શુકર, કૂકર કીટ, પતંગ આદિ અધમ યોનિ ઓમા બટકતો ફરતો પોતાની જાતનું અથ પતન કરતો રહે છે આ તેના માટે કેટલી થરમાવા જેવી વાત ॥ સ આગમા પગલોડ જવાના સમયે પ્રાણીનો કોઈ સાથી નથી જો કંઈ પુણ્ય-

સચય કરી લીધેલ હશે, તો તે જ એક સાચમા રહેશે, બીજુ કંઈ પણ રહેવાનુ નથી સહચરી, મિત્ર, બાધવ આદિ સર્વ સ્વાર્થ હોય ત્યા સુધી જીવિતાવસ્થા પર્યન્ત કંઈક સાચ દેશે, પણ વિપદાવસ્થામા યા મરણાવસ્થામા સર્વ અળગા થઈ જશે કોઈ કાંઈનો સાચી નહિ રહે નીતિનુ સૂત્ર છે કે—

घनानि भूमौ पशवश्च गोष्ठे, मार्ग्यं गृहद्वारि सखा श्मशाने ।
देहवित्ताया परलोकमार्गे, पुण्यानुगो गच्छति जीव एकः ॥१॥

માનવભવથી સદાના માટે જુદા પડવાના પ્રયાણસમયે ધન ભૂમિમા, હાથી, ઘોડા, પશુ પોતપોતાના સ્થાનોમા, પોતાની અર્ધાંગના ધરના દરવાજામા, સહચર શ્મશાન સુધી રહી જાય અને આ શરીર જેને પૌષ્ટિક બહુમૂલ્ય પદાર્થો ખવરાવી-ખીવરાવી પરિપુષ્ટ કર્યું છે, સુગંધી દ્રવ્યો તેમજ વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જાય છે તે જિતામા બળી જાય છે પરલોક માર્ગમા કોઈ સાથે નથી આવતુ સ્વાર્થ સિદ્ધ ન થતા માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ, સ્ત્રી આદિ મર્વ વિમુખ થઈ જાય છે

આજકાલના ત્રિપરીત જમાનામા અનેક મનુષ્ય, અનેક પુત્ર, અનેક ભાઈ, પિતા, માતા, સ્ત્રી આદિ કુટુંબ સ્વાર્થસિદ્ધિ વિના એક બીજાને કુકરાવતા નજરે પડે છે એક અસહાય અબળા જેવુ સસારમા કોઈ નથી તે સ્વાર્થાધ સમાજમા કચડાઈ રહી છે, એ કોઈથી અબળાયુ નથી ઢોંગ અને પાળડના પડદા પાછળ પવિત્ર વેશને કલકિત કરનાર સાધુ નામધારીઓ સ્વાર્થાધતાને માટે પોતાના અને બીજાના આત્માને નષ્ટ-બ્રષ્ટ કરતા લજવાતા નથી ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર સાધુ બાણુતા છતા પણ કુમાર્ગે ચઢી સ્વાર્થધાતી અધોગતિમા પતિત બની જાય છે અને નિહિત કૃત્યોથી પોતાના આત્માને રોડી શકતા નથી. એ પ્રમાણે સસારના મનુષ્યો તો શુ ? પરતુ પશુ, પક્ષી પણ

સ્વાર્થના જ સાથીદાર ॥ સ્વાર્થ સર્વો પછી કોઈ કોઈને કામ આવતું નથી ફળકૂલથી બરેલા વૃથો પર પક્ષીઓના ટોળા બેસીને ઢિલોલ કરે છે, પણ ફળકૂલ વિનાના નિરસ વૃથો પર નાંક કહ્યું પણ છે કે—

સ્વારથ કે સર્વ હી સર્ગે, વિન સ્વારથ કોઈ નાહિ ।

સેવે પક્ષી સરસ તરુ, નિરસ મયે ઝડિ જાહિ ॥ ૧ ॥

એ પણ ઠીક છે કે—એક પુણ્ય-ધર્મ વિના સ સારના સૌ પ્રાણીઓ સ્વાર્થના જ સાથીદાર છે સ્વાર્થો માનવ માનવતાના ખડકા પછલ દાનવતાને છુપાવી પોતે પોતાને માનવતાના સાચા પ્રતીક માને છે તેના માણ્યો વિશ્વાસઘાત કરીને બીજાનો છવ લેતા પણ ચૂકતા નથી દેહ છોડ્યા પછી ફરેક પ્રાણીઓને શુભ કર્મ જેટલું સુખદાયક નથી તેથી વધારે દુઃખદાયક પાપકર્મ છે કામાદિને વશ બનેલા મનુષ્યો પુણ્ય માર્ગ તરફ જઈ શકતા નથી, પાપકર્મના રસ્તે વળે છે તે કોઈવાર, કોઈપણ જગ્યાએ પોતે પોતાને સુખી બનાવી શકતા નથી કામાદિથી ઉત્પન્ન થનાર પાપકર્મ પ્રાણીમાત્રને નરકના અધિકારી બનાવે છે કહ્યું છે કે—

ત્રિવિધ નરકસ્યેદ, દ્વાર નાશનમાત્મન ।

કામઃ ક્રોધસ્તયા લોભઃ, તસ્માદેતત્ પ્રય ત્પજેત્ ॥૧॥

‘કામ, ક્રોધ અને લોભ એ ત્રણે આત્માને નરકમાં જવાના દ્વાર સમાન છે’ જે આત્માના જ્ઞાનાદિ ઉત્તમ સદ્ગુણોનો નાશ કરી એને નરક કુલમાં ધકેલે ॥ પ્રાણીમાત્રને હમજા થવી જોઈએ કે આ પ્રસંગમાં જગીને પુણ્યોપાર્જન કરું પુણ્યનું શુભ ફળ પરલોકમાં તો મળે છે, પરંતુ તે સાથે આ દુનિયામાં પણ પુણ્યશાલી પ્રાણીનું તેજ આખા વિશ્વમાં પ્રભાવશાળી થયા

વગર રહેતું નથી કોઈ નગરમાં કોઈ પુણ્યશાળી-પરોપકારી મનુષ્ય મરી જાય છે, તો એના શુભ કર્મોને લોકો યાદ કરીને તેની યાદગિરી માટે આતુર બની જાય છે અને કહે છે કે-
 “કેવો નગરનો દીવો હતો, તે આજે બુઝાઈ ગયો ” જે મનુષ્ય પાપાચારી હોય છે તેના મરવાથી બધા લોકો કહે છે કે “સારું થયું ગામનો કાટો દૂર થયો ” કહેવાની મતલબ એ છે કે-
 મનુષ્યની બલાઈ અને બુરાઈનું પ્રતિબિંબ આ લોકમાં શુભ યા અશુભ રૂપે યાદીમાં હંમેશાંને માટે રહી જાય છે જેવી રીતે શવજ્વળા પાપમય કુકૃત્યની બુરાઈનું પ્રતિબિંબ એની અશુભ યાદીમાં આજ સુધી બદનામીના રૂપમાં છે અને રામચંદ્રની નીતિમય કુકૃત્યની બલાઈનું પ્રતિબિંબ એની શુભ યાદીમાં આજ સુધી પ્રશંસાના રૂપમાં ભૂલ્યા વિના અનુકરણ કરવા યોગ્ય બની ગયેલ છે એ જ વાત ઠોરવ, પાદવ, ક સ તથા શ્રી કૃષ્ણાદિના સબધમાં પણ છે

કેટલાક લોકો એમ વિચારે કરે છે કે હજી તો બહુ સમય છે સસારમાં જન્મ લીધો છે તો કંઈક સાસારિક વિષયોના ઉપસોગ તો કરી લઈએ મોઢ તેમજ ઘરડા થઈશું એટલે ધર્મોપાર્જન કરવા માડશું ધિક્કાર છે એવા કુવિચારોને ! પાપપ્રવૃત્તિઓમાં અજ્ઞાનવશ રૂસાઈ જવાના કારણે જ તે લોકો સસારની અસારતા અને દેહની ક્ષણભંગુરતા પર વાસ્તવિક વિચાર કરી શકતા નથી ગભીરતાપૂર્વક વિચારતા જણાય છે કે મનુષ્ય જન્મ-માનવદેહ ઘણી મુશ્કેલીથી મળેલો છે જ્યારે પ્રાણી અનેકાનેક અનર્થોવટે ઘેરાયેલી બવાટવીમાં ભટકતા ભટકતા અને શોકસતાપ કરતા કરતા ક્યાક થોડી થોડી અકામ નિર્જરાથી પુણ્ય સચ્ચ કરી લે છે ત્યારે માનવ જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે ચિતામણિ રત્નથી પણ વધારે કીમતી અને દુઃપ્રાપ્ત એવા માનવ જન્મને પરિણામમાં ગદા એવા તુચ્છ વિષયોમાં

ખોઈ બેસવો એ કોઈ બુદ્ધિમાનનું કર્તવ્ય નથી કોણ જાણી શકે છે કે પ્રોદ અને વૃદ્ધ અવસ્થા આવતા સુધી જીવીશું કે કેમ ? એથી જ જીવાનીને ધર્મકર્મ કર્યા વિના દુઃખરૂપ વિષ યોમા બરણાદ કરી દેવી, એથી વધારે મૂર્ખાઈ-મતિમદતા અને અકર્મણ્યતા શી હોઈ શકે ? મનુષ્ય જીવનની ચિરકાલીનતા અથવા વિદ્યમાનપણું કાયમ રહેશે એવી પોતાની ભૂલ ગહનતમ ભય કર ભવકૃપમા નાખનાર છે સરોવરમા ઉત્પન્ન થયેલ પાણીનો પરપોટો ફેળાવમા કેટલો સુંદર અને રમણીય લાગે છે, પરંતુ એનો નાશ થવામા કંઈપણ વિલગ લાગતો નથી બસ એ જ સ્થિતિ માનવદેહની અમજવી ઠણું પણું છે કે—

પાણેસુ ચિય પહિણસુ ચલે જરીરે,

તારુણ્ય પિ ઠરલે મરણે ધ્રુવમ્મિ ।

ઘમ્મ સમગ્ગસુહસઘટ્ટણા નિમિત્ત,

મુત્તૂળ નરિય સરણ મુવણે જણાણ ॥ ૧ ॥

નિત્ય મુસાફરી કરનારા પધિકતા જેવો પ્રાણ છે, શરીર ત્યજી છે, યુવાવસ્થા અસ્થિર છે, જોતજોતામા ઘડપણ અને મરણ આવી જાય છે, તેમજ મરણ તો અવશ્ય આવવાનું જ છે, એ માટે બધી મુખ આપનારી વસ્તુઓને અર્પનાર એક ધર્મ સિવાય અન્ય કોઈનું શરણ નથી

શરીરનો નાશ થવામા જરાપણ વળત લાગતો નથી તેમજ તેને કાયમ રાખવા માટે કોઈ પ્રકારની સામર્થ્યતા પણ નથી, એ માટે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો હીન નથી થઈ અને ઘડપણની કાસી નથી લાગી ત્યાંસુધી પુણ્યોપાર્જન કરી શકાય તો તે લાભકારી છે, પણ કંઈ થઈ શકશે નહિ ઠણું પણું છે કે—

एषा बुद्धिमतां बुद्धि-र्मनीषा च मनिषिणाम् ।

यत्सत्यमनृतेनेह, मर्त्येनाप्नोति चामृतम् ॥ ૧ ॥

બુદ્ધિમાનોની બુદ્ધિ અને મનુષ્યોની મનુષ્યતા એ છે કે-આ ક્ષણભરૂર અસ્થિર શરીરથી ધર્મ સળધી સત્યરૂપી પરમ તત્વને સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી લેવું જોઈએ સાસારિક અને શારીરિક પ્રળધોમા જેટલો સમય અને જેટલું મન જોડાય છે તેનો અડધો અથવા ચોથો ભાગ પણ ધાર્મિક પરમ તત્વના આશયના-મા જોડાય તો અગાધ લવસમુદ્રનો અત આવે અને આત્મા જલદી જલદી પરમપદ-મોક્ષવિલામી બની શકે છે વિષય-લોગને માટે અને તેવી મોજશોળની વસ્તુઓના ઉપયોગમા પોતાનો અમૂલ્ય સમય ખોઈ જાયે તે કોઈ બુદ્ધિમતા કે વિદ્વતા નથી શરીર અને તેના પ્રળધોમા મનુષ્યે જેટલું આસક્ત બનવું જોઈએ જેટલું જ ખરેખર અત્યંત આવશ્યક હોય કોઈ વેપારી વેપારને માટે કોઈ નગરમા જઈ ધર્મશાળામા રહે છે એનું કર્તવ્ય એ છે કે-જે માટે તે ગયેલ છે તે બાબત પર ધ્યાન આપી તેને સફળ બનાવવામા પ્રયત્નશીલ રહે પરંતુ જો વેપાર કાર્ય છોડીને બીજા કાર્યોમા પોતાનો સમય વ્યતીત કરતો રહે તો ક્યારે પણ મનોરથ સફળ થયે નહીં તે પ્રમાણે માનવ જીવન પ્રાપ્ત કરનાર વ્યક્તિ જો સાસારિક કાર્યોની ખટપટમા જ પોતાનું ધ્યાન રાખે અને આવશ્યક ધર્મકાર્ય પર લક્ષ ન આપે તો છેવટે તે પેલા વેપારીની જેમ પોતાનું માનવજીવન સફળ કરી શકતો નથી છેવટે તે લાજો પ્રયત્ન કરે પરંતુ દુર્ગતિ આપનારા દુઃખ સતાપોથી કોઈ બચી શક્યે નહિ આ સારમા મોટા મોટા રાજા, મહારાજા, ચક્રવર્તી, સમ્રાટ આદિ અનેક જન્મ્યા અને ચાલ્યા ગયા અહીંના રાજ્યવૈભવ અને ઐશ્વર્યને અપનાવવા કોણે ન ઈચ્છ્યું ? વળી તેને માટે શુ શુ અન્યાયો-

ત્યાદક, અનર્થજનક કુકૃત્ય નથી કર્યા । પરંતુ છેવટે તે સર્વને અહીં છોડીને પાપનું પોટનું સાથે બાધીને તેઓ મહાકાળના કોળિયા બની ગયા તેઓ દુર્ગતિના ક્ષણે તોડવાને માટે પોતાની કંઈ તાકાત બતાવી શક્યા નથી અથવા તો કર્મયોગે તેઓએ પોતાના રાજ્યમાં જન્મ લીધો તો એમના પાછલા જ મના રાજ્ય ઉપર કંઈ અધિકાર નથી રહેતો એમના પોતાના જ બનાવેલા મહેલોમાં કોઈ પ્રવેશ પણ કરવા હેતુ નથી એ જ આ અસાર સસારની વિષમ અને તિરસ્કારપાત્ર ગતિ-વિધિ છે

જે બુદ્ધિમાનો પ્રથમથી જ સસારની અસારતા અને એની ગતિવિધિને સારી રીતે સમજીને પુણ્યકર્મ કરવામાં ઉદ્યમશીલ રહે છે તેઓ સહેલ રહિત મોક્ષપદના અધિકારી બની જાય છે સસારની વિચિત્રતા સમજનાર મનુષ્ય કામ, મદ, મોહ આદિથી અલગ રહી મનુષ્યની સસારયાત્રાનો નિર્વાહ કરવાને માટે પોતાના બળ-પરાક્રમને પરોપકારાદિ કાર્યોમાં જોડી દે છે, આત્મકલ્યાણ કરી પુણ્યકાર્યોમાં હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહે છે વસ્તુતઃ એવા મનુષ્યો જો જગત કલ્યાણના માટે પોતાના આત્માને નિષ્પાપી, તપ પૂત અને પુણ્યશાળી બનાવી દુનિયામાં અસાધ્ય રણ આદર્શશાળી બને છે એ મહાપુરુષોદ્વારા સ્થાપિત થયેલ અસાધારણ, અનુપમ અને અલૌકિક આનંદપ્રદ આદર્શોને પ્રાપ્તિ માત્રે હંમેશા અનુકરણ કરીને પાપકર્મોથી અલગ રહેવું જોઈએ, કારણ કે આ માર્ગ પર આવ્યા વિના કોઈની શોભા થતી હોતી હલુ છે કે—

અન્નેન ગાત્ર નયનેન ચક્ષુઃ, ન્યાયેન રાજ્ય લગ્નણેન મોજનમ્ ।
ધર્મેણ હીન ચ્ચ જીવિતવ્ય, ન રાજતે ચન્દ્રમસા નિશીથમ્ ॥

—અન્ન વિનાનું શરીર, આજો વિનાનું મોહ, ન્યાય વિનાનું

રાજ્ય, મીઠા વિનાનું લોજન અને ચદ્રમાં વિનાની ગત્રી જેવી રીતે શોભતી નથી તેવી ગીતે ધર્મ-પુણ્ય-કર્મ વિનાનું મનુષ્યનું જીવન શોભતું નથી, માટે જીમ્મદુ રમણ, માસ જાણુ, મધપાન કરવું, વેશ્યાગમન, શિકાર, તસ્કરવૃત્તિ, પરસ્ત્રીગમન, હિંસા, ઈન્દ્રિયોનાં વિષય-લોલુપતા, ક્રોધાદિ કષાય, અન્યાયનું આચરણ આદિ પાપકર્મોને છોડીને ધાર્મિક કાર્ય કરવામાં ઠટિબદ્ધ રહેવું જોઈએ, તેથી જ મનુષ્ય જીવન સફળ થશે અને મક્કગતિ પ્રાપ્ત થશે

(૫) સત્ય ત્રુહિ-હ મેશાં સત્ય યોલતાં શીખો

પાપનિવૃત્તિ અને પુણ્યપ્રાપ્તિનું એક મુખ્ય કારણ સત્ય છે. સત્ય એ એવી વસ્તુ છે કે-જેમાં પરમાત્માનું દર્શન થઈ શકે છે તે સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ એવી નથી કે જે અસ્તિત્વના માટે નિયત હોઈ શકે ‘સત્ય’ શબ્દનો મૂળ શબ્દ ‘સત્’ છે એનો અર્થ છે હોણું ‘સત્’ શબ્દને લાવ અર્થનો ‘ય’ પ્રત્યય લાગવાથી ‘સત્ય’ શબ્દ બન્યો છે એવો વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અર્થ છે ‘હોવાનો લાવ’ એ વ્યાખ્યાથી સર્વસાધારણ માણુનો સમજી શકે છે કે ‘સત્ય’ શબ્દની અને ‘સત્યશીલ પુરુષ’ની દ્રક્ષા આ લોકમાં નહિ, પરંતુ પરલોકમાં પણ કેટલી મહત્તા હોવી જોઈએ ‘સત્ય’ શબ્દ પરમાત્માવાચક છે અને એને આચારમાં ઉતારનાર લોકો પણ એ સુજળ સરખી કક્ષાવાળા છે એવી અવસ્થામાં સત્યના અસાધારણ, અનુપમ અને અલોકિકતાના ઘોતક-પ્રકાશક થવું અનગત નથી

આ લોકના અને પરલોક આદિના સર્વ પ્રકારના કાર્યોમાં ‘સત્ય’ની ઉત્તમોત્તમ મહત્તા છે, કોઈપણ વિશાલ કાર્ય કેમ ન હોય જો તે અપરિમિત પરિશ્રમ અને અતુલ વિદ્યતાથી નિર્માણ કરવામાં સત્યને જુલાય તો તેનું વિશાલ હોવાપણું પણ સર્વ-

માન્ય નથી થઇ શકતું, કારણ કે સત્યથી પર જ એ પ્રકારે નાનામાં નાનું કામ હોય, પરંતુ તે સત્યતાથી પરિપૂર્ણ હોય તો પેલા વિશાળ કાર્યની અપેક્ષાએ તે વધારે માન્ય અને વખાણવા લાયક છે, કારણ કે તેમાં સત્યતા છે, તે સત્યથી હીન નથી આ તો થઇ લૌકિક કાર્યોમાં સત્યની મહત્તા

આ પ્રકારે પારલૌકિક ધર્મકાર્યોમાં પણ સર્વ પહેલા સત્યની વિશેષતા છે ધર્મનો મૂળ આધાર સત્ય છે અને સમસ્ત ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ સત્યમય બાવશુદ્ધિ પર રચાયેલી છે, એથી જ એક વિદ્વાનનું કહેવું છે કે—

“ हमे अपने लक्ष्य-स्थान या मजिल मकसद तक पहुचने के लिये सत्य ही की राह पर चलना चाहिये । यह राह सीधी और नजदीकी है । अर्थात्-सत्य की राह पर चलने से हम अपने लक्ष्य पर बहुत जल्दी पहुँचते हैं ॥ ”
આ પરથી જણાય છે કે સત્ય પરિણામે હ મેથા સુખદાયી છે

આજની વિવિધ પરિસ્થિતિમાં જગતમાં અસ્તિત્વહીન, અમ યાદિત વિવિધ પ્રવાહમાં વહેનાર હુદ્ — તુઓ કાઇ કાર્યમાં સત્યતા હોવા છતાં પણ અયોગ્ય આયોગ્યોદ્ધાર પોતાની હુદ્તા, હુદ્ પૂણતા અને હુદ્ કતાનો પરિચય બતાવતા અટકતા નથી, તો પછી અસત્યમય-અયોગ્ય કાર્ય કેવી રીતે સર્વમાન્ય બની શકે ?

બધા લોકો સત્યનો અર્થ ‘સાચું બોલવું’ જ સમજે છે એનાથી સત્યનો પ્રયોગ બહોળા અર્થમાં કરેલો છે વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં અન્યોન્ય પ્રત્યે- કાર્યોમાં સર્વત્ર જરૂર સત્ય જ હોવું જોઈએ અથવા મનુષ્ય સત્ય ચળનો સાચો અર્થ સમજી એને પોતાના દરેક કાર્યમાં તેને અપનાવે તો સ સારમાં તેને માટે કાઇપણ બંધવાનું બાકી રહેતું નથી, કેમકે સમસ્ત સ સારનું

પૂર્ણ જ્ઞાન એમાં મળાએલું છે જે જ્ઞાન સત્યની સાથે સમિ
 મેલ ન હોય શકે તે જ્ઞાન નથી તે તો એક કપોલકલ્પિત
 કામો જડબડાટ કહેવાય છે અસત્યમાર્ગી જ્ઞાન નથી અને
 જેવા મિથ્યા જ્ઞાનથી આવેલા આનંદ પણ મળી શકતો નથી જે
 દેવેણિત સૂત્રોને ઠસોટીનું રૂપ આપી હું તેના પર જ પ્રત્યેક
 મર્થનો પ્રયોગ કરવાનું શીખીશ તો તરત જ મને જાણર પડી
 જશે કે ઈંદ્ર પ્રવૃત્તિ અને ઈંદ્ર કાર્ય કરવા યોગ્ય છે અને ઈંદ્ર
 યાગ કરવા લાયક છે 'સત્ય' પારસમણી અને નામધેનુ સમાન
 કે જાનેનું પ્રાપ્ત થવું જેવી રીતે સર્વસાધાગ્રહ મનુષ્યોને માટે
 ઈંદ્ર છે એ પ્રકારે સત્યની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી હ મેથા દરેક
 મર્થમાં સત્યને જોડવું તે જ અવ્યાસ છે અને અમત્યને છોડી
 સમન્ત વસ્તુઓમાં અત્યંત ઉદાત્તતા રાખવી તે જ વૈરાગ્ય છે
 એ જાને ઉપાયોથી બધી રીતે વિશુદ્ધ સત્ય મેળવી શકાય છે,
 બીજી રીતે નહિ મત્યની પ્રાપ્તિ માટે મહેનત કરનાર વ્યક્તિઓને
 પ્રથમ દેહતીય આપત્તિઓનો મામનો કરવો પડે છે જે મનુષ્ય
 કાયર જાતી જઈ આપત્તિઓથી ગભરાઈ જાય તે મત્યની સાચી
 પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી સત્યની શોધ માટે મહાન તપશ્ચર્યા કરવી
 પડે છે અને સુરકેલીઓ પણ વેઠવી પડે છે સમય આવે
 પ્રાણાર્પણ કરવા પણ તૈયાર થવું પડે છે, ત્યારે જ ઈંદ્રક
 સત્ય મળી શકે છે

ખરેખર મત્યમાં સર્વ પ્રકારનું સુખ અને ગૌરવ છે એને
 દૃઢ્યમાં ધારણ કરનાર મનુષ્ય ઉભય લોકમાં અનુપમ સુખનો
 અનુભવ કરે છે કોઈ મનુષ્ય જો સત્ય ધર્મની આરાધના ન
 કર્યા છતાં સુખ અને વૈભવની આકાંક્ષા સેવતો હોય તો એને તે
 વસ્તુ દષ્ટીએ નથી જ મળવાની બારીક નજરે વિચાર કરીએ
 તો ધર્મ અને અધર્મ કમથ સત્ય અને અસત્ય પર જ નિર્ભર
 છે ત્યાં મત્ય છે ત્યાં જ ધર્મ અને જ્યાં અસત્ય છે ત્યાં અધર્મ

છે શાસ્ત્રમા પણ કહ્યું છે કે—‘ધર્મ સ નો યત્ર જ સત્યમસ્તિ’ જે ધર્મમા સત્યતા નથી તે ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે પછી બહેને ધર્મ બાદ્ય આડ બરોથી સ કળાયેલો ન હોય સત્ય વિનાનો ધર્મ મૂર્ખાઓએ ઠહપેલો જ માની શકાય એનું વધારે કુળ તો તપસ્યા અને ત્યાગની સ પૂર્ણ મહેનતવડે પ્રાપ્ત કરી શકાય એની ખરેખરી સફળતા સત્યથી જ હોય છે કહ્યું પણ છે કે—

અશ્વમેધસહસ્રાણિ, સત્ય ચ તુલયા કૃતમ્ ।

અશ્વમેધસહસ્રાદિ, સત્યમેવાતિરિચ્યતે ॥

હજારો અશ્વમેધ યજ્ઞ અને અત્યંત બનેને ત્રાજવામા તોળવામા આવે તો હજારો અશ્વમેધ કરતા સત્યનું પંદુ ઘણું વજનદાર થાય છે કેટલાક પાળાડી લોકો એ સૂત્રને લક્ષમા ન લેતા સત્યને ખરાબ કહેવાનો શક્તિ ઝુજળ પ્રયત્ન કરે છે એમણે સમજવું જોઇએ કે સૂર્ય સામે ફેંકેલી ધૂળ શું સૂર્ય સુધી પહોંચી શકશે ? ઉલ્ટે તો હ મેથા સત્યનો જ જય છે કાદ્યા પુરુષોનું કહેવું છે કે ‘સત્યમેવ જયતે નાનૃતમ્ ।’ હ મેથા સત્યનો જય છે, અસત્યનો નહિ એથી જ સત્ય સમાન ધર્મ અને અસત્ય સમાન ઢોધ પાપ નથી, કારણ કે સ સારમા એ જ પુણ્ય અને પાપ છે કહ્યું પણ છે કે—

સૌંચ બરાબર તપ નહિં, શૂઠ બરાબર પાપ ।

જાકે હૃદય સૌંચ હૈ, તાકે હૃદય આપ ॥ ૧ ॥

સૌંચે શાપ ન લાગઈ, સૌંચે કાલ ન સ્વાય ।

સૌંચે કો સૌંચા મિલે, સૌંચ માહીં સમાય ॥ ૨ ॥

ખરાબ મ ગ્રીવડે રાજા, સ સારીના સહવાસવડે સાધુ, આંત લાડ કરવાથી છોકરો, મધપાનવડે લજ્જા, અનીતિવડે સ પત્તિ,

ખળ પુરુષોની સોજનવડે શીવ અને કપટ રાજવાવડે મિત્રતા, જેવી રીતે સર્વનાથ પામે છે, તે જ પ્રકારે અસત્ય જોલવાવડે તપ આદિ આત્મીય ગુણોનો સર્વનાથ થવામા વખત લાગતો નથી એથી જ સત્યને સૌથી મહાન્ અને અમત્યને અધમ કોટિનું-હુદ્ કહ્યું છે

જ સારમા દરેક વસ્તુના લેદોપલેદ થયે જાય છે એ રીતે સત્યના પણ બે પ્રકાર છે-પ્રિય સત્ય છે અને જનતાના હિત-નાથક વચનોનું ભાષણ સહે મત્ય હોય તો પણ તે અપ્રિય મત્ય છે જે વચનોદ્વારા બીજાને દુઃખ યા ઉદ્દેગ ઉત્પન્ન થાય, અથવા તો આપણી કઠોર વાણીવડે બીજાના ચિત્ત ઉપર આઘાત પહોચાડે અથવા જે વચનોથી સમારનું અહિત થાય, એવું વચન પ્રાય મત્યભાષી મનુષ્ય અહુ કાર કે હઠામહને વશ થઈ જોલે તો તે સત્ય નથી, પરંતુ અસત્ય છે જે સત્ય વિશ્વકર્માણુ અથવા આત્મકર્ત્યાણુનું વિરોધી હોય, તે વસ્તુત સત્યતાનો યથાર્થ વાચક શબ્દ નથી પરંતુ સત્યવાદીત્વના અહુ કારનું પ્રતીક છે હિતેચ્છુની વાત કોઈ વાર જો કે સત્ય ન પણ હોય, પરંતુ એથી કોઈને નુકસાન થતું નથી જ્યારે અહિતની વાત જો કે સત્ય હોવા છતાં પણ એનાથી હાનિ મિવાય કંઈ પણ લાભ મળી શકતો નથી આધજાને આધજો અને લૂલાને લૂલો કહેવો જો કે સત્ય છે છતાં પણ એવું કહેવાથી તેમના આત્માને મહા-ઉદ્દેગ અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે

એથી એ વચન મત્ય નવી પણ અસત્ય છે એ માટે નીતિકારોએ લખેલું છે કે-“ સત્ય ધ્યાત્પ્રિય ધ્યાત્ર ધ્યાત્સત્યમપ્રિયમ્ ” મનુષ્ય દરેક વ્યવહારમા સત્ય જોલે છે પણ મત્ય એવું જોડાએ કે સર્વ મનુષ્યોને પ્રિય લાગે અને હિતકારક હોય અપ્રિય લાગે તેવું સત્ય જોલવું તે જૂઠું જોલવા સમાન છે, કારણ કે તે ઉદ્દેગને ઉત્પન્ન કરનાર છે.

છે શાસ્ત્રમા પણ કહ્યું છે કે—‘ધર્મ સ નો યથ ન સત્યમસ્તિ’ જે ધર્મમા સત્યતા નથી તે ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે. પછી બહેને ધર્મ બાદ્ય આડ બરોથી સ કળાયેલો ન હોય સત્ય વિનાનો ધર્મ મૂર્ખાઓએ કહ્યેલો જ માની શકાય એવું વધારે કળ તો તપસ્યા અને ત્યાગનો સંપૂર્ણ મહેનતવડે પ્રાપ્ત કરી શકાય એની ખરેખરી સફળતા સત્યથી જ હોય છે કહ્યું પણ છે કે—

અશ્વમેધમહસ્રાણિ, સત્ય ચ તુલયા કૃતમ્ ।

અશ્વમેધસહસ્રાદિ, મત્યમેવાત્તિરિચ્યતે ॥

હજારો અશ્વમેધ યજ્ઞ અને સત્ય એ બંનેને ત્રાજવામા તોળવામા આવે તો હજારો અશ્વમેધ કરતા સત્યનું પશુ ધણું વજનદાર થાય છે કેટલાક પાળડી લોકો એ સૂત્રને લક્ષમા ન લેતા સત્યને ખરાબ કહેવાનો શક્તિ મુજબ પ્રયત્ન કરે છે એમણે સમજવું જોઈએ કે સૂર્ય સામે ફેંકેલી ધૂળ શું સૂર્ય સુધી પહોંચી શકશે? છેવટે તો હ મેશા સત્યનો જ જય છે હાલ્લા પુરુષોનું કહેવું છે કે ‘સત્યમેવ જયતે નાનૃતમ્ ।’ હ મેશા સત્યનો જય છે, અસત્યનો નહિ એથી જ સત્ય મમાન ધર્મ અને અસત્ય સમાન કોઈ પણ નથી, કારણ કે સ સારમા એ જ પુણ્ય અને પાપ છે કહ્યું પણ છે કે—

સૌંચ બરાબર તપ નહિ, જૂઠ બરાબર પાપ ।

જાકે હૃદય સૌંચ હૈ, તાકે હૃદય આપ ॥ ૧ ॥

સૌંચે શાપ ન લાગઈ, સૌંચે કાલ ન સ્વાય ।

સૌંચે કો સૌંચા મિલે, સૌંચ માઈં સમાય ॥ ૨ ॥

ખરાબ મંત્રીવડે રાજા, સ સારીના સહવાસવડે સાધુ, આંત લાડ કરવાથી છોકરો, મધપાનવડે લજ્જા, અનીતિવડે સ પત્તિ,

ખંજ પુરુષોની સોજતવડે શીલ અને કપટ સળવાવડે મિત્રતા, જેવી રીતે । સર્વનાશ પામે છે, તે જ પ્રકારે અસત્ય જોલવાવડે તપ આદિ આત્મીય ગુણોનો સર્વનાશ થવામા વખત લાગતો નથી એથી જ મત્યને સોથી મહાન્ અને અસત્યને અધમ કોટિનું-ક્ષુદ્ર કષ્ટુ છે

સ સારમા દરેક વસ્તુના લેહોપલેહ થયે જાય છે એ રીતે સત્યના પણ બે પ્રકાર છે-પ્રિય સત્ય છે અને જનતાના હિત-નાશક વચનોનું ભાષણ ભલે સત્ય હોય તો પણ તે અપ્રિય સત્ય છે જે વચનોદ્વારા જીમને દુઃખ યા ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય, અથવા તો આપણી કઠોર વાણીવડે જીમના ચિત્ત ઉપર આઘાત પહોચાડે અથવા જે વચનોથી સ સારનું અહિત થાય, એવું વચન પ્રાય મત્યભાષી મનુષ્ય અહ કાર કે હઠામહને વશ થઈ જોલે તો તે સત્ય નથી, પરંતુ અસત્ય છે જે સત્ય વિશ્વ-યાજ અથવા આત્મકલ્યાણનું વિરોધી હોય, તે વસ્તુત સત્યતાનો મથાર્થ વાયક શબ્દ નથી પરંતુ સત્યવાદીત્વના અહ કારનું પ્રતીક છે હિતેશ્વરની વાત કોઈ વાર જો કે સત્ય ન પણ હોય, પરંતુ એથી કોઈને નુકસાન થતું નથી જ્યારે અહિતની વાત જો કે સત્ય હોવા છતાં પણ એનાથી હાનિ સિવાય કંઈ પણ લાભ મળી શકતો નથી આધજાને આધજો અને લૂલાને લૂલો કહેવો જો કે સત્ય છે છતાં પણ એવું કહેવાથી તેમના આત્માને મહા-ઉદ્વેગ અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે

એથીએ વચન સત્ય નથી પણ અસત્ય છે એ માટે નીતિકારોએ લખેલું છે કે-“સત્ય ઘ્યાત્પ્રિય ઘ્યાન્ન ઘ્યાત્સત્યમપ્રિયમ્” મનુષ્ય દરેક વ્યવહારમા સત્ય જોલે છે પણ સત્ય એવું જોઈએ કે સર્વ મનુષ્યોને પ્રિય લાગે અને હિતકારક હોય અપ્રિય લાગે તેવું સત્ય જોલવું તે જૂઠું જોલવા સમાન છે, કારણ કે તે ઉદ્વેગને ઉત્પન્ન કરનાર છે.

મનુષ્ય માત્રને કેવું અને કેવી રીતે જોવવું જોઈએ એ વિષય મહાગણીર અને વિવેચનપાત્ર છે. મનુષ્યની મનુષ્યતા અને પશુતાની પરીક્ષા જોવવા માત્રથી થઈ જાય છે. મનુષ્ય પોતે પડિતાઈનો ધ્વજ ધારણ કરી 'જગતના ખૂણે-ખૂણામાં ફરી વળે અને પોતાના અંગેક જ્ઞાનવડે જગતને ચમત્કાર બતાવવાનું સાહસ કરતો હોય પણ તે જોલતા ન શીખેલ હોય તો એનો ધ્વજ અને એની વિદ્વતા જગતમાં ન હોવા સમાન છે. અતુલ જ્ઞાનના અગાધ સમુદ્રમાં ગોચા ખાનાર વ્યક્તિના મુખથી જે કંઈવા વચન નિકળી જાય તો તેનું તે જ્ઞાન ધૂળથી પણ નીચ કાઢી શકે છે. મધુર અને સત્ય વાણી જોલનાર અભણ માણસ પણ બધાનો શ્રદ્ધાભાજન બને છે. અહિંસા, અક્રોધ, અસ્તેય અને અપરિશ્ક્રિય આદિ નિયમોનું રીતસર પાલન કરનારથી જેટલો પુણ્ય સચય નથી થતો એટલો ફક્ત પ્રિય વચનો જોલવાથી મનુષ્ય પુણ્ય-તમા બની શકે છે. સુદરતમ દુર્લભ વસ્તુ, સુગંધી વિલેપન અને રતનજડિત બહુમૂલ્યવાન આભૂષણોથી જેટલી શોભા નથી હોતી એટલી જ મધુર સત્ય વાણી જોલવાથી થાય છે. નીતિશતકમાં લખેલું છે કે—

કેયૂરા ન વિભૂષયન્તિ પુરુષ, હારા ન ચન્દ્રોજ્જ્વલાઃ;

ન સ્નાન ન વિલેપન ન કુસુમ, નાલકૃતા મૂર્ધજાઃ ।

વાપ્તેકા સમલક્ષ્મીરોતિ પુરુષ યા સસ્કૃતા ધાર્યતે,

ક્ષીયન્તે સ્વલ્પ ભૂષણાનિ સતત વાગ્ભૂષણ ભૂષણમ્ ॥ ૧ ॥

હાથમાં ન કણ-ખાળુગંધ, ચંદ્રની સમાન ઉજ્જ્વળ હાર, સ્નાન ન દનાદિ વિલેપન, પુષ્પથી શણગારેલા કેશોથી મનુષ્યની શોભા નથી થતી એનો સાચી શોભા તો ફક્ત મધુર સુસસ્કૃત વાણીથી હોય છે, જે પૂર્વ ભવમાં પ્રાપ્ત કરેલા અનેક પુણ્યોવડે મળે છે. આભૂષણ વગેરેનો એક દિવસ નાશ થઈ જાય છે, પરંતુ

મધુર વાણીરૂપી આબૂપણ હ મેશા વિધમાન રહે છે એથી સિદ્ધ થાય છે કે-જે મનુષ્યે વાણીરૂપ આબૂપણવડે પોતાના કંઠને અલકૃત નથી કર્યો તેણે બીજા અલકારોને લલિત કર્યા છે મધુર વાણી વિનાની મનુષ્યની પડિતાઈ નકામી છે અને તે એને કલહિત કરનાર છે કોઈ કવિએ કીધું કહ્યું છે કે

શીખ્યો વ્યાકરણ ન્યાય સાહિત્ય અરુ વેદ છન્દ,
જ્યોતિ કો સીખ નિત રહતે ગરુર મેં ।

શીખ્યો સઘ સૌદાગિરી ષજાજી મરાફી જાન,
લાઘન કો ફેર-ફાર ઘણો જાત પૂરમેં ॥

શીખ્યો સઘ મંત્ર યત્ર તત્ર સઘ યાદ શીખ્યો,
પિંગલ પુરાણ શીખ મયો અતિ શૂર મેં ॥

શીખ્યો સઘ ઘાટ ઘાટ નિપટ સયાનો મયો,
ઁક ઘોલઘો ન શીખ્યો તો શીખ્યો સઘ ઘૂર મે ॥ ૧ ॥

એથી જ મનુષ્ય માત્રે જુદી જુદી શિક્ષાઓની સાથેસાથ બોલવાની કળા પણ શીખવી જોઈએ અને એવું વચન કદાપિ પણ ન બોલવું જે બીજાઓના હૃદય પર વિના કારણ આઘાત પહોચાડે બીજાના આત્માને આઘાત પહોચાડવાથી પુણ્યધર્મનો નાશ અને પાપની અધિક વૃદ્ધિ થાય છે કોઈના આત્માને વ્યથા ન દેવી એમા જ માનવજીવનની સફળતા છે મહામુશ્કલીએ મેળવેલા અમૂલ્ય જીવનને પ્રાપ્ત કરીને કામકોધાદિ દુર્ગુણોથી માઈલો દૂર રહે છે અને સત્ય, દયા વગેરે સત્તનિયમોનું પરિપાલન કરતા કહું, અસત્ય વચનોથી કોઈના હૃદય પર આઘાત પહોચાડવા ન ઈચ્છતા મનુષ્યોનું જીવન સફળ અને હિતકર છે કારણ કે—

ઉપકાર સદૈવ ક્રિયા કરતે નિર્જ સ્વાર્થ કહીં દિશ્વલાતે નહીં ।
 દુઃખ દેશ્વ દુઃસ્ત્રી જગકે પથ કટક હીન સુશ્વતે ફેમાતે નહીં ॥
 ઘન-ધામ સે કામ નહીં જિનકો કુછ વાતે યહોં કે લુમાતે નહીં ।
 ફલ પાતે વહી નરજીવન કા જો કિસીકો કમી ફલપાતે નહીં ॥

પરિપૂર્ણ મધુર વાણી પુણ્યજનક ધર્મકાર્યોમા ખૂબ સહાયક
 બની શકે છે ધર્મ હી અને અમલ મનુષ્ય પોતા ॥ નિર્વિવેકતાના
 હારણ એનો મદુપયોગ નથી કરતો, પુણ્યથાળી બનવાથી વચિત
 રહે ॥ તે એક પછી એક એમ બવાટવીમા અનત ચક્ષરો
 લગાવે છે ધુમતા ધુમતા થાકી જાય તો પણ તેને કોઈ પ્રકારની
 શાત્વતા મળી શકતી નથી માર્ગભૂલેલા યુસાફરની જેમ એ
 પુણ્યહીન મનુષ્યોની દુર્ગતિ થાય છે જે હિત, મિત અને મધુર
 સત્ય વચનનો અનાદર કરે છે તે અસત્ય કટુ વચનોથી પોતાના
 મુખને દુર્ગન્ધિત કરે છે

શુદ્ધેઃ ફલં સત્ત્વવિચારણ ચ, દેહસ્ય સાર વ્રત-ધારણ ચ ।

અર્થસ્ય સાર ફિલ પાત્રદાન, વાચઃ ફલ પ્રીતિકર નરાણામ્ ॥૧॥

, મનુષ્યને પ્રાપ્ત થયેલી જીવિ ॥ સાર્થકતા તરેણી વિચાર
 જીમા હોય ॥ માનવ દેહની સફળતા બક્ષ્યચર્યાદિ વ્રતો ધારણ
 કરવાથી થાય ॥ મેળવેલી ધનસંપત્તિની સાર્થકતા સત્પાત્રને
 દાન આપવાથી અને વાણીની સાર્થકતા બીજા પ્રાણીઓનું હિત
 કરવામા જ સમાયેલી છે એ વિના એની જીવિ શરીરધારણ,
 ધનસંપત્તિ અને વાણી આકાશકુસુમવત્ નિષ્ફળ છે

સત્યની રક્ષાને માટે જે માણસ પ્રયત્નશીલ નથી રહેતો
 તેનું જીવન ॥ સારમા ભારરૂપ છે અસખ્ય અને અપરિમિત
 રાજ્યવૈભવ હોવા છતાં પણ જે લોકોએ પ્રિય સત્યની રક્ષાને
 ખાતર રાજ્યવૈભવ તો ફર રહ્યો પરંતુ પોતાના વચને, પોતાની

જાતને ધીજાના હાથમા વેચી, બાધ્યાવસ્થાથી જ રાક્ષસોના હાથના અસહ્ય દુ:ખ સહ્યા, રાત્રિ વ્યતીત થયા પછી સૂર્યોદય થાય છે જ તેમ ચૌદ ચૌદ વર્ષો સુધી વનવાસ વેળ્યો અને જેમણે ઉત્તમ જોજનસામગ્રીની જગ્યાએ ઠંઠમૂળ ફળનો આહાર કર્યો, અંગર તો ભૂખ્યા ગ્રહીને પેલું પોતાની પ્રાણનો રક્ષા કરી, એવા શાત કુવહીપક ભગવાન મહાવીર, સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર, મહાલાદ અને ઇક્ષ્વાકુકુલમંથિ રામચંદ્ર આદિ મહાપુરુષોની ઔરવગાથાથી દોણ અજાણ છે ? જે આજના ઇતિહાસના પૃષ્ઠો પર સુવર્ણ ક્ષરોમા અંકિત થયેલા છે અને આજ પણ સત્યમાર્ગથી ચૂકેલા બ્રહ્મ પધિકને સાચો અને વિશુદ્ધ રાહ જતાવી રહેલ છે એથી જ સ સાર અને શાસ્ત્રમા વર્ણવેલા અન્ય શ્રેષ્ઠ શુણોની અપેક્ષાએ અત્યશુભ જાધામા અધિક મહત્તા મેળવે છે જેનો મહિમા કહેવા માટે લેખિની પણ લાચાર કે તેજ મહત્વ શાસ્ત્રમા આ પ્રમાણે જતાવે છે—

તત્પ્યામિર્જલમર્ણવઃ સ્થલમરિર્મિત્ર સુરાઃ કિઙ્કરાઃ ।

ફાન્તારં નગરં ગિરિર્ગૃહમહિર્માલ્ય મૃગારિર્મૃગઃ ॥

પાતાલ વિલમસ્ત્રમુત્પલદલ વ્યાલઃ શૃગાલો વિપ ।

પીયૂષ વિપમ મમ ચ વચન સત્યાશ્રિત વક્તિ યઃ ॥ ૧ ॥

જે મનુષ્ય નિરતર સત્ય વ્રતનું પાલન કરે છે તેને માટે સમસ્ત વિશ્વને જાળનાર જાજવત્સમાન અગ્નિ ક્ષણે જર માટે જળ સમાન, અગાધ સમુદ્ર વ્યજ સમાન, વધ કરનાર શત્રુ મિત્ર મમાન, દેવતા નોકર સમાન, જાય કર અટવી નગર સમાન, સિંહ મૃગ સમાન, પહાડ ઘર સમાન, સર્પ પુષ્પહાર સમાન, પાતાળ દર સમાન, ધારદાર શસ્ત્ર કમળપત્ર સમાન, મદોન્મત્ત હાથી શિયાળ સમાન અને જેર અમૃત સમાન થઈ જાય છે—એ

પ્રમાણે સત્યવાદીઓના સ જ ધર્મા પ્રતિકૂળતાઓ પણ અનુકૂળતાની જેમ અનુસરવા લાગે છે. જસ, એથી વધારે સત્યતાનું મહત્વ બીજુ શું કહી શકાય ?

અત્યારના જમાનામા રસ્તો ભૂલેલા માનવો વાર વાર લોકોથી દેશ તિરસ્કારાય છે ? એવું મૂળ કારણ એ છે કે—તે સાચું જોલવાનું સમજતા નથી અથવા તો કોઈ સત્ય જોલવા જેટલી શક્તિ હોય તો તે અપ્રિય એવું કંઠવું સત્ય જોલી શકે છે એથી તે વધારે તિરસ્કૃત બને છે. શરીર, વસ્ત્ર, વિદ્યા અને વૈભવની સાધામાથ મનુષ્યને માટે સત્ય જોલવાની પણ અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. હિતકર, મધુર અને પન્નિમિત સત્ય વચનના જ્ઞાન અને વ્યવહાર વિના મનુષ્ય ગૌરવહીન કહેવાય છે.

વપુર્વચનવસ્ત્રાણિ, વિદ્યા વિભવ एव च ।

वफारैः पञ्चमिर्हीनो, नरो नार्हति गौरवम् ॥ ૧ ॥

વપુ (શરીર), વસ્ત્ર, વચન, વિદ્યા અને વૈભવ એ પાંચ 'વ' કારો વિનાનો મનુષ્ય કહીપણ આદર પામતો નથી એથી ગૌરવતા મેળવવાની સાથે જ મનુષ્યને ઐહિક અને પારલૌકિક બંને ભવોને સુધારવા માટે હ મેં આ સત્ય જોલવું જોઈએ અન્ય સાધનોની અપેક્ષાએ સત્ય જ મુક્તિપથનો સરળ અને સુપ્રાપ્ય રાહ છે.

(૬) અનુવાદિ સાધુ—વદવીમ્ શિષ્ટ સમાજના રાહ પર ચાલતા શીખો.

જે પુણ્ય પુરુષોએ જગતની અસ્થિર-વિનાશી લાવનામા મિશ્રિત યયેકા કામાદિ દુર્વિષયોનો પરિત્યાગ કરી, જીવનની ક્ષણજ શુરતાને ધ્યાનમાં રાખી અનવરત રૂપથી પોતે જાતે જ પરે પકારીતાના સાચા પૂજારી બની શક્યા છે, તે જ સાચા સાધુ.

કહેવાવાને લાયક છે એથી ઊલટી રીતે પોતે જાતે જ સાધુતાના સરળા જ વેશધારી માનનાર અને સાચી રીતે સાધુતા પર કાલિમા લગાડનાર, સાધુતાની જોયે રહી ઢોંગ અને પાખડની વૃદ્ધિ કરનાર કાળા બળરને વધારે પ્રોત્સાહન આપનાર, ભારતવર્ષની લોળી-ભાલી જનતાને મધુર વચનાલાપોથી પ્રલોભન પાશમાં દસાવીને ચિરકાળ પર્યંત દુખદ તીક્ષ્ણ કટકોથી પરિપૂર્ણ ઘેર અધકારમય દ્રુપમાં પાડી અદૃશ્ય કરનાર પાખડી 'સાધુ' સાધુ કહેવાવાને યોગ્ય નથી પોતાની સ્વાર્થાધતાના પડદા પાછળ જગતની દુસ્થિતિનું જેને જ્ઞાન નથી તે સ્વાર્થસિદ્ધિને માટે પ્રાણીઓના જાનમાલની લૂટ કરતા પણ અટકતા નથી શું એવા પાખડી સાધુ વિશ્વહિતેથી કહેવાઈ શકે ? કદાપિ નહીં આજના વિપ્રમ વાતાવરણમાં જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિપાત કરીએ ત્યાં ત્યાં એવા સાધ્વાભાસોની સખ્યા વિપુલ જોવામાં આવશે, જે સાચી સાધુતા પર દલક લગાડી રહેલ છે અને લોળા લોકોને પોતાના સંકલ્પમાં દસાવી એમના જાનમાલને તુક-શાન કરી રહેલ છે જાતે જ સાધ્વાચારબ્રહ્મ, પોતાની વાહ વાહ ઘોલાવવાની આશામાં ખતિત અને દુર્ગતિપાતનો કંઈ પણ ભય ન રાખનાર નામધારી સાધુઓ દ્વારા વિશ્વકલ્યાણની આશા રાખવી કેવળ નિગણપાત્ર છે એમનો ઉપદેશ અને એમની સોળત સસારી અને ત્યાગીઓને માટે જીવનની ધૂળધાણી દરવાવાળી છે.

એવા સાધુ વેશધારીના ઉપાસકોની સખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી તે અધશ્રદ્ધાળુ પોતાની સ્વાર્થ અને વિષયપિપાસાની પ્રલોભન પૂર્તિને માટે એ સર્વબ્રહ્મ પાખડ પ્રિય નામધારી સાધુઓના ઉપાસકો ટોળાબધ રહે છે અને તેઓ જેવી રીતે નથાવવા હોય તેમજ નાચે જાય છે તે એટલે સુધી કે પાખડી-ઓના ભરમાવ્યાથી અથવા કહેવાથી ધર્મ નામને ફલકિત (બ્રહ્મ)

કરતા પણ અટકતા નથી જે પ્રદેશ એક વાર ધર્મપ્રાણ કહેવાતા, જેના ધેન્ધેર ધાર્મિકતા અને આસ્તિકતાનો પ્રબળ પ્રચાર હતો તે જ દેશ આજે અધોપાસકોવડે અધાર્મિકતા, નાસ્તિકતા અને અનુલ્લેખનીય અનર્થોના ઉત્પાદકોનું ધામ બની રહ્યો છે એ શું એવી દિલગીરીની વાત છે ? વસ્તુતઃ અધાર્મિકતાનું નિર્માણ કરનારા પાળડી સાધુઓ જે પોતાની જનાવેની અમર્યાદિત, અસૈદ્ધાન્તિક અને હુનીતિમયી કુટિલ રીતિથી પ્રાણીઓને તુચ્છ લાલચ દઈને પોતાના અનુયાયી જનાવે અને પછી એનામા દુરાચાર અને અધાર્મિકતાનો સચાર કરે છે જેથી તે ઉન્મત્ત બની જાય છે અધર્મથી સદાચાર અને સિદ્ધાન્ત મર્યાદાનો છોડ તથા અનાચાર પ્રવૃત્તિનો ચઢવી થાય છે દુરાચારથી મર્યાદાનું ખડન અને અમાનુષિકાનો સચાર થાય છે પાળડી સાધુ એના કટલાક અજ્ઞાતી પણ છે, પરંતુ સસારમા સ્વાર્થ એ એવી ચીજ છે કે એની પાછળ એમનું જ્ઞાન પણ મોહ, માયા અને તુષ્ટા આદિથી દૂષિત બની જાય છે જેથી તેઓ અસાધુતાનો પ્રચાર કરવા લાગે છે એવી રીતે સ્વાર્થ અક્રમતાનો સર્વનાશ કરી ધરધરમા કુસપના બીજરોપણ કરે છે આગળ વધતા આગના ઊંચે હોદ્દે ચઢેલા અધિકારીઓ હીનહીન હુ ખી મનુષ્યોને પોતાના પગ નીચે કચડી રહેવ છે આ મળાધે કોઈ કવિએ ઠીક કહ્યું છે કે—

સ્વાર્થમય સસાર મેં હૈ, હો રહા अपना पराया ।

શાનિયોં का ज्ञान मी है, मोहमाया में भुलाया ॥

રૂપ ધન અધિકાર વૈમવ, વ્યોમ મેં ધનસા સમાયા ।

देखते कहते समझते, काम में तो मी न आया ॥ ૧ ॥

लोम लपटता सिखाली, द्रोह दुर्गुण नीति जाया ।

घोंघली पथ रोक करती, रुढियों की झुद्र माया ॥

દીન દુઃખિયોં કો નિહુર, અધિકારવાલોંને દબાયા ।

સ્વાર્થવશ હમ વિશ્વ મેં અતિ, પાપ ઔર અઘર્મ છાયા ॥ ૨ ॥

સ્વાર્થપરાયણ લોકોએ સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, શાસ્ત્રમાં દેહલા સાચા ધર્મનું યથાશક્તિ પરિપાલન કરવું જોઈએ અને સારા ॥ વિશ્વમાં ધર્મનો સચાર કરવો જોઈએ અધર્મ પથે આગળ વધતી જનતાને શેકીને ધર્મના સાચા રાહમાં ઝુકાવવું જોઈએ એમાં જગતનું અને પોતાનું કલ્યાણ થઈ શકે છે અન્યથા તો કાગડા આદિ પક્ષીઓના ટોળા સસારમાં આવે છે અને શાદ્યા જાય છે તેમ જીવન પ્રશસનીય ન જાને તો માનવ જીવન મેળવવું પણ નકાસું જ છે પ્રત્યેક મનુષ્યે-આહે તે સસારી હો યા સાધુ હો પણ-એવું જીવન જાનાવી લેવું જોઈએ કે જે જગતના સમક્ષ જાલત ઉઠાહરણે! સ્વરૂપે રહે અને જેમના સમાગમથી જનતા સુસરકારી જાની શકે મહાપુરુષો સદાચારી, પરોપકારરત અને પરમાર્થને જ સ્વાર્થ માનનારા હોય છે તે પ્રાણીતે પણ કોઈનું ખૂંડ કરવામાં રાજી નથી થતા અને પોતાનો દિવ્ય ઉપદેશ અને પ્રભાવવડે પોતાનો અને જીજ્ઞાસુ સુધારે કરે છે એથી જ નીતિના જ્ઞાતાઓએ એ વાક્ય લખ્યું છે કે- 'મનુયાહિ સાધુ-પદધીમ્' જે લોકો મહાપુરુષના માર્ગે ચાલવું નથી જાણતા અને નથી તેમની મોખત કરતા નથી તેમનો ઉપદેશ સામજિકતા તે દુર્ગતિની રખડપટ્ટીમાં પડીને અહીંતહીં ધક્કા ખાયા કરે છે

પ્રાપ્ત થયેલી આ જિંદગી ક્ષણિક છે દુનિયાનો સર્વ વૈશ્વ વીજળીની સમાન નાશવત છે અને ઇન્દ્રિય વિષયોનું આજરી પરિણામ અસુહર છે એ પરિવર્તનનો ભક્ષી રીતે વિચાર કરીને પોતાના જીવનને સદાચારી જતાવવાને માટે મહાન્ પુરુષોની મેવામાં રહેવું, એમની મોખત કરવી અને એમના સદુપદેશમય

અમૃતનુ પાન કરવું જોઈએ કેટલાક લોકો બહારના રૂપમા સુ દર ઉપદેશ આપે છે અને જનતાને પોતાના સદાચારનો ડાળ બતાવે છે પરંતુ શુભ રીતે-શુભ રૂપે જ્યાના ત્યા રહે છે અને કોઈ પણ પ્રકારના અવલંબનથી પોતાની શિથિલતાનું પોપણ મેળવી લે ૥ એવા લોક પણ સાધુતાથી માઈલો દૂર છે એથી એમના સહ વાસથી પણ હું મેશા સાવધ રહેતા પોતાનો મુધારો કરવો જોઈએ એ સાર બહુ ચિત્રવિચિત્ર છે એને કોઈ ભવણીય આત્મા જ સમજી શકે છે હજી પણ છે કે—

વિશ્વ કે દૃશ્ય દેશ્વ યે આજ, રહેંગે આગે યે ન કમી,
 बदलते रहते सब व्यवहार, जीव यौवन धन आयु समी ।
 जहाँ थी सघन तमिस्रा तनी, ज्योति रवि दिखलाती है वहीं,
 जहाँ थे नगर वहीं बीरान्, एकसे रहते कोई नहीं ॥१॥
 जहाँ थे काले बादल घिरे, गरज बरसाते उपल फठोर,
 समय पर वहीं सुधाकर बैठ, जगत को देता सुधा अघोर ।
 विह्वलते कानन कभी वसन्त, सुजन फल से पादप सपन्न,
 वहीं पतझड़ का प्रादुर्भाव, लता वृक्षों को करे विपन्न ॥२॥

એ જ મ સારની વિચિત્રતા છે અને અમારતા અને વિચિત્રતા પર મુગ્ધ બની મોહમયી નિદ્રાની ગોદમા અધિક આસક્ત બનવું લાભદાયક નથી સ સારની રનેહ માયામયી ધનધોર મેધા હ બરની બીભત્સ ગર્જનાની સાથે આપણી પોતાની જાતને ક્ષણિક વીજળીના અચળ પ્રકાશમા ન ભૂલો કોઈ કવિએ કહ્યું ૥ કે—

चचल चन्द्र सूर्य हैं चचल, चपल समी ग्रह तारा है ।
 चचल अनिल अनल जल थल, सब चचल जैसे पारा है ॥

જગત પ્રકૃતિ સે આતે હી ચંચલ, મન કી ચંચલ લીલા હૈ ।
 પ્રતિક્ષણ પ્રકૃતિ ચંચલા જૈસી, યહ પરિવર્તન શીલા હૈ ॥૧॥
 અણુ પરમાણુ સુખ દુઃખ ચંચલ, ક્ષણિક સમી સુખસાધન હૈ ।
 દૃશ્ય સકલ નશ્વર પરિણામી, કિસકો દુઃખ કિસકો ધન હૈ ॥
 ક્ષણિક સુખોં કો મ્યાયી કહના, દુઃખ-મૂલ યહ ભૂલ મહા ।
 ચંચલ માનવ ! કયોં ભૂલા તૂ, રચા સૃષ્ટિ મેં સાર કહાં ? ॥૨॥

મર્યાદિત સાધુતાને અનુસરનાર અધર્મી મનુષ્ય પણ ધર્મ-
 પ્રેમી બની સ્વપરતુ કટ્યાણુ કરવાની ક્ષમતા રાખી શકે છે
 કઠોર, ઘાતકી અને જઘન્ય કર્મો કરનારા પાતકી મનુષ્યો પણ
 સત્પુરુષોના બતાવેલા સન્માર્ગે ચાલીને કુર કૃત્યોથી મુક્ત બની
 નિર્બાપી બની જાય છે આગળ વધતા તે પણ જગતમા આદર્શ
 વ્યક્તિ બની પોતાના અખણિત તેજવડે અને અનુપમ પ્રકાશ
 વડે સમસ્ત પ્રજાકેને પ્રકાશિત કરી પરમપદ મોક્ષગતિ મેળવી
 શકે ॥ સાચી સાધુતાનું અનુકરણ પણ સદ્ભાગ્યથી જ મળે છે
 કેટલાક હીનભાગી મનુષ્યો પણ નજરે પડે છે કે જે સત્પુરુષોના
 સદુપદેશ સાબળવાનો અવસર મળવા છતાં તેને પ્રભાવવડે ખોઇ
 નાખે છે માણસોને માટે એ સ્વભાવમિદ્ધ છે કે તે જાણ્યા અને
 સમજ્યા છતાં પણ શુભ કર્મની આગળ વધતી પ્રવૃત્તિની અપે-
 ક્ષાએ અશુભ અને અવિહિત માર્ગના અનુયાયી જલહી બને છે

કેટલાક શિક્ષિત માનવ આ કાર્યનો હેતુ પણ સમજે છે,
 પરંતુ માનવ સ્વભાવજન્ય કુપ્રકૃતિના કારણથી તે સ્વભાવાન્ધ
 હોવાથી સમજી બેસે છે કે હજુ સમય બહુ છે, હજુ તો કેટલાય
 દિવસ સુધી જીવીશું, માટે પહેલાં સસારી કાર્યોમા શુધાર્થ
 જઇશું, પછી ઉત્તરાવસ્થા સન્માર્ગે અને સાધુતાના અનુસરણમા
 વ્યતીત કરીશું એ એમની મોટી ભૂલ છે શિક્ષિત યૌને પણ

જે આવી મનોવૃત્તિના વિચારો સેવનારો હોય તો તે તેમના શિક્ષિત જીવનનો દુરુપયોગ છે તે પૂર્વ પુણ્યપુનના પ્રબળ પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થયેલી વિદ્યાની સાથે વિશ્વાસઘાત કરી રહેલ છે અને શિક્ષા શાસ્ત્રને કલકિત કરી રહ્યા છે અજ્ઞાનાવસ્થામાં જે પાપ યા કુકૃત્ય કરે છે તે એટલા પાપના ભાગીદાર નથી બનતા જેટલા એક શિક્ષિત, પઠિત અને હિનાહિતના જ્ઞાતા પુરુષ પાપ કે કુકૃત્ય કરી પાપના ભાગી બને છે જે વિશ્વના સમસ્ત શિક્ષિતોની એવી મનોવૃત્તિઓ બની જાય તો પછી જગતમાં ઠેઠાંને શિક્ષિત બનવાની કંઈ આવશ્યકતા પણ નથી જે શિક્ષાનો ઉદ્દેશ મનુષ્યને પ્રમાદાવસ્થામાં પહોંચાડનાર હોય, જેનું ધ્યેય મનુષ્યને સન્માર્ગથી ચલિત રાખવાનું હોય તે શુ શિક્ષા ? શિક્ષા નામ તેને શુ યોગ્ય છે ? કદાપિ નહિ શિક્ષા તો સદુપયોગે પ્રમાદ છોડી અવલગિત સન્માર્ગની અદર પ્રવૃત્તિ થવું અને આદર્શ બનવું એ છે જે મનુષ્ય શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરીને પણ કર્તવ્ય-દક્ષતાથી પોતાની સાત્ત્વિક સાધુતાનો પરિચય પ્રદાન ન કરી શકે તે મૂઢ નહિ તો પછી શુ છે ? કહ્યું પણ છે કે—

શાસ્ત્રાણ્યધીત્યાપિ મવન્તિ મૂર્ખા ,

યસ્તુ ક્રિયાવાન્ પુરુષ સ પણ્ડિત ।

સુચિન્તિત ઔષધમાતુરાર્ણા,

ન નામમાત્રેણ કરોત્પરોગમ્ ॥ ૧ ॥

મનુષ્ય શાસ્ત્ર બધ્યા છતા પણ મૂર્ખ હોય છે, પણ જે ક્રિયાકલાપમાં કટિબદ્ધ છે તે પઠિત છે જેવી રીતે બલીભાતે શોષેલા ઔષધનું નામ માત્ર લેવાથી રોગીઓના રોગ દૂર થતા નથી એથી જ શિક્ષિતોમાં પણ સાધુતાનું અનુસરણ કર્યા વિના સાચી યોગ્યતા નહિ મળી શકે અપવર્ગના દ્વાર ખોલવાની એ જ વિચારણા એક દુઃસ્વીરૂપ છે

(૭) ' સેવસ્વ વિદ્વજ્જનમ્'—વિદ્વાનોની સેવા કરો.

એ એક ચોક્કસ સિદ્ધાન્ત છે કે—મનુષ્ય પોતાના શુભો અને ભાવની યોગ્યતાથી એટલો ગૌરવવાળો નથી થતો જેટલો વિદ્વાનોના સ સર્ગમાં આવીને સહસ્રા સ સારમાં ઉત્પત્તિના શિખર પર પોતાની યશ પતાકા ફરકાવતા ગૌરવશાળી બને છે, કારણ અજ્ઞાની મનુષ્ય પણ વિદ્વાનોની સેવા કરતા એમના સહવાસ વિદ્વતા અને સુખનતાનો ' અભિનાયક ' બની શકે છે. ધર્મી શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલ છે કે ' સેવસ્વ વિદ્વજ્જનમ્ ' સ્તુત વિદ્વાનોની સેવા કરવી, એમના બતાવેલ સન્માર્ગે ચાલવું ત્યેક મનુષ્યને માટે ઉપકારી છે જ્ઞાની અને અજ્ઞાની, બંનેથી અને અબલુ કોઈપણ વિદ્વાનોની નિષ્કામભાવે સેવા કરતા પોતે પોતાનો મહાન્ ઉપકાર કરી શકે છે એક કવિએ કહ્યું છે કે—

દિવ્યજ્ઞાનમયી ગુણૌઘસદિતા મહ્યપ્રમા માસુરી,
લોકાલોકકરી સ્વકીયવિમયા શ્રેયસ્કરી સર્વતઃ ।
વિદ્વદ્ભિઃ પરિવેપિતા ચ સતતં સદ્બોધસંદાદ્ભિઃ,
સેવા ધૈ વિદુષા સદૈવ સુખદા મુક્તિપ્રદા જાયતે ॥ ૧ ॥

દિવ્ય જ્ઞાન તથા શુભ સમુદાયથી યુક્ત, અલોકિક કાન્તિવડે દેહીભ્યમાન, પોતાની અનુપમ પ્રભાથી મ સારસ્વરૂપને પ્રકાશિત કરનારી, સન્માર્ગગામી વિદ્વાનોથી પરિપાલનીય અને બધી ભતના કલ્યાણ કરનારી, મુક્તિદાતાર, એક વિદ્વાનોની નિરતર સેવા જ છે એ શાસ્ત્રનો સુખદ શુભ સદેશ છે, જેના પરિપાલનથી પ્રત્યેક પ્રાણી સગારના સર્વ કષ્ટોને મૂળથી છેદીને અનુપમ અને અક્ષીણ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એથી શુભ

સંદેશની મહત્તા સહેજે સમજી શકાય છે એ સંદેશ દેશ
અજ્ઞાની અને અભણને માટે નથી પરંતુ વિદ્વાન પણ એવા
ધર્મથી અલગ્ય લાભ મેળવી શકે છે. આરે અસાધારણ
મનુષ્ય ॥ એવા પણ નિષ્કુળ નથી થતી ત્યારે સન્માર્ગે દોરનારી
વિદ્વાનોની સેવા મહાન બને એમા શું આશ્ચર્ય ? જે માણસ
ઠઠીન તપસ્યાઓ કરીને પણ પોતાના નિષ્કૃષ્ટ કર્મનો નાશ કરી
શાન્તા નથી તે સાચી સેવા કરવાથી ક્ષય કરી શકે છે એથી
સેવાનું મહત્ત્વ અચિર-સ્થાયી માનવ જીવનને પૂર્ણ સાર્થક કર
નાર હિમતા રાખે છે એવાથી માણસ આ લોકમા હરેક જગ્યાએ
પરિપૂર્ણરૂપથી પ્રશસા પામે છે અને પરલોકમા અતુલ
સુખસમૃદ્ધિનો લોકતા બને છે સમાજ-સેવા, ધર્મ-સેવા, જ્ઞાન-
સેવા, રાષ્ટ્ર-સેવા વગેરે સેવાના અનેક પ્રકાર છે સમાજને
સંગઠિત રાખવાના પ્રયત્નમાં કદાચિત્ત અને અનીતિનો પ્રવેશ
ન થવા દેવો એ મમાજમેવા છે કોઈને કુમાર્ગથી બચાવી
સન્માર્ગ પર સ્થિર કરવો અથવા તેા ધર્મમા અસ્થિર બનેલાને
ધર્મમા દૃઢ કરવો તે ધર્મનેવા છે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવો,
એને ઉત્તેજિત કરવો અને જ્ઞાનની આચાતના ન કરવી અને ન
થવા દેવી એ જ્ઞાનસેવા છે હીન, દીન, દુખી, રોગી, બાલ,
વૃદ્ધ લોકોને હરેક રીતે શાન્તિ આપવી તે જનસેવા ॥ રાષ્ટ્રના
સંકટોને દૂર કરતા એમા કોઈ પ્રકારનો વિશદ ઉત્પત્ત ન થવા
દેવો એ રાષ્ટ્રસેવા છે આજના ગાંધી યુગમા જગતના સર્વ
રાષ્ટ્રો અને દેશોમા એ સેવાની વેગવતી ધારાએ ઘણી ઝડપથી
વહી રહી છે એમા કોણ નાનું અને કોણ મોટું ? બધા એક જ
રસ્તા પર ચાલતા હૃદયોચર થાય છે પછી જલે દેશ મા રાષ્ટ્રની
સેવાનો અર્થ સારી રીતે સમજતા ન હોય તેઓ એક મહાન
તપસ્વીના અનુયાયી તરીકે પોતાને દેશનેતા કહેવરાવવામા
પોતાના જીવનની સાર્થકતા સમજે ॥ એની પાછળ તેઓ કેટ

લીએ અસખ્ય મુશ્કેલીઓ સહન કરે છે પોતાના કુટુંબ જીવ
 નથી પ્રાપ્ત થતા સુખને તેઓ તૃણવત્ સમજીને જગતની સામે
 સેવાધર્મનો અનુપમ આદર્શ સ્થાપિત કરે છે રાષ્ટ્રના હિતને
 માટે જોયી જોયી દિવાલોવાળા કારાગૃહોમાં પોતાના જીવન
 વ્યતીત કરવામાં આનંદ સમજે છે જેઓ સેવાધર્મનું પાલન
 કરતા રાષ્ટ્રની વેદી પર પોતાનું બલિદાન દેતા પણ અચકાયા
 નથી એવા કેટલાએ અમર આત્માઓનો અનુકરણીય ઇતિહાસ
 આજ પણ જગતના ઇતિહાસમાં આજેખાએવ છે અને સહાને
 માટે ચિરસ્થાયી હોવાની સાથે સેવાધર્મનો અમૂલ્ય પાઠ
 શીખવવામાં પૂર્ણ રીતે સહાયક બનશે સમસ્ત જગતને સેવા
 ધર્મનો પાઠ શીખવવામાં જેમણે પોતાના અલૌકિક તેજવડે
 એક નવા યુગનું નિર્માણ કર્યું તે શુ જગતને આકર્ષિત કર
 વામાં સફળ નહીં બને ? કેટલાક લોક પોતાના સ્વાર્થની પાછળ
 બીજાના ગળા કાપવામાં પણ અચકાતા નથી તે નરાધમ સેવા
 ધર્મની મહત્તાને સમજતા નથી એનું મુખ્ય કારણ છે પુણ્ય
 ક્ષીણતા પુણ્ય ક્ષીણ થવાથી મનુષ્યમાંથી સાત્વિકતા નષ્ટ થઈ
 જાય છે પછી પળે પળે કુકૃત્ય કરવામાં સંલગ્ન રહે છે એવા
 પ્રકારના માણસોને શાસ્ત્રોમાં પાપાન્ધ કહ્યા છે એ પાપાન્ધો
 પોતાની અધતાને વશ થઈ મહાન અકૃત્ય કરી બેસે છે જે કાર
 ણથી એમની ભારે દુર્ગતિ થાય છે એ માટે દરેક મનુષ્યે સેવા
 ધર્મની મહત્તાને હૃદયમાં ઉતારતા શીખવું જોઈએ ત્યારે જ
 એમનું જીવન સાર્થક બનશે સેવા ધર્મનું સાચું પરિપાલન
 કરવાથી બીજું તો શુ ? દેવતાઓ પણ સંતુષ્ટ બની ધન્યવાદ
 આપે છે મહર્ષિ નદીચેલું સેવાધર્મના પ્રભાવથી ખરેખર મુક્તિ
 પદના ભાગી બન્યા છે નદીચેલુજીએ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે—
 બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ મુનિવરોની સેવા કરીને પોતાની તપ
 સ્થાનું પારણું કરીશ પ્રતિજ્ઞા અનુસાર નદીચેલું સાધુસેવાને

પોતાના જીવનનું એકધ્યેય જનાવું હતું ' અને સમય આવતા તેઓ નિષ્કામ ભાવથી સેવાકાર્ય કરવામાં મથાગત રહેતા એમના આ ૬૯ કાર્યની પ્રથમ ઇન્દ્રે પોતાની દેવસભામાં કરી ઇન્દ્રનું વાક્ય સાંભળીને કોઈ મિથ્યાત્વી દેવે કહ્યું કે-આ વાત માનવા યોગ્ય નથી આપ કહો તો નદીવેળને ક્ષણવારમાં પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ કરૂં ઇન્દ્ર II આજ્ઞા મળતા જ તે દેવ જ્યાં નદીવેળ હતો ત્યાં આવ્યો. એણે જે સાધુઓનું રૂપ વિકુર્ણું એક રૂપને અતિસારના રોગવટે પીડાતો સાધુ જનાવી જગતમાં રાખ્યો છીજ રૂપથી નદીવેળ જ્યાં પોતાના તપનું પાત્ર કરવાનો તૈયારી કરતા હતા ત્યાં આવી કહેવા લાગ્યો કે-તને ખબર નથી કે જગતમાં એક સાધુ અતિસારના રોગથી દુઃખી થતો મરવાની તૈયારીમાં છે ? નદીવેળ એ જ વળતે પારજાની ક્રિયા છોડીને એના સાથે એ દુઃખી સુનિની પાસે આવ્યા અને સાધુની સ્થિતિ દેખીને જહું જ દુઃખી બન્યો તરત જ એ સાધુને પોતાના ખજા પર બેસાડી નદીવેળે ગામની તરફ પ્રયાણ કર્યું રસ્તામાં અતિસાર પીડિત સાધુએ મહાદુર્ગમિત ગાડાથી નદીવેળનું આખું શરીર ખરાબ કરી દીધું, પણ નદીવેળને એના પ્રત્યે જરા પણ ધૂણા ઉત્પન્ન થઈ નહીં તે તો પ્રેમથી એની સેવામાં મગ્ન રહ્યો અને પોતાનું તેમજ એનું શરીર ધોઈને સાફ કર્યું દેવતા મનમાં જ નદીવેળના અનુપમ સેવાકાર્યની પ્રથમ કરવા લાગ્યો કે ઇન્દ્રે જે પ્રથમ કરી હતી એથી પણ આ તો વધારે પ્રથમ સનીય છે છેવટે દેવે પ્રગટ થઈ પોતાના અપરાધની નદીવેળ પાસે ક્ષમા માગી અને જયજયકાર કરતો તે સ્વર્ગમાં ચાલ્યો ગયો અહીં નદીવેળે પોતાની ૬૯ પ્રતિજ્ઞાનું પરિપાલન કરતા સેવાધર્મના પ્રભાવથી પરમપદ એવું સુહિતસુખ મેળવ્યું

કોઈ પણ મનુષ્ય સદાચાર-રત મહર્ષિ નદીવેળની જેમ નિષ્કામ સેવા કરે છે તે સ સારમાં આદર્શ બની સુલક્ષતાથી

મોક્ષપદનો અધિકારી જની શકે છે એમા કોઈ પણ પ્રકારનો મદદ નથી સન્માર્ગ-પ્રિય વિદ્વાનોની એવા, સત્સંગનો સુદર ઉપાય છે અને એમા તે શક્તિ છે જેના પ્રભાવથી કપટી મનુષ્ય પણ મનુષ્ય જનીને આદર્શતાની જોયી મીમા સુધી પહોચી શકે છે આ જ સસારમા જોટલા આદર્શવાદી મહાપુરુષો નજરે પડે છે એમની મહત્તા અને આદર્શવાદીતાનું મુખ્ય કારણ સત્સંગ છે એ મહાપુરુષોના સહવાસમા પોતાનો અમૂલ્ય સમય ગાળવાથી તદ્દરૂપ અમૂલ્ય રત્નની પ્રાપ્તિ થવામા વાર લાગતી નથી અને તે સસારમા સહસ્રા પ્રકાશિત જની શકે છે

કોઈ વેશ્યાના ઘરમા કોઈ મહાત્મા પુરુષ જૂલથી આવી ચડ્યા, વેશ્યાએ એમનું સ્વાગત કર્યું અને સુદર આસન પર બેસાડ્યા મહાત્મા કંઈ જોયા નહિ, પરંતુ વેશ્યાના હૃદયપટ પર એમની અમૃતભરી પ્રશાંત દૃષ્ટિનો એવો પ્રભાવ પડ્યો કે તે પોતાના હૃદયનો મહાપશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી કંઈ પણ જોયા વિના મહાત્મા તો ત્યાંથી શાલતા થયા પરંતુ પોતાની અમીદૃષ્ટિનો જે પ્રભાવ મૂકી ગયા એ પ્રભાવવડે વેશ્યા હૃદય રિત્રોનો ત્યાગ કરી ભગવદ્ભક્તિમા લીન જની ગઈ થોડા વખતનો પણ સત્સંગ કેટલો મહાન છે એ વાત આ દૃષ્ટાંતથી સમજી શકાય છે કહ્યું છે કે—

एक घरी आवी घरी, आवी सों मी अध ।

कबीरा सगति साधुकी, कटे कोटि अपराध ॥ १ ॥

कबीरा सगति साधुकी, नित प्रति कीजे जाय ।

दर्मति दूर बहावसी, देती सुमति बताय ॥ २ ॥

(૮) 'માન્યાન્માનય'—માન્ય જનોનું સન્માન કરો—

જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે પ્રત્યેક મનુષ્યને પ્રથમ

માનનીય પુરુષો પ્રત્યે સશ્રદ્ધા હોવાની અને એમનો યથાયોગ્ય સત્કાર કરવાની પરમ આવશ્યકતા છે સક્ય તથા ચતુર મનુષ્યની ચાતુરી અને શિષ્ટતાવાળી માનવતાનું એ જ એક નવ નિદર્શન છે કે તે વખત આવે મહાપુરુષોનું મન્માન કરે શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી એની પવિત્ર આજ્ઞાઓનું પળે પળે પાલન કરે સસારની અદર એ માનવતા માર્ગબ્રહ્મ પ્રાણીઓને સન્માર્ગનું પ્રદર્શન કરાવે છે અને ઉદાહરણસ્વરૂપે તે અનુકરણીય વસ્તુ જની જાય છે, જેનું અનુકરણ કરીને કોઈપણ વ્યક્તિ શિષ્ટ અને સજ્જનની ગણનામાં આવી શકે છે જગતમાં સક્ય તથા ચતુર પુરુષોમાં એવા પુરુષોની પણ વધારે સખ્યા છે જે માનનીય મહાપુરુષોનો સત્કાર કરી, તેમના કૃપાપાત્ર જની સક્ય, હાદ્યા અને યોગ્ય જની જાય છે મહવાસને લીધે ધીમે ધીમે આદરણીય અને માન્ય જાડે કોઈ દિવસ પરમપદની પ્રાપ્તિ કરી લે છે એ રીતે મહાપુરુષોદ્ધારા નિર્વાચિત સન્માર્ગ અને પવિત્ર ધ્યેયનું અવલંબન અને સમર્થન કરતા ઉચ્ચ પદવી પર સ્થાપિત થવામાં પણ વિલંબ લાગતો નથી તે આવા અલભ્ય ઉચ્ચાસન પર બેસીને પોતાના સદુપદેશથી કર્તવ્યબ્રહ્મ જનતાને મહાન્ ઉપકાર કરી શકે છે માનનીય પુરુષોની ધર્મ અતઃકરણથી ભક્તિ અને તત્પર કરવાવાળા સ્વપરનું કત્યાણ કરતા છેનદે મોક્ષપદને પણ પ્રાપ્ત કરી લે છે મોક્ષ મેળવવાનું આ કેટલું સહજ સાધ્ય સાધન છે જેને સાધારણ મનુષ્યો પણ હૃદયમાં ઉતારી પોતાના ઉચિત ધ્યેયની પૂર્તિ કરી શકે છે

જે મનુષ્ય પ્રમાદ યા અજ્ઞાનવશ ગણ્ય, માન્ય સજ્જનોનો સત્કાર કરવામાં કિચિત્ માત્ર પણ અવહેલના કરે છે તે કોઈ કર્તવ્યવિમૂઢની જેમ પોતે જીજ્ઞાસી અનાદ્ય જનતા પથબ્રહ્મ બને છે અને છેવટે દુર્ગતિની બિડી ગર્તામાં પડી પોતાના કરેલા કુકર્મોનો ઉપલોગ કરતા રહે છે અને પોતે પોતાની મેળે પરમ

પદની પ્રાપ્તિથી વચિત રહે છે એવા માણસો પોતાની ચઢતી બીલકુલ ક્યારેય પણ કરી શકતા નથી બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો સન્માર્ગમાં કદી પણ પ્રમાદ કરતા નથી તેઓ આદરણીય પુરુષોના યોગ મળતા જ પોતાનું બધું કામ છોડીને એની યોગ્ય પરિચર્યા-એવામુશૂચા કરવા લાગી જાય છે બુદ્ધિમાન પુરુષોની બુદ્ધિમત્તાનો પરિચાયક નમૂનો આ જ છે કે તે જેટલું યોગ્ય કાર્ય છે એ બધાનું યથાવિધિ પાલન કરવામાં જરા પણ પ્રમાદ નથી કરતા કોઈ કવિએ કીક જ કહ્યું છે કે—

मान्य जनों की सुश्रूषा औ, पुण्य कार्य में विद्वर्जन ।

कभी न करते ढेर सर्वदा, रहते हैं तत्पर तत्क्षण ॥

विद्वानों की विद्वत्ता ऐसे ही, शोभित होती है ।

हो न कयंचित् ऐसा तो, वह निस्तार भार ही होती है ॥१॥

જે વિદ્વાન્ માન્ય જનોની સેવા ધર્મ, કર્મ આદિ પુણ્ય કાર્યોમાં જરા પણ પ્રમાદ ન સાબિતા હરસમય તૈયાર રહે છે એની વિદ્વત્તા શોભી બેઠે છે અન્યથા એની વિદ્વત્તા ખાલી ભાગ વહન કરતી હરસમય અભિશાપિત હોય છે ડાહ્યા માણસો પ્રત્યેક શુભ કાર્યોમાં તૈયાર જ રહે છે તેઓ બેકાર કદી પણ બેસતા નથી અને પોતાના નામની પાછળ પ્રમાદી શબ્દ લગાડવાનું પણ પમદ કરતા નથી પ્રમાદી રહેવું એ તો મૂર્ખાઓનું કામ છે કે જેઓ આ અમૂલ્ય સમય નહિ પરંતુ પોતાના સારા માનવ જીવનનો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છે દરેક કાર્યોમાં આજસ કરો બેસી રહે છે, જે નિયમોનું પરિપાલન કરવાની શાસ્ત્રકારોએ હરઘડી ફરમાયેશ કરેલી છે એના પાલનમાં આજસનો આશરો લેનાર પુણ્યથી વચિત રહેતા દુર્ભાગ્ય સિવાય બીજું શું મેળવી શકે છે ? સાધારણ કામમાં પણ જ્યારે

આજસ એ મનુષ્યને માટે ઘાતક છે, તો માન્ય જનોની સેવા-સુશ્રૂષા આદિ પુણ્ય કાર્યોમા આજમ મહાઘાતક સિદ્ધ થાય છે જ કહેવત પણ છે કે “ જાલસ્યો દ્વિ મનુષ્યાણા શરીરસ્યો મહાનુરિપુ ” મનુષ્યોના શરીરમા આજસ ખરેખર મોટો દુશ્મન છે જે ધર્મકર્મ બધાનો નાશ કરનાર છે એથી જ કહ્યું છે કે—

યઃ પ્રમાદવશાન્મૂઢો, માન્યાન્નો મન્યતે યદા ।

સ નૂન નરક યાતિ, મૃત્યન્તે નાત્ર સશય* ॥ ૧ ॥

જે મૂઢ લોહો આજસમા રહીને જો માન્ય જનોને આદર નથી કરતા તો તેઓ નક્કીપણે મરણ પાઠ નરકના અધિકારી બને છે, એમા કંઈ પણ સંદેહ નથી માટે પ્રમાદનો ત્યાગ કરતા મનુષ્ય માત્રે માન્ય જનોની વિનયપૂર્વક સેવા-સુશ્રૂષાની સાથે તેમને યોગ્ય આદર કરતા શીખવું જોઈએ, જેથી માનવ જીવન સફળ થાય

(૧) ‘ વિદ્વિષોઽપ્યનુનય ’—દુશ્મનને પણ પોતાનો ગણે।

મનુષ્યને પોતાનું જીવન ઉત્તમ બનાવવાને માટે હું મેંશા વિનયતા-નમ્રતાનો આશ્રય લેવો જોઈએ અને પોતાના દુશ્મન ને પણ પોતાનો ગણતા શીખવું જોઈએ નમ્રશીલ વ્યક્તિ પોતાના અપરિચિત વિનયબળથી દરેક કાર્યમા સફળતા મેળવી શકે છે જે સાધારણ કાર્યોમા અવિનીત વ્યક્તિ પોતાની અવિનયતાના કારણથી સફળ-સપ્ન નથી બની શકતી, તેથી પણ વધારે હું સાધ્ય અને કઠણ કાર્યો વિનીત વ્યક્તિ પોતાની નમ્રતાના ફળસ્વરૂપે સહજમા જ સફળ બનાવી શકે છે વિનયમા એ પ્રભાવશાળી શુભ છે, જેના સમવલમ્બન વડે વ્યક્તિ પોતાના પતિત અને અવનત જીવનને ફરીથી ઉત્તમ

બનાવવાની ક્ષમતા રાખી શકે છે એ પ્રકારે વિનયી મનુષ્ય પોતાની નાશ પામતી સંસ્કૃતિ અને ગયેલી મર્યાદાને ફરીથી જગત્ સન્મુખ જાગૃત તથા કાર્યાન્વિત કરતા પોતાને સુસંસ્કારી, મર્યાદિત અને કર્મબુદ્ધિશાળી ગણાવી શકે છે હ્રુમપ્રાય વસ્તુને ફરીથી જાગૃતિમા લાવવી એ વિનયનો જ પ્રભાવ છે એથી જ શાસ્ત્રકારોએ વિનયશુણને બધા યુલોમા શિરોમણી કહી વિનયની ઉન્નતતા અને માન્યતા પ્રદર્શિત કરી છે વિનય મેળવવાનું મુખ્ય સાધન વિદ્યાભ્યાસ છે જે વ્યક્તિ અભ્યાસી છે તે નિ સંદેહ વિનયમા ઓતપ્રોત છે એથી જીલટા જે અભ્યાસી હોય છે પણ અવિનીત છે તે વિદ્વાન્ કહેવાવાને લાયક નથી એમણે તો શિક્ષાક્ષેત્રમા પગ રાખીને પોતાને જ કલકિત કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે અને સાથે જ પોતાની અમાનુષિકતામયી અધમતાનો પરિચય દેતા જગતને ઉન્મત્તતાનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે ખરે ખર અવિનીત વ્યક્તિ પોતાના વ્યક્તિત્વથી વિહીન છે, જેણે શિક્ષાપ્રાપ્ત કરીને વિનય અંગીકાર કર્યો નથી

શિક્ષાનું અતિમ ધ્યેય છે-વિનયી બનવું વિનય શુણ મેળવીને શિક્ષા-ક્ષેત્રને વધારે સમુજ્જત અને અનુમદ્દણીય કરવાનું છે એવી સ્થિતિમા શિક્ષાની સાથેસાથ વિનયતા ન મેળવવી એ મતિમન્દતા યા મૂર્ખતાના અતિરિક્ત (સિવાય) બીજું શું હોઈ શકે ? નીતિકારોનું કહેવું છે કે " વિદ્યા દદાતિ વિનયમ્ " વિદ્યા જ વિનયને આપનાર છે એ કથન ત્યારે સાર્થક થાય કે જ્યારે વિદ્યાભ્યાસી વિનયી હોય એ માટે વિદ્યાભ્યાસ ઉત્પન્ન થતા વિનયશુણને પોતાનો કરી શિક્ષાક્ષેત્રને પ્રોત્સાહિત કરવાનું મનુષ્ય માત્રનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે

આજના વિપરીત વિચારોમા ઢળેલા વિદ્યાર્થી કેટલા ઉન્મત્ત, ઉન્મદ્દળ અને અવિનીત હોય છે એ સૌ કોઈ જાણે છે એઓની

એ ઉચ્છૃંખલતા અને ઉન્મત્તતાનું મુખ્ય કારણ પશ્ચિમના રંગોમા રંગાઈને શિક્ષા મેળવવા પી છે એક અને અવિભાજ્ય ભારતીય સંસ્કૃતિનો ગર્વ રાખીએ અને બીજી બાજુ ઉન્મત્ત, અવિનીત બનાવનારી પશ્ચિમની ઠેળવણી મેળવીએ, તેમાં રહી સહી સસ્કૃતિનું સમૂલોત્ખેદન સિવાય બીજું શું થઈ શકે ? એ જ એક કારણ જણાય છે એ શિક્ષા મેળવવાની અભિલાષા માત્રથી ફક્ત બહારથી જ નહિ પરંતુ આત્મિક મનોભાવનાઓ એવી ઠેલુંધિત અને મલિન થઈ જાય છે કે-એ શિક્ષાનું અધ્યયન, મનન અને પરિશીલન કરવામા સાંસ્કૃતિકતા અને મર્યાદાનો લોપ થઈ જાય છે એ બધો પાશ્ચાત્ય ઠેળવણીની પ્રજ્વલિલાનો પ્રભાવ છે કે-આજ આ ધર્મપ્રાણ ભારતદેશ ધાર્મિકતાથી ઢેલેલા પછાત રહી ગયો છે જે દેશના દરેક ઘરમા ધર્મ અને સદાચરણનો નિરતર સચાર રહેતો હતો ત્યાં આજે અધર્મ અને દુરાચારી જીવન જીવી રહ્યા છે ભારતીય ઇતિહાસ ના પાના ઉથલાવતા જણાય છે કે આપણે આજે કેટલા કાયર અને હૃદયહીન બની ગયા છીએ જ્યાંના નાના નાના બાળકોને ધર્મની રક્ષાને માટે હસતારમતા પણ પોતાનો પ્રાણ આપતા જરાપણ સંકોચ નહોતો થતો તે જ ભારતના પાશ્ચાત્ય શિક્ષા-શીખેલા સંભાગને કુરૂદી અને ધર્મોપદેશોને દૂષમ દૂષ પી ઉપાધિએ આપીને પોતાનું મુખ દુર્ગંધિત કરવામા જરાપણ અટકતા નથી એ બધી ભારતને માટે કેટલી ચરમાવનારી વાત છે !

વસ્તુતઃ શિક્ષા એવી હોવી જોઈએ જેથી શિક્ષાર્થી ધર્મ અને સદાચારના સત્ય પથે પોતાનું જીવન વ્યતીત કરતા વિનયી બની શિક્ષાનો સાથે ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવામા પૂર્ણ શક્તિ યાળી બની શકે, તો જ શિક્ષાની ઉચિત ઉત્પત્તિ થઈ શકે આચીન કાળની શિક્ષા કેટલી લાભદાયી હતી, એનો અનુભવ કાંઈ ઇતિહાસના જાણકારને અવશ્ય હશે એ સમયનું સાહિત્ય

અને કળાકૌશલ્ય આજે ફક્ત નામરૂપમા અવશેષ છે, કહ્યું પણ કે કે—

કમનીય કોમલ વહ કલા કૌશલ રહા અવ હૈ નહીં ।

સુદર સરસ સાહિત્ય કા સઘાન મી અવ હૈ નહીં ॥

વહ ધર્મ કર્મ સમાજ કી કર્તવ્યતા અવ હૈ નહીં ।

જો થી પુરાતન કાલ મેં વહ શક્તિ મી અવ હૈ નહીં ॥ ૧ ॥

પ્રાચીન ઘે ગુરુકુલ હમારે, અવ નહીં અવશેષ હૈ ।

વિસયજનક મદ્દોષ કા કુઠ મી નહીં લવલેશ હૈ ॥

થા પૂર્વ મેં કૈસા વ અવ કૈસા વના નિજ વેશ હૈ ।

યૌં સવ તરહ સે આજ યહ દયનીય ભારત-દેશ હૈ ॥ ૨ ॥

પશ્ચિમની ડેળવણીનો કંઈ વિરોધ નથી મનુષ્યે બધી વિધાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ પરંતુ એના અભ્યાસની સાથેસાથ કોઈ એક જ વિદ્યા પર જરૂરીયાત કરતા વધારે આસક્ત બની પોતાની પ્રાચીન વિદ્યા કે જેના આધાર પર આપણા રાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનું અસ્તિત્વ તોળાઈ રહ્યું છે, એને ભૂલી જઈએ અને નવીન શિક્ષામા રંગાઈ જવું એ યોગ્ય નથી વિનય શુભ ઉપર પ્રહાર કરનાર ઉદ્ધતા અને ઉન્નતતાનો પાઠ શીખવનાર એ નવી ડેળવણી છે નવી ડેળવણીની સાથે ધર્મ, સદાચાર અને વિનયનો સુદર રસ્તો જતાવનારી આ પ્રાચીન ડેળવણીને પણ પ્રત્યક્ષ નવી ડેળવણીનું એક અંગ માની એનો અભ્યાસ કરવો એ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીની પ્રથમ દરજ્જા છે એમ કરવાથી ખરેખર રાષ્ટ્ર અને સમાજની ઉન્નતિ થઈ શકે ઉન્નત જલતાથી કોઈ કાચેની ઉન્નતિ થવી એ સર્વથા અસંભવિત છે ધર્મની મૂળ દિવાલ

વિનય ગુણ છે એના વિના મનુષ્યના હૃદયમા ધામિકતાના અકુરો જન્મતા નથી જ્યાં વિનયતા નથી ત્યાં ઉત્થાન, પ્રગતિ અને બધી રીતનો વિકાસ છે વિનય ગુણના અભાવમા ઉત્તતિની જગ્યાએ અવનતિ અને ઉત્થાનના સ્થાને પતન છે દરેક કાર્યમા અસફળતાનું ચિહ્ન પ્રથમથી જ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે એવી સ્થિતિમા આવેલી સ્થળ પર ધર્મતરુ કેવા પ્રકારે અકુરિત, નવપક્ષવિત અને ફલિત થઈ શકે ? ધર્મતરુને અકુરિત અને ફલિત કરવાને માટે વિનયરૂપી પાણી સિંચવાની આવશ્યકતા છે વિનયરૂપી વિભવ સવિવના સિંચનથી ધર્મરૂપી કદપવૃક્ષ ફલસ પક્ષ બની યથેચ્છ ફળ આપી શકે છે હાલુ પણ છે કે—

વિનયેન દ્રવીભૂત, માનસ યસ્ય વિદ્યતે ।

કરમણ્યગતાસ્તસ્ય, સિદ્ધયઃ સકલા શુભા' ॥ ૧ ॥

જે મનુષ્યનું હૃદય નમ્રતાથી પીગળેલું હોય છે તેની હથેલીમા બધાનું કલ્યાણ કરનારી સિદ્ધિઓ આવી ગઈ જાયવી

શાસ્ત્રોએ એથી આદેશ આપ્યો છે કે—“ વિદ્યિયોઽપ્યનુનય ” શત્રુથી પણ નમ્રતા રાખો, સારો વ્યવહાર કરો આ આદેશને અગીકાર કરીને કેટલીએ વિભૂતિઓ પરમપદ પ્રાપ્ત કરી ચૂકી છે એ માટે જગતના પ્રાણીઓને પણ આ આદેશનું પાલન કરતા શત્રુઓની સાથે નમ્રતાનો વ્યવહાર રાખતા રીખવું જોઈએ

(૧૦) પ્રરુપાપય સ્વાન્ ગુણાન્—ઉત્તમ ગુણોવડે પ્રસિદ્ધ થાઓ

સ સારમા એવો કોણ પ્રાણી હશે જે પોતાના જીવનને વધારેમા વધારે ઉત્તતચાળી જનાવવાની કોશિષ ન કરતો હોય એ તો સ સારની ગતિ-વિધિ છે કે દુ સ્પર્ધ કષ્ટ સહન કરીને

પણ પોતાને ગૌરવાન્વિત ઠહેવરાવવામાં પોતાના જીવનની સફળતા સમજવી વસ્તુતઃ એણે પણ હોણું જોઈએ જે મનુષ્ય પોતાના જીવનની ગતિ-વિધિને ન સમજી શકે તે નકામાં સત્વહીન કાર્યોમાં પોતાનો અમૂલ્ય સમય ખર્ચાડે છે અને પોતાના જીવનને પતિતાવસ્થામાં પહોંચાડે છે તે પશુતા અને અમાનુષિકતાનો પરિચય આપે છે અને એવી રીતે કુકૃત્યોવડે માનવતા ઉપર હલકા લગાડતા પોતાની હીનતા પ્રગટ કરે છે તે મનુષ્ય 'મનુષ્ય' ઠહેવાવાને પણ લાયક નથી તે તો પેલા બાર વહન કરનારો કે જેઓએ નિઃસારમય કુકૃત્યોવડે પૃથ્વીને અધિક બારવાહિની બનાવી છે તેવો છે એવા બારબૂતોનો જન્મ આ સંસારમાં નકામો નથી તો બીજું શું છે ? કોઈ કવિએ સાચું જ જણ્યું છે કે—

जिसने नर जीवन पा करके, शुभ काम किया न कमी जगमें ।
जगको लखि के दुःखतप्त कमी, उमड़ी न दया जिनके रगमें ॥
भजत न कमी प्रभु नाम वही, कहते जगको प्रभु नाम भजो ।
उनका यह जीवन भूतलपे, अति भार समान हुआ समझो ॥१

એથી જ મેળવેલા માનવજીવનને પ્રશ્ન સનીય બનાવવા માટે સંસારમાં રહી શુભ કામ કરતા શીખણ, સંસારમાંના પ્રાણીઓને દુઃખી જોઈને એમણે દુઃખ યથાશક્તિ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને શુભ કાર્ય કરવાનો પ્રાણી માત્રને ઉપદેશ આપવો જેથી બીજા મનુષ્ય પણ પૃથ્વી પર બારરૂપ ન રહી શકે એ સફળાઈ બનાવવું એક સુગમ સાધન છે, જેથી મનુષ્ય પોતાના જીવનને વધારે ઉચ્ચ અને ગૌરવચાલી બનાવવામાં સફળ થાય છે ગૌરવહીન નિર્ગુણી માનવ પણ આ સાધનનો પ્રયોગ કરીને તે બાધારે કાર્યમાં રત બને તો તેણે ફળ મેળવી શકે તે નિઃસંદેહ છે

અત્યારના વાતાવરણના પાશમાં જ ધાયેલ કંઈ શુભવાન બુદ્ધિ માનુ મનુષ્યો પોતાના મુખથી પોતાની પ્રશસા કરવા લાગી જાય છે પોતાના મુખથી કુદિલુજી જનવુ એ તો મૂર્ખતાની જને અભિમાનની નિશાની છે કેટલાક મનુષ્ય તો સિદ્ધસાધક જનીને જનતાની આખોમ ધૂળ નાખીને પોતાના પાખડતુ સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરે છે અને લાખા હાથોવટે પોતાનું વિજ્ઞાપન આપીને જનતાને કંગે છે શું પોતાના મુખથી પોતાની પ્રશસાના ઘોડા ઢોડાવવાથી કોઈની કદર વધી શકે છે ? કદાપિ નહિ જે મનુષ્ય પોતાના મુખથી પોતાની ચઢતી નથી જતા વતો અને ઊંચામાં ઊંચું કાર્ય પણ ચૂપચાપ કરે જાય છે એને આખો સસાર વળાણે છે જે લોક આત્મજ્ઞાણમાં જ મગ્ન રહે છે એનો ઊલટો તિરસ્કાર થાય છે શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે-“ આત્મજ્ઞાણી પતતિ પરિતો દ્યુનુતે લાપમાનમ્ ” આત્મ પ્રશસા કરનાર મનુષ્ય વારંવાર તિરસ્કારપાત્ર જને છે અને પતિત થાય છે એને કદાચ મૂર્ખજનો તરફથી કંઈ સફળતા ભલે મળી જાય પરંતુ એને દરેક સ્થાન પર ઘણું કરીને અમ ક્ષણતાનો જ સામનો કરવો પડતો હશે વિદ્વાન અને શુભી જનોની વચ્ચે આત્મજ્ઞાણી મનુષ્યનું કંઈ આલી શકતું નથી તે પોતે પોતાની પ્રશસા કરતા બીજાઓની સામે શુભવાનોની અયોગ્ય નિંદા કરતા પણ ચૂકતા નથી પરંતુ છેવટે પોતાનો લેહ ખુલ્લો થવાથી વિદ્વાનોની સામે એને નમી પડી શરમાવું પડે છે

એક વખત રાજા લોલે એવી આજ્ઞાનો પડહ વગડાવ્યો કે- “ જે કોઈ પડિત નવીન જ્ઞેલક જનાવી લાવે તેને એક લાખ રૂપીયા આપવામાં આવશે ” રાજાની ઉજ્જવળ કીર્તિની સાથે આ આજ્ઞા ચારે દિશામાં પ્રસરી ગઈ કેટલાએ વિદ્વાનો નવા નવા જ્ઞેલક જનાવી લાવ્યા અને પુરસ્કાર લઈ ગયા ધારા નમરીથી ઘોડેક દૂર ‘શત જય’ નામનો એક કવિ રહેતો હતો તે

હ મેશા રાજા ભોજની મહાના રત્ન એવા કાલિદાસ ૫ ડિગ્રીની અદ્વેષાઈ કરતો હતો, કારણ કે શત જયમા પોતાનાથી અધિક એવા બીજાઓની નિદા કરવાનો મહાન્ દુર્ગુણ હતો. શત જયે આત્મસ્ત્રાધા અને પરનિદાયુક્ત એક શ્લોક બનાવી પોતાના શિષ્ય સાથે રાજા ભોજની સભામાં મોકલ્યો. તે આ પ્રમાણે હતો—

અપશબ્દશત માધે, મારવૌ ચ શતત્રયમ્ ।

કાલિદાસે ન ગણ્યન્તે, કવિરેકઃ શતત્રયઃ ॥ ૧ ॥

માધકવિના કાવ્યમાં એક એ “અપશબ્દ” છે અને ભાગ્વી કવિના કાવ્યોમાં ત્રણ સો ‘અપશબ્દ’ છે. કાલિદાસના કાવ્યોમાં તો એટલા ‘અપશબ્દ’ છે કે જેનો ગણતરી પણ નથી, પરંતુ કવિ તો એક શત જય છે કે જેનો કાવ્યપદાવલીમાં એકે પણ ‘અપશબ્દ’ નથી.

શિષ્ય આ શ્લોક લઈ રાજા પાસે જતો હતો ત્યાં દૈવયોગે રસ્તામાં જ મહાકવિ કાલિદાસનો ભેટો થઈ ગયો.

કાલિદાસ—તું કોણ છે ?

શિષ્ય—હું કવિ શત જયનો વિદ્યાર્થી છું.

કાલિદાસ—સારું, તમારા શુરુજી આનંદમાં છે ને ?

શિષ્ય—હા, ખૂબ આનંદમાં છે.

કાલિદાસ—આ હાથમાં કોનો પત્ર છે ?

શિષ્ય—શુરુજીએ આ શ્લોક બનાવેલો છે તે રાજા ભોજની સભામાં આપવા માટે જાઉં છું.

કાલિદાસ—જરા બતાવો તો ? (શિષ્યે કાલિદાસને પત્ર બતાવ્યો. શ્લોકમાં પોતાની નિદા બોલતા કાલિદાસ બોલ્યા)

કાલિદાસ—તમારા ગુરુજીએ શ્લોક તો ખૂબ સુદર બનાવ્યો છે આ બોધને રાજા લોજ એક લાખ રૂપીઆ ધનામ જરૂર આપશે પરંતુ આમા એક ત્રુટી બૂલથી રહી ગઈ છે તે સુધરી નાંચ તો રાજાસાહેબ ખૂબ પ્રસન્ન થાય

શિષ્ય—એ ત્રુટી કૃપા કરીને આપ જ સુધારી આપોને ?
(કાલિદાસે ‘અપશબ્દ’ ના સ્થાને ‘આપશબ્દ’ લખીને પત્ર પાછો આપ્યો)

શિષ્ય—આપે ખૂબ મહેરબાની કરી આપનું શુભ નામ તો કહ્યો ? હું આપની કૃપાને માટે જરૂર ગુરુજીને નિવેદન કરીશ જેથી તેઓ આપના પવિત્ર દર્શનનો લાભ લઈ શકે

સરજા મનના લોખા શિષ્યની વાણી સાંભળવાથી કાલિદાસ મનમા ને મનમા તેના લોખપણ પર ખુશી થતા, કંઈ પણ કહ્યા વિના ફક્ત આશીર્વાદ આપી પોતાના રસ્તે પડ્યા

શિષ્ય રાજસભામા આવ્યો અને રાજા લોખની સેવામા તે શ્લોક સમર્પણ કર્યો અને કહ્યું કે આ શ્લોક કવિ શતજયે મારા સાથે મોકલ્યો છે લોખે તે લઈને વાગ્યો કે—

આપશબ્દ શત માથે, મારણી ચ શતત્રયમ્ ।

કાલિદાસે ન ગણ્યન્તે, કવિરેકઃ શતજયઃ ॥ ૧ ॥

‘આપ’ એટલે જળના સો નામ તો માથે કવિ જાણે છે, ત્રણ સો નામ બારવી કવિ જાણે છે અને કાલિદાસ તો ‘જળ’ ના એટલા નામ જાણે છે કે જેની ગણતરી પણ નથી, પરંતુ શત જયને તો ફક્ત એક ‘આપ’ શબ્દ જ જાણુમા છે એને જળના પર્યાયવાચક બીજા શબ્દ ચોંદ નથી

સ્વપુરોના લક્ષણ જ્યાં પડિતો શ્લોક સામગ્રીને કવિ શત-
જયની અત્યંત ટૂંકા લાગ્યા ગયા હોયને પોતાને પણ હસવું
આવ્યું. આ જુદું લોકને શિષ્ય નવાઈ પામ્યો અને શરમાઈને
ત્યારે જાહેર થયો. ગુરુની પાસે જઈ રાજ્યસભાની બધી
વાત કરી. કવિ શત જયે આવેશમાં આવી પૂછ્યું માર્ગમાં
મળનાર શુભ દેવ હતા? શિષ્યે કરતા કરતા કહ્યું-ગુરુદેવ,
મહુ પૂછ્યા હતા તેણે પોતાનું નામ મને કહ્યું નહીં અને
હસતા હસતો આવ્યો ગયો. શતજયને વિશ્વાસ થયો કે-કાલિ
દાસ સિવાય આવા લાચમાં બીજાથી પ્રવૃત્ત થવું સર્વદા અમ-
ભવિત છે આથી શતજય મનમાં ખૂબ જ લાલચત થયો અને
એ જ વિષે બીજા દેશમાં આવ્યો ગયો.

કહેવાની મનદિગ્ધ એ કે-આત્મપ્રશસા અને બીજાઓની
નિંદા કરનારા મનુષ્ય અત્યંત નિઃકાંપનાર બને છે અને
પક્ષાવાની માંહે લલિતન બની તેઓ કવિ શતજયની જેમ
આગરે હોરાન ધાય છે એવી નીનિત્રા હો છે કે 'પ્રચ્ચાપય
સ્વાન્ ગુણાન્' કહેક મનુષ્યે આત્મસ્વાધાવડે નહિ પરંતુ પોતાના
ઉત્તમ ગુણોવડે પ્રખ્યાત થવું લોકોએ તે સફળ ભરેલો આત્મા
હશે તો તે જગતમાં ચારે બાજુ પોતાની મેળે જ પ્રકાશિત
બનશે અને સૌ કોઈ તેની ઉજ્જવળ કીર્તિના ગુણગાન ગાશે
જે લોકો આત્મપ્રશસા કરતા અટકતા નથી, એ એમની બારે
અધમતા છે આત્મપ્રશસા કરવાથી મનુષ્ય ખરેખરી ટીક
પોતાની પતિતાવસ્થાની છેક નજીકમાં જઈને પાડે પોતાને
હાથે જ તેમાં પડવાનો પ્રયત્ન કરે છે મનુષ્ય ત્રાસે ત્રાસે કહેતા
કે જ્યારે આજો મમાજ તેને સારો દંડે ગિલાળ મળતા
સુખથી પોતાને મિલે માનીને જ ગલનું રાજ્ય ક્રમમાં બદલે તો
શુ તે કરી શકે? એ જ વાત આત્મસ્વાધાવડે મારે કે, નરિ

પોતાના જીવનને સાચી રીતે ઉજાવ અને ગૌરવવન્તુ જનાવવાને માટે મનુષ્યે પોતાના શુદ્ધોત્તી પ્રથમ સામે પ્રવવી જોઈએ, પોતાને મોટે પોતાના શુદ્ધોત્તી પ્રથમ કરીને નહિ.

(૧૧) કીર્તિ પાલય-પોતાની આખરનું રક્ષણ કરો

મનુષ્ય જ્યારે નિષ્કામભાવે કંઈ સાધનોમા મગ્ન રહીને એ સાધનોથી સમાજ અને દેશનું કલ્યાણ કરે છે ત્યારે તે કીર્તિ શાળી અને યશસ્વી ઠહેવાય છે એ જ પ્રમાણે જે પુરુષ પોતાના પૂર્વ સુકૃત પુણ્યના પ્રમાણથી સામાજિક દુ જોનો સમૂળ વિનાશ કરીને અસહાય-અમીમ પરમાનન્દ પદનો પ્રાપ્તિને માટે સામાજિક વસ્તુઓની સાથે સંસારનો પરિત્યાગ કરે છે અને પુનઃ પુનઃ જન્મમરણની અસહ્ય પરપરાઓથી જીવવાને માટે વિશુદ્ધ સમય-પદને અગીકાર કરે છે તે જ સાચી કીર્તિશાળી જની શકે છે એવા પુણ્યવાન પુરુષોની ઉત્તમજન ધીર્ સદાને માટે અવિચળ રહેતા તેના શુભગાન ગવાય છે અને જગતને વિવશતાથી આકર્ષિત કરતા આ યશ પુરુષની સુહરતમ કીર્તિ પતાકા જગતના અતિ ઉચ્ચ શિખર પર ચાલતી દૃઢિવાકરી દરકાવી શકે છે અને એને અમરત્વ પ્રાપ્ત કરાવી યશ કાર્યથી જીવત રાખવાની પૂર્વ ક્ષમતા રાખી શકે છે એટલી સજીવ કલ્યાણમંદિરની ક્ષમતા કીર્તિરૂપી શુભરત્નનો ઉચ્ચતા અન્ય શુભોમા હોવી એ સર્વથા અસંભવનીય છે

કીર્તિ મનુષ્યને સહજમા નથી મળતી એનો પ્રાપ્તિ પૂર્વ સચિત પુણ્યવડે થાય છે જે મનુષ્ય સુસંસ્કૃત અને પૂર્વ સચિત પુણ્યથી સુકન છે એને સાધારણ કાર્યોમા પણ યશ મળે છે અને જે અસક્ષારી તેમજ પુણ્યહીન છે તેઓ કંઈ પણ અને કંઈસાધ્ય કાર્ય કરે તો પણ યશને સ્થાને અપાયનો

બોલે બોલે છે આ અપયશનો બોલે વહન કરનાર વ્યક્તિ પણ સમારની વેદી પર પોતાના સ્વાર્થનું બલિદાન આપીને ધીરેધીરે આ લોકમા પુણ્ય સચય કરી લે છે તો એના પ્રભાવ-વડે તે એક દિવસ મુસન્દ્રન બની કીર્તિશાળી પુરુષની માફક યશ સંપન્ન બની સમારની સામે ઉચ્ચગણ આદર્શ સ્થાપિત કરી શકે છે અને એની યશ-દુહીનો અધુર અવાજ દિગ્-દિગન્તોમાં શુભતો જગતને આકર્ષિત કરી શકે છે, એમાં સંદેહ નથી.

નિષ્કામ ભાવનાની સાધના જો કે દુર્લભ છે પરંતુ યશ મેળવવા ઇચ્છનારને માટે તે જરૂરી છે નિષ્કામ ભાવના એ મત્ પુરુષોનો આદર્શતાનું પ્રતીક છે એ માટે કીર્તિશાળી પુરુષે નિષ્કામ ભાવનાથી જગત પર ઉપકાર કરીને કીર્તિ સચય કરવી જોઈએ નિષ્કામ ભાવથી ઠોઈ પણ કાર્ય કરતા મનુષ્ય જરૂર યશસ્વી તેમજ ગૌરવાન્વિત બને છે એ જ પ્રકારે નિરીહભાવથી પ્રભાવિત બનીને જે તપ, જપ, મેવા આદિ મદાચાર વિષયક સદ્ગુણ કયે જાય છે તે ખરેખર પરલોકમાં પણ ફળદાયક બને છે વસ્તુતઃ ક્રિયા કરવી જ એ આપણું કર્તવ્ય છે એનું ફળ તો એની મેળે મળી જશે, કારણ કે “કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન” ક્રિયા કરવામાં જ તમારો અધિકાર છે, ફળમાં કદાપિ નહિ ફળ મેળવવાની ઇચ્છા કરવાથી વધારે ફળ પ્રાપ્ત નથી થતું એમ નહિ પરંતુ રૂગપ્રાપ્તિની કામના જ ફળપ્રાપ્તિના સાધનને બગાડી નાખે છે સિદ્ધાન્તકારોએ કહ્યું પણ છે કે—જે કામનારૂપી શબ્દથી રહિત છે તે ખરેખરી રીતે જગતમાં કીર્તિશાળી બની શકે છે યશસ્વી મનુષ્યના જીવનની સારી સફળતા ત્યારે હોય છે જ્યારે તે શુદ્ધ અને મુસ્તિત ચિત્તથી ધાર્મિક મદાચાર વિષયોના શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ નિયમોનું નિયમિત ગતિથી પરિપાલન કરતો રહે છે અન્યથા તો એ કુમસ્કારો અને કુસંગવશ અનુચિત કૃત્યો કરી કલકિત બની માનવતાને અધ-

મતાની પરાક્રાધા મુખી પહોચાડે છે તે સાથે જ પોતાની માન
વતા સાથે વિશ્વાસઘાત કરીને વિશ્વની સામે એને પતિત બનાવે
છે સસાર કીર્તિશાળી મનુષ્યનું કલ્પિત જીવન સહન કરી
શકતો નથી એ રીતે જ મનુષ્ય પોતાની ઉત્તમવર્ણ કીર્તિ પર
અયોગ્યતાની અમિટ ધજા ચડાવી દે છે તે સમસ્ત જગતની
સ્નેહભરી નજરથી ગળડી પડી ધણે દૂર પતિતાવસ્થાના કાદવમાં
ડૂળતા પોતાના કલ કિત અને પતિત જીવનને બચીત કરતા કરતા
સસારમાં કૂચ કરી રહ્યા છે છેવટે એની અનૌચિત્યતાનો કાળો
કાઢ નિહાડી કુસ્મારક બની એના નિહનીય જીવનની ઘોષણા
કરતો રહે છે કાઈ કવિએ કહ્યું પણ છે કે—

પુણ્ય પુજકે હી પ્રમાણસે મિલતી હૈ શુભ કીર્તિ મહા,
સકલ શાસ્ત્ર તન્વાર્ય વિશ્વ સન્મુનિયોને વહ વચન કહા ।
પર જો અનુચિત કૃત્યોસે નિજ કીર્તિ કલકિત કરવા હૈ,
વહ અધમ-પુરુષ અવનતિ કે ગહરે ગહે મેં ગિર સરવા હૈ ॥૧॥

એ માટે દરેક મનુષ્યે પોતાની ઉત્તમવર્ણ કીર્તિને સત્કૃત્યો
દ્વારા વિશેષ રૂપથી ઉત્તમવર્ણ કરી એનો બધી રીતે રક્ષા કરવી
જોઈએ, જેથી સસારની સામે તે પ્રથમ સ્તરીય, અમિટ અને ચિર
સ્મરણીય બની રહે કહેવત પણ છે કે—

जिनका जगमें यश नहीं, वे नर क्या जीवन्त ।
जो नर यश लेकर आधमे, रजि पहले ऊगन्त ॥ १ ॥

(૧૨) દુઃખિતે કુરુદયામ્-દુઃખી જીવો ઉપર દયા લાવો—

‘ એ તો સર્વ કાંઈને માવમ છે કે પ્રાણી જ્યારે સસારમાં
જન્મ ધોરણ કરે છે ત્યારે કેટલીએ યોનીઓમાં બટકતો અનેકા-

નેક હુ જોથી તુમ થઈ અલભ્ય એવા જીવનને પ્રાપ્ત કરે છે આટલા કષ્ટનો અનુભવ લેવા છતાં પણ પ્રાણીના અતરપટ પર જ્યારે માનવજીવનનો મહમય નયો છવાઈ જાય છે ત્યારે તે પોતાનો સામે કોઈને નહીં સમજતો પોતાને જ સર્વશુભપક્ષ માની હીનહીન જનતાને પોતાના અનુચિત અધિકારોના બલની તૃપ્તિરૂપ પોતાના જીવનનું એકમાત્ર લક્ષ સમજે છે ન્યાય, અન્યાયવડે હીનહીન જનતાનું લોહી ચૂસીને દ્રવ્યોપાર્જનદ્વારા પોતાની ઈન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરવી એ જ પોતાના જીવનના સર્વશ્રેષ્ઠ અને અનિવાર્ય કર્તવ્ય નિયત થઈ જાય છે શરણમા આવેલી ક્ષુધિત અને પિપામિત જનતાને પોતાના પગની ઠોકર મારી આતરિક વેદનાથી ભરેલી તેમની આંહી ! પર જરા પણ વિચાર ન કરવો અને એના પર કયા ન લાવવી, એમા જ તે પોતાને ગૌરવશાળી અને માનવતાના સાચા પ્રતીકરૂપ માને છે પરંતુ એવી રીતે દાનવતાના પડકાર પાછળ માનવતાનો પરિચય બતાવી બાળીસોળી જનતાની આખોમા ધૂળ ફેંકવી અને એની સાથે વિશ્વાસઘાત કરી પોતાનો ફનાર્થ સાધવો તે જ શું માનવ જીવનનું લક્ષ કહી શકાતું હશે ? કદાપિ નહીં વાસ્તવિક રીતે તો ક્ષણિક મદમા મસ્ત બનીને એવા માણસો કુનીતિના સુહૃદ પાસમા પોતે પોતાને જ ફસાવી વૈયક્તિક રૂપથી પોતાની જ સાથે વિશ્વાસઘાત કરે છે અને અસારમય સુખસૌરભના રસાસ્વાદમા અચેતનાવસ્થામા દુર્ગતિની ગભીર ગતિમા પહોચી અસહ્ય વેદનાના શિકાગી બની મહાન કષ્ટોનો સામનો કરે છે

જગતની ક્ષણિક તડક ભડક અને ચક્રાચોધથી પોતાને ન બચાવતા માણસ પોતાના અલભ્ય જીવનનો દુરુપયોગ કરવામા અવિચારશીલતાનો પરિચય આપે છે અને સાથે જ પૂર્વ સુકૃતથી પ્રાપ્ત થયેલ પ્રભુત્વનો પણ સદુપયોગ ન કરવાથી જગતની સાંભે

પોતાને મદાધ જાહેર કરે છે રાજસી પ્રભુત્વ અને વૈભવથી ઉત્પન્ન થયેલા મદમા અટવાઈ જઈ નિર્દય માનવ માસારિક દોષમા એવી રીતે વિચરે છે કે એનાથી ઠોઈ અશક્ત કે અસહાય કય રાઈ જાય તો એને કંઈ ખબર પડતી નથી એ તો પોતાના જ નશામા ચક્રચૂર બની અભિમાનભર્યા શબ્દોમા વાર્તાવાપ કરતા અને અસહાય અનાથોની સાથે દુર્બ્યવહાર કરીને એમની મફકરીઓ કરતા જરાપણ શરમાતા નથી કે સંકોચાતા નથી ઠોઈ કવિએ સાચુ જ કહ્યું છે કે—

प्रभुता पा कर कौन नहीं करता है जगत में अमिमान,
दीनहीन औ पतित जनोंका कमी न रहता उनको मान ।
निर्दयता से दुःखी जनों को बना दुःखी बतलाते दान,
हन्त ! आज भारत का इनसे कैसे शेष रहेगा मान ॥१॥

સ સામા અહ કારમય પ્રભુતા જ મનુષ્યને અભિમાન અને દુર્વાસનાતુ કહ્યુંપિત કેન્દ્ર બનાવે છે જેથી તે દીન, હીન, પતિત અને દુ ખી જનોતુ ધ્યાન ન રાખતા પોતાના અયોગ્ય અધિ કારોથી નિર્દયતાથી એમને વધારે દુ ખી બનાવી પોતાને સાચા ગૌરવશાળી અને પ્રભુત્વસ પન્ન સમજે છે પરતુ એ એમની માનવતા નથી, પશુતા છે એ પશુતાથી તો સકય સમાજમા એમ સમજી શકાય કે-એવા નિર્દયી માણસોને જન્મ પછુ સમારમા ન હોત તો સારુ હતુ એ મદાધ પુનજાઓને એ પણ ધ્યાન નથી કે સસારથી છૂટા પડતી વખતે પ્રભુતા અને રાજસી વૈભવ શુ સાથે આવશે ? પોતાની ઉદ્ધતાર્થથી એ લોકો અભિમાનમા ચક્રચૂર રહે કે અમારી પ્રભુતા, રાજસી વૈભવ અને સુખસામગ્રીને પડાવી લેવાતુ કે મુરકેલી ઉત્પન્ન કરવાતુ કોણ સાહમ કરે છે ? એ તો અમારી અવિચળ સ પત્તિ છે.

એના પર કોઈપણ પોતાનો અધિકાર સ્થાપી નહીં શકે એવી મદોન્મત્તતામાં એ લોકો મોતને પણ વિસરી જાય છે અને પોતાને અજરઅમર માની મૃત્યુની સામે પણ મશ્કરીઓ કરતા ફરે છે અથવા તો મૃત્યુનું સ્મરણ આવે તોપણ તે પોતાની અકડાઈ છોડતા નથી એમના વિચારોને એ પણ નથી સમજાતું કે સસારમાં મોટા મોટા ચક્રવર્તીઓ પણ મૃત્યુની સામે કાંઈ જોરજુલમ નથી કરી શકતા તો તેમની શી ગણતરી છે ? મૃત્યુ તમામને સમદર્શી છે એથી દીન, ધનવાન, રાજા, સમ્રાટ, ચક્રવર્તી અને પશુ વિગેરે સૌ પ્રાણીઓ એક મમાન છે એની કોઈના પર દયા કે મહેરબાની નથી એના સામે કોઈનું અભિમાન ચાલી શકતું નથી સસારમાં એવો કોઈ ઉપાય નથી કે એવી કોઈ વિદ્યા નથી કે શક્તિ નથી જે, પ્રાણીઓને મૃત્યુથી બચાવી શકે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના તેરમા અધ્યયનમાં લખેલ છે કે—

જહેહ સીહો વ મિય ગહાય, મચ્છુ નર નેહ હુ અતકાલે ।
ન તસ્સ માયા વ પિઆ વ માયા,કાલમિ તમ્મિ સહરા મવતિ ॥૨૨

જ્યારે સિંહ મૃગને પોતાની જાલમાં, પોતાના પંજામાં સપ્કાવી લે છે તે વખતે મૃગનું કંઈ જોર ચાલતું નથી એવી જ રીતે જ્યારે મોત આવી સામે ઊભું હોય છે ત્યારે માતા, પિતા, બાઈ વિગેરે કોઈ મોતથી બચાવી શકતું નથી ચાહે કોઈ મહા સામ્રાજ્યચાલી હોય, ચાહે સમ્રાટ ચક્રવર્તી હોય અને ચાહે અતુલ જાળવાળો સુરેન્દ્ર હોય તો, પણ મોતની સામે બધા શક્તિ વિનાના અને સાહસ વિનાના બની જાય છે મોત આવતા આપું સામ્રાજ્ય, વૈભવ, મકાન, મહેલાતો, જહાઝ, એશઆરામ, લાઇ-બહેન વગેરે સર્વ બધી જનો સર્વને અહીં જ છોડીને ૫ લોકમાં એકલા જ પ્રસ્થાન કરવું પડે છે કહ્યું પણ છે કે—

કચન કે આસન વાસન સબ કચન કે,
 કચન કે પલગ અમાનત ઘરે રહે ।
 હાથી ફુડ શાલન મેં ઘોડે છુડ શાલન મેં,
 ચન્દ જામદાનન મેં કપડે પડે રહે ! ॥

બેટા બેટી ઘઠ અરુ દોલત કા પાર નહીં,
 જૌહરાત ઉપર તાલે હી જડે રહે ।
 ઘ દેહ છોડ કર જબ લગે હુણ પ્રાણ તો,
 કુલ કે કુડુમ્બી સબ રોતે હી સ્વહે રહે ॥૧॥

પરભવનો સાથી તો સત્કર્મ ધર્મ જ છે અને ધર્મનું સાથુ સ્વરૂપ તથા આત્મિક તથ્ય-તત્ત્વ પ્રાણીમાત્ર પર દયા રાખવી એ છે અસહાય અને શક્તિહીન પ્રાણીઓને સહાયતા આપી એમના આત્માને પ્રસન્ન કરવો એ જ વાસ્તવિક દયાશીલતા છે દુઃખિત અને પીડિત જીવોને વધારે દુઃખિત કરીને દયાણુપણાને ખોટો ઢોંગ કરનાર વ્યક્તિઓ કહી પણ દયાશીલ કહેવાય નહીં તેમજ તેમના એવા કાર્યોને પણ દયા કહી શકાય નહીં દયાણુ પુરુષના અતરાતમાની છાપ એમના આત્મા પર પડે તેનું નામ જ દયા છે જ્યાં સુધી માણસ 'માત્મવત્ સર્વમૂતેષુ' નો ભાવ પોતાના અવરપટ પર અકિત કરીને એ કાર્યરૂપમા પરિણત ન કરી શકે ત્યાં સુધી તે દયાના માહાત્મ્યનો સાચો અર્થ સમજવામા સર્વ રીતે અજ્ઞાન જ છે અને એવી અજ્ઞાન તાના ફળસ્વરૂપ તે દયાથી સર્વથા વચિત રહીને પોતાને અધર્મી, પાપી, દુષ્ટ અને દુરાચારી યનાવવામા પણ વચત લગાડતો નથી, કારણ કે જે મનુષ્ય દયાહીન છે, નિર્દયાથી પીડિતો પર પ્રહાર કરે છે અને ધર્મના મૂળતત્ત્વોને ભૂલી જઈને વૈભવ

તેમજ પ્રજુતાના મદલાર્યા નશામાં-ઉન્મત્ત બની હિંસામય પ્રવૃત્તિમાં જ મચ્યો રહે છે, તેને અધર્મી, પાપી, દુષ્ટ અને દુરાચારી નહીં તો બીજું શું વિશેષણ આપી શકાય ? પોતે આવા દુષ્કર્મોથી તે માનવ જીવનનો દુરુપયોગ કરીને દુર્ગતિનું પાત્ર બને છે એથી જ પ્રાણીમાત્ર પર દયા રાખવી એ જ સનાતન ધર્મ છે તુલસીદાસ કહે છે કે—

દયા ધર્મ કા મૂલ હૈ, પાપ મૂલ અમિમાન ।

તુલસી દયા છોડિયે, જગ લગ ઘટમેં પ્રાણ ॥ ૧ ॥

પરતુત દયા એ ધર્મની વાસ્તવિક જડ છે. જે ધર્મમાં દયા નથી તે ધર્મ નથી કહેવાતો તે કપોલકલ્પિત મસારની આખોમાં ધૂળ ફેંકીને પેટ ભરવાનું ફક્ત પાળક છે ટોઇપણ સપ્રદાય યા ધર્મમાં પ્રાણીઓનો વધ કરવાનું કે એમના આત્માને કષ્ટ આપવાનું, વ્યવહાર કરવાનું ફરમાન આપેલું નથી બિલકુલ લખ્યું છે કે—

अष्टादश पुराणेषु व्यामस्य वचनद्वयम् ।

परोपकारस्तु पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥ ૧ ॥

અઠાર પુરાણોમાં વ્યાસજીના સારજૂત એવા ફક્ત બે જ વાક્યો છે કે એક તો પરોપકાર અમાન બીજું કોઈ પુણ્ય નથી અને અન્યને દુઃખી કરવા સમાન બીજું કોઈ પાપ નથી એ જ પ્રમાણે સુસલમાનોના ધર્મશ્રેયોમાં પણ અહિંસાનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે કહેવ છે કે “ સુસલમાન તે જ છે કે જેની જગ્યાને ને હાથવડે કોઈને દુઃખ ન લાગે ઇમાનદાર વ્યક્તિ તે જ છે કે જેનાથી બધા આત્માઓ પ્રમત્ત થતા હોય ” ઇસાઈઓ અગ્રેજીમાં કહે છે કે—“ Thou shalt not kill ” ‘ તું કોઈને માર નહિ ’ ક્વિ શેખ સાદી કહે છે કે—

જેરે પાપત ગર, બિદાની હાલે મોર ।
હમ ઘો હાલે તસ્ત, જેરે પાયે પીલ ॥

‘હાથીના પગ તણે દબાઈ જવાથી તમારી જેવી સ્થિતિ થાય છે તેવી જ સ્થિતિ તમારા પગ નીચે આવવાથી કીડીની પણ થાય છે. જોઈદ્ધ ધર્મના ‘ધમ્મપદ’ નામના ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે—“ સર્વ માણસો સંબંધી ઠરે છે અને મરણથી બચતી ન થાય છે. ખ્યાલ રાખો તમે પણ તેમના સરખા છો, માટે કોઈની પણ હિંમા કરો નહિ, અને કોઈનો સહાર પણ થવા દો નહિ. જે હિંસા કરે છે, ખોટું (મિથ્યા) જોવે છે અને જે પરાઈ વસ્તુ વગર આપે ગ્રહણ કરે છે તે આ લોકમાં જ પોતાના હાથે પોતાની જડ ખોદે છે ”

જેન સૂત્રકારો કહે છે કે—

સદે વિ સુખસ્વકસી, સદે વિ દુઃસ્વમીરૂણો જીવા ।
સદે નિ જીવિયપિયા, સદે મારણાઠ ધીદતિ ॥ ૧ ॥

સર્વે જીવો સુખની આહના રાખે છે દુઃખ બધા જીવોને સારુ લાગતું નથી, બધા જીવોને પોતપોતાનું જીવન પ્રિય છે અને મરણથી સૌ જીવ ઠરે છે માટે આત્માર્થો અને સુખોને આહનારા માણસોએ જીવ માત્રની સુરક્ષા કરવાનું શિક્ષણ શીખવું જોઈએ. સુખપ્રાપ્તિનો એ જ માર્ગ છે.

કબીરદાસજી કહે છે કે—

दया दिल में राखिये, तू क्यों निरदय होय ।
सौई के सब जीव हैं, कीरी कुजर दोय ॥ १ ॥

બકરી પાતી खात है, ताकी काढी खाल ।

जो बकरी को खात है, तिनको कौन हवाल ॥ २ ॥

गला काटि कला मरै, किया कहै कलाल ।

साहब लेखा मागसी, तब होसी कौन हवाल ॥ ३ ॥

આવી રીતે દરેક મતવાળાઓના ધર્મશાસ્ત્રો પોઠારી પોઠારી-
ને કહે છે કે- 'હુ સ્થિતે કુરુ દયામ્' હુ ખથી પીડાતા પ્રાણીઓ
ઉપર દયા રાખો આવો અનુપમ ઉપદેશ દરેક ધર્મના આચાર્યો-
એ પોતપોતાના ભક્તોને આપીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો સારો
અને સહેલો રસ્તો બતાવ્યો છે એવો ઉપર દયાદષ્ટિભાવનું
ઉત્પન્ન થવું તે મનુષ્યના માટે સૌભાગ્યની વાત છે દયા ભાવનું
ઉત્પન્ન થવું તે સારા દિવસોની નિશાની છે આવા પુણ્ય કર્મના
પ્રણાળ પ્રભાવથી આણુસ પોતાના જીવનને સફળ કરતા જીવન
ઋણથી મુક્ત થઈ જાય છે એટલે અહિંસા મોક્ષનું કારણ મનાય
છે અહિંસા એ પરમ પદ ઉપર અધિષ્ઠિત થવાની કુચી છે,
તો પછી ભાગ્યહીન મનુષ્યો શા માટે જીવનના આત્માને પોતાની
મારફત કદ આપી પાપનો ભારો ભાષે છે ? જે આ લોકમા
અને પરલોકમા પણુ હુ ખદાયી છે તે એમ નથી વિચારતો કે
હુ જે પ્રાણીને હુ ખ આપુ ॥ અગર મારા ખરાબ કુદૃષ્ટોથી
જેના આત્માને વેદના થઈ રહી છે તેવી જ રીતે તે મને હુ ખ
આપે, અને મારા આત્માને હુ ખોથી વ્યથિત બનાવે તો મારી
શી હાલત થાય, તે એમ કેમ સમજે ? જો તે આવી રીતે
વિચાર કરીને પોતાની માનસિક શક્તિનું પરિવર્તન કરે તો
તેનાથી કોઈને ફાળ પહોચાડવાનું કારણ થાય નહિ પરંતુ તે
પાપકર્મી છે, પાપનો ભાર વહન કરનાર છે, અજ્ઞાનના અધા
રામા અધ થઈને તે ચારે બાજુ ફરે છે છતાં તેને દયાનો

માર્ગ દેખાતો નથી, કારણ કે તે અજ્ઞાની છે જ્ઞાન વગરનો.
દયાભાવ ઉત્પન્ન થવો તે ઘણું કઠણ છે ધર્મચાસી કહે છે કે—

पद्म नाण तओ दया, एव चिट्ठइ सवसजए ।

अन्नाणी किं काही, किं वा नाहि सेय पावग ॥ १ ॥

માણસ માત્રને પ્રથમ જ્ઞાન મેળવવું તે જ શ્રેયસ્કર છે, કારણ કે જ્ઞાન વિના હિત, અહિત, સત્ય-અસત્ય વિગેરે માર્ગની ખબર પડતી નથી. છતાં જીવને જાણ્યા વિના હયાત પાલન થઈ શકતું નથી. જ્ઞાની મનુષ્ય પૂણ્ય-પાપ બાધ-મોક્ષના સારને સારી રીતે સમજી શકે છે, હયાધર્મનું સારી રીતે પરિપાલન કરી શકે છે, જ્યારે અજ્ઞાની કલ્યાણકર અને અકલ્યાણકર માર્ગને નહિ સમજી શકવાથી તે હયાધર્મનું પાલન કરી પણ કરી શકતો નથી.

મ સારમા જ્ઞાન સર્વોત્તમ વસ્તુ છે તેથી જ વિનય, યોગ્યતા, ધન અને સફળ્યોની પ્રાપ્તિ થાય છે જ્ઞાન જ ધર્મ, સુખ, આબરૂ, અધિપતિ અને સ્વર્ગ અપવર્ગને આપવાવાળું છે તને અગ્નિ બાળી શકતો નથી, ચોર ચોરી કરી શકતો નથી, રાજા કે લૂટારો લૂટી શકતો નથી, તેમા ઉધર્મ પણ લાગી શકતી નથી, પુત્ર, સ્ત્રી, બાઈ, બેન, માતા, પિતા, દોષત વગેરે સર્વ સ ગાથ છોડી દે છે, પણ જ્ઞાન કોઈ વખત સાથ છોડતું નથી જ્ઞાન રહિત મનુષ્ય શી ગડા અને પૂછડી વગરના પ્રાણી કરતા પણ નકામે છે જ્ઞાનથી જ મનુષ્ય મનુષ્ય કહેવાય છે માટે સ સારમા જ્ઞાનની સરખામણીમા કોઈ પણ વસ્તુ આવી શકતી નથી શાસ્ત્રકાર પણ જહે છે કે—

नाण मोहमहधयारलदरीसद्वारसूरुगगमो,

नाण दिङ्अदिङ्इङ्घटना सकप्पकप्पह्मो ।

નાળ દુઝાયકમ્મકુંજરઘટા પચત્તપચાણળો,
નાળં જીવઝજીવત્થુવિત્થરસ્સાલોયળે લોઝળ ॥૧૧॥

જ્ઞાન મોહરૂપી મહાઅધકારની શ્રેણીનો નાશ કરવામા સૂર્યની સમાન દીપ્યમાન છે પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ ઘટનાને મેળવવામા કદપતરુ સમાન છે અજિત કર્મરૂપી હાથીઓના વૃદ્ધને એક પળમા વિનાશ કરનાર સિંહ સમાન છે તેમજ જીવ અજીવ આદિ વસ્તુઓનું વિસ્તારપૂર્વક વાસ્તવિક સ્વરૂપ દેખાડવામા દિવ્ય નેત્રો સમાન છે

માણસનું શરીર સાર વગરનું અને નશ્વર છે તેનો સદુપયોગ પરોપકાર, દયા વગેરે સત્કર્મોવડે થાય છે હિંસા, જૂઠું, ચોરી, દુરાચાર, લોભ વગેરે ખોટા કાર્યોથી માણસના શરીરનો દુરુપયોગ થાય છે જે માણસે ડોઢ પણુ સમયે દયા, પરોપકાર વગેરે સત્કર્મો કરી લીધા હોય તે જ કાર્યા કહેવાશે મરણુ વખતે અથવા મરણુ પછી કંઈ પણુ થઈ શકશે નહિ પછી તો ખોટા કર્મોના ફળ ભોગવવા પડશે, માટે જ સત્કર્મો કરવામા વિલંબ કરવો તે સારુ નથી કહ્યું છે કે—

અજરામરણત્ પ્રાણો, વિદ્યામર્યં ચ ચિન્તયેત્ ।
મૃદીત્વં હ્ર ક્ષેપુ, મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ ॥ ૧ ॥

બુદ્ધિમાન માણસ પોતાને અજર અને અમર માનીને નિદા અને ધનનો સચય કરે અને મૃત્યુએ મારી ચોટલી પકડી છે એમ માની પરોપકાર, દયા, જ્ઞાન વિગેરે ધર્મકાર્યો કરે તો સારુ મૃત્યુ ક્યારે આક્રમણ કરશે તે કોઈને ખબર પડતી નથી, માટે જે કંઈ પુણ્ય સચય કરવાનું બને તે કરી લેવું જોઈએ. મૃત્યુ આવી ગયા પછી કંઈ પણુ બચવાનું નથી

પુણ્ય સચ્ચ કરવાનું સુગમ સાધન જીવ માત્રને આત્મ
વત્ સમજી તેના પર હયા રાખવી તે છે તેજ જીવનનો મદુપ
યોગ છે તે સદુપયોગ થાય તો જ સારું છે, નહિ તો આ
શરીર પશુ કરતા પણ નકામું છે, કારણ કે પશુ તો જીવતા
સસારમા ઉપકારી છે મરી ગયા પછી પણ પોતાના આમક
અને હાડકાઓથી જગત પર મહાન ઉપકાર કરે છે કોઈનું
રૂઢ, કોઈનું માસ, કોઈનું મૂત્ર, કોઈનું છાણ, કોઈના વાળ,
કોઈના દાંત, કોઈના નેત્ર અને કોઈના આસન-આ પ્રમાણે
પશુઓના શરીરની દરેક વસ્તુ સસારમા કામ આવે છે પરંતુ
માણસનું શરીર મર્યા પછી તો સળગાવવામા કે દફનાવવામા
આવે છે તેનો ખીન્નો કોઈ પણ જાતનો ઉપયોગ થતો નથી
કહ્યું પણ છે કે—

હાથીદાંત કે સિલૌને જગત કે આવે કામ,
વાઘોં કા વાઘમ્બર મહેશ ચિત્ત લાયેગા ।
મૃગન કી છાલ કો વિછાગત હૈ યોગિરાજ,
શૂપમ કા ચર્મ કહ્યું અક્ષ નિપજાયેગા ॥

સામર કે સટકે તો વાંધત સિપાહી લોગ,
ગેંઢે કી ઢાલ રાજા રાના મન ભાયેગા ।
નેકી ઔર વદી દોહી સગ ચલે મિયારામ,
મનુષ્ય કા ચર્મ કહ્યું કામ નહીં આયેગા ॥ ૧ ॥

આવી પરિસ્થિતિમા મનુષ્ય પોતાના હૃદયમા હયા ધારણ
કરીને પરોપકાર ન કરે તો પછી તે શું કામનું ? મનુષ્યે
નિચારવું જોઈએ કે—અલભ્ય માનવ શરીરથી અહિંસા, સત્ય,
અસ્તેય, પ્રજ્ઞાચર્ય, અપરિગ્રહ આદિ સત્નિયમોનું પરિપાલન

કરતા પ્રાણી માત્રની રક્ષા કરવી જોઈએ સૌથી ઊંચો ઉત્તમ તથા મોટો અને સુદર ફળ આપનાર ઉત્તમોત્તમ ધર્મ દયા જ છે સર્વ જીવો સુખની આશા રાખે છે કોઈ દુઃખની ઈચ્છા કરતું નથી વિદ્યામાં ઉત્પત્ત યતા કીડાઓ અને સ્વર્ગમાં રહે નારા ઇન્દ્રોને પણ જીવવાની આશા એક જ સરખી છે મરણ તે પ્રાણી માત્રને અગ્રિય લાગે છે દુઃખથી પીડિત જીવને પણ મરણ ગમતું નથી શાસ્ત્રોમાં અનેક વિષયોમાં મતભેદો છે પરંતુ દયા ધર્મના વિષયમાં સર્વ ધર્મનો એક જ મત છે આથી જે મનુષ્ય પ્રાણીમાત્રને પોતાના આત્મા પ્રમાણે જ માનીને તેને દરેક રીતે શાંતિ આપે ૬ અને દુઃખિત આત્મા ઓને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સહાયતા આપે છે, તે જ સ્વર્ગ-ગામી છે જે પોતાની રસનેન્દ્રિયની લોભુપતાને વશ મુગા પ્રાણીઓને મારી તેના માંસનું ભક્ષણ કરે છે અથવા તો તેને દુઃખ આપે છે તે ખરેખર નરકગામી જીવ છે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ લખે છે કે—

પરદોહવટ્ટનાદળ, ચદગ્ગહસ્વત્ત્વળણપમુદાહ ।

પરઘણલુદ્ધો જો કુળદ્, લહદ્ સો તિક્તલુક્ત્વાહ ॥ ૧ ॥

પારકા ધનના લોભ માટે જે માણસ ખીજીનો દોહ કરે છે, કોઈને દુઃખ અને બધનમાં નાખે છે તથા ચોરી વગેરે દુષ્કૃત્ય કરે છે, તે મરીને ભવાન્તરમાં નરક વગેરે કુયોનિઓમાં મહા ભય કર દુઃખ લોગવે છે કોઈક કવિએ કહ્યું છે કે—

कांटा किसीको मत लगा, जो मिस्लेगुल फूला है तू ।

हक में तेरे तीर है, किम बात पर भूला है तू ॥ ૧ ॥

વગર અપરાધે જો કોઈને કાંટા બેસાડી દુઃખ આપવામાં

આવે તો તે જ કાટો પરભવમા વીર બનીને તેનો બદલો લે છે, કેમકે કર્મોનું ફળ પૈસાદાર તથા ગરીબને એકસરખું લોગવું પડે ॥ મનુષ્ય માત્રે આ વાત ક્યારે પણ બૂલવી ન જોઈએ.

નિર્જળ અને હીનહીન મનુષ્યોને કષ્ટ આપવું તે મહાન અનર્થ કરનારું છે જો કોઈનું કહ્યું યા ઉપકાર ન કરી શકાય તો કલે પરતું તેનું બૂડું કરી આપણી શક્તિને દૂષિત કરવી તે સારું કહેવાય નહિ શક્તિશાળી અને વૈભવશાળી બનીને ગરીબોને સતાવવા અથવા તો તેઓને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ આપવામા શક્તિ અને વૈભવનો ખોટો અપવ્યય કરવો તે તેનો દુરુપયોગ છે તેનું પરિણામ મહાભયકર અનર્થકારી આવ્યા વિના રહેતું નથી પીડિત લોકોને વિના કારણ સતાવવાથી તેનું અત કરણ દુભાય છે એટલે તેઓને વ્યથા કરનારનું તો ચોક્કસ પછે અહિંત જ થાય છે તેઓના દુઃખભર્યા નિશાચા સતાવવા વાળાઓ પાસેથી બદલો લીધા વગર રહેતા નથી આ આક્રંદનો અવાજ ક્યારે પણ નિષ્ફળ જતો નથી એથી જ કહ્યું છે કે—

सबल होय के निबल की, दुःख न दीजै सेन ।

आखिर मुश्किल होयगा, लेने से भी देन ॥ ૧ ॥

શક્તિ અને વૈભવશાલી આત્માઓએ સમજવું જરૂરી છે કે ગરીબોને સતાવવા ન જોઈએ, તેમના દુઃખભર્યા નિશાચાથી શાપિત ન થવું, નહિ તો મરેલા દોરના ચામડાથી કંઠણ લોદું પણ બળી જાય છે તો તેની સરખામણીમા માણસ કંઈ અસાધારણ વસ્તુ છે તુલસીદાસજી કહેવું છે કે—

तुलसी आह गरीब की, कमहुँ न निष्फल जाय ।

मुए दोर की खाल से, लोह भस्म हुइ जाय ॥ ૧ ॥

અત્યારના વિષમ વાતાવરણમા સ્વાર્થના કુટિલ પાશમા ક્રયા
એલા આજના ધનિકો અને વૈભવશાલીઓ અહિ સાવાદના અનુ-
યાયી બનીને પણ પોતાનો સ્વાર્થ મિદ્ધ કરવા માટે તે ગરીબ,
હીનહીન અને પતિત લોકોના રુધિરને ચૂંચીને પરમોત્કૃષ્ટ
અહિ સાવાદને કલકિત કરી રહ્યા છે, આ અહિ સાવાદીઓના
માટે ટેટલુ શરમજનક અને મરવા જેવી વાત છે એક તરફ
અહિ સાના રક્ષક અને પાલક બનીને ઘાતકીઓના હાથમા
કેટલાક પૈમા આપી બકરાઓ છોડાવે છે અને તેના કાનમાં
અમરઠડી (વેળીયુ) નખાવે છે આમ જગત સન્મુખ
પોતાને કરુણાદ્ર-દુદયી બહેર કરે છે પણ પાછળથી તે
બકરાઓની શુ સ્થિતિ થઈ તે સળ પે કઈ પણ સાર-સલાજ
કરતા નથી અને તેની માગ્સંભાળ લેવા માટે બીજાઓથી
પણ કોઈ જાતનો પ્રબંધ ઠગતા નથી ભૂખ અને તરસની
પીડાથી દુઃખી થતા એ જીવો ખરાબ દશામા મગ્જુને શરણ
થાય છે આ કિસા અને પાપની કેટલી નીચામા નીચી પર-
ઠાણ છે આ જ કારણથી આજે માયા દયા ધર્મનો નાશ થઈ
રહ્યો છે જે જાતિને અહિ સા અને દયાપાલન ઠરવાનો અધિ-
કાર છે, તે જ જાતિ હિ સા તથા પાપના રસ્તા તરફ જો પ્રવૃત્ત
થઈ જાય તો ધર્મરક્ષા અને ઉત્તતિ કેની રીતે સંભવી શકે ?
જે માણસ અહિ સાવાદી થઈને નિર્જાણો ઉપર નિર્દયતાથી પ્રહાર
કરે છે અને પછી દુનિયામા બહેર કરે છે કે-હું અહિ સાવાદી
હું, દયાળુ છું આ તેનું પાખડ યા નમ્ર ચિત્ર નહિ તો બીજું
શું કહેવાય ? કોઈ કવિએ સારુ જ લખ્યું છે કે—

હા ! નિર્ધનોં કી હો રહી હૈ દુર્દશા કૈસી ચુરી,
ધનગાન इनके कृश उदर में मारते तीखी छुरी ।

આવે તો તે જ કાટો પરભવમા તીર જનીને તેનો બદલો લે છે, કેમકે ઈર્મોનું કૃણ પૈસાદાર તથા ગરીબને એકસરખું લોગવું પડે છે મનુષ્ય માત્રે આ વાત ક્યારે પણ જૂલવી ન જોઈએ.

નિર્જાળ અને હીનદીન મનુષ્યોને કષ્ટ આપવું તે મહાન અનર્થ કરનારું છે જો કોઈનું લલુ યા ઉપકાર ન કરી શકાય તો ભલે પરતું તેનું જૂડું કરી આપણી શક્તિને દૂષિત કરવી તે સારું કહેવાય નહિ શક્તિશાળી અને વૈભવશાળી જનીને ગરીબોને સતાવવા અથવા તો તેઓને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ આપવામા શક્તિ અને વૈભવનો ખોટો અપયોગ કરવો તે તેનો દુરુપયોગ છે તેનું પરિણામ મહાભયકર અનર્થકારી આવ્યા વિના રહેતું નથી પીડિત લોકોને વિના કારણ સતાવવાથી તેનું અત કરણ દુભાય છે એટલે તેઓને વ્યથા કરનારનું તો ચોક્કસ પછે અહિત જ થાય છે તેઓના દુઃખભર્યા નિશાચા સતાવવા વાળાઓ પાસેથી બદલો લીધા વગર રહેતા નથી આ આક્રંદનો અવાજ ક્યારે પણ નિઃકૃણ જતો નથી એથી જ કહ્યું છે કે—

सफल होय के निबल को, दुःख न दीजै सेन ।

आखिर मुश्किल होयगा, लेने से भी देन ॥ ૧ ॥

શક્તિ અને વૈભવશાલી આત્માઓએ સમજવું જરૂરી છે કે ગરીબોને સતાવવા ન જોઈએ, તેમના દુઃખભર્યા નિશાચાથી શ્વાપિત ન થવું, નહિ તો મરેલા ઢારના ચામડાથી કંઠણ લોદું પણ બળી જાય છે તો તેની સરખામણીમા માણસ કંઈ અમા ધારણ વરતું છે તુલસીદાસજીનું કહેવું છે કે—

तुलसी आह गरीब की, कबहुँ न निष्फल जाय ।

मुए दोर की खाल से, लोह भस्म हुइ जाय ॥ ૧ ॥

આત્યારના વિષમ વાતાવરણમાં સ્વાર્થનો કુટિલ પાશમાં ફસા
એલા આજના ધનિકો અને વૈભવશાલીઓ અહિં સાવાદના અનુ-
યાયી બનીને પણ પોતાનો સ્વાર્થ મિદ્ધ કરવા માટે તે ગરીબ,
હીનહીન અને પતિત લોકોના રુધિરને ચૂમીને પરમેત્કૃષ્ટ
અહિં સાવાદને ઠલકિત કરી રહ્યા છે આ અહિં સાવાદીઓના
માટે કેટલું શરમજનક અને મરવા જેવી વાત છે એક તરફ
અહિં સાના રક્ષક અને પાલક બનીને ઘાતકીઓના હાથમાં
કેટલાક પૈમા આપી બકરાઓ છોડાવે છે અને તેના કાનમાં
અમરકડી (વેળીયુ) ન ખાવે છે આમ જગત્ સન્મુખ
પોતાને કરુણાર્દ્ર-હૃદયી બહેર કરે છે પણ પાછળથી તે
બકરાઓની શુ સ્થિતિ થઇ તે સળધે કંઈ પણ સાર-મલાજ
કરતા નથી અને તેની મારમલાજ લેવા માટે બીજાઓથી
પણ કોઈ જાતનો પ્રબંધ કરતા નથી બૂળ અને તરસની
પીડાથી દુઃખી થતા એ ભવે ખરાબ દશામાં મરણને શરણ
ધાય છે આ હિંસા અને પાપની કેટલી નીચામાં નીચી પર-
ઠાણા છે આ જ કારણથી આજે માયા દયા ધર્મનો નાશ થઈ
રહ્યો છે જે જાતિને અહિં સા અને દયાપાલન કરવાનો અધિ-
કાર છે, તે જ જાતિ હિંસા તથા પાપના રમતા તરફ જો પ્રવૃત્ત
થઈ જાય તો ધર્મરક્ષા અને ઉન્નતિ કેની રીતે સંભવી શકે ?
જે માણસ અહિં સાવાદી થઈને નિર્ણયો ઉપર નિર્દયતાથી પ્રહાર
કરે છે અને પછી દુનિયામાં બહેર કરે છે કે-હું અહિં સાવાદી
હું, દયાળુ હું આ તેનું પાળક યા નમ્ર ચિત્ર નહિં તો બીજું
શું કહેવાય ? કોઈ કવિએ સારુ જ લખ્યું છે કે—

હા ! નિર્ધનોં કી હો રહી હૈ દુર્દશા કૈસી ચુરી,
ધનવાન इनके कुछ उदर में मारते तीखी छुरी ।

ચન નિર્દયી યે ચૂમતે ફન નિર્ધર્લો કા રક્ત હૈ,
તો મી કહેં હમ તો અહિમાવાદ કે હી મક્ત હૈ ॥ ૧ ॥

કુછ તો વિચારો ઓ અહિમાયાદિયો ! અવ ઘ્યાન સે,
ઉન પૂર્વજોં કે વચન કો કુછ તો સુનો તુમ કાન સે ।
હોતી અહિમાયાદ કી રક્ષા દયા કે દાન સે,
ફિર ચૂમતે કર્ષો નિર્ધર્નોં કી દ્રવ્ય કે અમિમાન સે ॥૨॥

ભાણુક કવિના આશયને સમજીને, મનન કરીને, તેના ઉપર
પૂણ ધ્યાન આપીને કેવળ અહિંસાવાદીઓએ જ નહીં પણ
મત્યેક મનુષ્યે પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા કરીને પોતાના ક્ષણભર
માનવ જીવનને સફળ અને સાર્થક બનાવતા પગમપદગામી
બનવાને માટે નીચેના પદ્યનો દરેક પાઠે શુદ્ધ હૃદયથી વિચાર
કરતા રહેવું જોઈએ કે—

ધન ધર સહાયક નિર્ધર્નોં કે દાન ફનકો દીજિયે,
આવે અગર દ્વાર ગૃહ પર તો માન ફનકો દીજિયે ।
ધન દીનવન્ધુ પ્રેમ સે નિઃસ્વાર્થ સેવા કીજિયે,
મન મેં દયા કો સ્થાન દે સત્કૃત્ય પ્રતિપલ્લ કીજિયે ॥૧॥

દયા ધર્મમા એટલું સામર્થ્ય છે કે—તે આ જન્મ જન્મ
તરોના સમસ્ત પાપકર્મોના નાશ કરીને મનુષ્યને આદર્શ
વ્યક્તિ બનાવી તેના અતિમ ધ્યેય સુધી પહોચાડે છે તેના
જન્મમરણના સર્વ દુઝો મીટાવી દે છે એથી જ સસારમાં
એની સરખામણીમાં બીજો કોઈ ધર્મ આવી શકતો નથી કહ્યું
પણ છે કે—

કલ્લાણકોડી જળણી, દુરતદોગચ-દુઃખલવિદલણી ।

સમ્માપવગ્ગદેહ, ઇન્દુચ્ચિય દોહ જીરદયા ॥ ૧ ॥

સસારમા દયા ધર્મ તે કરેડો સુખપરપરાએને પેદા કરવાવાળુ, દુર્ગતિને સમૂળથી નાશ કરવાવાળુ, સ્વર્ગ અને અપવર્ગ પ્રાપ્તિનું મુખ્ય કારણ છે ભર્તૃહરિરચિત 'નીતિ' શતક 'મા લખ્યું છે કે—

પ્રાણાધાતાન્નિશ્ચિત્તિઃ પરધનહરણે સયમઃ સત્યવાક્ય,
કાલે શક્ત્યા પ્રદાને યુગતિજનકથા મૂકભાવઃ પરેવામ્ ।
તૃણાસ્રોતો વિભદ્ધો ગુરુષુ ચ વિનયઃ સર્વભૂતાનુકમ્પા,
સામાન્યઃ સર્વશઃ શાસ્ત્રેષ્વનુપહતવિધિઃ શ્રેયસામેષ પન્થાઃ ॥

જીવહિંસા ન કરવી, પારકાનું ધન હરણું કરતા મનને રોકવું, સત્ય બોલવું, સમયાનુમારે યથાર્થકિત હાન આપવું, પર સ્ત્રીઓ તળ ધે ચર્ચા ન કરવી અથવા તેનું વાતાવરણ સાબળવું નહીં, તૃણાનો પ્રવાહ તોડવો, ગુરુજનો આગળ નમ્ર બનવું અને પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા રાખવી સામાન્ય રીતે હરેક શાસ્ત્રોના મતથી આ બધું મનુષ્યના માટે કલ્યાણ અને સુખપ્રાપ્તિ કરવાના માર્ગરૂપ છે

૫ સ્ત્રીકેલવાણી અને તેનું શિયલપત્ર

પરિવર્તનશીલ સામાયિક પરિસ્થિતિ અનુસાર ચાલુ જમાનામાં સ્ત્રીઓને સુશિક્ષિત કરવી અને બાણાવધી તે દરેક સફળ મુદ્દસ્થનુ સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય. બૂલમાં પણ એમ ન સમજવું કે બાણેલી સ્ત્રીઓ ફક્ત પોતાનો જ ઉદ્ધાર કરવાનું નથી વિચારતી પરંતુ પોતાના સર્વ કુટુંબને અને વખત આમે સારી દુનિયાનો પણ ઉદ્ધાર કરતા ચૂકતી નથી. પોતાની સુવ્યવહારક, મર્યાદિત અને સૈદ્ધાંતિક નીતિવડે સારા સારા બુદ્ધિમાનોને પણ એક વખત ચકિત કરી દે છે, અને વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ પણ જાતની ખામી રાખતી નથી કોઈ જ્ઞાત અથવા અજ્ઞાત વ્યક્તિ સાહસ નથી કરી શકતી કે શિક્ષિત મહિલાની સામે આખા જીવિ જીતી શકે અથવા તે પોતાની મલિન અને અનુચિત પાશવી લીલામાં તેને વિવશ બનાવી, ફસાવી પોતાની અતૃપ્ત વાસનાને તૃપ્ત કરી શકે ? શિક્ષિત મહિલાઓ જે તરફ પોત આગળ વધે છે તે તરફ શિક્ષાના અમેક અબૂતપૂર્વ પ્રભાવનડે આ લોકને પ્રકાશિત કરીને પોતે જાતે જ તેજસ્વિની બની જાય છે.

જે શિક્ષણના પ્રભાવથી સ્ત્રીઓ સ્વાવલંબનનો આશરો છોડી સૌથી આગળ વધી શકે છે, તે શિક્ષા શું સ્ત્રીઓને માટે તજવા યોગ્ય અને છોડવા લાયક માની શકાય ? કદાપિ નહિ જે લોકો બાણવાધી સ્ત્રીઓ ધગડી જાય. એવું સમજે છે અને તેથી પોતાની ખાલિકાઓને તથા સ્ત્રીઓને બાણવાધી વચિત રાખે.

ઠે, તેઓની સમાન સમારમા બુદ્ધિશૂન્ય અને નિન્દ્ય દેવ
 કહેવાયે? એવી જ રીતે જડમતિ લોકો શ્રી કેશવણીને નિન્દ્ય
 કરીને મહિલાઓને આરિત્રહીન અને પતિત બતાવવાનું કાર્ય
 મદદગાર થાય છે. આજે કેટલીયે અશિક્ષિત મહિલાઓ કુટુંબ
 બુદ્ધિશૂન્યતાના કારણે ધૂત અને પાળડી લોકોના કુટુંબમાં
 ફસાઈને કુળધર્મ અને પવિત્ર જીવનને કલકિત કરી દેવામાં
 આવે છે. સ્વત્વ વૈભવને ખોઈ બેઠે છે આવા અસહ્ય દુઃખને
 શકે છે, જે અશિક્ષાના કારણે મામાનિત અને ધર્મિનિત
 રસાતળમાં પડેઆડવાવાળા છે જે તરફ નજર નાખીએ
 તરફ હીનતાના પ્રાથમિક કારણો શ્રીઓને શિક્ષા આપી
 રતથી વચિત રાખવી તે જ દેખાયે અશિક્ષિત શ્રીઓ
 પણ પોતાના પગ પર બેસી રહી સામાનિક બચાવ કરીને
 ના કાર્યક્ષેત્રમાં વિચરી શકતી નથી. પ્રથમ તો દુઃખ
 પૂર્વ ક્ષેત્રમાં પગ દેવાનું માહ્યમ જ રી શકતી નથી. તે
 અશિક્ષિત શ્રી પ્રગતિશીલ મહિલાઓની દેખાડે છે.
 તેવા કાર્યક્ષેત્રમાં ફરી પડે છે તો ત્યાં પણ અધિકાર
 અધકાર ઘેરી લે છે અને તે રસ્તો ચૂકેલ ક્ષેત્રમાં
 ક્ષેત્રમાં પોતાને જોઈ તેમાં સામેલ થઈ જાય છે.
 અગર તો ધૂત અને દુરાચારીઓના પડકારો
 ઘેરાઈને પોતાના પવિત્ર જીવનમાં દુષ્ટતા દાખવી
 કુલટા કે વારાગનાઓની ગણતરીમાં આવે છે.

આજના સમાજની ખરાબ

એ જ છે કે-આજની અશિક્ષિત શ્રીઓ
 ભારરૂપ બનેલી છે નથી કહી શકાય તેવો દુઃખ
 નતિના ગદા ખાડામાં સમાજને નાશી રાખે છે.
 નહિ, પરંતુ અસહ્ય અશિક્ષિત શ્રીઓ
 ૫૨૨૫૨

ઠારણે સુખપૂર્ણ ગૃહસ્થાશ્રમને નિર્જન જગત મમાન શૂન્ય બનાવી રહી છે. સારા ઘરના સામ્રાજ્યની સ્વામીની ધનવામા જ તે પોતાની મહત્તા સમજે છે. સગળ હોય કે તેની આ કુટિલ, ઘૃણિત નીતિરીતિથી ઘરના માણસોને બાહ્ય અને અંતરની કેટલીએ હાનિઓ કેમ નહીં ઉઠાવવી પડતી હોય ? તો પણ તે સ્વસ્થ હી વૃત્તિથી ક્યારેય પણ વિરામ પામતી નથી. કેટલીક મહિલાઓ પોતાના કુટુંબને જ નહિ, પરંતુ પોતાના આરાધ્ય પતિને પણ છોડીને નવું ઘર કરી લેનામા જરા પણ શરમાતી નથી. આ મર્વે અશિક્ષા કે કુશિક્ષાનું જ ખરાબ પરિણામ છે. સામાજિક પતન !! પરાકાષ્ઠા આથી વધીને જીલ્લ શુ કહેવાય ?

શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પોતાની શિક્ષામુધાના મધુ-હણ વરસાવતી આપા ધરને મઠ મઠ રેનેહની ફેરમદાગ સુગંધિત કરી મૂકે છે અને તે માધારણ ધરને પણ સ્વર્ગ જેવું ગ્રેમમંદિર બનાવી, ઘરના મમસ્ત જનોની અધાવિધિ એવા કરવામા જ પોતાનું સાચું ધ્યેય માને છે. શિક્ષિત મહિલાઓ પ્રાણાન્ત મ્હ આંખે કે બળવાન દુરાચારીઓમા ઘેરાઈ જવા છતાં પણ પોતાના પતિવ્રત ધર્મને હલકિત થવા દેતી નથી અને સર્વ પ્રકારે શિયળવ્રતની રક્ષા કરવામા તૈયાર રહે છે. તેમજ પોતાની સુશીલતાવટે 'ખીન'ઓને પણ સુશીલ બનાવી દે છે. માતા તરીકેનું પરમ પદ પોતાનાં નાના બાળકમા એવું બરી દે છે કે-તે લાલનપાલન અવસ્થામાથી સુખસ્કારી બનીને પ્રોઠ જીવનમા પ્રવેશ થતા જ આદર્શતાની લાઇનમા વિચરવા લાગે છે અને પોતાની સુસ-સ્કારી આદર્શતાનું પ્રતિબિંબ સસારની સન્સુખ રાખી થકે છે. સુશિક્ષિત નારી વૈધવ્યનો કુટિલ વજ્રપાત હોવા છતાં, યા તો પોતાના સતિત્વના પ્રભાવથી પતિની સાથે જ ચિતાઉઠ થઇને અગ્નિને ચરણ ચર્ષ જાય છે અથવા તો ધૈર્ય અને સાહસથી વજ્રપાતના અગ્નિટ આઘાતને સહન કરી બહુ સાદાઈ અને

સરલતાથી પોતાના જીવનને સાધુતામય બ્યતીત કરે છે, અને પોતાની શિક્ષાક્રમી સહચરીના અપરિમિત સહયોગથી સ્વાર્થો સમાજના કુટિલ પાશમાં નહિ ફસાતા પોતાની આજીવિકાનો ભાર પણ ઘણી જ સહેલાઈથી સ્વયં ચલાવી શકે છે નારી જાતિ સ્વભાવથી ક્રોધાળુ અને અનિશ્ચિત વિચારોની હોય છે તે આટલી ક્ષમતા અને સામર્થ્યનું કામ ત્યારે જ કળી શકે છે કે જ્યારે તે પૂરી મુશિક્ષિત અને સુસજ્જાવાળી હોય, શિક્ષાની સહચરી જાતીને શિક્ષામાં પૂર્ણ પ્રેમ ગણતી હોય શિક્ષા શક્તિના આધારે મુશિક્ષિત મહિલા કદાપિ દુર્જનોના અક્ષરમાં નહિ ફસાતા પોતાની જીવિના જળથો કંકત પોતાનો જ ઉદ્ધાર નથી કરતી પરંતુ શિક્ષાની પ્રજ્વલિત જ્યોતિથી કુચક્રમાં ફસા વવાવાળા દુર્જનોને પણ સ્તબ્ધ કરી દે છે અને તેઓને સદુ પદેશ આપી દુર્જનતાથી મદાના માટે મુક્ત કરે છે તેવી મુશિક્ષિત નારીઓમાં “ મુશીલા સત્યવતી ” નામે હતી જે પોતાના સતીત્વની રક્ષા કરતા શક્તિશાળી રાજા જેવાની અક્ષય પણ ઠેકાણે લાવી હતી

રાજા રમણદેવ એક વખત મુદર ઘોડા ઉપર સવાર થઈ પોતાના સુરભ્ય નગરનું અવલોકન કરતા જઈ રહ્યો હતો નગરના વિચિત્ર માર્ગોનું નિરીક્ષણ કરતા તે એક વિશાલ ચોટમાં પહોંચ્યો ત્યાંથી ગાળની નજર એક મુદર મકાન ઉપર પડી તેના સુરભ્ય ઝરૂખામાં પોતાના મુદર કાળા કેશોને સમારતી મુદરી સત્યવતી જિભી હતી સત્યવતીનું મૌનદર્શ્ય વસ્તુતઃ પ્રથમ સાને લાયક હતું વિધા તાએ પોતાની સર્વ કળાઓને તેના મુકુમાર સૌદર્યમાં ભરી દીધી હોય તેવું પ્રતીત થતું હતું તેના આકર્ષક સૌદર્યને જોઈ રાજા રમણદેવે વિપયાધ થઈને તેની પાસે જવાની યેદા કરી, પરંતુ લોકાપવાદના કસથી તે ત્યાં ન જતા સ્ત્રીધો પોતાના રાજમહેલમાં ગયો પ્રજ્વલિત કામાગ્નિની અસહ્ય વેદનાથી

કારણે સુખપૂર્ણ ગૃહસ્થાશ્રમને નિર્જન જગલ મમાન શૂન્ય
 બનાવી રહી છે સારા ઘરના સામ્રાજ્ય ॥ સ્વામીની બનવામા જ
 તે પોતાની મહત્તા સમજે છે સમજી દ્યો કે તેની આ કુટિલ,
 ઘૃણિત નીતિરીતિથી ઘરના માલસોને ગાદી અને અતરની
 કેટલીએ દાનિઓ કેમ નહીં ઉઠાવવી પડતી હોય ? તો પણ તે
 સ્વચ્છ દી વૃત્તિથી ક્યારેય પણ વિરામ પામતી નથી કેટલીક
 મહિલાઓ પોતાના કુટુંબને જ નહિ, પરંતુ પોતાના આરાધ્ય
 પતિને પણ ઊડીને નવું ઘર કરી લેવામા જરા પણ શરમાતી નથી
 આ સર્વ અશિક્ષા કે કુશિક્ષાનું જ ખરાબ પરિણામ છે સામાજિક
 પતનની પરાકાષ્ટા આથી વધીને બીજી શું કહેવાય ?

શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પોતાની શિક્ષાસુધાના મધુનું દષ્ટ વશમાવતી
 આખા ઘરને મદ મદ સ્નેહની દેશમદ્દારા સુગંધિત કરી મૂકે
 છે અને તે માધારણુ ઘરને પણ સ્વર્ગ જેવું પ્રેમમંદિર બનાવી,
 ઘરના સમસ્ત જનોની યથાવિધિ સેવા કરવામા જ પોતાનું
 સાચું ધ્યેય માને છે શિક્ષિત મહિલાઓ પ્રાજ્ઞાન્ત કદ આદે કે
 બળવાન દુર્ગાચારીઓમા ઘેરાઈ જવા હતા પણ પોતાના પતિમત
 ધર્મને કલકિત થવા દેતી નથી અને સર્વ પ્રકારે શિયળમતની
 રક્ષા કરવામા તૈયાર રહે છે તેમજ પોતાની સુશીલતાવડે
 બીજાઓને પણ સુશીલ બનાવી દે છે માતા તરીકેનું પરમ પદ
 પોતાના નાના બાળકમા એવું ભરી દે છે કે-તે લાલનપાલન
 અવસ્થામાથી સુસંસ્કારી બનીને મોઢાં છુનનમા પ્રવેશ થતા જ
 આદર્શતાની લાઇનમા વિચરવા લાગે છે અને પોતાની સુસં-
 સ્કારી આદર્શતાનું પ્રતિબિંબ સમારની સન્મુખ રાખી શકે છે
 સુશિક્ષિત નારી વૈધવ્યનો કુટિલ વજ્રપાત હોવા છતાં, યા તો
 પોતાના સતિત્વના પ્રભાવથી પતિની સાથે જ ચિતાફેડ યદ્યને
 અગ્નિને શરણુ યદ્ય બાય છે અથવા તો ઘેર્ય અને સાહસથી
 વજ્રપાતના અમીટ આઘાતને સહન કરી ગહુ સાદાઈ અને

સરલતાથી પોતાના જીવનને સાધુતામય વ્યતીત કરે છે, અને પોતાની શિક્ષારૂપી સહચરીના અપરિમિત સહયોગથી સ્વાર્થો સમાજના કુટિલ પાશમાં નહિ ફસાતા પોતાની આજીવિકાનો ભાર પણ ધણી જ સહેલાઈથી સ્વયં ચલાવી શકે છે નારી જાતિ સ્વભાવથી કેમળ અને અસ્થિર વિચારોની હોય છે તે આટલી ક્ષમતા અને સામર્થ્યનું કામ ત્યારે જ કરી શકે છે કે જ્યારે તે પૂરી સુશિક્ષિત અને સુસજ્જાગ્રાણી હોય, શિક્ષાની સહચરી બનીને શિક્ષામાં પૂર્ણ પ્રેમ રાખતી હોય શિક્ષા શક્તિના આધારે સુશિક્ષિત મહિલા કદાપિ દુર્જનોના ચક્કરમાં નહિ ફસાતા પોતાની બુદ્ધિના બળથી ફક્ત પોતાનો જ ઉદ્ધાર નથી કરતી પરંતુ શિક્ષાની પ્રજ્વલિત જ્યોતિષી કુચકમાં ફસા વવાવાળા દુર્જનોને પણ સ્તબ્ધ કરી દે છે અને તેઓને સહુ-પદ્ધેશ આપી દુર્જનતાથી મદાના માટે મુક્ત કરે છે તેવી સુશિક્ષિત નારીઓમાં “ સુશીલા સત્યવતી ” નામે હતી એ પોતાના સતીત્વની રક્ષા કરતા શક્તિશાળી રાજા જેવાની અછંદ પણ ઠેકાણે લાવી હતી

રાજા રમણદેવ એક વખત સુદર ઘોડા ઉપર સવાર થઈ પોતાના સુરમ્ય નગરનું અવલોકન કરતા જઈ રહ્યો હતો નગરના વિચિત્ર માર્ગોનું નિરીક્ષણ કરતા તે એક વિશાલ ચોકમાં પહોંચ્યો ત્યાંથી રાજાની નજર એક સુદર મકાન ઉપર પડી તેના સુરમ્ય ઝરૂખામાં પોતાના સુદર કાળા કેશોને સમારતી સુદરી સત્યવતી બેસી હતી સત્યવતીનું સૌન્દર્ય વસ્તુતઃ પ્રશ્નમાને લાયક હતું વિધાતાએ પોતાની મર્વ કળાઓને તેના સુકુમાર સૌન્દર્યમાં બરી દીધી હોય તેવું પ્રતીત થતું હતું તેના આકર્ષક સૌન્દર્યને જોઈ રાજા રમણદેવે વિષયાધ થઈને તેની પાસે જવાની ઈચ્છા કરી, પરંતુ લોકાપવાદના ડરથી તે ત્યાં ન જતા સ્ત્રીધો પોતાના રાજમહેલમાં ગયો પ્રજ્વલિત કામાગ્નિની અસહ્ય વેદનાથી

કારણે સુખપૂર્ણ જીવિત્યાશ્રમને નિર્જન જ ગણ સમાન શૂન્ય બનાવી રહી છે. મારા ઘરના સામાન્ય પી રવામીની જનવામાં જ તે પોતાની મહત્તા સમજે છે. સમજી દ્યો કે તેની આ કુટિલ, ઘૃણિત નીતિરીતિથી ઘરના માણસોને બાહ્ય અને અતરની કેટલીએ હાનિઓ કેમ નહીં ઉઠાવવી પડતી હોય ? તો પણ તે અસ્પૃશ્ય વૃત્તિથી ક્યારેય પણ પિતામ પામતી નથી કેટલીક મહિલાઓ પોતાના કુટુંબને જ નહિ, પરંતુ પોતાના આશાધ્ય પતિને પણ દોડીને નવું ઘર કરી લેવામાં જરા પણ શરમાતી નથી. આ ગુર્વે અશિક્ષા કે કુશિક્ષાનું જ ખરાબ પરિણામ છે સામાજિક પતનની પરાકાષ્ઠા આથી વધીને બીજી શું કહેવાય ?

શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પોતાની શિક્ષાસુધાના મધુર કણ વરસાવતી આખા ઘરને મહા મહા રોજની દ્વારમદ્વારા સુગંધિત કરી મૂકે છે અને તે માધારણ ઘરને પણ સ્વર્ગ જેવું પ્રેમમદિ બનાવી, ઘરના સમસ્ત જનોની યથાવિધિ એવા કરવામાં જ પોતાનું સાચું ધ્યેય માને છે. શિક્ષિત મહિલાઓ પ્રાણાન્ત કષ્ટ આવે કે બળવાન દુરાચારીઓમાં ઘેરાઈ જવા છતાં પણ પોતાના પતિવ્રત ધર્મને કલકિત થવા દેતી નથી અને મર્ડા પ્રકારે શિયળવ્રતની રક્ષા કરવામાં તૈયાર રહે છે. તેમજ પોતાની સુશીલતાવડે બીજાઓને પણ સુશીલ બનાવી દે છે. માતા તરીકેનું પરમ પદ પોતાના નાના બાળકમાં એવું ભરી દે છે કે-તે લાલનપાલન અવસ્થામાંથી સુખ સ્કારી બનીને પ્રોઢ જીવનમાં પ્રવેશ થતા જ આદર્શતાની લાલનમાં વિચરવા લાગે છે અને પોતાની સુસ-સ્કારી આદર્શતાનું પ્રતિબિંબ સસારની સન્નુણ રાખી શકે છે. સુશિક્ષિત નારી વૈધવ્યનો કુટિલ વજ્રપાત હોવા છતાં, યા તો પોતાના સતિત્વના પ્રભાવથી પતિની સાથે જ ચિતાગ્નિ યમને અગ્નિને શરણુ યર્ષ બાય છે અથવા તો ધૈર્ય અને સાહસથી વજ્રપાનના અમીટ આઘાતને સહન કરી બહુ સાદાઈ અને

સરલતાથી પોતાના જીવનને માધુર્યમય બ્યતીત કરે છે, અને પોતાની શિક્ષારૂપી સહચરીના અપરિમિત સહયોગથી સ્વાર્થો સમાજના કુટિલ પાથમાં નહિ ફસાતા પોતાની આજીવિકાનો ભાર પણ ધણી જ સહેવાઈથી સ્વયં ચલાવી શકે છે નારી જાતિ સ્વભાવથી ક્રોધાળુ અને અસ્થિર વિચારોની હોય છે તે આટલી ક્ષમતા અને સામર્થ્યનું કામ ત્યારે જ કરી શકે છે કે જ્યારે તે પૂરી સુશિક્ષિત અને સુસંસ્કારવાળી હોય, શિક્ષાની સહચરી બનીને શિક્ષામાં પૂર્ણ પ્રેમ ગણતી હોય શિક્ષા શક્તિના આધારે સુશિક્ષિત મહિલા કદાપિ દુર્જનોના ચક્કરમાં નહિ ફસાતા પોતાની બુદ્ધિના બળથી ફક્ત પોતાનો જ ઉદ્ધાર નથી કરતી, પરંતુ શિક્ષાની પ્રજ્વલિત જ્યોતિષી કુચકમાં ફસા વવાવાળા દુર્જનોને પણ સ્તબ્ધ કરી દે છે અને તેઓને સદુપદેશ આપી દુર્જનતાથી મદાના માટે મુક્ત કરે છે તેવી સુશિક્ષિત નારીઓમાં “ સુશીલા સત્યવતી ” નામે હતી જે પોતાના સતીત્વની જ્ઞા કરતા શક્તિશાળી રાજા જેવાની અઘ્ય પણ કેંગણે લાવી હતી

રાજા રમણદેવ એક વખત સુદર ઘોડા ઉપર સવાર થઈ પોતાના મુખ્ય નગરનું અન્વેષણ કરતા જઈ રહ્યો હતો નગરના વિચિત્ર માર્ગોનું નિરીક્ષણ કરતા તે એક વિશાલ ચોકમાં પહોંચ્યો ત્યાંથી રાજાની નજર એક સુદર મકાન ઉપર પડી તેના મુખ્ય ઝરૂખામાં પોતાના સુદર કાળા કેશોને સમારતી સુદરી સત્યવતી બેસી હતી સત્યવતીનું મૌનદર્ય વસ્તુતઃ પ્રશ્નમાને લાયક હતું વિધાતાએ પોતાની સર્વ કળાઓને તેના સુકુમાર સૌદર્યમાં બરી દીધી હોય તેવું પ્રતીત થતું હતું તેના આકર્ષક સૌદર્યને જોઈ રાજા રમણદેવે વિચાર્યો થઈને તેની પાસે જવાની ચેષ્ટા કરી, પરંતુ લોકાપવાદના દરથી તે ત્યાં ન જતા સ્ત્રી પોતાના રાજમહેલમાં ગયો પ્રજ્વલિત કામાગ્નિની અસહ્ય વેદનાથી

અધિત બનેલ રાજા અચેતન જેવો પવન ઉપર સૂઈ ગયો સત્યવતીની દુઃખદ સ્મૃતિ રાજાને સતાવવા લાગી અને તે રાજાની આખો સામે વાર વાર નાચતી જણાવા લાગી - રાજાની વેદના દૃશ્યરૂપ ધારણ કરતી પરસ્પર મળવાને માટે ઉત્તેજિત બની આથી રાજા ગભરાઈ ગયો. આ વેદનાથી રાજાએ પોતે પોતાના મન ઉપરનો કાબૂ ગુમાવ્યો અને અનિયંત્રણ અવસ્થામાં વેદનાનો અનુભવ વધારે ગાઢ થતા તે સત્યવતી વિના માછલીની માફક લરકડીયા મારવા લાગ્યો.

મંત્રી—મહારાજ ! હમણા જ આપ ફરીને સારી હાલતમાં આવ્યા હતા, પણ આ પળે આપની વિચિત્ર અવસ્થા છ આનું કારણ શું ? શું કંઈ તકલીફ છે ?

રાજા—કંઈ નહીં

મંત્રી—નહીં નહીં મહારાજ ! આપ આપની વેદનાને છુપાવો નહીં આપની અવસ્થાથી જ આપની વેદનાનું અનુમાન થાય ■ જે હોય તે ફરમાવો.

રાજા—શું મારી વેદનાની આપને જાણ પડે છે ?

મંત્રી—હા, હા મહારાજ ! જલદી કહો કે આપને કંઈ વ્યવસ્થાની વ્યાધિએ ઘેર્યા છે કહ્યા અને જાણ્યા વિના તેનો ઉપવાર પણ કેવી રીતે થઈ શકે ?

રાજા—શું આપ તે વ્યાધિનો ઉપચાર કરી શકો ?

મંત્રી—કેમ નહીં ? આપને માટે એવી કંઈ વસ્તુ અલભ્ય છે ? યથાયોગ્ય અવશ્ય કરશું

રાજા—મારા માટે સંસારમાં કંઈ વસ્તુ અલભ્ય નથી તો સાબળો મારા વેદના અને કરો તેનો ઉપાય જ્યારથી નગરમાં

કરતા મેં વિપ્રપત્ની સુદરી સત્યવતીના સૌદર્યને જોયું છે ત્યારથી મારી આ દશા થઈ છે તેના વિના જ હું તરફડી રહ્યો છું કોઈ પણ એવો ઉપાય કરો કે તેનાથી સત્યવતી રાજ્યભવન માં આવી અને પોતાના સૌદર્યનું સુમધુર પાન કરાવી શકે, એ જ મારી વેદના ઝગડવાનો ઉપાય છે

મંત્રી—આપ જેવા પ્રજાપ્રેમી રાજાને માટે આવા કુવિચાર અનુચિત અને અહિત કરનાર છે પુત્રની સમાન પોતાની પ્રજાને ખરાબ દૃષ્ટિથી જોવાવાળો રાજા રાજ્યધર્મને યોગ્ય હોતો નથી આપ નીતિજ્ઞ અને બુદ્ધિસપક્ષ હોવા છતાં આપની વિચાર શક્તિને આવા ખરાબ માર્ગે દોરો એ શોભારૂપદ નવી આપના માટે પ્રજાની દૈરઢ સીઓ માતા અને બહેન સમાન જ છે તેના પર કલુષિત દૃષ્ટિપાત કરવો તે મર્વયા અનુચિત અને નિંદવા લાયક છે આવા રાજાઓના અધીગતિ થાય છે અને તેનો સર્વનાશ થતા વાર લાગતી નથી કામુક્તાના વશથી જે પારકી સીઓ પર મન લગાડે તેઓ સ સારમા તિગ્રહકારયુક્ત અને અપમાનિત બને છે છેવટ મહાપાતકી બનતા દુર્ગતિનું પાત્ર બને છે લક્ષ્મણ રાવણ કેટલો નીતિજ્ઞ અને બુદ્ધિમાન હતો પણ સીતા સતીની સાથે કુવાસનામયી ચેષ્ટા કરવાથી કુટુંબનો સાથે તે કાળનો લોભ થઈ ગયો હતો છે કે—

परनारी पैनी छुरी, ताते दूर ही माज ।

राजण से राजा मरे, परनारी के काज ॥ १ ॥

પરસીની લાલસા, બુદ્ધિબ્રષ્ટ કરનાર છે, લોકમા નિંદાપાત્ર બનાવે છે અને સર્વનાશ કરી મનુષ્યને દુઃખચક્રની ઉપર ચઢાવીને મારે છે અલ્પ સુખને માટે અમૂલ્ય માનવ જીવનને કલકિત કરવું એ કોઈ પણ રીતે સારું નથી, માટે આ પાપ

રસ્તા તરફ આપને જવું જોઈએ નહીં એમાં જ આપનું બહુ છે નહીં તો ઉભય દોકમાં નિદનીય જની કુઠર્મનું પરિણામ જોગવું પડશે સાધારણ મનુષ્યથી માંડીને મોટા મોટા સમ્રાટ અને પ્રતાપી જનો પણ આવ્યા તેવા જ આત્મા ગયા કાઈ પણ પોતાના મુખમાં આજ્ઞામાંથી જરા પણ પોતાની સાથે લઈ ગયા નથી સાથે આવનારી વસ્તુ તો ક્રૂર પુણ્ય અને પાપ છે આ થોડકાં વિચારી લેવું જોઈએ કે—

જમના દયીચિ માન્ઘાતા દિલીપ ચલી,
સાગર ઔર શિવિ તથા યુધિષ્ઠિરાદિ જો મયે ।

ધર્મકી ધ્વજા કો ઘવલ વ્યોમલોં ચદાય,
મનમે ન આવે કૌન કવ કે કહૌં ગયે ॥

દ્રોણ હુ દુ શાસન દુર્યોધન પ્રતાપી વીર,
કરણ ઠપાદિ વહું ધીરતા ન ચૌં લહે ।

રાવણલોં રામલોં ધુરીણ ધીર દેવ લેહુ,
આયે જિન જૈસે તિન તૈસે હી ચલે ગયે ॥ ૧ ॥

રાજા—આ વખતે તમારો ઉપદેશ સીકવું ઘડા પર જલગિંદુ સમાન છે મારા ઉપર જરા પણ અસર કરી શકશે નહીં અને મને તમારા સારગર્ભિત ઉપદેશ સાંભળવાની એટલી આવશ્યકતા પણ નથી તમે દેખતા નથી કે મારી શુ દશા થઈ રહી છે ? સત્યવતી વિના મને ખાવું પીવું, રાજકાજ સર્વે જરા પણ સારા લાગતા નથી એક પણ એક વરસના સરખી બાય છે તમે તમારો બધો ઉપદેશ બંધ કરીને એક જ સત્યવતીનું શુભ-ગાન કરો અને એવો ઉપાય બતાવો કે-જેથી તે મારી પાસે

આલીને આવે મારા પીડિત અને વિદિષ્ઠિ મને કાનૂન
માફક તેની રાહ જોઈ રહ્યા છે તેના નિર્ણય મુજબ
નથી, ધૈર્ય પણ રહેતું નથી અને મન કંઈક કે મન
વધતી જ રહે છે મારી વ્યથિત દશાનુ મને કંઈક કે મન
કારણ કે—

તનિક કંઠરી પરત હી, નૈન દોન ફેરવે

વે નૈના કૈસે રહે ગઢત નૈન મેં ૧૩૧

મન ઘઠાલાવત દિન ગયો, મદા ફેરવે મને

કહા કરુ કૈસે કરુ, બિન દેવે મેં ૧૩૨

ધૈર્ય ધર્યો નહિં જાત ઊર, પીઠ ફેરવે મને

નૈન લાલચી દરસ બિન, બિન દેવે મેં ૧૩૩

મત્રી—(ગનગા ને મનમ)

આસક્ત થઈ બાંધ છે તેની પુલક કે મને કાનૂન
આવતી નથી (પ્રગટ) ખેર, આપ કંઈક કે મને
ત્યાગ કરવા તૈયાર થયા છા, મને કાનૂન
કરીશ આપ વાંધ પણ બાંધતી મને પ્રયત્ન

રાજા—તો વળત આ મારે કંઈક કે મને કાનૂન

મત્રી—પહેલા આપ જોઈશ મને કાનૂન
ચાહે છે કે નહીં

રાજા—સારું તેની બધી
સત્યવતીના નામથી એક પ્રયત્ન
મત્રીની સ

૧૫૫

મોકલાવું હું એટલે તેના જવાબમાં સત્યવતીના મનોભાવની ખબર પડી જશે હીક છે ને મત્રોજી ?

મત્રી—હા મહારાજ ! આ સુક્તિ સારી ॥ પરંતુ સર્વ તરફની ખબર રાખી આ કાર્ય કરવા યોગ્ય છે

રાજા—પત્ર લખવામાં શું કંઈ ખરાબી છે ? આમ કરવાથી શું સત્યવતી નારાજ થઈ જશે ?

મત્રી—નહીં મહારાજ પત્રવડે તો તેના મનોભાવ જાણી શકાશે, પરંતુ મારો ઠહેવાનો અથ એ છે કે—પત્ર આપવાની સાથે સાથે આપણા જાણીય ઉપર પણ નજર નાખવી જોઈએ કારણ કે દુનિયાના રંગદગ્ધ ઘણા વિચિત્ર હોય છે

રાજા—તમે ફરીને તમારો તે જ ઉપદેશ આગળ ક્યો જાણ્યો નથી કે હું મારા જાણીયનો વિચાર કરવામાં વખતનો અવગચ્છ શા માટે કરું ?

મત્રી—માફ કરો મેં કોઈ પણ ઉપદેશની ચરૂઆત કરી નથી આપ પત્ર લખી શીઘ્ર મતી સત્યવતીની પાસે મોકલો

રાજા—હા (એમ કહી ઘણા પ્રેમથી પત્ર લખવાની ચરૂ આત દરી)

પ્રાણપ્યારી !

‘ મારા નેત્રોએ જ્યારથી તમારા સુખદ સૌંદર્યનું રસપાન કર્યું ત્યારથી તમને જોવા માટે જીવ તલસી રહ્યો છે હૃદયમાં ઉત્ક્રાંતિ પોતાનો અધિકાર પૂરેપૂરો જમાવી દીધો છે અને પ્રાણ તમારા વિના વિરહિત અવસ્થામાં તરફડી રહ્યો છે રાજ્યની કોઈ પણ વસ્તુ મનને આનંદ આપતી નથી નથી દિવસ જતો નથી રાત પૂરી થતી કંઈ સમજાતું નથી તમારા

મનોહર રૂપ-લાવણ્યે મને કેમ વ્યથિત અને આતુર બનાવી દીધેલ છે ? જ્યાં સુધી તમે એક વાર આવીને તમારા પ્રેમીને તમારા સૌંદર્યનું રસપાન નહીં કરાવો ત્યાં સુધી જીવીશ કે કેમ તેમા પણ શંકા રહે છે આશા છે કે જલ્દીથી આવી મને મળશો અને તમારા પ્રેમામૃતના મધુર કણનું પાન કરાવશો જી "

લિ તમારો પ્રિયપાત્ર રમણદેવ

આવી રીતનો કાગળ રાજાએ દાસીની માથે સત્યવતીની પાસે મોકલ્યો. પત્ર વાચતા જ સત્યવતીના ક્રોધનું ઠેકાણું ન રહ્યું તેના મનમા અનેક જાતના વિચારો ઉપસ્થિત થયા છેવટે વિચાર્યું કે-ક્રોધથી કામ નહિ થાય આ કામાધ પાપીને તો કોઈ પણ સુકિતથી સત્પથગામી બનાવવો જોઈએ, નહીં તો ખગર નથી તે ક્યારે મારા વ્યક્તિત્વ અને સતીત્વ ઉપર આઘાત કરી બેસશે છુદ્ધિ વિનાનો માણસ ઠાકર ખાધા વિના સત્યપથે આવવો મુશ્કેલ છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી સત્યવતીએ સાહસપૂર્વક કાગળ લખ્યો કે—

રાજન્ ! આપે મને આપના યોગ્ય જાણી પ્રેમ પત્ર લખ્યો, પરંતુ હું બ્રહ્મપુત્રી છું આપ ક્ષત્રિય છો હું હીન હીન કુળમા ઉત્પન્ન થઈ છું આપ રાજકુળના પ્રજ્ઞાસિત દીપક છો આ બધા સંજોગો સર્વથા પ્રતિકૂળ છે એક માયા કુલીન પ્રજાપાલકને માટે આ વિચાર અદુચિત અને શરમજનક છે આપના પ્રભુ પ્રેમ ઉપર કલક લગાડી આપને અવનનિના ગણીર ગર્તમા નાખવાવાલા છે હું બ્રહ્મપુત્રી હોવાથી આપની કહેલી આજ્ઞાનું પાલન કરવાને કોઈ રીત સમર્થ નથી આશા છે, કે-આપ આપનો દલકિત વિચાર છોડીને પ્રજાની પ્રત્યેક સ્ત્રીઓ સાથે માતા અને બહેન સમાન સહૃદયવહાર રાખવા કૃપા કરશે.

આપનું હિત યાદનાર બ્રહ્મપુત્રી સત્યવતી

આ કાગળ પેટી દામીની સાથે રાજા પાસે મોકલી આપ્યો ગજા પત્ર વાચતા શું કરવું અને શું ન કરવું તેના વિચારમાં નિરાશ થઈ ગયો. થોડી વાર પછી મંત્રીને જોલાવી આજ્ઞા કરી કે— 'જાઓ ખમર મેળવો કે સત્યવતીના ઘરમાં ફેટવા, કાણુ કાણુ માણુમો છે અને શું શું કામ કરે છે ? ' મંત્રીએ ખખર મેળવી પાછા આવી કહ્યું કે " સત્યવતીના ઘરમાં બે માણસ છે એક તે અને બીજો તેનો પતિ તેનો પતિ જ્યોતિષી છે મુકૂત્તદિક કાંઠ વાનુ કામ કરે છે " રાજાએ વિચાર્યું કે સત્યવતીના પતિને જોલાવી જ્યોતિષ કે કોઈ પ્રયોગના બહાને દૂર મોકલી દઈએ તો આપણુ ધારણુ કામ સિદ્ધ થઈ શકશે રાજાએ તરતજ માણસ મોકલી સત્યવતીના પતિને જોલાવ્યો. બ્રાહ્મણ બચ્ચીત થઈ ૬ પતો ૮ પતો રાજા પાસે આવ્યો અને જોડ્યો ' રાજાન્ ! કહો આજે સેવકને શા માટે યાદ કર્યો ? ' બ્રાહ્મણુ સ્વભાવે જોજો, સાદો અને સીધો હતો તે ગમરાવા લાગ્યો અને ચિંતામાં ગરક થઈ ગયો.

રાજા—તમે ગમરાવ નહીં તમને એક જ્યોતિષ સળધે કંઈક પ્રશ્ન પૂછવા છે બીજી કંઈ વાત નથી

બ્રાહ્મણુ—કહો આપનો શું પ્રશ્ન છે ?

રાજા—પ્રશ્ન તે' એ જ છે કે—રાજ્યભવનમાંથી અચાનક અચળા(આશ્ચર્ય)નું બચ્ચુ જોવાઈ ગયું છે તે કયાથી ગયું છે ? કયા ગયું છે ? અને કયારે કેવી સ્થિતિમાં મળશે ?

બ્રાહ્મણુ અચળાના બચ્ચાનું નામ સાબગી થોડીક વાર તો સ્તબ્ધ બની ગયો પછી જોયો—હું પચાગ ઘરે ભૂલી ગયો છું જો આપ આજ્ઞા આપો તો તે લઈ આવું, કારણુ કે તે વિના આપના પ્રશ્નનો જવાબ મળી શકશે નહિ

રાજા—વિપ્ર ! જાઓ અને જલદીથી પાછા આવો.

પ્રાદ્યુ રાજાના પ્રશ્નનો વિચાર કરતો ચેડના દે
આગ્યો અને કેવી રીતે છૂટકાગે મળશે તેના વિચારોને દે
ખાવા લાગ્યો.

સત્યવતી—પતિદેવ ! આજ શાની ચિંતા છે ? આપનું વિષ
વ્યાકુળ જણાય છે શું રાજાએ કંઈ દેહો વચન કે પ્રશ્ન
હુકમ કર્યો કે જેથી આપ વ્યથા મનવાળા દેખાઓ છો ?

પ્રાદ્યુ—વાત તો કંઈક એવી જ છે (ધીરે ધીરે રાજાની
પૂછેલી હકીકત મમજાવી, છેવટે કહ્યું) હવે હવે, અને ઉપર
શું આપવો ?

સત્યવતી—આપ કોઈ પણ વાતની ચિંતા નહીં
તમે રાજાની આગળ જઈને કહો કે આપનું વચન બહુ દુઃ
આધુ ગયું છે તેનો પત્તો લગાડવા માટે પ્રયત્ન અને શક્તિ
શક્તિનું કામ છે કોઈક દેવની આરાધના દ્વારા આ કામ
જાની શકશે નહીં આ કામ માટે જોગબંધે જ વીચ દુનિય
રૂપીઆનો ખર્ચ થશે, અને તે ખર્ચને દાન માટે લોહાના
પિંજરાની જરૂર પડશે

(પ્રાદ્યુ પ આગ લઈ રાજાની રૂબરૂ અને સત્યવતીના
સમન્વયા પ્રમાણે ગંધી વાત વચન)

રાજા—મહારાજ, તમારું કહેવું છે તમે ઘર જાઓ
હું હમણા જ રૂપીઆ અને પિંજરા લઈ જાઉં છું (કોથાધ્યક્ષ
જોવાની) કોથાધ્યક્ષ ! વીચ હજાર રૂપીઆ અને લોહ
પિંજર કરાવી આ પ્રાદ્યુને ૧૦૦૦ રૂપીઆ અને લોહ
ન કરો

હો
કેવા
કોઈ
૧ તે
વારે

કેશાધ્યક્ષ—જેવો હુકમ (એમ કહી માણસોદ્ધારા બ ને વસ્તુઓ તુરત પ્રાપ્તજનને ઘેર મોકલાવી)

પ્રાદાણ—(પોતાને ઘરે આવીને) બહાલી ! રાજાએ રૂપીઆ અને પિજર મોકલાવ્યું છે હવે શું કરવું જોઈએ ? રાજાએ જામ પણ કહ્યું છે કે—કામમા લીવ થવી જોઈએ નહીં અને બને ત્યાં સુધી જલદીથી કાર્ય સંજ્ઞ કરવું જોઈએ

સત્યવતી—આપ કોઈ પણ જાતની ચિંતા ન કરો. સર્વ સારુ થશે આપણા ઘરના બંને કોઠારોમા પુરુષમણ (માથોડુ) ખાઈ ખોદાવી નાખો એકમા ગોળનો શીરો ભરો અને બીજામા રૂ ભરો, કારણ કે આપના ગયા પછી મારાથી રસોઈનું કામ નહીં થઈ શકે એથી કરીને આ શીરાને ખાઈશ અને રૂ કાતીને મારા દિવસો પસાર કરીશ

પ્રાદાણ—તો શું મારે કયાં જવું પડશે ?

સત્યવતી—હા આપ રાજા પાસે જઈને નિવેદન કરો કે આપના કામ માટે મારે બહાર ગામ જવું પડશે, તો મારા ઘરની રક્ષાનો પ્રબંધ કરાવજો અને આપ પાસેના ગામમા આ યા જાઓ. સધ્યાના સમયે ઘરે પાછા આવવી જશે

(પ્રાદાણ રાજા પાસે જઈ ઘરના પ્રબંધની જોઠવણ કરી, સત્યવતીના કહેવા મુજબ પાસેના ગામમા આદિત્યો ગયો)

પ્રાદાણના ગયા બાદ રાજા અનેક જાતના મનસૂના કરવા લાગ્યો અને સંખ્યાસમયની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યો. સંધ્યા થયા પછી ત્રણ ઘડી રાત વીત્યા બાદ રાજા મુંદર વસ્ત્રાભૂષણની સજાવટ કરી સત્યવતીના ઘરે આવી પહોંચ્યો. સત્યવતીએ બારણું ઉઘાડી સન્માનપૂર્વક રાજાને અંદર લીધો. મુંદર પલંગ પર બેસાડી બારણું બંધ કરી દીધું

રાજા—તમને મળવા માટે તો 'હુ ગાઠા જેવો થઈ ગયો હતો આજે અહીં આવવાથી કંઈક શાંતિ થઈ છે આવો, આપણુ બન્ને પ્રેમમાગરમા આનંદ કરીએ, ઓલા પાઈએ અને કામાગિને તૃપ્ત કરી લઈએ

(તેવા સમયે બ્રાહ્મણ પણ ગોઠાણ સુખળ પાછો આવ્યો અને કમાડ ખખડાવી બોલ્યો કે—“ બાણુ બિઘાડો જરૂરી કામ છે ”)

રાજા—ઠરવાળો કોણ ખખડાવે છે ?

મત્યવતી—સ ભવ છે કે પતિદેવ કોઈક વસ્તુ ભૂલી જવાથી માર્ગમાથી પાછા આવ્યા છે

રાજા—તો શુ કમાડ બિઘાડી તેને અંદર આવના દેશો ?

મત્યવતી—કમાડ બિઘાડયા સિવાય તો કામ આલે નહીં

રાજા—એવુ હોય તો પહેલા મને કયાક છુપાવી દો, નહિ તો મારી પૂરી ખગળી થશે

મત્યવતી—અહીં તો કયાય છુપાવા માટે જગ્યા નથી, પણ સામેનો કોઠાર ખાલી છે તેમા જઈને છુપાઈ જાઓ

રાજા કોઠારમા જઈ ખાવાના શીરાવાળી કોઠીમા જઈ પડ્યો અને મત્યવતી ઠરવાળો બિઘાડી પતિને અંદર લાવી અહીં રાજા બ્યાકુળ થઈ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે—પ્રભુ ! હુ દેવા દેદામા ફસાઈ ગયો ? હવે તો ઉગારી લે તો મારુ હવે કોઈ દિવસ આવુ અનુચિત ઈર્ત્ય નહીં કરે અને માથે સાથે તે પણ રાહ જોવા લાગ્યો કે આ બ્રાહ્મણ કયારે ભાય અને કયારે આ નરકમાથી છૂટકારો યાય

સત્યવતી—પતિદેવ ! આપ યાત્રીને આવ્યા છો, તો થોડા આપ આરામ કરેા કલાક પછી આપને જગાડીશ

પ્રાશ્નણ સૂઈ ગયો થોડો વખત પછી જાગ્યો અને સત્ય વતીને કહ્યું—હું આખા દિવસનો ભૂખ્યો ॥ તો જલ્દીથી લોજન ધનાવી આપો તો ઠીક રહે

સત્યવતી—રાત્રિના અધઝરમા ચુલો કું કવો એ ચોગ્ય નથી સામેની કાઠીમાથી શીરો લાવી આપુ છું તેનાથી આપ સતોષ કરી લો

રાજા આ સાબળતા વધુ ગભરાયો સત્યવતી દીવો લઈ કાઠી પાસે આવી કમાડ ખોલતા જ રાજા બોલી બિઠયો કે “ ભારે વિપત્તિમા ફસાયો છું હવે તો મને બચાવો ”

સત્યવતી—સારા મનુષ્યોએ વિચારવું જોઈએ કે-કરેક કાર્યને ખૂબ વિચારી સમજીને કરવું જેથી ખસ્તાવું ન પડે, કારણ કે—

મિના વિચારે જો કરે, સો પીછે પછતાય ।

કામ વિગારે આપનો, જગ મે હોત હંસાય ॥ ૧ ॥

રાજા—જે કંઈ થઈ ગયું તે બલે થયું, પણ હવે તો કાઈ એવી જગ્યાએ સતાડ કે જેથી તારા પતિને બચાર ન પડે

સત્યવતી—આપને બીજી જગ્યાએ છુપાવું હોય તો સામેની કાટડીમા છુપાઈ જાઓ ત્યા ઠીક રહેશે

રાજા શુપચાપ તે કાટડીમા ગયો અને રૂ બારેલા ખાડામા જઈ પડ્યો આજે શરીરે રૂ ચોટી ગયું રાજા જાણે કેતું જ પુતળું હોય તેવો બની ગયો બસ “ કરણી જે જોત્રી કરે સો વેસા ફળ પામ ” એ કહેવત સોજે સોજ આના સાચી પડી હવે મારી શુ સ્થિતિ થશે ? તે વિચારમા રાજા જોયા ખાવા લાગ્યો

પ્રાક્ષણ—સવારમાં રાત્રીનો માણસ અચળાનું બચ્ચું
માગવા આવશે તો હું શું જવાબ દઈશ ?

સત્યવતી—બચ્ચું તૈયાર થઈ ગયું છે તેમાં ફક્ત છવ્વે
આવેલો જાડો છે તેના માટે આપને આખી રાત્રી આદિત્યદ્વય-
નો યથાવિધી જાપ કરવો પડશે, જેથી ચૂંચુંદેવ તમારું છવ્વે પળ
લાવી આવશે

(પ્રાક્ષણ આદિત્યદ્વયનો જાપ કરવા બેઠી ગયો)

સત્યવતી—(રાત્રી પાને જઈને ઢંકેલા લાગી) આપને હું બે
વર્ષ રહ્યું કે માટે આપ લોહાના પિજરામાં આવી જાઓ
આપનું શરીર શીત અને ફવડે જરાબંધ થઈ ગયું છે હું
પાણી લઈ આવું છું પાંડી પોષ માફ કરી આપીશ, જેથી
સાફ થઈ જશે

ગાળા હજારે ગીતોને પિજરામાં આવી બેઠો. મ યજ્ઞનીએ તેનું
તાલું બંધ કરી દીધું અને ભાગી ચાલી ગઈ

સત્યવતી—પતિદેવ ! આદિત્યદ્વયના પાઠના પ્રમાણે આ
ગરમામાં છવ્વે પળ આવી ગયો કે આપ જોઈ શકો

પ્રાક્ષણ પિજરામાં પૂરેલા અચળાના બચ્ચાને જોઈને ધણું
ખુશ થયો અને સત્યવતીને અનેક વચનવાદ આપવા લાગ્યો

સત્યવતી—આના પતિદેવ ! આપ આ પિજરાને લઈ રાજ્ય-
બવનમાં જાઓ અને કહો કે આપનું ‘ અચળાનું બચ્ચું ’
લઈ આવ્યો છું

પ્રાક્ષણ પિજરાને ઉપડાવી રાજ્યપ્રામાદે આવ્યો રાજાની
ગેરહાજરીમાં ગણીઓએ તેને રાણીવાસમાં મગાવી લીધું અને

તેને જોવા માટે પિજરાની ચારે બાજુ એઠી થઈ ગઈ અને અચ બાના બચ્ચાની છેડછાડ કરવા લાગી ક્રોધ તો તેના ઉપર ઠાકરા ફેંકવા લાગી તો ક્રોધ તેને ચુટી ખવડાવવા લાગી રાજ બ્યાકુળ થઈ ગયો અને અહીંતહીં દુદકા મારવા લાગ્યો થોડા વખત ગયા બાદ મત્રી પણ તે જોવા માટે આવ્યા અચ બાના બચ્ચાની મનુષ્યના જેવી આકૃતિ જોઈને ચતુર મત્રીએ વિચાર કર્યો કે 'આ રાજા તો નથી ને' સશય થવાથી તેણે પિજરાનું તાણું તોડાવ્યું અને બચ્ચાને અદરથી ઠાકીને સ્નાન કરાવ્યું તેનું શરીર અને વસ્ત્રો સાફ કરાવ્યા રાજા ઘણો જ શરમિદો થઈ ગયો અને પોતે કરેલા કામ માટે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો ત્યારપછી રાજાએ કાયમના માટે પરસ્પરી તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકવાનું, તેની સોખત કરવાનું અને તેવી શેષાઓ કરવાનું છોડી દીધું.

હોવાનો સાર એ છે કે જો-જીઓ અશિક્ષિત, સરકારી અને બહોલી હોય છે તે આત્મબળ, બુદ્ધિબળ અને મુશીલતાના પ્રભાવે ગમે તેવા વિકટ સંજોગોમાં સપડાઈ જાય તો પણ સત્ય વતીની માફક પોતાના શિયળની રક્ષા કરી શકે છે, અને દુરાચારીઓને કુદ્ધ કામોથી રોકી શકે છે એટલે સૌથી પ્રથમ શ્રી શિક્ષાની જરૂર છે તેના વિના સમાજ કે ધર્મની ઉત્તતિ થઈ શકતી નથી જે સમાજ અને ધર્મ આજ ઉત્તતિના શિખર પર આસેદ થઈ મર્વચેષ્ટ મનાય છે, તેનું કારણ શ્રીશિક્ષા છે શ્રીશિક્ષાથી સમાજ ઉત્તતિશીલ બને છે અને તેમાં સારા ધાર્મિક મુસરકાર ઉત્પન્ન થાય છું અશિક્ષિત શ્રીઓથી સામાજિક ઉત્તતિ તો થવી દૂર રહી પણ પોતાની અને પોતાના ઘરની ઉત્તતિ પણ થઈ શકતી નથી પોતાના મતાનેની અદર પણ અશિક્ષાના સરકાર બરીને તેને પણ ગમાર અને ઉચ્છૃંખલ બનાવી દે છે સમાજના દેટલાય છોકરાઓ જડેલા અને ઉચ્છૃંખલતાના પ્રતાપે પોતાના જીવનને કુરુપયોગ કરીને સામાજિક અવનતિની ખોટી નીતિમાં હાથ

ધસતા રહે છે તેઓમા નથી જોણવાની સહયતા કે નથી ખાવા-પીવા કે રહેવાની સહયતા અશિક્ષિત સ્ત્રીઓ પોતાના બાળકોને જરૂર ઉપરાતના વધારે લાડ-પ્યાર કરીને પોતાના જીવનની સાથેસાથ તેનું જીવન પણ બરબાદ કરી નાખે છે લાડ-પ્યારથી બાળક સુધરતું નથી પણ ઊલટું બગડે છે, એથી બાળકોને લાડ-પ્યાર પણ તેની અસમજજી અવસ્થા સુધી જ કરવા જરૂરી છે નીતિકારોએ લખ્યું છે કે—

लालयेत् पचवर्षाणि, दश वर्षाणि ताडयेत् ।

प्राप्ते तु षोडशे वर्षे, पुत्रं मित्रवदाचरेत् ॥ ૧ ॥

બાળકોને પાંચ વરસ સુધી જ લાડ-પ્યાર કરવા, તેથી ઉપરાત દશ વર્ષ સુધી તાડન કરવું અને સોળ વરસનો થાય ત્યારે તેની સાથે મિત્રની જેમ વર્તવું જોઈએ

આજના માતાપિતા પુત્રને લાડ-પ્યાર કરી એવો બગાડી મૂકે છે કે તે સર્વ નીતે વ્યવહારશૂન્ય બની જાય ॥ તેમજ નાલાયક બની જાય છે પુત્રને અવિનીત, નાલાયક અને ઉશ્કેળ બલ બનાવવાનું મુખ્ય કારણ અધિક લાડ-પ્યાર જ છે લાડ-પ્યાર કરવામા પિતા કરતા પણ માતા અધિક ભાગ ભજવે છે જરૂરિયાત કરતા પણ વધારે માતાના અનિયમિત પ્રેમવડે પુત્ર ॥ ધૃષ્ટતા-અવિનયતા દિવસે દિવસે વધતી જ જાય છે, અને ફરીને તે જિ દગીમગમા ટૂટતી નથી આવી જાતની અવિનયતાનું કાણુ એ અશિક્ષિત માતા જ છે શિક્ષિત માતાઓ આવી જાતનું કામ ન કરતા પ્રારંભથી જ મર્યાદિત અને પવિત્ર જીવનના સુમસ્કારો બાળકના કુમળા મગજમા લાદે છે અને તે મોટો થયા પછી આજનો સુવક પ્રોદ બનીને કેવળ પોતાના વશને નહીં પરંતુ પોતાના સમાજને, રાષ્ટ્રને અને ધર્મને ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખર પર લાવવા ઘણી જ સારી રીતે પ્રયત્નો

કરે છે એના માટે તે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી, સેવાના દુર્ગમ ક્ષેત્રમાં ઉતરી, કેટલીએ ચાતનાઓ સહન કરે છે પણ તેનાથી વિચલિત થતો નથી અશિક્ષિત મહિલાઓના સતાનોમાં આ શક્તિ સ્વપ્નમાં પણ જોવા મળતી નથી તેના બાળક તો—

ચાટના કચાલૂ જાનતે હું મદફોપે ધૂમ,
મોદ હું મનાતે લેના રાદ સીમરટ મેં ।

સુરમા સલાહ કર્ધી, આફના મહાદુરોં કી ધાન,
જાનતે હું યે સ્વરીદ રોજ અનવટ મેં ।

હેટ કો લગાવે વને પૂર અગરેજ માનો,
આતી હું સમસ્ટ મેં ન, વાલ ગિરગિટ મેં ।

સુકવિ રહલ એસે વીરોં કો હું ધન્યવાદ,
બિછી વન જાતે વાપૂ, વીંચી કી શપટ મેં ॥ ૧ ॥

અત્યારના છોકરાઓ આવા કામોમાં જ પોતાની વીરતા બતાવે છે તે તેઓના માટે સર્વ રીતે શરમજનક છે, નિહનીય છે અશિક્ષિત સ્ત્રીઓ આજમ્મ અને વાચાળ હોય છે પોતાનું શરીર અને કપડા પણ સ્વચ્છ રાખી શકતી નથી પોતાના નાના નાના બાળકો ભૂખથી રોયા કરે, તેની પણ સારમ ભાળ ન દેતા તેઓના પર જીવતી ક્રોધાયમાન બનીને અપશબ્દોનો વરસાદ વરસાવે છે ઘરે કોઈ પાઠુણા આવી જાય તો તેમનું પણ તે સ્વાગત કરતી નથી વખતસર હોજન તૈયાર કરતી નથી, વાસણો માથેને સ્વચ્છ રાખતી નથી તેવી સ્ત્રીને શિખામણના બે શબ્દો કહેવામાં આવે તો કૂતરીની જેમ કરડવા દોડે છે ત્યારે માનવ જોઈએ કે ઘરમાં કોઈ સ્ત્રીપ રાક્ષસણી છે આ

अधो अशिक्षानो न प्रभाव छे कोछ कविअे ओधी श्रीनु
शब्दचित्र नीचे प्रभाषे दोरु छे

(१)

मैली कुचेली बनी रहती,
तेचहारों में भूलकर भी न नहाती ।
नाक जुकाम में जो बहती,
उसे साड़ी से ही सदा पोंछती जाती ॥
नाखूनों को फटवाती नहीं,
बढ़ते जितने उतने ही बढ़ाती ।
मैल के काटने तनपे,
इन्हीं से भूमिति-साध्य बनाती ॥

(२)

बालक भूख से रोया करे,
कमी वक्तपे दूध नहीं है पिलाती ।
डाटती है फटकारती है,
झुल्लाती है और चपात लगाती ॥
मानता है फिर भी जो नहीं,
फिर क्रोध में आ यह बात सुनाती ।
जानती जो इतना हठी होगा,
कमी फिर तो न तुझे जनमाती ॥

(३)

आगन साफ नहीं करती,
 उसमें अतिकूड़े का ढेर लगाती ।
 दाँतों को माजती है ही नहीं,
 अरु मुह को फाड़के दात बताती ॥

लाख कदो फिर भी घर बच्चों को,
 है न सफाई की बात सिखाती ।
 और क्या बात बताऊ अरे !,
 निज घाल कभी कर साफ न पाती ॥

(४)

पाहुने आगये जो सुनपाती,
 तो लाखों जली धुनी घातें सुनाती ।
 आगये आगये आने दो मैं भी,
 तो देखू कि भोजन कौन बनाती ॥

घातपे जाती पकाने नहीं यह,
 लातपे भी जो पकाने है जाती ।
 रोटी तो मोटी है ऐसी पकाती कि,
 चावेकी जानये नौबत आती ॥

(૫)

भूमीपे बैठती क्या मानो आसन,
 गेटू के पीमने का है लगाती ।
 झाड़ती धूल को तो उड़ाती जिम,
 कोई दरिद्र को हाँकने जाती ॥
 जाती कहीं जावे आँचल है कहाँ,
 घात नहीं मनमें यह लाती ।
 बेसुध होकर सोयती यों मानो,
 कीचड़ में पड़ी भैंस दिखाती ॥

કેટલું માર્ગિક અને લજ્જાસ્પદ અશિક્ષિત સ્ત્રીઓના મલિન
 જીવનનું દાબ્યચિત્ર ! આવી આવી પરિસ્થિતિઓ જોયા છતાં પણ
 નારીઓને અશિક્ષિત રાખવી તે સમાજનો સાથે વિશ્વાસઘાત
 કરીને સંસ્કૃતિને નષ્ટપ્રાય કરવા જેવું છે શું અમારો ધર્મ
 અને કર્તવ્ય આ જ છે કે ? અમે જે સમાજમાં ઉત્પન્ન થયા
 છીએ, સમાજમાં ક્ષત્યાકુષ્ટ્યા અને મોટા થયા છીએ, તેને અવ-
 નતિમાં પડતો જોઈ તેનો અમશ્કૃતિકતા, અપ્રમાણિકતા, અબ્યા-
 વહારિકતા ઉપર ધ્યાન દઇને તે દુર્ગુણોને નષ્ટ કરીએ
 અમે ઇત્તીએ છીએ કે જે સમાજ ખાડામાં પડ્યો આપણા
 નામ પર શોકના અશ્રુ વહાવી રહ્યો છે તેને ઉન્નતિના પરમ
 પદથી અલકૃત કરવા માટે અશિક્ષિત બાળિકાઓ, પત્નીઓ,
 માતાઓ અને અન્ય મહિલાઓને સુશિક્ષિત બનાવવાનો દરેક
 રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જેથી તે પોતાની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની
 રક્ષા કરી તેને અધિક ઉન્નત બનાવી શકે પોતાની સારી

શિક્ષાના પ્રભાવે ધાર્મિકતાને પ્રાપ્તિ આપતી તેનો અધિક પ્રચાર કરી શકે કેવળ પોતે પોતાની અને પોતાના ઘરની જ નહિ પરંતુ સમાજ અને રાષ્ટ્રની શુચીને ઉઠેવ કરતી દરેક જુ કદ્યાણ કરી શકે શિક્ષાથી સુશિક્ષિત જનીને મહિમાઓ પોતાની અને બીજાની સાર્થકતા સિદ્ધ કરી શકે છે.

તે શિક્ષા કઈ કામની નથી કે જેનાથી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર થઈ પૂર્વજોની સુશિક્ષિત મર્યાદાને ઠોકરે મારી પોતે પોતાને મન માનતી રીતે જીવન વ્યતીત કરે ગૃહસ્થ કુટુંબીઓને મૂકીને બીજાઓની સાથે અનુચિત સંબંધ સ્થાપિત કરી પોતાના પૂજ્ય સામુ-સસરા વગેરેનો અવહેવના કરે, તેઓનો તિરસ્કાર કરે, પોતાના પતિને પણ પોતાના માદર્ય ને રૂપનો શુભામ મમ જીને કાઢના પુતળા માફક નચાવે, અને પતિની આજ્ઞાઓને ઠોકરે મારી સ્વચ્છ દ વિહારિણી જનીને પતિને કહેતી રહે કે—

રહને દો ચૂઢિયાँ औ गहनों को समाल रखो,
साढ़ियाँ न लाओ मैं तो साया सिलगऊँगी ।

सास ससुरा की एरु बात न मनूगी कान,
उनपे भी अपना मैं हुकुम चलाऊँगी ॥

आवेंगे फ्रेन्ड मेरे उनसे मिलूँगी जाय,
साथ साथ बाहर भी घूमने मैं जाऊँगी ।

नाचूगी न मालू सम आप के इशारों पर,
आपकी न लौंडी जो मैं रोटियाँ पकाऊँगी ॥ ૧ ॥

બહા ! જે સ્ત્રીઓ આવી રીતે સ્વચ્છ દ જીને છે અથવા તો સ્વચ્છ દતાને ચાહે છે તે શુ સ્ત્રીઓ કહેવાવાને લાયક છે ? એમ-

નાથી શું સમાજ, 'ધર્મ' યા ગૃહનો કદી પણ ઉદાર થવાનો હતો ? ખરી રીતે તો તેને કલકિની અને કળ્યાણી સમજવી જોઈએ આ બધો પ્રતાપ પાશ્ચાત્ય શિક્ષાનો છે, જેનાથી સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મ, કર્મ અને કર્તવ્યને તિલાંજલી આપી પોતાના સતીત્વથી હાથ ધોઇ જાય છે કેલેએ અને સ્કૂલોમાંથી નીકળતી ટેટલીએ બાળાઓના આ હાલ છે જેનું વર્ણન કરવું તે સામાજિક ઇતિહાસમાં કલ ૥ લગાડવા જેવું છે એથી જ સ્ત્રીઓને આવી દ્વિષિત, અનુચિત, શિક્ષા આપવાથી સર્વથા દૂર રાખવી જોઈએ. ત્યારે જ કંઈક ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય .

શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ સ્ત્રીઓને ચાર વિભાગમાં વહેંચેલી છે ઉત્તમ, મધ્યમ, જઘન્ય અને અધમ જે સ્ત્રીઓ સુસંસ્કારવાળી છે, સુશિક્ષિત છે, શરમવાળી છે અને ધર્મિષ્ઠ છે તેમજ સેકડો પ્રાણી ત કદ આવી પડે તો પણ પોતાના સતીત્વને નષ્ટબ્રહ્મ કરતી નથી અને પરપુરુષ પર ક્યારેય દ્રષ્ટિ ઝરતી નથી તે ઉત્તમ સ્ત્રીઓ છે તેઓના શરીરનો પરિવેગ પતિ જ કરી શકે અથવા તો અગ્નિ, બીજું કોઈ પણ કરી શકતું નથી એ શાત સ્વભાવવાળી, હસમુખી, કર્તવ્યપરાયણા અને મુઠ્ઠ શીલ પાળવા વાળી હોય છે દેવ અને ઇન્દ્ર પણ તેઓને શિયળ ધર્મથી અળવિયળ કરી શકતા નથી શિયલવતના પ્રભાવે દેવો પણ તેમને વદન કરે છે કહ્યું પણ છે કે—

દેવદાણવગધવા, જક્ષ-રક્ષસ-કિન્નરા ।

વમયારી નમસ્સતિ, દુષ્કર જે કરતિ તે ॥ ૧ ॥

જે અતિ દુષ્કર શિયળધર્મનું પરિપાલન કરે છે, તે સ્ત્રી પુરુષોને દેવ, દાનવ, ગાંધર્વ, યક્ષ, ગક્ષસ અને કિન્નર વગેરે દરેક દેવો નમસ્કાર કરે છે

શિક્ષાના પ્રભાવે ધાર્મિકતાને પ્રોત્સાહન આપતી તેનો અધિક પ્રચાર કરી શકે કેવળ પોતે પોતાની અને પોતાના ઘરની જ નહિ પરંતુ સમાજ અને રાષ્ટ્રની શુચીને ઉકેલ કરતી દરેક તુ દૃષ્ટાણુ કરી, શકે શિક્ષાથી સુશિક્ષિત બનીને મહિલાઓ પોતાની અને બીજાની સાર્થકતા સિદ્ધ કરી શકે છે—

તે શિક્ષા કંઈ કામની નથી કે જેનાથી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર થઈ પૂર્વજોની સુરક્ષિત મર્યાદાને ઠોકરે મારી પોને પોતાને મન માનતી રીતે જીવન બ્યતીત કરે ગૃહસ્થ કુટુંબીઓને મૂકીને બીજાઓની સાથે અનુચિત સબંધ સ્થાપિત કરી પોતાના પૂજ્ય સામુ-સસરા વગેરેની અવહેવના કરે, તેઓને તિરસ્કાર કરે, પોતાના પતિને પણ પોતાના આદર્શ ને રૂપને શુભામ સમ જીને કાઢના પુતળા માફક નથાવે, અને પતિની આજ્ઞાઓને ઠોકરે મારી સ્વચ્છ હ વિહારિણી બનીને પતિને કહેતી રહે કે—

રહને દો ચૂંદિયાँ औ गहनों को समाल रखो,
साढ़ियाँ न लाओ मैं तो साया सिलवाऊँगी ।

साम मसुरा की एक बात न मनुगी कान,
उनपे भी अपना मैं हुकुम चलाऊँगी ॥

आवेंगे फ्रेंड मेरे उनसे मिलूँगी जाय,
माथ माथ बाहर भी घूमने मैं जाऊँगी ।

नाचूगी न मालू सम आप के इशारों पर,
आपकी न लौंड़ी जो मैं रोटियाँ पकाऊँगी ॥ ૧ ॥

ભલા ! જે સ્ત્રીઓ આવી રીતે સ્વચ્છ હ બને છે અથવા તેા સ્વચ્છ હતાને ત્યાં છે તે શુ સ્ત્રીઓ કહેવાવાને લાયક છે ? એમ-

નાથી શું સમાજ, ધર્મ, યા રાષ્ટ્રનો કદી પણ ઉદ્ધાર થવાનો હતો? ખરી રીતે તો તેને કલકિની અને કલ્યાણી સમજવી જોઈએ આ બધો પ્રતાપ પાશ્ચાત્ય શિક્ષાનો છે, જેનાથી સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મ, કર્મ અને કર્તવ્યને તિલાંજલી આપી પોતાના સતીત્વથી હાથ ધોઈ બેસે છે કાલેજો અને સ્કૂલોમાંથી નીકળતી ફેટલીઓ બાળાઓના આ હાલ છે જેનું વર્ણન કરવું તે સામાન્યક ઇતિહાસમાં કલક લગાડવા જવું છે એવી જ સ્ત્રીઓને આવી દ્વિપન, અતુચિત, શિક્ષા આપવાથી સર્વથા દૂર રાખવી જોઈએ ત્યારે જ કંઈક ઉન્નતિની આશા ગંભીર શકાય

શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ સ્ત્રીઓને ચાર વિભાગમાં વહેંચેલી છે ઉત્તમ, મધ્યમ, જન્ય અને અધમ જે સ્ત્રીઓ સુસંસ્કારવાળી છે, સુશિક્ષિત છે, શરમવાળી છે અને ધર્મિષ્ઠ છે તેમજ સેકડો વર્ગમાં ત કદ આવી પડે તો પણ પોતાના સતીત્વને નદબદ્ધ કરતી નથી અને પરપુરુષ પર ક્યારેય દ્રષ્ટિ નરતી નથી તે ઉત્તમ સ્ત્રીઓ છે તેઓના શરીરનો પરિવોગ પતિ જ કરી શકે અથવા તો અગ્નિ, બીજું કોઈ પણ કરી શકતું નથી એ શાત્રુવિભાવવાળી, હસમુખી, કર્તવ્યપરાયણા અને મુઠ્ઠ શીલ પાળવાળી હોય છે દેવ અને ઈન્દ્ર પણ તેઓને શિયળ ધર્મથી વળવિચળ કરી શકતા નથી શિયલવતના પ્રભાવે દેવો પણ મનને વદન કરે છે કહ્યું પણ છે કે—

દેવતાણમગધઘ્ના, જન્ત્વ-રક્ત્વસ-કિન્નરા ।

વમયારી નમસ્સતિ, દુષ્કર જે કરતિ તે ॥ ૧ ॥

જે અતિ-દુષ્કર શિયળધર્મનું પરિપાલન કરે છે, તે સ્ત્રી પુરુષોને દેવ, દાનવ, ગાધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ અને કિન્નર વગેરે રૂપે દેવો નમસ્કાર કરે છે

જે સ્ત્રીઓ પરપુરુષના રૂપ, ગુણ, હાવણ્યને જોઈ તેના ઉપર મન દોડાવ્યા કરે છે પરંતુ લોકનિદા અને કુળલજ્જાથી ડરીને પોતાના શિયળનું પાલન કરે છે અને દુરાચારમા પડતી નથી, તે મધ્યમ સ્ત્રીઓ છે

જે કાયાના દુરાચારથી જુગી રહે છે પરંતુ માનસિક અને વાચિક દુરાચારથી જુદી રહી શકતી નથી અને એથી ક્યારેક વિપત્તિમા ઘેરાય ત્યારે તે પોતાના શિયળધર્મને કસ કિન કરી બેસે છે વિપત્તિના સમયમા આવી સ્ત્રી પોતાના શિયળવ્રતને સાચવી શકતી નથી જે પોતાના પતિદેવને અનુરક્ત રહીને પણ ક્યારેક ક્યારેક પરપુરુષોથી પોતાની કામવાસના પૂર્ણ કરી લે છે તે જઘન્ય સ્ત્રીઓ છે અને એઓ જે વિષયવાસનાની પૂરતી માટે પોતાના હાવભાવથી પરપુરુષોને લલચાવ્યા કરે છે તે માટે તેમને લલજ્જાનો પણ જરાયે ભય નથી હોતો પરપુરુષમા રત થઈને પણ તે સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને છોડી દેવામા સારું નથી સમજતી

જે સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ અને કુટુંબીઓની કંઈ પણ પરવા કર્યા વિના પરપુરુષો સાથે અનાચારસેવન કરવામા જ આમોઝ-પ્રમોઝ માને છે તે પોતાની કામતૃષ્ણિ માટે પતિને અને કુટુંબીઓને કુળમા નાખતા અચકાતી નથી અને રાજભય કે લોકભયની જરાપણ પરવા રાખતી નથી સમય આવતા વિષયાન્ધ થઈને પતિ, પુત્રનો ઘત કરતા પણ ડરતી નથી તે અધમ સ્ત્રીઓ છે આ અધમ સ્ત્રીઓને પોતાનો પતિ બલેને દેવસ્વરૂપ કેમ ન હોય? છતાં તેને મૂડીને ણીજા પુરુષોમા અનુરક્ત રહે છે કહ્યું પણ છે કે—

ગુણાશ્રય કીર્તિશ્રુત ચ કાન્ત, પતિરતિહ્ન સઘન યુવાનમ્ ।
વિહાય શીઘ્ર વનિતા વ્રજન્તિ, નરાન્તર શીલગુણાદિહીનમ્ ॥

પતિ બલે શુભાધાર, યશસ્વી, રૂપવાન, રતિકીડાને યોગ્ય, ધનવાન અને યુવાન પણ કેમ ન હોય? પણ દુશ્ચરિત્ર સ્ત્રીઓ તેને છોડીને નીચ, શુભહીન અને કુરૂપ પુરુષ સાથે આમકૃત થઈને ચાલી જાય છે

પૂર્વ કાળની વાતો તો જવા દો, પણ આજે સસારમા આ વિષયના એક જ નહીં પરંતુ અનેક ઉદાહરણો મોજુદ છે વસ્તુતઃ ઇન્દ્રિયોના વિષયવિકારો ઘણા દુર્જય અને બયકર હોય છે જેને આનો રસ લાગી જાય છે તે પાઠો જીવનપર્યંત છૂટી શકતો નથી પ્રાણીમાત્ર આની પાછળ ભારે દુખ સહન કરે છે અને અતમા પોતાના પ્રાણ ખોઈ જોડે છે સ્પર્શેન્દ્રિયના વશથી હાથી સહાના માટે પરાધીન બને છે બિહ્વેન્દ્રિયના વશથી માછલીઓ યમરાજના મહનમા પડેલી જાય છે દ્રાણેન્દ્રિયના વશથી જમરો ઝમળમા ફસાઈને હાથીના કોળીઆ બની જાય છે ચક્ષુન્દ્રિયના વશથી પતંગો દીવામા પડી જાળી મરે છે અને શ્રોત્રેન્દ્રિયના વશથી હુણી શિકારીના ઉદરનો ભક્ષ બની જાય છે જ્યારે એક એક ઇન્દ્રિયના વશથી પ્રાણીઓની આવી દશા થાય છે ત્યારે જે પામે ઇન્દ્રિયોના વિષય-વિકારોના શુભામ છે, તેઓની દશા ખરાબ થાય તેમા શું આશ્ચર્ય? શાસ્ત્રકારોએ લખ્યું પણ છે કે—

સપર વાધાસહિય, વિચ્છિન્ન વધકારણ વિસમ ।

જ હૃદિર્દિ મદ, જ સુક્ત્વ દુક્ત્વમેવ ત ॥ ૧ ॥

પોતાને અને જીજ્ઞાસુને નુકશાનકારક છે, મરણ અને બંધન ના કારણરૂપ છે, કર્મ બાધવાનો સુખ્ય હેતુ છે અને મહા લીલિતનો ઉત્પાદક છે આવા પ્રકારે ઇન્દ્રિયથી ઉત્પન્ન થનારા વિષયવિકારોથી સુખ નથી પરંતુ ફક્ત દુખ જ સમજવું જોઈએ.

||તિદારોનું એ કથન છે કે—“ કોઢે સ્થિતાપિ યુવતિ પરિરક્ષણીય ” હું મેશા જોળામા બેઠેલી સ્ત્રીઓથી ચેતતા રહેવું જોઈએ આ || લેખ અધમ સ્ત્રીઓ માટે છે, કારણ કે તે સ્ત્રીઓ વિવાસ તો કોઈની સાથે કરે છે ઈસારાથી બીજા કોઈને સાવ ધ્યાન કરે છે એને બળ પડતી નથી કે પોતાના હૃદયમા કોનું ધ્યાન ધરે છે સભવ છે કે—આવી છિનાજ સ્ત્રીઓ જોળામા બેસીને પણ કંઈક અનર્થ કરી નાખે સ્ત્રીઓ મમારમા કયા અનર્થને નથી કરી શકતી ? કહ્યું પણ છે કે—

કહા ન અવલા કર શકે, કહા ન સિન્ધુ સમાય ।

કહા ન પાવક મેં જરે, કાહિ કાલ ન રાય ॥ ૧ ॥

આરિત્રહીન સ્ત્રીઓને સસારમા કોઈ પ્યાડ અને સગા સબધી નથી તેઓને વહાલું તે જ છે કે—જેનાથી તેઓની વિલાસ ભાવના પૂરી થાય, બહે પ્રાણ સશયમા પડે, બહે દુનિયા બક્યા કરે અને બહે કુટુંબીઓ નારાજ થાય, તેની તેઓને ચિતા અને ડર હોતો નથી, તે તો પોતાની વિલાસ પ્રિયતા પૂર્ણ કર્યા સિવાય રહેતી નથી કેટલાક ધનપિપાસુ અધિક ધનના લોભે પોતાની બહેન દીકરીઓને આવા મતુષ્યોની સાથે પરણાવી દે છે, જેના સહવાસથી તેની વિલાસિતા પૂર્ણ થતી નથી તેમજ નથી કંઈ સુખ મળતું અને તેણે આપુ છવન દુખમા જ પમાર થાય છે તેથી તેઓ દુશ્ચરિત્ર ધર્મને પરપુરુષપ્રેમી બની જાય છે તેવી સ્ત્રીઓને દુશ્ચરિત્ર બનાવવામા તેઓના માતાપિતા અથવા સ્તિતેદારો પણ ભાગીદાર છે માળાપ વિગેરે ધનના પ્રલોભનથી બહેન, બેટીઓના છવનને નષ્ટબ્રહ્મ કરીને પાપના ભાગીદાર બને છે સ્ત્રીઓ યોગ્ય, શુચિયલ, નિરોગી, પ્રેમી અને બળવાન પતિને મેળવીને પ્રાય દુશ્ચરિત્ર થતી નથી અને પરપુરુષની કોઈ દિવસ પણ ઈચ્છા કરતી નથી

એ જ માટે, વરના ગુણદોષ જોઈને કન્યા આપવાનો આદેશ
શાસ્ત્રકારોએ આપેલો છે કહ્યું છે કે—

વિદ્યાશૌર્યઘનાશ્રયો ગુણનિધિઃ રૂપાતા યુવા સુન્દરઃ
સચ્ચારઃ સુકુલોદ્ભવો મધુરચામ્ દાતા દયામાંગરઃ ।
મોગી ભૂરિકુદુમ્બચાન્ સ્થિરમતિઃ પાપાર્તિહીનો વલી,
જામાતા પરિવર્ણિતઃ કવિવરૈરેવનિધઃ સત્તમઃ ॥ ૧ ॥

દૃઢો દુર્વ્યમર્જી દયાવિરહિતો રોગી મહાપાપચાન્,
પન્થો દુષ્કુલોદ્ભવશ્ચ પિશુનો ધૂર્તોઽતિવદ્વસ્પ્રહઃ ।
નિર્મિત્ત કૃપણોઽતિચશ્ચલમતિર્નિત્યપ્રગાસી ઋણી,
મિથુઃ સ્નેહનિગર્જિતઃ સુમતિમિ કાર્યો વરો નેદૃશઃ ॥ ૨ ॥

વિદ્યાન, બહાદુર, ધનવાન, ગુણવાન, સચ્ચરિત્ર, ઉત્તમ કુળ
માં પેદા થયેલો, મીઠું બોલવાવાળો, દાતાર, દયાનો સમુદ્ર
લોગી, ઘણા પરિવારવાળો, સ્થિર બુદ્ધિ, ધર્માત્મા અને બળવાન
હોય તેનો ભૂતીઓ-વર જોઈને છોકરીના લગ્ન કરવા જોઈએ

જ્યારે ધરડો, બસનોથી ભરપૂર, નિર્દયી, રોગી, અત્ય
પાપી, નપુસક, નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ, ચુગલીખોર, ધૂર્ત
લપટ, ઇન્છાઓને નહિ રોકનાર, ધનહીન, કૃપણ, અતિચપળ
પ્રદેશમાં વધુ વખત રહેનારો, કરજદાર, બિખારી અને સ્ને
રહિત હોય તેવા પુરુષને કોઈ વખત દીકરી પરણાવવી નહીં

કુશિક્ષાઓથી, પિયરમાં ઘણું રહેવાથી, ખરાબ સ્ત્રીઓ
સોબતમાં ઘણા વખત બેઠવા બેસવાથી, પતિના પ્રદેશમાં ઘ
રહેવાથી, કોઈ વસ્તુની લાલચથી અને કોમી માણસ અથવા
અપરિચિત માણસોનો પરિચય વધાવવાથી સ્ત્રીઓ 'દુષ્ચરિ
ત્રી બન્યા છે' એટલા માટે તેના વારસદારોએ સમજવું જોઈ
કે—નાનપણથી જ તેના ઉપર પૂરો અકુશ ગાળી, તેને ઉપર

કારણોથી બચાવવી નેથી તે આગળ વધી દુશ્વરિત્રવાન થઈ
થકે નહિ એવી રીતે કુલટા સ્ત્રીઓની સોળતથી પણ તેને બચા
વવા માટે પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે—

દાસી વારવધૂર્નટી ચ વિધવા બાલા ચ ઘાત્રી તથા,
કન્યા પ્રગ્જિતા ચ મિષ્ટુવનિતા સમ્ભન્ધિની શિલ્પિની ।
માલાકાર નિતમ્બિની પ્રતિસંહી દૌત્યે સ્મૃતા યોષિતા,
આલાપ્ય કવિમિઃ સદૈવ મદનવ્યાપારલીલાવિધૌ ॥ ૧ ॥

હામી, વેશ્યા, નટી, વિધવા, દીકરી, દાઢ, કન્યા, સન્યા
સિની, બિખારણ, અભજન્ધિની, કારીગરની સ્ત્રી, માળણ, પાઠો
શણ, સખી, ઘાયજણ, ધોળણ અને અહિરણ, વગેરે સ્ત્રીઓ
ઘણું કરીને મહિલાઓને બગાડવાના ધંધા કરે છે તેઓ પુરુષોના
સંદેશા સ્ત્રીઓ પામે અને સ્ત્રીઓના સમાચાર પુરુષોને પહોં
ચાડે છે તેમની મારફત સારામારા ઘરની સ્ત્રીઓ પણ ખરાબ
થઈ જાય છે એટલે તેવાના પરિચયથી વહુ દીકરીઓને અવશ્ય
બચાવતા રહેવું જોઈએ આવી ધૂર્ત સ્ત્રીઓને ન ઘરમાં
આવવા દેવી અને ન તેમનો પરિચય થવા દેવો એ પણ
વહુ દીકરીઓને સારી બનાવવાનું એક કારણ છે સ સારમાં
જેટલા સદ્ગુણો વિદ્યમાન છે તેમાં સર્વથી મોટો અને મહત્ત્વ
શાળી શુભ શિયળ છે ભલે સ્ત્રી શિક્ષિત હોય અથવા અશિક્ષિત
હોય, ભલે પુરુષ શિક્ષિત હોય યા અશિક્ષિત હોય, પરંતુ
શિયળગુણની સર્વને માટે જરૂર છે તેનું પરિપાલન કર્યા વિના
કોઈની શોભા થઈ શકતી નથી કહ્યું પણ છે કે—

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक् सयमो,
ज्ञानस्योपशमं श्रुतस्य विनयो रिक्तस्य पात्रे ज्वयः ।
धनोद्धस्तपसं क्षमा प्रमत्तिर्धर्मस्य निर्व्याजता,
सर्वेषामपि सर्वकारुणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ૧ ॥

ઐશ્વર્યનું ભૂષણ મજનતા છે વીરતાનું ભૂષણ નિરાશિ
માનતા છે જ્ઞાનનું ભૂષણ શાંતિ ગળવામા છે શાસ્ત્ર અવ
લોકન કરવાનું ભૂષણ વિનયમા છે ધનનું ભૂષણ સત્પાત્રે દાન
આપવામા છે તપનું ભૂષણ ક્રોધહીન થવામા છે પ્રભુતાનું ભૂષણ
ક્ષમા રાખવામા છે અને ધર્મનું ભૂષણ કપટરહિત થવામા છે
પરંતુ સર્વ ગુણોનું કારણ અને સર્વોત્તમ ભૂષણ શિવધર્મનમા
છે સર્વે ગુણો વિદ્યમાન હોવા છતાં સુશીલતા નહીં હોય તો
ખીજા સર્વ ગુણો નકામા અને શોભા વિનાના છે એક હિન્દી
કવિ એ જ કહે છે કે—

શીલવન્ત સવસે વદા, સવ રત્નોંકી સ્વાનિ,
ત્રીન લોક કી સપદા, રહી શીલ મે આનિ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાની ધ્યાની સયમી, દાતા શૂર અનેક,
જપિયા નપિયા વદુત હૈ, શીલવંત જગ ઇક ॥ ૨ ॥

શ્રીઓની અપેક્ષાએ પુરુષોને વધારે સરકારી અને સુશીલ
બનવું જોઈએ જે પુરુષો સ્વયં સમ્યચરિત્ર, સુસરકારી અને
શિક્ષિત હોય છે તેની શ્રીઓ તથા વહુ દીકરીઓ પ્રાય દુશ્ચરિત્ર
હોતી નથી અને પોતાના સદાચારને પણ લલિત કરતી
નથી જે માણસ સ્વયં પરચીરત હોય છે, વ્યસની અને
અસમકાળી હોય છે તેની શ્રીઓ બગડ્યા વિના રહેતી નથી,
એટલા માટે સ્વયં સુસરકારી અને સમ્યચરિત્ર બની બાલક
બાલિકાઓને સુસરકારી બનાવવા માટે પાશ્ચાત્ય શિક્ષાના મલિન
અને દૂષિત રંગને નહીં અનુસરતા એવી શિક્ષા આપવી જોઈએ
કે જેનાથી તે સદાચારી બની પોતાના જીવનનો સદુપયોગ કરી
ધાર્મિક અને સામાજિક ઉન્નતિમા પૂરી સહાય આપી શકે

૬ ધન અને ખુશામત

આ વાત માયી છે કે ભાગ્ય વિના ધન મગતુ નથી જેઓએ પાછલા ભવમા થકાપૂર્વક તપ, જન, દયા, દાન, પરોપકાર વિગેરે સારા કામો કર્યા છે તેઓને યથાભાગ્ય ધનપ્રાપ્તિ થાય છે પોતાના પાછલા ભવમા જેઓએ તપ જપ કર્યો નથી, છવે ઉપર દયા કરી નથી અને પરોપકાર પણ કર્યા નથી તે ગમે તેટલો પરિશ્રમ કરે અને ગમે ત્યા જાય પણ તેને ધનવાન થઈ શકતો નથી કહ્યું પણ છે કે—

દેસવર મમહક પવિસત વિવરમ્મિ લઘત સમુદ્ધ ।

આરોહક નહ તદ્વિ ઉ, ન પાવય કિપિ નિપ્પુમ્મો ॥૧॥

ભાગ્યહીન માણસ ભલે દેશાન્તરમા ફરતો રહે, જાડી ભય કર ખીણોમા ખેતી જાય, સમુદ્રને ભલે ઉલધો જાય અને ભલે તે આકાશમા ચાલ્યો જાય, તો પણ ભાગ્ય વિના તેને કયાયથી કાઠી પણ મળી શકશે નહિ તેની ચારે બાજુ દરિદ્રતા ફરી વળે ॥

ભાગ્યયોગથી જેને ધન મળી જાય છે તેનામા કંઈ પણ શુભ ન હોય તો પણ લોકો તેને સર્વશ્રેષ્ઠ માને ॥ જેવી રીતે મરેલા મઠકા ઉપર માસાહારી પશુ-પક્ષીઓ ચારે તરફથી ઘેરી વળે છે તેવી રીતે ધનિકો સર્વથી ઘેરાઈ જાય છે નિર્ધન ભલે શુભવાન, વિદ્વાન, શિયળવાન અને સદાચારી કેમ ન હોય પણ તેનો સાથ છાડી દે છે ભલે તે મરે અગર છવે, પણ તેની સલાજ કાંઈ લેતું નથી ઠીક જ છે કે—

સ્વારથ કે સવ હી સમે, બિન સ્વારથ કોઈ નહિં ।

મરમ વૃથ પછી વસે, નિરસ મયે ઝડિ જાહિં ॥ ૧ ॥

દુનિયામા બાપ, દીકરો, ભાઈ, માતા, સ્ત્રી, મિત્ર અને સગા સબ ધી સર્વ જલ્લ સ્વાર્થના સગા છે, દુખના વખતમા તે સગા નથી જેવી રીતે સમુદ્રમા વરસાદ થવો, ભૂખારહિતને લોજન કરાવવું, ધનવાનને ધનહાન કરવું અને દિવસે દીવા પ્રગટાવવા તે બધા નકામા છે, એવી રીતે નિર્ધનનું જીવન નકામું છે ધનવાન બદ્દે શુભહીન હોય તો પણ લોકો તેને અપનાવે છે કહ્યું પણ છે કે—

ત્રિગુણમપિ ગુણઙ્ગ રૂવહીણપિ રમ્મ,

જહમવિ અદ્દમત મદસત્ત પિ સ્વ ।

અકુલમવિ કુલીણ ત વસસતિ લોઓ,

નરકમલદલ્લંછી જ પલોદ્દ લંછી ॥ ૧ ॥

નવા કમળપત્રની માફક નેત્રોવાળી લક્ષ્મીની જેના ઉપર કૃપા થઇ જાય છે તે શુભ વગરનો હોય તો પણ મહાશુભવાન, રૂપ વગરનો હોય તો પણ મહારૂપાળો, મૂર્ખ હોય તો પણ મહાબુદ્ધિશાળી, નિર્બળ હોય તો પણ શૂર્વીર, તથા નીચ કુળમા જન્મેલો હોય તો પણ કુળવાન કહેવાય છે અને તે લોકોમા પ્રથમ સ્થાન ગણાય છે

જે લોકો સ્વાર્થાન્ધ હોય છે તે પોતાની આશા પૂરી કરવા માટે ધનવાનોની પાહવાહ કહેતા ખુશામત કરે છે, અને તેને આસમાન ઉપર ચઢાવી તેની હા મા હા મેળવ્યા કરે છે ખુશામતીયા લોકોમા સત્ય, અસત્ય, અર્થ, અનર્થ, ભલાઈ અને ખુશાઈનું જરા પણ જ્ઞાન હોતું નથી તે ખુશામતની પાછળ પોતાની યોગ્યતા

અને કર્તવ્યપણાને ખરાબ કરી નાખે છે આવી બાતના માણસો નથી તો અહિં ના રહી શકતા, નથી તો ત્યાંના રહી શકતા 'સુદા દી મિલા ॥ ચિસાલે સનમ' વાળી કહેવતને સોળે સોળ આના અરિતાર્થ કરે છે અને આયાની સાથે પોતાના જીવનને ખોઈ બેસે છે જેવી રીતે કૂતરો રે ટીનો દુકડા મેળવી કૃતકૃત્યતા અનુભવે છે બસ આવી જ કથા ખુશામતીયા લોકોની સમજાવી જોઈએ ખુશામતીયા લોકોથી ગભરાઈને રાધેશ્યામિ લખ્યું છે કે—

दश को किया खराब खुशामदी लोगोंने ॥ टेरे ॥

महाराज मंत्रियों से बोले बेंगन बडा घुरा है ।

मन्त्री बोले तभी तो हमका बेगुन नाम घरा है ॥

दिया क्या खूब जबाब, खुशामदी लोगोंने ॥ द० ॥ १ ॥

महाराज कुछ दर म बोले, बेंगना अति अच्छा है ।

कहा तभी तो इसक सर पर, हरा मुकुट रक्खा है ॥

पलट दी बात शिवाच, खुशामदी लोगोंने ॥ द० ॥ २ ॥

स्वामी दिन को रात कह, तो यह तारा चमका दे ।

स्वामी कह रात को दिन, तो यह सूरज उगवा दे ॥

किया जाग्रत को रुवाच, खुशामदी लोगोंने ॥ द० ॥ ३ ॥

स्वामी पूछे हिंसा जायज, रुझिदें जीव अमर है ।

स्वामी कह मद्य कैमा है ?, कहें सुरा सुखकर है ॥

पढ़ी है खास किताब, खुशामदी लोगोंने ॥ द० ॥ ४ ॥

હસીલિયે સતસગી સજ્જન, વિચર સ્વતંત્ર રહે હૈં ।

મલા સમક્ષ કર સત્યવચન, યે રાધેશ્યામ કહે હૈં ॥

ઉઠા હી દિયા હિજાબ, સુશામદી લોગોને ॥ દે૦ ॥ ૫ ॥

એ નિર્વિવાદ કહેવું પડે છે કે ધન અને ધનવાનેને આટલું બધું મહત્વ સ્વાર્થી અને ખુશામતીયા લોકોએ જ આપ્યું છે શાસ્ત્રકારો તો કહે છે કે-ધન અનેક અનર્થોનું મૂળ કાળુ છે ધનની પાછળ રાજા, ચોર, કાકુ, જળ, અગ્નિ અને સગા-વહાલાઓની આજો લાગેલી હોય ॥ ખજાર નથી હોતી કે તે ક્યારે કેવો અનર્થ કરી ભેસશે સભવ ॥ કે-કોઈ વખત માણુ પણ આદ્યો જાય જે ધન મેળવીને તેને ખાતો નથી, ભોગવતો નથી અને કોઈ વખત પણ દાન, પુણ્ય અને પરોપકારના કામોમા ખર્ચ કરતો નથી તે ભાગ્યશાળી અથવા ધનવાન નથી પણ અભાગીઓ છે ધીજાને ખાવા પણ આપે નહિ અને જાતે પણ ખર્ચ કરે નહિ, તે મરીને પણ તે ધનની રક્ષા કરનારો સર્પ થાય છે જેણે લક્ષ્મી મેળવીને દયા, દાન, ધર્મ, વિદ્યા વિગેરે સુકૃત કાર્યોમા વાપરી નામના નથી મેળવી તે માતાના મળ-મૂત્રની જેમ નકામો ॥ પરોપકારની ભાવનાથી રહિત માણસમા અને ભીંત ઉપર ચીતરેલા ચિત્રમા કંઈ પણ લક્ષ્યવત નથી તેનાથી સારો જિંટ છે કે જે કાટા ખાઈને પણ લોકોના બારને ખેંચે છે એટલા માટે પુણ્યના પ્રભાવે જે કંઈ ધન મળી ગયું ॥ તેનાથી કંઈક પણ સુકૃત કાર્ય કરી લેવું જોઈએ. પર સોંકની મુસાફરી વખતે તે જ પુણ્ય સાથે આવશે, બાકીનું બધું અહિં જ પડ્યું રહેશે કહ્યું પણ છે કે—

સ્વાયો જાય સો સ્વાયરે, દિયો જાય સો દેહ ।

इन दोनों से जो बचे, सो तुम जानो खेह ॥

સો તુમ જાનો સેહ, સિકે પુનિ કામ ન આવે ।

સર્વ શોક કો વીજ પુનઃ પુનિ તોય રુલાવે ॥

કહ ગિરધર કવિરાય, ચરણ તૈ ધન કે ગાયો ।

દાન ભોગ વિન નાશ, હોત જી દિયો નહિ સ્વાયો ॥ ૧ ॥

હલકી કાઠીના મનુષ્યને થોડું પણ ધન મળી જાય ત્યારે તે અભિમાનના ગર્વમાં ચડી જાય છે અને તે ગર્વમાં ગરીબોને સતાવી, તેનું અપમાન કરી અમાનમાં તેને દરેક રીતે નીચું જોવડાવવામાં શરમાતો નથી, અને તે પોતાના હઠામઠ અને દુઃખને પણ પોતાનું કલ્યાણ સમજી જોયે છે સારમાં અભિમાન કરવા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી કારણ કે દુનિયામાં શેર ઉપર સવાશેર વિદ્યમાન છે જેની રીતે ઊંદર અનાજને અહીંતહીં વિખેરી નાખે છે પણ જોકડું કરી શકતો નથી વાયુ પોતાની પ્રવૃત્તિ શક્તિથી ઝાડોને ઉખેડી શકે છે પણ રોપી શકતો નથી એવી જ રીતે ધનના ગર્વમાં મસ્ત થયેલાં હલકા લોકો ગરીબોને ખરાબ કરે છે, હેરાન કરે છે અને દરેક રીતે તેના તિરસ્કાર કરી શકે છે, પણ તેને અપનાવી શકતા નથી તેમજ ઉગારી પણ શકતા નથી કોઈ વખત કોઈનું થોડુંક પણ બહુ કરી આપે તો હુલાઈ જાય છે અને દુનિયામાં ઢોલ પીટાને છે કોઈ કવિએ કહ્યું પણ છે કે—

મરા સો ફલક નહીં, ફલક સો અદ્ધા ।

થોડા સો ભૂક નહીં, ભૂકે સો હૈ મદ્દા ॥ ૧ ॥

ઉત્તમ માણસ થોડાં મેળવીને કહી પણ અભિમાન કરતો નથી મહાનથી મહાન કાર્ય સંપાદન કરીને પણ દૂનાતો નથી ઉત્તમ માણસ આ સારી રીતે સમજે કે—સ સાગમાં કોઈનું માન

રહ્યુ નથી અને રહેવાનું પણ નથી રાવણ જેવો પ્રયત્ન જળવાન બધું અહીં છોડીને જ ચાલ્યો ગયો પણ તે પોતાની મનોબિલાષાને સફળ કરી શક્યો નહિ એટલા માટે આપણે કર્તવ્યપણાથી ચલિત નહિ થતા, આપણી માનવતાની રક્ષા કરવાએ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે આ શ્રેષ્ઠ માર્ગનું અવલંબન લઈ ઉત્તમ મનુષ્ય કોઈનું બૂર ચાહતા નથી અને કોઈનો બદલો પણ લેતા નથી પોતાનું ધન અને જળ ગરીબોનું બહુ કરવામા બળે છે વસ્તુતાઃ આવા માણસોનું જીવન પ્રયસાને પાત્ર છે કે ને યથાસમય પ્રાપ્ત થયેલા ધનથી સારા ધાર્મિક કામો કરીને યશ અને ધર્મ પુણ્ય કમાઈ લે છે જેઓ યોગ્ય ધન પ્રાપ્ત કરીને ખાલી અભિમાનમા ચક્ર્યૂર રહે છે પણ યશ અને ધર્મ કમાતા નથી તેના જેવા મૂર્ખાઓ અને પણ સમાન ધીમ કાણ હોઈ શકે ? કહ્યું પણ છે કે—

आर्यदेश कुल रूप मलायुर्बुद्धिबन्धुरमवाप्य नरत्नम् ।

धर्मकार्यं न करोति जडो यः, पोतमुज्झति पयोषिगतः ॥

આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુલ, અતિ સુદર રૂપ, અગમ્ય શક્તિ લાભુ આયુષ્ય અને અતિસુદર મનુષ્યાવતાર-આટલી સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરીને પણ જો મૂર્ખ નિર્દોષ ધર્મનું આચરણ ન કરે તે તે સમુદ્રમા મળનારા જહાજનો પગિયામ કરે છે

ખાલુ પીવું, જોશઆરામ કરવો, જાગબગીચા બનાવવા હવેલીઓ શણગારવી, ગાડી, ઘોડા, મોટરોનો સ્વચ્છ કરવો લડાઈ-ટટા લિસા કરી તમા વિજય મેળવવો, ગરીબોને લોહી ચૂસવું, બચસનોમા મસ્ત રહેવું, પગ્ગરી તરફ તાકવું અને ખુશામતીયાઓના પેટ ભરવા, આવા કામોમા વાપરેલું ધન સાર્થક થઈ શકે નહિ ધનની સાર્થકતા તે

પરૌપચાર, વિદ્યાદાન અને ધર્મધ્યાનમા ખર્ચ કરવાથી થાય છે
 ચાલુ જમાનામા નવકારશીઓ, સ્વામિવાત્સવ્ય, જમણ અને
 જિનાવય બનાવવા વિગેરે કાર્યોની વધારે આવશ્યકતા નથી
 અત્યારે તો સમાજમા સૌથી વધારે શિક્ષાદાનની જરૂર છે
 તેના વિતા માનવતા મળી શકતી નથી અને કોઈ પણ જાતની
 ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી અશિક્ષિત સમાજ કોઈ દિવસ ઊંચે
 આવવાની શક્તિ રાખી શકતો નથી એટલા માટે મળેલા ધનને
 વ્યય શિક્ષાલયો માટે થવો જોઈએ આ જ તેનો વાસ્તવિક સફ
 ઉપયોગ છે અને તેથી મળવેલુ ધન સાર્થક પણ થઈ શકે છે

૭. ચાર પ્રકારના મનુષ્યો ઉપદેશ દેવા યોગ્ય નથી

રક્ત દ્વિષ્ટ ગ્રહ જડપુરુષ, વ્યુદગ્રાહિત જો હોય ।
શિક્ષાદાન ન હીજિયે, ગળ ન નીવજે કોય ॥ ૧ ॥
અંધે કો કયા આરસી ચહિરે કો કયા ચાત ? ।
જ્ઞાન દાન દે અહ કો, ઉલટા હો સન્તાપ ॥ ૨ ॥

અનુચિત અને અસંગત હરેક હાથમાં અધિક આસક્તિ ભૂલથી કોઈની મારફત પોતાના પ્રત્યે કરેલ અપમાનનો ગદલો દેવાવાળા, દુષ્ટ પરિણામી, જડબુદ્ધિ, મહામૂર્ખ અને બીજાઓના ઇસારા પર નાચવાવાળા, ભ્રમિતચિત્ત એ ચાર પ્રકારના મનુષ્યોને ઉપદેશ આપવો તે ઉજ્જડ ભૂમિમાં બીજા વાવવા સમાન છે જેવી રીતે આધજાની સામે દર્પણ રાખવાથી અંધો ગહેરાની સાથે વાતચિત કરવાથી કંઈ પણ લાભ થતો નથી તેવી રીતે ઉપરોક્ત ચાર પ્રકારના મનુષ્યોને ચોટાધણું પડે ઉપદેશ આપવો લાભદાયક નથી ઊલટો સતાપનું કારણ છે આ માણસો સ્વભાવના શુદ્ધામ અને હૃતબુદ્ધિના હોય છે અસહ્ય અપમાન અને કંઠણ વિપત્તિમાં ઘેરાઈ જવા છતાં પણ તેઓ પોતાના જન્મ-સિદ્ધ દુષ્ટ સ્વભાવને છોડના નથી

૧ રક્ત-રાગી પુરુષ જે મનુષ્ય અનુચિત અને તજવા યોગ્ય હાથોમાં આવશ્યકતાથી ઘણો વધારે પોતાને આમકતા બનાવે

કે છે તે પોતાના દુઃપ્રાપ્ત્ય જીવનને અધોગતિના ગણીર ખાડામાં
એવી રીતે નાખે છે કે જેમાંથી પાછું નીકળવું આકાશકુસુમની
માંદક અસંભવિત થઈ જાય છે તેની બુદ્ધિ એટલી હતપ્રભ
અને નિસ્તેજ થઈ જાય છે કે શુણ્ણ અને અવશુણ્ણને ઓળખવાની
પણ તેનામાં જરાયે શક્તિ રહેતી નથી. આધળાનો માદક એક
અસ્થિર, નશ્વર અને દુઃખપ્રદાયક વસ્તુ સ્વરૂપને સારી રીતે
નહીં સમજતા તે તેમાં એટલો મશગુલ થઈ જાય છે કે તેને
દુઃખ આપનારી વિપરીત અવસ્થા પણ સુખ આપનારી જણાવા
લાગે છે અને તે ખરાબ માર્ગને રોક્યા વિના પ્રતિપળે આગળ
વધે જાય છે તને પોતાનું અપવિત્ર ધ્યેય એટલું પ્રિય લાગે
છે કે જેટલું પ્રિય અશુચિમય ગદી થીજેમાં એક કીડાને લાગ્યા
કરે છે આસન્નિમા કોઈક વખત તેને વિપત્તિઓનો, સામનો
કરવો પડે છે પણ તેને તે થણી પ્રસન્નતાથી સહન કરી
લે છે અને પોતાના દોષોને દેખતો જ નથી એટલા માટે
મહર્ષિઓએ કહ્યું છે કે—“રાગી દોષ ન વશ્યતિ” વસ્તુતઃ
રાગાન્ધ માણસ એટલો અધ હોય છે કે સમય હાર આધળો
તો ઉચિત માર્ગે આવી શકે છે, પણ રાગાન્ધ માણસને તો
કેટલોએ સમજાવ્યા છતાં પોતાના ધ્યેયને ક્યારે પણ છોડતો
નથી કદું છ કે—

गर्दम स्वगति मे अश्वता मी प्राप्त कर लेता कमी ।

यो काक मी तो कोकिला के रूप को बरता कमी ॥

जो बकुल हम समान सुन्दर रूप तन में धारता ।

रागी नहीं सज्जन मनुज के वचन मनमें धारता ॥

ગમય આવવાથી પણ પણ ગતિરૂપ એવા સૌન્દર્યમાં પોતાની
સંસ્કારજન્ય માનસિક પ્રવૃત્તિઓને પરિવર્તનમાં ફેરવી શકે છે,

પરંતુ રાગી માણસોની સામે સૈદ્ધાન્તિક અને સત્ય સહુપદેશોની પ્રવચન વર્ષા કરીએ તો પણ ક્યારેય તે પોતાના અનુચિત ધ્યેયથી નિચલિત ન થતા રાગજન્ય ઉન્માદમા મસ્ત થાય છે અને પોતાના અલ્પજ્ઞ માનવ જીવનનો દુરુપયોગ કરવામા કંઈ પણ કમર રાખતા નથી સજ્જનનું સૌજન્ય અને પડિતોનું પ્રગર પાડિત્ય / પણ એક ઉન્મત્ત પ્રલાપીની માફક રાગાન્ધે આગળ તિરસ્કૃત અને અપમાનિત થઈ જાય છે તથા તેનો પ્રભાવ તે મહોન્મત્ત રાગાન્ધે ઉતર અણુમાત્ર પણ પડેનો નથી એક રાગાન્ધ સુમટની પણ આવી સ્થિતિ થઈ હતી

સુમટની પહેલી પરણેલી સ્ત્રીનું નામ ‘સુરગી’ અને બીજીનું નામ ‘કુરગી’ હતું જાણેમા પોતપોતાના નામ પ્રમાણે કામ અને શુભ હતા તે જાણે સ્ત્રીઓ “યથા નામ તથા ગુણ” આ કહેવતને હજારો વખત સાચી કરવામા પૂરેપૂરી સફળતા પ્રાપ્ત કરતી સુરગી પ્રગતિના પથ ઉપર અગ્રેસર હતી સુગી જેટલી પતિભક્તા, શુશિક્ષિતા, સહાચારિણી અને મધુ-ભાષિણી હતી તેટલી જ કુરગી પરપુરુષમા રત, કુશિક્ષિતા, દુરાચારિણી અને કદુભાષિણી હતી આટલું હોવા છતાં પણ રાગાન્ધ સુમટ સુ ગીથી ઘણો દૂર રહીને કુરગીના પ્રેમમા ઘણો આસક્ત હતો અને તે પોતાના જીવનનું સર્વસ્વ તેને જ માનતો હતો તેની ઉપર એટલો જાણે પ્રેમમગ્ન રહેનો હતો કે-કુરગીની દુર્વિધ્યક સમક્ષ પોપનીતાઓ તેના માટે સ્વર્ગીય આનંદ ઉત્પન્ન કરવાવાગી આમોદપ્રમોદની વસ્તુ જની ગઈ હતી તે પોતાના જીવનનો ઘણો સમય કુરગીના કુટિલ પાશમા વ્યતીત કરતો હતો

સુરગી પોતાના પતિદેવ સુમટની જહુસેવા કરતી, પૂરેપૂરી રીતે આરાતું પરિપાલન કરતી અને હંમેશા પતિદેવના શુભ ચિંતામાં ધ્યાનમગ્ન રહેતી હતી, તો પણ સુમટ પોતાની રાગા

મ્થનાને વચ જાની વચને વચનમા પણ તેનો નિરસ્કાર કરતો અને તેને કુટિલ તેમજ પુષ્ટ સમજી તેનાથી હંમેશાં રહેતો હતો. અહીં કુરંગી બહુ કપટ કરતી આજ્ઞા પરિવરવાતું તો દ્વર રહ્યું બિલકુલ પતિ ઉપર શાસન ચલાવતો સદા તિરસ્કૃત વ્યક્તિની માફક સુભટની દરેક વાતને ગણતી હતી, છતાં આ બધુંય સુભટ મણા પ્રેમથી કરી લેતો અને તેના થયેલ અપમાન તરફ જરા પાત્રગટ કરતો નહીં પરંતુ તેને તો તે એક પ્રેમોપહાર જે તરફ કુરંગી ઇસારો કરતી તે તરફ થોડો લગામ જે જેમ વળી જાય છે, તેમ વળી જતો આ કુટિલા અશ્લુત સ્ત્રીચરિત્રા હતી સ્ત્રીચરિત્રની સામે સારું શૂરવીરો, પડિતો અને ગભીર વ્યક્તિઓ પણ હતા નિર્બળ, અમ્મ અને અધીરા જાની જાણ છે, તો પછી સુભટનું તો શું કહેવું ? કાણક કે તે તેનામા આસક્ત હતો કીક છે કે—

જે શૂરા જે પહિત, ને હોય મહુ મમીર ।

નાહી સવે નચાવિયા, જે હોય લાવન વીર ।

નારીચરિત્રે સસારમા પ્રબળ પડિતોને, શૂર વિચલિત કર્યા નથી, પરંતુ દેવો, ત્યાગીઓ સુધીના ચરિત્ર આગળ પાગલ જેવા ચર્મ ગયા છે એથી જ કહેવું પડ્યું છે કે—“ સ્ત્રિયચરિત્ર પુરુષસ્ય માર્ગ જ્ઞાનાતિ કુત્તો મનુષ્યઃ ? ” એવી અવસ્થામા બિચારો કરી શકે ? એક વખત સુભટ કોઈ કામ માટે બીજા હતો અને તેના ગયાને લગભગ એક અઠવાડિયું થઈ તે અરસામા કુરંગીને પેતાના મિત્રોને આવવા નિવેદન મળ્યો અને તેઓની સાથે

હતી કે સુમટ હમણા આવશે નહીં અને તે કદાચ વચમા
આવી જાય તો થોડા વખત માટે તેને અહીંથી દૂર કરી દેવો
ત માર મન છાકરીઓનો ખેલ છે આ વિચાર કરી કુરગી
આનદથી પોતાના ખરાબ કામોમા વ્યાસ રહેતી હતી અહીં
સુમટ કુરગી વિના પૂરો બેચેન હતો તથા પોતાનું દામ પૂરું
કર્યા વિના એકાએક દેવ જવાનો નિશ્ચય કર્યા અને તે તે જ
દિવસે સંધ્યાટાઈએ પોતાના ઘેર આવ્યો સુરગી પતિદેવને
આવેલા દેખી ઘણી પ્રમદ થઈ અને યથાયોગ્ય સત્કાર માટે
આગળ પડી, પતુ સુમટ કુરગીના ચમનાગાર તરફ ચાલ્યો
ગયો સુરગી બચારી નિરાશાના ઊંડા સાગરમા ડૂબી પોતાના
હતભાગર દિવસ વિચાર કરતી રાખા લાગી

સુમટે જઈ દરવાજો ખખડાવ્યો આ વખતે અદર તે નગર
ના પ્રસિદ્ધ શેઠનો દીકરો કુમતિ અને કુરગી બંને વિલાસમા
ગરકાવ બનેલા, સાગરમા પ્રેમોન્મત્ત થઈ ગોથા લગાવી રહ્યા
હતા સુમટ તો દરવાજો ખખડાવતો જ રહ્યો થોડી વાર ગાઢ
કુરગીએ દરવાજાનો બજાજ સાંભળ્યો અને દિદ્મમાંથી તે દેખવા
લાગી કુમતિ તો ગભરાવા લાગ્યો અને બોલ્યો શુ સુમટ
આવો ગયો છે ? મને ક્યાક સતાડો કુરગીએ મસ્તીમા આવી
જઈ મદહાસ્ય કરી કહ્યું બસ, આટલામા જ ડરી ગયા દેખો હું
હમણા જ મારા નારીચરિત્રના અમોઘ શસ્ત્રથી સુમટનો પરાજય
કરી પાગલ બેવો બનાવું છું તમે અદર ચાલ્યા જાઓ કુમતિ-
ને આવા પ્રકારે ચાન્તવના આખી તોણીએ દરવાજો ખોલ્યો અને
વાગ્ગાણુ ઊડવા લાગી સાત દિવસ થઈ ગયા હવે મોઢું દેખાડો
છો ? મલે હું મરું અથવા છુવું તેની તમારે થોડીક જ જરૂર છે
તમારો પ્રાણપ્રિય સુરગીને ત્યા જાઓ, તે તમારી પ્રતીક્ષા કરતી
હશે ! મારે તો આ સસારમા હવે કોઈનો સહારો નથી હું, પ્રભુ
આધી તો મોત આવી જાય તો મારું ! આટલું કહેતા

ખૂણ મોટા અવાજે તે રૌવા લાગી અને બોલી બત્તોને સુરગી આરતીનો ધાગ બરીને તૈયાર બિલી હશે? સુભટ મનમાં તો વિચારવા લાગ્યો કે કુરગી ઘણી સુશીલા, શુણ્વતી અને પ્રિય બાવિણી છે પણ આ વખતે કંઈક ક્રોધમાં જણાય. તેટલા માટે વધારે ખીજવણી તે મારું નથી કરીને સવારમાં આવી તેને મનાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ તે જ વધુ ઈષ્ટ છે વસ્તુતઃ મનુષ્યો તીવ્ર રાગના કારણે નેત્રાન્ધ અને કાને બંદેરા થઈ જાય. તેને નથી તો બહુ દેખાતું, નથી તો ખૂંટ દેખાતું અને નથી તો ઉચિત અનુચિત શબ્દો સંભળાતા જેવી રીતે ગદકીનો કીટો ગદકીમાં જ મસ્ત રહે છે તેવી જ રીતે વિલાસી-કુટિલ રાગના પાશમાં ફમાઈ રહેવાનું પોતાના જીવનનું ધ્યેય મનને છે તેઓને આ વિચાર નથી કે—

व्यास कजरु औ कामिनी ये हैं करुई बेलि ।

बैरी मारे दाँव दे, ये मारें हँसी खेलि ॥ ૧ ॥

સુભટ કંઈ પણ ન બોલતા પાછે પગે ત્યાથી સુરગીને ત્યાં આદ્યો ગયો. અહિંયા કુરગી પ્રસન્ન ચિત્તવાળી બની પોતાના પ્રિય પાત્ર દુર્ભતિ પાસે ગઈ અને તંને ત્યાંથી રવાના કરી દીધા. પછી પોતે એકલી શયનાગારમાં જઈ સૂઈ ગઈ.

સુભટને પોતાના ઘરમાં આવેલો જોઈને સુરગીએ સારું સ્વાગત કર્યું, હાથપગ ધોઈને પશ્ચાત્ત વિવિધ રીતના પકવાનો અને કેટલીક ન્વતના ચાક બનાવી લોજનનો યાજ્ઞ લઈ ઘણા ગ્રેમપૂર્વક પોતાના પતિદેવની સામે ખીસ્ક્યો અને પોતે પોતા હાજતી, આહર અને વિવેકથી સારી રીતે બિલી રહી લોજન કરાવવા લાગી. સુભટ લોજન કરતા કરતા કહેવા લાગ્યો કે— તમારું બનાવેલ લોજન મને સારું લાગતું નથી, કુરગી બહુ

સુદર અને સ્વાદિષ્ટ લોજન બનાવે છે તેના જેવું લોજન કોઈ પણ સ્ત્રી બનાવી શકતી નથી તેટલા માટે તમે તેને ત્યાં જઈને કંઈક લઈ આવો તો હું લોજન કરી શકીશ, નહિતો મારે ભૂખ્યું રહેવું પડશે પતિભક્તા સુરગી કુરગીને ત્યાં ગઈ અને ઠંડેવા લાગી કે-એન ! સ્વામીને મારું બનાવેલ લોજન ગમતું નથી, એટલા માટે તમારું બનાવેલ કંઈ પણ ખાવાનું તૈયાર હોય તો આપો, જેથી સ્વામીનાથ સંતોષપૂર્વક લોજન કરી શકે કુરગીએ ક્રોધમા ને ક્રોધમા પામે જાણેલા વાહરડાનું તાણું છાણું લઈ, તેમા મસાલો મેળવી વધારીને એક ખ્યાલામા લરીને સુરગીને આપ્યું સુરગી આ બધું દેખીને સ્તબ્ધ થઈ ગઈ, અને બોલી કે-આ તમે શું કયું ? આથી શું સ્વામીને સંતોષ થશે ? અને શું આ છાણું શાક તેમને ખાવા યોગ્ય છે ? કુરગી ક્રોધ કરીને બોલી કે-તને શું ખગર કે શાક કેવી રીતે બને ? હું તો હંમેશા પતિને આવી રીતે શાક બનાવીને ખવરાવું છું અને તે ઘણા પ્રેમથી ખાય છે હવે અહીંથી ચાલી જા તારી ચતુરાઈ બતાવ નહીં

સુરગી શાક લઈને પતિદેવની પાસે આવી અને બોલી કે-નાથ ! કુરગીએ તો એવી ચીજ બનાવીને આપી છે કે જેને આપ તો શું, પણ ખાઈ શકે નહીં તેથીએ વાહરડાનું છાણું વધારીને આપ્યું છે, તેથી મારી ઇચ્છા નથી કે આપ તેનું અપમાત્ર પણ બક્ષણ કરો સુભટે સુરગીના હાથમાથી ખ્યાલો લઈ લીધો અને તે શાક ખાવા લાગ્યો સુરગીએ પ્રાર્થના કરી કે-આ છાણું શાક છે મનુષ્યને ખાવા લાયક નથી બીજું શાક હમણા જ બનાવી આપું છું માટે આને આપ ખાઓ નહીં સુભટે આ વાત સાંભળી બળડવા લાગ્યો કે-કુરગી મને દુદયથી અધિક આહો છે જોયું, શાક આનું નામ છે ! આવું સ્વાદિષ્ટ અને મારું શાક કુરગી વિના બીજું કંઈ સ્ત્રી બનાવી શકે છે ?

સારાશ એ છે કે-આવા વિવેક વગરના, બુદ્ધિહીન અને સ્તીરત પુત્રપને ગમે તેટલા સમજાવવામાં આવે તો પણ તે પોતાના ધ્યેયના છોડતા નથી અતઃ આવી પ્રકારના રાગાન્ધ મનુષ્યોને ઉપદેશ આપો તો પણ તે પોતાના મર્દન, અનુરકત અને બહુ પિત હૃદયના ધ્યેયને કદી પણ છોડતા નથી, માટે આવા લોકોને ઉપદેશ આપવો તે લેસની સામે મધુર આલાપ કરવા જેવું છે આ લોકો અપદોશક અને સૈદ્ધાંતિક વચનોના આધાર પર વસ્તુસ્થિતિની સત્યતા સુધી પહોંચી શકતા નથી એ તો ફક્ત 'લકીરના ફીર' બનીને અવગુણથી પોતાના ધૃષ્ટિ અને કલ્પિત સ પ્રદાયને મજબૂત અને વ્યવસ્થિત બનાવવા થાકે છે આવા લોકોને ઉપદેશ આપવો ક્યારે પણ સાર્થક થતો નથી એ તો પોતાની બુદ્ધિને તજ તરફ લઈ જાય છે કે જેનાથી તમને દુરાચલ સફળ થાય છે ત સ પ્રદાયોના મદમાં ઉન્મત્ત બની આગમોની યુક્તિપ્રકૃતિઓને ઠોકરે મારી જિનેશ્વરોના મુખકમળમાથી નીકળેલ વચનોનો પણ મરકરી કરતા શરમાતા નથી ઉઠાહરણ રૂપે-હુમ્પકપથી, બીખમપથી, દેવોપાસક આદિ અધમ પથી મૂર્તિપૂજા, દયાદાન અને આત્મ સ્વાતંત્ર્ય, વગેરે શાસ્ત્રીય વિષયોનો નાશ કરવાની અધમતા દેખાડવામાં જરા પણ શરમાતા નથી, જ્યારે મૂર્તિપૂજા, દયા, દાન આ ધર્મના ખાસ અંગ છે અને તનો મારફત મુક્તિથી પોતાના દ્રવ્યનો અને પોતાના માનવજીવનનો સદુપયોગ કરી શકે છે, તો આવી અવસ્થામાં તનો જાહોકાર કવો એ સાપ્રદાયિક મોહ અને ઉન્મૃત્તતા નથી તો બીજું શું છે? મનુષ્ય માત્રને પોતાના પગના જળવડે લીધું રહેલું જોઈએ સ્વાવલંબી યયા વિના ઉત્પતિ થઈ શકતી જ નથી અને આત્મકલ્યાણ પણ મઈ શકે નહિ જાણ્યોની મદદથી ચાલીને કાર્ય સફળતાની આશા રાખવી તે કાયરતા છે તે આખર હતાશ થાય છે આ સિદ્ધાન્તને

ઠોકરે મારી દેવોપાસક પથ ગુલામીની સીડી ઉપર ચડાવીને આત્મસ્વાતઞ્ચનો નાશ કરે છે આમ ગુલામીના પિજરામાં પેમેલા દુષ્ટિરાગી લોકો ઉપદેશ આપવા લાયક નથી આવી રીતે કામ-ક્રોધાદિજન્ય દુર્વિષયાનુરાગી અને અધમ પથના અનુરાગીઓને ઉપદેશ આપવો તે ઉપર ભૂમિમાં ખીજ વાવ વાની સમાન નિર્થક છે

૨ દ્વિષ-દુષ્ટિરિણામી પુરુષ,-જેના હૃદયમાં પોતાના શત્રુ અને અપરાધીના પ્રત્યે દુષ્ટિરિણામ પેદા થાય છે, અને જે જીવન પર્યંત પોતાના હૃદયમાં બદલો લેવાની બાવના સેવી રહ્યા છે ક્ષમા યાચનાથી પણ પોતાની દુષ્ટતાને છોડતા નથી તેવાઓને ઉપદેશ આપવો નકામો છે તેઓનું હૃદય અત્યંત કુટિલ અને મલિન હોય છે, જેથી ક્ષણદાયી શિક્ષા અને મહુપદેશ તેને કામ આવતા નથી પ્રત્યુત શિક્ષા અને શિક્ષક, તથા ઉપદેશ અને ઉપદેશક બન્નેને વિડબનાનો બાર વહન કરવો પડે છે સૈદ્ધાન્તિક વચનોના આધાર પર અનિકોધી, અતિમાની, અતિકપટી અને અતિલોભી આ ચારે દુષ્ટિરિણામી કહેવાય છે આ લોકો પોતાના સ્વાર્થને સિદ્ધ કરવા ઉચિત હોય અથવા અનુચિત હોય, પણ તે પોતાના અપવિત્ર અને ખરાબ ધ્યેયને સફળ કરવા માટે અકૃત્ય અને અવિહિત દુષ્કર્મ કરવામાં જરાપણ વિલંબ કરતા નથી કહ્યું પણ છે કે—

હઠીમાર ફઢિયો ચિલાહ, જગનુ મૂઢુ વંછે ચાહ ।

પૈઘ મસાળી ઘદીગાન, એ સાતેનુ મેલો ધ્યાન ॥ ૧ ॥

ગુણ કેહે ગુણ નરિ કરે, કૃતમ્મ તેદનો નામ ।

જે નર હોય ગુણમચ્છરી, તે ન લહે શુભ ઠામ ॥ ૨ ॥

હડીમાર-ચોર, જુગારી યા ચિકારી, બિલાડ, ચુગલીખોર, વૈધ, મસાણીઓ-કાઠિય યા પિથાચિન, બદીવાન-ભાટ યા ચારણ, એ સાતેતુ ધ્યાન હ મેશા ખરાણ હોય છે અને તે દુનિયાનું સારુ ધમ્મતા નથી શુણુ ઉપર અવશુણુ કરવાવાળો કૃતઘ્ની, તથા શુણિયલને કેળી મનમા જાળવાવાળો શુણુમત્સરી-આ બન્નેને ક્યારે પણ સારુ સ્થાન મળતુ નથી, કારણ કે તે દુષ્પરિણામી હોય છે અને જીભને ત્રુકયાનમા ઉતારતા વાર લગાડતા નથી.

સરવન નામના ગામમા દયાશ કર નામનો એક ખેડૂત પ્લાસણ રહેલો હતો તેનું નામ તો દયાશ કર હતું પરંતુ સ્વભાવ અત્યંત ક્રોધી, અને પોતાના દુરમનનો જૂરી રીતે બહોલો લેવા વાળો હતો. પોતાના અપરાધીનો પ્રાણ લેતા પણ તે કંઈ વિચાર કરતો નહોતો એક દિવસ તે પોતાના ખેતરમા હળ ચલાવી રહ્યો હતો ચાલતા ચાલતા વિશ્રામ ન મળવાથી જાળદો યાદી ગયા અને તે પોતાના પગ આગળ વધારવામા લાચાર બની ગયા પહેલા તો દયાશ કરે સુદ્ધિપ્રહાર કર્યો જેની અસર જાળદો ઉપર કરી પણ થઈ નહિ હવે તો દયાશ કરના ક્રોધનો પારો ૧૪૭ કીધો મુખી ચઢી ગયો. બલા ! હવે કિંત અહિંતને તે ચા માટે વિચારે તેણે તો હાથમા લાઠી લઈ અને જાળદોની ખીંઠ ઉપર એવી મારી કે તેમનું પ્રાણપંખેર તત્કાળ બિડી ગયું સાહસનું કાર્ય કર્યા પછી જ્યારે તે ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રી તથા જાળદોએ આવા અનુચિત કાર્ય માટે વિરોધ કરતા કંઈક દહ્યું કે તેઓ બન્નેને પણ તેણે લાઠીથી એવી રીતે માર્યા કે બન્ને નિરપરાધ જાળદોની શાંતિ પૂછવા માટે તેમની પાછળ જ પહોચી ગયા જ્યારે ગામના માણસોને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેને જૂજ, ધિક્કાર્યો અને હત્યારો બાણી પોતાની નાનમાથી બહાર કાઢી મૂક્યો.

દયાશ કર આખર તો પ્રાણજ્ઞ હોતો વિચાર્યું કે મારા કરેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામા આવે તો સારું આવે વિચાર કરી પોતાની નાતના મોટા વિદ્વાનો પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે-ગૌ, સ્ત્રી અને બાળહત્યા મારા હાથથી થઇ છે, તો તેની શુદ્ધિ માટે જે પ્રાયશ્ચિત્ત હોય તે મને આપો હું તેનું યથા વિધિ પરિપાલન કરવા તૈયાર છું વિદ્વાનોએ કહ્યું કીક છે તમેને આ ધૃષ્ટિત પાપનો દડ આપવામા આવશે, પણ હવે તો તમારા હૃદયમા એઓના પ્રત્યે કઇ રોષ અને ખગળ ભાવ નથીને ? પ્રાણજ્ઞ બોલ્યો કે-હમણા પણ તે મારા દેખવામા આવે તો તેમના દુકડે દુકડા કર્યા વિના રહી શકું નહિ આટલું કહેતા તો તે શુભમામા લાલ પીજો થઇ ગયો અને તેની આખોમાથી બાજુ લોહી વહેતું હોય એવો દેખાવા લાગ્યો વિદ્વાનોએ વિચાર્યું કે-આ દુષ્ટના હૃદયમા હત્યા કરવા ઉપરાંત હજી પણ પ્રતિકારની દુર્ભાવના છે માટે આ પ્રાયશ્ચિત્તને લાયક નથી આવી રીતે પરસ્પર વિચાર નક્કી કરીને વિદ્વાનોએ તેને કહી દીધું કે-જા, તારી શુદ્ધિ કોઇ પણ રીતે થઇ શકશે નહિ ।

આવા દુષ્ટ પરિણામવાળાઓને ઉપદેશ આપવામા કઇ પણ લાભ થતો નથી બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીને બહુ જ ઉપદેશ આપવા છતાં તે સમજ્યો નહીં ઉદાત્તી નૃપને મારવાવાળા વિનયરત્ન સાધુએ ખાર વરસ સુધી સાધુત્વ ધારણ કર્યું પણ તેના ઉપર તેનો કઇ અમર થઇ નહિ એટલા માટે આવા લોકોને શિક્ષા આપવી અને તેનો સોગત કરવી કોઇ પણ રીતે અશક્યકારક નથી કહ્યું છે કે—

કુશુદ્ધિ કહવો લીંબડો, મલિયો ઓંચા સાથ ।

અમ્બ ઘરે રમ લીંબનો, કોઈ ન જાણે હાથ ॥ ૧ ॥

કડવા લીંબડાનું ઝાડ ઘણું મધુર આખાની સાથે લાગી

ત્યારે તે તેને પોતાના કડવા પાનથી દૂષિત કર્યા વિના રહેતો નથી અને તે ખાવાને લાયક પણ રહેતો નથી, એવી રીતે કુબુદ્ધિ માણસ જ્યારે આરા માણસોની સાથે ભગી જાય છે ત્યારે તેઓને પણ કલકિત કર્યા વિના રહી શકતો નથી

આજે ધર્મના નામ પર થઈ રહેલી દાગીબ્રદા, પશુહત્યા, પુરોહિત પડ્યાઓની પોપલોલા, રામલોલા, તીર્થોભા, મદિરોભા અને ધર્મસ્થાનોભા થવાવાળા વ્યભિચાર, બાળહત્યા અને ધર્મના નામથી છેતરીને લોગા કરેલ પૈસાનો દુરુપયોગ વગેરે કાર્યો પણ દુષ્ટતાના પરિણામરૂપ છે જે સામાજિક ક્ષેત્રને ઉભજડ બનાવી તેની રહીસહી સંસ્કૃતિ અને આદર્શતા ઉપર કલક થકાવવાવાળા છે આવા દુષ્ટત્યો કરવાવાળા અધમ વ્યક્તિઓની સગત કરવી અથવા તેને ઉપદેશ આપવો તે પોતાના પવિત્ર જીવન ઉપર પણ કાળો ડાઘ લગાડવા સમાન ■

૩ ભરપત્ર જઙ્ગપુદ્ગલ—જે લૌકિક અથવા પારલૌકિક કાર્યોમાં પોતાની બુદ્ધિશક્તિનો અણુમાત્ર પણ વ્યય ન કરતા બીજાની મારફત હીધેલી શિક્ષા અને સૈદ્ધાંતિક સૂક્તિ-વચનને અસંખ્ય વાર સમજાવે તો પણ ન સમજે, જે શિક્ષા અને સૂક્તિ-વચનોના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું સમનન અથવા અવગોચ કરવામાં પૂરેપૂરો અમમર્થ હોય, અને જે પોતાના હિતાહિતને ન સમજતા પ્રત્યેક કાર્યમાં જડતાનું પ્રદર્શન કરે, એવા પુરુષો પણ ઉપદેશને લાયક નથી તેને ગમે તેટલો ઉપદેશ આપવામાં આવે પરંતુ તેની પ્રસ્તરવત્ જડતા ઉપર કોઈ પણ જાતનો પ્રભાવ ન પડતા બિલકુલ શાન્ત અને સુરુચિપૂર્ણ વાતાવરણમાં તે અશાંતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળો થાય છે આવા પુરુષ ઉપદેશક અને શિક્ષકની હિતેષિતા ઉપર જરા પણ ધ્યાન નહીં આપતા તેની આગળ પ્રદર્શિત કરેલ અમૃતમય સ્વરસ અને મધુર વચનોને

વિષમય, નિરસ અને અત્યંત કટુ માનીને ક્રોધાદિથી પ્રજાજન્ય લિત થઈ દુર્વાસાનો અવતાર બની જાય છે, જેથી આવેશમાં આવી જઈ પોતાના હિતાહિતનો તેમજ બીજાઓના હિતાહિત મળે છે. કઈ પણ ધ્યાન ન આવતા પોતે પોતાના જ ઉપર કુહાડીનો ઘા કરી બેસે છે. કહ્યું પણ છે કે—

उपदेशो हि मूर्खाणाम्, प्रकोपाय न शान्तये ।

पयःपानं भुजंगानां, केवल विषगर्धनम् ॥ ૧ ॥

મૂર્ખાઓને ઉપદેશ આપવો તે તેની શાન્તિની અપેક્ષાએ ઊલટું ક્રોધનું કારણ બની જાય છે જેવી રીતે સાપને દૂધ પીવરાવવાથી ફક્ત તેના ઝેરમાં જ વધારો કરે છે પણ દૂધ અમૃતનો સ આર કરતું નથી તેવી જ રીતે મૂર્ખાઓના જડાત્મા પર વિદ્વાનોના ઉપદેશનો પ્રભાવ કાર્યકારી થઈ શકતો નથી, ઊલટો ઉદ્રેગનું કારણ બને છે.

ઉપદેશ આપવા યોગ્ય તો તે જ થઈ શકે છે કે જે શિક્ષા અને ઓપદેશિક વચનો પર પ્રેમ રાખે છે અને શિક્ષક તથા ઉપદેશક ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે એક અશિક્ષિત, નિર્બુદ્ધિ, મહા જડને ઉપદેશ આપવો તે પોતાની સંસ્કૃતિ, સભ્યતા આદિ આદર્શ ગુણોનો સર્વનાશ કરવા જેવું છે જડમતિ અને પશુઓમાં કાઈ વિશેષ અતર નથી તેઓ શીંગ, પૂછડાવાળા પશુ હોય છે' જ્યારે આ શીંગ પૂછ વિનાના પશુ છે, કારણ કે જડતા જ પશુતાનું ચિહ્ન છે આથી જ તેનામાં સ્વભાવતઃ પશુતાનો પ્રવેશ થઈ જાય છે જેથી તેની બુદ્ધિનો સર્વનાશ થઈ આશ્રમ તેનું જીવન બેકાર થઈ જાય છે.

પ્રાચીન સમયમાં શેઠ ધનીરામ મોટા પૈસાદાર, સ્વમાની અને વૈભવશાળી વ્યક્તિ હતા એ કાશી નગરીના નિવાસી હતા.

એમની પાસે જટલી અતુલ, સમૃદ્ધિ હતી તેટલી બુદ્ધિ પણ હતી પોતાના બુદ્ધિબળથી એમણે પોતાના વ્યાપારને ઉન્નતિ શીલ બનાવી અપરિમિત દ્રવ્ય એકત્રિત કર્યું હતું આટલું બધું હોવા છતાં પણ દુ ખની વાત એ હતી કે એમને એક જ પુત્ર હતા અને તે પણ જડમતિ પ્રારબ્ધિક સરકારે, મનુસાર શેઠ ધનીરામજીએ પોતાના આ પુત્રનું નામ “લોળો” રાખ્યું હતું કેટલાક સમય પછી શેઠ ધનીરામની અવસ્થામાં મેરિવર્તન થયું અને તે ઘડપણમાં રોગિષ્ઠ બની શય્યામાં પડ્યા બિચારો લોળો જો કે મોટો થઈ ગયો હતો વળી તેને આ વખતે એક છોકરો પણ હતો, છતાં પોતાની કુઠિત-મતિના કારણે લોળો તફન લોળો જ રહ્યો શેઠ ધનીરામ હવે તો અધિક રોગી બની ગયા હતા તેઓએ વિચાર્યું—ખબર નથી કે કયા સમયે મારી આખો બધ થઈ જશે, માટે તં પહેલાં કેટલીક વાતો લોળાને બતાવી દેવી જોઈએ લોળો પાસે બેઠો બેઠો પોતાના નવા જન્મેલા બાળક સાથે પોતાના લોળા મનને ખુશ કરી રહ્યો હતો એટલા માં શેઠે કહ્યું “લોળા! જો હવે હું ઘણો દુખોલ થઈ ગયો છું હવે મારા જીવનનો વિશેષ ભરોસો નથી માટે, ધર તથા દુકાનો આદિ સૌ કામ સારી રીતે તપાસતા રહેવું અત્યાર સુધી તો દરેક કાર્ય મેં સલામત્યુ હતું અને ઘરને પ્રતિષ્ઠિત બનાવ્યું પરંતુ હવે આની પ્રતિષ્ઠા રાખવી તારે હાથ છે ખરાબ કામોમાં આખી સપત્તિને ઉડાવી દઈ ઘરનું નામ જ ભૂમી નાખવા જેવું કોઈવાર ન કરતો દરેકથી સારો વ્યવહાર રાખજે, મ પત્તિને વધારવાનો પ્રયત્ન કરજે અને પ્રત્યેક કામ વલ્લિક બુદ્ધિથી કરજે તે ઉપરાંત વધારાની બીજી સાત વાતો તને બતાવું છું મારા મરી ગયા પછી તે વાતોને કદી પણ ભૂલવી નહીં પણ કાર્યમાં ઉતારજે તે વાતો નીચે સુઝબ છે

(૧) મકાનની ચારે બાજુ હાથીના દાંતોની વાડ બનાવજે

(૨) ઉધારે આપીને ઉધરાણી કરવા ને જાણે, (૩) સીને બાધીને મારજે (૪) હ મેશા મિઠાઈ ખાઈને ખૂણ સૂઈ જાણે (૫) ગામોગામ ઘર કરજે (૬) હુ ખી અવસ્થામાં ગંગાતટને જોઈજે (૭) અને આ મો વાતોમાં સમજણ ન પડે તો પાટલીપુત્ર નગરમાં મારા મિત્ર સોમદત્તની પાસે જઈ પૂછી લેજે ”

એ સાતે વાતો લોજાએ પોતાના હૃદય-પટ પર અકિત કરી પિતાના દેહાવસાન પછી લોજાએ પિતાના કથન અનુસાર અસખ્ય દ્રવ્યનો અપવ્યય કરીને પિતાની દરેક આજ્ઞાઓનું પરિપાલન કર્યું કેણું જાણે કયા કયાથી સેકડો રૂપીઆ ખર્ચી હાથીના ઢાલ મગાવીને મકાનની આરે તરફ વાડ કરાવી નગરના બધા લોકો તે જોઈને કહેવા લાગ્યા કે-અરે મૂર્ખા ! આ તું શું કરી રહ્યો છે ? જો તારે ધન ખર્ચવું જ છે તો ગરીબોને આપ જેથી કંઈક પુણ્ય થશે લોજો જિજ્ઞાસે જોઈયો ” તમે શું સમજો ? હું પિતાજીની આજ્ઞા પ્રમાણે આવું છું પિતાની આજ્ઞાથી શમચ દ્રવ્ય બાર વર્ષ વનમાં રહ્યા હતા તો શું આટલું પણ હું ન કરી શકું ? હજી તો શું થયું ? આ તો એક આજ્ઞા પૂરી થઈ હજી બીજી છ આજ્ઞાઓ મારે પાલન કરવાની છે જાણો, જેને જોઈએ તે ઉધાર રૂપીઆ મારે ત્યાંથી લઈ જાણે હું કોઈને ત્યાં ઉધરાણી કરવા નહિ આવું તમારે ધ્યાન પડે ત્યારે આપજો આ સામળીને લોકો તો દીંગ થઈ ગયા કે આ મામલો છે શું ? લોજાએ બીજે દિવસે ખૂણ રૂપીઆ અને ઘરેણા ઉધારે ધીર્યા અને તે આપતી વખતે કહી દીધું કે-“હું ઉધરાણી કરવા આવીશ નહિ જેટલા જોઈએ તેટલા લઈ જાણો.” આ બધું જોઈ સ્ત્રીએ લોજાને-કપડો આપ્યો એટલે તરત જ જડમતિ લોજાએ પિતાની ત્રીજી આજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે સીને બાધીને ખૂણ મારી જેથી તે મૃતપ્રાય બની ગઈ અને પોતાને પિયર ચાલી ગઈ ત્યારપછી હ મેશા લોજો ખૂણ મિઠાઈ

સૂઝ જતો વળી તેણે ગામોગામ ઘર પણ નવા જનાંવ્યા. આમ લોળો થોડા જ સમયમાં દરિદ્રી જની ગયો આખું ઘર ઉજાડ થઈ ગયું સ્ત્રી પણ પિયર ચાલી ગઈ અને ગામના સગા સબંધી આદિ સૌ તેના દુઃખન જની ગયા હવે લોળો શું કરવું ? તેના વિચારમાં વિમૂઢ જેવો જનીને અત્યંત દુઃખી થઈ ગયો.

લોળો હવે પિતાની સાતમી આજ્ઞાના પરિપાલન અર્થે પોતાના પિતાના મિત્ર સોમદત્તને મળવા પાટલીપુત્ર નગરે પહોંચ્યો અને સોમદત્તની આગળ પોતાની સર્વ હકીકત કહી પિતાની આપેલી આજ્ઞાઓનું પાલન કરના પોતાની ધયેલ હાલતનું વર્ણન કર્યું છેવટે કહ્યું કે—“ હવે હું ધણે દુઃખી થયો છું, તો એવો કોઈ ઉપાય બતાવો કે જેથી મારા આત્માને શાંતિ મળે ” આ સર્વ વાતો સાંભળીને સોમદત્ત તો અવાધ જની ગયો અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—આ જડમતિએ આખા ઘરનું સત્યાનાથ વાળ્યું હવે શું થઈ શકે ? આખરે સોમદત્તે કહ્યું “ લોળા ! તું ધણે મૂર્ખ છે પિતાની આપેલી સાતે આજ્ઞાઓનું ખરૂં રહસ્ય તું સમજી શક્યો નથી તું જો પહેલેથી જ અહીં આવ્યો હોત તો આટલી આપત્તિમાં તારે પડવાનું ન થાત સાબળ, તે શિક્ષાઓના સાથે લોક હું તને બતાવું છું

૧ હાથીના ફાંતોની વાડ જનાવળે એટલે પ્રત્યેક વ્યક્તિની સાથે મધુરતા અને સ્વચ્છ હૃદયવાળો જનીને સારો વ્યવહાર રાખજો સસારમાં જે પ્રકારે વાડવડે મકાનની સુરક્ષા થયા કરે છે તેવી જ રીતે સર્વને પ્રિય લાગે એવા વચનોથી અને સદ્વ્યવહારથી વિપત્તિમાં પણ અન્ય લોકો સહાયક જની શકે છે મધુર સાંધણીએ રામજાણી જેવું અમોઘ અને સફળતા અપાવનાર સુરમ્ય અસ્ત્ર છે તેમજ મનમોહક આકર્ષક મત્રરૂપ છ આના પ્રભાવે કરીને દુઃખન પણ મિત્ર જની બાંધ છે આના જેવો બીજો

કોઈ વરીકરણ મત્ર નથી સૈદ્ધાન્તિક શુક્તિયુક્ત કથન પણ કહે છે કે-સન્માન, સહૃદયતા અને મધુર ભાષણ આ શુભો મનુષ્યને શાસક અને નેતા બનાવી શકે છે 'ગદ્યાનુ ભૂકપુ અને ઉટનુ આરકપુ' કોઈને સાફ લાગતું નથી પણ મેના-પોપટના કંઠને સુમધુર કલરવ સર્વ કોઈને સુરચિપૂર્ણ અને આનંદદાયક જણાય છે એકનું બોલવું એવું થાય છે કે જેથી લાખો માણસો આગમી સળગી ઊઠે છે જ્યારે એકનું બોલવું એવું પણ હોય છે કે જેતાથી લાખો મનુષ્યોનો આત્મા શાંત મેળવી શકે છે આથી પ્રત્યેક શબ્દ પૂર્ણ જોઈ-વિચારીને બોલવા જોઈએ કહ્યું પણ છે કે—

સવદ સમારે બોલિયે, સવદ કે હાથ ન પાંવ ।

एक सवद ओखद करे, एक सवद करे धाव ॥ ૧ ॥

શબ્દો સ ભાળી સ ભાળીને બોલવા જોઈએ હાથના પાંજની પાઘ આંગળીઓ સરખી નથી હોતી તેમ શબ્દો પણ સરખા નથી એક શબ્દ ક્વાનું કામ કરે છે જ્યારે એક શબ્દ ઉલટો દા કરનાર થાય છે

વચન જ મનુષ્યોમા શુભ અને અવશુભનું ઉત્પાદન કરનાર છે તેમજ સફળતિ-ફર્ગતિ, શુભ-અશુભ વિગેરે કાર્ય વચનથી જ સિદ્ધ થાય છે જો મધુર સન્માનસૂચક અને સહૃદયતાપ્રદર્શક વચન કોઈની સામે બોલાશે, તો તે વક્તાના આદર્શ શુભોનો પરિચય લોકોને મળશે જ્યારે કટુ, ત્યાજ્ય અપમાનસૂચક અને અનુચિત વચનો બોલાશે ત્યારે વક્તાના અધમ અવશુભોનો પરિચય જનતાને મળશે કહ્યું છે કે—

जीमि जोग अरु मोग, जीमि बहु रोग बढ़ावे ।

जीमि करे उद्योग, जीमि ले कैद करावे ॥

જીમિ સ્વર્ગ લે જાય, જીમિ સવ નરક દિશાવે ।

જીમિ મિલાવે પ્રેમ, જીમિ સવ દેહ ધરાવે ॥

નિજ જીમિ ઓઠ એકત્ર કરિ, વાંટ સહારે તોલિયે ।

વૈતાલ કહ વિક્રમ સુનો, જીમિ સમારે ચોલિયે ॥ ૧ ॥

જીમિવડે વૈરાગી અને મોટા લોગવિલાસ લોગવનાર બને છે જીમિના સ્વાદે અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે જીમિથી જ ઉદ્યોગો થાય છે અને જીમિ કંઠમાં પશુ નાખી શકે છે જીમિ સ્વર્ગમાં પશુ મોકલે છે અને નરક પશુ બનાવી શકે છે જીમિ પ્રેમ મેળવી આપે છે જીમિ બધા દેહધારીઓને હોય છે જેમ કાટલાની મદદથી તોળાય છે તેમ પોતાના જ હોઠ એકત્ર કરી જીમિવડે સંભાળપૂર્વક જોલવુ જોઈએ, જેમ વૈતાલ વિક્રમ રાજાને કહે છે

બીજાઓના દોષ પ્રગટ કરવા, બીજાઓ ઉપર અવિશ્વાસ રાખવો, તેની ધૂણા કરવી, તેઓનો ઉપહાસ કરવો તેમજ બીજાઓ સામે કઠોર બાધા જોલવી—આ સર્વ વાતો શત્રુતા ઉત્પન્ન કરનારી છે આથી જો લોકપ્રિય બનવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રતિપક્ષે મધુર વચન જોલવતા રીજો, જેથી સર્વમાં વલ્લભ થઈ શકાય કહ્યું ॥ કે—

મધુર વચન મહિમા વધી, હોતી હૈ ચિહ્ન ઓર ।

વશીકરણ હક મન યહ, તજિયે વચન કઠોર ॥ ૧ ॥

મીઠા વચન જોલવાનો મોટો મહિમા છે તે વડે તો કંઈ ઓર મન આવે છે કડવા વચન ન જોલવા, જો સૌને વશ કરવાનો એક મત્ર છે

૨ ॥ ઉધાર હઈને ઉવરાણી કરવા ન જવું ॥ એટલે કે દોહા

કે જમણી કિમતના ઘરેણા ઘરેણે (અડાણા) રાખી રૂપીઆ ધીરવા જોઈએ, જેથી પછી ઉઘરાણી કરવાની જરૂરિયાત ન રહે અને ટટોક્ષિસાદ પણ ન હોય ઘરેણા મૂકનાર વ્યક્તિ જ પોતાની મેળે આવીને પોતાનો માલ છોડાવી જશે

૩ “ સ્ત્રીને જાધીને મારવી ” આનો આશય એ છે કે- સ્ત્રીને સતતિના જ ધનમા જકડી દેવી, જેથી તે પોતાનું ઘર છોડી બીજે ધ્યાય જઈ ન શકે ઘણી સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિ એવી હોય છે કે ઘરના ભોજનાદિ કાર્યથી નિવૃત્ત થાય કે તગ્ત જ ઘરની જહાર નીકળી જાય છે અને આમતંત્ર આટાકેશ મારે છે વ્યર્થ ગપાટામા અને હાસ્યકેલિમા પોતાનો વળત પૂરો કરે છે આવો સ્વભાવ સ્ત્રીઓને માટે ખૂબ હાનિકારક છે આથી ગૃહસ્થના ઘરની વ્યવસ્થા જગડી જાય છે ગૃહસ્થ ધર્મ બ્રહ્મ જાની જાય છે પોતાના પતિવ્રત ધર્મનું તેવી સ્ત્રીઓ પરિપાલન કરી શકતી નથી અને બીજાઓના ઘરોમા રખડવી ફરે છે સ્ત્રીઓને વગર કારણે એક ડગલું પણ ઘર જહાર મૂકવું અને રખડતા ફરવું તે મહાન અનુચિત અને કલકિત કરનાર છે

મર્યાદાશીલ સ્ત્રીઓને મારવી તે તો મનુષ્યની પોતા ડી મહા મૂર્ખતા અને નિર્વિવેકતાનો પરિચય આપનાર છે પ્રત્યેક કાર્યમા અને પ્રત્યેક વ્યવહારમા સ્ત્રીઓને અપનાવવી એમા જ ઘરની શોભા છે વિના કારણે સ્ત્રીઓને સતાવવી, તેઓની સાથે માર પીટ જેવો અમાનુષી વ્યવહાર કરવો તે તો પોતાના ઘરને રમશાનવત્ જનાવવા જેવું છે કહ્યું છે કે—

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते, रमन्ते तत्र देवताः ।

यत्र तास्तु न पूज्यन्ते, सर्वम्विवाङ्फलाः क्रियाः ॥ ૧ ॥

જે ઘરમા સ્ત્રીઓનું સન્માન થાય છે ત્યાં દેવોનો વાસ થાય

જ્યારે જે ઘરમા સ્ત્રીઓનો અનાદર થાય છે તેના બધા કાર્યો નિષ્ફળ અને અપૂર્ણ રહે ॥

આથી સ્ત્રીઓને મર્યાદા પ્રમાણે ગૃહવ્યવહારના પાશમા રાખી તેઓનું યથાવિધિ સન્માન કરવું જોઈએ સ્ત્રીજાતિ મમળને તેમનો તિરસ્કાર કરવો તે યોગ્ય નથી

૪ “ મિષ્ટાન્ન ખાઈને સૂઈ જવું ” આનો અર્થ એ પ્રમાણે થાય છે કે માનમર્યાદા અને મનવાર (જમવાની ખેત્ર) ની સાથે જ્યાં જેવું જોજન મળે, તે મિષ્ટાન્નની માફક ગણવું તેને સરસ અને સ્વાદિષ્ટ માનીને ખાઈ લેવું જોઈએ જ્યાં અપમાન અને મનવાર રહિત જોજન મળે તે બંને પકવાન કે સુસ્વાદુ હોય છતાં પણ સારું નથી જેથી જ જ્યાં યોગ્ય આદર થાય ત્યાંના નિરસ તેમજ શુષ્ક જોજનને પણ મિષ્ટાન્ન સમજી ખાઈ લેવું અને સુખપૂર્વક સૂઈ જવું જોઈએ એક કવિએ લખ્યું પણ છે કે-

આવ નહીં આદર નહીં, નહિં નૈનોમૈં નેહ ।

વહાં કલહ ના જાઈય, કલન વરસે મેહ ॥ ૧ ॥

જ્યાં આપકાર કે સન્માન નથી, તેમજ જેમની આખોમા પ્રેમ નથી ત્યાં બંને સોનાનો વરસાદ પડે તો હોય તો પણ કોઈ દિવસ ન જવું જોઈએ

૫ “ ગામોગામ ઘર બનાવવા ” એટલે પ્રત્યેક ગામમા પોતાના સારા વ્યવહારથી મિત્ર બનાવી લેવા જોઈએ જેથી સમય આવે ત્યાં જઈએ તો બની શકે તો આશ્રય અને ખાવાપીવા સબ ધની કોઈ જાતની તકલીફ આપણે ઉઠાવવી ન પડે જે ગામમા પોતાનો કોઈ મિત્ર યા પરિચિત વ્યક્તિ ન હોય, તે ગામમા આપણને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડશે અને છતાં આપણા મનને ગમતી વ્યવસ્થા તો થઈ જ નહિ

થકે એટલા માટે પ્રત્યેક ગામમાં મિત્ર બનાવી લેવા જોઈએ, જેથી કોઈ પણ જાતની તકલીફ ન પડે

૬ “ હું ખી અવસ્થામાં ગંગાતટને જોઉં ” એનું તાત્પર્ય એ છે કે ગંગા નામની ગાયની ગૌચાળાના કિનારે ધન દોરેલું છે, તો કોઈક સમયે આપત્તિનો સામનો કરવો પડે અને ધનની આવશ્યકતા જણાય તો ત્યાંથી જોઈને જરૂર મુજબ ધન કાઢી લેવું

આટલું સમજાવ્યા પછી સોમદત્ત જોવાને કહેવા લાગ્યો કે—તું બુદ્ધિહીન, અત્યંત જડ અને નિર્વિવેકી જણાય છે, જેથી પિતાના કહેલ હિતવચનોનો ઊલટો અર્થ કરી સમગ્ર સંપત્તિનો નાશ કરી બેઠો માટે ગૌચાળાનું તે સ્થાન જ્યાં તારા પિતાએ ધન દોરેલું છે તે હું તને બતાવતો નથી જો પહેલા તું મારી પાસે આવ્યો હોત તો હરેક વાતોનો યથાર્થ અભિપ્રાય મમજાવી તને સારી સલાહ આપત આ પ્રમાણે કહીને સોમદત્તે પોતાનો પાસેથી કંઈક દ્રવ્ય આપી જોવાને વિદાય કર્યો

સારાંશ એ છે કે—જે વ્યક્તિ જોવાની માફક જડ અને મતિહીન હોય છે તેને ઉપદેશ આપવો તે પોતાના આપદેશિક વચનકુસુમે ઉપર સર્વનાશ કરનાર હીમ પાડવા જેવું છે સંસારમાં આવા લોકોને સમજાવવાનો કંઈ અર્થ નથી નીતિમાલખ્યું છે કે—

શક્યો વારયિતુ જલેન દુતમ્બકુ છત્રેણ સૂર્યાતપો,
નામેન્દ્રો નિશિતાકુશેન સમદો દષ્ઠેન મોગર્દમૌ ।

વ્યાધિર્મૈષ્ઠસગ્રહશ્ચ વિવિધમન્ત્રપ્રયોગૈર્નિપ,
સર્વસ્યૌષધમસ્તિ શાસ્ત્રિહિત મૂર્ખસ્ય નાસ્ત્યૌષધમ્ ॥૧॥

પાણીથી આગને જુઓવી શકાય છે, છત્રીથી તડકો રોટ્ટો

શકાય છે તેમજ અકુશથી ઐષ્ટ હાથીને વશ રાખી શકાય છે દડના બેસ્વડે દુષ્ટ બળદ અને ગધેડાને કાબૂમાં રાખી શકાય છે નાના પ્રકારની આપધિઓથી રોગોને નષ્ટ કરી શકાય છે વિવિધ પ્રાણીઓ મરોથી ઝેરને હિનારી શકાય છે શાસ્ત્રોમાં દર્શનના ઉપાય બતાવે છે પણ મૂર્ખને સમજાવવાનો કોઈ ઉપાય બતાવે નથી આ શાસ્ત્રનું વચન નિ સંદેહ છે

૪ વ્યૂદગ્રાહિતપુરુષ—પૂછડુ પકડી રાખનાર માણસ.

જે કોઈના બરમાવવાથી જીંધા રસ્તાને પણ હઠતાથી પકડી લે છે અને સમજાવ્યા છતાં પણ તેને આમરણાત મૂકતો નથી ભલે પ્રાણ કેમ આ યા ન જાય ? છતાં તે પોતાના ગદ્દા-પૂછડી એક ડગલું પણ પાછળ ખસવા મુશ્કેલી પડતો નથી એવા હઠીલા માણસોને શિક્ષાદાન આપવું કદાપિ ફલીભૂત થતું નથી આવા માણસોને સીધા માર્ગ પર લાવવા ઘણું કઠણ છે હાથી, સિંહ તેમજ સર્પ આદિને વશ કરીને ગમે તેમ ફેરવી શકાય છે, પરંતુ ગદ્દાપૂછ પકડી રાખનાર પુરુષને સમજાવી પોતાને તાબે કરવો અને સરળ માર્ગ ચડાવવો એ ઘણું કઠણ કામ છે કહ્યું છે કે—

गज मृगेन्द्र अरु साँप को, है वश करन उपाय ।

व्यूदग्राहित का ना कछु, जगमें मिलन उपाय ॥ १ ॥

હાથી, સિંહ અને સાપને તાબે કરવાના ઉપાયો છે જ્યારે ગદ્દા-પૂછ પકડી રાખનારને વશ કરવાનો જગતમાં કોઈ ઉપાય જોડતો નથી

આવા લોકોને જેમ જેમ સીધા માર્ગ પર આવવા માટે અને બિલટો માર્ગ છોડવા માટે સમજાવવામાં આવે તો તેમતેમ

તેઓ ઉલટા માર્ગમા વધુ ને વધુ પોતાના પગો વધારે છે પછી બલેને તે માર્ગે ચાલવાથી એમના પગોમા કાટા વાગતા હોય કે એ લોકો ખાડામા પડતા હોય, છતાં કદાપિ તે માર્ગને છોડશે નહિ અને કોઇનું કહ્યું પણ માનશે નહિ

કોઇ રાજાને એક આધળો રાજકુમાર હતો શરૂઆતથી જ તેને એવી ટેવ પડી ગઈ હતી કે તેની પાસે જે કંઈ આમૂખ, ધનમાલ કે વસ્ત્રાદિક હોય તે સૌ પોતાના ખુશામવીયા મિત્રોને અને માગણોને લૂટાવી દેતો અને તે એટલે સુધી કે-કોઇ કોઇ વાર તો પોતે પૂરો નમ્ર બની જતો, પોતાના શરીર પરના વસ્ત્ર શુદ્ધ લૂંટાવી દેતો ગભ્યને ધક્કો આપનાર આવી નકામી લૂટ મત્રીથી સહન ન થઈ, અને તેણે સમય ઓળખી, રાજાને કહ્યું કે “સ્વામિન્ ! સ સારમા શું ગરીબ, શું અમીર, શું લેખક, શું વિદ્વાન્, શું મકધારી અને શું લઠધારી, જ્યાં જુઓ ત્યાં રૂપીઆની જાપ-ધામ છે દરેક દરેક રૂપિઆના જ પ્રેમી, સાથી અને શુભામ છે એના વગર કોઇ કોઈનો આદર જરૂરતા નથી બલે તે બણેલા કે વિદ્વાન કેમ ન હોય ! આજના મૂડીવાદી જમાનામા નિર્ધન તો સ સારમા નહિ જેવા છે આજ તો તે જ સજ્જન અને મહામાતવ કહેવાય છે કે જે પૂજ્યપતિ છે જેણે ગરીબોનું લોહી ચૂર્મી ચૂસીને, અહિંસાની ઓથમા રહીને સ સારની સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો છે તેને સ સાર પૂજ્ય છે અને તેનો સત્કાર કરે છે તેમકે—

ટકા કર્ત્તા ટકા મર્તા, ટકા મોક્ષપ્રદાયકઃ ।

યસ્ય શૃદ્ધે ટકા નાસ્તિ, હા ટકા ! ટકટકાયતે ॥ ૧ ॥

જગતમા પૈસો જ કરનાર છે ને બરનાર છે પૈસો જ મોક્ષ આપવાવાળો છે જેના ઘરમાં પૈસા નથી તેઓ હ મેશા ‘હે પૈસા ! હે પૈસા !’ એવો જાપ જપે છે

ગાળક, વૃદ્ધ, રાજા, રક, યોગી અને લોગી દરેક, ખાન
નાઓ, રૂપીઆના તહખાનાઓ અને રૂપીઆના ઢગલા ચાહે છે
સૌ ડી ગૌરવપ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધન રૂપીઆ બની ગયા છે
આજના અભાગી દેશમાં અભાગિયા તેજ ગણાય છે કે જેની
પાને રૂપીઆ નથી અથવા તો રૂપીઆ ન હોવાના દારણે જેની
પાસે ખાવા માટે મૂઠી ધાન નથી તેમજ શરીર ઢાકવા માટે
ત્રણ હાથ કપડું નથી, માટે મહારાજ ! દ્રવ્યને દરેક રીતે સુર
ક્ષિત રાખવું એ પ્રત્યેક વ્યક્તિનું કર્તવ્ય છે જો બહારમાં પરિ
પૂર્ણ દ્રવ્ય હશે તો ગાજ્યશાસન, આમોહ-પ્રમોહ આદિ સમગ્ર
રાજની વૈભવનું અસ્તિત્વ રહી શકશે કદુ છે કે—

દોકડે દીપ દહ, દોકડે દોષ પણ જાવે ।

દોકડે દુર્જન દામ, દોકડે દેવ વશ થાવે ॥

દોકડે મદિપતિ પુત્ર, દોકડે દળદ પણ મારે ।

દોકડે દેવવિદેશ, જગત જન પાયે લાગે ॥

આવો આવી સહુ કો કહે, ઝમા થઈ આદર કરે ।

દોકડા વિદુષી હોશ ત, કૂપ છાહી માહી મરે ॥૧॥

પૈસાથી શરીરચોભા કરી શકાય છે પૈસાથી અવગુણોનો
નાશ થાય છે પૈસાથી દુર્જનો પણ હાથ બને છે પૈસાથી દેવ
વશ થાય છે પૈસાવડે રાજાના દેશપરદેશમાં જગતના માણુઓ
ચરણે નમે છે, સહુ કોઈ આવકાર આપે છે, જિભા ચર્ષ સન્માન
કરે છે, પૈસા વિનાની હોશ ક્યામાં ડૂબી મરવા જેવી છે

કેટલાક દિવસોથી હું જોઈ રહ્યો છું કે રાજકુમાર
અણુસમગ્ર હોવાથી પોતાના મિત્રોને, ખુશામતિયાઓને,
સેવકોને અને ચાચકોને અમર્યાદિત મન આપીને રાજ્યબહારના

દ્રવ્યનો અપવ્યય અને દુરુપયોગ કરી રહ્યો છે તે એટલે સુધી કે પોતાના આભૂષણ અને કપડાં પણ લૂટાવી દે છે જો એને તેથી રાકવામા નહિ આવે તો તે આખો રાજ્યકોષ ખાત્રી કરી દેશે અને તેમા તે રત જનવાથી રાજ્યશાસનમાં કેટલીએ પ્રકારની પીડાઓ ઉત્પન્ન થશે એથી રાજકુમારને આ કાર્યથી શીઘ્ર રાકવો જોઈએ રાજ્યને કેટલોક વિચાર કરીને આ કાર્યને સફળ કરવાની મંત્રીને આજ્ઞા આપી બીજે દિવસે મંત્રીએ રાજકુમારની પાસે જઈને કહ્યું કે—“ મહારાજ પોતાનો પ્રાચીન બહાર ખોલાવ્યો છે તેમા ઘણા સુદર અને જહુ મૂલ્યવાન આભૂષણો નીકળ્યા છે મે મહારાજને પ્રાર્થના કરી છે કે—આ આભૂષણો રાજકુમારને આપી દેવાય તો મારું મહારાજે આ વાત સ્વીકારી અને શરત કરી છે કે—આ આભૂષણો કોઈને પણ આપવા ન જોઈએ એટલા માટે આપ જો એ આભૂષણો કોઈને ન આપો તો તે આભૂષણો ન મળવાથી લોકો તેને ખોટા કહે તો પણ આપ તેઓની વાત પર કિંચિત્ માત્ર ધ્યાન ન આપો તો તે આભૂષણો હું આપના માટે લાવીને આપી શકુ ” રાજકુમારે આ જાંધી વાત મનૂર કરી આમ મંત્રીએ રાજકુમારને રસ્તા પર લાવવા આ જહુ પડ્યન રચ્યું હતું અને મંત્રીરચિત આ પડ્ય ત્રથી રાજકુમાર અજ્ઞાત હતો

મંત્રીએ ગતોરાત ખોટા આભૂષણો તૈયાર કરાવીને રાજકુમારને આપી દીધા અને કહ્યું કે—જો જો, મે આપને જે જે વાતો કરી તે જૂલસો નહિ ધ્યાનમા રાખજો એમ કહી મંત્રી ચાલ્યો ગયો

પ્રતિદિવસની જેમ રાજકુમારે સર્વ ઘરેણા પોતાના શરીરે યથાસ્થાને ધારણ કર્યા તે વખતે તેની પાને મિત્રો, ખુશામતીઆ અને સેવક-ચાચકગણ આવવા લાગ્યા રાજકુમારે આજે

તેઓને કંઈ પણ ન આપ્યું એટલે તેઓ કહેવા લાગ્યા-
સાહેબ ! આ ઘરેણા કયાથી લાવ્યા ? બધા ખોટા છે શું આપ
ખોટા ઘરેણા પહેરવા ચોગ્ય છે ? રાજકુમારે મત્રીની આપેલી
સર્વ શિખામણનો વિચાર કરીને કહ્યું-શું સાચોસાચ આ
ઘરેણા ખોટા છે ? જો એવું હોય તો કોઈ પરીક્ષકને બોલાવી
તપાસ કરાવવી જોઈએ પરીક્ષકે આ સર્વ ઘરેણા જોઈ કહ્યું કે-
આ બધા ઘરેણા ખીલકુલ ખોટા છે રાજકુમારે સૌને ચોગ્ય શિક્ષા
આપી અને કોઈની કંઈ પણ વાત માની નહીં

આવી રીતે જ્ઞાન્ત ચિત્તવાળા મનુષ્યોને કંઈપણ ઉપદેશ યા
શિખામણ આપવી અહિતકર છે ગદ્દાપૂછ પકડવું એ પણ એક
વ્યસની િ માદક કુપ્રકૃતિ છે જે વ્યક્તિ આ પ્રકૃતિના પાત્રમાં
ફસાઈ જાય છે, એવા માણસને ફરી તેમાંથી નીકળવું આસાધ્ય
થાય છે આવી વ્યક્તિઓ બહે બહુલ-શિક્ષિત હોય છતાં
એના સગથી જયવાનો સદા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ શિક્ષિત
હોવા છતાં પણ એની અંદર સર્ગવશ દુર્જનતાનો સમાવેશ
રહે છે અને એમની આ દુર્જનતા જ મહાન્ અહિતકારિણી
હોય છે, માટે એવાઓને શિક્ષિત સમજ્યા છતાં પણ એમના
પાસે સોજન્યની આશા રાખવી નિષ્ફળ છે શું શિક્ષિત દુર્જનો
ગદ્દા-પૂછ પકડનાર નથી હોતા ? અવશ્ય હોય છે કહ્યું પણ
છે કે-‘મનિમા મૂવિત સર્પ કિમસૌ ન ભયકર’ ? ચમ
કતા મણિથી ચણુગારાચેલો મર્પ શું ભયકર નથી હોતો ? તેની
અંદર જાતીય કુટિલતા, બિભરસતા, દશતા અને વિદોષના શું
ભરેલી નથી હોતી ! આવી જ રીતે બહુવી અને શિક્ષિત
વ્યક્તિઓમાં પણ દુર્જનતા, કુટિલતા અને હઠાથહતા ભરેલી જ
હોય છે ‘જ્ઞાન અને કર્મ’ નામના પુસ્તકના પ્રથમ ભાગના
છઠ્ઠા અધ્યાયમાં લખેલું છે કે-

“દુર્જન વ્યક્તિ જો કે નિવાપડે ચોક્ષિત હોઈ શકે છે,

પરંતુ તેમને યથાર્થ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ય નથી હોતી આનુ-
સારણ એ છે કે-જ્ઞાનલાભને માટે જે પ્રયત્ન અને અભ્યાસની
આવશ્યકતા હોય છે તેવી ઉપયોગી મુસ્તિર ચિત્તની શાન્તિ
સ્વાભાવિક રીતે દુર્જનોની અદર નથી હોતી તેઓ તીક્ષ્ણ
બુદ્ધિવાળા થઈ શકે છે પણ સ્થિરબુદ્ધિ નહિ તેઓ સૂક્ષ્મ વિષય
ને થકુણ કરવાની ક્ષમતા રાખી શકે છે, પણ કોઈ કોઈ વિષયના
સૂક્ષ્મ અને યથાર્થ સ્વરૂપને બાણી શકતા નથી તેઓ કુતર્ક
કરીને કુમાર્ગમા જઈ શકે છે, પરંતુ મુચુક્તિદ્વારા સરલ સિદ્ધા-
ન્તનું અનુમન્યુ કરી શકતા નથી જ્યાં કોઈ દોષ નથી ત્યાં
તેઓ દોષ જુએ છે અને જ્યાં વાસ્તવિક દોષ છે ત્યાં તેમની
વકલ્પિ દોષ દેખતી નથી ” સારુ જ કહ્યું છે કે—

રાસમ ચદન ચરચિયે, કીજે સુપરે સેવ ।

તો હી લોટે છાર મેં, પૂર્વ ન છોડે દેવ ॥ ૧ ॥

દુગ્ધે સીંચ્યો લીંચડો, તો હિ ન મીઠો થાય ।

અહિને અમૃત પાફ્યે, તો હૂ વિપ ન જાય ॥ ૨ ॥

ગધેડાને બલે અદનનો લેપ કરીએ અને તેની ખૂબ
સેવા કરીએ, તો પણ તે હું મેથા રક્ષા(રાખ)મા આજોડે છે
અને તે પોતાની દેવ છોડનો નથી તે પ્રમાણે દૂધ સીંચીને
ઉછેરેલ લોંગડો કોઈ દિવસ મીઠો થતો નથી અને સર્પને અમૃત
પાના છતાં પણ તેના ઝેરનો નાશ થતો નથી

વસ્તુત જે મનુષ્ય ભવણીક્રુ યા પાપણીક્રુ હોય, મગ્દાશયી
યા કૃતઙ્ગી હોય, સમયની ગતિવિધિ જોઈને મમયાનુસાર પોતાના
ઉપનની ચાલચલનને પરિવર્તિત કરતો હોય, લોકાપવાદના
ભય કર ભયથી સર્વદા દર રહેનો હોય, દેવગુરુધર્મના
સાચા મનહી, પરમ વ્રદાણુ અને સદાચારમા સરત હોય,

નકામો આડબર રચીને જે વાચાલ તથા પ્રપચી ન હોય, સર્વદા પોતાની ઉન્નતિનો જિજ્ઞાસા રાખતે છતે પણ કર્મશીલ હોય, વિચક્ષણ, નીતિજ્ઞ અને કુશળ ક્રિયાસપત્ત હોય, ધાર્મિક, સામાજિક અને સદાચાર વિષયક શુભ કાર્યોમા જે હાર્દિક અભિરુચી તથા પવિત્ર રસેહ રાખતા હોય, આવા મનુષ્યો જ પોતાની આદર્શમયી મનુષ્યતાના અનુસાર ઉપદેશ દેવાને યોગ્ય હોય છે જેવી રીતે પાણીમા નાખેલું તેલમિદુ ચારે તરફ ફેલાઈને પોતાનું વિસ્તૃત ક્ષેત્ર ધારણ કરે છે, તેવી જ રીતે ઉપદેશી શુદ્ધોદી સુસન્નિજત યોગ્ય મનુષ્યોને આપેલો ઉપદેશ વિશેષ લાભકારક અને સ્વપરનો સમુદ્ધારક હોય છે આવા મનુષ્યો દેવાશી મનાય છે, જેના શુદ્ધોનુ વર્ણન કરતા ચાલક-કારોએ કહ્યું છે કે—

દેવપૂજા દયા દાન, દાક્ષિણ્ય દમદક્ષન ।

યસ્યૈતે પદ્મ દકારા. સ્યુ , સ દેવાંશી નર. સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

જે મનુષ્ય વીતશય દેવની સંવિધિ પૂજા કરે છે, પ્રાણી માત્રને અપનાવી તેની ઉપર દયા રાખે છે, હીન, દીન, દુઃખીયા છવોને અપનાવી તેને યથાશક્તિ ઉચિત દાન આપે છે, પ્રત્યેક સમયે પ્રસન્નચિત્ત રહે છે, પોતાની ઉદારતા યા સુશીલતાને કદાપિ છોડતા નથી, ઈન્દ્રિયો અને મનની ઉપર અધિકાર રાખે છે, તેના શુભામ જનતા નથી તથા પ્રત્યેક કાર્ય અને વ્યવહારમા નિપુણતા રાખે છે, તેને વિકૃત જનવા દેતો નથી—આ છ ‘દ’-કારોથી શોભિત મનુષ્ય દેવાશી કહેવાય છે

૮. સમ્યક્ત્વ અને તેનાં આગાર

દેવો જિણોદ્ધારસદોસવજિઓ, ગુરુસુસાહુ સમલોટ્કચણો ।
ઘમ્મો પુણો જીવદયાહસુદરો, સેવેહ ઇય રયણચય સયા ॥૧॥

શાસ્ત્રોક્ત દાનાન્તરાય આદિ અઢાર દોષોથી રહિત વીતરાગ દેવ, પત્યર અને કથનને સમાન સમજવાવાળા શુદ્ધ સ્વયમધારી સાધુ શુરુ અને લૌકિક તેમજ પારલૌકિક હિત કરવાવાળો જીવદયા આદિ આદર્શ ભાગીને જતાવવાળો જૈનધર્મ, એ રત્નત્રયીને આત્મવિશ્વાસથી પ્રતિપળે પાલન કરવો તેનું નામ “ સમ્યક્ત્વ ” છે

દેવોમા રહેવાવાળા અઢાર દોષો આ છે (૧) દાનાન્તરાય (૨) લાભાન્તરાય, (૩) લોગાન્તરાય (૪) ઉપલોગાન્તરાય, (૫) વીર્યાન્તરાય (૬) હાસ્ય, (૭) રતિ, (આનંદ) (૮) અરતિ, (દુઃખ) (૯) ભય, (૧૦) શોક, (૧૧) દુઃખ છાન્નુશુભ્સા (ઘૃણા) (૧૨) કામ (લોગવિવામિતા) (૧૩) મિથ્યાત્વ, (૧૪) અજ્ઞાન, (૧૫) નિદ્રા, (૧૬) અમત, (૧૭) રાગ અને (૧૮) દેષ—આ અઢાર દોષો જેનામા ન હોય તે જ સાચા વીતરાગ કહેવાય છે અને સાસારિક પ્રાણી એને હ મેશા એવા જ નિર્દોષ, નિર્વિંશ અને નિર્વિકાર વીતરાગ દેવની ઉપાસના કરવી જોઈએ, જેથી સાસારિક દુઃખમય આવાગમન સદાને માટે છૂટી જાય

સ સારમા દેવોના નામે પોતાની આજીવિકા ચલાવવાવાળા

મિથ્યાવાસિત લોકોએ જે દેવદેવીઓની પ્રતિકૃતિઓ માનીને સ સારના અસખ્ય ગ્રાણીઓને પોતાના પાખડના પ્રગળ પાશમાં ફસાવ્યા છે તેમાના કોઈ દેવતાની પાસે ભયસૂચક ગદા, ગોફળ, નાગપાશ, તલવાર, ધનુષબાણ, ત્રિશૂળ વગેરે શસ્ત્રાસ્ત્રો ૥ કોઈની પાસે ક્રોધસૂચક નરમુઠ યા પશુમુઠ છે કોઈ મનુષ્ય યા પશુઓને પોતાના પગ તળે કચડી રહેલ છે કોઈ પોતાની બળવમાં સ્ત્રીઓને દળાવીને પોતાની આત્મીય વિષય-પ્રિયતાનું પ્રદર્શન કરી રહેલ છે કોઈ પશુળલી ચાહે છે, તે કોઈ હાથમાં જપમાળા રાખી પોતાની અજ્ઞાન દશાને વ્યક્ત કરી રહેલ છે કોઈ પોતાની લિંગપૂજા કરાવવામાં મસ્ત છે આ પ્રકારના લક્ષણો દેવોમાં હોવા તે જૈન શાસ્ત્ર અને વિશ્વ-વિચારોથી વિરુદ્ધ છે ભય અને વિલામિતાનું પ્રદર્શન થવું દેવોને માટે નેમના દેવત્વનું વિધાતક છે આ દેવો ક્રોધ, ભય મોહ, નિર્દયતા આદિ અવશુષ્ટોના કારણે આત્મીય દોષોને પ્રગટ કરવાવાળા છે તેઓ દોષોથી ઓતપ્રોત છે માટે આ દેવોની ઉપાસના ઉપાસકોની જન્મમરણની લીતિ મટાડવામાં સર્વથા અસમર્થ છે જ મ મરણની ભય કર લીતિ તે સર્વદોષ-વિમુક્ત શ્રી વીતરાગ દેવની ઉપાસના જ મટાડી શકે છે

શુરુવર્ગના બે વિભાગ છે એક લોજનનાનંદી અને બીજો ભજનના દી સાધુવેશ ધારણ કરીને જે નામ માત્રનો સાધુ બને છે, પ ચાગિ યા ચોરાશી ધૂણીથી હિસાજતક કાર્ય કરી પોતાની કાયાને કષ્ટ આપે છે, જોઈ મસ્તકે વૃક્ષો ઉપર લટકીને તેના છવોને કષ્ટ પહોચાડી તપસ્યાનો પાખડ રચે છે, પોતાના અધ લકતો-યજમાનોને અનેક પ્રલોભનોમાં ફસાવીને તેમના પાસેથી ધનમાલ ખેંચે છે, મકાન, ધન, હાથી, घोडा, ગાય, ભેંસ, જાટ અને રથ વિગેરેનો સચ્ચ કરવામાં દિનરાત વ્યથ રહે છે, પૈસા, પૈસા મેળવવાની લાયમાં ભેદામ બનેલા ફરે છે, સ્ત્રીઓની

નિલામિતામા મગ્ન થઇને ગૃહસ્થીથી પણ ઉતરતા દરજ્જે અને છે, સચિત્ત જલપાન, અભક્ષ્ય ભક્ષણ, મઠસ રક્ષણ આદિ પાપોત્પાદક ક્રિયાઓમા આત્મકૃત જનીને ભક્તોના ધનમાલને લૂટવામા અને ગાડી, લાડી ને વાડીના પ્રેમમા જ અમોઘ આનંદ અનુભવે છે-એવા સાધુતાની ઉપર નકામી કાલીમા લગાડનારા સાધુ યા ગુરુ ભોજનના દી કહેવાય છે, જે સર્વથા અસંભવ છે એમનો ઉદ્દેશ્ય કૃવળ એશઆરામના કાર્યોમા રક્ત રહીને જીવનને આનંદમય બનાવવા અને જનતાનું દ્રવ્ય લૂટીને મોજશોખ ઉડાડવા એમા જ રહેલું છે, જે સાધુ-ગુરુઓના માટે સર્વથા અનુચિત છે

આધુનિક વાતાવરણના પ્રજળ પાશમા જ ધાએલા સ્વચ્છ વિહારી, યતિ, સયમી જૈન વેશધારી પોતાના સાધ્વાભાસના ક્ષણિક આલોભમા જનતાને કસાવવાવાળા છે, એકલવિહારી જે જે સાધુ યોગ્ય જ્ઞાન, ધ્યાન ન કરતા નકામી વાતોમા જ પોતાના જીવનનો અધિકાંશ મમય વ્યતીત કરે છે તેમજ યથાસમય પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખન આદિ ક્રિયાઓ પણ નથી કરતા અને પ્રત્યેક કાર્યમા ઉપયોગ નથી રાખતા, અનાચાર સેવન, સપાપ વાર્તાલાપ અને સાવધ આદેશોપદેશપ્રદાનાદિ કાર્યોમા સલગ્ન રહીને પોતાના સમય ધર્મમા લાગનાવાળા દોષોનું જરાપણ ધ્યાન નથી રાખતા, ચલણી નોટ વગેરે દ્રવ્ય શુભ ઉપથી રાખે છે અગર ગૃહસ્થોને ત્યાં પોતાની નિદ્રાથી જમા કરાવે છે વગી જે વસ્ત્ર, પાત્ર કામળી, ઊન આદિ વસ્તુઓ પોતાની નિદ્રામા રાખે, અગર પેટી-આલભારીમા ગૃહસ્થોના અધિકાર નીચે મૂકી તેની આવી પોતાની પાસે રાખે છે જે હરાયા ઢોરની માફક અહિં તહિં ભટકતા ફરતા રહે છે અગર આખી રાત પ્રતિક્રમણ કર્યું ન કર્યું અને સૂઈ રહે છે બણુ-ગણુનું એ તો એમના માટે મરણ સમાન છે અથવા તો કોઈ શિખામણ આપે ત્યારે તેને પાગલ કૂતરાની જેમ કરડવા દોડે છે

અને ઊભટો તેને ગમે તે રીતે ફેળેત કરે છે જે ગુરુની આજ્ઞા માનતા નથી આ તેમના નિયન્ત્રણમાં ન રહેતા પોતાની સ્વચ્છ દતાથી ખાતા, પીતા, ખેમતા, ઉઠતા, સૂતા, જાગતા, હસતા, ફરતા રહે છે આવા સાધુ નામધારી સાધ્વાભાસોને પણ લોજનાન દી સમજવા ભ્રમ્યે કેમકે આ લોકો શુદ્ધ અને નિર્મલ સાધુવેશની આડમાં પોતાના દલમય સ્વાર્થિક કાર્યોની સાધના કરે છે અને મત્રાદિ આડળર ગતાવીને લોળી જનતાને ઠગી રહ્યા છે વાસ્તવમાં આ સાધુ નથી, પણ અનાચારી, પાપશ્રમણ અને જગલા-જકત છે જે સ્વપર ગત્તેને દુર્ગતિના ઊંડા ગર્તમાં નાખી દે છે, માટે જોવાઓને સાધુ કે ગુરુ માનવા તે પોતાને જ સસારમમુદ્રમાં પાડવા જેવું છે આગમકાર કહે છે કે—

જ સજમતવહીણ, નિયમવિહીણ ધમયાદહીણ ।

ત સેલસમ અયત, પુટ્ટવ ચોલણ અચ ॥ ૧ ॥

જે સાધુ સયમ, તપ, નિયમ અને ક્ષણચર્ય આદિ શુદ્ધોપદેશિત છે, તેઓ પચ્ચરની નાવ જેમ સ્વપરને સસાર સંસુદ્રમાં ડુળાડવાવાળા છે તેઓ નથી સ્વયં તરી શકતા કે નથી બીજાઓને ક્યારે પણ તારી શકતા

જે સાધુઓ બીજાઓની મારફત વદનાદિ સન્માન કર્યા છતાં આત્મગૌરવ અને અભિમાનિતાનો પરિચય નથી આપતા અને આનંદ પ્રગટ નથી કરતા, તેમજ કોઈની દ્વારા નિદા-અપમાન કર્યા છતાં પણ પ્રતિકાર (જદલો વાળવા) ની દુર્ભાવના હૃદયમાં નથી લાવતા, જે હમેશા સમતાનુ પ્રદર્શન કરતા ધૈર્યપૂર્વક રાગ અને દ્રેષનુ દમન કરે છે, પવ મહાવ્રત, પચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ અને દશવિધ યતિધર્મનું વિશુદ્ધતાથી પ્રતિદિન યથાશક્તિ સમયાનુકૂળ પરિપાલન કરે છે અને સ્વાધ્યાય, તપ,

ધ્યાનમાં લીન રહે છે, જે કડક તાપમાં પણ પગમાં જોડા અને માથે છત્રી નથી રાખતા, જેમની હાર્દિક ભાવના સૌ પ્રાણીઓને સન્માર્ગે વાળવાની છે, જે ગાડી, વાડી, લાડી અને ઉપાશ્રય આદિના મોહથી સર્વદા છોટે રહીને પોતાની નાસ્તવિક વિરક્તતાનો ચરિત્ર્ય આપે છે, જે ધુ સર પ્રમાણ ભૂમિમાં જોઈને ચતના-પૂર્વક ગમન કરે છે પરંતુ આણુમાણુ કે જીવે જોઈને નથી ચાલતા, જે એક જ ઠેકાણે પડ્યા ન રહેતા મર્યાદાપૂર્વક પગ-પાળો વિહાર કરે છે, જે બ્યર્થ અને ખોટી ચર્ચાથી જુદા ગ્રહી સઘમાં શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન કરે છે, જેઓ વીતરાગ દેવ સિવાયના અન્ય દેવ દેવીઓની જાતે ઉપાસના કરતા નથી અને ખીજાઓને તેના માટે ઉપદેશ પણ આપતા નથી, જે અશ્રદ્ધા ભાવમાં કદી પણ ન ફસાતા સર્વદા સતોષની પ્રતિભૂતિ ધનીને રહે છે, જે પ્રાણુ જાય તો પણ બનીતિમય અમયમ સ્થાનોનું આચરણ કરતા નથી, અને પોતાના સ્થાનને છોડી અહિં તહિં નથી ધૂમતા, જે અકારણ નિદ્રા, પ્રમાદ અને અસદાચારમાં નિમગ્ન રહેતા નથી અને હ મેશ્ય સયમ ધર્મનું પાલન કરતા વિચરે છે ઇત્યાદિ શુણ્ણસપન્ન સાધુ ભજનાનન્દી રહેવાય છે જેનો ઉપદેશ પ્રત્યેક શ્રોતાને શાંતિદાયક અને નિવૃત્તિ માર્ગનો બોધક હોય છે સ સારમાં આવા જ શુરુ સ્વપરના ઉદ્ધારક હોય છે અને પ્રાણી માત્રના માટે માન્ય, સેવ્ય અને વહનીય છે

ધર્મની વ્યાખ્યા કરતા સદૃશતા પ્રદાન કરવાવાળી નિર્ભય લેખિની પણ તેવા કપોલકટિપત, મનગદત, રૂઢિચુસ્ત સ્વાર્થ ની ગ ધવડે દુર્વાહિત આજના અશ્રદ્ધામય ધર્મવાદો પર ઉપેક્ષાનું મદ હાસ્ય કરી આગળ વધવા નથી ચાહતી જે ધર્મ દેવતાઓની પાછળ પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે દુર્બલ, નિરપરાધ, અમાનવ, સુ ગા પ્રાણીઓનો જલ્દી વિધાયક, અભક્ષ્ય વસ્તુઓનું ભક્ષણ કરાવવાવાળો, તપને બહાને રાત્રિઓજન, ઉપ-

વાસના દ્વારા બાહ્ય કરાવવાવાળો, અને હિ સામ્યન્ય યજ્ઞાદિ
કુમાર્ગોનો પ્રરૂપક થા' નિર્દેશક હોય તે શુ ધર્મ કહી શકાય ?
શુદ્ધ અને પવિત્ર અહિ સા ધર્મને પોતાની કાળી ચાદરથી ઢાકવા
વાળો આ ધર્મ, ધર્મ નહિ પણ મહાન અધર્મ ॥ આવા
કલુષિત પાપમય અધર્મનો આશ્રય લેવાથી આત્માનો ઉદ્ધાર
નહિ થતા એવો અધ પાત થાય છે કે જે ફરી કદી પણ જીવો
આવી શકતો નથી કહ્યું પણ છે કે—

ચટક મટક નિત કુમતિ ચન, તકત ચલત ચિહું ઓર ।

અધર્મમાવી અધમ નર, પદે નરક મેં ચોર ॥ ૧ ॥

હ મેં આ 'ચટકમટક' ચાલવાળો 'કુમતિ,' ચારે 'દિશાએ'
નજર ફેંકનાર માનવી અધમ છે, અધર્મી છે તેનું બાવિ તેને
નરકના ઊંડા ખાડામાં ધકેલી રહ્યું છે

‘મહિંસા પરમો ધર્મ,’ ‘મા દિંસ્યાત્સર્વમૃતાનિ’ આદિ
સૂક્તિઓ અનુસાર જે ધર્મ જીવ માત્રનો રક્ષા કરવાનું બતાવે
છે, મ સાર ॥ પ્રાણી માત્રને પોતાના આત્મા સમાન સમજીને
તેને અપનાવવાનું શીખવે છે અને અનાચાર પ્રવૃત્તિને શિક્ષીને
જે સદાચારના માર્ગે વાળવાનું પ્રદર્શિત કરે છે જેમાં અહિ સા,
સદાચાર, મરણતા ધન્દિયદમન અને સુશીલતા વગેરે પ્રથમ
નીચ શુભો પ્રધાનપણે છે તે જ સાચો ધર્મ છે અને તેની જ
આરાધના કરવાથી આત્માનું કલ્યાણ થઈ શકે છે કહ્યું છે કે—

કુમતિ મેં મિરતે પ્રાણી કો, જ્ઞાલી રહે જો સઘ ।

સત્પ ધર્મ જાનો વહી, દિયે સુગતિ અનવઘ ॥ ૧ ॥

કુમતિમાં પડતા પ્રાણીને જે તરતજ હાથ પકડી અટકાવે
છે તે ખરેખરો સાચો ધર્મ છે અને તેના વડે જ શુભ ગતિ
મેળવી શકાય ॥

આજે કેટલાય નવશિક્ષિત લોકો ધર્મના નામથી ઘુસા કરી તેનાથી દૂર રહે છે, તને કુરુદી કુપય ખતાવે છે અને જો કવચિત્ત ધર્મથી સ્નેહ રાખે છે તો વિના કારણ તે પોતાની ઉચ્છૃંખલતાનો પરિચય આપી સમ્યક્ત્વ ધર્મની જિંદગી મીઠી મીઠાસા કરીને મહામીમાસક બની જાય છે તે ન તો આ લોકને સુધારી શકે કે ન તો પરલોકને, અને તે વચમાં ત્રિશકુની માફક લટકી સસારના માટે આન દની વસ્તુ બની જાય છે આ આજકાલનું વિષમ વાતાવરણ છે, જેના પ્રબળ પાગમાં અસખ્ય યુવકો ક્ષણે પોતાના આત્માને જમના જિંડા ખાડામાં નાખી રક્ષા દેખાય છે આધુનિક પરિસ્થિતિમાં ઉઠેલા યુવકો પોતાને નશ્વરેવી અને ગાંધીવાદી માને છે પરંતુ ગાંધીના યથાર્થ સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ નથી કરતા ગાંધીજીનો સિદ્ધાંત શરૂઆતથી આજ સુધી ' અહિંસા પરમો ધર્મ ' ' મા હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ ' આ ગદ્યો છે અને આજે તેના પ્રબળ બળ ઉપર ગાંધીજીનું સન્માન થઈ રહ્યું છે અહિંસાનો આ અલેખ અને વ્યાપક સિદ્ધાંત પ્રભુ શ્રી મહાવીરસ્વામીનો છે તેઓએ આજથી અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં આ અખંડ સિદ્ધાંતને અપનાવી મ સાગમાં વિજય અને પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતું પ્રભુ મહાવીરે બતાવેલ અહિંસાના બળ ઉપર જ ગાંધીજીએ દુનિયામાં નેતૃત્વ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે આધુનિક સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધન અહિંસા જ છે એટલા માટે પ્રત્યેક યુવક, વૃદ્ધ, બાળક, બાળિકા, સાધુ અને યોગી વગેરે મર્વને અહિંસા ધર્મનું પરિપાલન કરી પોતાના અને બીજાઓના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ

આવી રીતના સાચા દેવ, શુરુ અને ધર્મનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજીને કુદેવ, કુશુરુ અને કુધર્મનો પરિત્યાગ કરી જે મનુષ્ય યથાર્થ દેવ, શુરુ અને ધર્મરૂપ તત્ત્વત્રય પર શ્રદ્ધા રાખે છે-તેના પર અતૂટ વિ

સાચા સુધારક સમજે છે કુદેવાદિના ચમત્કારો અને પ્રલોભનોમા મોહિત ન થતા તત્ત્વત્વના વિદ્યાસચી નિચ્છિત યત્નો નથી તે જ સાચો સમ્યક્ત્વથી કહેવાય છે જે લોકો આત્મમત્તી, નિહર, નિસ્તૃષ્ણ અને બવણીકુ યદ્દ આત્મકત્યાણની અભિલાષા એવે છે તે સમ્યક્ત્વનું પરિપાલન નિર્દોષ રૂપે કરે છે જે બવણીત, કાયર અને અધીર અથવા દ્વિગ્ન ચિત્તવાળા હોય છે તે લોકો છ આગારોની છૂટ રાખીને સમ્યક્ત્વનું પાલન કરે છે છ આગારો આ પ્રમાણે છે—

દાક્ષિણ્યેન ક્ષિતીશ્ચસ્ય, બલાદ્વા વાક્યતોઽથવા ।

કુદાદિના નમસ્કારો, રાજામિયોગ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

સમુદાયો જનાના હિ, સ એવોક્તો જિનૈર્ગણ ।

ક્રિયતે તસ્ય વાક્યેન, નિષિદ્ધમપિ સેવનમ્ ॥ ૨ ॥

દુર્મિશ્વારણ્યસમ્પર્કે, જીવનાર્થ વિધીયતે ।

મિધ્યાત્વ સ ચ કાન્તાર-વૃત્તિ નામ નિગદ્યતે ॥ ૩ ॥

પિતૃમાતૃકલાચાર્યા, મિધ્યાત્વમક્તિચેતમા ।

કારયન્તિ યથેચ્છ તૈ, તદગુરુનિગ્રહો મહેત્ ॥ ૪ ॥

કુલદેવાદિવાક્યેન, યન્મિધ્યાત્વ વિધીયતે ।

સ સમ્યક્ત્વરતાના ચ, મહેત્ સુરામિયોગકુ* ॥ ૫ ॥

વહૂનાં દૃઢવાદેન, બલાદ્વા ત્યક્તસેવનમ્ ।

એવ બલામિયોગઃ સ્યાત્, પહેતે છિન્દિકા મતાઃ ॥ ૬ ॥

૧ રાજાભિયોગ—રાજાની આજ્ઞાથી અગર શરમથી અવવા બળાત્કારથી અવહનીય મિધ્યાત્વીઓને વદન કરવું પડે, તેની સન્માનાદિ સેવા કરવી પડે અને પધારાકે લોભન આપવું પડે.

૨ ગણાભિયોગ-બહુ માણસોના દળાણુ યા બયથી અકારણીય મિથ્યાકાર્ય કરવું પડે, ૩ વૃત્તિકાન્તાર-દુર્બિદ્ધ, અત્તમ કટ, વનવાસ અને આલુવિકા વગેરે કારણોની ઉપસ્થિતિમા મિથ્યાકર્મ કરવું પડે ૪ ગુરુનિશ્ચય-મિથ્યાત્વી પિતા, પિતામહ, માતા, ઠાકા, મામા, ઠલાચાર્ય વિગેરે પૂજ્ય વર્ગના બયથી અથવા દુરાશ્રદ્ધથી નિષિદ્ધકાર્ય પણ કરવું પડે. ૫ દેવાભિયોગ-દુષ્ટ દેવો અથવા કુળદેવોના બયથી મિથ્યા આચરણ કરવું પડે ૬ બલાભિયોગ-જાતિના જળવાન પુરુષો અને કુટુંબીઓના દુરાશ્રદ્ધ અથવા બયથી મિથ્યા દુષ્કર્મ કરવું પડે અપવાદ અથવા વિવશ અવસ્થામા આ આગારોમાથી એક, બે અથવા સર્વનું કોઈ વળત સેવન કરવું પડે, તો સમ્યક્ત્વનો ભગ થતો નથી અને ત્યા સુધી સમ્યક્ત્વીએ આ દોષાથી દૂર રહેવું જોઈએ આપત્તિ-કાલની વાત જુદી છે

સમકિતધારીઓએ ગોગા, ખેત-પાળ, ભૈરવ, ભવાની, શીતળા, રામદેવ, શ કર, પીર, દરગાહ, વિગેરે મિથ્યાત્વી દેવ-દેવીઓની માનતા, ઉપાસના અને જીહાર આદિ ન કરવું તથા હોળી, તાબૂન, ગણેશચોય, રામનવમી વગેરે મિથ્યા પર્વોની આરાધના ન કરવી જોઈએ એમને માનવા પૂજવાથી સમકિતમા દોષ લાગે છે અને આપણો જૈન ધર્મ કલકિત બને છે, જેનું પરિણામ ભવબ્રમણના અતિરિક્ત (સિવાય) બીજું શું હોઈ શકે ? સમકિતનું મહત્ત્વ તેમજ તેની ઉપાદેયતા ઘણી મનનશીલ છે એનું જેટલું અધ્યયન, મનન અને અવગાહન કરાય તેટલું જ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તેના વિના જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, જપ, ક્રિયાનુષ્ઠાન આદિ કોઈ કાર્ય સફળ બનતું નથી જ્ઞાનહીન અને સમર્પિત કદાચ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે પરંતુ સમ્યક્ત્વથી બ્રહ્મ મનુષ્ય કદી પણ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી કહ્યું છે કે-

દસળમટ્ટો મટ્ટો, દસળમટ્ટસ્સ નત્થિ નિદ્ધાણ ।

સિજ્ઞતિ ચરણરહિયા, દસળરહિયા ન સિજ્ઞતિ ॥ ૧ ॥

મ સારમા સમ્યક્ત્વ રહિત મનુષ્ય દરેક રીતે બ્રહ્મ થયેલ છે લાખો ઉપાય કરવા છતાં પણ તેને નિર્વાણ (મોક્ષ) પદ મળતું નથી મ યમથી રહિત મનુષ્ય ક્યારેક મોક્ષે જઈ શકે છે પણ સમ્યક્ત્વબ્રહ્મ મનુષ્ય ક્યારે પણ મોક્ષે જઈ શકતો નથી જેવી રીતે જલની અખડ ધારાઓ પડવા છતાં પણ ચિલા અગર ઉપરભૂમિ ઉપર ખીને ઉદ્દગમ નથી થઈ શકે, તેમજ મનુષ્ય પાયો (ચક્રતરનો) બધો વગર અતિ સુંદર મહેલ ટકી શકતો નથી તેવી જ રીતે સમ્યક્ત્વ ધારણ કર્યા વગર નથી ભવબ્રમણ મટી શકતું કે નથી અક્ષય મુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી

આમ તો મ નારમા આવી કોઈ જાતિ, યોનિ અને સ્થાન નથી કે જ્યાં આ જીવ અનતવાર ન ગયો આખો હોય, પરંતુ તેથી કંઈ ભવસંખ્યા નથી થઈ શકતી ભવસંખ્યા તો સમ્યક્ત્વની સ્પર્શના હોવાથી જ થાય છે વધારેમા વધારે તેને અર્ધ પુદ્ગલપરાવર્તન કાલ સુધી પરિભ્રમણ કરવું પડે છે અર્ધ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તનકાલનું તાત્પર્ય એ છે કે-હસ કોટાકોટિ સાગરોપમનો એક ઉત્સર્પિણી અને એટલા જ સાગરોપમ પ્રમાણનો એક અવસર્પિણી હોય છે એટલે વીશ કોટાકોટિ સાગરોપમ પ્રમાણનું એક કાળચક્ર બને છે અને એવા અનંત કાલચક્રનો એક પુદ્ગલ પરાવર્તન થાય છે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થયા બાદ જીવને અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તન કાલ સુધી ભટકવું બાકી રહી જાય છે કોઈ જીવ સમ્યક્ત્વની ઉત્કૃષ્ટ કરણી કરીને જલદી ઉત્ક્રાન્ત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, અને કોઈક કરણીની ન્યૂનતાથી-વિલગથી, માટે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે, સમ્યક્ત્વ ગુણને ધારણ કરે, ધર્મ ઉપર અવિચળ વિશ્વાસ રાખે એ જ એક આત્મ ઠ યાણ કરવાનું મરણ અને સુખ્યતમ સાધન છે

૯. કુમારપાળ-રાસ અને હિતશિક્ષા- રાસના સુભાષિત-કુસુમો

આજના નવ પ્રચલિત પ્રગતિશીલ જમાનામાં જે તરફ નજર નાખવામાં આવે તે તરફનું સરસ અને સ્પષ્ટ વાતાવરણ કાવ્ય મય જણાશે જગતનો કોઈ પણ એવો નિઃસ્વપ્ન જૂનો નથી કે જે આજના સાહિત્ય અને કાવ્યમયી યુગપ્રવાહની ધારાના પ્રબળ પ્રવાહમાં પ્રવાહિત નહિ થયો હોય એ જ કારણ છે કે આજનો રાષ્ટ્રીય યુગ ઉત્તરોત્તર ઉગતિની તરફ અગ્રેસર ચલે જાય છે સાહિત્યિક દૃષ્ટિથી જો વિચાર કરીએ તો એ સહેજે સમજાશે કે જે જે સમ્રાટો અને નરેશોની ઉત્પત્તિ થઈ છે તે તો કવિઓની અસાધારણ આતરિક પ્રેરણાથી જ આ પ્રેરણા જ તેમના નિમ્તેજ હૃદયમાં તેજ, ભેજ, ઉત્સાહ, ઉમંગ અને મોથી ઉન્નતર વીરતાનો નવીન ભાવ સચારિત કરી તેમને તેને યોગ્ય બનાવવામાં તે પૂર્ણ રીતે સહાયક બની છે પ્રાચીન ઇતિહાસના પાના પલટાવીએ તો જણાશે કે-પૃથ્વીરાજના સમયમાં અદ કવિએ પોતાની કાવ્યમયી અસાધારણ પ્રેરણાથી પૃથ્વીરાજને શુ જોછો સહયોગ આપ્યો હતો ? અને ભૂપણ કવિએ પોતાની વીરરમ પદ્ધિત કમનીય વૃત્તિઓદારા શિવાજીને દિગ્વિજયી બનાવવામાં શુ જોછી સહાયના પ્રદાન કરી હતી ?

આ એક નિયમ છે કે-જે સમયે જેવો કવિ હોય છે તે પોતાની આત્મીય ધારણામયી કવિતાઓ દ્વારા તે સમયને અને યુગને તત્સદૃશ બતાવી દે છે જેવી રીતે સમ્રાટ અકબરના

સમયમા ચારે બાણુ ધર્મ ને નીતિના નામ પર અધર્મ અને અનીતિનો પ્રચાર થઈ રહ્યો હતો. મનુષ્યો પારસ્પરિક વિદ્રેષની મારફત પોતાના સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવામા જ-પડી બેલે તે અન્યાયથી, દુરાચારથી અગર કોઈ અકૃત્ય કાર્યોદ્ધારા થતો હોય છતાં તેમા જ પોતાના જીવનની સફલતા સમજતા હતા.

પાપ ડના કટિપત મચ પર બેસીને લોકો ધર્મનો ઉપહાસ કરતા હતા. આસ્તિક ભાવના તો લોકોના હૃદયમાથી પ્રાય નષ્ટ થઈ ગઈ હતી. મંદિરો અને મૂર્તિઓ પર પણ આઘાત-આતક બાપ્તુ હતું તે સમયે એક તરફ ભક્તશિશુભણી તુલસીદાસે રામચરિત માનસનું નિર્માણ કરી અખિવ જનતાને ભક્તિરસથી ધર્મ, ન્યાય અને સદાચારમયી મન્દા કિનીના અમ દ ગત્યા પ્રવાહિત થવાવાળા પ્રબળ પ્રવાહમા પ્રવાહિત કર્યા, બીજી તરફ જગદ્ગુરુ શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજે પોતાના અખડ સદુપદેશના પ્રભાવથી સમ્રાટ અકબરને ધાર્મિક તત્વોનો વાસ્તવિક મર્મ સમજાવી તેનાથી અહિંસાનું દુરમાન કઢાવ્યું હતું. આ કારણથી તે સમયનો સંસાર અધર્મના સ્થાને ધર્મ, અનીતિના સ્થાને નીતિ, અને દુરાચારના સ્થાને સદાચારના માર્મિક તત્વો સમજતો ભક્તિમય થયો હતો. તેવી જ રીતે જ્યારે સંસારમા હિંસા, ચોરી અને અધાર્મિકતાનો મચાર થાય છે ત્યારે કવિઓએ પોતાની કવિતાઓ અને સમર્થ ત્યાગીઓએ પોતાના ઔપદેશિક વચનોદ્વારા સમસ્ત સંસારને સત્પથ ઉપર લગાડ્યો.

તેન અતેન કવિઓની સંખ્યા મનારમા અપરિમિત છે, તેમા પણ અતેન કવિઓનો વિશેષ ભાગ હિન્દી સાહિત્યનો પોષક ॥ ગુર્જર ભાષાના વિકાસક કવિ અદ્ય સંખ્યામા ॥ તેન કવિઓમા ગુર્જર ભાષાના પોષક કવિ અધિક થયા છે.

અને તેઓએ ગુજ્જર (ગુજરાતી) ભાષામાં કવિતાઓ અધિક
જતાવી છે. ગુજ્જર પ્રાન્તીય કવિઓમાં કવિ ઋષભદાસજીનું મ્યાન
પણ ઓછું નથી. તેઓએ સમયે સમયે ઔપદેશિક અને ધાર્મિક
કાવ્યોને ગુજરાતી ભાષામાં નિર્માણ કરી સાહિત્યની યથોત્કૃષ્ટિ
કરી છે. કવિ ઋષભદાસની હાદિક ભાવના પ્રારંભથી જ ધાર્મિકતા
અને ઔપદેશિકતાની માથે કાવ્યમયો હતી અને ઉત્તર સુધી
પોતે પોતાની આ હાદિક ભાવનાને સફળ કરી જતાવી છે.
તેમનાં કાવ્યો પ્રાય રાસ શબ્દથી પ્રયુક્ત હતા અને પોતે
નાના મોટા યોગીશ રામોની ગ્યના કરી હતી. ઉત્તર રામોમાં
કુમારપાલ રાસ અને હિતશિક્ષા રાસ વિશેષ મહત્વપૂર્ણ છે,
જેની રચના વિક્રમ સવત ૧૬૭૦ અને ૧૬૮૨ માં ત્રીજા વતી-
(ખજાત)માં રહીને કવિએ પોતાની અસાધારણ કવિત્વશક્તિનો
પરિચય આપતા હરી છે. પ્રથમ રાસમાં ગજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ,
પરમાર્હત રાજા કુમારપાળ અને આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરીયર
જીનું ઐતિહાસિક વર્ણન ઘણી રાગકતાની સાથે કર્યું છે.
આ સિવાય સ્વપ્ન, શકુન, લક્ષણ, સ્વર, નીતિ અને ધર્મ
વગેરેના સ્વરૂપનું પણ ઉત્તમપણે દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે, જે જૈન
અજૈન સર્વ સાધારણ જનતાને જાણવા યોગ્ય છે. હિતશિક્ષાના
રાસમાં રાચન, જાગરણ, શાંત્ય, દનાન, દર્શન, પૂજન, સોજન,
વ્યવસાય, નામાયિક, પ્રતિક્રમણ અને યાત્રાગમન વગેરે ગૃહ
સ્થાયિત વિધિ-નિયમોનો ઉદ્દેશ ઉદાહરણ સહિત જતાવ્યો છે.
તે ગૃહસ્થમાત્રને માટે અનુપમ, જ્ઞાતવ્ય અને અનુકરણીય છે.

કવિ ઋષભદાસજીએ પોતાનું માત્વિક અને પવિત્ર સાહિત્ય
મય જીવન જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ વિજયહીન્સૂરિજી, શ્રીમદ્ વિજય
સેનસૂરિજી, શ્રીમદ્ વિજયદેવસૂરિજી શ્રીમદ્ વિજયતિલકમૂર્તિજી
વગેરે પૂજ્ય આચાર્યોની પુનીત સેવામાં રહીને વ્યતીત કર્યું

હતુ છેવટના સમયમા તે પૂજ્ય આચાર્યોના સૈદ્ધાન્તિક ઉપદેશોનું પાન કરી પ્રત્યેક વિષયનો નિર્ણય અને તેનું સારી રીતે અવગાહન કરતા થકા સફળતા પ્રાપ્ત કરવી એ એમના માટે સ્વાભાવિક હતુ એથી જ કવિમહોદયે પોતાની પ્રત્યેક રચનામા સ્થૂલ રૂપથી સર્વ વાતોને સ્થાન આપ્યુ છે

આજના કવિઓ પ્રાય આત્મીય પ્રલોભનોને વશીભૂત થઇ કલ્પિત વસ્તુનો અત્યધિક આશ્રય લે છે, અને સભવાતીત ઉપમેય શબ્દોથી મિથ્યા પ્રશ્ન કરી પોતાની સાત્ત્વિક સાહિત્યિકતા અને કમનીય કાવ્યકુશળતા ઉપર કાલિમા લગાડે છે આ જ કારણ છે કે-આધુનિક કાવ્યસાહિત્ય વધુમા વધુ સૌ દર્શ અને શૃંગારના વર્ણન સુધી જ સીમિત રહીને નામ માત્રનું રહી ગયું છે પ્રાચીન કવિઓમા આ વાત ન હતી તે તો સન્માર્ગથી સ્થૂત જનતાને સાચા માર્ગ પર લાવનાર પદ્ય પ્રદર્શક હતા તેઓ જનતાના સાચા સેવક, ત્યાગી, પરાંપકારી, ઉદાર, શાંતી, દમાળુ, સહુદયી અને સદાચારી જનીને પોતાની સાત્ત્વિક સાહિત્યમયી કાવ્યપ્રભાથી પ્રભાવવાન થઇને યશસ્વી ધનની સાર્થકતાને સંપૂર્ણ રીતે ચરિતાર્થ કરતા હતા

કવિ ઋષભદાસજીમા આ સૌ વાતો ઉચિત રીતે વિદ્યમાન હતી તે પોતાના પવિત્ર સહવાસમા જ રહી સાસારિક મુજ વણોથી દૂર રહીને શુદ્ધ સમનનમા જ સુવર્ણમય સુઅવસર વ્યતીત કરતા હતા પ્રારબ અવસ્થામા જ તેમણે ત્યાગવૃત્તિને અપનાવી હતી. ભવિષ્યમા ચમકવાવાળી ત્યાગ અને સંચારિત્ર મયી ધાર્મિક સાહિત્યિકતા તથા કાવ્યકુશળતાનો સારો પગિચય આપ્યો છે ઉપરના મંત્રે શસોમા કવિવરે અતરના વિષયોનું વિવેચન કરી સ્થાને સ્થાને અનુકરણ કરવા યોગ્ય અને મનન કરવા લાયક સુભાષિતોનો પણ સમાવેશ કર્યો છે જે કેવળ

ગૃહસ્થોને માટે નહિ પરંતુ સમસ્ત જન હિતેન્ધુઓને માટે, વ્યાખ્યાનદાતાઓના માટે, લેખકો, કવિઓ અને વકતૃત્વ કળાના અભ્યાસીઓને માટે અતિ ઉપયોગી અને સુરચિકારક છે કવિની કાવ્યધારા પ્રાચીન ભાષાના પ્રબળ વેગમા રહી છે અને એમ નથી ચાહતા કે તેની પ્રાચીન ભાષાના વેગમા વહી જતી કાવ્ય ધારાઓને આધુનિક ભાષાની ખાઈમા નાખી કવિના ભાવોનું મથન કરી પાઠકોની સામે તેનું નવું સ્વરૂપ બનાવવું, માટે જેવું મ ગળમય મુખથી નીકળ્યું, તે જ રૂપમા અહોયા બતાવીએ છીએ.

કુમારપાલ રાસમાથી મેળવેલાં સુભાષિતો.

૧. એ બાળવયથી સેવના યોગ્ય છે—

ગળા કર્ષણ મુત તુઠી, મહિધી ચન્દ્ર સુકીર,
બાળપણથી સેવિયે, લહિયે સુકૂળ શરીર ૧

રાત્રી, ખેડૂત, દીકરો, ઘોડો, લેસ, ચદ્દ અને પોપટ એ માતેની નાનપણથી જ સવા કરવી જોઈએ, જેથી શરીર સુખ મળી શકે.

૨. લૂણુ ભોજન સારુ નહિ—

લૂણુ જમતા ગતિમતિ જાય, લૂણુ જમતા મૂળે પાય,
લૂણુ જમતા બળબુદ્ધિ ગળે, મૂઝા સોય બાળ્યો નહિ બળે. ૨

લૂણુ ભોજન જમવાથી શુદ્ધબુદ્ધિ જાય છે, તેના પગ મૂળવા લાગે છે અને બળબુદ્ધિ ઓછી થાય છે વળી તેવો માણસ મરી જતા બાળ્યો હોય તો પણ લૂણો હોવાથી બળતો નથી

જેમ ગજનો મ કન સિદ્ધર, જેમ રણનો મ કન નર શૂર,
જેમ નદીનો મ કન જલપૂર, તેમ ભોજન મ કન છૂતપૂર ૩

જેમ હાથીની શોભા સિદ્ધરના તિલકથી થાય છે, રણની શોભા ગૂરવીર પુરુષોથી છે, નદીની શોભા પાણીનું પૂર આવવાથી છે તેમ લોજનની શોભા પૂરેપૂરુ ધી મળે તેમા છે

ધૂત ન કહે અમૃત કહેવાય, જેહથી વાધે નરનું આય, વૃદ્ધ બાળ પશુ સૌને ગમે, તોજનસાજ કયમ લૂણુ જમે ? ૪

તે ધી નહિ પણ અમૃત કહેવાય છે, જે વડે મનુષ્યનું આયુષ્ય વધે છે જે ઘરડા, બાળક અને પશુઓ સૌને ગમે છે, તો માણસો શા માટે લૂણુ જમતા હશે ?

૩. કાર્યનો નાશ કરનાર આ ત્રણ છે—

ત્રણ મળે ત્યા તૂટે કામ, ત્રણ મળે ત્યા રહે ન મામ
ત્રણ મળે ત્યા વિણુશે કામ, ત્રણ મળે ત્યા ન વસે ગામ પ
અતિમાર ગીતલ હેડકી, ત્રણ મળે તમ પ્રાણુ હુ ખી,
ઈણી દદાતે ત્રણ જણુ જમાહી, નિથે કામ ન થાય ત્યાહી ૬

ત્રણ જણુ લેગા માય તે કામ અધવચથી તરી જાય છે આળસ-દીર્ઘ રહી શકતી નથી કામ બગડી જાય છે ગામ પણ વસી શકતું નથી

પુષ્કળ ખાડા મવાન (અતિમાર ધણુ), શરીર ઠંડું પડી જણુ અને ઉપરાઉપરી હેડકી આવવી-એ ત્રણ રોગ એકી સાથે થતા ગ્નો જીવ બહુ દુઃખી થાય છે એ ઉદાહરણથી ત્રણ જણુ ન્યા ન્યા લેગા થાય છે તે કામ નહીં થતું નથી

૪ એ સાત જણુ ગુણુને સમજતા નથી—

જામાતા ને વીછી વાઘ, મધપાની મૂરખ અભાગ,
ભાગનીમુત પૃથ્વીનો નાથ, ગુણુ કીધો નવિજાણે સાત ૭

જમાઈ, વીંછી, વાઘ, દાડનો વ્યસની, અમાગિયો મૂર્ખ, ગહેનનો દીકરો (ભાણેજ) અને પૃથ્વીનો ધણી (ગામ)નો શુભ કર્યો હોય તો પણ તે સમજતા નથી મનવળ કે ઉપકારનો બદલો આપવાનું તે સમજતા નથી

૫. મત્રી (કારભારી)નું સામર્થ્ય—

મત્રી કંટક ચઢ્યા ફરવે, જેમ કવિતા મન ચિત્તુ કવે,
તેમ મત્રી ગાળે ધગમગ, મત્રિ વિણ રથા બધવ પુત્ર ૧૮

ચઢી આવતા મોટા ભરકા (દુઃખના ધાડા)ને સમજદાર વ્યક્તિ હઠાવી શકે છે જેવી રીતે કવિનું ચિત્ત હમેશા મન્ય રચવામાં જ હોય છે તેમ મત્રી જ ઘરનો બધો વહીવટ સભાળી શકે છે મત્રી વિનાના ભાઈ અને પુત્રો પણ નડામાં છે (અહીં મત્રી એટલે બુદ્ધિમાન વ્યક્તિ એ અર્થ છે)

૬. આ સાતની છેડછાડ કરવા જેવી નથી—

રાજા તસ્કર મૃગપતિ માપ, શસ્ત્ર પાની ફહવે સતાપ,
કવિ બાળક પ્રેમે તેડિયે, પણ સાતને નવિ છેડિયે ૧૯

રાજા, ચોર, મિહ, માપ, ધારવાળું હવિયાગ, કવિ અને બાળક એ સાતને બધે પ્રેમપૂર્વક બોલાવીએ પણ તેમને ક્રોધા-યમાન કરવાથી—સતાપ ઉત્પન્ન કરવાથી દુષ્ટી કરનાર છે

૭. સ્વાર્થના સહુ કોઈ પ્રેમી છે—

સ્વાર્થ સહકો વહાહો, પર વહાહો ન કોય,
વગ્ન ધેનુને પરિહરે, બે થન દૂધ ન હોય. ૨૦

લાગતા નથી જેવી રીતે ગાયના આચળમા દૂધ ન હોય તો તેનું
વાછરડું તેને છોડી દે છે

૮ દુનિયામા આ સાત વિરલા છે—

હાતા શૂર સચ્ચા નરા, પડિત શીલ નિરિહ,
એ જ્ઞાતો વિગ્લા મલે, જિમ પશુઓમા સિહ ૧૧

દાનવીર, શૂરવીર, સત્યવાદી મનુષ્ય, પડિત, શીલવાન અને
નિરપૃહ એ સાતે પીરલા પુરુષો છે જેવી રીતે પશુમા સિહ
બાગ્યે જ મળે છે તેમ એ બાગ્યે જ મળી શકે છે

૯. એ ઉંધી ચાલે ચાલનાર હોય છે—

નિગ્ધન મૂરખ રેણુકા, ખાટા ખારા વારિ,
કુબોજન નર કિરપાણ, એ અવળા સસારી ૧૨

નિર્ધન, મૂર્ખ, રેતી, ખાગ ખાના પાણી, ખરાબ લોજન
અને કૃપણ માણસ એ સમારમા ઉંધી ચાલે ચાલનાર છે

૧૦ મીઠું વચન બોલવું જોઈએ—

મધુર વચન ઠહાપણ, થોડું કામે બોલ,
માન રહિત તજ તુચ્છ વચન, અનરથ વચણ મ બોલ ૧૩

મીઠું અને ઠહાપણવાળું વચન જરૂરીયાત પ્રમાણે બોલવું
જોઈએ, માન વિનાનું અનર્થકારી તુચ્છ વચન ન બોલવું

૧૧. આ ચલવિચલ નથી હોતા—

ન ચલે મેરુની ચૂલિકા, ન ચલે કું સર્પ શેષ,
ન ચલે સુનિ મત્રસાધના, જિમ શિર અક્ષર લેખ. ૧૪

મેરુપર્વતનુ શિખર અલાયમાન ધતુ નથી અચલ શેષ
નાગની ફેણ અલિત થતી નથી મુનિઓની મત્રસાધના પણ
અળતી નથી જે પ્રભાણે લલાટે લખેલા લેખ જૂ સાતા નથી

૧૨. સ સારમા સજ્જન થોડા છે—

સજ્જન થોડા હસ જિમ, વિરલા કોઈ દીમ ત,
દુર્જન કાળા નાગ જિમ, મહિયલ ઘણા ભમ ત ૧૫

મજ્જન વીર પુરુષો તો હસની જેમ કયાક જણાય છે કાળા
નાગ જેવા દુર્જનો માપની જેમ અહિ તહિ ભટકતા જણાય છે

૧૩. દૂર જવાથી પણ શોભે છે—

સુપુરુષ સોપારી ને પાન, હયવર હાથી ને વિજ્ઞાન,
વળી કેવડો જમ વિખ્યાત, દૂર ગયા એ શોભે સાત. ૧૬

મજ્જન પુરુષ, સોપારી, પાન, હાથી અને વિજ્ઞાન, તેમજ
કેવડાનું ઝાંડ એ સાત જેમ જેમ દૂર જાય, તેમ જગતમા વધારે
પ્રખ્યાત થાય છે

૧૪ જેને આદત પડી ગઈ છે તેને શિખામણ લાગતી નથી
ધ્યાન કરે લઘુનીત, પાવ તિહા ઊંચો રાખે,
વસ ન બાંજે કોય, તોય પણ પ્રકૃત વિશેષે,
માખી હાથ ઘસત, ઊંટ મુખ ઊંચો રાખે,
છાડી નાગરવેલ, કાટા ને બાવળ બઠૂખે,
સોઈ બાદે આગલી, કાગ બિટાલે કુ બને,
મુનિ હેમ કહે રે ગુણિજનો, શીખ ન લાગે મહજને. ૧૭

કૃતરો લઘુનીતિ (પેશાબ) કરવી વખતે પગ ઊંચો રાખે

છે તેને કપડા ભીંજવાના નથી છતાં તે કુદરતી ટેવ પડી ગઈ છે માખી પોતાના પગવડે જ્યાં જોએ ત્યાં જમીન ઘસે છે બેટ બેચી ડોકે ચાલવા છતાં નાગરવેલને છાડીને કાટાવાળા બાવળનું બક્ષણ કરે છે સોય આગળીમા કાપ મૂકે છે કાગડો પાણીના બરેલા બેઠાના ઘડા પર બેસી ચાચ બોળે છે અને વટાળે (બગાડે) છે હેમ સુનિ કહે છે કે-હે શુણ્વણ પુરુષો ! જેમને ખોટી આદત પડી ગઈ છે તેવા માણસોને ગમે તેટલી શિખામણ આપો પણ લાગવાની નથી

૧૫. પરસ્ત્રીઓ અથવા નારીનો સ્નેહ—

કાચે કુભે વારિ જિમ, તિમ પરનારી નેહ,
પડિત કહે નર બાપડા, કાઈ વિડમ્બે દેહ. ૧૮

કાચા ઘડામા પાણી બરેલું હોય તેવો પરસ્ત્રીનો સ્નેહ છે પડિતો કહે છે—બિચારા પુરુષો પારકી સ્ત્રીઓની પાછળ પોતાના દેહને હાખી કરે છે

તડકે છાચો તાડનો, તિમ પરનારીનો નેહ,
સુપુરપ કહુ નર બાપડા, કાચ વિડમ્બે દેહ ૧૯

જેવા તડમમા તાડના ઝાડનો છાચકો પડે છે તેવો પરનારી માથેનો સ્નેહ છે મત્પુરુષો કહે છે કે—બિચારા પુરુષો પરસ્ત્રીઓ પાછળ ખુતાર થાય છે

તરસ્યા પાણી ખાડ જલ, શુ સુખ પામે તેહ ?
નકપલ કહે નર ચેતજો, તણ પરનારી નેહ ૨૦

તરસ્યા માણસને ખારું પાણી પીવા મળે તો તંથી શુ સુખ પામી શકે ? તેમ રૂપભદ્રાસહ કહે છે કે-હે મનુષ્યો ! સમજી જશો કે પરસ્ત્રીનો સ્નેહ એવો છે માટે તેને તજવો જોઈએ

પરનારીસુ - છડ કે ચિત્ત ન, લાઈએ,
જો ચિત્ત લાગ્યા હોય, તો નિત ન જાઈએ;
જો નિત જાના હોય, તો નીદભર ન સોઈએ,
પડે અચિત્ત ધાડ કે શીમ ધડ જોઈએ. ૨૧

પરસીના ઉપર આપણ મન લગાડવું નહિ જો મન લાગ્યું
હોય તો હમેશા જવું જોઈએ નહિ જો હમેશા જવું જ પડતું
હોય તો ઘોર નિદ્રા ભિષ્વું નહિ, નહિતર અચિત્તી ધાડ
આવી પડશે તે વખતે ધડ અને માથુ જ ને જુદા થશે

૧૬. કર્મથી કોઈ મુક્ત નથી—

કરમે રાવણરાય, રાજ ધડ સખ હો ગમાયો,
કરમે નલ હરિશ્ચંદ્ર, ચંદ્ર કલ્પ કલ્પ પાયો,
પાહુ મુત વન પેખ, રામને હુઓ વિયોગ,
મુજ મ ગાઈ લીખ, ભોજ ન ભોગવે ભોગ,
ઈન્દ્ર અહર્યા રાચિયો, બ્રહ્મા ધ્યાનથી ચૂકિયા,
ઋષભ કહે સળિ રાય રક, કરમે કો નવિ મૂકિયા. ૨૨

પૂર્વ કર્મના યોગે ઠરી રાજા રાવણને રાજ શુભાવવું પડ્યું
અને મુદ્ધમા નાચ થયો નળરાજા, હરિશ્ચંદ્ર અને ચંદ્રમા કર્મ
યોગે કલ કિન જન્યા પાડવોને વનમા જવું પડ્યું અને રામને
પિતાનો વિયોગ થયો મુજને ઘરેઘર ભિક્ષા માગવી પડી રાજા
ભોજ પણ રાજના ભોગો ભોગવી ન શક્યો ઈન્દ્રને અહર્યા
પર પ્રેમ થયો બ્રહ્મા પણ ધ્યાનથી ચૂક્યા ઋષભદાસ કવિ કહે
છે કે-રાજા કે રક સહુ કોઈને કર્મ છોડતું નથી

૧૭ પુત્ર વિનાનું કુળ-ધર સૂનું છે.—

મદિર મોઢા ધન ઘણા, હાથી લક્ષ પ્રમાણ,
જસ ધર બાળક નવિ રમે, તમ ધર જાણ મસાણ. ૨૩

મોઢા મદિરો, ઘણું ધન અને લાખો હાથી હોવા છતાં પણ
જેના ઘરમા બાળક રમતું નથી તેનું ધર રમ્યાનવત્ જાણવું
દાન વિષયે ગલે, ગલે સહી કાજ પ્રમાદે,
મતિ વિણ પડિત ગલે, ગલે મુખ લજ્જા વિવાદે,
લોભે ગુણુદ ગલતિ, ગલે છે પૂન્ય અસત્યે,
દાતા કરપીથી ગલે, ગલે તપ આયા ચિતે,
ઝીસ ગે સીલ જ ગને, દૂર ગયા નેહ જ ગલે,
કવિઋષભ કહે રે ગુણિજનો, પુત્ર વિના કુલતિમ ગલે ૨૪

દાનનો ઘણે મોઢેથી નાશ થાય છે જાધા કાર્યો આજસથી
ગળી જાય છે મુદ્ધિ વિનાનો પડિત ગળી જાય છે શન્ભાવ
નારી અર્થાથી મોઢું ગળી જાય છે લોભ કરવાથી સાશુઓ ગળી
જાય છે અસત્ય બોલવાથી પુણ્ય બોણુ થાય છે કૃપણ માણસ
આગળ હાતાર ગળી જાય છે માયામા મન લાગવાથી તપ ગળી
જાય છે જીનો સગ કરવાથી શીલ (શિયળ) ગળી જાય છે
અને દૂર રહેવાથી પ્રેમ બોળે થાય છે ઋષભદાસ કવિ કહે છે
કે-હે ગુણવાનો ! તે પ્રમાણે પુત્ર વિના કુળનો ક્ષય થાય છે

દીપક વહી જિમ તેલ વિણ, સેન વિણ જિમ રાય,
પુત્ર વિના ધર તેહવો, ક્ષીર વિના જિમ ગાય. ૨૫

તેલ પૂર્યા વિનાનો જેવો દીવો હોય, લશ્કર વિનાનો જેવો
રાજા હોય, દૂધ વિનાની જેવી ગાય હોય તેવું પુત્ર વિનાનું
ઘર જાણવું

પુત્ર વિના ઘર તેહવે, જેવો લૂખો ગ્રાસ;
મૃત વિના તેહવું જાણવું, સસારીનો વાસ. ૨૬

જેવો લૂખો ઢાળીઓ હોય તેવું પુત્ર વિનાનું ઘર છે સસા-
રમા રહેનારનો પુત્ર વિનાનો વાસ પણ તેવો જાણવો

બાળક વિણ જિમ પાસનું, કાલ વિહુણો મેહ,
સ પતિ વિણ જિમ આહુણો, ગત યૌવનનો નેહ. ૨૭

વર્ષાકાળ વિનાનો વરસાદ આવવો, ઘરની સવડ ન હોય
ત્યારે પડેણો આવવો અને યૌવનનો નાશ થયા પછી પ્રેમ
બાધવો જેમ નકામો છે તેમ બાળક વિનાનું પારણું નકાસું છે

યોગ વિના યોગી જિર્યો, મનવિહુણો જે ધ્યાન,
ગુરુ વિના ગરુડ ન સોહવે, વરવિહૂણી જાન. ૨૮

દાતા વિણ જિમ યાચકા, આણુવિહૂણી દેહ,
પુત્ર વિના ઘર તેહવું, જેસગ ભાખે એહ. ૨૯

યોગ વિનાનો યોગી, મન વિનાનું ધ્યાન, ગુરુ વિનાનો
ગરુડ અને વર વિનાની જાન, દાતાને વગરના માગણ, જીવ
વિનાનું શરીર જેવું છે તેવું પુત્ર વિનાનું ઘર જાણવું, એમ
જેસગ નામનો કવિ કહે છે

કૂલવિહોણો તરુવર જિર્યો, ચદવિહૂણી રાત,
ગુરુવિણ શિષ્ય ન મોહતો, ચોતવિહૂણી ભાત ૩૦

લૂણવિહૂણી જે ગમવતી, ધનવિહૂણો હાટ,
ગજવર દત્ત વિણ જિર્યો, મૃતવિહૂણો પાટ.

કુલ વિનાતુ આઠ, અદ્ર વિનાની શત્રો, ગુરુ વિનાનો શિષ્ય,
પોત વગરની ભાત, મીઠા વિનાની રસોઈ, ધન વગરનું હાટ
અને દાત વિનાનો હાથી જેમ શોભતા નથી તેમ પુત્ર વિનાતું
આસન શોભતું નથી

પુરુષાતન વિણુ નર કિર્યો, વેદવિદુણો બલ;
દેવળ દેવ વિના જિર્યો, વિણુ શીલે જિમ ૨૭ ૩૨
પાખ વિના પ પી જિર્યો, સરોવર વિણુ જિમ હ સ,
પુત્ર વિના કુલ તે તિર્યો, નરિ શોભાવે વ શ ૩૩

પુરુષાતન (વીર્ય) વિનાનો માણસ, વેદ બણ્યા વિનાનો
બ્રાહ્મણ, દેવ વિનાતું દેવગ, શિયળ વિનાની મુદર સ્ત્રી, પાખ વિનાતું
પ પી અને સરોવર વિનાનો હ સ જવો શોભતો નથી તેણે
પુત્ર વિનાતું કુળ છે અને તે વશને શોભાવતું નથી

૧૮. નાશ થવાના વખતે બુદ્ધિ ચાલી જાય છે—

રાવણુતણે કપાલ, અઠોતરસો બુદ્ધિ વસે,
લકા ફીટણુ કાલ, એકે બુદ્ધિ ન સાપડી ૩૪

રાવણના મરનક્રમા અઠોતરસો બુદ્ધિનો ભડાર ભરેલો હતો
છતાં લકાનો નાશ થવાનો વખત આવ્યો ત્યારે એક પણ બુદ્ધિ
કામ ન આવી

૧૯ એને કોઈ દુઃખ આપી શકતું નથી—

જિણુકુ રાખે સાર્થકા, મારી ન શકે કોય
વાકા વાળ ન કરી શકે, જો જગ વચગી હોય ૩૫

જે સ્વામીને શરણે છે તેને કોઈ મારી શકતું નથી પછી
બલેને આપુ જગત તેનું દુશ્મન હોય છતાં તેનો કોઈ વાળ
વાઠો ઠગી શકતો નથી

૨૦. દયા, દાન અને પરોપકાર—

નિત ભીડી દાનજ દિયે, સોના ખાંડી લક્ષ્મ,
એક જીવ ઉગારીએ, તેનું પુન્ય અસખ. ૩૬

હ મેશા ભીડી લાખ ખાંડી મોનાનું દાન આપીએ તેટલું
અસખ્ય પુન્ય એક જીવ બચાવવાથી થાય છે

દાન દિયે તપ તપે, જલે નાહે સોવાર,
કુમર બાણે જન ભણુજે, દયા વિના મો છાર. ૩૭

સેંટો વાર દાન આપે, તપમ્યાઓ કરે અને પાપીથી
નહાય તા પાપુ દયા વિનાના માથુસને નડામો ભણુવો એમ
કુમારપાલ કહે છે

કર્ણુ ન ગોલે કુડલે, શોલે શુણુતા જ્ઞાન,
કં નવિ ગોલે કકણુ, શોલે દેતાં દાન ૩૮

દાન કુડળ પહેગ્વાથી શોભતા નથી, પણ તે જ્ઞાન સાલ-
ળવાથી શોભે છે, તે જ પ્રમાણે હાથ કકણુ પહેરવાથી શોભતા
નથી પણ હાથથી દાન અપાય તો જ શોભે છે

હાયા ન ગોલે કચને, શોલે કરુણા માર,
નાસ શરીર લેખે સહી, કરતા પરઉપકાર.

શરીર પર મોનાના ઘરેણાં પહેરવાથી શોભા વધતી નથી,
પણ ઉત્તમ દયા રાખવાથી શોભે છે પારકા ઉપર ઉપકાર કરે
છે તેનું શરીર ખરેખર લેખે (શોભે) છે

પરકાળે તરુવર ફળે, પરકાળે જલધાર;

પરકાળે સુપુરુષ નગ, કળ્પતા નિત ઉપકાર ૪૦

પારકાના માટે જ ઝાઝો ફળ આપે છે, પારકાના માટે જ વરસાદ
વરસે છે તેમ સમજન પુરુષો પાત્રકાનું બહુ હું મેંથા કરે છે

નરનારી પશુ પ ખી, બાવે સુરપતિ દેવ,

પરગુણ કાળે જોડવા, નકપભ કરે તસ સેવ ૪૧

પુરુષો, સ્ત્રીઓ, પશુ, પ ખી, ઇન્દ્ર અને દેવો જેની ભાવના
બાવે છે એવા પુરુષો જે પારકાનું બહુ કરવા જનમ્યા હતા,
તેઓની નકપબદ્ધામ કવિ સેવા કરે છે

૨૧. ગુણ વગરનાનો જન્મ નકામો છે—

માનવ મન ને હરણુ, કંઠ કોઠિલા ટહુકે,

મોર કળા માહતા, હસગતિ કરતો તટકે,

મૃગલોચન સિંહ લક, અભક્ષણ અમૃત ભરિયો,

કટપદ્મમે અવતરી, પર ઉપકારજ કરિયો,

નીલવાસ દરસન ભલો, મયગલ કુલ મુગતા વસ્યો,

નરપતિ કહે નર ગુણિયલો, નિગુણ પુરુષ જીવ્યો કિસ્યો?

મનુષ્યનું મન, હરણની ગતિ, ટહુકા કરતી કોયલનો કંઠ,
મોરની નાચવાની કળા, હસની ચાલ, મૃગના લોચન, મિહની
કેઠ, અમૃત સરખા રસભરેલા આબાના ફળ, પરોપકારી

કંપવૃક્ષ, દેખાવમા મારો નીલકંઠ પક્ષી, મદગરતા હાથીના
કુબરથળમા મોતીનો વામ, એ સો પોતપોતાના શુભોવડે
સુદરતા ધારણ કરે છે તેમ શુભવાન પુરુષો મસારમા શોભા
પામે છે અને તેથી જ શુભવાન પુરુષનું જીવન ઉત્તમ ગણાય
છે અને શુભહીન પુરુષોનું જીવન નકામું છે

૨૨. પૈસાનું ખંડ મહત્ત્વ છે—

દોકડે દીપે દેહ, દોકડે દોષ પણ જાવે,
દોકડે દુર્જન દાસ, દોકડે દેવ વશ થાવે,
દોકડે મહિપતિ પુત્ર, દોકડે દંડ પણ ભાગે,
દોકડે દેશવિદેશ, જગત જન પાયે લાગે,
આવો આવો મો કો કહે, ઊભા થઈ આદર કરે;
દોકડા વિહુણી હોશ તે, કૃપછાહીમાહિ મરે. ૪૩

શરીરને શોભાવનાર, દોષનો નાશ કરનાર પૈસો જ છે
દુર્જન લોકોને શુભામ કરનાર અને દેવતાઓને વશ કરનાર
પણ પૈસો જ છે, રાજા અને રાજકુવર પણ વશ થાય છે
મયેદો દંડ પણ પૈસાથી નષ્ટ થાય છે પૈસાવડે દેશપરદેશના
માણસો ચરણે નમતા આવે છે ‘આવો ! પધારો !’ એવો
આવકાર આપે છે જ્યાં પૈસા વિનાના માણસને તો કૂનામા
રૂપી મરવા જેવું છે

૨૩. આટલી વાતો છોડવી જોઈએ—

તને નગર જ્યાં વયગી ઘણા, તને વાદ જિહ્વા નહીં આપણા;
તને મહેલને અતિ જાજરા, તજિયે નેહ વિનાના દીકરા.

જે નગરમા ઘણા દુશ્મન હોય તે છોડી દેવુ જોઈએ, જે
કળ્યા વખતે આપણે માણસ હાજર ન હોય તો તેવો કળ્યો
છોડી દેવો. જે મકાન અતિજર્જરિત થઈ ગયું હોય ત છોડવુ
જોઈએ અને પ્રેમ વિનાના દીકરાઓ પણ છોડવા જોઈએ

તજિ વૃક્ષ થયુ જે ક્ષીણ, તજિયે ધર્મ જે દયાવિહીન,
રાય તજે પરનારી ભોગ, એ સાતે તજિયે મ યોગ ૪૫

જે ઝાડ ક્ષીણ થઈ ગયું હોય તે છોડી દેવુ, જે ધર્મ
દયાવિનાનો હોય તેને તજવા અને પરત્વી ભોગવનાર રાજાને
પણ છોડી દેવો. આ સાતે સયોગો એકદમ તણ દેવા જરૂરી છે

ચાર ખોલ નવા સાબળો, સહસ્ર હાથ ગજથી વેગલો,
ઝોય હસ્ત હય તજવો નાથ, શકટચક્રી ગહિયે ચઢિહાથ.

હે નાથ ! મારા ચાર નવા ભોવો સાબળો હ મેશા હાથીથી
હજાર હાથ છેટે જિભા રહેવુ, ઘોડાથી નો હાથ દૂર રહેવુ
અને ગાડાથી ચાર હાથ છેટે ચાલવુ

વચરી વિદ્વંસો વિપધર નાગ, તેહથી કીજે દેશ જ ત્યાગ;
જિભા રહી નવિ પીજે નીર, તો મુખ લહીએ આમ શરીર.

જો વિપધર સર્પ દુશ્મન થયો હોય તો તે માટે દેશનો
ત્યાગ કરવો તેમજ જિભા જિભા પાણી ન પીવુ, તો જ આપણે
શરીરે સુખી રહી શકશું

૨૪. પારકાનુ ધન લેવુ સારુ નથી—

પરધન લઈ એક નરા, કરતો અમૃત આહાર;

પગલવ સિદ્ધાચર થઈ, ગિર વહશે બહુ ભાર. ૪૮

જે માણસ પારકાનું ધન પડાવી લઈ અમૃતના લોજન
સાથે કરતો હોય પણ ખીજા સવમા તેને સિખારી જાનીને માથા
ઉપર ખૂબ બોજો વહન કરવો પડશે

શાલ, દાલ, ઘૂત, ગોળથી, વિષ ખાવું તે ખાસ;
પણ પરધન નવિ રાખીએ, દેણુતણો જગ દાસ ઝલ

ચોખા, દાળ, ઘી અને ગોળ કરતા ઝેર ખાવું ઘણું ઉત્તમ
છે, પણ પારકાનું ધન રાખવું નોંધીએ નહિ દેણુતણો તો જગત
નો શુભાસ છે

૨૫. આ સાત વાતો હૈયામાં ખટકે છે—

ઘડે શૂન્ય મઠે પડિતા, ગામ ગમારા ગોઠ;
રાજસભામાં બોલતા, થગ્થર કપે હોઠ. ૫૦

ભાપણ કરવામાં ઘરમાં શૂરવીર જેવા, મઠમાં પડિત જેવા,
ગામ પરગામ કે મિત્રો સાથેની ગોષ્ઠીમાં ડાહ્યા પણ જ્યારે
રાજ્યસભામાં બોલતા હોય ત્યારે કાણ બાણે કેમ હોઠ ધૂજતા હશે

લાખે એક લખેશરી, સોયે એક મુબાણ;
અળજે એક સગતા લહુ, જે વાઠ્યો કરે વખાણ. ૫૧

લાખોમાં લખેશરી-તો એક જ હોય છે, સેકડો માણસોમાં
સાચ સમજનાર તો એક જ હોય છે અને અળજે માણસોમાં
બકત એક જ હોય છે જેના વધારે ને વધારે વખાણ થાય છે

મોઢે માગ્યું જે દિયે, કોપે રાયે શરણ;
પૂછ્યા ઉત્તર જે દિયે, એ જગ વિરલા ત્રણ. ૫૨

મોઢે માગ્યા મુજબ ને આપી શકે છે રાજ કોપાયમાન
થાય તો પણ ને શરણે રાખી શકે છે, ને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર
આપી શકે છે—એ પણ તો જગતમા વિરલા જ હોય છે

પૂછ્યા ઉત્તર નવિ થયો, પકિત પચમયાહિ,
માત બોલ પ્રાચે કરી, ખટકે હાકામાહી, ૫૩

પાથસો માણસો વચ્ચે પકિત કહેવાય છતા પૂછ્યા પ્રશ્નોના
ઉત્તર ન આપી શકે એ સાતે બોલ હૃદયમા હ મેશા ખટકે છે

૨૬. એક રૂકત વિવેક દુકાનો પર વેચાતો મળતો નથી—

ચીર, પિતાબર, પામરી, સાર પટોળા પદ,
સકલ વસ્તુ દ્રવ્યે લહે, વિવેક ન લહે હદ. ૫૪

ચીર, પિતાબર, પામરી, ઉત્તમ જાતના પટોળા અને વસ્ત્રો,
બધી વસ્તુઓ દુકાનોમા પૈસાથી વેચાતી મળી શકે છે, જ્યારે
વિવેક કાંઈ દુકાન પર વેચાતો મળતો નથી

૨૭ નેણે દીધુ એજ દહ શકે છે—

‘ નિણે દીધુ તિણે જ દેવાય,
નહી ખણ્યા જલ મગદ જ યાય,

મોટા ડુગર મધ્ય મોઝાન,
ખણતા ટીપ ન લહિયે વારિ. ૫૫

નેણે દીધુ હોય તે જ આપી શકે છે નદીમા ખોદીએ
તો જ પાણી મળી શકે છે, જ્યારે મોટા ડુગરની વચ્ચેમા ખોદતા
ટીપ પણ પાણી મળતું નથી

૨૮. સત્પુરુષોના સ્વાભાવિક ગુણો —

દયા ઘણી જસ જીનમા, દાક્ષિણ્યતા ગુણુમાર;
અદ્ય કપાથી ઉપશમી, સહજે થોડો આહાર. ૫૬

સત્પુરુષો સામાન્ય રીતે જેમા જીવ છે તે પ્રત્યે દયાવાળા,
ઉત્તમ ગુણોમા હંકારપણવાળા, અદ્ય કપાથી, ઉપશમી અને થોડો
આહાર કરનારા હોય છે

શાસ્ત્ર સખ ધ સહજે હુવે, ઉપજે આપ વિવેક,
સહજે અમૃત ખોણતા, કઠિન વચન ન એક. ૫૭

શાસ્ત્રના થોડા અભ્યાસથી પણ તેમનામા વિવેક આવે છે
અને તેમના વચનો સામાન્ય રીતે અમૃત જેવા ગીઠા હોય છે,
હંલુ એક પણ વચન ખોણતા નથી

અદ્ય રાગ નર જોહને, સહજે થોડો દ્રેષ,
પ્રેમ ધરે મનમા ઘણો, દેખી મુનિવર વેશ. ૫૮

જે મનુષ્યોમા થોડાક રાગ હોય છે, સામાન્ય દ્રેષ હોય છે,
તે મુનિવરનો વેશ જોતા મનમા ઘણો પ્રેમ લાવે છે

હાસ્ય વિનોદ કીકા નહિ, મહજે થોડો ભોગ;
અદ્ય માન માયા નહીં, પ્રાચે થોડો ભોગ. ૫૯

રમતગમત કે હાસ્યવિનોદ કરતા નથી, ભોગવિવામમા સહજે
થોડો વખત ગાળે છે, માન અને માયામા અદ્ય રાચે છે અને
થોડા સત્તાપ પણ ડેન્ટે થોડા જ રાખે છે

સહજે જૂઠું નવિ ગમે, પ્રાપ્તે થોડો લોભ,
ભવ્ય ભવ આશા તજે, મહજે તેહની શોભ. ૬૦

સત્પુરુષોને જૂઠું બોલવું ગમતું નથી લોભ પણ થોડો જ હોય છે તેવા ભવ્યભવો પારકી આશા રાખતા નથી તે તેની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ છે

ગુરુ ઉપદેશ વિના વહી, કર્મયોગે ગુણ હોય,
વિવિધ જાતિના પખીયા, પચવરણુ તનુ જોય ૬૧

જેવી રીતે જાતજાતના પખીઓના શરીર રંગભેરગી કુદરતી હોય છે તેમ સત્પુરુષો કર્મયોગે ગુણવાન હોય છે, તેમને ગુરુના ઉપદેશની જરૂર હોતી નથી

નીલકંઠ કોણે ચીતર્યો, કાગ ક્રિયા કિણુ રયામ ?
સુપુરુષ ને શુક પખિયા, સહજે જપતા રામ ૬૨

નીલકંઠ (એ નામનું પક્ષી અથવા મોર)ને કોણે ચીતર્યો ? તેમજ કાગડામા કોણે કાળો રંગ પૂર્યો ? તે જ પ્રમાણે સત્પુરુષો અને પોપટ પખી કુદરતી રીતે જ રામ (પ્રભુ) નામનો જાપ કરે છે

હસ્તી દત્તશલ કોણે ઘડયા, અઘડ હુવાકિમ ઉંટ ?
દિવ્ય રૂપ નર એકેનો, જન્મથકી એક દૂટ ૬૩

હાથીના દાંત કોણે ઘડયા હશે ? અને ઉંટનું આખું શરીર અણઘડ કેમ હશે ? (કહેવાય છે ઉંટના અઢારે વાકા) દિવ્ય રૂપ ધરનાર માણસ તો કોઈક જ હોય છે જન્મથી જ તે ભાગ્યશાળી હોય કે દૂટો હોય છે

તેહને કહો કુણુ શીખવે, સહજ તણા ગુણુ એહ,
અમૃત અ બ લિ બ કડુ કરે. સહજ હુવા જો તેહ. ૬૪

જે કુદરતી ગુણો મળેલ હોય તેને કોણ શીખવી શકે ?
જેવી રીતે લીંબડાના બાડમા કડવાચનો કુદરતી ગુણુ છે તે મીઠા
અમૃત જેવા આળાના બાડને પણ કડવું બનાવે છે

સહજે મુપુરુષ રૂઝડો, સહજે હોય વિદ્વાન;
સહજે મુખ મધુરો લવે, સહજે દેતા દાન. ૬૫

સત્પુરુષો કુદરતી રીતે રૂઝા લાગે છે, કુદરતી જ તે વિદ્વાન
હોય અને મુખથી મીઠા વચન બોલે છે, તેમજ દાન આપે છે

૨૯. અભિમાન રાખવું સારુ નથી—

માન મ ધરશેા માનવી, કિરશેા કાયનુ ગર્વ,
સુરવર કિન્નર રાણ્યા, અ તે મૃત્યુવશ સર્વ. ૬૬

હો મનુષ્યો ! અભિમાન ન કરશેા, શરીરને ગર્વવાળું ન
કરજો, કારણ કે અભિમાનવડે ઉત્તમ દેવતા, કિન્નરો અને
મહાન રાજાઓ છેવટે મૃત્યુ પામ્યા છે

જો શિર રવિમમ બાધતા, માલુ સખરી પાગ;
તે નર પોઢયા પાધડી, ચાચ દિયે શિર કાગ. ૬૭

જે મનુષ્યો સૂર્યસમાન તેજસ્વી માયા ઉપર સુદૃઢ પાધડી
પહેરતા હતા તેવા માણસો પણ આજે પથારીમા પોઢયા છે
અને તેમના માથા ઉપર કાગડા-ચાચ સારે છે

ચીર પિતાળર પહિરણે, કંઠે કનકના હાર;
તે નર અ તે માટી થયા, જોતા કાઈ ન સાર. ૬૮

ચીર, પિતાબર અને પહેરણ પહેરનાર, ગળામા સોનાના
હાર રાખનાર માણસો પણ છેવટે માટીમા મળી ગયા છે તેમણે
કંઈ સાર જોયો નથી

જે શિર છત્ર ધરાવતા, ચઢતા ગયવર બાધ;
તેહને આતે લઈ ગયા, દેઈ દોરડા બાધ ૬૯

જે માણસો માથે છત્ર ધરાવતા અને હાથીની પીઠ પર
ચઢતા હતા તેઓને પણ છેવટે દોરડા બાધીને લઈ ગયા
(નાથ થયો છે)

ચોસઠ સહસ્ર આતેઉઠી, પાયક છિન્તુ કોક,
તે નર આતે એકલા, સૂતા ચીવર ચોડ ૭૦

જેના અત પુરમા ચોસઠ હજાર રાણીઓ હતી, જેની
સેવા કરનાર છિન્તુ કરોડ ચાકર હતા તેવા માણસો પણ છેવટના
વખતે એકલા કપડું ઓઢીને સૂઈ રહ્યા (મરી ગયા)

જે જિહા તે તિહા રહ્યું, પાપ પુન્ય બે સાથ,
એક સ્વરૂપજ દેહતું, પુન્ય કરો નિજ હાથ ૭૧

જે જ્યા હોય તે ત્યા જ રહેવાતું છે, સાથે ફળ પુન્ય ને
પાપ બે જ આવશે માટે દેહતું ખરૂં સ્વરૂપ એકલું પુન્ય છે તે
પોતાના હાથથી જ કરે

ચ પકવરણી દેહડી, કદલી કોમલ બાધ,
તે નર સૂતા કાષ્ઠમા, પડે બહોભડ કાગ ૭૨

ચ પકની કળીઓ જેવું સુંદર જેનું શરીર હતું અને
કદળીના બાંડ જેવી કુમળી જેની જઘા(કેડ) હતી તેવા

માણસો પણ મરણ-પામતા કાઠની ચિતામાં સૂતા ત્યારે
તેમના ઉપર લાકડાની ડાંગો પડી

૩૦. બધું પુન્યકર્મની જ લીલા છે—

પુન્યે ગજ રથ ઘોડલા, પુન્યે પુત્ર વિનીત;
પુન્યે દીગ્ધ આઉણુ, પુન્યે મહિપતિ મિત્ત. ૭૩

પૂર્વ પુન્યના કર્મથી હાથી, રથ, ઘોડા, વિનયી પુત્ર, દીર્ઘ
આયુષ્ય અને રાજાઓની મિત્રાચારી એ બધું મળી શકે છે

પુન્યે મહુ મુખ સાપડે, પુન્ય સમો નહિ કોય,
શત્રુ જોઈ નવિ શકે, તે સવિ પુન્યે હોય. ૭૪

પુન્ય ઉદયથી જ બધી જાતનું મુખ મળી શકે છે પુન્ય
જેવું બીજું કંઈ નથી દુરમન પણ પુન્યથી જોઈ શકતા નથી

પુન્યે લોજન દેવતા, પુન્યે મુશીલા નાર,
પુન્યે મુખસર જીવીએ, ગજ ગાળે દગ્ગાર. ૭૫

પુન્યવડે દેવતાઈ લોજન મળે છે, મુદર ચિયળવતી સ્ત્રી
મળે છે અને મુખમાં જીવન જીવી શકાય છે, ઘરે હાથી
બાધી શકાય છે

પુન્યે મદિર માલિયા, પુન્યે રૂપ ઉદાર,
પુન્યે કમલા ઘર વસે, પુન્યે લોગ સુમાર. ૭૬

મોટા મહેલ અને મકાનો પુન્યથી મળે છે, મુદર રૂપ અને
લક્ષ્મીની મહેર પુન્યથી યાય છે પુન્યવડે પાર વગરના લોગ
વિલાસ લોગવાય છે

પુન્યે ચીવર અતિ સલા, મુખ ગમ્યા બહુ હોય,
પુન્યે જી જી મૌ કરે, વચન ન લલે હોય. ૭૭

સુદર વસ્ત્રો અને સુખભરી પથારીઓ પુન્યથી મળી શકે છે, પુન્ય કર્મવટે સૌ કોઈ હાજી હાજી કરતા સલામો ભરે છે અને કોઈ વચન પણ ઉઘાળી શકતા નથી

પુન્યે બધવ બહેનડી, પુન્યે માત પિતાય,
પુન્યે મુર મેવા કરે, પુન્યે યશ બોલાય ૭૮

ભાઈ, બહેન, માતપિતા બધા પુન્યથી મળે છે દેવતાઓ પણ પુન્યોદયથી સેવા કરે છે અને જગતમા યશ(કીર્તિ) ફેલાય છે

૩૧. કૃત્ત્ની અને ગુણમત્સરી—

અવગુણ પૂઠે ગુણ કહે, તે વિરલા સસાર
ગુણ કેડે ગુણ ફીજીયે, અવસર તે સસાર ૭૯

અપકાર ઉપર ઉપકાર કરનાર તો જગતમા ભાગ્યે જ હોય છે વખત આવતો યાદ કરીને પણ ઉપકાર કરનારનો તો બહુલો વાળી આપવો જોઈએ

ગુણ કેડે ગુણ નવિ કરે, કૃત્ત્ની તેહનુ નામ,
જે નર હોય મત્સરી, તે ન લલે શુભ ઠામ ૮૦

ઉપકાર કરનારનો બહુલો ન વાળી આપે તે માણસ તો કૃત્ત્ની કહેવાય ગુણનુ અભિમાન રાખનાર જે માણસો હોય તેમને સારું ઠેકાણું મળતુ નથી

દાન દિયે ન તપ તપે, પૂજે જિનવર પાય;
કવિયાણુ કહે ગુણુમત્સરી, સુગાત કિમહી ન જાય ૮૧

દાન આપે નહિ, તપ કરે નહિ કે જિનેશ્વરની પૂજા પણ
ન કરે તેવા ગુણુમત્સરી માણસો સુગતિ પામી શકતા નથી એમ
કવિ કહે છે ।

૩૨. બધા દિવસો કંઈ એક સરખા નથી હોતા—

સરખા દિન સઘલા વહી, ન હોય સુર નર ઈંદ,
જિહા સ પદ તિહા આપદા, ચઢત પડત ગવિ ચંદ ૮૨

મનુષ્યો, દેવ અને ઈંદ્ર બધે હોય તો પણ બધા દિવસો
તેમને એક સરખા જતા નથી જ્યાં સુખ હોય ત્યાં દુઃખ પણ
આવે છે સૂર્ય અને ચંદ્રની પેઠે ચડતી અને પડતી આવે ને જાય છે

તરુવર સદા સરીખડી, જો નહિ દોલત સાર,
જો ચઢે તે નર પડે, ન પડે પીમાણુહાર. ૮૩

મોજશોખ અને પૈસો ટકો-ઝાડના સરખો જ છે ઝાડ પર
ચઢનાર માણસ નક્કી નીચે આવે છે, તેને દળાવનાર હોય તે જ
પડતો નથી તેમ વૈભવ લોગવનારને દુઃખ પણ આવે છે પણ
વૈભવનો શુભાભ ન જનનાર સુખી થાય છે

૩૩. માર ખાવાથી જ મોટાઈ મળે છે—

જણે પત્થર મહા ટાકણા, હેમ સહ્યા લોહ ધાય,
મુકટ થઈ મસ્તકે ચઢ્યો, જિનપ્રતિમા પૂજાય. ૮૪

જે પત્થર તથા હેમ લોહના ટાકણાના ધા સહન કર્યા છે

તે જ પત્થરની જિનેશ્વરની પ્રતિમા બની શકી છે અને 'તે જ હેમનો મુગટ બતાવી પ્રતિમાના મસ્તકે ચઢાવેલ છે અને તે પ્રતિમા પૂજ્ય છે

જેણે વાસ્તે વેદન સહી, તેણે પામ્યું નૃપ અગ
સુકતાકૃણ વિધ્યાવિધુ, તો પામ્યું સ્ત્રી-સગ દપ

મારપીટની વેદના સહેનારો સોનાનો મુગટ રાજના શિર પર બેસવાનું સ્થાન મેળવી શક્યો અને માતી વિધાયા અને દુષ્પ પામ્યા ત્યારે જ સ્ત્રીનો મગ મેળવી શક્યા, સ્ત્રીના ગળાના હાર બન્યા

છિદ્ર લહી ચઢ્યો તાવડે, બડો ધાર્યો તસ નામ,
જસ જેહનું જગમા ઘણું, સમઝે આખો ગામ. ૮૬

અનેક કષ્ટો સહન કરી તકલીફો વેઠી ત્યારે તે માટા પુરુષો કહેવાયા, મારે દુનિયામાં જેનો યશ ફેલાયો હોય તેને આખું ગામ યાદ કરે છે

જેણે ખાધે ધોસર ખમ્બુ, તો ધોરી ગુણુ ગ્રામ,
નહિ તર પોઠી સાઢિયા, જસ હીણા નર નામ ૮૭

જેણે પોતાની કાષ્ઠ ઉપર ધુસરીનો બોલો ખમ્બો છે તે જ ગળદ ગામમાં ગુણવાન એવા ધોરી નામ મેળવી શક્યા છે, નહિ તર પોઠીયા અને સાઢ આજકુ વિનાના માણુનોની જેમ કહેવાત

૩૪ એનો વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી—

નદી નખવાલા નરપતિ, નારી વચન વિશ્વાસ,
નિર્ગુણુ નિર્વજ્જ નીચનો, રથો ફીજે વિશ્વાસ? ૮૮

નદી, લાળા નખવાલા (વાઘ, સિંહ), ગળા, સ્ત્રીના વિલાસી વચનો, નિર્ગુણી, નિર્લજ્જ અને નીચ મનુષ્ય એટલાનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી

૩૫. એમની ટેવનો નાશ થતો નથી—

રામલ ચદન ચરચિયે, ફીજે મુપરે સેવ,
તોહિ લોટે છારમા, પૂર્વ ન છાડે ટેવ ૮૯

ગધેડાને ચદનનો લેપ કરીએ અને સારી રીતે સેવા કરીએ તો પણ તે રાખમા આળોટે છે અને પોતાની પડેલી ટેવને છોડી શકતો નથી

દૂધે સોંચેા લીળડો, તોહિ ન મીઠો હોય,
અહિને અમૃત પાઇએ, તો સહિ વિષ ન જાય. ૯૦

લીંળડાને દૂધ પાઈને ઉછેગ્વામા આવે તોપણ મીઠો બનતો નથી તે પ્રમાણે સાપને અમૃત પાવામા આવે તોપણ તેનું ભેર જતું નથી

૩૬ એને કોઈ રાખી શકતું નથી—

કમલા યૌવન બાલ બળ, અતિસાર ગંજકુર્ણુ,
પ્રાણે ગાખ્યા નહિ રહે, જળ આવે નર મર્ણુ. ૯૧

લક્ષ્મી, યૌવન, બાળપણ, બળ, જાડાનો રોગ, હાથીના ઠાન અને માણસનું મરણ આવે ત્યારે તેના પ્રાણ કોઈ રીતે રાખ્યા રહેતા નથી

૩૭. એ રત્નત્રયીની સેવા દુઃખનો નાશ કરનાર છે—

દેવ એસા આરાધિયે, નહિ કામ - કષાય,
ગુરુ નિર્ઘન્યને એવિયે, જિમ ભવના દુ ખ જાય હર

એવા દેવની આરાધના કરવી જોઈએ કે જેમને કામ કે
કષાય નથી એવા નિર્ઘન્ય ગુરુની સેવા કરી કે જેથી ભવો
ભવના દુ ખ મટી જાય

કુગુરુ કુદેવ કુધર્મનુ, નવિ દીજે કંછુ સગ,
મૂરખ માનવ કિમ તરે, જેહને એહથુ રગ. ૬૩

કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ, એની કોઈ દિવસ સોજત ન કરવી,
એહની માથે પ્રેમ રાખનાર મૂર્ખ માણસ શી રીતે સસાર
તરી શકશે ?

૩૮ એ સાચા દેવ નથી—

દેખ્યા દેવ અનેક, સોય પણ લપટ લોલી,
હાથ ધરે હાથિયાર, મુલતને હણે મુખોલી,
રક્ત માસ આહાર, લોગ લેસાના માગે,
દેખી પેખી પડે કૃપ, પુરુષ જે પાયે લાગે,
તત્ત્વ વાત સૂઝે નહી, દેવ દેવ સહુકો કહે,
હેમ કહે મૂરખ ઘણા, દેવ ન સાચો કેા લહે ૬૪

અનેક દેવો જોયા તમા લપટ અને લોલીયા પણ હોય છે
હાથમા હાથિયાર રાખે છે, મુલત અને મુખોનો પણ નાશ
કરે છે લોહી-માસનો આહાર કરે છે પાડાનુ બલિદાન માગે

જે જે પુરુષ એવા દેવને પગે લાગે છે તે તો મર્યાદા નથી
 કૃપામા પડે છે, સાચી વાત તેને સૂઝતી નથી અને કષ્ટ
 તેને દેવ દેવ કહે છે હેમ કવિ કહે છે કે-એવા મુનિ
 હોય છે જે સાચા દેવને જાણતા નથી

આક ધતુરો અગથિયો, પૂજા પાનડી રહેલો
 કડમાલ ગળામાહી, ઇશ તવ ખુશીઓ રહેલો
 નકહિ પોટલા રાખ, ઊલ એક ખાટો રહેલો
 ઘર ઘર માગે લીખ, કહો તે દેવ દેવ રહેલો
 લોળો લોળો સહુકો કહે, લોળો તે આચાર રહેલો
 હેમ કહે નહિ દેવ તે, દેવપણુ આદ્યુ રહેલો

જેને આકડો, ધતુરો અને અગથિયાનું કુંડુ મુજબ
 છે અને હાડકાની માળા ગળામા ગમવાથી જે આ રહેલો
 છે, જેની પામે રક્ષા(રાખ)ના પોટલા રહેલો
 એક બેઠેલ ગળદીઓ જેનું વાહન ઠ, જે રહેલો
 ખાય છે તે દેવ કહેવાય કે ગાડો ? જે રહેલો
 લોળો કહે છે, તે સાચો લોળો છે તે રહેલો
 દેવપણુ આદ્યુ ગયું છે

વ્યાધિ ચર્મ પાથરે, હાથે રહેલો
 આગે રૂપ અપાર, ઓળ રહેલો
 પૂરી મીઠી નાદ, શીંગ રહેલો
 મસ્તક રાખે ગગ, ધ્યાન રહેલો
 નામ ધરાવે દેવતા, સ્તુતિ રહેલો
 પૂજ્ય કહી એ દેવને, રહેલો

૭૩

૭૪

૭૫

૭૬

જે વાધના ચામડાનું આસન નિછાવે છે, જે ડમરૂ વગાડે છે, પોતાનું સુદર રૂપ હોવા છતાં શરીર પર બરમ લગાવે છે, શીંગડાનો અવાજ કરે છે, માથામા જહુ જટા વધારે છે અને ગંગાજીને પોતાના માથામા હ મેથા રાખીને તેનું જ હ મેથા ધ્યાન ધરે છે, આવા કામ કર્યા છતાં પણ દેવ તરીકે નામ ધરાવે છે, એ દેવનું પૂજ્ય કહીને પૂજન કરવાથી શી રીતે તરી શકાશે ?

દેવ અગ્નિ ને ઇશ, હરિ ઉત્સવે નારી,
ઉમથા ઇન્દ્રે ઇશ, હાથે ખડ્ગ સુખ માગી,
પાણી તીર્થ જામ, અજા મારે તેહ ધર્મ,
ગુરુ સંયોગી જાસ, નામ કહાવે પર્મ,
પાત્ર ગાય પૂછ પૂજને, શીશ નમાવે સાપને,
હેમ કહે સુણો નરપતિ, કિણુ પરે તારે આપને? ૬૭

અગ્નિદેવ, પાર્વતીની ચાહના રાખનાર મહાદેવ, જોળામા અગ્નિ રાખનાર શ્રી કૃષ્ણ, હાથમા તરવાર રાખનાર અને સુખથી માર માર જોવનાર (દેવ-દેવીઓ) ને પૂજવાથી તેમજ જળને વીર્ય માગી તેમા નહાવાથી, અને બકરાનો હોમ કરવામા ધર્મ માનવાથી, વળી કચન કામિનીના સગમા મસ્ત રહેનારાને ગુરુઓ માનવાથી, ગાયના પૂછડાની પૂજા કરવાથી, નાગને માથુ નમાવવાથી, હેમ કવિ કહે છે કે-હે રાજન્ ! તે આપને કેવી રીતે તારી શકે ?

૩૯. મનુષ્ય ત્યાં સુધી તરી શકતો નથી—

તરે નહિ ન તિહો લગે, ન કરે તરવ નિચાર,
શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મ વિણ, કેા નવિ નાવે પાર ૯૮

જ્યા સુધી તત્ત્વનો વિચાર ન કરે અને શુદ્ધ દેવ, ગુરુ કે ધર્મને ન મેળવે ત્યા સુધી માણસ તરી શકતો નથી

રાગ રહિત તે દેવતા, પરિશ્રદ ણિન ગુરુ સાર,
દયા બહુ જમ ધર્મમાં, એ ત્રણ તત્ત્વ વિચાર. ૬૬

જેનામા રાગ નથી તે દેવ છે, જેને કોઈ ભતનો પશ્ચિદ નથી તે ગુરુ છે, જે ધર્મમા દયા ભરેલી છે તે ધર્મ છે એ ત્રણ તત્ત્વ વિચારવા જોઈએ

૪૦. બધી જગ્યાએ ઠાન સુખ આપનાર છે—

પુન્ય વિના પામે નવિ કોય, સવિ દીધાનુ ક્ષણ તુ જોય,
એક નર જોએ છે પાલખી, એક ઉપાડી થાયે દુ ખી. ૧૦૦
એકને હાથી હયવર હાર, એકને નહી એક છાલીવાર,
એક નરને મ દિર માલિયા, એક બુ પડીમા સો ભલિયા. ૧૦૧
એકને નારી દીમે ઘણી, એકને ચિ તા નારીતણી;
એકને લોજન અમૃતઆહાર, એકને ઘે શતણો વિચાર. ૧૦૨
એકને પલ્લ ગ પછેડી પાટ, એકને ન મળે તૂટી ખાટ,
એકને પેરણ પટોળા વળી, એકને ન મળે ફાટી કાબલી. ૧૦૩
એક નારી ગળે મોતીહાર, એકને સ્તીર નહોં નિરધાર,
દીધાના ક્ષણ જોલ્યો વળી, મૂલદેવ ઘરે સ પદે મલી. ૧૦૪
એક ગળા સુ ડા એક વહે, દીધા વિણ ઈમ દુ ખજ લહે,
પગ દોઝે ને માથે બળે, રાત દિવસ પર મ દિર રલે. ૧૦૫

પુન્ય વિના કંઈ મળી શકતું નથી સસારમા બધે આખ્યાનું જ ફળ જોવાય છે એક માણસ પાલખીમા બેસે છે જ્યારે તે જ પાલખી બીજા ઉપાડીને ફરખી ધાય છે (૧૦૦) એક માણસના ઘરે હાથી અને ઘોડા પુષ્કળ હોય છે જ્યારે બીજાને ત્યાં એક બકરી પણ હોતી નથી એક માણસને મોટા મહેલ અને માળા હોય છે જ્યારે બીજાની ઝુપડીમા પણ સેકડો કાણા હોય છે (૧૦૧) એક માણસને ઘણી સ્ત્રીઓ હોય છે ત્યારે બીજાને સ્ત્રી ન મળવાથી ચિતા ધાય છે એક માણસ અમૃત જેવા મીઠા ભોજન જમે છે ત્યારે બીજાને ઘેશ મેળવવાની પણ મુશ્કેલી જણાય છે (૧૦૨) એકને પલંગ, ચેતરણ અને પાટનું આસન હોય છે, જ્યારે બીજાને લાગ્યોતૂલ્યો ખાટલો પણ મળતો નથી એકને પહેરવા પટોળા જેવા વસ્ત્રો મળે છે જ્યારે બીજાને ફાટલી કામળ પણ મળતી નથી (૧૦૩) એક સ્ત્રીને ગળે મોતીના હાર ચોળી રહ્યા હોય છે જ્યારે બીજા સ્ત્રીને પહેરવા કપડા પણ નથી આ બધું 'પૂર્વભવમા' બીજાને દાન આખ્યાનું જ ફળ છે, તેથી જ મૂળદેવના ઘેર સ પદા પ્રાપ્ત થઈ હોતી (૧૦૪) એક વ્યક્તિ રાત્રી જાગે છે જ્યારે એક માથું ઝુડાવી, પગે દાઝતો, માથે બળતો ઘરે ઘરે બટકીને જીવનનિર્વાહ ચલાવે છે આમ પૂર્વભવમા ન આખ્યાનનાં બદલામો ફળ વહી રહ્યા ■ (૧૦૫)

૪૧. એટલા ઝુરી ઝુરીને મરે છે—

કાયર ખાડું કૃપણ ધન, કંડવા લિજ ફલાઈ,
વધ્યા સ્ત્રી રણે કુવો, પાચે ઝુગી સુઆઈ ૧૦૬

બાયલાના હાથમા રહેલી તરવાર, કળસના હાથમા રહેલું ધન, લોખંડાની કંઠવી લોગીણીઓ, વાગણી સ્ત્રી અને રણમા

ગાળેલો કૂવો એ પાચે ઝુરી ઝુરીને મરે છે જગતમા તેમનો
કંઈ ઉપયોગ નથી

વાઝણી પુત્ર પ્રમવે નહિ, સાઠ સિરે નહિ નાથ;
તિમ કૃપીના અવતારમા, ઊંચો ન કરે હાથ. ૧૦૭

વાઝણી સ્ત્રી પુત્રને જન્મ આપતી નથી, સાઠ(આખલા)ને
નાથ નખાતી નથી, તેમ કળુસ પોતાના અવતારમા દાન
આપવા હાથ ઊંચો કરી શકતો નથી

દરિશન ભૂડું કૃપણનું, ભૂડું તે કરપી ધામ,
ભૂડો તે કરપી આગણું, જ્યાં નહિ પુન્યનું કામ. ૧૦૮

કળુસ માણસનું દર્શન કરવું ખરાબ છે, કૃપણનું રહેકાણું
પણ ભૂડું છે, કૃપણનું આગણું પણ ભૂડું છે કારણ કે જ્યાં
પુન્યનું નામનિશાન નથી

૪૨ પાપીનો ઉદ્ધાર થતો નથી—

પાપી જીવ સસારે ફરે, પાપ કરીને કિણીપરે તરે ?
જીવ હણતા જો હોય ધર્મ, તો પાતિકનો કેવો કર્મ ? ૧૦૯

પાપી માણસ સસારની ગતિઓમા ગોથા ખાય છે તે પાપ
કરીને કેવી રીતે તરી શકે ? જો જીવોને હણવાથી ધર્મ હોય
તો પાપીનું કર્મ કેવું કહેવાય ?

જૂઠો બોલ્યા જો જયકાર,
તો કુણ પાપે હોય અસાર ?
ચોરાં કરતા સુખિયા થાય,
તો કુણ પાપે સહી દુખિયા થાય ? ૧૧૦

જો જુદું બોલનાનો જય ગવાતો હોય અને ચોરી કરનાર
જ સુખિયા મતા હોય તો પછી પાપથી કેણુ દૂર જાગે ?
પાપમા રહી શી રીતે દુ ખી બને ?

પરસ્ત્રીગમને કીર્તિ વરે,
કુણુ પાપે અપયશ વિસ્તરે ?
જીવન હરતા સુખિયા હોય,
તો દુ ખિયો નવિ દીસે કોય. ૧૧૧

જો પરસ્ત્રીગમન કરતા-વ્યભિચારથી જ કીર્તિ મળતી હોય
તો પાપમા અપયશ શી રીતે ફેલાય ? જો જીવ હણવાથી જ
સુખ મળતું હોય તો જગતમા કેણુ દુ ખી દેખાય ?

સાત ગામ બાલે સતાપ,
વરસ દિવસ માછીને પાપ,
અણુગણ પાણી એક દિન પીએ,
એટલો પાતક આગે લિએ ૧૧૨

સાત ગામ બાળવાથી જેટલુ પાપ લાગે અને એક વરસનુ
માછી મારનારને જેટલુ પાપ હાય એટલુ પાપ એક દિવસ
અણુગણ પાણી પીનારને લાગે છે

ઢાકયો ન રહે પાતિકે કર્મ,
ઢાકયો ન રહે વળી અધર્મ,
ઢાકયો ન રહે કોઢ કપાય,
લસણુ લખ્યો તે સહી જ ધાય ૧૧૩

પાપ કર્મ ઢાકયુ રહી ચકતુ નથી તે મુજબ અધર્મ પણ

ઢાકી શકતો નથી ડોઢ અને કધાય સ તાડી શકતો નથી જેણે
લસણ ખાધું હોય તેનું મોઢું સાથે જ ગ ધાય છે

ઢાકયો ન રહે મદિરાપાન,
ઢાકયો ન રહે વળી વિજ્ઞાન;
અતિસાર વ્યસની ને આક,
ઢાકયો ન રહે વળી લબાડ. ૧૧૪

મદ્યપાન કરનાર છાનો રહી શકતો નથી, વિજ્ઞાન છુપુ રહી
શકતુ નથી, અતિસારના રોગવાલો, વ્યસની, આડીઓ અને
લબાડ મનુષ્ય છાના રહી શકતા નથી. તે બધાની નજરે અંટ
જણાઈ આવે છે

જે નર હરે અભય તર પ્રાણુ, તે તો પાપી મૂઢ અજાણુ,
લોહથકી બારે નર તેહ, બાહ્ય પ્રાણુ હરે નર જેહ. ૧૧૫

જે માણસ છુપી રીતે જીવની હત્યા કરે છે તે પાપી,
મૂઢ અને અજ્ઞાની છે જ્યારે જે ખુલ્લી રીતે જીવ મારે છે તે
લોહા કરતા પણ કડક કાલબત્તાળો માણસ કહેવાય છે

બાહ્ય પ્રાણુ પાપી જે હરે,
સયલ કુટુંબને દુ ખી કરે,
અભય તર પ્રાણુ હણીને મુજો,
અવર દુઃખ તેહને ન જુજો. ૧૧૬

જે પાપી મનુષ્ય બધાના જોતા જીવનો નાશ કરે છે તે
આખા કુટુંબને દુ ખી કરે છે, જ્યારે છુપી રીતે કરેલી હત્યાથી
બીજા એવા કયા દુ ખ છે કે તે તેને જોતા નથી

૪૩. સ સારમા આ સાત દુઃખ છે—

પહેલા દુઃખ તણી સુણો ખાત,
ઉદરે ઉપન્યો આઠયો તાત,
જણુતા મરે જોહની માત,
એ દુઃખ બીજો સહો ન જાય ૧૧૭

ત્રીજુ દુઃખ તે નિર્ધનપણુ,
ચોથો દુઃખ તે પરવશપણુ,
પાચમુ દુઃખ જગ છે મોટુ,
નર નિધેન ન છાતી કંદુ ૧૧૮

છઠ્ઠુ દુઃખ હવે સુણુજો અરે,
નર કામી ને મહિલા મરે,
સાતમુ દુઃખ સુણુજો સહુ કોય,
અતે પુત્રનુ મરણુજ હોય ૧૧૯

પહેલુ દુઃખ તે ગર્ભમા આવતા જ પિતાનુ મરણુ થાય, બીજુ દુઃખ તેથી પણ કઠણુ કે જન્મ વખતે જ માતા મરણુ પામે, (૧૧૭) ત્રીજુ દુઃખ નિર્ધન હોય, ચોથુ દુઃખ પરત્રતા સોગવવી પડે, પાચમુ દુઃખ જગતમા મોટામા મોટુ જે સાક્ષળતા છાતી કૂટવી પડે તે માણસની નિર્ધનતા છે (૧૧૮) છઠ્ઠુ દુઃખ તમે સાક્ષળજો કે પુરુષ કામી હોય અને તેની સ્ત્રીનું મરણુ થઈ જાય હવે છેલ્લુ સાતમુ દુઃખ ઘડપણમા પુત્રનુ મરણુ થાય-એ સાત દુઃખો સ સારમા છે (૧૧૯)

૪૪. આમના વચન નિષ્ફળ નથી થતાં—

રાજા તપિયો ગુરુ મતી,
દેવ સુપુરુષ ને જાણ,
કવિયાણુ કહે એ માતનુ,
વચન ફળે તત્કાળ ૧૨૦

રાજા, તપસ્વી સાધુ, ગુરુ, સતી સ્ત્રી, દેવ, સજ્જન પુરુષ ને જાણક એ સાતના વચન તુરત જ ફળદાયી બને છે એમ કવિ કહે છે

૪૫. સત્પુરુષો સ્વીકારેલો રાહ છોડતા નથી—

શેષનાગ શિર લીધો બાર, તે નવિ છ કે મહી નિરધાર;
સૂરજ સહિ ઉજવાણુ કરે, કુલલન્નયે પૃથ્વી ફરે. ૧૨૧
ઇશ નાગ ગળે જો ધર્યો, તા તેહને અળગો નવિ કર્યો;
સુપુરુષ નર સાચુ આદરે, તેણે વાટે નવિ પાછો ફરે ૧૨૨

શેષનાગે પોતાની ફણ પર પૃથ્વીનો બાગ ઝીલ્યો છે, તે ચોક્કસ પછે કોઈ દિવસ ડોડનાર નથી, સૂરજને નિરતર અજવાણુ આપવા પ્રકાશવુ પડે છે, કુળ પી લજ્જાને લીધે પૃથ્વીની નિરતર હેરફેર થાય છે (૧૨૧) શ કરે નાગને ગળે વીંટ્યો કે તે અળગો કરતા નથી તે પ્રમાણે સત્પુરુષો ગાયો ગરુડ પકડે છે તે રસ્તેથી તેઓ પાછા ફરતા નથી (૧૨૨)

૪૬. એ ત્રણ છેવટે લીખ માગે છે—

જસ ઘર બેટી લાડકી, ધરે કામિનીની સીખ,
આવણુ વીત્યા હજી ખણે, ત્રણે માગે લીખ. ૧૨૩

જેના ઘરે લાડકોડમા ઉછેરેલી દીકરી હોય, સીના કહેવા મુજબ જે ચાલતો હોય અને જે શ્રાવણ મહિનો ગયા પછી હળ જોડી ખેતર ખેડે છે એ ત્રણે જણ ઉપરે લીખ માગે છે

૪૭ એ સાત હ મેશા અતૃપ્ત રહે છે—

સાયર, વિપ્ર, ડાકિની, જિહા, અગ્નિ જમ જગરાય,
કવિયણુ કહે સાત અધુરડા, પૂરા કિમહિ ન થાય. ૧૭૪

ફરીઓ, પ્રાણણુ, ડાકિની, જીભ, અગ્નિ, જમ રાજા અને જગતનો રાજા એ સાતને કોઈ વખત તૃપ્તિ થતી નથી કવિ કહે છે કે-તેમને કોઈ વખત સંપૂર્ણ સંતોષ થતો નથી

૪૮. એ સાતેનું ધ્યાન હ મેશા ખરાબ રહેનાર છે—

હડીમાર, ફકિયો, ગિહાડ, જગતુ ભુ ડા વછે ચાડ,
વૈધ, મસાણી, બદીવાન, એ સાતેનું મેલો ધ્યાન ૧૨૫

શિકારી, વેપારી, ગિવાડ અને ચાડીઓ, વૈધરાજ, મસાણીઓ (શમશાનનો રખેરાળ) અને કેદી એ માત્ર જગતનું ખૂંડ ધમ્મનાર છે, એ સાતેનું ધ્યાન મૂકવું જોઈએ

૪૯. એમની આબડછેટ કોઈ દિવસ જતી નથી—

પુત્રી વિક્રય, પગ્ગ્રીમ ગ પરભતિ પાપીનો પ્રમગ,
મૂરખ દેવતાણુ ધન ખાય, જીવ હણુ તા ઉદર ભરાય ૧૨૬

પરનિદા કરતો નર જેહ,
પગ્ગ્રીમને નહિ વસો તેહ,

કવિયાણુ કહે સો કુલો નહાય,
માત આમડછેટ કદિ ન જાય ૧૨૭

પુત્રી વેચીને પૈસા લેનાર, પરનારીનો સગ કરનાર, પડોઢીએ શિકારી સાથે પ્રસંગ રાખનાર, મૂર્ખો, દેવદ્રવ્યનો ખાનાર, જીવ હુણીને પેટ ભરનાર (૧૨૬) પારકી નિંદા કરનાર, જેને પારકાના ઘરતુ ખાપા છતા તૃપ્તિ થતી નથી એ માતની આમડછેટ કવિ કહે છે કે-એ મક્કા પાણીથી નહાય તો પણ જતી નથી (૧૨૭)

૫૦. એ સાત જણ હ મેશા અદેખા હોય છે—

પાડો પડિત સ્વાનજ હાટ પાડોસી કહિયે તેહ,
મીઠો મટલ અને માગણુ, સાતે અદેખા સુણ્યા કાન. ૧૨૮

પાડો, પડિત, દૂતરો, પાડોશનો દુકાનવાળો, મીઠો માણસ, મલ્લ ગાને બિખારી એ સાત જણ હ મેશા (ધીમને જોતા જ) અદેખાઈ કરવાવાળા છે, એમ સંભળાય છે

૫૧. એ સાત જણ ધીજનુ દુઃખ જાણતા નથી—

રાજા બાલક વિમ્બ ને ચોગ, ચમરાજ જગમા પાડે શોર;
અગ્નિ પારધી કવિયાણુ કહે, પરવેદન માતે નવિ લહે. ૧૨૯

રાજા, બાળક, બ્રાહ્મણ, ચોર અને દુનિયાને ઝપાવતા જમરાજ, અગ્નિ અને શિકારી એ માત જણને માટે કવિ કહે છે કે-પારકાનું દુઃખ તેઓ ધ્યાનમાં લેતા નથી

એ સાત સૂતેલા જ સારા છે—

વાઘ મિહ ચીતર કૃતરા, મળરી ને પાપી નરા,
જુજગ સખે ઉદર એકલા, એ સાતે પણ સૂતા બલા ૧૩૦

વાધ, સિદ્ધ, ચિત્તા, કુનરા, બિલાડી, પાપી માણસ અને ઉદરનુ બક્ષણ કરનાર સાપ જે માત્ર તે સૂતેલા જ સારા છે

૫૨. પુન્યનો નાશ થાય ત્યારે બધા વૈરી બને છે—

જખ લગ પુન્ય પ્રતાપ જ હોય,
તખ લગ સામુ ન જીવે કોય;
પૂરવ પુન્ય જ્યારે ખૂટશે,
ત્યારે બેટા પણ વૈરી થશે. ૧૩૧

જ્યાં સુધી પુન્યનો પ્રતાપ હશે ત્યાં સુધી કોઈ સામુ જીવાતું નથી, પણ જ્યાં સુધી પૂર્વ પુન્ય ધૂટી જશે ત્યારે પોતાના હીકરા પણ હરમન બની જાય છે

૫૩. મનની પવિત્રતા વિના કરેલી ક્રિયા નકામી છે—

મન વિણ તપ જખ કિરિયા, જૂઠી ફોગટ કષ્ટ કરીજે,
મન વિણ દાન દિયે કો મૂરખ, સુગતિપુરી નવિ લીજે,
મન વિણ જીવ ઉગારે જગમા, કાલકસરિયો નામે,
મન વિણ દાન દિયે તે કપિલા, બેહુના ન સર્ચા કામે ૧૩૨

મન વિનાના તપ, જપ કે ક્રિયા કરી કષ્ટ વેઠવા તે જૂઠા અને નકામી છે મન વગરનું દાન આપનાર મૂખો સુકિતપુરી મેળવી શકતા નથી મન વગરના જીવ ઉગારનાર કાલકસરિ નામે જગમા જાણીતા છે તે પ્રમાણે મન વગરનું દાન આપનાર કપિલા જાણીતી છે તે બનેલા કામ સર્ચા નથી

૫૪. એમની સેવા કરવાથી જિનેશ્વરનુ પદ મળે છે—

સાધુ બહા અને સાધવી, આવક આવિકા સોય,
સઘ સયલને પોપતા, પદવી તીર્થ કર હોય. ૧૩૩

સારા સાધુ, સાધ્વી, આવક અને આવિકા એ ચતુર્વિધ સઘને
જે પોપે છે, તે તીર્થ કર પદવી મેળવી શકે છે

જે નર બહુ ધન પામિયા, સમજ્યા શાસ્ત્રનુ મર્મ;
તે નવી લક્ષ્મી વ્યય કરે, તો શુ સમજ્યા ધર્મ ? ૧૩૪

જે માણસો ઘણુ ધન મેળવી શક્યા છે, પણ શાસ્ત્રની
સમજણુ જાણી શક્યા નથી, તેવા માણસો પોતાની લક્ષ્મી ન
વાપરી શકે તો તે ધર્મને શુ સમજ્યા કહેવાય ?

સાધર્મી સીદાતા જાણી, ન કરે તેહની સાર,
તે લક્ષ્મી શુ કામની, જિણે નવિ કર્યો ઉદ્ધાર. ૧૩૫

સાધર્મિક બધુઓને દુખી જાણીને તેમની મારવાર જે
ન કરે તેમને લક્ષ્મી શુ કામની ? જેણે તેમનો ઉદ્ધાર નથી કર્યો
તેમની લક્ષ્મી નકામી છે

દીન ઉદ્ધાર નવિ કર્યો, તે ચૂક્યા સમાજ,
અતિ ઊંડા ધન જૂમિ ઘાલી, જાસી નરક મોઝાર. ૧૩૬

જમીનમા ઘણે ઊંઠ ધન દાટી રાખ્યુ અને ગરીબોનો
ઉદ્ધાર ન કર્યો, તે સારને ચૂકી ગયા સમજવા, તેઓ જરૂર
નરકમા જશે

પપ. નસીબદારને ૧૬ સકાર મળે છે—

સદ્ગુરુ એવા સુકુલે જન્મ, સઘસાક્ષિ મદહણા ધર્મ,
સુદ્રવ્ય સુદૃતકેળી યાત્રા, પુન્યે લલિયે સુનિ સુપાત્ર ૧

માત ક્ષેત્રતાણુ પોષણુ, સત્ય વચન સુખથી ભખણુ;
સમતા કુડમાહે ઝીલણુ, જેહને શુભ ગતિ વહેલા જણુ. ૧૩૮

સમાધિ શરીર મુણુ સિદ્ધાત,
મગ્યક શીલ રાખે એકલ,
માહસિક ગુણને પુન્યે પમાય,
પુન્યે સઘપતિ તિલક કરાય ૧૩૯

પૂર્વ પુન્ય જો હોવે બલવાન,
તો સોળ મસા મિલે ગુણખાણુ,
મુણી શીખ કિજે પર ઉપકાર,
તો નર સુખ લલિયે સસાર ૧૪૦

(૧) સદ્ગુરુની સેવા, (૨) સારા કુળમાં જન્મ, (૩) સઘની
ભક્તિ, (૪) સમક્ષિ ધર્મ, (૫) સારું દ્રવ્ય, (૬) માગ
કર્મયોગે યાત્રા, (૭) સુપાત્ર સુનિનો યોગ, (૮) સાત ક્ષેત્રનું
પોષણ, (૯) સત્ય વચન બોલણ (૧૦) સમતા કુડમા ઝીલણ
(૧૧) શુભ ગતિમાં વહેલા જણ (૧૨) શરીરની સમાધિ (૧૩)
સિદ્ધાત સામજવા, (૧૪) સાચું શિયળ, (૧૫) સાહસ શુભ, (૧૬)
સઘપતિની પદવી એ ગુણની ખાણરૂપ સોળ સસ્કાર જો પૂર્વ
પુન્ય બળવાન હોય તો મળે છે આ પરથી શિખામણ લેવી કે-
પારકાનું બહુ કરવાની ભાવનાથી આ સસારમાં સુખ મળી શકે છે

૫૬. ધીનો મહિમા—

ધીએ વાધે વાન, કાન પણ સગવા થાયે,
 આએ વાધે તેજ, ખરજ ને ખોડાઈ જાયે;
 કાયા ગાડી કટિળધ, અર્થ આગળથી સૂએ,
 જગ ન બ્યાપે અગ, દાગ તન ધાત ન ધૂંજે,
 સુખતુ મડન ઘૂત સહી, હાકયો હીડે દેતો હડી,
 ઘૂતવિહુણા જેહ નર, જાનો સફી લાકડી. ૧૪૧

ધીવડે શરીરનો જગ વધે છે, કાન સતેજ થાય છે, આખોતુ
 તેજ વધે છે, ખરજ અને ખોડ જાય છે, શરીર મજબૂત બનાવ
 છે, ખુદ્દિ વધે, ઘડપણ આવતુ નથી, પગ, શરીર કે ધાતુએ
 ધૂજતા નથી, ધી સુખની ચોલા છે, ધી ખાનાર દોડીને ગમે ત્ય
 જઈ શકે છે ન ખાનાર માણસ તો સુકા લાકડા જેવો હોય છે

૫૭. સાત 'દ' કારનાળી સ્ત્રી રૂપવાન છે—

દયા દાન દમ દેહ ન દોષ,
 દોલત જાતા ન કરે શોક,
 દુ ખ લાળે ગ્રેમે પારકો
 દીન વચન ન બોલે સુખ થકો. ૧૪૨

દુર્જન ઉપર ન કરે ડીસ, તે સ્ત્રી પામે સખેજ જગીસ,
 જે અગે ધરતી માતે દદા, રૂપવતી તમ લાખુ સુદા. ૧૪૩

(૧) દયા ગળે, (૨) દાન આપે, (૩) દોષ દોષને ન આપે
 (૪) દોલત ખૂટ્યા છતા દિલગીર ન થાય, (૫) પારખતુ દુ

પ્રેમથી ભાગે, (૬) દીન વચનો મુખથી બોલે, અને (૭) દુર્જન ઉપર રાસ ન લાવે તે શ્રી જગતમા પ્રભુતાને તરત પામે છે (૧૪૨) જે પોતાના શરીર સાથે સાતે દદા ધારણ કરે છે, તે ખરખર રૂપવાન શ્રી જાણી (૧૪૩)

૫૮. સ્વભાષાપૂર્વક કામ કરવામા પાપ નથી-

યતિ ધર્મમા જયણા કહી,
 જીવજતુ ઉગારે સહી,
 પડિલેહતા બણતા સદે,
 રખે જીન મુજથી દુખ લહે. ૧૪૪

સાધુ ધર્મમા જયણા કરવાનું કહેલ છે તેઓ જીવજતુ રક્ષણ કરે છે પડિલેહણા કરતા અને બણતા પૂરેપૂરી સભાળ રાખે છે કે રખેને મારાવડે કોઈ પણ જીવ દુખ પામે

ઊઠતા બેસતા વહી, મુનિવં રાખે મતિ નિર્મળી,
 સઘારે જયણાએ સોય, ધુસર પ્રમાણે પથે જોય ૧૪૫

ઊઠતા અને બેસતા સાધુની બુદ્ધિ પવિત્ર હોય છે તેઓ મુલાને માટે સઘારો કરતા પણ જયણા રાખે છે અને ચાલતા ધુસર પ્રમાણે ભૂમિ જોઈને રસ્તે ચાલે છે

ઊભો રહે ઋષિ જયણા કરે, મધુર વચન મુખથી ઉચરે,
 જીવતા નવિ બોલેજેહ, ઋષભ કહે ઋષિ માચોજેહ ૧૪૬

સાધુ ઊભો રહે ત્યારે પણ જયણાથી રહે છે અને મુખથી મીઠા વચન બોલે છે કોઈને ખરાબ લાગે એના વચન જે ન બોલે તે જ સાચો ઋષિ કહેવાય એમ ઋષભદાસજી કહે છે

ઈણું પરે જયણા કરતો યતિ, તેને પાપ ન લાગે રતિ,
તિમ આવકને જયણા ધર્મ, જયણા કરે તો આવકધર્મ. ૧૪૭

એ પ્રમાણે જે સાધુ જયણાથી રહે તેમને એક રતિ પણ
પાપ લાગતું નથી તેમ આવકને માટે પણ જયણા એ જ ધર્મ
અને જયણા કરનાર વ્યક્તિ જ આવક ધર્મ પાળે છે એમ કહેવાય

૫૯. માર મારતા છતાં પણ એ ગુણ કરનાર નથી—

દાણી ભોગી માગણુ ચાક, સારથી ને દુહળ્યા ધાક;
દરવાની ગયનો દાસ, હૂત દુહળ્યા ગુણ ન કરે તાક. ૧૪૮

દાણી, ભોગી, માગણુ, ચાકીઓ, સારથી, દુભાવેલ ધાકા,
દરવાણી, રાજનો દાસ, હૂત એમને મારીને દુહળ્યા હોય તો
પણ ગુણ ન કરે

૬૦. મોટાઈનું અભિમાન રાખતું એ દુર્ગુણ છે—

દાન વિના કીરતિ નહિ, વેલ વિના જિમ પાન;
મૂરખ નર શ્રેણી કરે, દીધા વિણુ અભિમાન. ૧૪૯

દાન આપ્યા વિના જગતમાં યશ ભોલતો નથી, વેલા વિના
પાન થતા નથી, તે પ્રમાણે મૂર્ખો માણસ દીધા વિનાનું અભિમાન
નકાસું કરે

સિદ્ધ જ મોટો મનાય, એકલો અનેકને ગંભે,
ઉદધિ મોટો મનાય, દેશ દાગિર ન ભભે;

મેરુ મોટો મનાય, જિહ્વા જિન ચોચ્છવ થાયે,
મહિપતિ મોટો મનાય, જગત જન પાયે લાગે
પાય પોતે ખરચે નહિ, લહેણે થાળી ચેલી ધરે,
કવિ સ્વપક્ષ ઈમ ઉચરે, તે નર મોટાઈ કા કરે ? ૧૫૦

સિ હ મોટો ગણાય જે એકલો અનેકને પહોચી શકે છે,
દરીઓ મોટો ગણાય છે છતાં દેશનું દારિદ્ર બાગી શકતો નથી
મેરુપર્વત મોટો ગણાય છે જ્યાં જિનેશ્વર દેવનો જન્મોત્સવ
ઉજવાય છે રાજા મોટો ગણાય છે જેને આખી દુનિયા પગે
લાગે છે છતાં એક પાઈ પણ ખર્ચવા પોતે તૈયાર ન થાય અને
લિલ્લટુ લેવા માટે સામે થાળી ધરી ઉભા રહે એવા માણસો
નકામી મોટાઈ શા માટે કરતા હશે ? એમ સ્વપક્ષદાસ કવિ કહે છે

૬૧. પોઠીયા, કુતરા, પાડા, ગધેડા એ પૂર્વજન્મના
કોણ હશે ?—

જે અણુતેડીયા જમવા ધસે, દાન કાજ નર પાછો ખસે,
મોઢે બોલ બોલે મોઢિયા, તે નર મરી થાય પોઠીયા. ૧૫૧

જે અણુતેડાબ્યા જમવા બેસી જાય, જે ઠી પાસેથી દાન લેવા
આવેલો માણસ પાછો જાય અને જે મોઢેથી મોટી મોટી વાતો
કરી જાય એવા માણસો મરીને પોઠીયારૂપે જન્મે છે

ગુણ વિના ગર્વ કરે મનમાહિ, કોઠિ એકન ખર્ચે ક્યાહિ,
પ્રગટજ દીસે પેટભરા, તે નર મરી થાયે કુતરા. ૧૫૨

ગુણનો એક છાટો પણ ન હોવા છતાં જે ગર્વ કરે છે, જેઓ

કયાય પણ એક કોડી ખર્ચ કરી શકતા નથી અને દેખીતી રીતે
જે પેટભરા સ્વાર્થી દેખાય છે તે માણસો મરીને કૂતરા બને છે

દાન શીલ તપ નહિ ઉપગાર, ન લહે શાસ્ત્રતણા સુવિચાર;
આપપ્રશ સી જમવા જાય, મરી પુરુષ તે લે સો થાય. ૧૫૩

દાન, શીલ, તપ કે ઉપકાર જે કળતા નથી શાસ્ત્રોની સારી
સમજણો જે લેતા નથી પોતાના વખાણ કરનારને ત્યા જમવા
જાય છે તે માનવો મરીને લે સા (પાડા) થાય છે

પર ઘર લોજ કાને મુણી, અ ગે શાતા ઉપજે ઘણી,
છાડે જમી કરે નિ દાય, મરી પુરુષ એ ગર્હલ થાય. ૧૫૪

પારકાના ઘેર જમવાનું સામળી તે ખૂણ ખુદ થાય છે,
શરીરે શાંતિ વળે છે પણ જ્યારે જમી રહે છે ત્યારે તેની
નિદા કરે છે એવા મનુષ્યો ગધેડાનો અવતાર પામે છે

૬૨. સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરવો—

સાયર નીર માખ્યા પણ જાય,
નદી વાલુકા સખ્યા થાય;
મેરુપર્વત ત્રાણુએ તોલાય,
નારી ચરિત્ર તો નવિ મમજાય. ૧૫૫

હરીયાનું પાણી પણ ભલે માખી શકાય, નદી અને રેતીના
કણ ભલે ગણી શકાય, કદાચ મેરુપર્વત પણ ભલે ત્રાણુવાથી
તોલી શકાય પણ સ્ત્રીચરિત્ર તો સમજી શકાતા નથી

સિ હણ નાગણુ ડાકિણી, અગ્નિ નીર વિષ ખાસ,
સોમદેવ કહે નારીને, નવિ ફીજે વિશ્વાસ. ૧૫૬

૬૬. ચૌદ 'પ' કાર કોઈ પુન્યશાલીને હોય છે—

ચૌદ પપા તસ મહિરે, પુન્ય પ્રસાદ ને પાન,
પવિત્ર પૂજા પ્રબલ ધન, પાથરણા ને પ્રધાન. ૧૬૨

પરમ જ્ઞયન પરભાવના, પૌષધ પરઉપચાર,
પટિક્કમણુ પરચક્રખાણુ, અરુ પોષે પાત્ર અપાર ૧૬૩

પુન્ય, પ્રાસાદ (મહેલ), પાન, પવિત્ર પૂજા, પ્રબલ ધન,
પાથરણા, પ્રધાન (શ્રેષ્ઠતા), પરમવચન (મહાપુરુષોના વચના
મૃત), પરભાવના (આબરુ-કીર્તિ), પૌષધ, પરઉપચાર (બીજને
ઉપયોગી બનવાનું), પટિક્કમણુ, પરચક્રખાણુ અને પાત્રપોષણ
(ઘણા માણસોને પોષણ) એ ચૌદ પપા ' પુન્યશાલીના
ધરે, હોય છે (૧૬૨-૧૬૩)

૬૭. એ ચાર વાતો પાપનો ઉદય થવાથી મળે છે—

આઠ બાણુ ને જવ જીમણુ, બાણકડા બહુ આધ,
ટીચે ટીચે ઘર સુચે, ચારે પાપ ફેલાય ૧૬૪

આઠકાનું બાણુ, જવનું જીમણુ, ઘણું બાણકડા અને ટીચે
ટીચે ઘરમા (વરસાદનું) પાણી પડવું એ ચારે પાપ ઉદય
થવાથી ફેલાય છે

૬૮. એ ત્રણ ધિક્કારવા લાયક છે—

કંઠવા બોલી કામિની, લેવું નીરસ આહાર,
ભાર વહીને જીવણુ, ત્રણે શિર ધિક્કાર ૧૬૫

કંઠવા વચન બોલનારી સ્ત્રી, નીરસ એવો લૂખો આહાર

ખાવો અને ભાર વહન કરીને જીવવું-એ ત્રણે ધિક્કારવા
લાયક છે

૬૬. બે રીતે દુઃખના સાત-સાત પ્રકારો—

પહેલું દુઃખ પાડોશી આડ,
બીજું દુઃખ ઘરે વિપનો આડ,
ત્રીજું દુઃખ તે નિત્ય સહે ભાર,
ચોથું દુઃખ તે ન જરે આહાર. ૧૬૬

પાચમું દુઃખ જે પાળા ચાલવું, છઠ્ઠું દુઃખ જે નિત્ય ભાગવું;
કવિ કહે માથે માકડ બહુ, એ સાતે દુઃખ સુણજો સહુ. ૧૬૭

કવિ કહે છે કે-સાત દુઃખ ગણાવું છું તે માનવજાતે પહેલું
ચાડીઆ પાડોશી, બીજું ઘરમા ઝેરનું આડ (કળ્યા-ક કાસ),
ત્રીજું નિત્ય ભાર ખાવા, ચોથું આહાર પાચન ન થવો, પાચમું
પગે ચાલીને બહારગામ જવું, છઠ્ઠું હ મેચા લીખ માગવી
અને સાતમું ખાટલામા ઘણા માકડ હોય (૧૬૬-૧૬૭)

પહેલું દુઃખ તે પરની આરા,
બીજું દુઃખ જે ઓછો વાસ;
ત્રીજું દુઃખ તે બહુ રણે ચઢે,
ચોથું દુઃખ જે બહુ વશ પડે. ૧૬૮

પાચમું દુઃખ જે નટળે રોગ, વાછિત ન મળે જેહને ભોગ;
કવિ કહે નિત્ય ખારો નિર, એ દુઃખ સાતે દેહ રાગીર. ૧૬૯

(૧) પારકાની આશા રાખવી (૨) ઓછા પાડોશીનો
વાસ હોય (૩) ઘણીવાર યુધ્ધે ચડવું પડે. (૪) ઘણાનું

પોષણ કરવાનું હોય, (૫) શરીરમાંથી રોગ મટે નહિ (૬)
મનવાહિત લોગ ન મળે (૭) હ મેથા ખાડ પાણી મળે-એ
સાતે હ ખો કવિ કહે છે કે-શરીરને પીડા આપે છે (૧૬૮-૧૬૯)

૭૦. બે રીતે સુખના સાત-સાત પ્રકારો—

પહેલું સુખ તે જાતે નર્મ,
બીજું સુખ જે ઘરે દીકરા,
ત્રીજું સુખ જે ઋણ વિણ વરા,
ચોથું સુખ જે ચોતે ઘરા ૧૭૦

પાંચમું સુખ જે રૂડી નાગી,
છઠ્ઠું સુખ જે ભેડુ વાગી,
સાતમું સુખ જે આગણ ભુત,
પુ-યે એ લહીએ ઘર ભુત ૧૭૧

(૧) શરીર સુખી રહેવું (૨) ઘરે દીકરા હોય (૩)
કર્મ કર્યા વિના કષ્ટ કરી શકાય તેવી સ્થિતિ (૪) ધરનાર
ચોતાતું હોય. (૫) સુકર સ્ત્રી હોય (૬) ગાય, બેસ આદિ
હોય (૭) ઘરના આગણમાં પ્રાહુણા જમતા હોય-એ સાતે
સુખ પૂન્ય કર્મથી મળી શકે છે (૧૭૦-૧૭૧)

પહેલું સુખ ન જઈએ ગામ,
બીજું સુખ વસિયે નિજ ઠામ,
ત્રીજું સુખ જે માને ભૂપ,
ચોથું સુખ જે રૂપ અનૂપ. ૧૭૨

પાયમું સુખ ઇચ્છાએ રમે,
છડું સુખ જે વેલાએ જમે;
કવિ કહે સાતમું સુખ ગમે,
સકલ લોક ઘર આવી નમે. ૧૭૩

(૧) કોઈ ગામ જવાનું ન થાય (૨) પોતાના જ મકાનમાં
વસવાટ હોય (૩) રાત્ર કહ્યું માનતો હોય (૪) સુદર અનુ
પમ રૂપ હોય, (૫) ઇચ્છા સુજન વર્તી શકતો હોય, (૬) ટાઈમ
સર સોજન મળતું હોય, અને (૭) દુનિયામાં બધા લોકો
આવીને નમતા હોય એ સાત સુખ કવિ કહે છે (૧૭૨-૧૭૩)

૭૧. સાત 'છ' કાર પુન્યથી મળે છે—

છાસ છમકો છાહડી, છ ઋતુ લોગ બલાઈ,
છોડ છત ઘરે છેલ ત્રિયા, પુન્યે સાત છછાઈ. ૧૭૪

(૧) છામ (ઘરે દૂબલું હોય) (૨) છમકો (ઘી તેલનો
વધાર મૂકી શકાય તેવી સ્થિતિ) (૩) છાહડી (કુટુંબના માણસોનો
આશ્રય) (૪) છ ઋતુના લોગત્રિલાસો, (૫) છોડ (પુત્ર-પુત્રી)
(૬) છત ઘરે, (ઘરમાં લક્ષ્મીની લહેર હોય) ૭ છેલત્રિયા
(સુદર રૂપવાન સ્ત્રી) એ સાત (છ) કાર પૂર્વ પુન્યથી મળે છે

૭૨. જેને ઘરે એ સાત 'ગ' કાર છે એ જ સ્વર્ગ છે—

ગોરસ, ગોધૂમ ગોલરસ, ગવાક્ષ ગોરી ગાન,
ઋપસ કહે ગજ ગારણે, એ સુખ સ્વર્ગ સમાન. ૧૭૫

(૧) ગોરસ (દહીં દૂધની મટકીઓ), (૨) ગોધૂમ (ઘઉં

વગેરે અનાજ) (૩) ગોલરસ (ગોળ, ખાંડ આદિ રસ) (૪) ગવાણ (જરૂખા-ખારીખારણાવાળા મકાન) (૫) ગોરી (મુદર સ્ત્રી), (૬) ગાન (નાચતા ગાયનની મળઓ), (૭) ગજ ખારણે (હાથી ઘરે હોય) એ સાત 'ગ' કાર જેના ઘરે છે તે ઘર સ્વર્ગ સરખું છે

૭૩. જે જ્યા ઉત્પન્ન થાય છે તેને તે જ ગમે છે—

જે જીવ વિષમા ઉપન્યા, ન ગમે અમૃત કુકડ,
માખી ચઢન પરિહરે, સ્થાન તજે ખીર ખાંડ. ૧૭૬

જે જીવો ઝેરમા ઉત્પન્ન થયા હોય તમને અમૃતકુકડ ગમતો નથી જેમકે માખી ચઢનને છોડી દે છે, કૂતરો ખાંડ કે ખીર ખાતો નથી

૭૪. સાત પ્રકારના મૂર્ખા—

પહેલું મૂરખ પરધન હરે, બીજો જે પરનિ દા કરે,
ત્રીજું કલહ લગાવે ઘણો, ચોથો પરદેષી અવગણો ૧૭૭
પાંચમું વચે માથ ને બાપ, વિશ્વાસઘાતનો મોટો પાપ,
ઋપણ કહે તે મૂરખ નરા, દઈ નોતર ન આવે તેડવા ૧૭૮

(૧) પારકાના ધનને હરનાર, (૨) બીજાની નિંદા કરનાર, (૩) વધારે કલ્યા કરાવનાર, (૪) વૈરભાવ રાખનાર, (૫) માતૃપિતાને છેતરનાર, (૬) વિશ્વાસઘાત કરનાર અને (૭) નોતર આપીને તેડવા ન જનાર એ સાત મૂર્ખા જાણવા, એમ અપભ્રંશ કવિ કહે છે

૭૫. સપ વિના આનંદ નથી—

૧૭૯

સપ વિના યે શુ ઘર હાટ,
સપ વિના નવિ શોભે વાટ,
સપ વિના નવિ ચાલે ગજ,
અપ વિના વિણસે સર્વ કાજ. ૧૭૯

સપ વિનાના ઘર અને હાટ શું કામના ? સપ વિનાનો રસ્તો
પણ શોભતો નથી, રાત્ર્ય પણ ચાલી શકતું નથી અને બધા
કામ બગડી જાય છે

સપ વિના શ્યા બધવ તાત,
સપ વિન શી ભગિની માત,
સપ વિના શ્યા ગુરુ ને શિષ્ય,
ક્ષણ ક્ષણ પાતિક બાધે લક્ષ. ૧૮૦

માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, ગુરુ, શિષ્ય વગેરે સબ ધો સપ
વિના શું કામના છે ? બિલટા વાર વાર લાખો પાપ ઉત્પન્ન કરનાર છે

સપ વિના કૌરવ પાડવા,
જુઓ તેહના કુલ ક્ષય હુવા,
રાવણ દ્વંદ વિલીપણ સાથ,
ખોયો રાજ ગયુ પર હાથ. ૧૮૧

સપ વિનાના કૌરવો અને પાડવો ? જુઓ, જેમનું કુલ ક્ષય
થઈ ગયું રાવણ અને વિલીપણ વચ્ચે સપ ન હોવાથી રાજ
શુભાવનું પડ્યું ને પારકે હાથે ગયું

૭૬ પુન્ય વગર કંઈ પણ 'મળતું' નથી— ૧ ૧ ૧૨

પુન્યહીણો નર જેતી કરે,
બળદ 'મરે' કે મુકવાણુ પડે,
પુન્યહીણો લોજન 'શુભ' જમે,
કાં ન 'જરે' કે પાણુ વમે ૧૮૨

પુન્ય વગરનો માણસ જેતી કરે તો કા તો બળદ મરી જાય
અથવા સૂકાઈ જાય તે જ પ્રમાણે મુદર લોજન જન્મ્યા છતાં
પુન્ય વિનાના માણસને તો કા તો પચે નહિ અથવા તો ઉલટી
(વમન) થઈ નીકળી જાય

મન જાણે મયગલ ચંદુ, હંચર પરદુ,
પોદુ પલગ પાવખી, અમૃત આહારજ ભખું;
મુદર મુદરી સાથ, મહેલમાહિ કેરૂ વાસ,
ઊંચા વસ્ત્ર તે અગ, ચંદન તે બારે માસ.
પુન્ય તિહા પહોંચે નહીં, આતમ તો ધ્રુષ્ટે ઘણુ,
ઋષભ કહે કિમ પામિયે, પુન્ય નહીં પોતાતાણુ ૧૮૩

મનમાં એવા વિચારો આવે છે કે—હાથી પર ચંદુ ઘોડા
ઢોડાવુ, પલગે પોદુ, પાવખીમાં ભેસુ, અમૃત જેવા આહાર
કરૂ, મુદર સીની સાથે મહેલમાં રહુ, ઊંચી જાતના વસ્ત્ર પહેરુ,
બારે માસ ચંદનના લેપ કરુ—એમ આત્મા તો ઘણીએ ધ્રુષ્ટા
કરે પરંતુ પોતાવુ પુન્ય ન હોય તો શી રીતે મેળવી શકાય ?
એમ ઋષભદાસ કવિ કહે છે

૭૭. એવા માણસો જગતમાં દુઃખી થાય છે—

અગ્નિ સાપ જલ સ્ત્રી હથીયાર,
 'મ' કરે 'ચોરતણો' પતિયાર;
 દુશ્મનથી ખીહતો નવિ રહે,
 તે દુખ જગમા મળેા કહે. ૧૮૪

અગ્નિ, સાપ, પાણી, સ્ત્રી, હથિયાર અને ચોર એમને વિશ્વાસ કરવો નહિ. વળી દુશ્મનથી ખીહતો ન રહે તે જગતમા વધારે દુખ ભોગવે છે.

સ્રીહત્યાનુ મોટુ પાપ, બાહહત્યાનો બહુ સ તાપ,
 પ્રહહત્યાને મારી ગાય, તે પાતિક મોટો કહેવાય. ૧૮૫

સ્રીહત્યા, બાહહત્યા, પ્રહહત્યા અને ગૌહત્યા એ ચાર સમારમા મોટા પાપ કહેવાય છે.

તેહથકી તો પાતિક સરે, પશુઓ પુરુષ નપુસક કરે;
 તેહથકી મોટો પાતકી, નગર દહે નગરે નાગકી ૧૮૬

તે પાપના બદલામા પશુઓ તરીકે થા નપુસક પુરુષ રૂપે જન્મે છે, તેનાથી પણ મોટુ પાપ ગામ બાળવાનુ છે, તે તો નરકમા નારકીરૂપે અવતરે છે.

તેહથી જગમાં મોટુ પાપ, જે નર કરતા વિશ્વાસઘાત;
 ગતિ ચારમા તે નર ભમે, વિશ્વાસી જે પરને દમે. ૧૮૭

જે માણસો ધાર્ત કરે છે તે સૌથી મોટુ દુનિયામાં

પાપ છે, વિશ્વાસ રાખનાર માણસને હું જ આપનાર માણસ ચારે
ગતિમા રખડતા સમે છે

૭૮. જેની ચડતી છે તેની પડતી પણ થાય છે—

જે ઊગે તે આથમે, ફૂલે તે કરમાય,
જે ઉપજે તે વિણસે, જન્મે તે વળી જાય ૧૮૮

દિવસ ઊગે અને આથમે પણ છે ફૂલ ખીલે છે અને કરમાઈ
જાય છે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે તે જ બગડે છે જે પ્રાણી
જન્મે છે તેનો નાશ થાય છે જ

રહ્યો નહીં રહેશે નહીં, નર નાગી સુર સોય,
જે શિર છત્ર ધરાવતાં, તે ન રહ્યા નર જોય. ૧૮૯

પુરુષ, શ્રી ઠેક દેવ હોય પણ કોઈ રહ્યા નથી અને રહેશે
પણ નહીં, જે પુરુષના માથા પર છત્ર ધરાવતા હતા તે પણ
રહી શક્યા નથી

ક્ષાયિકે સમકિતનો ઘણી, ખૂબ્યા જિનવર પાય,
સો શ્રેણિક પજર સુજો, મગધ દેશનો રાય. ૧૯૦

જે સાચા સમકિતનો માલિક હતો, જેણે જિનેશ્વર દેવના
ચરણોની સેવા કરી હતી તે શ્રેણિક મગધ દેશનો રાજા પણ
પિજરામા પુરાઈને મરણ પામ્યો હતો

જસ ધર મયગલ મલપતા, હયવર કેરી હાર,
તે કોણિક નૃપ રાજિયો, સુજો તમિસા દાર ૧૯૧

જેને ઘરે મલપતા હાથીઓ અને, ઉત્તમ ઘોડાઓની હાર-
માળા હતી, તે કૌણિક નામનો રાજા પણ તમિસ્તા શુક્રમા
અધારી કોટડીમાં મરણ પામ્યો.

સગર રાય ચક્રી બહો, દેખી આપ સલાહ;
સાઠે સહસ્ર સુત તેહના, સો બળ્યા સમકાલ ૧૬૨

સગર રાજા 'મોટો ચક્રવર્તી' રાજા હતો, જેને આપણે યાદ
કરીએ છીએ, તેના સાઠ હજાર દીકરાઓ સમકાલે એકી જ
વખતે નાશ પામ્યા હતા.

૭૬ દુનિયામાં લોભ કરવો સારો નથી—

મમતા માયા કારમી, ફેગટ ધ ધ કરેશ,
જો ઋદ્ધિ મેલી ઘણી, અતે તોહિ મરેશ. ૧૬૩

ઋદ્ધિની 'મમતા અને માયા' એ કારમા છે, તેમાં નફામાં
સુખવાનુ છે, ઋદ્ધિમાલિકો છેવટે અનંત ઋદ્ધિ મૂકીને મરી
ગયા છે.

લોભે જગત વિગોવિયો, લોભ ન જીત્યો જાય,
લોભે ભરત બાહુબલી, દીયે તાકી શિર ઘાય. ૧૬૪

લોભ જગતમાં, વગોવાઈ ગયો છે તો પણ લોભ જીતી
શકાતો નથી લોભવટે જ ભરત બાહુબલીના માથા પર તાકીને
ચકનો ઘા કરવા દોડ્યા હતા.

લોભે જગ અ ધો બન્યો, માને ગયો વિવેક,
કોધે કરી તપ બાલિયો, દુઃખ લહે જન્તુ અનેક. ૧૬૫

લોભમા જગત આપુ આધણુ મન્યુ છે અભિમાનથી
વિવેક ગુણનો નાશ થયો છે ક્રોધ 'ક્રુવાથી તપનો નાશ થાય
છે અને તેથી અનેક પ્રાણીઓ સસારમા હુળ લોગવે છે

વૃદ્ધ વેશ્યા જિમ શીલે રહે,
તિમ કામે મુઝ કાકો કહે,
જિમ મુખીયાને ન ગમે હુ ખી,
ન ગમે તપિયાને જિમ ભખી. ૧૬૬

ધરડી વેશ્યા જેમ પરાણે શિયળ પાળે છે તેમ કામની
ગરજથી સૌ કોઈ કાકો કહે છે મુખિયાને હુળ ગમતું નથી
તેમ તપ કરનાર ઉપવાસીને આહાર કરનાર ગમતો નથી

૮૦. ચાર પ્રકારની સ્ત્રીઓ—

પદ્મિની તસ પહોર નિદ્રા, બે પહોર નિદ્રા હસ્તિની,
ચિત્રણી તસ ત્રિપહોર નિદ્રા, અઘોર નિદ્રા શખિની ૧૬૭

પદ્મિની સ્ત્રી એક પહોર નિદ્રા લે છે, હસ્તિની બે પહોર
મુઝે છે, ચિત્રણી ત્રણ પહોર જીવ લે છે જ્યારે શખણી સ્ત્રી
અઘોર નિદ્રા લિયે છે

પદ્મિની તે હસનાદી, હસ્તિની ગભીર,
ચિત્રણી તે કાગકઠી, શખિની ખરગીર ૧૬૮

પદ્મિની સ્ત્રીનો અવાજ હસ જેવો હોય છે, હસ્તિનીનો
ગભીર હોય છે, ચિત્રણી કાગડાના કઠ જેવો અવાજ ઠાઠે છે
જ્યારે શખણી ગધેડાના જેવું બોલે છે " " " "

પદ્મિની ઓ પુષ્પગંધી, વેલગંધી હસ્તિની;
ચિત્રણી તે ચપગંધી, મત્સ્યગંધી શખિની. ૧૯૯

પદ્મિની ઓની વાસ ફૂલ જેવી હોય છે અને હસ્તિનીની વાસ નાગવેલ સરખી હોય છે, ચિત્રણી ઓની વાસ ચપાના જેવી હોય છે, જ્યારે માછલાની વાસ જેવી શખિણી હોય છે

પાશેર જમે તે પદ્મિની, અધશેર જમે હસ્તિની;
ગેર જિમે તે ચિત્રણી, સર્વાહારી શખિણી. ૨૦૦

પદ્મિની અદ્ધાહારી-પાશેર ખોરાક લેનારી હોય છે, હસ્તિની તેથી વધારે અદધે શેર અનાજ લે છે શેર અનાજ ચિત્રણી ખાય છે જ્યારે શખિણી ઓ બધું પેટમાં પધરાવી દે છે

પદ્મિની શિર વેણી સૂક્ષ્મ, લગ્નવેણી હસ્તિની;
ચિત્રણી તે જ્વર વેણી, દૂઠ લટિયા શખિની. ૨૦૧.

પદ્મિની ઓના માવાના વાળનો અબોડો નાનો હોય છે લાળા અબોડાવાળી હસ્તિની કહેવાય છે જ્વર જેવા કાળા વાળની વેણી ચિત્રણીને હોય છે જ્યારે દૂકા અને છૂટા વાળવાળી શખિણી હોય છે

પદ્મિની તમ વાક પયોધર, હસ્તિની મોટા થાન;
ચિત્રણી તસ સમ પયોધર, શખિની લગ્નકુચાન. ૨૦૨.

વાકા અને શેલિતા પયોધર(સ્તન)વાળી પદ્મિની ઓ છે જ્યારે હસ્તિનીને મોટા થાનેલા હોય છે
હોય છે અને શખિણીને લાળા

શુભ દત્તી સ્ત્રી પદ્મિની, હસ્તિની ઊંચા દત્ત;
ચિત્રણી સ્ત્રી શલીપતી, શાંખિની લખ અત્યંત. ૨૦૩

સદેહ ઉજ્જવળ દાતની હાર પદ્મિનીને હોય છે, હસ્તિનીને ઊંચા દાત હોય છે, ચિત્રણી સ્ત્રીને શલી સરખા દાતની હાર હોય છે ત્યારે શાંખણીના દાત મધ્યા લાખા હોય છે.

૮૧. શોક્ય સ્ત્રીઓનું દુઃખ—

શલી એક જ કઠડો, શોક્ય અનતા કઠ,
નિત મારીએ નિત મારીએ, હર્ષકા પગે પર્ષક. ૨૦૪

શલી એક જ વખત દુઃખ આપનાર છે ત્યારે શોક્ય અનતા કઠ હિમા કરનાર છે તેને નિત્ય માર આપતા છતાં તેનું હેયુ પગે નીચે જ પેસે છે પણ લેશ માત્ર સમજતી નથી.

શૂલી આંધે એક મરણ, શોક્ય દિયે એ વાર,
લોચણ ચાંચે તણખલે, ખટકે બારોબાર ૨૦૫

જેવી રીતે આંધે તણખલું અડકવાથી વારવાર ખટકે છે તેમ શૂલી તો એક જ વખતે મોત આપી દે છે પણ શોક્ય વારવાર દુઃખ આપી મોતને લેટાડે છે.

જગ્યા તે જગ જાણિયે, જેણે જાણ્યું પરલોક,
તે માટે મૃત્યુતણો, કોઈ ન કરશે શોક ૨૦૬

જીવતા માણસો જગમાં જાણી શક્યા છે કે મૃત્યુ પામી પરલોક જવાની ઇચ્છા ન હોય તો કોઈ શોક (નીજ સ્ત્રી) કરશે નહિ મતલબ કે શોક કરવાથી તુરંત મરશે.

ધટ્ટી સમ પડ દોય પરણી, ધન સરીખો કંત;
કહો કિમ આઈએ હુગરે, ભરડી આણ્યો અંત. ૨૦૭

ધનવાન એવા પતિદેવે, ધટ્ટીના જે પડની જેમ જે સીઓ
પરણી તે માણસ પોતાના આયુધ્યથી કેવી રીતે બચી શકે ? જે
જણી મળી તેને ભરડી જ નાખે અને અત લાવે

૮૨. એ હ મેશાં નિરાશ રહે છે—

પરવશ પિયુ પરહત્ય ધન, પર ઘર લોચણ આશ,
પર સહાયે જે કળજડો, એ ચારો ઈ નિરાશ. ૨૦૮

ખીમના કબજામાં પતિ હોય, પારકાના હાથમાં ધન જતું
રહે, પારકાના ઘર ઉપર આશા રાખવાની હોય, પારકાની સહાય
ઉપર કરવું પડતું હોય તે ચારે નિરાશ રહે છે

પરહત્ય ગઈ જે પ્રેમદા, ખિણ ખિણ સાલે તેહ;
સાલે સાપણું શોકી, નરહ નસાડયો નેહ. ૨૦૯

પોતાની સ્ત્રી પારકાના હાથમાં જતી રહે તો હ મેશના માટે
કષ્ટ કષ્ટ સાલે છે તે પ્રમાણે આજે જેવી શોક્ય પતિનો પ્રેમ
ઓછો કરાવે તે સ્ત્રી પણ આદિ (અક્રયા કરે) છે

૮૩. એ ભૂલો ભૂતાતી નથી—

કિહા કોયલ કિહા અંજનના, કિહા આર
નવિ વિમુક્ત, મુક્ત

૮૭. શ્રેષ્ઠ ગુણ બધી જગ્યાએ નથી હોતો—

જગમા કોઈ ઇચ્છે નહિ, તોણ નિર્ગુણી જોડી,
તેણે કારણ અવગુણ તણ, આણે ગુણની કોડી. ૨૧૮

જગતમા એવો કોઈ નથી કે જેની નિર્ગુણીની સાથે તુલના થઈ શકે, માટે અવગુણો છોડી હઈ ગુણવાન જનવાની અપેક્ષા રાખે.

તત્ત્વલેહ જાણે નહિ, લોભ મેલો મન,
કુમારપાળ ઈશુ પરે કહે, લોભ તજે તે ધન ૨૧૯

તત્ત્વની વાત કઈ સમજે નહિ અને મેલા મનવાળો લોભી હોય કુમારપાલ રાજા કહે છે કે—જે લોભને છોડી દે તેને ધન્યવાદ છે

જલ જલ કમલ ન નીપજે, વન વન અગર ન હોય,
ધર ધર સીતા ન સંપજે, વીર વિચારી જોય ૨૨૦

હરેક સરોવરમા કમળના ફૂલ હોતા નથી હરેક વનમા કઈ અગર અદનના બાંક હોતા નથી ઘેરેઘેર કઈ સીતા સરખી સતી સ્ત્રીઓ હોતી નથી હે વીર પુરુષો! તે માટે વિચાર કરવો જોઈએ

૮૮. એ ધરને ઉજળનાર છે—

જસ ધર ઘોડા હસલા, આખડિયાળી નાર,
તે ધર સદા અબુઆલદુ, મૂરખ તેહ નિવાર. ૨૨૧

જે ધરે ઘોડા, હસ અને સુદર વહનવાળી સ્ત્રી છે તે ધરમા અજવાળું મૂરખાઓના ધરમા સદા અધારું માટે ત્યાંન્ય છે એમ સમજવું જોઈએ

ઉમયા વહાલી ઈશને, સીતા વહાલી રામ;
દોલા વહાલી મારણી, ગોકુલ વહાલો શ્યામ ૨૨૨

પાર્વતી શકરને વહાલા છે, સીતાજી રામને વહાલા છે,
દોલાને મારણી વહાલી છે તે જ પ્રમાણે કૃષ્ણને ગોકુળ (વૃંદાવન)
વહાલું હતું

૮૬. કર્મ ખરેખર સહુને નચાવે છે—

દૈવ નચાવે જિજિપસે, તિમ નાચે રક રાય,
કુમારપાળ નર સારિખા, પરના ધોવે પાય. ૨૨૩

કર્મ-નરીજ જેમ નચાવે તેમ રાજા કે રક દરેકને નાચવું
પડે છે જુઓ કુમારપાળ જેવા રાજાને પણ પારકાના પગ
ધોવા પડ્યા

વિવેક વશે નર તે હુવે, જે પડિત દાતાર;
વિવેકહીણા નર જાણવા, કિરપી ને ગમાર. ૨૨૪

વિવેકવાળો માણસ પડિત અને દાતાર બની શકે છે વિવેક
વિનાના માણસોને કૃપણ અને મૂર્ખા જાણવા

૮૭. એ વચનો સારભૂત નથી—

કિરયો હર્ષ નર ઉર, જો હુ આતમ નહોં રજયો,
કિરયો કાયનો કષ્ટ, ક્રોધ તન મિરિધ ન ભજયો,
કિરયો પૃથ્વી પુરુષ, કુમતિ મતિ અને અજ્ઞાતી,
કિરયો નર મહન દ્રવ્ય, કૃપણુ ગુણુ નહીં નરદાની.

નહિ કાયકદ નર મહન,
કરખી ઘરે રથો એહ ધન ?
હેમ કહે રથો વચનસાર,
જો હું ન રજથો આય મન રરપ /

માણસ હૃદયમાં ખુશી થાય પણ જો આત્મા ખુશી ન થાય તે શા કામનો ? કાયાને કદ આપે પણ શરીરમાંથી કોધનો નાશ ન થાય તો શું કામનું ? પૃથ્વીમાં કુમતિ અને અશાન્તિ પુરુષ શું કામનો ? પૈસાદાર માણસ હોય પણ કૃપણ હોય અને દાનેશ્વરી ન હોય તે શું કામનો ? કાયાનું કદ, મનુષ્યની શોભા, કૃપણનું ઘર, એ શું કામનું ? હેમ કવિ કહે છે—જો પોતાના મનથી ખુશી ન થાય તો સારભૂત વચનો શું કામના ?

કિશ્યો તે નર સ્નાન, હૈયે જો મૈલ ન છડે,
કિશ્યો તે પુત્ર કુપુત્ર, કીર્તિ જે કુલની ખડે,
કિશ્યો રણમાંહી બ્રાત્ર, જો હોયે ઢીલો ગાત્ર,
કિશ્યો નર મહન દાન, પોષે જો હું કુપાત્ર

ન ન સ્નાન ન ન ખાધવ, પુત્ર કુપુત્ર ન ઘર ભલો,
કઠી કુપાત્રહ દાનથી, દુર્ગતિ ખેલે એકલો રરફ

હૈયામાંથી કપટ-મેલ ન છોડે તો નહાવાથી મનુષ્ય શું કામનો ? કુળની કીર્તિને ખડિત કરનાર કુપુત્ર શું કામનો ? સુદના મેદાનમાં ઢીલા અવયવોવાળો ભાઈ શું કામનો ? દાનથી શોભતો માણસ કુપાત્રને પોષે તે શું કામનું ? નહાવું, કાયર ભાઈ, કુપુત્ર, ઘર, કુપાત્ર દાન એ એકે સારુ નથી તેથી તો એકતી દુર્ગતિ મળી ચકે છે

કિશ્યો નર મત્રી સાર, કારણે કામ ન આળ્યો,
કિશ્યો રૂપ ગુણહીન, વદે કુવચન બોલાળ્યો,
કિશ્યો તે શાસ્ત્ર વખાણુ, ચઢ્યો જે મૂરખ હાથે,
કિશ્યો તે સાહસિક નર, ચોર દે ખાતર રાતે.

ન ન રૂપ ન ન શાસ્ત્ર, સાહસિક મેશ મનમે નવ લાહ્યો,
હેમ કહે ય્યો મત્રી જે, પડ્યા કામ અળગો રહ્યો. ૨૨૭

જે કારણ વખતે કામ ન લાગે એવો મત્રી શુ કામનો ?
બોલાવવાથી ખરાબ વચનો બોલે તેવો રૂપવાન પણ ગુણ વિનાનો
શુ કામનો ? શાસ્ત્રના વખાણુ મૂર્ખાના હાથે ચઢ્યા હોય અને
સાહમ કરનાર ચોર રાતે ખાતર પાડે તો તે નથી રૂપ, નથી
શાસ્ત્ર, નથી સાહસ કે નથી મત્રી જે ખરે વખતે બધા છૂટા રહે છે

૯૧. સ સારમાં સુખી તથા દુઃખી કોણુ ?—

સુખિયો તે જે સમતાવત, દુઃખિયો જે દોણુ કરત,
ઉત્તમ તે જે માયુ ગમે, હીણુ ભતિ જે પગને દર્મે. ૨૨૮

જે સમતા રાખે છે તે જ સુખી છે, જ્યારે દોણુ કરનાર દુઃખી
છે જેને માયુ ગમે છે તે જ ઉત્તમ છે નીચ ભતિનો તે છે જે
ખીજાને દુઃખ આપે છે

પરવશપણે વેદન ખમે, તેનો સોમો ભાગ,
આતમ સાળે જો ખમે, તો લહે મુગતિ ભાગ. ૨૨૯

પન્ત્રત્તામા રહીને જે દુઃખ ખમે છે તેનો સોમો ભાગ

પણ આત્મા યી શુદ્ધિ કરવામા કદ વેઠે તો તે મનુષ્ય મુક્તિનો રસ્તો લઇ શકે છે

પ્રાચે કલિયુગે જીવડા, મહજો ન કરે ધર્મ,
પરવશ પીડા દુ.ખ ખમે, આવે હિંદે જળ કર્મ. ૨૩૦

આ કલિકાળમા અત મુધી પ્રાણીઓ જરા પણ ધર્મ કરતા નથી પણ જ્યારે પૂર્વ કર્મ ઉદયમા આવે ત્યારે પરવશ બનેલા દુ.ખ ભોગવે છે

જાડે ફરે તે પડે, જે કરના મતભગ,
ભવ ભવ દુખિયા તે ભમે, દુલ્લહો મુગુરુસગ ૨૩૧

જે લોકો લીધેલા મતનો કાગ કરે છે તે જાડા કૂવામા જઈ પડે છે, ભવોભવને વિષે સસારમા દુ.ખી થાય છે અને સમુદ્રનો સળેગ તેમને મળવો દુલ્લભ છે

ખાલમરણ આગે કર્યા, જીવે અનતીવાર,
મુનિ દર્શન ઝિન નવિ તર્યા, ન લક્ષ્યા ભવના પાર ૨૩૨

આપણા આત્માએ પૂર્વના ભવોમા ઘણી વખત નાની મોટી ઉમરમા મરણ કદ વેઠ્યા, પણ મુનિના દર્શન કર્યા વિના ભવનો પાર આપ્યો નહીં-તરી શક્યા નહી

હિતશિક્ષાના રાસના સુભાષિત

૯૨. જ્ઞાનીઓ બધી જગાએ પૂજાય છે—

જ્ઞાની નર સઘલે પૂજાય, નરપતિ નિજ નગરે જ મનાય;
જ્ઞાની બલો નર જો હું કુરૂપ, કોણ જીએ કોયલનું રૂપ ?

જ્ઞાનવાળા માણસો બધી જગાએ પૂજાય છે રાજા તે
પોતાના નગરનો જ રાજા કહેવાય છે જાની માણસ બલે કુરૂ
હોય કોયલના રૂપને કોણ જીએ છે ? તેનો તો રાગ જ વખણાય છે

કોયલ રૂપ સ્વર મધુરો જેહ, તપસ્વી રૂપ ક્ષમાજ કરેહ
પતિવ્રતા નાઠીનો રૂપ, કુરૂપને વિદ્યા જ સુરૂપ

કોયલને મીઠો સ્વર રૂપવતી બનાવે છે, તપસ્વીને ક્ષમા
રૂપવાન બનાવે છે, સ્ત્રીનું રૂપ પતિવ્રતાપણામાં છે તેમજ કુરૂ
હોવા છતાં વિદ્યાવાળો હોય તો વિદ્યા જ તેને, રૂપવાન બનાવે છે

બધિકો રૂપ તે વિદ્યા કહી, ગુપ્ત ધન તે વિદ્યા સહી,
યશ સુખની દેનારી એહ, વાટે બાધવ સરખી જેહ.

વધારેમા વધારે રૂપવાન વિદ્યા છે વિદ્યા એ જ ગુપ્ત ધન
છે, યશ અને સુખની આપનારી છે તેમજ રસ્તામાં બી
લાઈ મરખી છે

વિદ્યા રાજભવને પૂજાય, વિદ્યાહીન અજ પશુઆ ગાય,
લક્ષ્મી પણ ભુગતે શોભતી, જો ઉપર બેઠી સરસ્વતી ૪

વિદ્યાવાળો માણસ રાજકચેરીમા પૂજાય છે વિદ્યા વિનાનો
માણસ બકરી, ગાય અને ઢોર મમાન છે લક્ષ્મીવાળો હોય પણ
તે સાથે વિદ્યાવાળો હોય તો તે લક્ષ્મી વધારે શોભી જોઈ છે

નાણા ઉપર અક્ષર નહી, તે નાણું 'નવિ ચાલે' કહ્યો,
અક્ષર તિહા મહત્વ તો બહુ, ઉત્તમ આ ગને પૂજે મહુ ૫

જે નાણા ઉપર કોઈ પણ અક્ષર ન હોય, અરે અક્ષરની
છાપ ધમાઈ બધું હોય તો પણ તે નાણું કયાય ચાલતું નથી
નાણાનું મહત્વ તો અક્ષર ઉપર જ આધાર છે જે ઉત્તમ છે
એને સહુ કોઈ પૂજે છે

૬૩ દુર્ગતિનું કારણ—

કામ ક્રોધ તૃષ્ણા ઘણી, કદલ ઝાઝો આહાર;
માન ઘણું નિદ્રા બહુ, દુર્ગતિ જાવણુકાર ૬

કામ, ક્રોધ, ઘણી તૃષ્ણા અને ઝાઝો કદમૂળનો આહાર,
અભિમાન અને ઘણી નિદ્રા એ બધું દુર્ગતિમા મેકલનાર ૭

૬૪. 'શ્રાવકનો આચાર—

નિદ્રા આળસ પરહરી, કરે જે તત્ત્વવિચાર;
શુભ ધ્યાને મન રાખવું, શ્રાવક એહ આચાર ૭

જીવ અને આળસનો ત્યાગ કરવો અને તત્ત્વનો વિચાર

કવો તથા પોતાનું મન પવિત્ર ધ્યાનમાં દોરવું એ શ્રાવકનો ખરો આચાર છે

૬૫. સર્વને છોડીને જવું પડે છે—

મરણ મમય ચેત્યો નહોં, ન કર્યો જિયો હાથ;
આરાધન આણુમણુ વિના, ચાહ્યો છવ આનાથ ૮

મરણ નજીક આવ્યા છતાં જો ચેત્યો નહોં અને કોઈને દાન આપવા જિયો હાથ પણ કર્યો નહોં, ધર્મની આરાધના પણ ન કરી અને અનશન વ્રત ન લીધું છેવટ કોઈના સાથ વિના એકનો છવ ચાહ્યો ગયો

જિહા બે પહોર જગામાયું, ત્યાં છવ સખલ લેહ;
જિહા ચોરાશી લાખ બ્રમણ, ત્યાં નર વિલખ કચેહ ૯

જ્યાં બે પહોર જ જાગવાનું છે ત્યાં છવ ખૂણ ઉનાવલ કરે છે, જ્યારે ચોરાશી લાખ યોનિમાં બ્રમણ કરવાનું હોય ત્યાં છવ ઢીલ કરે છે અને મરવાની ઇચ્છા કરતો જ નથી

જવ છવ ધન મેલિયું, કોઈ ન આવે સાથ;
ધન મૂકીને ચાલિયો, ભૂમિ પડ્યા બેહ હાથ. ૧૦

છવતા સુધી ધન લેયું કર્યું પણ (મરણ પામતા) બધું ધન અહીં જ પડ્યું રહેવાનું છે તેમાં કંઈ પણ સાથે આવનાર નથી બે હાથ જમીન પર લાજા મૂકી ચાલ્યા જવાનું છે

પુહવી નિત્ય નવેરડી, પુરુષ પુરાણા થાય,
વારે લધે આપણે, નાટક નાચી જાય. ૧૧

પૃથ્વી તો હું મેઘા નવી જ રહે છે, પુરુષ જૂના થતા જાય છે અને વારં વાર તો પૃથ્વી પર આવી નાટક કરી જાય છે

પુણ્ય રંગ વિરગિણી, કદી ન પૂગી આશ,
કેતા રાય રમાડિયા, કેતા ગયા નિરાશ. ૧૦

પૃથ્વી તો રંગબેરંગી છે તેમા કદી પણ આશા પૂરી થવાની નથી કેટલા રાજાઓ પૃથ્વી પર આનંદ લોગવી ગયા અને કેટલાય નિરાશાભર્યા જીવન જીવી ગયા

૯૬. ગુરુ આશ્નાય દુર્લભ છે—

અક્ષર મત્ર વિના નહીં, ધન વિન મહી ન હોય,
મૂલી નહીં ઔપધ વિના, દુર્લભ આશ્ના સોય ૧૩

મત્ર વિનાનો કોઈ અક્ષર નથી, ધન વિનાની પૃથ્વી નથી, કોઈ મૂળીયુ ઔપધિ વિનાનું નથી, પણ ગુરુ તો આશ્નામ દુર્લભ છે

શાસ્ત્ર ભાવ પડિત લહે, ન લહે મૂઢ અજાણ,
ચન્દ્રકાન્ત અમૃત ઝરે, ન ઝરે અન્ય પાપાણ ૧૪

શાસ્ત્રમા શુ ભર્યું છે તે સમજણ તો પડિત લઈ શકે છે જ્યારે મૂર્ખ કે અજાણ્યો તેમા કંઈ સમજતો નથી તે સુજળ ઉત્તરવળ ચન્દ્રકાન્ત મહિમાથી અમૃત ઝરે છે પણ બીજા પથ્થરોમાથી અમૃત ઝરતું નથી

ભમરો જાણે રસ વિરમ, જે સેવે વનરાય;
ગુણ શુ જાણે બાપડો, સૂકા લકડા ખાય ૧૫

જે વનરાજીમા ફરે છે એવો જમરો જ સારા ખરાજ રસ સમજી શકે છે, સૂકા લાકડાને ખાના ખાપડો એ ગુણમા શું સમજી શકે ?

૯૭. એમને સમજાવવું નકામું છે—

અ ધે કો કયા આરસી, બેહરે કો કયા ખાત ?

જાણુ મમજાવે અજાણુકુ, ઉલટો હોય મંતાપ ૧૬

અ ધાને આરસી જતાવવી, બહેરા આગળ માડીને વાત કહેવી, અજ્ઞાનીને જ્ઞાન સમજાવવું તેમા બિલકુલ દુષ્કાર થાય છે

પાપીને પ્રતિબોધતા, પત ચેતાની જાય;

ટપકો સરાણે ચઢાવતા, અરિસો નવિ થાય. ૧૭

પાપી માણસને બોધ આપતા બિલકુલ આગર ખોવાનો વખત આવે છે, કાચને મરાણુ પર ચઢાવવાથી કંઈ દર્પણુ જનતુ નથી

૯૮. સ્ત્રીએ સૌને નચાવ્યા છે—

જે શૂંગ જે પડિતા, જે હોય બહુ ગંભીર;

નારી સવે નચાવીઆ, જે હોય ખાવનવીર. ૧૮

શૂરવીર પુરુષો કે પડિતો હોય, બહુ ગંભીર હોય કે બહુ ખાવનવીર (બહાદુર) હોય પણ સર્વેને સ્ત્રીઓએ નચાવ્યા છે

સ્ત્રી પ્રાચે સજ વકડી, મત કરે કો વિશ્વાસ;

માથે ઘટ ચઢાવી કરી, પછી દિયે ગલપાશ. ૧૯

હેવટે સીંગતિ તો વકડી (કુટિલ) કહેવાય છે તેના વિશ્વાસ કરવા લાયક નથી તે પહેલાં માથે ઘડો ચઢાવી પછી ગળે ફાનો આપે છે

કૂડ કપટની કોથળી, શ્રી હોય નિકુરી જાત,
દેખી ન શકે રૂઆડુ, કરે પિયારાં તાત. ૨૦

સીંગતિ તો નિકુર અને કૂડકપટની કોથળી સરખી છે તે કાંઈતુ બહુ ભેદ શકતી નથી પારકાની તાત પકડી રાખે છે

લીતઃ વિપની વેલડી, બાહિઃ અમૃત ઉદાર,
શુભાદૃશ સમ જાણુવા, શ્રીના બાવ વિકાર ૨૧

સીંગતિ અદરખાને ઝેરની વેલ સરખી છે પણ બહાર દેખાવમાં અમૃત સરખી-ઉદાર દિલની જણાય છે, શ્રીના બાવ બાવ શુભાદૃશ (ચણેાઠી) જેવા જાણવા

જસ ઘરે મહિલા રૂસાણુ, દુર્જનકેરી સીખ,
મજનન સાથે રૂસાણુ, એ ત્રણે માગે લીખ ૨૨

જરે ઘરે શ્રી સાથે રીસાવાનુ, દુર્જનની શિખામણુ અને સજનનથી રીસાવાનુ, એ ત્રણ હોય તં નહોં લીખ માગે છે

૯૯. પ્રીતિ કરે પણ નભાવે નહિ તે માણસ નથી—

સારો કૂલ એવ તરુ, જૂમિ પડયુ કરમાય,
તે ન કહીયે માનવી, જે પ્રીત કરી ન નિભાય. ૨૩

સેવતનુ કૂલ સુદર કહેવાય છે તે જમીન પર ફેંટી

દેવાથી કરેમાઈ જાય છે તેમ પ્રીતિ દૂર જેવી છે તે ઝરીએ
અને ન નલાવી શકીએ તો તેને માણસ કહી શકાય નહિ

૧૦૦. દુર્જન લોકો પોતાનો ગંગા બીજાઓમા લગાવી
દે છે—

કુલુદિ કડવો લીંબડો, મલિયો આળા સાથ,
અળા ધરે ગંગા લીંબડો, કોઈ ન જાણે હાથ ૨૪

કુલુદિ કડવા લીંબડો જેવી છે કડવો લીંબડો આળાની સાથે
ભીયો હોય તો તે આળામા લીંબડાનો કડવો ગુણ લાગી જાય
છે અને તેને કોઈ હાથમા ગાવતુ નથી તેમ દુર્જન મનુષ્યની
નોખતે સજ્જન પણ દુર્જન બની જાય છે

૧૦૧. હરામના ધનની ઇચ્છા કરવી સારી નથી—

એક અછતો ધન વાછતા, લોહપુરો જિમ ચોર,
આ ભવ વેદના પામિયો, પગભવ દુઃખ અધોર, ૨૫

લોહપુરો નામના ચોરે બીજાનું—પારકું ધન લેવાની ઇચ્છા
કરવાથી આ ભવમા ખૂબ દુઃખ સહન કર્યું અને બીજા ભવમા
પણ ભયદર દુઃખ સહેવું પડશે

એક છતુ ધન છાડતા, સુગતિતણા ભજનાર,
જ ખૂશ્વામીતણી પરે, તે નર પામે પાર. ૨૬

પોતાનું ધન હોવા છતાં તેનો ત્યાગ કરીને સુગતિની ચાહના
રાખનાર જ ખૂશ્વામીની પેઠે મનુષ્યો આ ભવ પાર કરી શકશે

૧૦૨ ગઝીરથી ઉત્પન્ન થતી બુદ્ધિ જ કામની છે—

બુદ્ધિ ગઝીરે ઉપજે, દીધા કેતી દોય,
જલ મધ્ય કરછપ વશે, તરી ન જાણે સોય. ૨૭

બુદ્ધિ તો કુદરતી જ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે આપવાથી
કેટલી આવી શકે ? પાણીમાં રહેનારા કાચબો તરી પણ
જાણતો નથી

સૂત્ર ભેદ સમજે નહીં, ચરિત્રતણું નહિ જાણ,
અવસર સહી ન જોળજે, તે શુ કરે વખાણ ? ૨૮

જે સૂત્રના ભેદ સમજે નહિ, ચરિત્રો પણ ન સમજે અને
બધા અવસરો પણ ન જોળજે તે શુ વ્યાખ્યાન વાંચી શકે ?

ચોગ્યાચોગ્ય જાણે નહિ, જિનમતિ મ દે ઉપદેશ,
મુઝીવ પખીની પડે, પામે ઘણું કિલેશ ૨૯

જે ચોગ્ય શુ અને અચોગ્ય શુ તે સમજતો નથી ? અને
જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપે છે તે મુઝરી પખીની પેઠે ઘણું
દુખ પામે છે

૧૦૩. એનો જન્મ સફળ નથી—

જિનપૂજા જસ ઘર નહીં, જ્યા નહિ પાત્રે દાન,
તે કિમ પામે જાપડા, વિદ્યા રૂપ નિધાન ૩૦

જેના ઘરે કોઈ જિનેશ્વરની પૂજા કરતું નથી, તેમ મુપાત્ર

એધને દાન પણ આપતું નથી તે ગિયારા વિદ્યા અને રૂપના
જડારો કયાથી મેળવી શકે ?

તિલક નહિ કેશરતણો, ઘૂત દીપક ન જ્યાહિ;
તાસ જનમ લેખે નહિ, તે ઘર નહિ ઘરમાહિ. ૩૧

જે કેશરનો આલ્લો નથી કરતો કે જેના ઘરમા ધીનો દીવો
નથી થતો તેનો જન્મ અવેખે ગયો કહેવાય બધા ઘરોમા તેનું
ઘર તે ઘર નથી

૧૦૪. સ સારમા ભલાઈ રહી જાય છે-

જાત ચલતે દાડલે, ગયો રાવણ ગઈ નહિ,
ગયા તે પાચે પાડવા, રહી ભલાતણી પ્રસિદ્ધિ. ૩૨

વરસો જતા રહ્યા, રાવણ જેવો રાજા અને તેનો વૈભવ પણ
આલ્લો ગયો, પાચે પાડવો આલ્લો ગયા, પણ તેમની ભણીતી
ભલાઈ રહી ગઈ

નન્દ સરીખા નવ લાખ ગમા, કરી પાપ અન્યાય;
ન્યાય નીતિ રાખે તિકા, તે ઉત્તમ વિરલાય. ૩૩

નન્દ જેવા નવ લાખ રાજાઓ પાપ-અન્યાય કરી આલ્લો
ગયા પણ ત્રણ કાળમા જેની ન્યાયનીતિ વખણાઈ ગઈ તે જ
ઉત્તમ વીર પુરુષો કહેવાયા.

૧૦૫. એ ભલુ અને ભૂડુ ઇચ્છે છે-

સુભટ વિગ્રહને વાછે અતિ, સુસિક્ષ સુખ તે વછે થતિ,
માનવ મગ્ધુ વાછે બસણા, વેદ રોગ વાછે ઘણા. ૩૪

ચોદો ઘણી લડાઈઓ ઇન્દ્ર છે, યતિ સાધુઓ સુમિત્ર-સુખની
ઇન્દ્ર શામે છે, પ્રાણણો માણસનું મરણ ઇન્દ્ર છે અને વૈદો
ઘણા રોગ ઉપત્તિ થાય તેવું ઇન્દ્ર છે

૧૦૬. સઉથી હલકું શું છે ?

દે કહેતા ગુણ પચ જે, તનથી નાશી જાય,
બુદ્ધિ સતોષ કીર્તિ ગર્વ, ગર્વ લાજ મોહાય ૩૫

‘દે’ કહેતા શરીરમાંથી પાચ ગુણે એકદમ નાશી જાય છે-
બુદ્ધિ, સતોષ, કીર્તિ, લાજ અને મોહા (માટે માગવું હલકામાં
હલકું કાર્ય છે)

સર્વથી હલકું તણુખણું, તેથી આક જ તૂટ;
યાચક હલકો તેહથી, સદા જેહ અનુકૂલ ૩૬

સૌથી હલકું તણુખણું કહેવાય છે, આકડાનું તૂટ તેથી પણ
હલકું જ ન્યારે માગણુ-ભિખારી સૌથી હલકો છે જેને હમેશા
સીખ માગવાની અનુકૂળતા જ હોય છે

૧૦૭. લક્ષ્મીવડે મનુષ્ય સન્માન મેળવે છે—

ઋદ્ધિએ પૂજા પામિયે, ધન સાથે ગુણ ગાય,
દ્રવ્યવિહુણા માનવી, મૃતક સમ તોલાય. ૩૭

ઋદ્ધિવડે મનુષ્ય પૂજાય છે, ધનવાનોના ગુણ ગવાય જ ન્યારે
પૈસા વિનાના માનવી મહા સરખા ગણાય છે

ગિરિનાક તતણુ આભણુ. તમ રિપુ સ્વામી જેહ,
તસ ગામા જસ ઘર નહીં, ખરા વિગુણા તેહ ૩૮

ગિરિનાક ત એટલે શિવ, તેમનુ આમૃષણ સાપ અને સાપનો
દુશ્મન ગરૂડ, તે ગરૂડનો સ્વામી શ્રી કૃષ્ણ, કૃષ્ણની સ્ત્રી લક્ષ્મી
એટલે કે લક્ષ્મી જેના ઘરમા નથી તે ખરેખર દુ ખરૂપ બાણુ

૧૦૮. એ દુઃખ નથી પણ સુખ છે—

પુત્રીમગણુ ને ઝણુચછેદ, વિદ્યા ઔષધ ધર્મ;
ઝપસ કહે દુઃખ એ નથી, પછી દિયે સુખ પર્મ. ૩૬

પુત્રોનુ મરણ, કરજનુ શ્રીટણુ, વિદ્યા, ઔષધિ અને ધર્મ
એ ગાધા દુ ખ નથી પણ ખાછળથી મોટુ સુખ આપનાર છે
એમ ઝપસદાસ કવિ કહે છે

એ વાતો કરવી સહેલી છે પણ નિભાવવી મુશ્કેલ છે—

કુપથ્ય પરિગ્રહ આનમિથુન, પાપ કર્મ ને ઘાય;
રણુ કરવો છે સોહિલો, નિર્વાહતા દુ ખ થાય. ૪૦

ચરી (પથ્ય) ન પાળવી, પરિગ્રહ રાખવો, કૂતરાનુ મૈથુન, પાપ
કરણુ, કરજ કરણુ, ઘા લાગવો અને દેણુ કરણુ એ ગાધુ
સહેલુ છે, પણ આગળ ચાલતા તે દુ.ખ ઉભવ કરનાર છે

૧૦૯. એમાં કંઈ બહાદુરી નથી—

વિશ્વાસ ધરે જે ભાઈ, તેહને વચતા સી પડિતાઈ ?
ખોળે સૂતો હણે જે ગમારો, તેનો રયો છે પુરુષાકારો ? ૪૧

જે ભાઈ તરીકે વિશ્વાસ રાખી રહેલ હોય તેને છેતરવો

તેમા પડિનાઈ શી ? જોનામા સૂતેલો હોય તેને મારી નાખવો
તે તો ગમારનું કામ છે તેમા તેનું પુરુષાતન-બહાદુરી શી છે ?

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્ની ચોરી, વિશ્વામઘાતી તેહ અઘોરી,
એ નરકે જાવે ચાર, ચદસૂર લગે તિહા ઠોરી ૪૨

મિત્રદ્રોહ કરનાર, ઉપકાર પર અપકાર કરનાર, ચોર અને
ભય કર વિશ્વાસઘાતી' એ ચાર જણ નહીં નરકે જાય છે અને
અદ્ર સૂર્યની સ્થિતિ લગણુ તે ચોક્કસ નરકમા સ્થિતવાસ કરશે

૧૧૦. એ નિર્બળ પણ સારા છે—

કાચી પણ કેરી બહી, પાકો બલો ન બીલ;
ભાગ્યો તો ભૂપતિ બલો, માતો ન બલો બીલ ૪૩

કાચી હોવા છતા પણ કેરી છે તે સારું છે બલે પાકેલ
હોય પણ બીલીનું ફળ શું કામનું ? , ભાગ્યયોગે હારેલો
હોવા છતા પણ રાજા છે તે સારો છે જ્યારે અલભસ્ત એવો
બીલ શું કામનો ?

૧૧૧ અવગુણ મટાડવાથી મટતા નથી—

ગગા સાગરમાહિ વસે, મત્સ્ય દુર્ગાંધી દેહ,
અવગુણ જાસ શરીરમા, ફેર્યા ન શીટ તેહ ૪૪

ગગા જેવી પવિત્ર નદી સમુદ્રમા મળે છે તેમાં પણ દુર્ગાંધી
શરીરવાળા માછલા રહે છે જેના શરીરમા અવગુણ હોય તે ગમે
તેમ કરીએ તો પણ નાશ થતા નથી પવિત્ર નદીના સહવાસથી
મત્સ્ય કંઈ પવિત્ર થતા નથી

દૂધે મીઠ્યો લીંબડો, થડ સાકર જલેણુ;
નવિ છંડે કડુવાપણુ, બાતિ તણે ગુણેણુ. ૪૫

દૂધ સીંચીને ઉઠેરેલ લીંબડાના થડમા હ મેઘા માકરતુ,
પાણી બલે પાવામા આવે તો પણ તે પોતાની કડવાશ ઓછી
કરશે નહિ, કારણ તે તેનો બાતિસ્વભાવ છે

જેહવુ રાતો બોર, તેવુ હેયુ દુર્જનતાણુ,
લીતર કઠિન કઠોર, ઉપર દિસે રણિયામાણુ. ૪૬

જેવુ સુદર રાતુ બોર હોય તે ઉદરથી શોભિતુ જણાય
પણ અદરથી કઠણ કળિયા નીકળે તેમ દુર્જન માણુમ બહારના
દેખાવથી શોભતો હોય છતાં તેવુ હેયુ અદરથી કઠણ,
આકરામા આકર હોય છે

૧૧૨. પુરુષોના સોળ શૃંગાર (શણુગાર):-

કેશ મુછ સમગાય, મજન કુડલ કાને,
વસ્ત્ર તિલક વાણુહી, સુકુટ મુખ શોભે પાન
ખડગ મુદ્રિકા હાથ, ચદન અંગ લગાવે,
કમરે પટખર સાર, છુરિકા ત્યાહિ બતાવે.

વિદ્યા વિનીત ગીલે ભલા, સોલ શિણુગાર સોહે નરા;
કવિ નકપભ ઈણિપરે ઉચ્ચરે, પુણ્ય પુરુષ પામે ખરા ૪૭

મૂછના સુદર વાળ, આખોમા કાજળ બાજેલુ, કાનમા કુડલ
પહેરેલુ, સુદર કપડા, કપાળમા તિલક, પગમા મોજડી, માથા
ઉપર મુગટ, મોઢામા પાન, તરવાર, હાથમા વીંટી, ચરીરે ચદનનો
(મુખડનો) લેપ, કમરે સેટ બાપેલી, તેમા છુરી રાખેલી,

વિદ્યા, વિનય અને શિયળ એ ત્રણ ચણુગાર માણસોને શોભે છે
 કપલદાસ કવિ કહે છે કે—પૂર્વ પુન્યથી માણસો તે મેળવી શકે છે

૧૧૩. અભિમાન કરવું સારુ નથી—

દીન સઘળા સરખા નહી, મ કરો કોઈ ગુમાન,
 બ્રહ્મદત્ત ચક્રી જુસ્યા, ભમતા ન મટ્યા ધાન ૪૮

એક મરખા દિવસ કોઈના મુખમા જતા નથી માટે અભિ-
 માન કરવું સારુ નથી બ્રહ્મદત્ત જેવો ચક્રવર્તી રાજા પણ રવડી
 રણડીને અનાજ વિના મર્યો હતો

સમય કર્પણુ સમય ધન, સમય સહુ સમત્થ,
 ગોપ ન હરાયો અર્જુને, તેહ બાધા તેહ જ હત્ય ૪૯

વખત આવે એ ચાણુ ધાય છે, વખત આવે ધન મળે છે,
 વખત જ બધામા સમર્થ છે અર્જુન જેવા બાણાવળીથી તે જ
 હાથ અને ને જ બાથુ હોવા છતા સમય આવ્યો ત્યારે એક
 ગોવાળ પણ હણી ચકાયો નહીં

૧૧૪. એ પોતાને સ્થાને જ શોભા પામે છે—

દત્ત કેશ નખ અધમ નર, નિજ થાતક શોભત,
 મુપુરુષ સિંહ ગચદ મણિ, સગલે માન લહત ૫૦

દાત, વાગ, નખ, અધમ ગ્રનુધ્ય, એ પોતપોતાના સ્થાનકે
 જ શોભે છે, જ્યારે ચતુરુષ, સિંહ, હાથી અને મણિ જ્યાં જાય
 ત્યાં માન મેળવે છે

૧૧૫. એ સુખ દુઃખમાં યાદ આવે છે—

સુખમાં સાબરે ભારજી, દુઃખમાં સાંભરે માય;
બાધવ ત્યારે સાબરે, માથે વાગે ધાય. ૫૧

સુખમાં ઘરની સ્ત્રી યાદ આવે છે, દુઃખ આવી પડે ત્યારે મા યાદ આવે છે અને માથા પર ફટકો આવી પડે ત્યારે પોતાનો ભાઈ યાદ આવે છે

ભૂખ્યા લોજન સાબરે, તરસ્યા સાબરે નીર;
રણુમાહે બાધવ સાબરે, માડી જાયો વીર. ૫૨

ભૂખ્યા થયેલને લોજન યાદ આવે છે, તરમ લાગી હોય ત્યારે પાણી સાબરે છે, યુદ્ધમાં પોતાની માતાથી જન્મેલો બહાદુર ભાઈ હોય તે સાબરે છે

૧૧૬. સુશીલ સ્ત્રી પુણ્યથી જ મહે છે—

પુણ્યે લાધે પદમણી, અને ગુણવતી નાર;
શીલવતી ને સુન્દરી, રમઝમ કરતી બાર. ૫૩

પૂર્વ પુન્ય હોય તો જ પદ્મિની, ગુણવતી, શીલવતી, રૂપવતી એવી બારણે રમઝમ કરતી સ્ત્રીના બરથાર થવાનું મહે છે

૧૧૭. એ પાછળથી મુશ્કેલીમાં મૂકે છે—

ભજન ભૂપ ભુવગમાં, એ સુખ દોહિલા હુત,
વેળી વાંછી વાણીયો, પૂઠે દાહ દિયત. ૫૪

ભાર્યા, રાજા, સાપ, વેરી, વીંછી, દુરમન એમના મુખ આકરા
હોય છે એ પાછળથી દેવો આપે છે

૧૧૮. એને સૂતેલા જ છોડી દેવા જોઈએ—

માએ માકડ ઘર અહિ, જિણુ વન વિપની વેલ,
રૂઠો રાય કુશારજી, એ પાએ સુતા મેલ. ૫૫

ખાટલામા માકડ હોય, ઘરમા સાપનો વાસ હોય, વનમા
એરની વેલો હોય, નાજા કોપાયમાન થયો હોય, ખરાબ સ્ત્રી
હોય—એ પાએ વસ્તુને તુરંત જ છોડી દેવી જોઈએ

૧૧૯ ભૂખથી એનો નાશ—

નિત્ય નરણુ ન ભવો ભૂખ્યુ, ઠામ ન મૂકે ઠેક,
મોહુ વહેલુ માગશે, પાપ વળગ્યુ પેટ. ૫૬

હ મેથા નરણુ થનાર પાપી પેટ વળગ્યુ છે તે ભૂખ્યુ રહે-
વાનુ નથી જ, તેને ગમે તેટલા દિવસ ખેંચો પણ તે મોહુ-
વહેલુ ખાવા માગશે જ

ઋધિ માસ બલ શુદ્ધિ ગઈ, કાયા તેહ જ જ્ઞાન,
એક શુધા કે કારણે, ગઈ લજ્જા ગયુ માન ૫૭

લોહી, માસ બળ, શુદ્ધિ, પ્રયા, જ્ઞાન, મમજ, લજ્જા
(શરમ) અને અભિમાન એક ભૂખના કારણે એ સૌ જતા રહે છે

૧૨૦ યુવાની જતા તેનો નાશ થાય છે—

દાત ખત્રીમ ખસી ગયા, નયણે દીધો કાય,
કાને માકયા રૂસણા, ગયો જળ જોવનરાય ૫૮

યુવાની જતા ષત્રીગ દાત ખસી ગયા, આખો પણ ઉતરી
ગઈ અને કાન પણ રીસાઈ ગયા

હુગર હુગર હુ ભર્યો, વન વન જોઈ માય,
જડી એક ન પાઈએ, જીણે જોવન થિર થાય. પદ

દરેક ભવંતમા ફરી વલ્યો, દરેક વનમા જોઈ વલ્યો પણ
યુવાનીને સ્થિર કરનારી એકે જડીબુટ્ટી (ઔષધિ) હાથ ન લાગી

૧૨૧. શિયાળામા સાત 'ત' કારો—

તેલ, તલાઈ, તાપણુ, તમ આહાર તબોલ,
તડકો તરૂણી શીતકાલ, માત તત્ત કટલોલ. ૬

શિયાળામા એ સાત તત્ત કટલોલ (આનંદ) કરાવે છે
(૧) તેલ, (૨) તળાઈ (શય્યા) (૩) તાપણી, (૪) તમ (સગડી)
આહાર (૫) તબોલ (૬) તડકો (૭) તરૂણી (સ્ત્રી)નો મહુવાસ

૧૨૨. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં સાત 'ચ' કાર—

ચદ, ચીર, ચછક, ચરણુ, ચદન, ચતુર દુવાર,
ચતુરા સ્ત્રી ગ્રીષ્મ ઋતુ, સાત ચચ્યા જગસાર ૬

ગ્રીષ્મ ઋતુ (ઉનાળા)મા સાત 'ચ' કાર જગતમા સારરૂ
છે (૧) ચન્દ્રચાંદની, (૨) ચીર (કપડા), (૩) છાંયડો
(૪) પગરખા, (૫) ચદનનો લેપ, (૬) ચતુર આણસોમા બેઠ
(૭) ચતુરા-બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીનો સહવાસ,

૧૨૩ વર્ષાકાળમાં સાત 'પ' કાર—

પય, પીતાબર, પાદુકા, પત્ર, પુર્ણ પુરાણ,
પાક ચોમાસે પામિયે, પુણ્યતણુ સેલાણુ. ૬૨

ચોમાસામાં સાત 'પ' કાર પામીયે તે પુન્યની નિશાની છે
(૧) પય-પાણી, દૂધ, (૨) પીતાબર-પવિત્ર કપડા, (૩) પાદુકા-
લાકડાની આખડીઓ, (૪) પત્ર (છાતો), (૫) પૂર્ણ, (૬) પુરાણ
(વાચવાના યાત્રો) અને (૭) પાક-સાગે ઔપધી પાક

૧૨૪. તે મનુષ્ય સ સારમાં સારો છે—

તે નર દરિદ્રી જગમાં ભલા, જ્ઞાનસહિત દીએ ગુણનીલા;
અર્થ સહિત ને જ્ઞાન રહિત, તે નર ન ગમે મારે ચિત્ત. ૬૩

જ્ઞાનથી ભરેલા ગુણવાન હોવા છતાં દરિદ્રી-નિર્ધન હોય તે
મનુષ્ય સારો છે, જ્યારે પૈસાવાળો પણ જ્ઞાન વિનાનો માણસ
મને ગમતો નથી

નર જે કડવા તુળડા, ગુણે કરીને મિઠું,
તે માણસ કિમ વીસરે, જેહ તણા ગુણુ દિઠું ૬૪

માણસો બલે કડવા તુળડા જેવા હોય પણ સુ દર ગુણોથી
ભરપૂર હોય તે માણસ શી રીતે ભૂલાય ? જેના ગુણુ નજરે
જોયા છે

૧૨૫. એ કોડીના બદલામાં ગુમાવાય છે—

રાત્રિ ગમાઈ સોવતે, દિવસ ગમાયા ખાય,
હીરા જેસા મનુષ્ય ભવ, કોડી બદલે જાય ૬૫

રાત સૂવામાં ગાળી નાળી અને ફિવસો ખાવામાં વીતાળ્યા
આમ અમૂલ્ય હીરા જેટલી કિંમતનો અનુભવ એક કોડીની
કિંમતે ગુમાવી દીધો.

૧૨૬. એના વિના કોઈ સગાથી નથી—

સવજનો ધર્મ સુશર્ણુ જાણી,
આરાધ આરાધ પ્રભાવ આણી;
અનાથ એકાત સનાથ થાશે,
એના વિના કોઈ ન સાથ આગે ૬૬

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલ ધર્મ એ જ સાચુ ચરણ છે,
એમ જાણી એના પ્રભાવને સમજીને હે પ્રાણી ! તેને આરાધ, તું
અનાથ છે તો જરૂર સનાથ થઈશ, એના વિના કોઈ તારી સાથે
આવવાનું નથી.

૧૨૭. સ્ત્રીની સોખત ન કરો—

નારી દેહ દીવો કહ્યો, પુરુષ પતંગી હોય;
જળ સઘલો ખૂચી રહ્યો, નીકળે વિરલો હોય. ૬૭

સ્ત્રી એક દીવા સમાન કહેવાય છે અને પુરુષ પતંગિયારૂપે
છે દીપકમાં પતંગિયુ ઝપલાવે તેમ આશુ જગત તે સ્ત્રીમાં
ઝપલાવી રહેલ છે તેમથી જ્યનાર તો કોઈ ભાગ્યે જ
નીકળી આવે.

નારી નહીં રે બાપડા, જાણો વિધની વેલ,
જો સુખ વછે દેહને, તો તમ સગત મેલ. ૬૮

હે ગિચારા મનુષ્ય ! તેને સ્ત્રી ન સમજ તે તો ઝેરની વેલી છે ને તુ તારા શરીરનું સુખ ધૃષ્ટતો હોય તો તેની સોજત છોડી દે

સ્ત્રી વિણ અકુશ નદી તરે, મત્રી વિહુણે રાય,
એ બહુ કાલ રહે નહિ, ઋષભ કહે મહારાજ. ૬૬

ઋષભકાસ કવિ કહે છે કે-મહારાજ ! સામળો, અકુશ વિનાની સ્ત્રી, નદીકાંઠાનું જાડ અને પ્રધાન વિનાનો રાજા, એ લાભો સમય રહી શકતા નથી

૧૨૮. એ ક્યારેય પણ દગો આપતા નથી--

ડકા માણુમ કાગળે, ને જગ વેરી હોય,
જમર ન છડે કેનકી, ને શિર કાપે કોય ૭૦

જમર (જમરો) કેતકીના જાડને છોડતો નથી, કોઈ વખતે તે જાડ જ તેનું માથું કાપે છે તેમ જલા માણુસના માટે જગ તમા દુશ્મન હોય છતાં પોતાની જલાઈ છોડતા નથી

વિષધર વાડી ને વિષમ ઘર, પચાયાણુ ગુફખત,
ને જમ બેમે બારણે, રતા તો હુ મિલત ૭૧

વિષમ ઘર હોય અને તેની વાડી કે બારણે સાપ, સિંહ અને યમરાજ આવીને બેસી જાય તો પણ જેનું મન જ્યાં લાગેલું છે તે ત્યાં અવશ્ય મલે છે--ન પોતાનો રાગ છોડતા નથી

દીઠે સજ્જન આપણે, મન ગણિયાયત થાય,
દિવમે દિવસે કમલ જિમ, મન મજરેન માય. ૭૨

આપણા સજ્જન નજરે જોવાથી મન ઘણું ખુશી થાય છે,
અને પ્રતિદિવસ ખીવતી કમળની પાખડીઓની પેઠે મન-
રૂપી પાખડીઓ ખીલે છે

સખી હેત કેમ વિસરે, જે મનમાહે પછંદું,
હિયડાથી જો ઉતરે, તો સુપનાતર દિદું ૭૩

જે મનમા ગમી રહેલ છે તે જાહેનપણીનું હેત કેમ ભૂલી
જવાય અને જો ભૂલી જવાન તો તે સ્વપ્નામા પણ જોવાય છે

૧૨૯. સત્સંગથી દુષ્ટ માણસ પણ સુધરી જાય છે-

કુપુરુષ સુપુરુષને મળ્યો, નિજમતિ આણે ઠામ,
છડ્યું દેખી છડતો, સુખિયો પ્રભવસ્વામ ૭૪

નઠારા પુરુષને સજ્જન પુરુષની મોળત મળે તો તેની ખુશિ
ઠેકાણે આવી જાય છે જેવી રીતે જ જુસ્વામીને જાણ ત્યાગતા
જોઈ પ્રભવ ચારે પણ જાણી દીધું તો તે સુખિયા જાણ
પ્રભવ-સ્વામી તરીકે પૂજ્યા

મણિ-માણિક મોતી લઈયા, શાલિભદ્ર ઘર સાર,
શિર ઠાકુર જાણી કરી, મૂક્યો નિજ પરિવાર. ૭૫

શાલિભદ્ર શેઠના ઘર ઉત્તમ મણિ, માણિક અને મોતી લઈ
પડ્યા હતા, છતાં પોતાના માયા પર માલીક છે એમ જાણતા
મર્ડ કુટુંબપરિવારનો ત્યાગ કરી દીધો

શાલિભદ્ર સુદર સુખી, તાપ ખર્યો ન જાય,
દરથે દશ્યુ તપ આદર્યું, નવિ જોળખતી માય. ૭૬

શાલિભદ્ર શેઠ સુદર કાતિવાળો અને સુખી હતો, તેનાથી
કદ વેઠી ચકાય તેમ ન હતું, છતાં એણે એવું તપ કરીને કાયા
સૂકવી કે એની માં પણ એને ઝોળખી ન શકી

૧૩૦. શુભ દાન દેતા શીખો—

કહા લકષ્મી લે ગયે, કહા કરણ ગયે ખોય,
હાથ પસારે ગહ ગયે, જિનકે લાખ કરોડ. ૭૭

લકાનો રાજા રાવણ શુ લઈ ગયો ? અને દાનેશ્વરી કરણે
શુ ખોયું ? જેની પાસે લાખો અને કરોડોની સંપત્તિ હતી
તેઓ પણ હાથ ખુલ્લા મૂકી જગતમાથી ચાલ્યા ગયા છે

શીખ દેઈં તુમ શુભ પરે, જિનપૂજા દો દાન,
દાને જિનવર પદવી સહી, ચક્રી દેવ વિમાન. ૭૮

તમને સુદર શિખામણ આપુ છું કે-પરમાત્માની પૂજા
અને દાન આપતા શીખો, દાન આપવાથી જિનેશ્વરની પદવી,
ચક્રવર્તીપદ અથવા દેવવિમાનમાં જન્મ જરૂર મળે છે

દાન સંવત્સરી જિન દિયે, મિલે પુરુષ કરી આશ,
જિન ધરસે તિહા મેઘપરે, કોઈ ન જાય નિરાશ. ૭૯

પુરુષો આશા રાખી લેવા થાય છે ત્યારે જિનેશ્વરદેવ
સંવત્સરી દાન આપે છે ત્યાં વરસાદ પેઠે લક્ષ્મીનો વરસાદ
થાય છે અને કોઈ પણ નિરાશ થઈને પાછું જતું નથી

તુગિયા નગરી આવક ભલા, અસગ દુવાર કહેવાય,
ઉત્તમ મધ્ય સહુ દીએ, દેતા નવિ શકાય ૮૦

તુ ગિયા નગરીમા લલા શ્રાવકોના ઘર હ મેથા ઉઘાડા બાર-
લાવાળા રહેતા હતા તે શ્રાવકો ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ
માણસોને સક્રિય રાખ્યા વગર છૂટથી દાન આપતા હતા.

૧૩૧. એ દારિદ્રનો નાશ કરનાર છે—

ધુલુક્ષેત્ર સાયરની લહેર,
અહોનિશ જો મન આણે મહેર,
ચોનિપોપણુ તુમે ગય,
દરિદ્રપણુ તો ક્ષણમા જાય. ૮૧

શેરડીના સાઠાઓનો પાક દરેક વર્ષે થાય, સમુદ્રમાર્ગથી
વ્યાપાર નિર્વિઘ્નપણે આણુ રહે, પશુ-ગાયના પેટે દરવરસે જન્મ્યા
પેદા થાય, અને રાજા હ મેથા તુષ્ટમાન રહે તો દરિદ્રતાનો
નાશ થતા જરા પણ વાર ન લાગે

૧૩૨. સૌ કોઈ લક્ષ્મીને માન આપે છે—

તેહજ રામ તે તાપસા, તેહજ આ આશ્રમ,
હમણા આદર જહુ કરે, પહેલે નાઠા કયમ ? ૮૨

તે જ ગમચન્દ્ર, તે જ તાપસો અને તે જ આશ્રમ છે
હમણા ત્યા જહુમાન મળે છે, તો પહેલા કેમ નાસી ગયો હતો ?

દોલત દેખી જગ નમે, કરે કહ્યા વિણુ કામ,
તિણુ કારણુ શ્રદ્ધિ મેલિયે, મીતાના પતિ ગમ. ૮૩

હે સીતાના પતિ રામજી ! લક્ષ્મી દેખીને જગત નમતુ

આવ્યું છે અને કહ્યા વગર આપણા કામ કરી આપે છે, માટે તમે આશ્રમમાં સ પતિ મોકલજો

દો જિહ્વા ગતિ વાકડી, તસ રિપુ સ્વામી નારી;
તિણુ નારે જે પરિહર્યા, ભૂટયા જામે સ સારી ૮૪

જે જીભ અને વાકી ચાલે ચાલનાર સાપ તેનો દુશ્મન ગરૂડ, તેના સ્વામી શ્રી કૃષ્ણ, તેની સ્ત્રી લક્ષ્મી, લક્ષ્મીથી તબયેલા પુરુષો સ સારમાં સર્વન રખડતા રહે છે-અહિ તહિ ઠાકર ખાય છે

૧૩૩. તે પુરુષને ધન્ય છે—

જિહ્વા મોહક છાટકી, જીત્યુ ન જાયે મન,
ઋષભ કહે જે વશ કરે, તે નર જગમાં ધન્ય ૮૫

જીભડી એ સુદર ને નાની છે, જે મનથી જીતી ચકાવી નથી ઋષભદાસ કવિ કહે છે કે-જે જીભના સ્વાદને જીતે છે તેને ધન્યવાદ છે

આખ ન મીચીશ મીચ મન, નયન નિહાળી જોય,
જો મન મીચીશ આપણુ, અવર ન હૂજો કોય ૮૬

આખ ન મીચતા મનને મીચીને ધરાધર નિહાળી જોઈશ તો જણાશે કે-જો પોતાનું મન પોતાના કબજામાં કરી લેવાય તો સ સારમાં એના જેવો બીજો કોઈ માણસ જ નથી

૧૩૪. મીઠા વચન બોલવા એ સૌથી મોટો ગુણ છે—

કલા ઉપર કો પણુ ધન નહિ,
જીવદયા મમ ધર્મ નહિ,

સતોષ ઉપર મુખ કે નથી,
મધુર વચન ગુણ તિમ અતિ. ૮૭

કલા સરખુ બીજુ કાંઈ ધન નથી, જીવહયા પાળવા સમાન
બીજને કાંઈ ધર્મ નથી, સતોષ જેવું કાંઈ સુખ નથી તે જ
પ્રમાણે મધુર વચન જેવો કાંઈ મોટો ગુણ નથી

૧૩૫. વાણીઆઓના લક્ષણ—

લેતો ડસે દેતો ડસે, ઉપર ચઢાવે પાક,
નિત વિપધરને એવિયે, પણ નવિ સેવો કિંગડ. ૮૮

વાણિયો લેતા વધારે લઈ લે, આપતા ઓછું આપે અને
ઉપરથી ઉપકાર કરતો હોય તેમ બતાવે છે હ મેઘા જેરી સાપ
વાળા ધરને સેવવું પણ વાણિયા સાથેનો સહવાસ ન વધારવો

આગે છુટરા છેતર્યા, ખુદી હુબડો દોય;
લેઈ હથિયાર તસ્કર હણ્યા, વણિક સમો ન દોય. ૮૯

પૂર્વકાલમા ખુદી અને હુબડ નામના બે લૂટારાઓને
છેતર્યા હથિયાર લઈને તે બંને ચોરને મારી નાખ્યા વાણિયા
જેવો કાંઈ નથી હોતો

વણિક ઘરે તસ્કર ગયો, છાટયો કોગલ તામ;
નાહક ધાયો બાપડો, લેઈ ન શક્યો દામ. ૯૦

વાણિયાને ઘરે ચોર ગયો ત્યારે તેને પાણીનો કોગળો
છાટયો આથી બીકનો માર્યો તે નકરમો દોહયો અને કંઈ પેસો-
ટકો લઈ ન શક્યો

૧૩૬. કામી પુરુષ કયા વચન નથી ખમતો ?—

સત્યભામા ઘરે કહાન, આવીયા પશ્ચિમ રાતે,
પૂછે નારી તુ કોણ, હું માધવ નિજ જાતે,
માધવ તો વનમાહી, ચક્રી ચક્રી તો કુબારહ,
ધરણીધર તો શેષ, અહિ રિપુ ગરુડ અપારહ

હરિ કહેતા તો વાદગે,
કવણુ પુરુષ આંચો મહી;
કવિ ઋષભ કહે નર કામવશ,
શ્યા ગ્યા વચન ખમે નહી ? ૬૧

શ્રી કૃષ્ણે સત્યભામાને ઘરે પાછલી રાતના આવી કમાડ ખખડાંચુ ત્યારે સત્યભામાએ પૂછ્યું—કોણ આંચું છે ? કૃષ્ણે કહ્યું—હું માધવ છું સત્યભામા—માધવ નામનું પશુ તો જ ગલ્લમા રહે છે, તેનું અહિ કામ નથી ત્યારે કૃષ્ણ જોડ્યા—હું અર્ધ ચક્રી છું સત્યભામા—ચક્રી તો કુબારને કહેવાય, તેનું મારે કામ નથી ત્યારે કૃષ્ણ કહે—ધરણીધર છું સત્યભામા ફરી જોડ્યા—ધરણીધર તો શેષનાગને કહેવાય કૃષ્ણ કહે—હું અહિરિપુ છું સત્યભામા કહે—અહિ કહેતા સાપનો દુશ્મન તો ગરુડ છે, તેની અહીં જરૂર નથી કૃષ્ણ કહે—હું હરિ છું સત્યભામા જોડી બોલ્યા—હરિ તો વાદરાનું નામ છે, જેની જરૂરીયાત નથી આવા વચનના પ્રશ્નોત્તર પછી કમાડ ઉઘાડી કૃષ્ણને બદર લીધા ઋષભ દામ કવિ ઉપરનો સવાદ જનાવી કહે છે કે—કામી પુરુષ એ પ્રમાણે સ્ત્રીના કેવા કેવા કઠોર વચનો પણ સહન કરી લે છે

૧૩૭. ઘડપણમાં લાકડીનો આધાર છે—

આવી સોહાગણ લાકડી, હમ તુમ થયો પિયાર;
કુછ થા મો ચલ્લ ગયા, તુમ શિર દીના બાર. ૯૨

હે સોહાગણ લાકડી ! તુ આવી છે મારે તારી સાથે હવે
પ્રીતિ થઈ છે જે કાંઈ મારા સળધી હતા તે સો જુદા પડી
ગયા હવે તો મારા ગરીબનો બાર તારા માથે છે

આવી સોહાગણ લાકડી, તુઝ વિણ આગળ શૂન્ય;
જે દહાડા તુજ વિણ ગયા, તે વાસર મુજ ધન્ય. ૯૩

હવે તો સોહાગણ લાકડી આવી છે તારા વિના આગળ
મુનકાર હતો તારા વિના જે દહાડા મેં કાઢ્યા તે મહારા દિવસો
ધન્ય ને સારા હતા

જગા ધુતાગી ધોળણી, ધોયા દેશ વિદેશ,
વિણ પાણી વિણ પત્યરે, ઉજ્જવળ કીધા કેશ. ૯૪

ઘડપણ એક લુચ્છી ધોળણ જેવું છે તેણે દેશ પગદેશમાં
ધોવાનું કામ ટરેલ છે પાણી કે પત્યર વિના કાળા વાળોને
ધોઈને એકદમ ઉજ્જવળ બનાવી દીધા છે

૧૩૮. મોટા છે તે તો મોટા જ રહેવાના—

હમાકેરે બેસણે, બગુલા બેઠા વીશ,
જે કિરતારે બડા કિયા, તે શુ કેવી રીમ ? ૯૫

હસ બેસતા હતા તે સરોવરની પાળે વીથ જગલા આવીને
બેઠા પણ પરમાત્માએ જેને મોટો બનાવેલ છે તેની સામે કેવી
રીતે રીસ કરી શકાય ? જગલાને હસ કેમ કહી શકાય ?

શ્યુ કીજે ચરહદ્દે, વહે જે બારો માસ;
જલધર વરસે એક ઘડી, પૂરે જન મન આશા. ૯૬

જે બારે માસ રાતદિવસ વહ્યા કરે છે એવા ચરહો શું
કામના ? , વાહજી એક ઘડી પણ વરસે તો જગતના માણસોની
આશા પૂરી કરી જાય છે

કોરે ન ચઢ એરક તુ, દેખી ગિરવાપત્ર,
ફલહ ધડકા જે ખમે, તે તો તરુવર અત્ર. ૯૭

હે એર ડાના વૃક્ષ ! તુ મોટા પાદ્ય જોઈને અસિમાન ન જ
ફળનો બાર તો એક એવા બીજા ઝાડ જ ખમી શકે છે, તુ તો
એવા બારથી નમી જ પડે-તૂટી જાય છે

૧૩૬. મિત્રનો દ્રોહ કરનાર કદી પણ શુદ્ધ થતો નથી-

સમુદ્રતણે તટ જાય, ગંગા સાયર બલે નહાય,
બ્રહ્મહત્યા તિહા સુકાય, મિત્રદ્રોહી ન ચોખો થાય ૯૮

બલે સમુદ્રને કાઠે જઈ રૂએ કે પછી ગંગા જેવી પવિત્ર નદીમાં
નહાય પણ બ્રહ્મહત્યા તિહા છૂટી જશે જ્યારે મિત્રનો દ્રોહ
કરનાર માણસ તો ક્યાંય પણ પવિત્ર ચર્ધ શકતો જ નથી

૧૦. પ્રશ્નોત્તરસુધા

પ્રશ્નકાર-મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી-વડનગર (માલવા)

૧ પ્રશ્ન—‘ લેપ ’ શાવક કયાનો રહેવામી હતો ?

ઉત્તર—રાજગૃહી નગરીની ઉત્તર-પૂર્વમાં નાલન્દા નામના એક પરામાં ‘ લેપ ’ નાવક રહેતો હતો તે જીવાદિ નવતત્ત્વનો જાણકાર, જિનેન્દ્ર પ્રવચનમાં અતૂટ શ્રદ્ધાવાલો અને પ્રભુ મહા વીન્નો પરમભક્ત હતો તેના હાઠોહાઠમાં જૈનધર્મ પ્રત્યેનો પ્રેમ ભર્યો હતો પર્વતિથિઓમાં તે પોષધોપવાસરૂપ ધર્મજગરણના કર્તવ્યોમાં પ્રવૃત્ત રહેતો હતો એની પામે પુષ્કળ ધન-મ પત્તિ, વિપુલ જળ, વાહન અને કુટુંબવૈભવ હતો સૂત્રદૃતાગ સૂત્રમાં એનું વિસ્તૃત વર્ણન છે

૨ પ્રશ્ન—પચાશક ગ્રન્થના રચનાર હરિભદ્રસૂરિ કયારે થયા ?

ઉત્તર—કોઇના મત મુજબ વિક્રમની ૬ ફી શતાબ્દીમાં અને કોઇના કહેવા મુજબ ૭ મી કે ૮ મી શતાબ્દીની વચ્ચે હરિભદ્ર-સૂરિ થયા, એવું ઇતિહાસવેત્તાઓનું મતબ્ધ છે જૈન પટ્ટાવલી-ઓના લેખ અનુસાર પચાશક ગ્રન્થ પર વિક્રમ મવત ૧૧૨૪ માં શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ ટીકા રચી છે

૩ પ્રશ્ન—જીવવિચારમાં પશુ પખીઓનું આયુષ્ય અને શરીરનું માપ ઘણું લાંબું જતાવેલ છે, તે શું સત્ય છે ?

ઉત્તર—જેન શાસ્ત્રકારોએ પશુ-પખીઓનું શરીરમાન તથા આયુષ્ય જે બતાવેલ છે તે સત્ય જ છે અત્યારના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ તપાસ કરતા લખેલ છે કે ‘મેથસાલરસ’ નામનું જ તુ ૪૦ થી ૫૦ ફુટ લાંબુ હોય છે છીપકલી(ગરોળી)ના આકારનું એક જ તુ ૧૬૦ ફુટ લાંબુ અને ૨૨ ફુટ ઊંચું હોય છે તેનું વજન ૧૦૦૦ રૂબી ઓછું નથી હોતું હાગર માછલીનું શરીર ૩૦-૩૨ ફુટ લાંબુ હોય છે પેટ ઘસીને ચાલતા જ તુ ૭૦ ફુટ સુધી લાંબા હોય છે સમુદ્રના સાપ ૧૫૦ થી ૫૦૦ હાથ લાંબા હોય છે અને ‘એટલાન્ટસોરસ’ નામનું જ તુ ૧૧૫ ફુટ લાંબુ હોય છે

ધૃત્વાડમા ૫૦ ભાતના આલુ(જરદાણુ) હોય છે મોટામા મોટું આલુ ૫ ફુટનું હોય ■ અમેરિકામા ૫૦૦ વર્ષનું જૂનું એક ઝાડ છે તે ૨૭૨ ફુટ ઊંચું છે એના થડની જાડાઈ ૮૮ ફુટ છે, એના લાકડામાથી ૩૦ અરબ દિવાસળીઓ બની શકે છે કેનેરી દાણુમા ફ્રગોગન નામનું ઝાડ ૬૦૦૦ વર્ષનું જૂનું છે

ઠંડેલ માછલી ૧૫૦ ફુટ લાંબી હોય છે, જેનું વજન ૧૫૦ ટન હોય ■ એની બાહ્યાવસ્થામા જ તે ૨૫ ફુટ લાંબી હોય છે એની પૂછડીએ અમડાતા મોટા મોટા જહાજ ઊંધા વળી જાય છે રકોટલાકડામા ■ મેકમોહન નામના જાગીરદારને ત્યાં એક કાચબો છે, જેનું વજન ૯૭૫ પૌંડ (૪૮૭ બંગાળી શેરથી અધિક) છે એણે મેકમોહનની ચાર પેઢી ભેઈ છે એનો ખેરાક ૬૦ પૌંડનો છે

અજમેરથી પ્રગટ થતા ‘વીરપુત્ર’ માસિક પત્રના નવેમ્બર સને ૧૯૪૫ ના ૬ મા અકમા લખેલ છે કે-કાચબો ૩૮૦ ગીધ ૧૧૮, હાથી ૧૦૦, રાજહસ ૭૦, ધુધુ ૬૬, ગેડા ૪૦,

મોર ૪૦, મરધી ૩૪ તથા રીંછ ૩૩ વર્ષ સુધી જીવે છે
આફ્રિકામાં એક જાતનું કાણું મૃગ, યાવં છે એ કોઈ દિવસ પાણી
પીતું નથી એની તૃષા લોજનથી જ મટી જાય છે

સયાજીવિજયે તા ૨૧-૮-૪૭ના અકમા લખેલ છે કે-કિલિ
પાઈન ટાપુમાં એક ઝાંડ છે, જેના ફૂલ ગાડાના પૈડા જેવડા મોટા
હોય છે તેમજ એક એક ફૂલનું વજન ૧૧-૧૧ શેર હોય છે

આવા હાળલાઓથી મિદ્ધ યાય છે કે-જીવવિચારાદિ પ્રકરણ
પ્રથેમા પશુપત્તીઓનું આયુષ્ય અને શરીરમાન લખેલું છે
તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે હુનિયા લાળી પહોળી ફેલાએલી છે
તેના ખેટ અને સમુદ્રોની અદર દીર્ઘકાય અને દીર્ઘ આયુષ્ય
વાળા પશુ-પત્તી અને ઝાંડો હોય એ અસંભવિત નથી

૪ પ્રશ્ન—વાસુદેવ કોટીશિલાને કયા સુધી ઉઠાવી શકે છે ?

ઉત્તર—અવસર્પિણી કાળના પ્રભાવથી પ્રતિદિન બળ, રૂપ,
બુદ્ધિ, અવગાહના, આયુષ્ય, સ્મરણ-શક્તિ આદિની હાનિ થતી
જાય છે એનેા પ્રભાવ વાસુદેવેના બળ ઉપર પડે એ સ્વાભાવિક
■ એથી ‘ અમમસ્વામી ’ ચરિત્રમાં લખેલું છે કે—

તા છત્રવદ્ દધાનો, હરિમૌલો દ્વિતીયકઃ ।

ગલે તૃતીયસ્તુર્યોજ્વિ, દોર્મણ્યે હૃદિ પશ્ચમઃ ॥ ૪૦૩ ॥

કથ્વા યદ્દઃ સત્તમસ્તુ, નિજયોર્જાતુનોઃ પરઃ ।

ચતુરજ્જુલમન્ત્યોઽવસર્પિણ્યાં તે ત્રુટદ્વલાઃ ॥ ૪૦૪ ॥

કોટીશિલાને પહેલા વાસુદેવ છત્રની જેમ મસ્તક ઉપર, બીજા
મસ્તક સુધી, ત્રીજા ગળા સુધી, ચોથા હાથના મધ્યભાગ સુધી

પાસમા છાતી સુધી, છઠ્ઠા કમર સુધી, સાતમા જઘા સુધી, આઠમા ધુરલુ સુધી, અને નવમા ભૂમિથી ચાર આગળ સુધી બિચી ઉઠાવી શકે છે

૫ પ્રશ્ન—યમ, નિયમ કેને કહે છે ?

ઉત્તર—જિદગી સુધી જે મત પાલન કરનામા આવે તેને 'યમ' તથા કઇંક કાળ સુધી મત પાલન કર્યું હોય તેને 'નિયમ' કહે છે 'અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક' માં કહ્યું છે કે—

તત્રાહિંસાસત્યાસ્તેય—મદ્ધપરિગ્રહાશ્ચ યમાઃ ।

શૌચ તોષશ્ચ તપઃ સ્વાધ્યાયઃ પ્રમુવિચિન્તન નિયમાઃ ॥૧॥

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, મદ્ધપરિગ્રહ અને અપરિશ્વરને યમ તથા શૌચ, સતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને પ્રવિધાનને નિયમ સમજવેા જોઇએ યોગસાધનાની અપેક્ષાએ આઠ દૃષ્ટિઓમા પહેલી ત્રિદૃષ્ટિ યમપ્રધાન અને બીજી ત્રિદૃષ્ટિ નિયમપ્રધાન છે

૬ પ્રશ્ન—જીવના પંચ લોક કયા છે ?

ઉત્તર—એકેન્દ્રિયના ૧૧, વિકલેન્દ્રિયના ૩, નારકીના ૭, મનુષ્યનો ૧, પથેન્દ્રિય તિર્યચનો ૧, સમ્મર્ષિમ પથેન્દ્રિયનો ૧, ભવનપતિના ૧૦, વ્યન્તરના ૮ જ્યોતિષ્કદેવોના ૫, દેવલોકના ૧૨, ઐવેયકના ૬ અને અનુત્તરના ૫ જે ૭૩ લોકોમા પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ગણતા ૧૪૬ લોક થાય અને જગત્, અમગ્ન્ય, આસન્નજગત્ તથા દુર્લભ્ય એ ચારથી ચોમણા કરતાં પંચ લોક સમજવા 'પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તિ' ના ૧૮૦ માં દ્રાગ્મા લખ્યું છે કે—

મન્યા અમન્યા ધા સમ્યક્ત્વવિકલા 'સન્ત' શ્રમણગુણ-
ધારિણો નિશ્ચિલસામાચાર્યનુષ્ઠાનયુક્તા દ્રવ્યલિજ્ઞધારિણઃ તેઽપિ
કેવલક્રિયાકલાપમમાયાત્ ઉપરિતનમેવેયકા યાવદુત્પદન્તે ॥

(ગાથા ૧૬, પત્ર ૩૩૦)

શ્રમણુ શુણુ અને સમસ્ત ક્રિયાનુષ્ઠાનસપત્ર દ્રવ્યલિગતો
ધારક સમ્યક્ત્વ ભાવથી રહિત ભવ્ય અથવા અભવ્ય શ્રમણુ દેહતા
ક્રિયાકલાપના પ્રભાવથી નવ શ્રેયેયક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે
આગળ નહીં

એથી ૫૮૪ લેદોમાથી અભવ્યની અપેક્ષાએ પાચ અનુત્તરના
પર્યાસા અને અપર્યાસા દશ ભેદો ઓછા ગણીએ તો પાચસો
શુભોત્તર (૫૭૪) લેદ હોય છે

૭ પ્રશ્ન—કિલ્લિખિકદેવોમા કોણુ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

ઉત્તર—અરુપરશ્વ, તિરસ્કગ્ણીય, પાપકર્મમા પ્રવૃત્ત અને
નિકૃષ્ટ પરિણામી દેવ 'કિલ્લિખિક' કહેવાય છે દેવોમા એમને
અધિકાર બગી સરખો ગણાય છે

નાણસ્ત કેવલીણ, ધમ્માયરિયસ્ત સધમાહુણ ।

માઈ અવણ્ણવાઈણ, કિલ્લિસિયમાવણં કુણ્ણ ॥ ૧ ॥

—મગલ્લીસુવ્વવૃત્તિ ૧ શ્લોક, ૨ ઉદ્દેશા

જે લોકો જ્ઞાન, જ્ઞાની, કેવલી, ધર્માચાર્ય, શ્રીસધ અને
સાધુ આદિ મહાન પુરુષોના અવર્ણવાદ બોલે છે તથા માયા-
પ્રપચ જેવા ઉન્માર્ગમા આસક્ત રહે છે તેઓ મરીને કિલ્લિ-
ખિક દેવોમા જન્મ ધારણ કરે છે

તવતેણે વયતેણે, રૂવતેણે ય જે નરા ।

આયાર-માયતેણે ય, કુવદ્ દેવકિવિસં ॥ ૧ ॥

—દશવૈકાલિકસૂત્ર ૫ મધ્યવન, ૪૬ શ્લોક

તપ ન કરીને પણ તપસ્વીનો ટોગ બતાવનારા તપથોર ૧, સાવધભાષી હોવા છતાં પણ નિર્વધભાષા બોલવાના ટોગ કરનારા વચનથોર ૨, કુરૂપી હોવા છતાં પણ મોહકરૂપ બતાવનારા રૂપ થોર ૩, આચારવિહીન હોવા છતાં પણ સદાચારનો આડબર બતાવનારા આચારથોર ૪, અને મલિન પરિણામી હોવા છતાં પણ શુભ બાવનો આડબર બતાવનારા ભાવથોર ૫, એ પાંચે થોર મરીને ઠિહિમયિક દેવોમા ઉત્પન્ન થાય છે

૮ પ્રશ્ન—ભવનપતિના નામની માથે ‘કુમાર’ શબ્દ કેમ લગાવેલ છે ?

ઉત્તર—ભવનપતિ દેવો હો મેશા બાળથેટાઓમા મસ્ત રહે છે અને આનંદ માને છે એથી એમના નામ સાથે ‘કુમાર’ શબ્દ લગાડેલ છે જેવી રીતે ‘અમુરકુમાર’ કણુ પણ છે કે—

સર્વે પ્રયતે કુમારા હ્ય શૃંગારામિપ્રાયકૃતવિશિષ્ટોત્તરોત્તર
રૂપક્રિયાસમુદ્ધતરૂપયેષમાપામરણાધરણયાનવાદના અત્યુલ્લસ-
રાગાઃ ક્રીડનપરાઃ ।

—પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તિ, દ્વાર ૧૯૪, પત્ર ૩૩૩

બધા ભવનપતિ દેવો બાળકોની સમાન ધોતાની ઇચ્છાને અનુકૂળ ઉત્તરોત્તર વિશિષ્ટ ઉદ્ધત રૂપ, વેશ, ભાષા, આભરણ, ચાન, વાહન, શૃંગાર આદિ ક્રીડા અને ક્રિયાઓમા અત્યંત પ્રેમી

તથા જોડવા કૃદવામા પ્રિય હોય છે એથી એમના નામની સાથે 'કુમાર' શબ્દ લગાડેલ છે -

૯ પ્રશ્ન—સત્યાનર્દિનિદ્રા કેને કહેવાય છે ?

ઉત્તર—જેમનાવડે દિવસે વિચારેલા અને જોયેલા કાર્યો રાત્રિમા જાગૃતાવસ્થાની માફક નજર આગળ આવે તે નિદ્રાનુ નામ 'સત્યાનર્દિ' અથવા 'સત્યાનર્દિ' છે આ નિદ્રાવાળાના મનપરિણામ અત્યંત દુષ્ટ હોય છે તેમા વાસુદેવનુ અર્ધુ જળ હોય છે તે મરીને નરક ગતિ વિના બીજી કોઈ ગતિમા જતો નથી 'કુમ્ભકર્ણુ નિદ્રા' એ પણ એનો પેટા ભેદ છે, પરંતુ એવી નિદ્રાવાળા કંઈ કાર્ય કરી શકતા નથી મૃત્તિંકાની જેમ ઘણો કાળ સુધી એક જ જગ્યાએ સૂઈ રહે છે

દક્ષિણ આફ્રિકાના સિયેનબર્ગ નગરમા એનાસોનપાલ નામની છોકરી ૧૮ વર્ષથી ૩૧ વર્ષ સુધી બરાબર સૂઈ રહી હતી સ્પીડનમા મિસકોરોલાઈન કાર્લસિન નામની સ્ત્રી ૩૨ વર્ષ સુધી મૂર્ચ્છામા જ પડી રહી હતી અને જાગતા તેના શરીરમા કોઈ પણ પ્રકારનું પરિવર્તન જણાયું ન હતું કુમ્ભકર્ણુ જેવી નિદ્રાના આ વર્તમાનના દાખલા છે

૧૦ પ્રશ્ન—સ્વપ્તીર્થિક અસત્પ્રલાપી કેણુ છે ?

ઉત્તર—પ્રભુના શાસનમા અસત્પ્રલાપીઓ તો ઘણાએ ધયા છે, પરંતુ એમાંથી કેટલાક આ પ્રમાણે છે-(૧) વીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી સ ૬૦૬ મા શિવજૂતિથી 'બોદિકમત' નીકળ્યો જેનું બીજુ નામ દિગમ્બરમત પણ છે એમા કેવળીને કવલા હારનો, સ્ત્રીઓને મુક્તિગમનનો અને સાધ્વીસધનો સર્વથા

નિષેધ કરેલો છે ચોતાની કથોલકલ્પિત વાતોની સિદ્ધિના માટે નવીન શાસ્ત્રો રચીને ઉત્સૂત્ર લાપણુ કરેલું છે

(૨) વિક્રમભાષ્ય ૧૧૫૬ માં સ્વદ્રવ્યભાષ્યાર્થથી “ પૌર્ણ માસિક-પૂનમિયા મત ” નીકળ્યો હતો એમા પૂનમનુ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ અને પાચમનુ સવત્સરી પર્વ કાયમ કર્યું હતું

(૩) વિક્રમ સવત ૧૨૦૪ ની આસપાસ જિનદત્તસૂરિથી ‘ ખરતરમત ’ નીકળ્યો એમા પર્વ વિનાની તિથિએમા પૌષધ કરવાનો, સ્ત્રીઓને જિનેશ્વરપૂજા કરવાનો, તથા મહાવીર પ્રભુના પાસ કલ્યાણક માનવાનો નિષેધ કરેલો છે

(૪) વિક્રમ સં ૧૨૧૩ માં પૂનમિયા નરસિંહાચાર્યથી ‘ આચલિયામત ’ નીકળ્યો, જેનું બીજું નામ ‘ વિધિપક્ષ ’ પણ છે એમા સામાયિક, પ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયાનુષ્ઠાનોમા આવક આવિકાઓના માટે યુગવચ્ચિકા-યુગપત્તિ રાખવાનો નિષેધ કર્યો છે તેમજ પાંચમનુ પચુપણ પર્વ કાયમ કર્યું છે

(૫) વિક્રમ સવત ૧૨૩૬ માં પૂનમિયા સુમતિસિંહાચાર્યથી ‘ સાર્ધ પૂનમિયામત ’ નીકળ્યો એમા પ્રભુપ્રતિમાની ફજપૂજા કરવાનો નિષેધ કરેલ છે

(૬) વિક્રમ સવત ૧૨૫૦ માં પૂનમિયા શીલગણ અને દેવભદ્રથી ‘ આગમિક મત ’ નીકળ્યો છે તેમા શુતદેવીની આરાધનાનો સર્વથા નિષેધ કરેલો છે

(૭) વિક્રમ સં ૧૩૩૭ માં ધર્મકીર્ત્યાચાર્યથી ‘ દેવોપાસક મત ’ નીકળ્યો જેમા સનાતન, આગમોક્ત, ત્રિસ્તુતિક સિદ્ધાન્ત, ઉપરાત લાવાનુષ્ઠાનની ક્રિયાઓમા અવિરતિ અને અપ્રત્યાખ્યાની

દેવદેવીની સ્તુતિ કરવાનું નક્કી કર્યું અને આરાધકોને એમના શુભામ બનાવ્યા છે

(૮) વિક્રમ સ ૧૫૦૮ ના લગભગમા 'લોકાશાહ લેખકે' લોકામત કાઢ્યો, જેના બીજા નામ હુમ્પક, દુ દિયા, બાવીશ ટોળા, સ્થાનકવાસી વગેરે પણ છે એમા જિનાલય બાધવાનું, જિન પ્રતિષ્ઠા બરાવવાનું, એની પ્રતિષ્ઠા, પૂજા કરવાનું કરાવવાનું અને પ્રતિમા દર્શન કરવાનું નિષેધ્યુ છે આ મતના સ્થાલક લવણ-એ મુહુપત્તિ મોઢા ઉપર બાધી રાખવાનો રિવાજ ચાલુ કર્યો આ મત જિનપ્રતિમાઓનો નિહક અને મિથ્યાદેવોનો ઉપાસક છે

(૯) વિક્રમ સવત ૧૫૫૪ મા કઠવા શાહ નામના ગૃહસ્થે 'કઠવામત' સ્થાપ્યો એમણે પચ્ચમકાળમા સાધુ સાધ્વીઓના સંઘનો નિષેધ કરેલો છે અને પોતે જાતે શુરુ બની બેઠા છે

(૧૦) વિક્રમ સ ૦ ૧૫૭૦ મા લોકામતી બૂનઉના શિષ્ય બીજાથી 'બીજામત' નીકળ્યો. એમા એક જિનેશ્વરની પ્રતિમાનું દર્શન કરવા સિવાયની બધી માન્યતા લોકામત પ્રમાણે જ છે

(૧૧) વિક્રમ સ ૦ ૧૫૭૨ મા પાર્શ્વચન્દ્રોપાધ્યાયથી 'પાર્શ્વચન્દ્રમત' નીકળ્યો એનું બીજું નામ 'નાગોરીતપાગમંત્ર' પણ છે એમણે પૂજાનો ઉપદેશ આપવાનો અને યોગવહન કરવાનો નિષેધ કરેલો છે

(૧૨) વિક્રમ સવત ૧૭૨૧ ના આસપાસ સત્યવિજય પંચાસથી 'કાચિયાગ્નરમત' પ્રસિદ્ધ થયો વર્તમાનમા પ્રભુ મહાવીરનું શાસન છે તે પાંચમા આરાના અત સુધી અવિ મિછજરૂપમા કાયમ રહેશે એમા સાધુ સાધ્વીઓને માટે રગમા સફેદ, માપમા ઓઘનિયુક્તિમા ઠણા પ્રમાણે અને છર્ણુપ્રાય

અત્પ્રમૂદ્યતા વસ્ત્રો રાખવાની આજ્ઞા કરેલી છે અને એ કારણથી જ 'સ્વેતાગ્નર' કહેવાય છે જ્યારે સત્યવિજય પન્થાસે ઉપર કહેલો શાસ્ત્રીય સાધુવેશનો ઉચ્છેદ કરવાને માટે કાથિયા રંગના વસ્ત્ર રાખવાનો રિવાજ ચાલુ કર્યો છે

(૧૩) વિક્રમ સવત ૧૭૮૩ માં આનંદવિમલસૂરિથી 'આણુદસૂરમત' નીકળ્યો છે એમણે સામાયિક પારવાની ક્રિયામાં 'ધરિયાવહિય' પ્રતિક્રમવાનો નિવેદ કર્યો છે

(૧૪) વિક્રમ સવત ૧૮૧૫ માં લોકામતિ રૂગનાથના શિષ્ય ભિષ્મનંદજીએ 'તેરાપથીમત' શરૂ કર્યો છે એમણે હયા અને દાન માર્ગનો સર્વથા નિવેદ કર્યો અને કહ્યું કે-મૂખ્યાને જોજન આપવું, તરસ્યાને પાણી પાવું, બેસવાને આસન આપવું, પશુ-પંખીઓનું ભરણપોષણ કરવું, દાનશાળા ખોલવી, મરતા જીવને બચાવવો, શિકારીઓને હિંસાથી રોકવા, અસય તિના જીવનને ચાહવો, મઝીમારોને માછલીઓ પકડતા અટકાવવા, એ ગંધી બાળતોમાં એકાન્ત પાપ લાગે છે હત્યાશઓને એક પાપ અને એને રોકનાગઓને અઢાર પાપ લાગે છે એ જ પ્રમાણે ફાસી પર ચઢેલા ગૃહસ્થ ચા સાધુને બચાવવામાં એકાન્ત પાપ લાગે છે કોઈ પણ પ્રાણીને દુખી નેહીને એના પર હયા લાવવામાં કેવળ પાપ છે, પુન્ય કંઈ ચતુ નથી

જગવાન મહાવીર પ્રભુએ અસયતિ અને અમતિયોને વરમી દાન આપ્યું, જેથી એમને બાર વર્ષ સુધી દુખ લોગવવું પડ્યું સ સારમાં તેરાપન્થી સિવાય બીજું એક પણ પુણ્ય ક્ષેત્ર થી એથી એમને જ ગોચરીદાન આપવું, એ મહાન લાભનો પ્રકાર છે અન્યમતીના શ્રમણો-સાધુ સાધ્વીઓનું પે વળ કરવું તેમજ તેરાપથી સિવાયના જૈન સાધુ સાધ્વીઓને ગોચરી વહોરાવવી કે વસતિ આપવી એમાં એકાન્ત પાપ છે આવક આવિકા

ઝેરના કટોરાની જેમ કુપાત્ર છે એમનું 'વાત્સલ્ય કરવું' એ મહાન પાપ છે. સસારમા તેગપથી જ પૂજ્ય છે, ધર્મનાથ છે, ધર્મ-તીર્થ કર છે અને તારક છે - એથી એમની સાથે હું મેથા ચતુર્વિધ સઘ રહેવો જોઈએ જે કોઈ પૂજ્યની નિંદા અને એમના દોષોનું નિરીક્ષણ કરે છે તે તમસ્તમા નામની નરકનો અધિ-કારી બને છે.

આ મતની આચાર્યો-સાધ્વીઓ કાળજીવણમાં શાસ્ત્ર વાચનામાં, વ્યાખ્યાન આપવામાં અને શ્રાવિકાઓ લોજન બનાવવામાં, તેમજ સામાયિક કરવામાં પાપ માનતી નથી એ પ્રમાણે સસારમા આ મત ઠરા, દાનનો ઉત્પાદક અને ધર્મનો ઘાતક છે.

(૧૫) વિક્રમાબ્દ ૧૬૬૨ માં પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનાર રામચન્દ્રસૂરિથી 'નૂતનતિથિમત' નીકળ્યો છે એમણે બહુશ્રુત 'સમાચિન્ત' તિથિ મન્તવ્યોનો ઉચ્છેદ કરી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જુદો મત કાયમ કર્યો છે અને પ્રમાણિક આચાર્યોના રચેલા સર્વમાન્ય અથોને શાસ્ત્રાભાસ છે એવું કહેવાનું હું સાહસ કરું છે.

સિદ્ધાંત (મારવાડ) તા ૫-૭-૪૭

પ્રશ્નકાર—સુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી-આહોર.

૧૧ પ્રશ્ન—આચાર્ય સ્વ કિલને માટે જ ગણમા અને ગોચરી લાવવાને માટે ગામમા જઈ શકે છે કે નહીં ?

ઉત્તર—આચાર્યને ઉપાશ્રયની બહાર વારવાર આવવા જવાથી લોકો અશ્રુત્યાનાર્થે વિનય કરવામાં આજસુ બની ગયું છે. ધર્મદ્રેષી લોકોને આચાર્ય પર કલકારોપણ કરવાનો અથવા

એમનો ધાત કરવાનો સારો લાગ મળે છે આચાર્યના બહાર
ગયા બાદ જો ઉપાશ્રયમા વિવાદ કરનારો કોઈ આવી જાય તો
એને કહેવાનો વખત મળે છે કે-અમારી બીકથી આચાર્યને
અતિસાર થઈ ગયો હત્યાદિ કારણથી આચાર્યને રથ ડિલને
માટે જ ગલમાં જવું અનુચિત છે

દ્વાચાર્યોં यदि विचारभूमिं वहिर्गच्छति तत प्रायश्चित्तं
चत्वारो गुरुका माताभगादयश्च दोषाः ।

—व्यवहारसूत्रमाप्यवृत्ति ૬ ૩૦, ગા. ૧૩-૧૧૦

જો આચાર્ય રથ ડિલને માટે બહાર જાય તો એમને ચાર
માસી શુદ્ધ પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે અને આજ્ઞાન ગનો દોષ લાગે છે

ગામ કે નગરાદિમા ગોચરીને માટે કરતા આચાર્યના શરીરમા
વાતપ્રકોપ થાય છે, ગરમીથી પિત્ત બગડે છે જેથી સમુદાયની
સારસ બાળ યથાવત્ નથી થઈ શકતી લોકોમા લઘુતા તથા
સયમધાત આદિ દોષ ઉપસ્થિત થાય છે એથી આચાર્યને
ગોચરીને માટે જવું જોઈએ નહિ જો જાય તો તે પ્રાયશ્ચિત્તના
બાગી છે, કારણ સંભોગની વાત જુદી છે

—व्यवहारमाप्यवृत्ति ૬ ૩૦, ગા. ૧૨૫-૩૯

૧૨ પ્રશ્ન—વરસીતપત્ર પારણ સિદ્ધાન્ત ઉપર કરવું કે
બીજે થઈ શકે ?

ઉત્તર—પ્રશ્ન બાદિનાથે વરસીતપત્ર પારણ હસ્તિનાપુરમા
શ્રેયાસકુમારના ઘરે નિર્દોષ ઈશ્વરસ(શેરડીનો રસ)વડે કર્યું
હતું, એવું એમના ચરિત્ર ગ્રંથોમા લખ્યું ■ એથી કરીને
વરસીતપત્ર પારણ સિદ્ધાન્ત ઉપર જ જઈને કરવું એવો કંઈ

નિયમ નથી પોતાના ગામમાં, ઘર ઉપર અથવા નજીકમાં આવેલા કોઈપણ વીર્યસ્થાન ઉપર પારણું ઠરું હોય તો ચાલી શકે છે, તેમાં કોઈ પ્રકારની હરકત નથી

૧૩ પ્રશ્ન—આચાર્યના પાત્ર અતિશયો કયા કયા છે ?

ઉત્તર—આચાર્ય પૂજ્ય અને ગમ્છનાયક છે એમની શોભા વધાવવામાં જ સાધુસંઘ અને ગમ્છની શોભા વધે છે આચાર્યની શોભા ન વધારી શકાય તો ગમ્છ અને સમાજની ઉન્નતિ કોઈ દિવસ પહોં નથી થતી ‘વ્યવહારસૂત્રસામ્યવૃત્તિ’ માં લખ્યું છે કે—

મત્તે પાણે ઘ્રુષ્ણ, પસમણા હત્થપાપસોણ ય ।

આચરિણ અહસેસા, X X X X ॥ ૨૨૯ ॥

ઉત્કૃષ્ટ મુક્તકૃષ્ટ પાન, મલિનોપધિધાવન પ્રશસ્તન, દ્વસ્ત-પાદશૌચ ધૈતે વજ્રાતિશયા આચાર્યે (૬ ઉદ્દેશ)

૧ સ્વભાવ અને ઘાળને અનુકૂળ વિશુદ્ધ આહાર લાવીને આપવો
૨ પાત્રન કરનાર મધુર અને નિર્દોષ પાણી લાવી આપવું કે કપડાં ધોઈને સાફ રાખવા ૪ હાથ, પગ, મુખ અને નયન આદિ અગોપાગ ધોઈને સ્વચ્છ રાખવા તથા ૫ પ્રતિદિન એમની પ્રથ સા કરતા રહેવું આચાર્યના એ પાત્ર અતિશયો છે એ જ આચાર્યની માયી સેવા છે, જેનું ફળ કર્મોની નિર્જગ છે કહ્યું પછી કે—‘આચરિયં ઘેયાવણ કરેમાણે મહાનિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે મવદ્’ આચાર્યની સેવા મુશ્કેલી કરવાથી મહાનિર્જરા અને કર્મોના અત્યંત અભાવ થાય ॥

આચાર્યની પાસે ધર્મના નિજાસુ એવા અનેક રાત્ર, મહા-

રાજા, અમાત્ય, શેઠ, સેનાપતિ આદિ સભ્ય લોકો આવે છે એથી જ એમના જ ગોપાગ અને વસ્ત્ર સ્વચ્છ રાખવા જોઈએ, તેમજ નિદા કે લઘુતાનો પ્રસંગ જિલ્લો થાય તો તે એમની ધર્મજિસાસાની પૂર્તિમા બાધક નીવડે છે

૧૪ પ્રશ્ન—ચક્રવર્ત્તિઓને છ ખડ મેળવવામા સરખો ટાઇમ લાગે છે કે ઓછો વત્તો ?

ઉત્તર—ભરતને ૬૦ હજાર, સગરને ૩૦ હજાર, મધવાને ૨૦ હજાર, સનતકુમારને ૧૦ હજાર, ચાન્તિનાથને ૮ હજાર, કુચુનાથને ૬૦૦, અરનાથને ૫૦૦, સુબ્રમને ૪૦૦, મહાપદ્મને ૩૦૦, હરિપેલ્લને ૧૫૦, વિજયને ૧૦૦ તથા પ્રજ્ઞાદત્તને ૧૬ વર્ષ ■ ખડોને છતવામા લાગ્યા હતા એથી ચક્રવર્ત્તિઓને છ ખડોનો વિજય મેળવવામા ઓછો વત્તો સમય લાગે છે

૧૫ પ્રશ્ન—પ્રતિમા કેને કહેવાય ? તે કેટલી ■ ? અત્યારના સમયમા તે વહન થઈ શકે કે નહીં ?

ઉત્તર—નિયમિત સમય સુધી અભિશક્તિ વિશેષ રીતે પાલન કરવું તેનું નામ 'પ્રતિમા' છે તે અગ્યાર છે ૧ દર્શન, ૨ વ્રત, ૩ સામાયિક, ૪ પોષધાપવાસ, ૫ કાયોત્સર્ગ, ૬ અપ્રજ્ઞા-વર્જન, ૭ સચિત્તાહારવર્જન, ૮ આરભવર્જન, ૯ મૈથ્યારભ વર્જન ૧૦ ઉદ્દિષ્ટ ભક્તવર્જન તથા ૧૧ શ્રમભ્યુજીત વર્તમાન કાળમાં તે વહન કરવાનો રિવાજ નથી જે માણસ ધીરજવાન અને પરાક્રમી હોય તે તેને વહન કરી શકે છે એને વહન કરવાનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ સાદા પાય વધનો છે શક્તિ પ્રમાણે એમાથી એક, બે, ત્રણ કે વધારે પ્રતિમા પણ વહન થઈ શકે છે એના વાહક યથા પછી પણ પોતાના પ્રત્યેક વ્યાપારમા પૂરા સાવધાન રહેવું પડે ■

૧ પહેલી પ્રતિમામા શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્તિક્ય-એ પાત્ર લક્ષણો સહિત, છ આગાર અને પાત્ર અતિચાર દોષોથી રહિત, વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વનું પરિપાલન કરવું પડે છે

૨ બીજીમા વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ મહિત નિગતિચાર શ્રાવકના બાર વ્રતોનું બહી રીતે પાલન બે મહિના સુધી કરવું પડે છે

૩ ત્રીજીમા સમ્યક્ત્વ અને શ્રાવક વ્રતોના પરિપાલન સાથે ત્રણ મહિના સુધી વિશુદ્ધ ભાવથી દુઃશેષ બને ટાઇમ નિર્દોષ સામાયિક કરવું પડે છે

૪ ચોથીમા સમ્યક્ત્વ, શ્રાવકવ્રત તથા સામાયિક પરિપાલન સાથે ચાર મહિના સુધી નિર્દોષ પોષધોપવાસ પર્વતિથિઓમા કરવા પડે છે

૫ પાંચમીમા સમ્યક્ત્વ આદિના પરિપાલન સાથે પાંચ મહિના સુધી પર્વતિથિઓમા પોષધોપવાસમા રાત્રિના સમયે કાયોત્તમર્ગમા ઊભા રહી જિનેન્દ્રનું ધ્યાન કરવું પડે છે પૌષ્ઠ દિવસોમા સ્નાન તથા દિવસના મૈથુનનો ત્યાગ, પ્રહાયમા દિવસે જોજન કરવું પડે છે, રાત્રિજોજનનો તદ્દન ત્યાગ

૬ છઠીમા આગળ કહેલા નિયમોના પરિપાલન ઉપરાંત તેની સાથે છ મહિના સુધી દિવસ રાત્રિ મૈથુનમેવન, શરીરનો શણગાર અને સ્ત્રીઓની માથે પ્રેમ વાર્તાલાપ કરવાનો ત્યાગ કરવો પડે છે

૭ મીમા પૂર્વે કહેલા નિયમોના પાલન કરતા જ સાત મહિના સુધી પૌષ્ઠમા રહીને સચિત્ત ખાવાપીવાનો ત્યાગ કરવો અને એકાસક્ત કે આધિજિવ તપ કરવું પડે છે

૮ મીમા આઠ મહિના સુધી પૂર્વોક્ત નિયમોના પાલન સાથે જાતે આરભ-સમારભ કરવાનો ત્યાગ કરવો પરંતુ ન ચાલી શકે તો બીજા પાસે કરાવી શકાય

૯ મીમા અગાઉ જણાવેલા નિયમોના પરિપાલન ઉપરાંત નવ મહિના સુધી પોતાના કુટુંબીઓ, નોકરો અને અન્ય મનુષ્યો દ્વારા બ્યાપારાદિ આરભ-સમારભ કરવાનો ત્યાગ કરવો પડે છે, અને જોખને કરવાની આજ્ઞા પણ આપી શકાતી નથી

૧૦ મીમા દશ મહિના સુધી પૂર્વે કહેલ જાતનું પાલન ઉપરાંત પોતાના નિમિત્તે જનાવેલ આહારાદિ લેવાનો ત્યાગ કરવો પડે છે માથુ સુઠાવીને ફક્ત ચોટલી રાખવી પડે છે જમીનમા દોટેલું ધન પુનઃદિને જતાવી શકાય છે, પણ જાતે કાઢી શકાતું નથી ધરબ્યવહારના સર્વ કાર્યો કરવાનો ત્યાગ કરવો પડે છે

૧૧ મીમા પૂર્વોક્ત નિયમોના પાલન સાથે અગીઆર મહિના સુધી સુઠાવેલ થા લોચ કરેલ માથુ રાખવું ચરવળા, પાત્રા આદિ ઉપકરણ રાખી સાધુના સમાન પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા સુધાન કરવું પડે છે ભિક્ષાને માટે ગોત્રી અથવા મિત્રવર્ગોના ઘરે જઈ “પ્રતિમાધારિશ્રમણોપાસકસ્ય મિક્ષા વેદિ” એવું બોલી નિર્દોષ લોજન, પાણી ગ્રહણ કરવું પડે છે અન્ય વિગત અથવા તેનો તદ્દન ત્યાગ કરવો પડે છે સ્વજન આદિના પરિચય નો ત્યાગ કરવો પડે છે આ પ્રતિમાઓમા માન કે અપમાન ઉપસ્થિત થતા પૂરી સહનશીલતા રાખનાર જ તેનું વહન-દ્રવ્ય મેળવી શકે છે

૧૬ પ્રશ્ન—‘મનુષ્યતા’ શામા રહેલી છે ?

ઉત્તર—પ્રથમનસવાહિની (ચાતિસરેલી) નજર, કરુણાધી

ઓતપ્રોત હૃદય, બદલો ન લેવાની ઇચ્છા, તથા પ્રાણી માત્રને અપનાવવાની બાવનામાં મનુષ્યતા રહેલી છે જ્યાં પરપ્રતારણા, દુષ્ટ પરિણામ અને બદલો લેવા ઇ ઇચ્છા રહે છે ત્યાં મનુષ્યતા રહી શકતી નથી કહ્યું પણ છે કે—

ધૈર્ય શૌર્યમહિષ્ણુતે સરલતા, સન્તોષમત્યાગ્રહૌ,
 સૃષ્ટ્યાયા વિલયઃ કપાયત્રિજયઃ પ્રોત્સાહન માનમમ્ ।
 શાન્તિર્દાન્તિરુદારતા ચ સમતા ન્યાયે પદાર્થે રતિ—
 ચૈતે યત્ર ગુણાઃ સ્ફુરન્તિ હૃદયે તત્રૈવ માનુષ્યક્રમ્ ॥ ૧ ॥

જેના હૃદયમાં ધૈર્ય, શૌર્ય, મહાનશીલતા, મરણતા, સતોષ, સત્યાગ્રહ, વૃષ્ટ્યાત્યાગ, કપાયનો જય, ઉત્સાહ, ઇન્દ્રિયતુ ક્રમન, ઉદારતા, ન્યાય અને પરમાર્થમાં રતિ એ ગુણો વિદ્યમાન છે ત્યાં જ મનુષ્યતાનો નિવાસ છે

૧૭ પ્રશ્ન—સ્તુતિ, સન્ના ટોની છે ?

ઉત્તર—પ્રશ્ન સા, ગુણોવડે કીર્તન અને ગુણાનુવાદને સ્તુતિ કહે છે ‘અવહારસૂત્ર બાળ્યવૃત્તિ’માં લખેલું છે કે—

एक श्लोका द्वि श्लोका त्रि श्लोका वा स्तुतिर्मवति, परतश्चतु
 श्लोकादिका स्तवः । अन्येषामाचार्याणां मतेन एक श्लोकादि-
 सप्त श्लोकपर्यन्ता स्तुति तत परमष्टश्लोकादिका स्तव ।

એક, બે, ત્રણ શ્લોક સુધીની સ્તુતિ, મતાન્તરથી સાત શ્લોક સુધીની સ્તુતિ સન્ના છે તદુપરા ત ચાર, પાંચ, આઠ આદિ શ્લોકોની ‘સ્તવ’ સન્ના છે મતલબ એ છે કે—એકથી ત્રણ, મતાન્તરે એકથી સાત શ્લોક સુધી સ્તુતિ અને ચાર આદિ તથા આઠ આદિ શ્લોક સુધીનો સ્તવ સમજવો જોઈએ

૧૮ પ્રશ્ન—ખડખડ કોણ હસે છે ?

ઉત્તર—શાસ્ત્રોનો જાણકાર વિદ્વાન હોય તે હૃદયમાં જ હસે છે સાધુપુરુષો ફક્ત મુખ મલકાવે, એમનું હસવું એમ છે ચતુર ડાહ્યા લોકોનું હસવું નેત્રોને વિકસાવવામાં છે જ્યારે જે લોકો મૂર્ખ અને લજ્જાહીન છે, મર્યાદાથી રહિત અર્ધદગ્ધ છે તેઓ ખડખડ (મોટો અવાજ કરતા) હસે છે એમને એવા અસહ્ય હસવામાં જ મગ્ન આવે છે. એ આશયને બતાવનાર એક પ્રાચીન દોહો નીચે પ્રમાણે છે—

જ્ઞાની તો હિરદે હૈંસે, મુનિ હૈંસે મલકાય ।

પહિત તો નેને હૈંસે, જહ હૈંસે હઢહઢાય ॥ ૧ ॥

૧૯ પ્રશ્ન—નિગોદમાં કોણ જન્મ લે છે ?

ઉત્તર—જે સાધુ સસારી ગૃહસ્થોની પેઠે શિષ્યો ઉપર મોહ રાખે છે, એને અનાચારના સેવનથી અટકાવતો નથી, એના મરવાથી અત્યંત શોક-સતાપ ધારણ કરે છે, પ્રમાદ, અહંકાર, વિષયસેવન, કષાયપોષણ અને પરિવ્રક્ષસચય આદિ અસહ્યમ ભવનમાં જે ભવે છે, નસાડીને, ફાંસલાવીને કે છુપી દીક્ષા દઈને કલહક ઠાસના બી રાખે છે અને પછી માધુ નામ રાખી ફરે છે તે મરીને નિગોદમાં જન્મે છે કહ્યું પણ છે કે—

શિષ્યમોહી પરમાદ મદ, इन्द्रिय विषय कषाय ।

योग असयमसु मर्या, वे मर निगोदे जाय ॥ ૧ ॥

૨૦ પ્રશ્ન—પાસત્યા (પાર્શ્વસ્થ) કેને કહેવાય ? તે કેટલા છે ?

ઉત્તર—કર્મબંધ યોગ્ય હેતુઓનું સેવન કરવાવાળા, સચમ

ક્રિયાઓથી પતિત અને શિયિલાચારનું અવલમ્બન લેનારા પાસત્યા (પાર્શ્વસ્થ) કહેવાય છે તે પાત્ર છે ૧ પાસત્યા-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને પ્રવચનમા ઉપયોગ ન રાખનાર, એની માધનામા યોગ્ય પ્રવૃત્તિ ન કરનાર ૨ અવસન્ન—સદોષ, આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, આદિ લેવાવાળા અને સાધુસમાચારીમા પ્રમાદ રાખનારા ૩ કુશીલ—નિદા યોગ્ય આચારવિચાર ગખ વાવાળા અને શિયળથી બ્રહ્મ ૪ સ્પર્શ—મૂલગુણ તથા ઉત્તર-ગુણોમા પ્રચુર દોષ લગાડનાર, તથા ૫ યથાચિદ્—શાસ્ત્ર-વિરુદ્ધ ભાવણ તથા આચરણ કરનાર વિગય મૂઢશ્યોના કાર્ય અને અશિષ્ટ માર્ગાચરણમા આસક્ત, તથા સ્વકલ્પનાથી ચાલવા-વાળા, એમના અવાન્તર લેદ અનેક છે જે અન્ધાન્તરોથી જાણવા

આકોલી (મારવાડ) તા ૧૫-૭-૪૫

પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી નીતિવિજયજી-રતલામ (માળવા)

૨૧ પ્રશ્ન—શરીરમા જીવ ખાસ કઈ જગ્યા પર રહે છે ?

ઉત્તર—શરીરના કોઈ પણ ભાગમા શસ્ત્ર લાગવાથી, પછડાવાથી, ધક્કો લાગતા અને ફેલાવા વગેરે સવાથી એની પીડાનો અનુભવ આખા શરીરમા થાય છે આ પીડા જીવ વિનાના ખોળિયામા નથી હોતી, એથી જાણી શકાય છે કે જીવ શરીરમા સર્વજ્ઞ વ્યાપક છે શરીરમા જીવનું કોઈ ખાસ સ્થાન નિયત નથી અથવા તો જીવનું કોઈ એક જ સ્થાન માંડી લઈએ તો પીડાવાળા સ્થાન સિવાયના બીજા સ્થાનોમા પીડા ન થવી જોઈએ, પરંતુ અન્ય સ્થાનોમા પીડા અવશ્ય થાય છે એ કારણથી શરીરમા જીવને બધી જગ્યાએ ફેલાએલ માનવો એ જ યોગ્ય છે.

૨૨ પ્રશ્ન—સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર ચોત્રિની મતલબ શું હશે ?

ઉત્તર—વીર્ય તથા લોહીના પુદ્ગલોમા જે પુદ્ગલો આત્મ પ્રદેશવાળા ઉત્પત્તિસ્થાનમા પરિણત થાય છે એને સચિત્તચોત્રિ, મુકા કાષ્ઠ અથવા મર્વથા જીવ રહિત ઉત્પત્તિસ્થાનને અચિત્ત ચોત્રિ અને સચિત્ત વીર્ય તથા અચિત્ત લોહી, બંનેના મિશ્ર સ્થાનને મિશ્રચોત્રિ કહેવાય છે બળવગેના ઠવેવર, મનુષ્યના શબ, મુકા કાષ્ઠ, છાણા વગેરે, પીસેલો લોટ વગેરે અને પકવ લોખનમા પેદા થનાર જીવોની ચોત્રિ અચિત્ત છે અધિકારીની અપેક્ષાએ ‘સ્થાનાર્જસૂત્ર વૃત્તિ’મા લખ્યું છે કે—

અચિત્તા સ્વલુ જોળી, નેરહયાણ તદ્દવ દવાણ ।

મીમા ચ ગઢમવમહી, તિવિદા જોળી ચ સેસાણ ॥ ૧ ॥

ઉપપાત શબ્દમા ઉત્પન્ન થતા નારકો તથા દેવોની ચોત્રિ અચિત્ત છે, ગર્ભજ મનુષ્ય તથા ગર્ભજ તિર્ય ચોત્રિ ચોત્રિ મિશ્ર છે અને એકેન્દ્રિય, વિદ્વેન્દ્રિય, સમ્ભૂર્ધિમ મનુષ્ય, સમ્ભૂર્ધિમ તિર્યચ પથેન્દ્રિય જીવો ॥ ચોત્રિ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર એ ત્રણ પ્રકારની છે

૨૩ પ્રશ્ન—જીવોનું સ્થાન સૂક્ષ્મ નિગોદમા છે કે બાહર નિગોદમા ?

ઉત્તર—લેદોપલેદની અપેક્ષાએ જીવોનું સ્થાન દડક, મહા દડક બંનેમા છે સૂક્ષ્મનિગોદમા જીવો અનંત છે ત્યાં તેમના સ્થાન પણ અનંત છે જેથી તે જીવોનું સ્થાન સૂક્ષ્મનિગોદમા છે પરંતુ પરિવર્તનની અપેક્ષાએ બાહર નિગોદ પણ માની શકાય છે

૨૪ પ્રશ્ન—પ્રભુપૂજનની પહેલા આપણે તિલક થા માટે કરવું?

ઉત્તર—સ્નાન, અળોટ વસ્ત્ર પહેરવા અને તિલક કરવું એ બધું શરીરના શુભગાર માટે છે શાસ્ત્રોમા સાલ કૃત શરીરથી પ્રભુપૂજા કરવાનું વિધાન છે એથી પહેલા તિલક કરીને પછી પ્રભુપૂજા કરી શકાય છે

૨૫ પ્રશ્ન—પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્વ, કેને કહેવાય છે ?

ઉત્તર—જીવ માત્રનું સુગમતાથી જ્ઞાન મેલવી શકાય માટે શાસ્ત્રકારોએ જીવોની પ્રાણ આદિ સજ્જાઓ નક્કી કરેલી છે આચાર્યશ્રીસૂનના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયનના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાની ટીકામા લખેલું છે કે—

સતત પ્રાણધારણાસ્થાના કાલગ્ન્યમયનાદ્ ભૂતા, ત્રિકાલ જીવનાઙ્ગીવા, સદાસ્તિત્યાન્મત્વા इति ।

હ મેઘા પ્રાણ ધારણ કરવાવાળાને પ્રાણ અને ત્રણે કાળમા પેદા હોનાર અને રહેનારને ભૂત, ત્રણે કાલ જીવતા રહેવાનાળાને જીવ અને સદા કાયમ રહેવાનાળાને સત્વ કહે છે. એમનું એ લક્ષણ આપેલું છે

પ્રાણાઃ દ્વિત્રિચતુઃ પ્રોક્તાઃ, ભૂતાસ્તુ તરવઃ સ્મૃતાઃ ।

જીવાઃ પચ્ચેન્દ્રિયા પ્રોક્તાઃ, શેષાઃ સત્ત્વા ઉદીરિતાઃ ॥ ૧ ॥

બેઘન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની ‘પ્રાણ’ સજ્જા છે વનરપતિકાયના જીવોની ‘ભૂત’ સજ્જા છે પચ્ચેન્દ્રિય જીવોની ‘જીવ’ સજ્જા છે અને પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાયના જીવોની ‘સત્વ’ સજ્જા છે

૨૬ પ્રશ્ન—આપણા ગરુડમા સાધુ સાધ્વી એકલા વિહાર કરી શકે છે ?

ઉત્તર—એકલા વિહાર કરવાથી અસયમ પ્રવૃત્તિ વધવાની અને અનેક દોષો ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના રહે છે એથી શાસ્ત્ર કારોએ એકલા સાધુ સાધ્વીને વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી નથી આપણા ગરુડમા શુરહેવપ્રચારિત ‘મર્યાદાપટ્ટક’મા સાદુ લખેલું છે કે—“સાધુ દોષ જાણા વિના વિચરે નહીં, સાધ્વ્યા ત્રીન જાણી વિના વિચરે નહીં, આચાર્ય હુકમ સે ન્યૂનાધિક વિચરે.”

૨૭ પ્રશ્ન—કોઈ સાધુ સાધ્વી શુ આચાર્યનું નિહારપમા ખડન કરી શકે છે ?

ઉત્તર—જે સાધુ યા સાધ્વી આચાર્યનું નિહારપમા ખડન કરે છે તેમણે પ્રથમ એ સમજવું જોઈએ કે આચાર્યનો અવર્ણવાદ બોલવો તે સારા નથી એથી જારે કર્મજાત થાય છે જે સમજાવવા છતાં ન સમજે તો એનો સાલોગિક વ્યવહાર બંધ કરી દેવો જોઈએ મર્યાદાપટ્ટકમા લખેલ છે કે—

“૨૦ જો કોઈ સાધુ સાધ્વી આચાર્યાદિક સાધુ સાધ્વીની નિંદા કરે તો ડોકીને સમજાવવા, ન માને તો ઘાટના પૂજા નહીં ૨૧ જિસ સાધુ સાધ્વીનું મુખ્ય ગુણ વાહિર કિયા સાધુ સાધ્વી કોઈ તરે સે મવર્ણવાદ બોલે તો ઉસકા કદા સત્ય ન માનવા ”

૨૮ પ્રશ્ન—આચાર્યની આજ્ઞા વિના દીક્ષા આપવી કે નહીં ?

ઉત્તર—સાધુઓને પોતાનું દરેક કાર્ય આચાર્યની આજ્ઞા લઈને જ કરવાનું છે એથી દીક્ષા પણ આજ્ઞા વિના આપી શકાય નહીં કલ્પસૂત્રસમાચારી અધિકારમા લખેલું છે કે—

“ બહિર્ભૂમિગમન, અનશનક્રિયાચરણ, તપચરણ, ઓપધો પચાર, ચૈત્યગમન, ગૌચરીપર્યટન અને વિહાર આદિ દરેક કાર્યો પહેલા આચાર્ય વિગેરે વિગેરે વડિયોની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને જ કરવા જોઈએ ”

૨૯ પ્રશ્ન—સાધુ સાધ્વી પોતાની પાસે ચલણી નોટ રાખી શકે છે ?

ઉત્તર—સાધુ સાધ્વી કચન(સોનુ)ના ત્યાગી કહેવાય છે તે કોઈ પણ જાતનો પશ્ચિહ પોતાની પાસે કે પોતાના હાથ નીચે રાખી શકતા નથી ચલણી નોટ પણ પરિશુદ્ધમા છે જો સાધુ સાધ્વી પોતાની પાસે નોટ રાખે તો તેમના અપરિશુદ્ધ મતનું ખડન થાય છે આજકાલના કેટલાક સાધુ-સાધ્વી ઠાડ, કવર, પોસ્ટલ સ્ટામ્પ પોતાની પાસે રાખે છે એ પણ ન ઇચ્છવા યોગ્ય અને ચારિત્ર ધર્મને દુષિત કરવાવાળો રિવાજ છે

૩૦ પ્રશ્ન—સાધુ સાધ્વી પોતાના લાવેલ આહારાદિ ગૃહસ્થને ખવરાવી શકે કે નહીં ?

ઉત્તર—સાધુ સાધ્વી પોતાના લાવેલ આહાર વસ્ત્રાદિમાથી કોઈ ગૃહસ્થને આપે તો તેને પાપશ્રમણ સમજવું જોઈએ ગૃહસ્થ અસયતિ અને પાપાસક્ત છે એનું ભરણપોષણ કરવું તે અનાચાર છે જો આહારાદિ જરૂર કળતા વધારે આવી ગયેલ હોય તો તેને વિધિપૂર્વક પરઠવી દેવા જોઈએ પણ ગૃહસ્થને ન આપવા જોઈએ

૩૧ પ્રશ્ન—સામાન્ય સાધુ શું પોતાની મૂર્તિ બનાવી શકે છે ?

ઉત્તર—આચાર્યોની પ્રાચીન મૂર્તિઓ તો ઘણી જગ્યાએથી

મળી આવે છે પરંતુ સાધુઓની કથાય મળી નથી એથી સમ-
ન્વય છે કે-સામાન્ય સાધુ પોતાની મૂર્તિ બનાવી શક્તા નથી
ઉપાધ્યાય, પંચાસ, પ્રવર્તક સાધુ-સાધ્વી જે પ્રભાવશાળી અકિત
હોય તો એમનું સ્મરણ ચિહ્ન એમના ભક્તોના હાથે ગતાવવામાં
કાંઈ હરમત નથી

૩૨ પ્રશ્ન—આચાર્યની આજ્ઞા ન માનનારને શું હડ આપ
વાનો હોય છે ?

ઉત્તર—ધર્મ આજ્ઞામૂલક છે સયમ, દાન, તપ, જપ આદિ
અનુક્રમો આજ્ઞાથી જ મુક્ત થાય છે જે સાધુ સાધ્વી આચાર્ય
ની આ આજ્ઞા ન માને તે વિરાધક છે તેમને ગમ્મણી બહાર
મૂકવા એમના માટે શાસ્ત્રકારાએ એ જ હડ નક્કી કરેલો છે,
તે જ યોગ્ય બાણવો ભેદ્ય છે

૩૩ પ્રશ્ન—નિગોહમાંથી છૂટી નીકળે છે એને શું પહેલા
કંઈ પુણ્ય કર્યું હતું કે નેથી તે નિગોહમાંથી છૂટકારો મેળવી
શક્યો ?

ઉત્તર—અકામ નિર્જરાતા ગળવડે છૂટી વખત આવ્યે ઊંચો
આવી શકે છે અકામ નિર્જરાથી પુન્યબધ થાય છે અને તે
નિગોહથી છૂટકારો અપાવે છે સર્વ છૂટોને અકામનિર્જરાથી
ઉત્પન્ન થયેલ પુન્ય ન્યૂનાધિક હોય છે એથી નિગોહમાંથી
છૂટોને છૂટકારો પણ જોછાવતા રૂપમાં થાય છે

૩૪ પ્રશ્ન—પુડરિક છ પાચ કરોડ મુનિ પરિવાર સહ મોક્ષમાં
ગયા હતા, તો શું એ બધાના આયુષ્ય એક જ સાથે પૂર્ણ થઈ
ગયા હશે ?

ઉત્તર—એક જ સાથે અનશન આદરવાના કારણે પુડરીક

ગણુધન પાત્ર કોડ મુનિપરિવાર માથે સિદ્ધાચર્ય પર મોક્ષે ગયા એવુ વ્યવહારમા કહેવાય છે, પરંતુ માથે તો તેઓ આગળ પાછળ ગયા છે એકી માથે ગયા નથી એમ જણાય છે

૩૫ પ્રશ્ન—શ્રાવિકાઓ સાધુની માથે શુ પ્રતિક્રમણ કરી શકે છે ?

ઉત્તર—શ્રાવકો માથમા હોય કે ન હોય, શ્રાવક શ્રાવિકાઓનુ પ્રતિક્રમણ સાધુની માથે થાય તે ઠીક નથી અને જમાનાની સ્થિતિ જોતા શ્રાવક શ્રાવિકાઓનુ પ્રતિક્રમણ પણ એક જ સાધમા ન થવુ જોઈએ જુદા જુદા મ્થાનમા જોઈએ આજઠાલ શ્રાવકોની હાજરીમા શ્રાવિકાઓ સાધુની માથે પ્રતિક્રમણ કરે છે, તે જિવાજ અનિચ્છનીય તેમજ જોટો સમજવો જોઈએ અને એકલી શ્રાવિકાઓની સાથે તો પ્રતિક્રમણ હોવુ જ ન જોઈએ

૩૬ પ્રશ્ન—પ્રભુપ્રતિમા વીતરાગની છે એના ઉપર મુગટ, કુડળ, આગી વગેરે શુ ગઢાવવા જોઈએ ?

ઉત્તર—એતાગ્નરમાન્ય શ્રયોમા એકવીશ પ્રકારની પૂજામા અલકાન્ની પૂજાનુ પણ વિધાન છે જેની મતલબ એ છે કે ‘ પ્રભો ! આપ અલકારિક મોહક પદાર્થોથી મર્વયા વિગ્રહા છે અને વીતરાગ જન્યા છે અમને પણ એવી શક્તિ આપજો કે અમે પણ મોહક વસ્તુઓથી વિગ્રહા જની આપની સમાન વીતરાગ જનો શકીએ ’ જમ એવી નિર્મોહ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાની બાવનાથી જ અલકાર પૂજા કરાય છે કહ્યુ પણ છે કે—

वस्त्रैर्स्त्रविभूतयः शुचितरालङ्कारतोऽलङ्कृतिः,
पुष्पैः पूज्यपद सुगन्धितनुता गन्धैर्जिने पूजिते ।

દીપૈર્જ્ઞાનમનાયુત્ત નિરુપમા મોગર્દ્ધિરત્નાદિભિઃ,
સન્ત્યેતાનિ કિમદુશ્વત શિવપદગ્રાપ્તિસ્તતો દેહિનામ્ ॥

જિનેન્દ્ર પ્રતિમાની, ઉત્તમ વસ્ત્ર, પવિત્ર અલકાર, ઉત્તમ પુષ્પ, સુગંધી દ્રવ્ય, હીપક અને રત્ન આદિથી પૂજા કરવાથી અનુક્રમે વસ્ત્રવિભૂતિ, શરીરાલકાર, પૂજ્યપદ, સુગંધી શરીર, પ્રકાશવાળું જ્ઞાન, નિરુપમ ભોગસમૃદ્ધિ, એ કૃણ મળી શકે એમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી, પરંતુ મનુષ્યને પ્રભુપૂજા કરવાથી શિવપદ (મોક્ષ)ની પણ પ્રાપ્તિ માય છે

એ કુતર્ક પ્રાચ્ય દિગ્ગજગ્નતાનુયાયી લોક કરે છે, પરંતુ તે લોકો પણ સોના કેપાના રથ અથવા પાલખીમા પ્રભુપ્રતિમાને બિરાજમાત કરીને બારે સરઘસ(વરઘોડા) કાઢે છે પ્રતિમાના પાછળના બાગમા બામડળ, આમપાસ છડી, આમર આદિ રાજ શાહી ઠાઠ રાખે છે દિગ્ગજગર શાસ્ત્રાનુસાર આ બધી સામગ્રી પણ રાગ ભાવનાની ઉત્પાદક અને વીતરાગત્વની બાધક છે, તો પણ દિગ્ગજગરમાઈઓ આ ઠાઠને ભક્તિરૂપ માની કરે છે અને પોતાને ધન્ય માને છે

એ જ પ્રકારે શ્વેતાચ્ચર જૈનો પણ પ્રભુપ્રતિમાની અલકાર પૂજાને ભક્તિ અને વીતરાગ ભાવનાની બાગૃતિના કારણરૂપ માને છે પ્રભુ સર્વ પદાર્થોમા નિર્મોહી હોવાના કારણે વીતરાગ મનાય છે અલકાર ધારણ કરવાથી અથવા એવા મયોગોની વચ્ચે રહેવાથી એમની વીતરાગતામા કોઈ પ્રકારની બાધા આવી નથી નથી

સિધ્ધાણા (મારવાડ) તા ૧૮-૭-૪૫

પ્રશ્નકાર—સત્તોવત ભગવાન લૂ બાજી—સિયાણા.

૩૭ પ્રશ્ન—અઢાર ભાર વનસ્પતિનું પ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર—પુષ્પ ફળ રહિત, પુષ્પ ફળ સહિત, તથા વેલાઓ વનસ્પતિમા એ ત્રણ વિભાગ છે પ્રથમ વિભાગની ચાર ભાર, બીજા વિભાગની આઠ ભાર અને ત્રીજા વિભાગની છ ભાર એમ ૧૮ ભાર વનસ્પતિ છે એક ભાર ૩'૮ ૧'૧ ૨'૭ ૨'૬'૭૦ મળુનેા અથવા મતાન્તરે એક એક પાનની સખતિની રાશિ ૩૮૧૧૨૧૭૦ મળુ હોય તો એનું વજન એક ભાર હોય છે, એવું લોકપ્રકાશ ના પાવ્યમા સર્ગમા કહ્યું છે

૩૮ પ્રશ્ન—નિયાણા કેટલા છે ? અને તેના અર્થ શું ?

ઉત્તર—' કઠણ તપસ્યા અને ચારિત્ર ક્રિયાના પ્રભાવથી મને દિવ્ય સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાઓ, ' એવી કૃષ્ણની આઠાક્ષા રાખવી તેને નિદાન કે નિયાણુ કહે છે તે નવ પ્રકારના છે—

નિવ સિદ્ધિ इतिथि પુરિસે, પરપવિયારે સપવિયારે ।

અપ્પુસરે દરિદે, સજ્ઞે હુજા નવ નિયાણા ॥ ૧ ॥

—ઉપદેશપ્રાસાદ, સ્તમ્ભ ૧૭

૧ નૃપ—સ મારમા દેવ અને દેવલોક તો નજરે નથી પડતું, રાજા એ જ સાક્ષાત્ દેવરૂપ ગણાય છે એથી કરેલી તપસ્યા અને ધર્મક્રિયાના પ્રભાવથી સમૃદ્ધ રાજ્ય કે અકલ્પનીય ધન આદિ મળે એવો સ કલ્પ કરવો

૨ એકી—રાજાઓને તો રાતદિવસ ઘણી ચિંતા રહે છે. રાજ્યને સંભાળવાની વ્યથતા અને પાડોશી રાજ્યની

ળીક રહે છે એથી, કરીને તપ-અનુષ્ઠાનના પ્રભાવથી આવતા બવમા સારા કુળમા મમૃદ્ધ એછોપણું મળે એવો સ કદ્ય કરવો.

૩ સ્ત્રી—પુરુષ અવસ્થામા વ્યાપાર કરવો, ઘરને સ ભાળવું, સતતિના પોપલુની ચિતા ડરવી અને ધન સ પત્તિનું રક્ષણ કરવાની ઇત્યાદિ અનેક ઉપાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી આપુ શુભનું દુ ખમય રહે છે પુત્રવોની મરખામણીમા સ્ત્રીઓને આથી ઉપાધિ રહે છે એથી તપના પ્રભાવે ળીજ બવમા સ્ત્રીરૂપે જન્મ થાય એવો મ કદ્ય કરવો.

૪ પુરુષ—સ્ત્રીઓનો દરેક વખતે પરાભવ થાય છે એને ળીજાને તાળે રહેતું પડે છે એને જરાપણુ સ્વતંત્રતા મળતી નથી એથી ધર્મક્રિયાના ક્ષણરૂપે બવાન્તરમા પુરુષપણુની ઇચ્છા કરવી.

૫ પરમવિચાર—મનુષ્યનો દેહ અપવિત્ર, દુર્ગંધી અને મલમલિત છે એમા જરા પણ પવિત્રતા નથી અને એ અનેક રોગનું ઘર છે આથી કરીને ધર્માનુષ્ઠાનના પ્રભાવથી આગામી બવમા પવિત્ર દેહવાણુ દેવત્વ મળે એવો મ કદ્ય કરવો.

૬ સપ્રવિચાર—દેવોમા પણ પરાધીનતા, દેવીઓના રક્ષણની અગાધ ચિતા અને તે સળ ધના દુ ખ રહેલા છે એ કાગળથી તપના પ્રભાવે કરી ળીજા બવમા દેવત્વ મળે જેમા પોતાના શરીરમાથી જ દેવીઓ વિકૃર્વાને તંમની સાથે લોગ લોગવવાનું મળે એવો સ કદ્ય કરવો.

૭ અદ્ય સુરત—દેવોમા વિકાર ભાવના વધુ છે વિષય લોગના સુખ થોડા કાળ માટે ભલે સુખમય જણાય પણ અને તે દુ ખદાયક છે અનુકૂલ વિષય સામગ્રી આહે દેવ સળ ધી હોય કે આહે માનવ સળ ધી હોય, પરંતુ તેનું આખરે તો પરિણામ

અસુદર છે એથી તપપ્રભાવથી ભવાન્તરમા અદ્વૈતિકારી દેવ-
પણ પ્રાપ્ત થાય તો સાક એવો મ કલ્પ કરવો .

૮ દાગ્ધિય—ધનવાન જનવામા મોટું દુષ્ણ છે ધનમાત્રમા
અનેક પ્રકારના અનર્થો ઉત્પન્ન થવા મ ભવ છે રાજા, ચોર, ધાડ
પાડુ કે શુડાઓની ખરાબ નજર ધનવાનો પર ગ્રહે છે, જેથી
કરીને કોઈવાર જાનનુ જોખમ થવાનો ભય રહે છે એથી કરી
ધર્મક્રિયાના પ્રભાવવડે બીજા ભવમા દરિદ્રાવસ્થા મળે એવો
સ કલ્પ કરવો

૯ શ્રાવક—સંસારમા સુપાત્ર અને અભયદાન એ જાને
મોક્ષદાયક છે ધર્મની આરાધના વિના પ્રાણીઓનુ સંસારજ્વલ
મળતુ નથી એથી કરીને તપના પ્રભાવવડે આગામી જનમા
એવુ શ્રાવકુળ મળે કે જેથી ધર્માન્વિત, સુપાત્રદાન તથા
લક્ષ્મીનો સદુપયોગ ભલી રીતે કરી શકાય એવો સ કલ્પ કરવો
' કાચનો કકડો મેળવવા અમૂલ્ય રત્નને ખોઈ બેસવુ ' નિયાણુ
કાવાથી એ કહેવત અગ્નિતથા થાય છે એથી ~ નિયાણુ ગાધવુ
સાક નથી

૩૬ પ્રશ્ન—વદન કરતી સમયે ' ધર્મલાભ ' શા માટે
કહેવાય છે ?

ઉત્તર—' ધર્મલાભ ' એ એક શ્રેષ્ઠ આશીર્વાદ છે જે સંસાર
મા પ્રચલિત સર્વ આશીર્વાદોમા સુખ્ય અને આ લોક તથા
પરલોકમા અવિનાશી સુખ અર્પણ કરનાર છે. એથી કરીને
વદના ઝરવાવાળાને ' ધર્મલાભ ' રૂપ આશીર્વાદ અપાય છે કહ્યું
યણ છે કે—

દુર્વારા વારણેન્દ્રા જિતપવનજવા વાજિનઃ સ્યન્દનૌઘાઃ,
લીલાત્પ્યો યુવતયઃ પ્રચલિતચમરૈર્મૃપિતા રાજ્યલક્ષ્મીઃ ।

ઉચ્ચે. શ્વેતાતપત્ર ચતુરુદધિતટી સદ્કુલા મેદનીય,
પ્રાપ્યન્તે યત્રમાવાત્ ત્રિશ્વનવિજયી સોઽસ્તુ ધર્મલાભઃ ॥૧॥

જેના પ્રભાવવડે કરીને સસારમા મદમત્ત-હાથી, પવનના
વેગને પણ છૂટી શકે તેવા ઘોડા, રથના સમૂહ, હીલાવતી
સ્ત્રીઓ, વીંઝાતા આમરોવડે શોભિત ગજપલકમી, ઊંચા પ્રકાર
ના સ્વેત છત્ર અને સસુદ્ધ પર્યન્તની ચારખૂટ પૃથ્વી પ્રાપ્ત
થાય છે, તે ત્રણ ભુવનમા વિજય પ્રસરાવનાર આ 'ધર્મલાભ' છે

પ્રશ્નકાર—સમસ્તિગચ્છીય સઘ-ધાનેશ. (પાલનપુર)

૪૦ પ્રશ્ન—હાલમા બોલાતા નમુત્યુષ્ણ મા 'જીવહયાણુ, દીવો-
ત્તમાણુ, સરણુગઈપઈકાણુ' એ ત્રણ પદો ન બોલવાનું કારણ
શું ? કદપસૂત્રમૂળમા તો એ પદ લખેલા છે

ઉત્તર—હાલમા બોલાતા નમુત્યુષ્ણ મા 'અભયહયાણુ, લોગ-
પઈવાણુ, ચરણુદમાણુ' એ ત્રણ પદોમા 'જીવહયાણુ, દીવોત્તમાણુ,
સરણુગઈપઈકાણુ', આદિ પદોના અર્થ આવી જાય છે એથી
કરીને પ્રચલિત 'નમુત્યુષ્ણ'મા ઉક્ત ત્રણ પદ ગ્રહણ કરેલા નથી,
જે પુનરુક્તિ હોયના નિવારણને માટે યોગ્ય છે

કદપસૂત્રમા એક જ અર્થના બોધકપદ વારવાર લખવાની
તેના કર્તાની પદ્ધતિ છે જે બાલજીવોને માટે ઉચિત છે પરંતુ
તેના દીકાકારોએ એ પદોને ધર્મક્રિયામા બોલવાનો કથાય આદેશ
નથી દીધો એથી ગહુશ્રુતો આચરણમા પ્રચલિત નમુત્યુષ્ણ મા
'જીવહયાણુ' આદિ પદો બોલતા નથી

૪૧ પ્રશ્ન—જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત 'પર્યુષણ પર્વ માહાત્મ્ય'મા
નમુત્યુષ્ણની ૧૦મી ગાથાના બદલે 'નમુત્યુષ્ણ સમણસ્સ ભગવણો'
ઇત્યાદિ પાઠ છે પણ ૧૦ મી ગાથા નથી તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—નમુત્યુષ્ણ મા ‘જે અ અર્ધઆસિદ્ધા’ એ ગાથા પ્રસિદ્ધ છે કલ્પસૂત્રમાં તે નથી ‘પર્યુષણ પર્વમાહાત્મ્ય’ ‘કલ્પસૂત્ર’ નો ભાષાનુવાદ છે એથી એમાં કલ્પસૂત્રની જેમ ‘નમુત્યુષ્ણ અમણસ્સ ભગવત્તો’-આદિ પાઠ લખેલ છે એ પાઠ પ્રભુ મહાવીરની સ્તુતિરૂપ છે અને એની પહેલાનો પાઠ મર્વ તીર્થ કદોની સ્તુતિરૂપ છે

પૂર્વાચાર્યોની આચરણાથી ધર્મક્રિયાઓમાં નમુત્યુષ્ણ પ્રચલિત જ બોલવું જોઈએ કલ્પસૂત્રવાળો પાઠ દર વરમે પર્યુષણમાં ખારમાં સૂત્રની નાચનામાં બોલાય છે

પ્રશ્નકાર—કુદનમલ કાગી—નિમખાહેકા (ટાંક)

૪૨ પ્રશ્ન—ઘણી છોલો કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે લોકો શુભવાનને દેખીને અતગ્માં બળે છે, નિદ્રોપો પગ દોવારોપણ કરીને એમને હેરાન કરે છે અને ખુશી થાય છે, જેઓ શાત વાતાવરણમાં ઉઢેગ ફેલાવે છે, મર્મેદ્ધાટન, મિત્રદ્રોહ, વિશ્વાસઘાત તથા શુરુગનોની નિદા કરે છે—એવા ખલ પુરુષોના મુખમાં અનેક છલ હોય છે નીતિકારોએ લખ્યું પણ છે કે—

જિહ્વૈકૈવ મતામૃમે ફળમૃતા સ્નંદુચતસ્રો મતા—

સ્તાઃ સંસૈવ વિમાવસોર્નિયમિતાઃ પટ્કાર્તિકેયસ્ય ચ ।

પૌલસ્ત્યસ્ય દશૈવ તાઃ ફળિપતેર્જિહ્વા સહસ્રદ્વય,

જિહ્વાલઘસહસ્રકોટિનિયમો ન દુર્જનાના મુસે ॥ ૧ ॥

સંજ્ઞન પુરુષોને ૧, સર્પને ૨, પ્રધાને ૪, અગ્નિને ૭, કાર્તિકેયને ૬, રાવણને ૧૦, સહસ્રનાગને ૨૦૦૦ જામ હોય છે પરંતુ દુર્જન લોકોના મુખમાં હજાર, લાખ, કોડ જામો હોવાનો પણ નિયમ નથી જેટલી ન કહેવાય એટલી થોડી દુર્જન લોકો પ્રત્યેક જાનમાં હોય છે, જે ધૂર્ત નિન્દકના નામથી પ્રસિદ્ધ છે પખીઓમાં કાગડો, પશુઓમાં શિયાળ કે ગધેડો, પુરુષોમાં હજાર કે સોની તથા જલથરોમાં કાચો દુર્જન મનાય છે

૪૩ પ્રશ્ન—ભરત, બાહુબલ, સૂર્યયશા તથા ચન્દ્રયશા એમને કેટલા છોકરાઓ હતા ?

ઉત્તર—વિક્રમસવત ૧૭૫૧ ના એક હસ્તલિખિત પત્રમાં લખેલ છે કે—ભરત અકલ્પની સવાકરોડ દીકરા હતા અને ત્રણ કરોડ પોતરા (પૌત્ર) હતા બાહુબલને ત્રણ લાખ છોકરા હતા, સૂર્યયશા રાજાને ત્રીશ હજાર રાણીઓ અને સવાલાખ છોકરા હતા, ચન્દ્રયશા રાજાને ચોવીશ હજાર રાણીઓ અને બહોતેર હજાર છોકરા હતા અને સગર અકલ્પની સાઠ હજાર દીકરા હતા

૪૪ પ્રશ્ન—રાગ, કયા, પ્રીતિ તથા કલેશનો પિતા કોણ છે ?

ઉત્તર—રાગનો બાપ ખુ ખાર, કયાનો બાપ હુ કાર, પ્રીતિનો બાપ જીકાર, કલેશનો પિતા તુ કાર છે કહ્યું પણ છે કે—

રાગ બાપ સુસ્વાર મળીજે, કયા બાપ હુકાર મળીજે ।

પ્રીતિ બાપ, જીકાર કહીજે, કિલેસ બાપ તુકાર લહીજે ॥૧॥

કલેશ (દુ ખ) છ પ્રકારનો છે દ્વિધટિક—જોજનમાં માથે બેસીને જમનારાનો બે ઘડીનો, પ્રાહરિક—એક પથારી પર માથે

ઉધવાવાળાનો વણુ કલાકનો, દૈવસિક—ભાડાની ગાડીમા બેસીને જવાવાળાઓ વચ્ચેનો એક દિવસનો, ચતુર્માસિક—એક સાથે ખેતી કરનારાઓ વચ્ચેનો ચાર માસનો, વાર્ષિક—ઘણા ભાગીદારો બનીને ખેતી કરનારાઓ વચ્ચે બાર મહિનાનો, તથા આજન્મી-પતિ-પત્નીનો સંબંધ બેઠનારાનો જીવન પર્યંતનો હોય છે એ જ પ્રમાણે—લેણદારોનું મૂળ ઉધરાણી કરવી, રોગોનું મૂળ ખાસી ઉત્પન્ન થવી, ગરીબાઇનું મૂળ ઘરમા ખાઉ ખાઉ મચવું, તથા લડાઇનું મૂળ મશકરી કરવી, એ પણ દુષ્ટ ઉત્પન્ન કરનાર છે તેમ જ પ્રાચીન ધર્મએ લખેલ છે કે—

लहेणा की जड मागण, रोगा की जड खांसी ।

दालिद्र की जड खाउ खाउ, लडाई की जड हासी ॥१॥

૪૫ પ્રશ્ન—પડિતોના આઠ ગુણ કયા છે ?

ઉત્તર—જે પુરુષ જ્ઞાન સંપાદન કરીને પોતાના આત્માને પાપક્રિયાથી બચાવે છે, પોતાના સ્વભાવ પર અધિકાર રાખે છે અને શિષ્ટ માર્ગનું કોઈવાર ઉલ્લંઘન કરતા નથી એ પડિત કે વિદ્વાન કહેવાય છે એનામા એ ગુણો હોવા જોઈએ—

गर्वं नोद्वहते न निन्दति पर नो मापते निष्ठुर,

उक्त केनचिदप्रिय च सहते क्रोध च नालकृते ।

श्रुत्वा काव्यमलक्षण परकृत सतिष्ठते मूकमत्,

दोषान् छादयति स्वयं न कुरुते पाण्डित्यश्चाद्यै गुणाः ॥

૧ અભિમાન ન કરવું, ૨ ખીજનો અપવાદ ન કરવો, ૩ કઠોર ભાષા ન બોલવી, ૪ અપ્રિય વચ્ચોને સહન કરવા, ૫ ક્રોધવશ ન બનતા શાન્ત સ્વભાવ રાખવો, ૬ કાવ્યમા દોષ

હોવા છતાં એના જનાવનારની નિહા ન કરવી ઉઠાઈના દોષો-
અવશુદ્ધો બિધાડા ન પાઠવા ૮ નીતિમાર્ગનું કદી પણ ઉલ્લંઘન
ન કરવું

૪૬ પ્રશ્ન—બિક્ષાચર કેને કહેવાય છે ?

ઉત્તર—સાવધકર્મથી રહિત, ધન-કષ્ટ-કચ્છનના ત્યાગી,
શ્રીપ્રેમથી વિરહિત, જીવમાત્ર તરફ આત્મવત્ સમજનારા, આત્મો
કર્ષ કરનારા તથા પરાપવાદથી રહિત મહાપુરુષોને જૈન-અજૈન
શાસ્ત્રકારો 'ભિક્ષુ' થા 'સાધુ' કહે છે એમના તપોધન,
સંયમી, શ્રમણ, પરમહંસ આદિ નામો પણ છે જેનામાં સાધુ
ત્વના ઉપર કહેલા ગુણ નથી તે બિક્ષાચર કહેવાય છે નીતિ
કારોએ બિક્ષાચરોના લક્ષણ આ પ્રમાણે લખ્યા છે—

ઉચ્ચૈરધ્યયન ચિરન્તનકથા સ્ત્રીભિઃ સહાલાપનં,
તાસામર્મકલાલન પ્રતિદિન તત્પ્રાક્ મિથ્યાસ્તુતિઃ ।
પ્રાસાદેશકરા વિલોકનપરા પાણ્ડિત્યલેશઃ ક્વચિત્,
હોરાગારુઢમત્રતત્રવિપયા મિશ્નોર્ગુણા દ્વાદશા ॥

૧ ઉતાવળા અવાજથી બણવું, બણવાનો ખોટો ડોળ બતાવવો
૨ લાખા વખત કુધી પ્રાચીન કથાઓ કહેવી ૩ સ્ત્રીઓની
સાથે પ્રેમાલાપ કરવો ૪ સ્ત્રીઓના બાલક બાલિકાઓને
રમાડવા ૫ હંમેશા બાળકોના માતા, પિતા તથા પૂર્વજોની
જૂઠી પ્રશ્ન સા કરવી ૬ જોજન આપનારાઓની ગુલામી કરવી
૭ જોજન આપનારના કામકાજની સારસ બાળ રાખવી ૮ પડિ
તાઈનો ખોટો આડંબર બતાવવો ૯ જન્મકુડળીઓ બતાવવી
કે તેનો ફળાફળ બતાવવો ૧૦ ગારુડીવિદ્યાનો ડોળ બતાવવો.
૧૧ વશીકરણ, મારણ, આકર્ષણ આદિ મત્રોવડે આજીવિકા

ચલાવવી ૧૨ મત્ર-તત્ર આદિથી નિર્વાહ કરવો, સ્ત્રી પુરુષોને વશ
યા ભયભીત કરવા ભિક્ષાચરોના એ બાર ગુણો સમજવા જોઈએ

૪૭ પ્રશ્ન—“ ભરતાદિ ચૌદ ક્ષેત્રમા, એ સમ તીરથ ન એવો”
એમ કેમ કહ્યું ? ભરતાદિ ૧૫ ક્ષેત્રો કેમ નથી કહ્યા ?

ઉત્તર—‘ સ્વસ્માદમ્યગ્રહણ ’ પોતાના ક્ષેત્રને છોડીને બીજા
ક્ષેત્રોને ગ્રહણ કરવા એ ન્યાય સૂત્ર મુજબ આપણા ભગ્નક્ષેત્રમા
તો સિદ્ધાચળ તીરથ છે જ એથી જોને ન ગણતા બાકી રહેલા
૪ ભરત, ૫ ઔરવત અને ૫ મહાવિદેહ એ ચૌદ ક્ષેત્રોમા સિદ્ધા
ચળ સમાન કોઈ તીર્થ નથી એમ સમજવું

૪૮ પ્રશ્ન—દાસપ્રથા (ગુલામીનો રિવાજ) ક્યારથી શરૂ થઈ ?

ઉત્તર—ઋષભદેવ પ્રભુએ પ્રભાની રક્ષા કરનારાઓને ‘ દ્વત્રિય’,
ખેતી વગેરે ધંધા કરનારાઓને ‘ વૈશ્ય’, બ્રહ્મચારી ઉપદેશકોને
‘ બ્રાહ્મણ ’ અને નોકરી કે સેવા કરનારાઓને ‘ શૂદ્ર ’ નામી
કયો ત્યારપછી દાસની પ્રથા ચાલુ થઈ પૂર્વકાળમા ધનિક, માની,
રાજા, મહારાજા આદિના વિવાહસમયમા દાયજ્ઞમા દાસ-
દાસીઓ અપાતી હતી ભારતવર્ષમા એ રિવાજ જૂના કાળથી
પ્રચલિત છે મનુસ્મૃતિ વગેરે ગ્રંથોમા દાસપ્રથાના પ્રકારો પણ
જણાવેલા છે—

સ્વજાહૃતો મુક્તદાસો, ગૃહજ ક્રીતદ્વિત્રિમૌ ।

પૈત્રિકો દળ્ઢદાસથ, સસૈતે દાસયોનયઃ ॥ ૧ ॥

૧ સ્વજાહૃત—સ આમમા જીતેલા, ૨ મુક્તદાસ—જોરાક
આપીને રાખેલા, ૩ ગૃહજ—દાસીના પુત્ર, ૪ ક્રીત—પેસા આપીને
ખરીદેલા, ૫ દ્વિત્રિમ—કોઈના આપેલા, ૬ પૈત્રિક—પૂર્વજોથી વ્યાપ્ત

આવેલા, ૭ દ હાસ-દ હના બદલામાં લીધેલા એ 'સાત પ્રકારના
દાસ છે એમાં ૮ લડાઇમાં પકડાએલા, ૯ પોતાની મેળે
આવેલા ૧૦ દુકાળમાં પાળેલા એ ત્રણ મળીને દશ પ્રકાર છે
આ પ્રકારે સ્ત્રી-પુરુષ બંનેમાં બતાવેલા છે

વાગરા (મારવાડ) તા ૫-૧૦-૪૫

મનકાર-અમરચ દ ગુલેશ્વર-તિરુપાપુલિઉર

૪૯ પ્રશ્ન-‘ ચદનિયા ’ એ શું ચીજ છે ? એ કેવી રીતે
જાનાયી ?

ઉત્તર-એ સમુદ્રમાં પેદા થયેલ ક્ષીન્દ્રિય જતુ છે, જે ‘ ચદ
નિયા ’ નામથી પ્રસિદ્ધ છે સમુદ્રમાં ભરતી આવતા તે કિતારા પર
આવી પડે છે ત્યાં તે મરી જતા તેનું ચામડું જુદું પડી જાય
છે અને ઉપર નીચેના જોડાયેલા બંને હાડકા જુદા પડી જાય
છે સુવિહિતાશાયીએ એને શુભસૂચક સમજીને સ્થાપનામાં
રાખવાનો આદેશ (આશા) ફરમાવેલો છે એનું શુભાશુભ
આવર્ત અને રાગ અસ્ખલિત ‘ સમાધાનમદીપ ’ થી જાણી
લેવું એ જાનાવી શકાતા નથી, પરંતુ પ્રભાસપાટણ અને અમ
દાવાદમાં વેચાતા મળે છે

૫૦ પ્રશ્ન-જિનેશ્વરદેવના શરીર પર ૧૦૦૮ લક્ષણ હોય છે
એના જુદા જુદા નામ કયા છે ?

ઉત્તર-એક હજાર ને આઠ લક્ષણ હોવાનો ઉદ્દેશ ૪-૫-
સૂત્ર વગેરે ગ્રંથોમાં મળે છે, પરંતુ એના નામ જુદા જુદા કયાય
જોવામાં કે વાચવામાં આવેલા નથી

૫૧ પ્રશ્ન-જિનેશ્વરેના યોનિદ્વારા જન્મ નથી થતો એવું કદપસૂત્ર ભાષાન્તરમા કહેલ છે તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર-નીચ ગોત્રકર્મના ઉદયથી નિમૃષ્ટ કુળની સ્ત્રીના ગર્ભમા પ્રભુત્વ આવવું થાય છે પરંતુ એની યોનિથી, એમને જન્મ થતો નથી વીર પ્રભુ દેવાનહાની કુક્ષીમા આગ્યા હરિણ-ગમેથી દેવે એમને ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી ત્રિશલાદેવીની કુક્ષીમા લાવીને મૂક્યા અને એમની યોનિથી પ્રભુનો જન્મ થયો કદપ-સૂત્ર ભાષાન્તરમા પણ એ જ લખ્યું છે.—

“ અરિહંતાદિકનો નીચ ગોત્ર કર્મનો ક્ષય ન થયો હોય, વેદ્ય, લોગંચુ ન હોય તે ઉદય આવે તો અરિહંતાદિક નીચ કુળમા આવે ખરા, પણ તેનો તે નીચ કુળમા યોનિમાર્ગે જન્મ ન થાય ”

૫૨ પ્રશ્ન-જિનેશ્વરેના નામના અક્ષરોમા કયા કયા અક્ષરો-થી ‘ હ્રી ’ કાર બને છે ?

ઉત્તર—તીર્થ કરોના નામના અક્ષરોનો ‘ હ્રી ’ કાર નથી બનતો, પરંતુ એમા એમના પ્રતિબિંબોની અથવા નામા-ક્ષરોની સ્થાપના કરાય છે અને તે ‘ હ્રી ’ કારની સામે બેસીને ધ્યાન કરવામા ઉપયુક્ત તેમજ ઇષ્ટ-કૃપાની પ્રાપ્તિકારક છે

૫૩ પ્રશ્ન—શહેના માતા-પિતાના નામ છે કે નથી ?

ઉત્તર—અહ એ જ્યોતિષી દેવો છે એમનો જન્મ ઔપ પાતિક છે, ગર્ભજ નથી જોન માન્યતાનુસાર એને માતા-પિતા નથી અજોન શ્રયકારોએ એમના માતા-પિતાની કદપના કરી છે, તે કપોલકલ્પિત તેમજ મિથ્યા છે તે સત્ય સ્વરૂપમા નથી અહ શુભાશુભ કૃપાના દેનાર છે, એમ જોન શાસ્ત્ર પેણુ માને છે.

૫૪ પ્રશ્ન—પદ્માસન અને કાયોત્સર્ગમા રહેલી જિનપ્રતિમા ઘરઢંડેરાસરમા કેટલી મોટી પૂજવી લાભદાયક છે ?

ઉત્તર—કોઇ પણ તીર્થ કરની પ્રતિમા પર્યવર્ગ શુદ્ધિથી મળી આવે તો એની શ્રેષ્ઠતામા કંઈ પણ સંદેહ નથી ઘર મંદિરમા પદ્માસન યા પાતુમય પ્રતિમાની પૂજા લાભદાયક મનાય ■ કહ્યું પણ છે કે—

નેમિનાથો વીરમહિનાથો વૈરાગ્યકારકાઃ ।

ત્રયો વૈ ભવને સ્થાપ્યા, ન શુદ્ધે શુભદાયકાઃ ॥

इकगुलाइपडिमा इकारस जाव गेहिपूजा ।

उक्त पासाइ पुणो इअ, मणिय पुवसरिहि ॥ ૪૩ ॥

—વાસ્તુસાર-ચિમ્બપરીભાષકરણ પૃષ્ઠ ૯૮-૯૯ ।

શ્રી નેમિનાથ, શ્રી મહાવીરસ્વામી અને શ્રી મહિનાથ એ પ્રભુની પ્રતિમા વૈરાગ્યજનક હોવાથી શિખરબદ્ધ જિનાલયમા સ્થાપન કરવી શુભકારક છે, ઘર ઢંડેરાસરમા નહીં ઘર ઢંડેરા સરમા એક આમળથી અગ્યાર આગળ સુધીની પ્રતિમા પૂજવી જોઈએ એમી મોટી પ્રતિમા તો મંદિરમા જ પૂજવી શુભકારક છે, એવું પૂર્વાચાર્યો કહે છે

પ્રશ્નકાર—સાધ્વીજી શ્રી હેતશ્રીજી—અમદાવાદ.

૫૫ પ્રશ્ન—રાજા એલ્લિકના કેટલા નામ છે ? એમની કેટલી રાણીઓ અને કેટલા પુત્ર છે ?

ઉત્તર—ભાગવતમા (૧) વિધિસાર, વિષ્ણુ પુરાણમા (૨) વિપ્રસાર, મત્સ્ય પુરાણમા (૩) વિન્ધ્યસેન, વાયુપુરાણ, મહા વથ તથા અશોકાવદાનમા (૪) જિજિસાર, કૌન શાસ્ત્રોમા (૫) બમ્બાસાર અને (૬) જિગ્મસાર, શ્રેણિકના છ નામ પ્રસિદ્ધ છે

૧ નન્દા, ૨ નન્દવતી, ૩ નન્દોત્તરા, ૪ નન્દસેના, ૫ મરુતા, ૬ સુમરુતા, ૭ મહામરુતા, ૮ મરુદેવી, ૯ ભદ્રા, ૧૦ સુભદ્રા, ૧૧ સુખતા, ૧૨ સુમતિ, ૧૩ ભૂતદિત્તા (વર્ગ ૭ મો), ૧૪ ઠાલી, ૧૫ સુઠાલી, ૧૬ મહાઠાળી, ૧૭ કૃષ્ણા, ૧૮ સુકૃષ્ણા, ૧૯ મહાકૃષ્ણા, ૨૦ વીરકૃષ્ણા, ૨૧ રામકૃષ્ણા, ૨૨ પ્રિયસેનકૃષ્ણા, ૨૩ મહાસેનકૃષ્ણા (વર્ગ ૮ મો) એ બધી રાણીઓ નિર્દોષ ચારિત્ર પરિપાલન અને કર્મક્ષય કરી મોક્ષે ગએલી છે (અન્તકૃદશાગ સૂત્ર) ૨૪ ચેલ્લણા, ૨૫ ધારિણી, ૨૬ દુર્ગન્ધા, (ક્ષેમા) રાજા શ્રેણિકને આ છવીસ રાણીઓ હતી

રાણી ધારિણીથી જન્મેલા—૧ બાલી, ૨ મયાલી, ૩ ઉવયાલી, ૪ પુરુષસેન, ૫ વારિસેન, ૬ દીર્ઘદન્ત, ૭ લઘ્વદન્ત, (વર્ગ ૧) ૮ દીર્ઘસેન, ૯ મહાસેન, ૧૦ લઘ્વદન્ત, ૧૧ ગૃહદન્ત, ૧૨ શુદ્ધદન્ત, ૧૩ હલ્લકુમાર, ૧૪ દુમકુમાર, ૧૫ દુમસેન, ૧૬ મહાસેન, ૧૭ સિંહકુમાર, ૧૮ સિંહસેન ૧૯ મહાસિંહસેન, ૨૦ પુષ્પસેન (વર્ગ ૨) રાણી નન્દાથી જન્મેલા—૨૧ અબયકુમાર, રાણી ચેલ્લણાથી જન્મેલા—૨૨ વિહલ્લકુમાર, ૨૩ વિહાસકુમાર (વર્ગ ૧)એ બધા દીક્ષા પાલન કરી અનુત્તર વિમાનો મા ગયા છે ત્યાંથી મહાવિદેહક્ષેત્રમા જન્મ લઈને મોક્ષે જશે (અનુત્તરોપપાતિકદશાગ સૂત્ર) ઠાલી વગેરે રાણીઓથી જન્મેલા--૨૪ ઠાલીકુમાર, ૨૫ સુઠાલીકુમાર, ૨૬ મહાઠાલી કુમાર, ૨૭ કૃષ્ણકુમાર, ૨૮ સુકૃષ્ણકુમાર, ૨૯ મહાકૃષ્ણકુમાર,

૩૦ વીરકૃષ્ણકુમાર, ૩૧ રામકૃષ્ણકુમાર, ૩૨ પ્રિયસેનકૃષ્ણકુમાર,
૩૩ મહાસેનકૃષ્ણકુમાર એ હયા રાજકુમારો એકા મહારાજા
સાથેના યુદ્ધમાં મરણ પામીને એથી નારકીએ ગયા છે
(નિરયાવલિયાસત્ર) એલ્લણાથી જન્મેલ—૩૪ કાલિકા-
(અજ્ઞાતયત્ર) એ મરીને છકી નરકે ગયો ૩૫ ધારિણી પુત્ર
મેઘકુમાર (જ્ઞાતાધર્મકથા પ્રથમ અધ્યયન) અને પારિણા-
મિકી ભુદ્ધિસ પત્ન-નદિપેલ (નદીસૂત્રટીકા) એ બંને અનુત્તર
વિમાનમાં ગયા ત્યાથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરી
એણે જશે એ પ્રમાણે યાત્રોમાં મગધપતિ રાજા શ્રેણિકને
પાત્રીસ પુત્ર હોવાનું જાણવા મલે છે

પદ પ્રશ્ન-અનુત્તર વિમાનવાગી દેવ મરીને નરકાદિમાં
જાય કે નહીં ?

ઉત્તર-અનુત્તરવાસી દેવોની પુન્યાઈ ઘણી હોય હરજાની
એમનામાં 'વિકાર' અને 'કષાય' બાવના નહિ જેવી
અત્યંત અત્પ છે એથી તેઓ મરીને ત્યાથી નિકૃષ્ટ યોનિઓમાં
જન્મ પામતા નથી શ્રી પ્રજ્ઞાપતોપાલ્ગ સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે-

વિજયાદિષુ ચતુર્ણ ગતો જીવો નિયમાત્ તત ઉદ્ધતો ન
જાતુચિદપિ નૈરયિકાદિ-પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યકપર્યવમાનેષુ તથા
વ્યન્તરેષુ ચ મધ્યે સમાગમિષ્યતિ તથા સ્વામાઠ્યાત્ મનુષ્યેષુ
ચાગમિષ્યતિ ।
(૧૫મું પદ ૨ ઉદ્દેશો ।)

વિજયાદિ ચાર અનુત્તરમાં જએલા જીવો ત્યાથી મરીને સ્વ-
ભાવથી જ નરકાદિ, તિર્યક-ચ-પશ્ચેન્દ્રિય પર્યન્ત જીવયોનિઓમાં
તથા વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કદેવોમાં ન આવતા, ગર્ભજ મનુષ્યો
માં જ આવે છે દેવ મરીને દેવ નથી થતા, ફરી મનુષ્યબવ
પામ્યા પછી સ્વર્ગમાં જવાનું થાય છે

૫૭ પ્રશ્ન—પ્રતિક્રમણ ન કરતા ખાલી ધ્યાન થઈ શકે છે ?

ઉત્તર—વીરપ્રભુનો શાસનમા દોષ લાગે કે ન લાગે પરંતુ સાધુ સાધ્વીઓને પ્રતિક્રમણ નિયમ રૂપે કરવું જ જોઈએ શાઓમા ચારિત્રની શુદ્ધિને માટે પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા આપેલી છે એને નિયત, સમયે ન કરનાર સાધુ-સાધ્વી સયમ ધર્મ અને જિનેશ્વરઆજ્ઞા બનેતા વિરોધક બને છે હજી પણ છે કે—

પ્રમાદાવશ્યકત્યાગાગ્નિશ્ચલ ધ્યાનમાશ્રયેત્ ।

યોઽસૌ નૈવાગમ જૈન, વેત્તિ મિથ્યાત્વમોહિતઃ ॥ ૩૦ ॥

પ્રમાદ—પ્રિય જે સાધુ આવશ્યક ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરીને દેહત એક જ ધ્યાનનો આશ્રય લે છે તે મિથ્યાત્વથી મોહિત છે અને તેને જૈનાગમીનું જ્ઞાન કે શ્રદ્ધા નથી.

૫૮ પ્રશ્ન—શુ લેખ કરવો અતિ આવશ્યક છે ?

ઉત્તર—વાલોનો લેખ કરવો એ કાયકલેશ નામનું તપ છે કેશહુચન પુરુષ કે સ્ત્રીઓને માનસિક તથા આત્મિક શક્તિને પ્રકાશમા લાવનારી કસોટી છે જે એમા ઉત્તીર્ણ થઈ જાય છે તે સયમમાર ઉઠાવવામા બહી રીતે સમર્થ હોય છે અને આગલ આલીને પોતાની પૂરેપૂરી ઉન્નતિ કરી શકે છે જે લોકો કાયર છે, થોડું દુઃખ આવતા પણ જભરાય છે એવા લોકો સાધુ-સસ્થામા ન પેસી જાય એ માટે કેશહુચનનો નિયમ નહીં કરેલો છે હ્રદયસૂત્રાર્થપ્રજોધિનીના સમાચારી પ્રકરણમા લખેલું છે કે—

યુવાનઃ સાધવસ્તરુણ્યઃ સાષ્ઠ્યથ ચતુર્મિશ્વતુમિર્માસૈઃ

વૃદ્ધાઃ પદ્મપન્નાસૈઃ સ્થવિરાઃ પ્રતિવર્ષેણ કચાનાં લુશ્વનમવશ્ય-

મેવ કુર્વીરન્ । સામ્વત્સરિકપ્રતિક્રમણે તુ ગોલોમમાત્રેણાપિ
કેશેન શિરસિ નૈવ મવિતવ્યમ્, નો ચેદપ્કાયવિરાધના યુકા
દેરુત્પત્તિશ્ચ જાयेત, કણ્ઠદૂયને તુ ન સ્વધતાન્યેવ સમુત્પદેરન્ ।

મે પુનરશુક્તગ્લાનબાલસ્વજ્ઞાઃ સતિ લુશ્વને ઝરણાદિપરિ-
બાધિતા સાધવ સાધ્યથ મધેયુઃ સૈરપવાદતઃ પ્રતિમાસે ક્ષુર-
મુષ્ઠન, પ્રતિપક્ષે કર્તર્યા કુન્તન વા વિધાય ક્રમશો ગુરુ
માસિક લઘુમાસિક ચ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્તવ્યમિતિ-કેશલુશ્વન
વિષયા દ્વાવિંશતિતમા । (ગ્યા૦ ૧, પૃષ્ઠ ૩૪૨-૪૩) ।

સુવાન સાધુ-સાધ્વીઓને ચાર ચાર માસમા, વૃદ્ધ સાધુ-
સાધ્વીઓ છ છ માસમા તથા અતિવૃદ્ધ સાધુ-સાધ્વીઓને એક
એક વર્ષમા કેશેનો લોચ અવશ્ય કરવો જોઈએ સામ્વત્સરિક
પ્રતિક્રમણમા તો માથા ઉપર ગોલોમ માત્ર પણ કેશ ન રાખવા
જોઈએ લોચ ન કરવાથી અધ્યાત્મિક જીવોની હિમા, જૂ
આદિની ઉત્પત્તિ અને માથાને ખજવાલવાથી નળ લાગવાથી
પીડા થાય છે

જે માધુ-સાધ્વી અશક્ત, રોગી, બાળ, ખજ (ગડશુ મડ
વાળો) તથા લુચનથી તાવની પીડાવાળો બનતો હોય, તો
એમને માટે અપવાદરૂપે દર માસે માથાનું મુડણું તથા દર
પખવાડીએ વાળનું કતરણું કરાવવું અને અનુક્રમે ગુરુમાસિક
તથા લઘુમાસિક પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-માધુ
સાધ્વીઓના માટે લોચ ક્રિયા અતિ આવશ્યક છે

પ્રશ્નકાન્ત-મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી-જન્મનાવર (માળવા)

૫૯ પ્રશ્ન-રુચક પ્રદેશોનું સ્થાન શરીરમાં કયું જગ્યા પર છે ?

ઉત્તર-આત્મા અસંખ્યાતપ્રદેશી છે. શરીરમાં તે સર્વત્ર વ્યાપક છે એમાં રુચક પ્રદેશોનું કોઈ ખાસ સ્થાન નક્કી નથી જળમાં નાખેલી સાકરની મીઠાસ જેવી રીતે સર્વે જળકણોમાં વ્યાપક રૂપથી મળી જાય છે એ જ પ્રકારે રુચક પ્રદેશ પણ આત્મપ્રદેશોમાં ભળી ગયા છે.

૬૦ પ્રશ્ન-જીવ જે ગતિનો બંધ કરે છે તેમાં જ જાય છે કે બીજે ? જીવ સ્વદેહને છોડીને અન્ય દેહમાં શું એ જ સમયે જાય છે ?

ઉત્તર-જીવ શુભ કે અશુભ પરિણામે જે ગતિનો બંધ કરે છે તે ગતિમાં તે મીઠો જાય છે. જાધેલ ગતિમાં દેશકાર થતો નથી. સરળ ગતિની અપેક્ષાએ જીવ પોતાના શરીરને છોડીને એક જ અમયમાં બીજા દેહમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, પરંતુ વક્ર ગતિની અપેક્ષાએ ઉત્પત્તિસ્થાન સુધી પહોંચતા કોઈને ૨, કોઈને ૩, કોઈને ૪ અને કોઈને ૫ સમય લાગે છે.

૬૧ પ્રશ્ન-પ્રભુની મૂર્તિમાં 'સમ્વિદાનંદ' શબ્દ ઘટિત થઈ શકે છે ?

ઉત્તર-પ્રભુમૂર્તિમાં ઉપચારથી લીતગગતા માનેલી છે. એથી કરીને એનામાં આત્મ ભાવનાથી 'સમ્વિદાનંદ'નો આરોપ માની લેવો અનુચિત નથી. કેટલાક સ્નોત્રોમાં 'પૂર્ણાન્દમય, મહોદ્દયમય' ઇત્યાદિ વાક્યોવડે મૂર્તિને પૂર્ણ આનંદ મય માનેલી છે એ જ પ્રમાણે 'સમ્વિદાનંદ' પણ ઘટિત છે.

દર પ્રશ્ન-સમ્યક્ત્વ, મિથ્ય અને મિથ્યાત્વ મોહિનીનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર-સમ્યક્ત્વ મેળવીને પાળડી, ધર્મનિદક, ગન્ધબહિષ્કૃત વગેરેનો પરિચય રાખવો, એકા વગેરે દોષોને આત્મામાં મ્થાન આપવું, એને 'સમ્યક્ત્વમોહિની' કહે છે એનાથી નથી આત્માનો વિકાસ થતો કે નથી કર્મોનું યોગ્યપણું થતું

સમ્યક્ત્વ તથા મિથ્યાત્વ ઉપર સમાન લાવ રાખવો, જાનેને ઠીક સમજવા અને 'ગ ગા ગયા ગ ગાદાસે, જમના ગયા જમનાદાસ' વાગી કહેવતને ચરિતાર્થ કરવી એને મિથ્ય મોહિની કહે છે એ લાવનાવાલા મનુષ્ય છેવટે પતિત બનીને મિથ્યાત્વમાં ફરે છે અને મોહિનીના લાભને હાથમાંથી જોઈ બેસે છે

અદેવમાં દેવ, કુશુરમાં ગુરુ તથા અધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ રાખવી અથવા મત્યને અસત્ય અને અસત્યને સત્ય સમજવું તેને મિથ્યાત્વ મોહિની કહે છે એથી છુવને સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્ર શુભ મળી શકતો નથી તે ઘણા લાભા કાળ સુધી સસારમાં જમણું કરતો રહે છે

ફર પ્રશ્ન—જિનેશ્વરોનો સર્વ ક્ષેત્રોમાં એક સાથે જન્મ હોય ત્યારે ઇન્દ્રાદિ દેવો એમનો જન્મોત્સવ કેવી રીતે કરતા હશે ?

ઉત્તર—જિનેશ્વરોનો એક માથે જન્મ હોય ત્યારે દેવીઓ પોતાના એટલા જ રૂપ વિકુર્વોને અત્યંત ભક્તિથી એમનો જન્મોત્સવ કરે છે દેવોને માટે કોઈ પણ કાર્ય અશક્ય નથી, કારણ કે તેનો મનસ કલ્પ સિદ્ધિ પક્ષ હોય છે કહ્યું પણ છે કે—

यदा च युगपज्जन्म, यावतामर्दवां भवेत् ।

तदा तावन्ति रूपाणि, कृत्वोक्त सकल विधि ॥ ૫૧ ॥

કુર્વન્તિ દિકકુમાર્યાદ્યાઃ સર્વેઽર્હદ્મક્તિનિર્મરાઃ ।

મનઃસંકલ્પસિદ્ધીનાં કિમશ્ચય હિ નાકિનામ્ ॥ ૫૨ ॥

લોકપ્રકાશ, સર્ગ ૩૦ શ્લોક ૧૦

૬૪ પ્રશ્ન—પ્રતિક્રમણમા વાર વાર વાદણા કેમ દેવાય છે ?

ઉત્તર—આવશ્યકસૂત્ર ટીકામાં હરેક આવશ્યકમાં દ્વાદશાવર્ત વહન કરવાતું લખેલું છે, જે વિનયની પૂરણીના સૂચક છે સૂત્ર કારોએ ક્રિયાવિધાન જે પ્રકારે કરવું કહેલ છે તે જ પ્રમાણે કરવાથી સાચા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે એથી વાર વાર વાદણા આપવા એ જ યુક્તિસંગત છે એક વાર દેવાથી કામ સરતું નથી

૬૫ પ્રશ્ન—પગામ સન્નિધાય (સાધુપ્રતિક્રમણાભ્યાસ) મા જમણા ઠીચણ ઊંચો અને હાથમાં ઝોથો ચામાટે ગાખવો પડે છે ? શ્રાવક ચરવળો કેમ નવી રાખતા ?

ઉત્તર—પગામસન્નિધાય વીગસનથી બોલાય છે એવી આજ્ઞા છે વીરાસનમાં જમણા ઠીચણ ઊંચો અને હાથમાં ઝોથો રખાય છે સાધુ અને શ્રાવકમાં લેહ બતાવવાને માટે વહિતું કહેવાના સમયે શ્રાવક આવિકાના હાથમાં ચરવળો રાખવાની મનાઈ કરેલી છે

૬૬ પ્રશ્ન—ગોચરી જવાના સમયે પડલા (પાત્રાવરણ વસ્ત્ર) કેટલા રાખવા ?

ઉત્તર—સપાતિમ છવરણ અને કુદરિ નિવારણાથે ગોચરી જવાના સમયે પાત્રા ઉપર પડવ રાખવાનું શાસ્ત્રીય વિધાન છે એની લગ્નાઈ અઢી હાથ તથા પહોળાઈ છત્રીશ આંગળની હોતી જોઈએ દાલસેદને લીધે એની સખ્યા ઓછા વધતી બતાવી છે આધનિયુક્તિ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

ગિમ્હાસુ તિમ્પિપડલા ચરો હેમત પચ વાસાસુ ।

ઉફોસગા ઉ અપ, અત્તો પુણ મન્નિમે વુચ્છ ॥ ૬૯૮ ॥

ગિમ્હાસુ હુંતિ ચરો, પચ ય હેમતિ છધવાસાસુ ।

અપ સ્વલ્લ મન્નિમયા, અત્તો ઉ જહ્નઓ વુચ્છ ॥ ૬૯૯ ॥

ગિમ્હાસુ પચ પડલા, છપ્પુણ હેમતિ સચવાસાસુ ।

તિવિહપિ કાલચ્છેઅ, પાયાવરણા મવે પડલા ॥ ૭૦૦ ॥

પાતરા ઉપર ઢાકવાને માટે કાલચેહથી પડલાઓના ત્રણ પ્રકાર છે—ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જ્ઞાન્ય ઉનાળામા ઉત્કૃષ્ટપણે ત્રણ, શિયાળામા ચાર અને વર્ષાઋતુમા પાંચ પડલા રાખવા પડે છે મધ્યમપણે ઉષ્ણકાળે ચાર, શીતકાળે પાંચ અને વર્ષા કાળે છ પડલા રાખવા જ્ઞાન્યથી ઉષ્ણકાળમા પાંચ, શિયાળામા છ અને વર્ષાઋતુમા સાત પડલા રાખવા શ્રીમકાળ રૂપો, શિયાળો મધ્યમ અને ચોમાસુ સિન્ધુ છે એથી પડલાઓની સંખ્યા યથાસંભવ ઓછીવધતી બતાવી છે (પત્ર ૨૧૨)

૬૭ પ્રશ્ન—સાધુ સાધ્વીએ રસ્તામા સાથે રાખેલું પાણી ફેંટલા કેશ સુધી વાપરવું-પીવું ?

ઉત્તર—રસ્તામા આહારલેણુપતાથી ખાવા અને પીવાના પદાર્થોનો સંગ્રહ ન કરી શકાય એને માટે સાધુ સાધ્વીઓને માટે શ્રેત્રાતિક્રમનો નિયમ નક્કી કરેલો છે સાધુ માધ્વી જો સાથે રાખેલું પાણી કે આહાર અદી કેશ ઉપરાંત જમને વાપરે તો તેમને શ્રેત્રાતિક્રમનો દોષ લાગે છે એને અદી કેશ સુધીમા જ વાપરી લેવું જોઈએ

૬૮ પ્રશ્ન—નવકારશીનો કાળ પચ્ચક્ષણી લીધાના ટાઈમ થી ગણાય કે સૂર્યોદયથી ?

ઉત્તર—સૂર્યોદયની પહેલાં નવકારશીનું પચ્ચક્ષણી બહે લેવાય પરંતુ સૂર્યોદય પછી જે ઘડી, ટાઈમ વ્યતીત થયે નવકારશી પાંચવી જોઈએ પહેલાંથી પાંચી લેવાય તો પચ્ચક્ષણી બગનો દોષ લાગે છે એ શિષ્ટમર્યાદા છે

૬૯ પ્રશ્ન—ભિક્ષુપ્રતિમા કેટલી છે ? કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—તપસ્યા, અભિચરૂ અને આતાપનાની સાથે નિયમિત સમય સુધી જે ક્રિયાને વિશુદ્ધ પરિણામથી પાલન કરવામા આવે છે, તેને ' ભિક્ષુપ્રતિમા ' કહે છે એની સંખ્યા ૧૨ છે—

(૧) એકમાસિકી—એક મહિના સુધી અલેપ લોજન તથા અચિત્ત જલની એક એક દત્તી (એક જ વાગમા જોટલું પાત્રમા મડે તેટલો આહાર ચા જલ) શ્રહણ કરવો (૨) દ્વિમાસિકી—જે મહિના સુધી અલેપ લોજન તથા જલની જે દત્તી શ્રહણ કરવો (૩) ત્રિમાસિકી—ત્રણ મહિના સુધી ત્રણ ત્રણ દત્તી ખોરાક અલેપ તથા જળ શ્રહણ કરવા (૪) ચતુર્માસિકી—ચાર મહિના લગી લોજન અને પાણીની ચાર ચાર દત્તી શ્રહણ કરવો (૫) પચ્ચમાસિકી—અલેપ લોજન અને જળની પાંચ મહિના સુધી પાંચ પાંચ દત્તી શ્રહણ કરવો (૬) પદ્મમાસિકી—છ મહિના સુધી અલેપ લોજન તથા પાણીની છ છ દત્તી લેવો (૭) સપ્તમાસિકી—સાત માસ ' સુધી જલ તથા આહારની સાત સાત દત્તી લેવો (૮) સપ્ત અહોરાત્રિકી—સાત દહાડા સુધી ચોવિહાર ૧૬ ભક્ત (—સાત ઉપવાસ) કરવા અને ઉત્તાન આદિ આસનથી ઊભા રહી કાઉસંગ કરવો

(૬) મમે આદોશત્રિકી-મેળ જકતના ચોવિદ્યાર ઉપાસ કરીને સાત દહાડા સુધી ઉત્કટિક કે દડાગનમા ઊભા ઊભા ઠાયો ત્સર્ગ કરવો (૧૦) સમે આદોશત્રિકી-પ્રાગ દહાડા સુધી સોળ જકત ચોવિદ્યાર ઉપાસ કરીને ગોદોદ્ધમસાધી ભેમીને કાઉસગ કરવો (૧૧) દ્વિરાત્રિકી-ચોવિદ્યાર ૮૪ તપ કરીને રાત દિવસ ઊભા ઊભા ઠાયોત્સર્ગ કરવા (૧૨) ત્રિદનગ ત્રિકી-ચોવિદ્યાર અક્રમ તપ કરીને એકમદદિયો રાત દિવસ કાઉસગમા ઊભા રહવું આ પ્રતિમાઓ એકાન્ત સ્થળ, જગલ યા રમથાનભૂમિમા કરી શકાય છે જ સાધુ પૂર્ણ શકિતધારી અને કઠિનતમ દુઃકલવાળો હોય છે તેજ એનું વચન કરી શકે છે

૭૦ પ્રશ્ન-ક્રિયાસ્થાન અને જૂતયામ કેને કહેવાય છે ?

ઉત્તર-૧ અર્થાક્રિયા-પ્રયોજનનો સિદ્ધિને માટે પાપજનક ક્રિયાઓ કરવી ૨ અનર્થક્રિયા-અકારણ પાપક્રિયા કરવી ૩ હિસક્રિયા-પૂર્વના વેરનો બદલો લેવાનો પ્રયત્ન કરવો અથવા ભવિષ્યમા મરવાની બીકને લીધે કોઈને મારવાનો વિચાર કરવો ૪ અકરમાત્ક્રિયા-કોઈકનો વધ કરવાને બદલે બીજાનો વધ કરી નાખવો ૫ દ્વિષ્ટિવિપર્યાસક્રિયા-શત્રુને મિત્ર અને મિત્રને શત્રુ સમજીને દ્વિષ્ટા કરવી ૬ મૃપાવાદક્રિયા-જોણું બોલવું અથવા એને માટે મહેનત કરવી ૭ અદત્તાદાનક્રિયા-ધારી કરવી, કરાવવી અથવા ચોરીનો માલ સંઘરવો ૮ આદ્યા ત્રિમહીક્રિયા-શકાયો બીજાને હેરાન કરવો ૯ માનિની ક્રિયા-આપણી મોત્તા ૧૧ પ્રશ્ન સા અને બીજાઓનો નિદા કરવી ૧૦ અભિમિતીક્રિયા-ચોડા વાકમા આવેલને પણ કંઠજ દડ કરવો ૧૧ માયિનીક્રિયા-બીજાને ઠગવા અથવા તેની પ્રપચ રચના કરવી ૧૨ લોભિનીક્રિયા-સ્વાર્થ સાધવામા એક નિષ્ઠા રાખવી

તથા ૧૩ ઇર્થાપચિક્રીક્રિયા-ધ્યાન આખ્યા વિના જવા આવવાનું કરવું એ તેર ક્રિયાસ્થાનો છે

૧ સૂક્ષ્મ-એકેન્દ્રિય, ૨ બાહર-એકેન્દ્રિય, ૩ દ્વીન્દ્રિય, ૪ ત્રીન્દ્રિય, ૫ ચતુરિન્દ્રિય ૬ સપ્ત પચેન્દ્રિય, ૭ અમરિ પચેન્દ્રિય એના 'પર્યાસા' અને 'અપર્યાસા' મળીને ચૌદ 'જીવસ્થાનો' અથવા 'જૂતથામો' કહેવાય છે

૭૧ પ્રશ્ન-મહાવ્રતોની ૨૫ ભાવના કઈ કઈ છે ?

ઉત્તર-મયમ ધર્મને વિશુદ્ધ બનાવવાનો ખપ રાખવો અને એમા દોષ ન લાગવા દેવા માટે સાવચેતી રાખવી તે 'ભાવના' કહેવાય છે પ્રત્યેક મહાવ્રતોની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ છે—

૧ આગળ, પાછળ કે જીએ ન જોતા, દોડતા તથા ધમધમાટ ન કરતા, જમીનને ધરાળર જોઈને ચાલવું, ૨ આધાકર્માદિ દોષ રહિત આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ શુદ્ધ કરવા ૩ જૂમિને ધરાળર દેખી સાફ કરીને બાહ્યપરણ ગણવા અને ઉડાવવા, ૪ મનમા કોઈ પ્રત્યે જોટો વિચાર ન કરવો અને ૫ વચનને પાપકારી યોગોમા-કાર્યોમા પ્રવૃત્ત ન કરવું એ પાંચ પહેલા મહાવ્રતની ભાવનાઓ છે

૧ હાસ્ય કુતૂહલવાદી ભાષા ન બોલવી ૨ હિત, મિત, મધુર અને નિર્વેદ ભાષા બોલવી ૩ કંઠાર વચન ન કહેવા ૪ લોભથી જોટી સાક્ષી ન દેવી અને ૫ લય કે દ્રષ્ટ આવે તો પણ અસત્ય ન બોલવું એ પાંચ બીજા મહાવ્રતની ભાવનાઓ છે

૧ દેવેન્દ્ર, સોળ, ઈંદ્રપતિ, શશ્યાતર તથા માધર્મિક એમની પાસે જતા દાખલ થવાની આજ્ઞા જાતે જ માગવી, ૨ અવગ્રહ દેનારની આજ્ઞા વિના એ સ્થાનમાંથી તૂણાદિ ન લેવું ૩ દાખલ

થયેલ જગ્યામા માલીકની રજા વિના માત્રુ આદિ પરઠવણુ નહિ,
૪ ગુરુ વગેરેની રજા લીધા વિના કોઈ પણ કામ ન કરવુ અને
૫ સમાનધર્મી સાધુઓના અહણુ કરેલા સ્થાનમા એમની આજ્ઞા
લઈને જ રહેવુ એ પાત્ર ભાવનાઓ તૃતીય મહાવ્રતની છે

૧ કામોત્પાદક સ્તિગ્ધ આહાર ન કરવો ૨ સ્નાન, વિસ્ત્રે-
પન વગેરે શરીરની શોભા ન કરવી, ૩ સ્ત્રીઓના અગોપાગ ન
નિરખવા, ૪ સ્ત્રીઓનો પરિચય ન રાખવો, એમની રાગજનક
પ્રશસા ન કરવી અને ૫ શૃંગાર કથા અથવા પૂર્વે ભોગવેલી
કામઠીકાઓનુ સ્મરણુ ન કરવુ એ પાત્ર ભાવનાઓ ચતુર્થ
મહાવ્રતની છે

૧ શાબ્દિક વિષયોની સુદરતા પર પ્રસન્ન અને અસુદરતા
પર નારાજ ન થવુ એ જ રીતે ૨ રૂપ, ૩ રસ, ૪ ગંધ તથા
૫ સ્પર્શના વિષયોમા પણ ઇંદ્રિય, અનિદ્ર ભાવનાનો ત્યાગ કરવો
એ પાત્ર ભાવનાઓ પાત્રમા મહાવ્રતની છે

ઉપદેશપ્રાસાદ સ્તભ ૨૦, વ્યા૦ ૨૬૨ મુ

૭૨ પ્રશ્ન-અપ્રશસ્ત ભાષાના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર-૧ અવીઠવચન નિદા આવે છતા કહેવુ કે નિદા
આવતી નથી ૨ હીલિતવચન-હાસ્ય, દ્રેષ અથવા અમર્ષથી
સામાન્ય સાધુઓને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય આદિ પદથી બોલાવવા,
૩ અસિતવચન-કોઈની હીન જાતિ, કર્મ યા મર્મને
પ્રકાશિત કરવો ૪ પરુષવચન-ધીકા, ક્ષોભ, હિંટોળા, બોગા
આદિ અસહ્ય શબ્દ બોલવા ૫ વ્યવશમિતાધિકરણોદીરણ-
શાન્ત પડેલા કળ્યાણો ફરીથી જગાડવાના વચન બોલવા
એ પ્રશસ્ત ભાષાના પાત્ર પ્રકારો સમજવા

૭૩ પ્રશ્ન—ગુરદેવે કયા કયા પ્રતિષ્ઠા-અન્નચલાકાઓ કરી ?

ઉત્તર—૧ જાહોરના કિલ્લા ઉપર ‘ યક્ષવસતિ ’ ‘ અષ્ટાપદા વતાર ’ તથા ‘ કુમારવસતિ ’ એ ત્રણ પુરાતન ચૈત્યોનાં છોડાં કરાવીને સ ૧૯૩૩ ના મહા શુદ્ધ ૭ રવિવારના રોજ ભારે ઉત્સાહ સહિત કળશ, ધ્વજાદંડ આરોપણ પ્રતિષ્ઠા કરી

૨ જાવરા(માલવા)મા પારેખ છોટમલ્લજીના બનાવેલ સૌધ શિખરી જિનાલયને માટે સ ૧૯૩૩ ના ફાગણ શુદ્ધ ૫ રવિવારના દિવસે આદિનાથ આદિ ૩૧ જિન્મોની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી

૩ કુકરી(ધાર)મા પ્રાચીન શાતિનાથ ચૈત્યની ચોવીશ દેવ-કુલિકાઓ ઉપર આરોપણ કરવાને માટે કળશ, ધ્વજાદંડ તથા ૨૧ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા-અન્નચલાકા સ ૧૯૩૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૭ ને રવિવારના દિવસે કરી

૪ આહોર(મારવાડ)મા ગોડી પાર્શ્વનાથજીના હહેરાસરમા સ ૧૯૩૬ ના મહા શુદ્ધ ૧૦ ને દિવસે ગોડી પાર્શ્વનાથજીની પ્રાચીન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા તથા કળશ, દંડધ્વજની પ્રતિષ્ઠા કરી

૫ રાજગઢ-મોહન ખેડા તીર્થના જિનાલયોને માટે સ ૧૯૪૦ ના માગશર શુદ્ધ ૭ ને ગુરવારના રોજ આદિનાથ આદિ ૪૧ જિનપ્રતિમાઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી

૬ ધામજીહા(માલવા)મા સ ૧૯૪૦ ના ફાગણ શુદ્ધ ૩ ના દિવસે આદિનાથ પ્રતિમા તથા સિદ્ધચક્ર ગદાની પ્રતિષ્ઠા કરી

૭ દશાઈ(માલવા)મા સ ૧૯૪૦ ના ફાગણ શુદ્ધ ૭ ના દશ દિનાવધિક ઉત્સવ માથે શ્રી કેશરીયાજી આદિ ૭ પ્રભુપ્રતિમાઓની તથા સુવર્ણ કલશ, દંડધ્વજની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી

૮ શિવગજ(સિરોહી)મા સ ૧૮૪૫ ના મહા શુદી ૫ ના દિવસે દશ દિનાવધિક ઉત્સવ સાથે પોરવાડ વનાછ મેધાન છના જિનાલયને માટે શ્રી અજિતનાથ આદિ ૨૦૦ પ્રતિમા ઓની પ્રતિષ્ઠા-અજનશલાકા કરી

૯ કુકરી(ધાર)મા ચોવીશ દેવકુલિકા સમલકૃત આદિનાથ ચૈત્યના માટે સ ૧૬૪૭ વૈશાખ શુદી ૭ ના રોજ આદિનાથ આદિ ૭૫ ગિઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી

૧૦ ખટાની(માલવા)મા સ ૧૬૫૦ ના મહા શુદી ૨ ને સોમવારના દિવસે શ્રી નેમિનાથાદિ ત્રણ પ્રતિમાઓની પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા તથા કળશ, દડબજારોપણ પ્રતિષ્ઠા કરી

૧૧ તાલનપુર(માલવા)મા સ ૧૬૫૦ મહા વદી ૨ સોમ વારના રોજ ભૂમિનિર્ગત ૫૦ જિનગિઓની પ્રતિષ્ઠા તથા ગોડી પાર્શ્વનાથછના ચરણયુગલ(પગલા)ની અજનશલાકા કરી

૧૨ રીંગનોદ(માલવા)મા સ ૧૬૫૧ મા શ્રી ચન્દ્રપ્રભુ આદિ ૭ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા-અજનશલાકા કરી

૧૩ બાણુવા(માલવા)મા ૫૨ દેવકુલિકાઓથી શોભિત જિનાલયને માટે ૥ ૧૬૫૨ ના મહા શુદિ ૧૫ ના દિવસે ૨૫૦ જિનપ્રતિમાઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી જવાસા, કુકરી, રાજગઢ વગેરે ગામોમા અહીંની પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાઓ ગિરાજમાન છે

૧૪ ગડીકડોદ(ધાર)મા ચેઠ ખેતા વરદાએ કરાવેલા સૌધ શિખરી ચૈત્યના માટે સ ૧૬૫૩ વૈશાખ શુદી ૭ ને સુરવારના દિવસે બારી ઉત્સવ સાથે વામ્પૂજ્યસ્વામી આદિ ૧૫ ગિઓની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી અને એ જ સુદુર્લભ ત્યાના ગૃહજિનાલયમા

સુવિધિનાથ તથા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓની પલ્લે અન્ન ચલાકા કરી

૧૫ પીપ્પલોદા(માળવા)મા સ ૧૯૫૪ વૈશાખ શુદ્ધ ૭ ના રોજ સુવિધિનાથ આદિ પ્રતિમાઓ, ઠળથ તથા ૬ ડંધવજની પ્રતિષ્ઠા બારે સમારભ સહ કરી

૧૬ આહો (મારવાડ)મા ગોડી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યની (૫૦) દેવદુલ્લિદાઓ માટે, મહાવીર ચૈત્યના માટે અને પાહુણા તરીકે સમય ઉપર બીજા ગામેમા દેવાને માટે, સ ૦ ૧૯૫૫ ફાગણ વદી ૫ શુક્રવારના દિવસે મહાન્ ઉત્સવપૂર્વક ૬૦૦ જિનબિબોની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી અને ૫૬ ડલથ તથા ૫૬ ૬ ડંધવજાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી

૧૭ સિધાણા(મારવાડ)મા પરમાર્હત્ કુમારપાળ બૂપાળે બધાવેલ સુવિધિનાથ ચૈત્યની સાથે કરાવેલ દેવદુલ્લિદાઓમા બિરાજમાન કરવાને માટે સ ૦ ૧૯૫૮ મહા શુદ્ધ ૧૭ શુક્રવારના રોજ બારે ઉત્સવની સાથે અજિતનાથ આદિની ૨૦૧ પ્રતિમાઓની અન્નચલાકા કરી

૧૮ આહોર(મારવાડ)મા તપાગમ્હીય ધર્મશાળાની ઉપર આરસોપલની છત્રીમા ધાતુમય શાન્તિનાથ આદિ પ્રતિમાઓની અને વૃહત્ જોન આગમલોડારની સ ૦ ૧૯૫૯ મહા વદી ૧ બુધવારના રોજ બારે ઉત્સવથી પ્રતિષ્ઠા કરી

૧૯ ગુડાળાલોતરા(મારવાડ)મા પોરવાડ જલ્લલ્લ દોલાલ્લ-એ બધાવેલ જિનાલયમા સ ૦ ૧૯૫૬ મહા શુદ્ધ ૫ ના રોજ મહોત્સવ મહિત ધર્મનાથ પ્રભુ આદિ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી

૨૦ પ્રાચીન પીર્થ કેમગાજમા આદિનાથાદિ જિનાઓમા

પ્રાચીન જિ બોની પ્રતિષ્ઠા અને મમય પર અન્ય ગામના જી ધોને આપવા માટે સ ૧૯૫૯ વૈશાખ શુદ્ધી ૧૫ શુક્રવારના રોજ દશ દિનાવધિક ઉત્સવ સહ મહાવીર પ્રભુ આદિના ૨૦૧ સભ્ય જિ બોની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી

૨૧ ભાગ(ભાળવા)મા સૌધશિખરી ચૈત્યના માટે સ ૧૯૬૧ ભાગસર શુદ્ધી ૫ ના રોજ વિમલનાથસ્વામી આદિ ૭ પ્રતિમા બોની પ્રતિષ્ઠા અજનશવાકા કરી

૨૨ રાજગઢ(માલવા)મા ખજનથી દોલતરામ ચુનીલાલ પોરવાઠના બનાવેલા અષ્ટાષ્ટ ચૈત્યમા સ ૦ ૧૯૬૧ મહા શુદ્ધી ૫ શુક્રવારના દિવસે દશ દિનાવધિક ઉત્સવ સાથે સ્વમહેવાદિ ૫૧ જિ બોની પ્રતિષ્ઠા-અજનશવાકા કરી

૨૩ રાણાપુર(માલવા)મા સ યે બનાવેલા જિનાલયમા બિરાજમાન' કરવાને માટે સ વત ૧૯૬૧ શ્રાવણ શુદ્ધી ૩ ને શુક્રવારને દિવસે ધર્મનાથ આદિ ૧૧ જિ બોની પ્રતિષ્ઠા અજનશવાકા કરી

૨૪ જાવરા(માલવા)મા લક્ષ્મીચંદ સોઢાના બનાવેલ જિનાલયમા સ ૦ ૧૯૬૨ પોષ શુદ્ધી ૭ ના રોજ શ્રીતલનાથાદિ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી

૨૫ સરસી(માલવા)મા સશિખર ચૈત્યમા સ ૦ ૧૯૬૨ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધી ૪ ના રોજ ચ દ્રમલુ આદિ જિ બોની પ્રતિષ્ઠા કરી

૨૬ રાજગઢ(માલવા)મા દોલતરામ હીરાચંદના બનાવેલ શુક્રમંદિરમા પાર્શ્વનાથ, ગૌતમસ્વામી તથા શુક્રપ્રતિમાની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા સ વત ૧૯૬૨ ભાગસર શુદ્ધી ૨ ના રોજ મહાન ઉત્સવ સહિત કરવામા આવી

૭૪ પ્રશ્ન-સ્વર્ગમા ચદ્ર, સૂર્યનો પ્રકાશ છે કે નથી ?

ઉત્તર-ચદ્ર, સૂર્ય વગેરે જ્યોતિષી દેવો તિર્થા લોકમા છે એનો પ્રકાશ પણ તિર્થા લોકના જ હોય છે સ્વર્ગમા રત્નોનો પ્રકાશ છે ચદ્ર સૂર્યનો નહિ સુમેરુની મમલૂતળા પૃથ્વીથી ૭૬૦ યોજન ઊંચા તારા, એનાથી ૧૦ યોજન ઊંચો સૂર્ય, એથી ૮૦ યોજન ઊંચે ચદ્ર, એનાથી ૪ યોજન ઊંચા નક્ષત્રો, એથી ૪ યોજન ઊંચે બુધ, એનાથી ૩ યોજન ઊંચો શુક્ર, એથી ૩ યોજન ઊંચે શુક્ર, એનાથી ૪ યોજન ઊંચો મંગળ અને એનાથી ૩ યોજન ઊંચે શનિ રહેલો છે એ પ્રમાણે ૭૬૦ યોજનની ઊંચાઈ અને ૧૧૦ યોજનની જાડાઈમા જ્યોતિષયક ગ્રહેણ છે

(પૃથ્વત્સ મહર્ષી સૂત્ર ગાથા ૩૮-૪૦)

૭૫ પ્રશ્ન-સુખવસિકા (સુહર્ષિ) શુ સાધુ આચારનું ચિન્હ છે ? કે વાયુકાયની રક્ષાને માટે છે ?

ઉત્તર-સાધુ આચારનું ચિન્હ તો છે જ, પરંતુ એનાથી વાયુકાયની રક્ષા નથી થતી વિચારમંત્રમા લખે છે કે-સૂક્ષ્મ વાયુથી બાહ્યવાયુની, બાહ્યવાયુથી મૂક્ષ્મવાયુની, સૂક્ષ્મવાયુથી મૂક્ષ્મવાયુની અને બાહ્યવાયુથી બાહ્યવાયુની હિ સા નથી થતી ભાષાવર્ગજ્ઞાના પુરૂષલો સોળશુણા હોય તો પણ એનાથી બાહ્યવાયુને પીડા થતી નથી આધર્મનિર્ચુકિતમા કહ્યું છે કે-ત્રસકાય વાળા કુશુ આ વગેરે સૂક્ષ્મ છવો મોઢામા પડીને મરી ન જાય માટે એની રક્ષાને માટે બોલતી વખતે સાધુ સાધ્વીઓએ સુખની મામે સુખવસિકા રાખવી જોઈએ

૭૬ પ્રશ્ન-આત્મા અને વાયુકાયના પ્રદેશ કેટલા છે ?

ઉત્તર-અવિશાળ્ય નિરશ અશનુ નામ પ્રદેશ ૬ સંચાર

મા જીવ માત્રના અસખ્યાતા પ્રદેશો છે અને દરેક પ્રદેશમા આત્મમત્તા વિદ્યમાન છે પ્રત્યેક જીવના આત્મપ્રદેશ સમાન છે હાથીના શરીરમા જોડલો આત્મપ્રદેશ છે એટલા જ કીડી અને કુચુઆ વગેરે જ તુના શરીરમા છે એનામા સર્કોચ-વિકાસ અવશ્ય છે પણ વધધટપણું નથી જીવ અનાદિ કાળથી કર્મ-સળધમા જટડાએલ પડયા છે અને એથી એમને નાનામોટા શરીર મળે છે, પરંતુ નાનામોટા શરીર પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ એમના આત્મપ્રદેશોમા ન્યૂનાધિકતા નથી હોતી

સાકળથી બધાએલો હાથી જેવી રીતે પોતાના બળને કાર્ય ઉપમા લઈ શકતો નથી પરંતુ જ્યારે એને પોતાના બળનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તે સાકળને તોડતા વળત લગાડતો નથી તેવી જ રીતે આમા પણ જ્યાંમુખી કર્મરૂપ સાકળથી બધાએલો રહે છે ત્યાં મુખી તે નિર્જળ બનેલો છે, પરંતુ જ્યારે તેને પોતાનો અનંત શક્તિનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તે કર્મજીવનને તોડી અજરામર-મોક્ષસ્થાનને પ્રાપ્ત કરવામા વાર લગાડતો નથી

ગુડા બાલોતરા (મારવાડ) તા ૩૧-૫-૪૬

મનકાર-મુનિ વસતવિજયજી—ઈન્દોર (મારવાડ)

૭૭ મન-સાધુના ઉપકરણ કેટલા ?, એનું પ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર-ઓઘનિયુક્તિ વગેરે શાસ્ત્રોમા સ્થવિરકદંબી મુનિના માટે ઉપકરણોની સખ્યા ચોદ ગતાવેલી છે તે આ પ્રમાણે છે (૧) પાત્ર-નન્દીપાત્ર, લોજનપાત્ર તથા જલપાનાદિ પાત્ર, પહેલું પાત્ર ગોચરી લાવવાને માટે, બીજું પાત્ર લોજન કર

વાને માટે અને ત્રીજી પાત્ર જલપાન આદિના માટે છે (૨) પાત્રબંધ-પાત્રોને બાંધીને રાખવા માટેની ઝોળીઓ દોઢ હાથ સમથોરસતી બે (૩) પાત્રસ્થાનક-પાત્ર તથા ઉપધિને નીચે બિછાવવાને માટે કાળજનો કકડો એક હાથ લાભો અને અડધો પોણો હાથ પડોળો એક (૪) પાત્રકેગરિકા-પાત્રોને પૂજવાને માટે બિનની દરીની બનાવેલી સોળ આગળ લાગી ડાહી સહિતની પૂજણી એક (૫) પડલા-ગોચરીસમયે જતા પાત્રો ઉપર લાકવાને માટે કપડાના અડી હાથ લાળા અને મવા હાથ પડોલા ઉનાચામા ૨, શિયાળામા ૪ અને ચોમાસામા ૫ (૬) રજઆણુ-દરેક પાત્રની આસપાસ લપેટવા માટેનું દોઢ હાથ સમથોરસ મલમલનું એક કપડું તથા (૭) ગુચ્છક-પાત્રોની બાંધેલી ઝોળી ઉપર બાંધવાને માટે સોળ આગળ સમથોરસ કાળજના બે ટુકડા એ પ્રમાણે પાત્ર સબધી સાત ઉપકરણો જાણવા જોઈએ (૩) દેહપત્રિક-મલમલની બે આદરો અને એ-ચાર હાથ લાળી તેમજ અડીથી ત્રણ હાથ પડોળી કામળી (૪) રજોહરણુ-ચોવીસ આગળની ઢાહી, આઠ આગળ લાળી બિનની દરીઓ તથા ઘેરાવામા હાલોના પગ જેવો ગોળ એથો (૫) મુખવર્ત્તિકા-ઘડા, ઝીણુ યા જગન્નાથીની મોળ આગળ સમથોરસ મુહપત્તિ (૬) ચોળપટ્ટો-જગન્નાથી, લઢા યા પાતળી ખાદીનો વૃદ્ધ સાધુને માટે અડી-ત્રણ હાથ લાભો તથા સુવાન સાધુને માટે ચાર હાથ લાભો અને સવા-દોઢ હાથ પડોળો (૭) માત્રક-લઘુનીતિ કરીને પરઠવવાને માટે લાકડાનું, માટીનું કે ચીનાઈ માટીનું વાસણ એ પ્રમાણે સાત ઉપકરણ શરીર સબધી જાણવા જોઈએ

એ સિવાય સયમ સાધનાર્થે સયાગ્રિય, ઉત્તરપટ્ટો, ડાહો, ઠાસણ વગેરે જરૂરીયાતના સાધનો પણ પૂર્વકાળમા ઉપાગ્રથો-

મા મળી શકતા હતા આજ કાલ તે મળતા નથી માટે એ પણ સાધુઓએ પોતાની પાસે રાખવા પડે છે

૭૮ પ્રશ્ન-જેઠક, દંડ અને શીર્ષાસન વગેરે વ્યાયામ સાધુઓ કરી શકે કે નહીં ?

ઉત્તર-હિ સક તેમજ શરીરઘાતક વ્યાયામ સાધુઓએ ન કરવા જોઈએ શીર્ષામન, દંડ આદિ વ્યાયામ કરવાથી શરીરઘાત અને વાયુકાયના ઇવોની હિસા થવાનો સભવ છે, એથી સાધુઓને માટે એવો વ્યાયામ કરવો અયોગ્ય છે

અપ્રતિજઞ્ન વિહાર કરવો, આતાપના લેવી, કાયોત્સર્ગ કરવો, વિદ્યાભ્યાસ કરવો, તપસ્યા કે ધ્યાન કરવું, વૈયાવૃત્ય કરવી, પ્રતિક્રમણ કે પ્રતિલેખન કરવી અને ક્રિયા-અનુષ્ઠાનોમા નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરવી સાધુઓને માટે આજ વ્યાયામ લાભદાયક છે

૭૯ પ્રશ્ન-સાધુએ લગોટ લગાવવી કે નહીં ?

ઉત્તર-લગોટ, અર્ધધોતિ, નેકર, લગોટી એ વિકૃત વેશ સાધુને માટે સર્વથા નિષેધો છે જો ચાલવાથી રંગો ઘસાતી હોય, જ ધા અને જેઠકમા ફાદવાઓની તકલોફ થઈ હોય ઇત્યાદિ કારણોની ઉપસ્થિતિમા લગોટ રાખી શકાય છે વિના કારણ ન રાખી શકાય,

૮૦ પ્રશ્ન-પ્રતિક્રમણમા કાઉસગ્મ કયા સુધી કરવો ?

ઉત્તર-સાજના દેવસિકપ્રતિક્રમણમા ગમનાગમનની આલોચનાના કાયોત્સર્ગમા અભિકૃત આદિ ૧૦ પદોથી ઇવોને જે પરિતાપ થયો હોય તેનો વિચારણુપૂર્વક મિષ્ટામિ દક્ષક આપવો જોઈએ, પરંતુ આજકાલ પ્રમાદ તથા અજ્ઞાનવશ એ વિચારણાનો

અભાવ હ એથી કરીને એમા ચાર નવકાર અથવા એક લોગસ્સ
“ ચ દેસુ નિમ્મલયરા ” સુધીનો ગણવાનો રિવાજ છે

અતિચારિય તન કાયોત્સર્ગમા સાધુ શાવકોએ પોતે પોતાના
અતિચારો-દોષોની આલોચના કરવી જોઈએ, પરંતુ આજકાલ
એની જગ્યાએ આઠ નવકાર અથવા ‘ ચ દેસુ નિમ્મલયરા ’ સુધી
જે લોગસ્સ કે આઠ નવકાર ગણાય છે

આચરિય ઉવજાણે પછીના કાયોત્સર્ગમા જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર સબધી આલોચના કરવાની છે આજે એને બદલે
આઠ નવકાર અથવા ‘ ચ દેસુ નિમ્મલયરા ’ સુધીના જે લોગસ્સ
તથા ચાર, ચાર નવકાર યા એક એક લોગસ્સ ગણાય છે

સ્તવન જોડ્યા પછીના દેવસિંચ પ્રાયશ્ચિત્ત સંશોધનના કાયો-
ત્સર્ગમા સૂક્ષ્મ અતિચારોની પુનરાવૃત્તિથી વિચારણા કરવી જોઈએ
વર્તમાન કાળે તેની જગ્યાએ સોળ નવકાર યા ‘ ચ દેસુ નિમ્મ
લયરા ’ સુધીના ચાર લોગસ્સ ગણાય છે અને ‘ દુકૂખકૂખય કમ્મ
કૂખય ’ના કાઉસગ્ગમા પલ્લુ એ જ પ્રમાણે સોલ નવકાર અથવા
‘ સાગરવરગ ભીરા ’ સુધીના ચાર લોગસ્સ ગણાય છે

રાત્રિ પ્રતિક્રમણમા શીલત્તગના કુસ્વપ્ન કાયોત્સર્ગમા ‘ સાગ
રવરગ ભીરા ’ સુધીના ચાર લોગસ્સ અને અન્ય કુસ્વપ્નમા
‘ ચ દેસુ નિમ્મલયરા ’ સુધી ચાર લોગસ્સ ગણવાનો રિવાજ છે

તપ ચિતવણીના કાઉસગ્ગમા છ માસી તપથી લઈને ઘટા
હતા નવકારસી સુધીની વિચારણા કરીને યથાશક્તિ તપ કરવાની
પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઈએ, પરંતુ એ વિચારણાના અભાવે સોળ
નવકાર યા ‘ ચ દેસુ નિમ્મલયરા ’ સુધીના ચાર લોગસ્સ ગણાય
હો જાકીના કાયોત્સર્ગ દેવસી પ્રતિક્રમણ પ્રમાણે છે

પાક્ષિન, ચાતુર્માસિક અને સવત્સરિક પ્રતિક્રમણના કાર્યો ત્મર્ગોમા અનુક્રમે ' ચ દેસુ નિમ્મલયરા ' સુધીના ૧૨, ૨૦, તથા ૪૦ લોગસ્સ અથવા ૪૮, ૮૦ અને ૧૬૦ નવકાર ગણાય છે બાકીના બધા ડાઉસગ્ગો દેવસી પ્રતિક્રમણ પ્રમાણે સમજવા જોઈએ

૮૧ પ્રશ્ન-પડિલેહણ કરવાનો ટાઇમ કયારે હોય છે ?

ઉત્તર-સાધુ સાધ્વીઓને સ્વાધ્યાય ધ્યાન, આહાર, વિહાર, પ્રતિલેખન, પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓ નહીં કરેલા સમયે જ કરવી જ જોઈએ આજસ, વાતોનું પ્રતોલન કે શિથિલતાથી ક્રિયાઓના સમયના દેરફાર કરવાથી આજ્ઞાન ગમેલો દોષ લાગે છે શાસ્ત્રકારોએ પડિલેહણ કરવાનો સમય ત્રણ કે સાડાત્રણ વાગ્યાનો નહીં કરેલો છે જે સાધુ સાધ્વી અપ્રતિલેખિત ભાડો પકરણ વાપરે છે અને જોને ધરોહર રૂપથી ઉપાધ્યય યા ગૃહસ્થના ઘરે રાખી મૂકે છે તે અનાચારી કે પાપમયણ સાધુ છે

ભૂતિ (મારવાડ) તા ૧૦-૬-૪૬

પ્રશ્નકાર-સાધ્વી શ્રી સુકિતશ્રીજી-વાગરા

૮૨ પ્રશ્ન-ઉદય આવનારી પુન્ય પ્રકૃતિઓમા ધન, પુત્ર વગેરે મલવાતું મળુ નથી, તો જોની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય છે ?

ઉત્તર-ધન, પુત્ર વગેરેની પ્રાપ્તિ જો કે પુન્ય પ્રકૃતિઓમા બતાવેલી નથી, તો પણ કર્મોના ક્ષયોપશમથી જીવોને દાનાદિ લબ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે ક્ષયોપશમસ પક્ષ જીવ જીવદયા, પરોપકાર અને શીલ પરિપાલનથી યથાસંભવ પુન્યોપાર્જન કરે

છે અને એના પ્રભાવથી એન યોગ્ય લોભોપલોભ સામગ્રી
મહે છે કશું પણ છે કે—

આડદીહમરોગમંગમસમ રૂપ વગિદ્ધ વલ,
સોદ્ધગ્ગ જગુત્તમ નિરુવમો મોગો જસો નિમ્મલો ।
આદસેક્કપરાયણો પરિયણો લચ્છી અરિચ્છેદ્દહી,
હોજ્ઞા તસ્સ મનતરે કુણદ્ધ જો જીગણુરૂપ નરો ॥૧॥

કુમારપાલપ્રવચ્ચ, ૩ પ્રકરણ.

જે મનુષ્ય જીવો ઉપર દયા રાખે છે તે ગીત્ત બલોભા
દાધુ આયુષ્ય, રોગ વિનાશ શરીર, અસાધારણ રૂપ, ઉત્કૃષ્ટ
બળ, ઉત્તમ સૌભાગ્ય, અનુપમ લોભોપલોભ, નિર્ભય યથા,
અનુકૂળ કુટુંબીજનો અને અવિનાશી લક્ષ્મી મેળવે છે

આળ તાળ કુણતિ જો દિયકરા દામચ્ચ સન્વે સુરા,
માયગા દિ જલભિગ્ગિસિદ્ધપમ્મહા વહ્ધતિ તાળ વસે ।
હુજ્ઞા તાળ કુઓષિ નો પરિમલો સગ્ગાપવગ્ગસિરિ,
તાળ પાણિતલ ઉવેદ્ધ વિમલ સીલ ન સુપતિ જે ॥૧॥

જે મનુષ્ય પોતાના પ્રત્યયર્થને કદી પણ દૂષિત કરતો નથી
એની આજ્ઞાને શુભામના સમાન દેવતાઓ પણ હાથ જોડીને
મસ્તક પર ચઢાવે છે હાથી, સાપ, જળ, અગ્નિ, સિંહ વગેરે
બચકર જીવુઓ આદિ પણ એને આધીન રહે છે કોઈથી પણ
એનો પરાજય થતો નથી અને સ્વર્ગ તથા અપવર્ગરૂપ લક્ષ્મી
એના હસ્તકમા આવીને બિરાજમાન થાય ।

સગામે ગયદુગમે દુયગહે જાલાવલી સકુલે,
કતારે ફરિવગ્ધસીહવિસમે સેલે ચહ્વદવે ।

અમોહિમ્મિ સમુલ્લસતલહરી લલિતમાણ વરે,
સઘો પુલ્લભવલ્લિર્હિ પુરિસો પુજેર્હિ પાવિજ્ઞ ॥ ૧ ॥

હાથીએથી દુર્ગમ અનેલા રણાગણુમા, જ્વાલાએથી વ્યાપ
થયેલી અગ્નિમા, હાથી, વાઘ, સિંહ વગેરે હિંસક પ્રાણીએથી
સુકત જ ગલમા, અત્યંત ઉપદ્રવવાળા પર્વતોમા અને આકાશ
સુધી ઉછળતા મોળવાળા સમુદ્રમા, જીવમાત્રની રક્ષા એના
પૂર્વજમા મેલવેલું પુન્ય જ કરે છે

૮૩ પ્રશ્ન-ઉત્તમ પુરુષો શાનું આચરણ નથી કરતા ?

ઉત્તર-ઉત્તમ માર્ગ પર ઠટિગદ્દ રહેવું એ સારા મનુષ્યોને
સ્વાભાવિક ધર્મ છે એથી જ તે સ્વ-પરને હાનિ પહોંચે તેવા
કર્તવ્યોથી સદા અલગ રહીને સ્વ-પરના બેહાર કાર્યમા સંલગ્ન
રહે છે કહ્યું પણ છે કે—

જેન કુલ કલુસિજ્ઞદ, સુયના ચિજ્ઞતિ ઉલસતિ રલા ।

કઠગય જીવિયાવિ દુ, મપ્પુરિસા આચરતિ ન ત ॥ ૧ ॥

જે કાર્યોથી પોતાનું કુળ દૂષિત અને, સ્વજનોને દુઃખ
ઉત્પન્ન થાય અને દુર્જનોને મળ્યા આવે એવા કાર્યોનું ઉત્તમ
માણસો પ્રાણાન્તે પણ આચરણ કરતા નથી

પ્રશ્નકાર-મુનિશ્રી નીતિવિજયજી—ઈન્દોર (માલવા)

૮૪ પ્રશ્ન-શુક સમકિત દેનારને જ માનવા કે અન્ય ગચ્છવાલાને પણ માનવા ? સ્વગચ્છીય શુકની પામે જ સમકિત લેવું કે અન્ય ગચ્છવાળા સાધુની પાસેથી પણ લેવું ?

ઉત્તર-શુક તો સમકિત દેનાર જ મનાય છે અને એનું શ્રદ્ધા પણ પોતાના જ ગચ્છના આચાર્યાદિ પાસેથી જ કરવું જોઈએ, પરંતુ અન્ય ગચ્છીય આચાર્યાદિ નો પણ મહાવ્રતના પાલક હોય, સ્વેત માનોપેત તેમજ છર્ણુપ્રાય વસ્ત્રના ધારક હોય અને સમયાનુમાર આરિત્ર ધર્મનો ઉપયોગ કરવાવાળા હોય તો એમને યથાવત્ વહનાદિ કરવામા કોઈ દોષાપત્તિ નથી

૮૫ પ્રશ્ન-સમકિત કોને કહેવાય ?

ઉત્તર-સમ્યક્ત્વ, શ્રદ્ધા, જોષિ, પ્રતીતિ, આત્મવિશ્વાસ, એક ટેક આદિ મમકિતના પર્યાય શબ્દો છે એથી કમીને સુદેવ, મુશુક, મુધર્મ એ ત્રણે ઉપર આતન્કિ વિશ્વાસ હોવો જોઈએ તે જ સમકિત કહેવાય છે કહ્યું પણ છે કે—

અરિહ દેવો ગુરુણો, સુમાદુણો જિણમય મહ વમાણ ।

ઈચાઙ સુહો મામો, સમ્મત્તં ચિંતિ જગગુરુણો ॥ ૧ ॥

સર્વ દોષોથી રહિત અરિહત દેવ, મહાવ્રતોના પાળનાર ઉત્તમ સાધુ શુક અને અહિ સા-માર્ગ પ્રતિપાદક જૈનધર્મ-એ ત્રણ મને માન્ય છે એવા પ્રકારની અતૂટ શ્રદ્ધા રાખવી તેનું નામ ‘ સમ્યક્ત્વ ’ છે (સંજોધસત્તરી)

જસ્તારિહતે મુનિસત્તમેસુ, મુક્તુ ન નામેઙ્ગ સિરો પરસ્મ ।
નિન્વાણસુક્લાણનિહાણઠાણ તરસેવ સમ્મત્તમિણ વિમુદ્ધ ॥

જે મનુષ્યનું શિર અરિહત દેવ, તથા ઉત્તમ સાધુઓ વિના બીજા ઢોધને નમતું નથી એવું અને ત ચતુષ્ટયરૂપ નિધાનનું સ્થાન અને શોક્ષમુખનું આપનાર વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ લાભનું જોઈએ ઉપદેશપ્રાસાદ, ૨ સ્તવ, ૧૮ મુ બ્યા૦

૮૬ પ્રશ્ન-હીં, દીન, દુખીને અન્નાદિ આપવાનું નામ અનુકંપા દાન છે તો સાધુને દેવાનું નામ શું ? 'વહિતા સૂત્ર'ની ૩૧ મી ગાથાની શું મતલબ છે ?

ઉત્તર-માધુ, સાધ્વીને જે અન્ન, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે આપીએ છીએ તેનું નામ સુપાત્રદાન છે, અનુકંપાદાન નહીં અસહાયને સહાય આપવી તે અનુકંપા કહેવાય છે કહ્યું પણ છે કે—

દીનદુઃસ્થિતદારિદ્ર્ય-પ્રાપ્તાના પ્રાણિનાં સદા ।

દુઃસ્થિતિવારણે વાઙ્મત્સા, સોઽનુકમ્પામિધીયતે ॥ ૧ ॥

દીન, દુખી અને દરિદ્ર અવસ્થાથી પીડાતા પ્રાણીઓને હું મેંશા હું ખાધી છાંડાવવાની ઈચ્છા રાખવી અથવા એમને મુખી કરવા માટે સહાય આપવી તે અનુકંપા કહેવાય છે વહિતા-સૂત્રની ગાથાનો આશય એ છે કે—

સુદિણસુ અ દુદિણસુ અ, જા મે અસજણસુ અણુરૂપા ।

રાગેણ વ દોસેણ વ, ત નિદ ત વ ગરિહામિ ॥ ૩૧ ॥

સુખી અથવા દુખી અને અસચમી પ્રાણીઓને પ્રેમ દે અપ્રેમથી જે કંઈ સહાય આપીએ તેની હું નિંદા અથવા ગહા

૪૬ છુ એની અનુમોદના નથી કરતો કારણ કે અનુક પાદાનથી સાસારિક સુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે મતી આત્માઓ એને ચાહતા નથી તેઓ તો મોક્ષસુખની ઈચ્છા કરે છે એથી કરીને આલોચના વિધાનમા સાસારિક સુખવર્ધક અનુક પાદાનની નિંદા-ગર્હા કરેલી છે, તે સસારસુખ વાછા વિષયક સમજવી જોઈએ પ્રભુ દીક્ષાની એક વર્ષ પહેલા જે વાર્ષિક દાન આપે છે તે અનુક પાદાનની જ અતર્ગત છે જે એમના છત્રવ્યવહારના ઘોતક અને અનુક પાદાનની પ્રવૃત્તિના સમર્થક છે

૮૭ પ્રશ્ન-સ્વધર્મો કેને કહેવો ? અન્ય જાતિવાળાને સ્વધર્મો માનવો કે નહીં ? એની સાથે જોજનવ્યવહાર અથવા જાતિના અપરાધી સ્વધર્મોની સાથે જોજનાદિ વ્યવહાર ચર્ચ શકે કે નહીં ?

ઉત્તર-એક ગમ્મ, એક ધર્મ અને એક ક્રિયાનુષ્ઠાન જેમનું છે એમની વચ્ચે પરસ્પર સ્વધર્મો બાંધતો નાતો છે એમની સાથે જ હુઓથી પણ વધારે પ્રેમ રાખવો જોઈએ અને દરેક કાર્યમા એમને અપનાવવા જોઈએ ધર્મમા જાતિનું જાંધન નથી ખીછ જાતિના સ્વધર્મો આ જાતિબ્રહ્મ સ્વધર્મોની સાથે ક્રિયાનુષ્ઠાન કરવામા ઠોણપણુ જાતની દોષાપત્તિ નથી મનાતી પદ્ધતિની બહાર બેસીને જમવાનો મવાલ જાનિ સાથે મળધ રાખે છે એથી એનો નિર્ણય જાતિવાળાઓના વિચારો પર નિર્ભર છે

૮૮ પ્રશ્ન-સમાન ધર્મો સાધુ-માધ્વી જો વૈમનસ્યના કારણે પ્રતિક્રમણુ તેમજ ગોચરી અલગ કરતા હોય તો એમની સાથે કેવો વ્યવહાર રાખવો ?

ઉત્તર-પ્રથમ એમને દરેક રીતે સમજાવીને પ્રતિક્રમણુ અને ગોચરીમહામા સામેલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, છતાં

જો ન માને તો એમનું વદન અને મડળીવ્યવહાર તદ્દન બંધ કરવો જોઈએ એવી ગચ્છની શિષ્ટમર્યાદા છે

૮૯ પ્રશ્ન—અભિધાનરાજેન્દ્રકાવના ચોથા ભાગમાં ૨૯-૩૩ પૃષ્ઠ સુધી ‘ દિશાવકાસિક તુ દિવસપ્રહરમુદ્વર્તાદિપરિમાણ ’ એને શું દિશાવકાસિક મત કહે છે ?

ઉત્તર—દિશાવકાસિક મત બે પ્રકારનું છે—સામાયિક સહિત અને સામાયિક રહિત અભિધાનરાજેન્દ્રના ચોથા ભાગમાં કહેલ બે ઘડી, એક પહોર અને એક દિવસ આદિ પરિમાણમાં લોગોપલેગ થોડા વસ્તુઓના તથા શ્રામાન્તર જવા આવવાનો નિયમ નક્કી કરવો અથવા ચોદ નિયમમાં રાખેલી વસ્તુઓના પરિલેગ કરવો એ સામાયિક રહિત દિશાવકાસિક મત કહેવાય છે કહ્યું છે કે—

દેસાવકાસિય પુણ, દિસિયપરિમાણસ્ત નિચ સસેવો ।

અહવા સચવયાણ સસેવો પદ્દિણ જાહ ॥ ૧ ॥

દિશાઓમાં જવા આવવાનો હું મેશા સંક્ષેપ કરવો અથવા આવક મળેથી બાર મતોનો પ્રતિદિન ચયાશકિત સંક્ષેપ કરવો એનું નામ દિશાવકાસિક છે (ઉપદેશપ્રાસાદ ૧૦ સ્ત ૧, ૧૪૫ વ્યાખ્યાન)

એકી સાથે ત્રણ, છ, દશ, એક દિન, એક રાત્રિ, અહોરાત્રિ તથા અધિક દિવસની સામાયિકના પ્રતિબંધનમાં રહીને દ્રવ્યથી દિશાવકાસિકામાં નિયમથી વધારે વસ્ત્રાદિ ન વાપરવા, ક્ષેત્રથી ચારે બાજુ નિયમિત જૂમિથી જહાર ન જણ, કાળથી ટાઇમ પૂરો થયા વિના દિશાવકાસિક ન પારવું અને ભાવથી તેમાં

સ્વાધ્યાય ધ્યાન ઋષુ — એ પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરવો એ સામાયિક સહિત દિશાવકાસિકા વ્રત કહેવાય છે એ દિશા વક્રામિક પોસહ પણ કહેવાય છે

૯૦ પ્રશ્ન—આવકને પચક્રખાણુ દેવી વખતે ‘ પારિક્ષાવણિયા ગારેણુ ’ બોલવુ કે નહિ ? ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈ આપે તો તેને ખાવી કે નહિ ?

ઉત્તર—‘ પારિક્ષાવણિયાગારેણુ ’ પ્રત્યાખ્યાનમા આ વાક્ય સાધુ સાધ્વી અને પૌષધવાળા આવક આવિકાના માટે છે અને એમણે પ્રત્યાખ્યાન લેવી અને દેવી વખતે બોલવુ જોઈએ, પરંતુ આજકાલ ઉપયોગ રાખ્યા વિના પ્રત્યાખ્યાન આપવાનો રિવાજ પડી ગયો છે, જે અવાછનીય છે

ત્યાજ્ય વસ્તુ કોઈની પાસેથી મળી જાય તો એને ખાવાથી નિયમભંગનો દોષ લાગે છે એથી એને ખાવી ઠીક નથી અથવા લેલસલેળ હોવા સભવ હોય તો એને ફગ કરીને ખીન્ત પાત્રમા ખાધ વસ્તુ લઈને લોજન કરવું જોઈએ

૯૧ પ્રશ્ન—અભિધાનરાજેન્દ્ર કોષમા પુષ્પપૂજનો શું નિષેધ છે ? એના ત્રીજા ભાગના ‘ ચૈમ્બ ’ શબ્દમા ‘ હજ્જીવકાયસજ્જમ ’ ગાથાનો શું મતલબ છે ?

ઉત્તર—અભિધાનરાજેન્દ્ર કોષમા કોઈ જગાએ આવકના માટે પુષ્પપૂજનો નિષેધ નથી પૂજના બે પ્રકાર છે—દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજા. એનું બીજું નામ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પણ છે દ્રવ્યપૂજામા આવકને પુષ્પપૂજા કહી છે ‘ ચૈમ્બ ’ શબ્દ પર પણ અભિધાનરાજેન્દ્રના ત્રીજા ભાગના ૧૨૭૨ મા પૃષ્ઠમા લખેલું છે કે —

ચિત્તવલી ચિત્તગધેહિ, ચિત્તકુસુમેહિ ચિત્તવાસેહિ ।

ચિત્તેહિ વિરૂપેહિ, માવેહિ વિહવાણુસારેહિ ॥ ૩૦ ॥

વિચિત્ર પ્રકારના ઉપહારોથી, ઉત્તમ સુગંધી દ્રવ્યથી, વિવિધ વર્ણવાળા સુગંધી ફૂલોથી, સુગંધી વાસસ્થેપ આદિ ચૂર્ણોથી, જાતજાતની આગી આદિ રચનાઓથી અને વિધવિધ પ્રકારના નૃત્યમય ભક્તિભાવોથી પોતાના વેશવ ગુણસાર શ્રાવકોએ પ્રતિ માની પૂજા કરવી જોઈએ. ભાવપૂર્ણ સાધુ અને પૌષ્ઠસ પત્ર શ્રાવક પણ કરી શકે છે એમને દ્રવ્યપૂર્ણ કરવી નિષેધી છે એ વાત નીચેની ગાથાથી સ્પષ્ટ થાય છે—

છજીવકાયસજમે, દઘત્યષ્ સો વિરુજ્ઞણ કસિણો ।

તો કસિણ સજમવિઠ, પુષ્પાદિજાણ દ્વચ્છતિ ॥ ૧ ॥

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ એ છ કાયના જીવોની રક્ષા કરનારા સાધુ સાધ્વીઓને પુષ્પાદિ પૂજા કરવી નિષેધની છે એથી કરીને સયમ ધર્મના જાણનારા સાધુ-સાધ્વીઓએ દ્રવ્યપૂર્ણ ન કરવી જોઈએ. શ્રાવક આરબી તેમજ અવિરતિ અથવા વિરતાવિરતી છે એથી એમના માટે દ્રવ્યપૂર્ણ કરવાની આજ્ઞા છે.

હર પ્રશ્ન—શ્રાવકને ખચ્ચકળાણુ અથવા કરમિ જ તે ઊભા રહીને લેવામાં શું દોષ છે ?

ઉત્તર—વિનયભંગના નિવારણાર્થે પ્રત્યાખ્યાન તથા કરમિ જ તેનો પાઠ ઊભા થઈને જ લેવો જોઈએ, અન્યથા દોષ લાગે છે. સામાયિકમા ‘જેસણે સદિસાઉ’ ‘જેસણે ઠાઉ’ આદિશો સ્તીધા પછી ચરવણા વિના ઊભુ ચલુ ન જોઈએ. આજકાલ સામાયિક પાઠ બેઠા બેઠા લેવાય તો એ પ્રવૃત્તિ અવાછનીય છે.

૯૪ પ્રશ્ન—પર્યુષણમા પારણું એકમ કે બીજાના રોજ કાઢવું કે પાચમ સુધી કાઢી ચકાય ?

ઉત્તર—પર્યુષણપર્વમા પારણા-ઉત્સવનો જે દિન નિયત છે, તે શિષ્ટાચરિત મર્યાદા છે એથી જ એનું પરિવર્તન થઇ શકતું નથી નહીં કરેલા દિવસોમા ભાવિટોની ભાવના જેવી અભિવૃદ્ધ થાય છે તેવી પછી કાયમ રહેતી નથી, એમા મહતા આવી જાય છે અને બીજા દિવસોમા બધા ભાવિકોનો સહયોગ પણ એટલો નથી થતા જેટલો નિયત દિવસોમા હોય છે એથી શિષ્ટાચરિત મર્યાદાથી પારણું કાઢવાનો જે દિવસ નહીં કરેલો છે એમા જ પારણું કાઢવું લાભકારક છે

૯૫ પ્રશ્ન—જાર વ્રતધારીઓને આપવું એ કયા પ્રકારનું દાન છે ? સ્થાનકવાસી સાધુઓને આપવું તે શું સુપાત્રદાન છે ?

ઉત્તર—શાસ્ત્રકારોએ દાન લેવા યોગ્ય પાત્રના ચાર વિભાગો નહીં કર્યા છે ઉત્તમ, મધ્યમ, જઘન્ય અને અધમ મહાવ્રતધારી, સયમી સાધુ સાધ્વીઓને દાન આપવું એ ઉત્તમ પાત્ર (સુપાત્ર) દાન છે જાર વ્રતધારી અથવા ન્યૂનાધિક વ્રતધારી આવક-આવિકાઓને દાન આપવું એ મધ્યમ-પાત્ર દાન છે સમકિતધારી આવક-આવિકાઓને સહાય આપવી તે જઘન્ય-પાત્રદાન છે અને ઉત્સૂત્રભાષી, પ્રતિભાવુરૂપક, દયાદાનના ઉત્થાપક વગેરેને, સયમબ્રહ્મ યતિ, શ્રીપૂજ્ય વગેરેને, મિથ્યામતિ તાપસ, પ્રાણજ્ઞ, ભાટ, ચારણ, સેવક વગેરેને, અને હિંસક, કસાઈ, લીવ, મેણા આદિને દાન આપવું તે અધમ પાત્રદાન છે શ્રીપાત્રરાસના પ્રથમ જગની સાતમી દાળના બાલાવબોધમા લખેલું છે કે—

મિથ્યાદૃષ્ટિસહસ્રેષુ, વરમેકો હ્યણુવત્તી ।

અણુવત્તીસહસ્રેષુ, વરમેકો મહાવત્તી ॥ ૧ ॥

મહાવતીસદસેષુ, વરમેકો હિ તાત્ત્વિકઃ ।

તત્તાત્ત્વિકસમ પાત્ર, ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥ ૨ ॥

હજારો અધમ મિથ્યાદૃષ્ટિઓની સરખામણીમા એક શાહ-
મતધારી આવક ઉત્તમ છે હજારો અણુમતધારી આવકોની અપે-
ક્ષાએ એક મહામતધારી મુનિ ઉત્તમ છે હજારો મહામતધારી
મુનિઓની અપેક્ષાએ એક તત્ત્વદ્રષ્ટા સૂરિ ઉત્તમ છે, કારણ કે
તાત્ત્વિક મુનિ ॥ સમાન સ સારમા પાત્ર અત્યારે નથી તેમ ભવિષ્ય
મા પણ થવાનું નથી ઉપરના કથનથી દાન યોગ્ય પાત્રોની
વસ્તુસ્થિતિની વાસ્તવિક સમજણ સારી રીતે મળી શકે છે

ભૂતિ (મારવાડ) તા ૧૬-૬-૪૬

પ્રશ્નકાર—મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી-માડવપુર (મારવાડ)

૯૫ પ્રશ્ન—તીર્થ કરોની માતાને તીર્થ જરના જન્મ બાદ
પછી સન્તાન પેઠા થાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર—એ વાત નક્કીપણે નથી કોઈને હોય છે અને
કોઈને નથી હોતા મણુ નેમિનાથના જન્મ પછી એમની માતાને
ત્રણ મતાન ઉત્પન્ન થયા હતા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની રહનેમિ
નિર્ધુક્તિમા લખ્યું છે કે—

સોરિયપુરમ્મિ નયરે, આસી રાયા સમુદ્વિજઓત્તિ ।

તસ્તસિ અગ્ગમહિસી, સિવત્તિ દેવી અણુજગી ॥ ૪૪૩ ॥

તેસિ પુત્તા ચરો, અરિદ્ધનેમી તદેવ રહનેમી ।

તદ્ઓ ય સચનેમી, ચરત્યઓ દોદ્દ દદનેમી ॥ ૪૪૪ ॥

શૌરીપુરનગરમા સમુદ્રવિજય રાજાની પટરાણી શિવાદેવીને ચાર પુત્ર હતા પ્રથમ અરિષ્ટનેમી-નેમિનાથ, બીજા ગ્ધનેમી, ત્રીજા સત્યનેમી અને ચોથા દૃઢનેમી એથી જાણી શકાય છે કે-તીર્થ કરેના જન્મ પછી પણ તેમની માતાને એક કે વધારે સતતિ પેઠા થાય છે

૯૬ પ્રશ્ન—સર્પોની કેટલી જાતિઓ છે ?

ઉત્તર—સર્પોની અગણિત જાતિઓ છે એની ગણતરી કરવી અશક્ય છે પરંતુ તે જાતો બે વિભાગમા વહેલી શકાય છે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના રહુનેમી અધ્યયનની ભૂલત ટીકામા લખેલું છે કે—

સપ્ત્વાણ કિલ દ્વો જાદ્વો ગઘણા ચ અગઘણા ચ । તસ્ય ગઘણા નામ જે હસિષ મતેહિ આકહ્નિયા ત ચિસ વણમુદ્ધાતો માધિયતિ । અગઘણા ડળ બિ મરણમજ્જયસતિ જ ચ ઘત-માધિયતિ ।

સર્પોમા બે જાતિઓ છે ગન્ધન અને અગન્ધન ગન્ધન જાતિના સાપ કોઈ વ્યક્તિને કરડે તો મત્રથી આકર્ષિત બનીને વમન કરેલું ઝેર ફરીથી આવીને ચૂસી લે છે અગન્ધન જાતિના સાપ મત્રથી આકર્ષિત બનતા મરી જવું કબૂલ કરે છે પરંતુ વમન કરેલું ઝેર ફરીથી ચૂસતા નથી

પ્રશ્નકાર—પુખરાજ ભુહારમલ્લ-આહોર (મારવાડ)

૯૭ પ્રશ્ન—લોકાન્તિક દેવ શું એકાવતારી હોય છે ?

ઉત્તર—પાચમા દેવલોકના અતમા કૃષ્ણરાણી અદર લોકાન્તિક દેવોના વિમાન રહેલા છે એક મધ્યમા અને બે બે

પૂર્વાદિ દિશાઓમા આવેલા છે મધ્ય વિમાનવામી લોકાન્તિક દેવ સર્વ ઓકાવતારી છે જાકીના આઠ વિમાનોમા વસનારા દેવોમા ઓકથી વધારે ભવ કરનારા દેવ પણ છે દશમે ભવે તો તે અવશ્ય મોહો જાય છે, દશથી અધિક ભવ તેઓ કરતા નથી, એમ શ્રી ય-સાક્ષિઓથી અભિધાનરાજેન્દ્ર કોષકારનો અભિપ્રાય છે

૯૯ પ્રશ્ન—પરમાવધિજ્ઞાન પુરુષ-સી જ નેને થાય છે કે કોને ? એનો કેટલો સમય છે ?

ઉત્તર—સૂર્યોદયની પહેલા જેવી રીતે એના કિરણોનો ઓછો વત્તો પ્રકાશ પડે છે અને પછી સૂર્યનો ઉદય થાય છે, એ પ્રકારે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાના સમયે પહેલા જે પ્રકાશ હોય છે તે પરમાવધિજ્ઞાન કહેવાય છે એની જો ઘડીઓ પછી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે સી કે પુરુષ જેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનું હોય એમને કેવળોત્પત્તિના પહેલા પરમાવધિજ્ઞાન અવશ્ય થાય છે અભિધાનરાજેન્દ્ર ત્રીજા ભાગના " ઓહિ " શબ્દમા પણ લખેલું છે કે—

પરમાવધૌ સમુત્પન્ને સતિ કિલાતર્મુદ્ધર્ત્તેનાયદ્યમેવ કેવલજ્ઞાનમુત્પદ્યતે । કેવલજ્ઞાનસૂર્યસ્ય ક્ષુદ્રપદવીમાસાદ્યત પ્રથમમમા સ્ફોટકલ્પ પરમાવધિજ્ઞાનમતસ્તદનન્તરમવશ્ય મઘત્યેષ કેવલજ્ઞાનમાસ્કરોદ્યમિતિ વિશેઽ ।

પરમાવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી અન્તર્મુદ્ધર્ત્તે જાદ કેવલજ્ઞાન અવશ્ય જ ઉત્પન્ન થાય છે ઉદય થયેલા કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યની પહેલા પ્રભાસ્ફોટનું નામ ' પરમાવધિજ્ઞાન ' છે એથી એના ઉત્પન્ન થયા પછી કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો ઉદય અવશ્ય થાય છે જ પૃષ્ઠ ૧૫૩

૯૯ પ્રશ્ન—સિદ્ધશિલા ઉપર ઘનોદધિ, ઘનવાત, તનુવાત કે નહીં ?

ઉત્તર—આધાર વિના આધેય નથી રહેતો સિદ્ધશિલા આધાર નથી, આધેય છે એના ઉપર ઘનોદધિ, ઘનવાત અને તનુવાત નથી આભધાનરાજેન્દ્ર ૬ ક્રા ભાગના ૭૧૩ મા પૃષ્ઠનું “ઈયત્ પ્રાગ્મારા પૃથિવી આકાશપ્રતિષ્ઠિતેવ” આ કથનથી સિદ્ધશિલા આકાશ પર જ પ્રતિષ્ઠિત છે સૂત્રોમા પણ કહ્યું છે કે—સુધર્મ અને ઇશાન એ બંને દેવલોકના વિમાન ઘનોદધિના ઉપર, સનતકુમાર, મહેન્દ્ર અને પ્રહ્લા એ ત્રણ દેવલોકોના વિમાન ઘનવાત ઉપર, લાન્તક, શુક અને સહસાર એ ત્રણ દેવલોકોના વિમાન ઘનોદધિ અને ઘનવાત બંને ઉપર તથા આનત, પ્રાણત, આરણ, અન્ન્યુત એ ચાર દેવલોકો, નવ ઐવયકો, પાચ અનુરો દેના વિમાનો અને સિદ્ધશિલા આકાશના ઉપર સ્થિર છે (મ્યાનાગ સૂત્ર, ઠાણા ૩, સૂત્ર ૧૮૦)

૧૦૦ પ્રશ્ન—કાઉસગ્ગમા આગારોની છૂટ ચામાટે આપી છે ?

ઉત્તર—શરીર સળધી ક્રિયાઓ હ મેશા થતી રહે છે અને તેને રોકવાથી શરીરમા અશાંતિ પેદા થવાનો સંભવ છે એ ક્રિયાઓ થતી હોય છતાં પણ કાયોત્સર્ગનો ભગ ન થાય એના માટે શાસ્ત્રકારોએ આગાર આપવાની છૂટ આપી છે કાયોત્સર્ગના અધિકારીઓમા બધા પ્રાણીઓ સરખા હોતા નથી એમા કોઈ દુર્લભ હોય છે તો કોઈ હરપોક પણ હોય છે એવા પ્રાણીઓ વખત પર ગભરાઈ જઈને ધર્મધ્યાનના બદલે આર્તધ્યાનમા દસાઈ જાય છે એમના માટે આગારોની છૂટ રાખવી આવશ્યક છે આગારોની છૂટ આ પ્રમાણે છે—

૧ ઊસસિએણ-હાથે ન્યાસ લેવો ૨ નિસસીએણ-ન્યાસને

બહાર કાઢવો ૩ ખાસિએણુ-ખાસી આવવી ૪ છીએણુ-છોક
આવવી ૫ જ બાઈએણુ-બગાસુ આવવુ ૬ ઉડુએણુ-ઓડકાર
આવવો ૭ વાયનિસ્સગેણુ-અધોવાયુનુ સગવુ ૮ ભમલીએ-
ચક્કર આવવા ૯ પિત્તમુન્દ્રાએ-પિત્તના વિકારથી મૂન્દ્રા આવવી.
૧૦ સુહુમેહિ અગસચાવેહિ-શરીર અને તેના ભાગો ધીમે
ધીમે હાલવા ચાલવા ૧૧ સુહુમેહિ એલસચાવેહિ-કફ આવવો,
શુક આવવુ અને નાકમાથી પાણી ઝરવુ ૧૨ સુહુમેહિ દિહિ
સચાલેહિ-નજરનુ સ્વાભાવિક રીતે ધીમે ધીમે હલનચલન થવુ
એ ઉપરાત હાગ્નિદ્રાવશ્યક સૂત્રમા કાયોત્સર્ગે અધ્યયનમા
લખ્યુ છે કે-

અગ્નિઓ છિદિજ્જવ યોહિયસોમાદ દીહહક્કો વા ।

આગારેહિ અમગ્ગો ઉસ્સગ્ગો એવમાદ્દહિ ॥ ૧૫૧૬ ॥

૧ અગ્નિ વગેરે ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન થતા બીજે સ્થાને જવુ પડે,
૨ ગિહ્તી, ઉદર આદિ જ તુઓના ઉપદ્રવ અથવા ક્રોધ પચેન્દ્રિય
જવનુ છેદનછેદન હોવાના કારણે બીજે સ્થલે જવુ પડે ૩
જ્ઞાતિ પડવાનો અથવા રાજ્ય પ્રમુખના ભય કે સત્તાના હીષે
સ્થાન પરિવર્તન કરવુ પડે, ૪ અને સિદ્ધ, સાપ, વિછી આદિ
જ તુઓના ભયથી અથવા ડિવાલ આદિ પડી જવાની શકાથી
ક્રોધ બીજી જગ્યા પર જવુ પડે ઈત્યાદિ કારણો ઉત્પન્ન થતા
છતા પણ કાઉસગ્ગનો ભગ થતો નથી

ભૂતિ (મારવાડ) તા ૨૫-૧૦-૪૬

મદ્ધકાર-નિહાલચ દ ક્રોજમલજી-ખુડાજી (મારવાડ)

૧૦૧ મદ્ધ-શ્રી પાર્શ્વમુનિ કૈશી નામના શિષ્ય શુ
ગણધરોની મુનિમા છે ?

ઉત્તર—આવશ્યક સૂત્ર ટીકા, સ્થાનાઙ્ગ સૂત્ર ટીકા અને અન્ય ચરિત્રાદિ શ્રી યોગા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના દશ ગણધર હોવાનું લખાણ મળી આવે છે, પરંતુ એમાંના જે ગણધરો અપઆયુષી હતા અને જે મોઢે ચાલ્યા ગયા હતા, એમના શુભ નામ શ્રી યોગા પણ મળી શકેલ નથી શ્રી હૃદયસૂત્રમાં ગણધરોના આઠ નામોનો ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે—

સુમે ય અજ્ઞઘોસે ય વસિષ્ઠે ચમયારી ય ।

સોમે સિરિહર ચેવ વીરભદ્રે જસોવિ ય ॥ (સૂત્ર ૧૬૦)

૧ શુભ, ૨ આર્યઘોષ, ૩ વસિષ્ઠ, ૪ પ્રહસ્યારી, ૫ સોમ, ૬ શ્રીધર, ૭ વીરભદ્ર અને ૮ યશસ્વી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના એ આઠ ગણધરો હતા.

આઠ કે દશ નામોમાં કેશીનુ નામ આવતું અસંભવિત છે. પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સમયમાં કેશી ગણધરનું અસ્તિત્વ ન હતું અને શ્રી વીરપ્રભુના શામનમાં પાર્શ્વનાથજીના હાથે હીક્ષા હીધેલ કેાઈ શિષ્ય વિઘ્નમાન પણ ન હતો. શ્રી વીર શાસનમાં પરપરા પાર્શ્વપત્ય શિષ્યસતતિ અવશ્ય હતી એમાં કેશીનુ નામ પણ વિઘ્નમાન હતું. પદ્માવલીસમુચ્ચય પ્રથમ ભાગમાં લખેલું છે કે—

શ્રીપાર્શ્વનાથશિષ્ય પ્રથમો ગણધર-શ્રીશુભદ્રસ્તત્પદે
ધીહરિદત્ત, તત્પદે આર્યસમુદ્રસ્તત્પદે શ્રીકેશીગણધરસ્તેન
પ્રદેશીનૃપઃ પ્રતિયોધિતો રાજપ્રજ્ઞીયોપાન્ને પ્રસિદ્ધ (પૃષ્ઠ ૧૮૪)

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રી શુભદત્ત હતા એમની પાટ પર શ્રી હરિદત્ત થયા એમની પાટ પર શ્રી આર્ય-સમુદ્ર થયા અને એમની પાટ પર શ્રી કેશીગણધર થયા, જેમણે

પરદેશી રાજને પ્રતિબોધ આપ્યો હતો જે ‘રાજપ્રશ્રીય’
(રાયપસેણિય) ઉપાગ સૂત્રમા પ્રસિદ્ધ છે

આ કથનથી નક્કીપણે જણાઈ આવે છે કે-કેશીગણુધર પાર્શ્વનાથના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય ન હતા, તેમજ એમના સમય મા કેશી વિદ્યમાન પણ ન હતા અને એમના ગણુધરોમા પણ કેશી નામનું કોઈ ન હતું કેશીની સાથે ગણુધર શબ્દનો પ્રયોગ વિશિષ્ટ આચાર્યના અર્થમા લાગેલો છે પરંતુ ખરી રીતે તે ગણુધર ન હતા શ્રી ભાવવિજયોપાધ્યાયરચિત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની કેશીપાધ્યયનની ટીકામા પણ કહ્યું છે કે—

ધીપાર્શ્વનાથશિષ્યતા લાસ્ય સત્સન્તાનીયત્તયા હેયા સાક્ષાત્
તચ્છિષ્યસ્ય હિ ધીવીરતીર્થમ્મૃત્સિકાલ રાયદયસ્યાનાનુપપન્ને
(પૃષ્ઠ ૪૫૩)

કેશીગણુધર ને પાર્શ્વનાથસ્નામીનું શિષ્યત્વ એમના તીર્થના સન્તાનીય હોવાને કારણે બાલપુ બેઠાએ, કારણ કે શ્રી વીર પ્રભુના તીર્થકાળમા પાર્શ્વનાથના હસ્તદીક્ષિત શિષ્યોનું વિદ્યમાન-પણું અસંભવિત છે કેશીગણુધર પાર્શ્વનાથના ગણુધરોમા કે હસ્તદીક્ષિત શિષ્યોમા નથી, પરંતુ વીરશાસન કાળના વિશિષ્ટા આર્ય ગોતમસ્વામીની સાથે સવાદ કરીને પાછળથી શ્રી વીર શાસનના અનુયાયી બની ગયા હતા

૧૦૨ પ્રશ્ન—ઠ્ઠ કારણુ પચ પરમેષ્ઠિનુ ઘોતક છે ?

ઉત્તર—અરિહંતનો ‘ઝ’ અશરીરી સિદ્ધનો ‘ઞ’ આચાર્ય નો ‘ગા’ ઉપાધ્યાયનો ‘ઝ’ અને મુનિનો ‘મ્’ એ પાચ અક્ષરોના મળવાથી બોમ્ (ઠ્ઠ) કાર બનેલો છે એથી એ પચ પરમેષ્ઠિનો ઘોતક માનેલો છે ક્રૂષ્ણ ઠ્ઠ કારના સ્મરણથી

પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ થઈ શકે છે તે કારની વિપત્તિના વિષયમાં દ્રવ્યસ ગ્રહ-અથવા પદ્ય લખ્યું છે કે—

અરિહતા અસરીરા, આયરિય ઉવજ્ઞાય મુણિણો ય ।
પદમક્ષરનિવ્વણો, ઐકારો પચ પરમિટ્ટી ॥ ૧ ॥

૨૦૩ પ્રશ્ન—શાસ્ત્રમાં ગામ, નગર, ખેડ, કર્ણટ વગેરે નામ છે, તેનું શું સ્વરૂપ છે ?

ઉત્તર—(૧) જ્યાં રાજ્યનો કર લેવાય છે તે ‘ગામ’ (૨) ગાય, બળદ વગેરે પશુઓનો કર ન લેવાય અને આબાદી ઓછા વધારે હોય તે ‘નગર,’ (૩) જે ગામમાં ઘાસના અને માટીના ઝૂપડા બનાવેલા હોય તે ‘ખેડ અથવા ખેડા’ (૪) થોડી આબાદીવાળા અને ઝૂપડા વિનાના ગામ હોય તે ‘કર્ણટ-કર્ણટ’ (૫) નગરથી અઢી ગાઉ દૂર બનાવેલા બગીચા આદિ મકાન હોય તે ‘મડપ’ (૬) વ્યાપારનું મોટું સ્થાન, જ્યાં બધી ચીજો મળી શકતી હોય તે ‘પત્તાન-પાટણ’ કહેવાય (૭) જ્યાં સોના-ચાંદી આદિ ધાતુઓની ખાણો હોય તે ‘આગર-આકર’ (૮) સમુદ્રના તટ ઉપર વસેલા ગામ જ્યાંથી જળ અને સ્થળ બંને તરફ જવા આવવાનો માર્ગ હોય તે ‘દ્રોણ-મુખ-અદરગાહ’ (૯) જ્યાં મહારાજાનો ઘણો ભાગ રહેતો હોય તે ‘નિગમ’ (૧૦) જ્યાં રાજાનો ખાસ વસવાટ રહેતો હોય તે ‘રાજધાની’ (૧૧) જગલમાં તાપસ, સન્યાસી વગેરેને રહેવાને માટે જે મઠ કે ઝૂપડીઓ બાંધી હોય તે ‘આશ્રમ’ કહેવાય (૧૨) જ્યાં સાર્થવાહ અને મોટા વ્યાપારીઓ વ્યાપાર માટે આવતા હોય તે ‘મન્નિવેશ’ (૧૩) પર્વત શુદ્ધ-ભૂમિગૃહ આદિ શુભસ્થાન જ્યાં સત્તાઈને લોકો પોતાના જીવનમાંથી રક્ષણ કરી શકે છે તે ‘સવાહ’ (૧૪) ગાય, હેસ

ચરાવવાને માટે આહિરો, ગુર્જરો ચારણો આદિનાં જ્યાં નિવાસ હોય તે 'ઘોષ' (૧૫) ગામ કે નગરની વચ્ચેનું ચોરા આદિ સ્થાનને 'અમિય' અને (૧૬) જ્યાં અનેક વ્યાપારીઓ પોત પોતાના માલ વેચવાને માટે એકત્રિત થાય છે તે પુરમય-મડી બજાર કે ગુર્જરી કહેવાય છે, એવું કદપસૂત્ર વગેરે શ્રદ્ધાની ટીકામાંથી જાણી શકાય છે.

ભૂતિ (મારવાહ) તા ૫-૧-૪૭

મદ્યકાન્ડ—મુકુન્દરાજ ખીમાવત-મુખર્જી

૧૦૪ મદ્ય—દાનમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ દાન કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—'દાણાણસિઠમમયપ્પદાણ' એ સૂત્રવાક્યથી સ સા રમાના પ્રચલિત સર્વ દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે. સુપાત્રદાન અભયદાનનું મુખ્ય કારણ હોવાથી તે પણ શ્રેષ્ઠ માનેલું છે. અભયદાન અને સુપાત્રદાન એ બંને મોક્ષ આપનાર છે. બાકીના બીજા દાન સામાનિક મુખોના દેનાર છે.

૧૦૫ મદ્ય—તપસ્યા કરવાથી શું લાભ થાય છે ? તે પવો સિવાયના અન્ય દિવસોમાં થઈ શકે કે નહીં ?

ઉત્તર—તપસ્યાથી મન સ યમ, ઇન્દ્રિયાનિરોધ, ઇન્દ્રિયદમન, શરીરસ્વાસ્થ્ય, રોગશમન વગેરે અનેક લાભ થાય છે. વળી ક્ષમા સહિત તપ કરવાથી કર્મક્ષયનો લાભ પણ થાય છે. પર્વદિવસોમાં જ તપ કરવો એવો કોઈ નિયમ નથી. ચાહો ત્યારે તપ કરી શકાય છે. કોઈ દિવસ ન કરનારાઓને પર્વદિવસોમાં યથાશક્તિ અવશ્ય તપ કરવું જોઈએ એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા ॥

૧૦૬ પ્રશ્ન—કેટલાક લોકો કહે છે કે-ત્રણ થાય રાજેન્દ્રસૂરિ
જીએ બતાવેલી છે, આગળ ન હતી એ કથન શુ સત્ય છે ?

ઉત્તર—લોકોનું આ કથન બિલકુલ અસત્ય તેમજ દ્રેષ્યનક
છે પ્રાચીનકાળમાં મહારાજ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી આદિ પ્રાચીન
આચાર્યોની બતાવેલી ત્રણ સ્તુતિઓ વિદ્યમાન છે અને ત્રણ
સ્તુતિ જ કરવાનો ઉદ્દેશ જૈનાગમ થયોમા વિદ્યમાન છે એથી
ત્રણ થાય જ પ્રાચીન છે અને ચોથી થાય નવોન છે અતુર્ધસ્તુ-
તિક બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ લખ્યું પણ છે—

“ વિદ્યાધરગચ્છના શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિ થયા તે બાતે પ્રાદ્યુષ
હતા તેમણે જૈન દાક્ષા મહાશ્વરી તેઓ યાત્રિની સાધ્વીના ધર્મપુત્ર
કહેવાતા હતા તેમણે ૧૪૪૪ થયો બતાવ્યા શ્રી વીરનિર્વાણથી
૧૦૫૫ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા ત્યાર પછી અતુ સ્તુતિકમતે આજ્યો ”

‘ ગચ્છમત પ્રજ ધ, સઘપ્રગતિ તથા જૈનગીતા પૃષ્ઠ ૧૬૯ ’

૧૦૭ પ્રશ્ન—કેશરિયાજીમાં સચિત દ્રવ્યનો ઉપયોગ રાજના
કાબોરમાં થાય છે, તો ત્યાં કેાઈ બાતનું દ્રવ્ય હેતુ તેમાં લાભ
છે કે કર્મબધ ?

ઉત્તર—કેશરિયાજીના દ્રવ્યનો રાજકારભારમાં દુરુપયોગ થવો
જો, દ્રવ્ય અદાવનારાની અજ્ઞતા અને નિર્વિવેકતાનું ફળ છે,
જ્યાં દેવનો ભ કાર નથી અને એના વિના જ્યાં આશાતના થઈ
રહી છે ત્યાં દ્રવ્ય આપવું તે એનો સદુપયોગ તેમજ વધુ લાભ
કારક છે જો કેશરિયાજીના નામનું દ્રવ્ય હોય તો એને કેશ-
રિયાજીના નામથી અવ્યવસ્થિત જૈન તીર્થોમાં આપી દેવાય તો
વધુ લાભ થવાનું કારણ છે, એમાં દોષ કે હાનિ જરા પણ નથી,
કારણ કે તીર્થ કરની મૂર્તિ બધી સરખી છે એમાં ભેદભાવ

રાખવો મૂર્ખતા છે જ્યાં દેવદ્રવ્યની આવશ્યકતા છે ત્યાં દેવ પદ્મ લાભકારક છે, નહિ તર કર્મબંધ છે

૧૦૮ પ્રશ્ન—પાણીતાણા આગમમંદિરમા વિના દેવલની મૂર્તિઓ છે એની આશાતનાનો દોષ કેને લાગે છે ? પૂજા કરનારાઓને કે જનાવવાવાળાઓને ?

ઉત્તર—ખુદ્દામા સ્થાપેલી પ્રભુપ્રતિમાઓની આશાતનાનો દોષ એને સ્થાપના કરનારાં યા સસ્થાપન કરવાનો ઉપદેશ કરવાવાળાઓને લાગે છે પૂજા કરનારાઓને જરા પણ દોષ લાગતો નથી જો પૂજા કરનારા વિવેકહીનતાથી યા અવિધિથી પૂજા કરે તો જરૂર તે પણ દોષભાગી જને છે ક્રૂર પોતાના નામની પ્રમિદ્ધિના માટે મંદિર જતાથી, ખુદ્દી મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી, એની આશાતના થવા દેવી સસારવર્ધક છે એમા લાભ જરાપણ નથી

૧૦૯ પ્રશ્ન—નાડોલમા શ્રી માનદેવસૂરિજીની મૂર્તિના શરીર પર પીળી ચાદર રાખેલી છે શું એ સમયે સાધુ પીળી ચાદર રાખતા હતા કે નહિ ?

ઉત્તર—શ્રી માનદેવસૂરિના સમયમા પ્રત્યેક જોત સાધુ-સાધ્વી શ્વેત, માનોપેત, છૂર્ણપ્રાય વસ્ત્ર ધારણ કરતા હતા અને જોના જમોમા સાધુ-સાધ્વીઓને માટે શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરવાની જ આજ્ઞા આપી છે એથી નાડોલમા માનદેવાચાર્યની મૂર્તિના શરીર પર પીળી ચાદર જતાવેલી છે તે અધ્યવસાયરૂપે અનુ કરણ તેમજ અયોગ્ય છે તે માનદેવાચાર્યની આશાતના કરવા બરાબર છે એવું અધ પર પરાનુકરણ કરવાથી એમને કલ કિત કસાય છે તેમજ શાસ્ત્રીય આજ્ઞા પણ લોપાય છે

૧૧૦ પ્રશ્ન—પૂર્વે લઘુશાતિ પ્રતિક્રમણમા કહેવાતી હતી કે નહિ ? તે પ્રતિક્રમણમા ક્યારથી દાખલ થઈ ?

ઉત્તર—મહામાની રાગની શાતિના માટે નાડોલના બૂમિ ગૃહમા બેમીને શ્રી માનદેવાચાર્યે ‘ લઘુશાતિ ’ની રચના કરી છે તે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે એથી નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે કે-તે પ્રતિક્રમણમા કહેવાતી ન હતી માનદેવાચાર્યની રચના પછી પણ તે પ્રતિક્રમણમા બોલાતી ન હતી, પણ આજથી પાચસો વર્ષ પર ઉદયપુરના કોઈ યતિએ પ્રતિક્રમણમા દુષ્ક્રમદુષ્ક્રમના કાથોત્સર્ગની સમાપ્તિમા લઘુશાંતિ કહેવાનો રિવાજ શરૂ કર્યો છે, જાણ, ત્યારથી જ ગતાનુગતિક્રતાથી પ્રતિક્રમણમા કહેવાનો રિવાજ પડી ગયો છે, તે ચોખ્ખી નથી એ જ પ્રમાણે ગાડરિયા પ્રવાહથી ‘ સતિકર અને ગૃહત્થાતિ ’ કહેવાનો રિવાજ પણ પડી ગયો છે ‘ સતિકર ’ના વિષયમા તો આધુનિક શ્રી વિજયદાનસૂરિજી લખે છે કે—

“ પાક્ષિકાદિ પ્રતિક્રમણમા અતે મતિકર કહેવાનો રિવાજ વર્તમાનમા થોડા જ વર્ષોથી શરૂ થયેલ હોવાથી પાક્ષિકાદિ પ્રતિક્રમણમા તે કહેવું પ્રમાણભૂત લાગતું નથી આ ઉપરથી દેનસિ પ્રતિક્રમણમા કહેવું એ તો સુતગ નિરાધાર સાબિત થાય છે ”

વિવિધ—પ્રશ્નોત્તર દ્વિં ભાગ, પૃષ્ઠ ૧૮૧-૮૨

બાવાનુષ્ઠાનની પ્રતિક્રમણ ક્રિયામા “ જ્ઞામેમિ સત્યે જીવે ” ઇત્યાદિ પાઠથી સર્વ પ્રાણીઓની સાથે મૈત્રીભાવ રાખવાની પ્રતિજ્ઞા કરાય છે લઘુશાતિમા ‘ દુષ્ટગ્રહમૂતપિશાચશાકિનીના પ્રમથનાય ’ એ પાઠથી પ્રતિજ્ઞાસ્વરૂપ મૈત્રી બાવનાનો ભગ અને દેવ બાવનાની ઉત્પત્તિ થાય છે એથી પ્રતિક્રમણમા લઘુશાતિ ન બોલવી બેમીએ

પ્રશ્નકાર—પ્રતાપચંદ્ર ઇોગમલલ મૂતા—જલોર.

૧૧૧ પ્રશ્ન—ધી બન્યા પછી દૂધ નથી રહેતું, માટીમાથી સોનું કાઢી લીધા પછી માટી નથી રહેતી, પણ તે બાલુ-પરમાણુ બનીને પાછી એના મૂળ રૂપમા ફેળાય છે વૃક્ષનું સૂક્ષ્મ શરીર બીજ છે, બીજથી વૃક્ષ, એના સૂકવાથી લાકડા, એના બળવાથી શાખ બની પૃથ્વીમા મળી બાલુ બની જાય છે તે અકુર અને એનાથી પાછું વૃક્ષ બની જાય છે મોક્ષગત જીવોના સખધમા એ કેમ કેમ માની શકાતો નથી ?

ઉત્તર—આ સારી વિચારણા પૌદ્ગલિક છે પુદ્ગલમા મડન, પતન, પરિવર્તન અને વિધ્વસન સ્વાભાવિક છે, એથી પુદ્ગલની ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને પરિવર્તનની પરપરા ચાલુ રહે એ સ્વાભાવિક છે પૌદ્ગલિક વસ્તુ બાલુ પરમાણુ થયા પછી તદ્દરૂપમા પરિવૃત્ત થઈ શકે છે પરંતુ તે પ્રમાણે મુક્ત જીવોમા ઘટના થઈ શકતી નથી

મુક્ત જીવ (ઇશ્વર) અપૌદ્ગલિક છે, અશરીરી છે, કર્મ સંયોગથી બિલકુલ રહિત છે અને ફક્ત અતિ વિશુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ ■ એથી એમા જન્મ-મરણ બને ઘટી શકતા નથી જો મુક્ત જીવોનું જ મ મરણ માની લઈએ તો તેમને ઇશ્વરી સત્તા પ્રાપ્ત થતી બેકાગ છે જૈન શાસ્ત્રોની માન્યતા મુજબ મુક્ત આત્મા તે જ માની શકાય છે કે જેણે કર્મ પુદ્ગલ અને એના બીજત્વનો સર્વથા અત્યંત અભાવ કરી લીધો હોય જેવી રીતે બીજમાથી બીજત્વ નષ્ટ થયા પછી તે લાખો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ અકુરિત થતું નથી, એ જ પ્રકારે કર્મબીજનો અત્યંત અભાવ થતા મુક્ત જીવોનું ફરીથી જન્મ-મરણ નથી થતું આગમ ટીકાકાર એ જ કહે છે

દગ્ધે વીજે યથાત્યન્તં, પ્રાદુર્ભવતિ નાદ્કુરઃ ।

કર્મવીજે તથાદગ્ધે, ન રોહતિ મવાદ્કુરઃ ॥ ૧ ॥

૧૧૨ પ્રશ્ન—મનુષ્ય મરી જતા તેના શરીરની રાખ થઈ પૃથ્વીના અણુ પરમાણુ રૂપમાં મળી જાય છે પછી અકુરના રૂપમાં આવવું પડે છે અકુર રૂપ પરમાણુ પશુના ખાવામાં આવે તો પશુ અને મનુષ્યના ખાવામાં આવે તો મનુષ્ય યોની કહેવાય છે અથવા જે યોનીના છવ જોતું બદલ્યું ઠરે જોને જો યોનીનું સ્થૂલ શરીર ધારણ કરવું પડે છે, એ મતવ્ય શું યુક્તિ સંગત માની શકાય છે ?

ઉત્તર—એ મતવ્ય શાસ્ત્રવિરુદ્ધ હોવાથી યુક્તિ-સંગત નથી દેહતા દેહપના માત્ર છે યોનીઓની પ્રાપ્તિ થવી જો પોતે પોતાના કરેલા શુભાશુભ કર્મોના દેવસ્વરૂપ છે આહારને યોનિઓ સાથે કંઈ મળે નથી જે જેવા સહાશરણીય ટે અસહાયક ધર્મીય કર્મ કરે છે તે અનુસાર તેમને તેવી યોનીમાં જઈને જો કર્મનું ફળ ભોગવવું પડે છે મુક્તિ યોનિથી અતિરિક્ત વસ્તુ છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતા સિદ્ધ-મુક્ત છવેને યોની નથી, શરીર નથી, આયુષ્ય નથી અને કોઈ કર્મ પણ નથી અશરીરી તેમજ અકર્મી અવસ્થા હોવાથી સિદ્ધ છવેને જન્મ-મરણ ધારણ કરવાની કંઈ પણ આવશ્યકતા રહેતી નથી

૧૧૩ પ્રશ્ન—ઈશ્વર એક છે કે અનેક ? શું યુક્તિમાં એશ-આરામ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ?

ઉત્તર—અતુષ્ટયાદિ પરમ વિશુદ્ધ આત્મીય અક્ષય ગુણની મમાનતા હોવાથી ઈશ્વર એક જ અને અનંત સિદ્ધ હોવાથી વ્યક્તિવિશેષની અપેક્ષાએ ઈશ્વર અનેક પણ છે, પરંતુ એમાં ભેદભાવ કંઈ નથી સામાન્યિક એશ-આરામ ત્યાં કંઈ નથી,

કારણ કે સસાર સખધીના બધા એશ-આરામ દુખમૂલક છે એની સ્થિતિ તેમજ ઉપલબ્ધિને માટે અનેક ચિંતા અને પરિશ્રમજય વિપત્તિઓનો સામનો કરવો પડે છે જો રાજ્યવૈભવ મળે તો સામા પક્ષના રાજ્યઓનો ભય, ધનમાલ મળે તો ચોર, ડાકુ વગેરેનો ભય અને સુંદર સ્ત્રીઓનો લોભોપલોભ મળ્યો તો લાભી, શુભ, ઘટપણ અને રોગ વગેરેનો ભય હમેશા હોય છે એથી જ સામારિક આરામ જરા પણ સુખમૂલક નથી, ફક્ત દુખમૂલક છે, માટે મુક્તિ-મોક્ષમા દુખમૂલક એશઆરામ નથી ત્યાં ફક્ત આત્મીય અવિનાશી સુખ છે જે અનંત કાળ સુધી મમાન રૂપથી રહે છે અને તેમા કોઈ વાર વધવટ થતી નથી

અરશદ તા ૧૫-૮-૪૭

પ્રશ્નકાન્ડ—મુનિશ્રી નીતિવિજયજી—ઉત્તરેન (માળવા)

૧૧૪ પ્રશ્ન—યવનોની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ ?

ઉત્તર—ચેરી સ ૨૦૦૧ સને ૧૯૪૪ એપ્રિલ વર્ષ ૨૨, ખંડ ૨, સખ્યા ૩ ની માધુરી પત્રિકાના પૃષ્ઠ ૩૩૭ માં લખેલું છે કે—મહાભારત અને વાલ્મીકીયમા કહેલ છે કે—‘ સુર્યસોર્ય-યજ્ઞા જાતા ’ તુર્વસુથી યવનોની ઉત્પત્તિ થઈ તુર્વસુત વંશ વૃક્ષ આ પ્રમાણે છે ચદ્રમાનો પુત્ર બુધ, બુધનો પુત્ર પુરુવા, એનો પુત્ર આયુ, એનો પુત્ર નહુષ-નોલા યા નૃહ, એનો પુત્ર યયાતિ-જાકેત, એનો પુત્ર તુર્વસુ અને એનો પુત્ર યવન થયો આ ચદ્રવંશી ક્ષત્રિય યવન જ મિસરમા ઇથિઓપિયન, અરબસ્તાનમા મુસલમાન, પેર્સિયાનમા હિન્દુ અને શ્રીસમા શ્રીક કહેવાયો યવન લોકો તાત્રિક યુગમા તાત્રિક ધર્મ લઈને ભારતથી આફ્રિકામા ગયા એથી આફ્રિકામા ભારતના ભગવાન ઇશુ-ઈસા-

ગિળ અથવા આઈશ્યકની ઉપામના પ્રચલિત છે ત્યાથી કોઈ ભારતીય યવન તાત્ત્વિક ધર્મ લઈને અરણસ્તાન અને પેલેસ્ટાઈનમા પહોંચ્યો અને ત્યાં તેમણે પ્રતિમા-પૂજનનો પ્રચાર કર્યો

જૈન માન્યતા અનુસાર ભારતવર્ષમા યુગલિક ધર્મ વિસ્તેષ થયા પછી કર્મભૂમિ મર્યાદા પ્રચલિત થઈ છે નેથી અનાર્થ અને આર્થ ભેદ પડ્યા છે જે લોકો જ ગલેામા રહીને સત્ સમાગમથી હીન રહ્યા, ધર્મ નામને અશ માત્ર ન સમજવાથી ફક્ત હિંસાપ્રધાન પ્રવૃત્તિમા પોતાનુ છુવન વ્યતીત કરવા લાગ્યા અને ભવાન્તરમા દુષ્ણ પડવાનો ભય ન રાખ્યો એ પ્રકારે બીલ, કિરાત, કૌલ, ચળર, નાગા, આદિ જાતિઓ અનાર્થ બની યવનોનો સમાવેશ અનાર્થોમા છે અનાર્થોમા પણ અનાર્થ વધારે છે અને આર્થોમા પણ અનાર્થત્વની ભાવના રાખવાવાળા વિશેષાધિક છે

૧૧૫ પ્રશ્ન—“ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ” એ સૂત્રમા ‘ એવ ’ શબ્દ કેમ રાખ્યો નથી ?

ઉત્તર—વાચક ઉભાસ્વાતિ સ્વપરસિદ્ધાન્ત અને અનેકાન્ત માર્ગના પૂર્ણ જ્ઞાતા અને શ્રુતધર હતા. અનેકાન્ત સિદ્ધાન્તને કોઈ પ્રકારની અડચણ ન આવે તે માટે એમણે પોતાના રચેલા તત્ત્વાર્થસૂત્રગત ‘ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ’ એ સૂત્રમા ‘ એવ ’ નો પ્રયોગ રાખ્યો નથી એનો આશય એ છે કે-પરિપૂર્ણ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રમ પલ્લ વ્યક્તિ એ જ ભવમા મોક્ષ મેળવી શકે છે અને કંઈક બાહ્ય અશવાળી વ્યક્તિ ભવાન્તરમા મોક્ષ મેળવી શકે છે એથી અનેકાન્ત મર્યાદાનુ અસ્તિત્વ કાયમ રાખવાને માટે સૂત્રમા ‘ એવ ’ નો પ્રયોગ નથી કર્યો

૧૧૬ પ્રશ્ન—કોઈ વ્યક્તિ મકાન ખરીદ કરી રહ્યો છે તે બાર મતધારીની પાસેથી રકમ ઉધારે લઈ લેય છે મતધારીએ તેને ઘરેણા પર રકમ આપી એણે એ મકાનને નવું બનાવ્યું, તો એમા થયેલા આરભ સમારભનું પ્રાયશ્ચિત્ત કેને લાગે ?

ઉત્તર—આરભ સમારભ જનક પાપ મકાન બનાવનારને જ લાગે છે ઘરેણા પર રકમ આપનારને નહિ મતધારીએ જે મત લીધું હોય એમા એણે યથાશક્તિ જે વાતોનું પરિમાણ પૂર્વક પ્રમાણ કર્યું હોય, એનું યથાવત્ પરિપાલન કરવું એ જ એનું ક્યેય છે પોતાના નિર્વાહને માટે જે મતધારી કોઈને ઘરેણા પર રકમ આપે તો એનું મત ખડિત થતું નથી તેમ એને પ્રાયશ્ચિત્ત પણ લાગતું નથી વ્યાપારિક આરભ અવશ્ય લાગે છે પણ તે મતધારીએ લીધેલા મતોમા નકનરરૂપ નથી

૧૧૭ પ્રશ્ન—સાય કાળનું દૂધ પ્રાત કાળમા કામ આવી શકે કે નહીં ? જેમકે આ વગેરેમા ?

ઉત્તર—અન્તર્મૂર્ત્ત (જે ઘડી) ઉપરાતનું અને પ્રહર ઉપરાતનું ગરમ કરેલું દૂધ સ્વાસ્થ્યનાશક, કર્કવર્ધક અને અલક્ષ્ય માનેલું છે એથી સાય કાળનું દૂધ પ્રાત કાળમા આ આદિમા વાપરવું સારું નથી જો આખી રાત અગ્નિની આય સ્વર ગરમ રાખેલું હોય તો તે સાય કાળનું દૂધ પ્રાત કાળમા કામ આવી શકે છે, પણ તે તાજા દૂધની જેમ વધારે ફાયદા કારક નથી

૧૧૮ પ્રશ્ન—‘ નાલન્દા ’ નામ શા માટે કાયમ થયું ?

ઉત્તર—એ મગધની રાજધાની ‘ રાજગૃહ ’ નામનો એક મહોદ્દો હતો એની નજીકમા રહેલા ઝરણામા કમળ વધારે

હતા કમળના મૂળનું નામ 'નાલ' છે એથી આ સ્થાનનું નામ નાલન્દા સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયું. આ સ્થાન અત્યારે રાજગિરથી ચાર ગાઉ ઉત્તરમાં અને આ નામના રેલ્વે સ્ટેશનથી દોઢ ગાઉ દૂર છે. ઇતિહાસકારોનું મતવ્ય છે કે-પટ્ટણા છાત્રાલય હાલનું બડગામ જ પ્રાચીન નાલન્દા છે. કોઈ કોઈ બડગામથી અઢી ગાઉ દૂર નાન દ નામના ગામડાને પણ નાલન્દા જતાવે છે. શ્રી મહાવીર પ્રભુએ અહીં ચૌદ વર્ષાવાસ કર્યા હતા અને જૌતમખુદ્દે આની પાસેના પ્રાવારિકામ્રવનમાં ઘણા વખત સુધી રહીને ધ્યાન ધર્યું હતું.

૧૧૯ પ્રશ્ન—શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસ્ત્રીય નામ કેટલા છે ?

ઉત્તર—(૧) માતા-પિતાએ પાડેલું 'વર્દમાન' નામ છે (૨) સ્વાભાવિક શુભસમુદાયથી 'શ્રમણ' નામ ધર્યું (૩) પરિસહ અને ઉપસર્ગોથી વિચલિત ન હોવાના કારણે દેવેન્દ્રોએ આપેલું 'મહાવીર' નામ પડ્યું (૪) પ્રભુની માતા વિદેહરાજધગ્ની હતી તેથી તેનું અપર નામ 'વિદેહદિક્ષા' તેમજ 'વિદેહદક્ષા' હતું એથી પ્રભુનું નામ 'વૈદેહ' યા 'વિદેહદિક્ષ' પડ્યું (૫) પ્રભુના પિતા જ્ઞાત યા જ્ઞાતકુળના હતા એથી પ્રભુનું જ્ઞાતપુત્ર કે 'જ્ઞાતનન્દન' પડ્યું (આચાર્યગસૂત્ર ૨૪ અધ્યયન) (૭) અતિ ધોર તપોમય સાધના કરવાથી 'દીર્ઘતપસ્વી' નામ ધર્યું (૮) અસાધારણ અપરિચ્છન્ન-મત ધારણ કરવાથી અથવા દ્રવ્ય ભાવ શ્રથીનો ત્યાગ કરવાથી પ્રભુનું નામ 'નિર્જન્ય' કહેવાયું, (બોદ્ધપિટક) (૯) બિહારની પ્રાચીન નગરી વિશાલા હતી જેને અત્યારે 'વસાહપટ્ટી' કહે છે. પ્રભુની માતા વિશાલાની હતી એમનું બીજું નામ વિશાલા હતું એથી પ્રભુનું નામ 'વૈશાલિક' પડ્યું (૧૦) સાડાબાર વર્ષ સુધી પ્રભુએ આત્મ શુદ્ધિના માટે અસાધારણ સયમ રાખ્યો એથી પ્રભુનું નામ 'મુનિ' પડ્યું (૧૧) પ્રભુએ 'બ્રહ્મ વેદિ સંબ્રાહ્મણ' એ

વાસ્તવિક આત્મસ્વરૂપને જાણખ્યુ અને આચાર, વચનથી સાચા બ્રાહ્મણત્વને ધારણ કર્યું, એથી પ્રભુનું નામ 'બ્રાહ્મણ' પડ્યું (સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર, ૨ અધ્યયન) (૧૨) 'સતી મતિર્યસ્ય સ સન્મતિ' પ્રભુની મતિ સદ્વૃષ, અચન, શાશ્વત અને સત્યરૂપ હતી, એમા વિભાવોના કારણે જરાપણ ફેરફાર થયો નહિ એથી પ્રભુનું નામ 'સન્મતિ' પડ્યું (૧૩) મોટા લોકોમા પણ સર્વથી મોટા વીર પ્રભુ હતા, અને એમણે મોઢી મોટી સલામા ઉપદેશ આપ્યો હતો એથી એમનું નામ 'મહાવીર' હતું (૧૪) કારણકે ગોત્રમા અતિમ તીર્થ કર હોવાથી પ્રભુનું નામ 'અન્ત્યદાશયથ' હતું (૧૫) જ્ઞાત અને નાથ સમાનાર્થક અને કેવળ ઉચ્ચારણ-લેઈ હોવાના કારણે પ્રભુનું નામ 'જ્ઞાતાન્વય' અથવા 'નાથાન્વય' પડ્યું (ધ્વન જય નામમાળા શ્લોક ૧૧૬.) (૧૬) કોઈ જીવને ન મારવો અથવા મારો એમ ન કહેવાથી પ્રભુનું નામ 'માહણ' થયું (સૂત્રકૃતાગ સૂત્રનું બીજું અધ્યયન) (૧૭) અતિમ તીર્થના પ્રવર્તક હોવાથી પ્રભુનું નામ 'ચરમતીર્થકૃત્' અથવા 'તીર્થ કર' પડ્યું (૧૮) દેવાદ્યાસૌ આર્યસ્ય દેવાર્ય અથવા 'દેવે ભર્યતે મભિગમ્યતે ઇતિ' અથવા 'દેવાના ઇન્દ્રાદીના ભર્ય સ્વામી ઇતિ'—દેવરૂપ આર્મ કે દેવોના આઠરણીય-માનનીય, અથવા દેવેન્દ્રોના સ્વામી-ઈન્દ્રોના પણ ઈન્દ્ર હોવાથી પ્રભુનું અન્વર્થક નામ 'દેવાર્ય' પડ્યું (અભિધાન ચિન્તામણી ૧ કાંડ,)†

પ્રશ્નકાર—પુખરાજજી આહોરવાસી—એ ગલોરસિટી

૧૨૦ પ્રશ્ન—જે કોઈ ફાસુ પાણી પીએ, એક ટાઈમ ખાય, તે એકામણા બેઆસણાનું પચ્ચદ્ધખાણુ લઈ શકે કે નહીં ?

† જૈન સિદ્ધાન્ત-બોલ સમદર્મા મુદ્રિત ૫ બેચરદામના એક લેખમાથી સંલેખમા ઉદ્ભવ

ઉત્તર—ગરમ જળ ન મળવાને કારણે અથવા ઉષ્ણ જળ પીવાનું માફક ન આવવાના કારણે ક્ષાત્તુ પાણી વાપરીને પણ એકાસણા કે બિયાસણાનું પચ્ચકખાણુ લેવામા કોઈ જાતનો દોષ નથી ‘ ઉપવાસે તન્દુલધાવન રક્ષાનીર ચ કસ્પતે ન ઘેતિ ? ’ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમા સેનપ્રશ્નોત્તરકાર લખે છે —

તેવાસુપવાસે પ્રાસુકમુખ્ણોદક ચેતિ પાની ઢય કસ્પતે રક્ષાજલ તન્દુલધાવન પ્રાસુકં મવતિ ।

ઉપવાસમા પ્રાસુક અને ઉષ્ણોદક એ જ ને પાણી પીવા કહ્યે છે રક્ષાજલ અને તન્દુલધાવન જ ને પ્રાસુક છે જ્યારે ઉપવાસ મા પણ પ્રાસુક (ક્ષાત્તુ) પાણી પીવાની આજ્ઞા છે તો પછી એકામણા, બેઆસણામા પીવાથી શુ હરકત છે ? કંઈ નહીં પરંતુ પ્રાસુક જળ કાલાતિક્રમ ન હોવું જોઈએ અચલગમ્હીય શ્રી હર્ષનિધાનસૂરિએ પોતાના મગ્નહ કરેલા ‘ રત્નસ અયપ્રકરણ ’- મા લખ્યું છે કે—

તિફલાઈ પરિસુદ્ધ, હોઈ સચિત્ત મુદ્ધુત્તમજ્ઞમિ ।

પચ્છા તિમુદ્ધુત્તજલ, ફાસુય મણિય જિણિદેહિં ॥૨૫૨॥

ત્રિકલા ચૂર્ણ, રાખ વગેરે પ્રયોગથી અચિત્ત કરેલું જલ એક મુદ્ધુર્ત (બે ઘડી) સુધી સચિત્ત રહે છે એ ઘડી થયા પછી ત્રણ મુદ્ધુર્ત (છ ઘડી) સુધી પ્રાસુક (અચિત્ત) રહે છે અને છ ઘડી થયા પછી પાણુ સચિત્ત થઈ જાય છે, તે જલ સચિત્તના ત્યાગીઓને પીવા યોગ્ય નથી રહેતું, એવું જિનેશ્વરભગવતોએ કહેલું છે

૧૨૧ પ્રશ્ન—કોઈ જામને અઠચણ હોય તો સ વત્સરી પ્રતિ-ક્રમણ પછી ભાદરવા શુદ્ધ ૮ સુધી કરી શકે કે નહીં ?

ઉત્તર—સવત્સરીના દિવસે કે જે દિવસ પહેલાં કોઈ બાઈને અડચણ (કારણ) આવી જાય તો તે કારણ મળ્યા પછી ભાદરવા શુદ્ધ ૮ સુધી સવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરી લે તો કોઈ દોષાપત્તિ નથી, કારણ કે ન કરવાની અપેક્ષામાં કરી લેવું લાભકારક છે

૧૨૨ પ્રશ્ન—જીવ અન્તર્મુદૂર્તમાં ચારે ગતિ દ્વરમે કે નહીં ? કઈ અપેક્ષાથી દ્વરમે ?

ઉત્તર—જીવ અન્તર્મુદૂર્તમાં ચારે ગતિ દ્વરમે એવું કયાય વાચવામાં કે જોવામાં આગ્યું નથી કદાચિત્ માનસિક વિચાર છાની અપેક્ષાએ સમજાએ તો જીવ ચારે ગતિની દ્વરસના કરી શકે છે એમાં સૂક્ષ્માન્તર્મુદૂર્ત કાળ લાગવાનો સંભવ છે વિશ્વગતિસમાપન્ન જીવ લોક-દિગ્વિભાગોની દ્વરસના કરે છે પરંતુ અન્તર્મુદૂર્ત કાળ નથી લાગતો વિશ્વગતિનો ઉત્કૃષ્ટકાળ પાંચ સમયથી અધિક નથી

૧૨૩ પ્રશ્ન—આદિનાથને કેવળજ્ઞાન થયા પછી અન્તર્મુદૂર્તે મરુદેવી માનો મોઢો ગયા, એટલા વખતમાં ખબર આવવી, તૈયાર થવું અને ઉઘાનમાં જવું, એ કેવી રીતે જાન્યું ?

ઉત્તર—મરુદેવી માતા ઘરથી ઉઘાનમાં શ્રી આદિનાથપ્રભુના સમવસરણની પાસે ગયા ત્યાં હાથી પર બેઠેલા જ મરુદેવી માતા અન્તર્મુદૂર્ત અવશિષ્ટાણુમાં અનિત્યાદિ ભાવના ભાવતા કેવળજ્ઞાન પામી મોઢો ગયા ઘરથી સમવસરણ સુધી પહોંચવા સુધીનો સમય એથી જુદો સમજવો જોઈએ અને અનિત્યાદિ ભાવનાપૂર્વક કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ મેળવવાનો અન્તર્મુદૂર્ત કાલ પણ જુદો બીજો.

ચૈત્રી સવત ૨૦૦૪ : ભાદરવા શુદ્ધ ૧૫-ચરાદ.

પ્રશ્નકાર—મણિલાલ જૈન—કુકરી (ખાર-માલવા)

૧૨૪ પ્રશ્ન—અઉલ્લસાય ચૈત્યવદનની પાછળ જ કિ ચિ કેમ નથી કહેવાતી ?

ઉત્તર—ધર્મક્રિયાઓમા ઠેટલીક પ્રયાઓ શિષ્ટ આચાર્યાચરિત છે અઉલ્લસાય ચૈત્યવદનની પછી જ કિ ચિ ન કહેવી એ શિષ્ટ આચાર્યોની આચરણ છે, એમ સમજવું જોઈએ

૧૨૫ પ્રશ્ન—ઓમાસામા પાણી કોણ વરસાવે છે ? ‘ ગાજ ’ શું શબ્દ છે ?

ઉત્તર—સમુદ્રમાથી કે મહાનદીઓમાથી વાયુદ્રાગ જે જળની વરાળ ઊંચી જઈને આકાશમા એકઠી થાય છે અને એમા અતુલ્યતા થતા અધ્યાયિક અસખ્ય જળરૂપ જીવો પેદા થાય છે પરિપક્વ હોવાથી તે પાણી ઓમાસામા વર્ષે છે અપરિપક્વ હિમના રૂપે જલનો ગર્ભ ગળીને એક બીજા ઉપર ટકોર માટે છે, એથી ‘ ગાજ ’ શબ્દ થાય છે અને વીજલી પણ પેદા થાય છે

૧૨૬ પ્રશ્ન—સિદ્ધાચળ પર્વત જ જૂદીપમા છે કે બીજા દીપોમા પણ છે ?

ઉત્તર—સિદ્ધાચળ તીર્થ જ જૂદીપના દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રના સૌરાષ્ટ્ર (સોરઠ) દેશમા જ છે અન્ય કોઈ દ્વીપ કે એમના ક્ષેત્રોમા નથી શ્રી વીરવિજયજીરચિત સ્તવનમા લખેલું છે કે—

“ વિમલાચલ વિમલા પ્રાણી, શીતલ તરુ છાયા ઠરાણી
રસવેધક કચન ખાણી, કહે ઇન્દ્ર મુણે ઇન્દ્રાણી
સનેહી સત એ ગિનિ સેવો,

હા રે ચૈદ ક્ષેત્રમા તીર્થ નહીં એવો સનેહી સત ॥ ૧ ॥ ”

૧૨૭ પ્રશ્ન—મદિરા માસ ખાવાવાળાને કેવળજ્ઞાન ઉપજે કે નહીં ?

ઉત્તર—મદિરા માસભક્ષક ભવ્ય મનુષ્ય જો મદિરા-માસા દિકનો સર્વથા પરિત્યાગ કરીને વિશુદ્ધતમ પરિણામધારાથી અનિત્યાદિ ભાવના ભાવતા શુદ્ધધ્યાનના ચોથા પગથિયા પર આરૂઢ થઈ જાય તો તે કર્મ ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન મેળવી શકે છે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિને માટે વિશુદ્ધતમ નિષ્કામ ભાવના અને અકામ ધૈર્યની આવશ્યકતા ■ જોની ન્યૂનતાવડે કર્મોના અત્યંત અભાવ નથી હોતો અને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ નથી હોતી

૧૨૮ પ્રશ્ન—વિદ્યાધર જ બૂદ્ધીપમા છે કે અદી દ્રીપમા છે ?

ઉત્તર—જ બૂદ્ધીપમા જો, ધાતકી ખડ દ્રીપમા જો અને પુષ્કરાર્ધ દ્રીપમા જો, જોમ અદી દ્રીપમા પાથ ઐશ્વર્ય ક્ષેત્ર છે જોતા પર આવેલી જો એણીઓમા આવેલા નગરોમા વિદ્યાધરોના વાસ સમજવો ભરતક્ષેત્રોમા વિદ્યાધરો નથી હોતા, ભરતમા તેઓ ગમનાગમન કરે છે

૧૨૯ પ્રશ્ન—‘ ચત્તારિ અર્ધ હસ દોય ’ અષ્ટાપદ પર્વત પર જો શા માટે બેસાડ્યા છે અને તે પર્વત શાશ્વતો છે કે અશાશ્વતો ?

ઉત્તર—અષ્ટાપદ પર્વત શાશ્વતો નથી, અશાશ્વત છે અષ્ટા પદ પર્વત ઉપર પહેલા ચક્રવર્તી ભરત મહારાજાજો ભાવી જિને શ્વરોના વદન, પૂજન, ભક્તિના માટે સૌધશિખરી કચનમય ભવ્ય જિનાલયો યનાવ્યા હતા અને જોમા ચત્તારિ-દક્ષિણ દિશામા ચાર, અર્ધ-પશ્ચિમ દિશામા આઠ, હસ-ઉત્તર દિશામા દશ અને દોય-પૂર્વ દિશામા જો, જો પ્રમાણે ત્રયસદેવ આદિ

જિનવરોની પોતપોતાના શરીરપ્રમાણુ જેવડી વર્ણ અને લીલન-
મય પ્રતિમાઓ સિ હનિવધાસનથી વિરાજમાન કરી, એ સમયથી
આજ સુધી એ અષ્ટાપદ પર્વત નામથી વિદ્યમાન છે

૧૩૦ પ્રશ્ન—કેવળજ્ઞાની જીધો શકે કે નહિ ?

ઉત્તર—દર્શનાવરણીય-ઘાતી કર્મનો સર્વથા ક્ષય થઈ
જવાથી કેવળી ભગવાનને નિદ્રાવરણીયનો ઉદ્વેગ હોતો નથી
એથી કેવળજ્ઞાનીને કદી પણ નિદ્રા નથી આવતી જીધ લેવી એ
તો પ્રમાદ છે, કેવળી ભગવાન સદા પ્રમાદ રહિત જ હોય છે

૧૩૧ પ્રશ્ન—દિશાવગાસિક પોસહમા પડિલેહણુ થાય કે
ન થઈ શકે ?

ઉત્તર—ચાર પહોર કે આઠ પહોર અથવા અધિક દિવસનો
દિશાવગાસિક પોસહ કરીએ તો તેમા પ્રનિલેખનાદિ ક્રિયા અવશ્ય
કરવી જોઈએ ત્રણ કે છ સામાયિકવાળા દિશાવગાસિકમા પ્રતિ
લેખનાદિની આવશ્યકતા નથી, પરંતુ એ લેવાની પહેલાં દિશા
વગાસિક યોગ્ય વસ્ત્રોની પડિલેહણુ કરવી ઠીક છે

૧૩૨ પ્રશ્ન—દશમા અને અગ્યારમા પૌષધોપવાસ ક'ઈ ફેર છે ?

ઉત્તર—દશમા દિશાવગાસિક અને અગ્યારમા પૌષધોપવાસ
છે આવકના મતોની અપેક્ષાએ સખ્યાબેદ તો પ્રત્યક્ષ કે
દિશાવગામિકમા આજીવન દિશાઓનો સંશોધ કરી શકાય છે તે
સામાયિક સહિત પણ હોય છે, અને સામાયિક રહિત પણ
હોય છે પૌષધોપવાસ ઉપવાસ અને સામાયિક મહિત જ હોય
છે અને એમા સાધુની સમાન નિયમિત ધર્માનુષ્ઠાનમા વર્તવું
પડે છે અનેમા એ જ ફેરક સમજવો જોઈએ

૧૩૩ પ્રશ્ન—સમવસરણુમા દેવતા ફૂલની વૃદ્ધિ કરે છે તે તે ફૂલ વિલય થઈ જાય કે ત્યા જ રહે ?

ઉત્તર—દેવરચિત સમવસરણુની સ્થિતિ જ્યાં સુધી કાયમ રહે છે ત્યાં સુધી દેવવૃદ્ધિના ફૂલ પણ કાયમ રહે છે, સમવસરણુનું સફરણુ થાય છે ત્યારે એની સાથે પુષ્પોનુ સફરણુ થઈ જાય છે, તે કાયમ નથી રહેતા -

૧૩૪ પ્રશ્ન—રાજાનું સન્માન કેવી રીતે કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—રાજાને માટે જે દેશ આ પ્રાતમા સન્માનની જેવી નિયમ-પ્રથા કાયમ કરેલી હોય તે રીત મુજબ રાજાનું સન્માન વ્યવહારિક હિતથી કરવું જોઈએ

૧૩૫ પ્રશ્ન—જીવને જન્મતા અથવા મરતા સમયે સૂક્ષ્મ અવ્ય તર વેદના કેટલા સમય સુધી હોય છે ?

ઉત્તર—જન્મ મરણના સમયે પ્રાણીઓને ઘાણી પીણનવત અવ્યન્તર મહાવેદના હોય છે એનો, કાળ અન્તર્મુહૂર્તનો સમજવો જોઈએ એ વેદના નિર્વાણપદ (મોક્ષ) જવાવાળા ચોક્કસ શુભસ્થાનકે આરૂઢ જીવોને કંઈ પણ હોતી નથી

૧૩૬ પ્રશ્ન—મહાવિદેહમા ૧ ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બેળદેવ કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર—જ જૂદીપમા ૧, ધાતકીખડમા ૨ અને પુષ્કરાર્ધમા ૨ એમ કુલ પાંચ મહાવિદેહ દેવ છે જ જૂદીપના મહાવિદેહમા ૩૨, ધાતકીખડકીપના બે મહાવિદેહમા ૬૪ અને પુષ્કરાર્ધકીપના બે મહાવિદેહમા ૬૪ વિજય ખડ છે

જ બૃદ્ધીપમા રહેલા ૨૮ વિજયોમા જ્યારે ઉત્કૃષ્ટથી ૨૮ ચક્ર-
વર્તીઓ હોય છે ત્યારે બાકીની ચાર વિજયોમા જઘન્યથી
ચાર ચાર વાસુદેવ-ગળદેવ હોય છે એ જ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ કાળમા
૨૮ વિજયોમા ૨૮ વાસુદેવ-ગળદેવ હોય છે ત્યારે જઘન્યથી ચાર
ચાર વિજયોમા ચાર ચક્રવર્તી હોય છે, એવો શાસ્ત્રનો નિયમ છે

જે વિજયોમા ચક્રવર્તી હોય છે તેમા વાસુદેવ ગળદેવ હોતા
નથી અને જે વિજયોમા વાસુદેવ ગળદેવ હોય છે તેમા ચક્ર
વર્તી હોતા નથી એ નિયમ સુજ્ઞાન ધાતકીખડ અને પુષ્કરાધ-
મા ગમણા ચક્રવર્તી અને ગમણા વાસુદેવ ગળદેવ સમજવા જોઈએ
—અભિધાન રાજેન્દ્ર ત્રીજે ભાગ ' ચક્રવર્તિ ' ગાળદ

પ્રશ્નકાર—પૂનમચ દ નાગરલાલ દોશી-થરાદ

૧૩૭ પ્રશ્ન—કૃષ્ણ તથા પાંડવો થઈ ગયાને લગભગ ૮૬
હજાર વર્ષ થયા એમ જૈન શાસ્ત્ર કહે છે અન્યમતિઓ ૭ હજાર
૫૫ ગણાવે છે, તો શુ તે કૃષ્ણ તથા પાંડવો જૈન દ્રષ્ટીથી જુદા
હશે ? સાચી કાલગણના કઈ હશે ?

ઉત્તર—શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવો ભગવાન શ્રી નેમિનાથસ્વામીના
સમયમા થયા છે નેમિનાથસ્વામી અને પાર્શ્વનાથસ્વામીનું
અંતર એકવિંશતિમ્યાનક-^૧ પ્રકગણ ૨આદિના લેખાનુસાર ૮૬

૧ ઉપાસી ય સહસ્ત્રા, સત્તસયાય ચ વરિસપન્નાસ ।

નમિ અતરમેય પાસસ્ત બદ્ધાદ્યસયાદ ॥ ૩૦ ॥

૨ અરિદ્વનેમિ વરિસહસ્ત્ર ૮૩૭૫૦, પાસો વરિસ મયાઈ ૨૫૦ વદ-
માળજિળતરાદ ।

—શ્રીમનિધાનરાજેન્દ્ર ૧ માગ ' અતર ' શબ્દ પૃ ૬૬

હજાર ૭૫૦ વર્ષનું તથા પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર પ્રભુનું
અતર ૨૫૦ વર્ષનું છે મહાવીર પ્રભુનું નિર્વાણ થયાને ૨૪૭૪
વર્ષ વ્યતીત થઈ ગયા છે એ હિસાબથી શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવ
૮૬ હજાર ૪૭૪ વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયા. જૈન શાસ્ત્રોની એ
કાલગણના સત્ય છે અન્યમતિઓનું મતબદ્ધ પૌરાણિક ગપ
ગોલો, કદપના માત્ર હિ જૈનોના પાંડવ, કૃષ્ણ અને અન્ય
મતિઓના પાંડવ, કૃષ્ણ એક જ છે; જુદા નથી ફક્ત બ્રાહ્મણ
પડિતોએ કલ્પિત બનાવીને એમની કાલગણતરી જુદા રવ
રૂપમા પરિવર્તન કરેલી છે, જે અવાછનીય છે

૧૩૮ પ્રશ્ન—દહેરાસરમા જઈ પાંચડી કે ટોપી પ્રભુ સામે
ઉતારી નાખવી, આવી પ્રથા કેટલાક ગામડાઓમા જોવાય છે તે
શુ યોગ્ય છે ?

ઉત્તર—ખ્રિસ્તી લોકોમા, ગિગ્લધરોમા અથવા માન્યગણ્ય
પુરુષોની સામે ટોપી ઉતારવાનો રિવાજ છે જે એમની માન્યતા
વદન(સલામ) થા વિનયનું સૂચક છે ખ્રિસ્તીઓની દેખાદેખીથી
અહીં ન ગ્રામ જનતામા પણ કયાક કયાક એ રિવાજ ચાલુ
જોવાય છે જે અન્ધ અનુકરણ માત્ર છે એ રિવાજને શાસ્ત્રીય
રીતે સારા કહી શકાય નહીં

૧૩૯ પ્રશ્ન—ઈરિયાવહિય સૂત્ર દરેક ધર્મક્રિયા કરતા પહેલા
-હોથોના નિવારણ માટે જોલાય છે અને પછી ધર્મક્રિયામા
પ્રવૃત્ત થવાય છે, જ્યારે સામાયિક લેવા વળતે સામાયિક પાઠ
જોલ્યા પછી ઈરિયાવહિય કેમ જોલાય છે ? પહેલું જોલવામા
કાઈ દોષ હશે ?

ઉત્તર—ઈરિયાવહિ-પ્રતિક્રમણ વિનાની કોઈ ક્રિયા નથી
હોતી, એવો ચોક્કસ નિયમ નથી; કારણ કે "જઘન્યમધ્યમે

તુ ચૈત્યધન્દને પેર્યાપચિકીપ્રતિક્રમણમન્તરેણાપિ - ભવન્તિ " એ પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તિના લેખ અનુસાર જ્ઞાન્ય અને મધ્યમ ચૈત્યવદન ઇરિયાવહિય વિના પણ કરાય છે વાસ્તવમા સામાયિક વિધિના માટે શાસ્ત્રકારોએ જે આજ્ઞા આપી છે એ વિધિને, એ આજ્ઞાને અનુસરીને આચરણ કરવું જોઈએ સામાયિક વિધિ સૂત્ર, અથવા એ જ પ્રકારે લખી છે—

પચાપ ચિદ્દીપ તિવિદેણ સાદુળો જમિઝ્ઞણ પચ્છા સામા હય કરેદ કરેમિ મતે ! સામાહય સાવજ્ઞ જોગ પચ્છાપચામિ જાય નિયમં પજ્જુવાસામિ ત્તિ ઉચ્ચારિઝ્ઞણ પચ્છા હરિયાપહિયાપ પહિક્રમતિ પચ્છા માલોપ્પત્તા વદતિ માયરિયાદ જહા રાય ણિપ, પુણો વિ ગુરુ વદિત્તા પહિલેહિત્તા ણિવિદ્ધો પુચ્છતિ પદતિ વા ।

એ વિધિથી પોષધચાળા આદિ મધાનોમા જઈને ત્રિવિધ યોગથી માધુને વદન કરીને પછી કરેમિ મતે ઇત્યાદિ પાઠથી સામાયિક - લેવે પછી ઇરિયાવહિય કરે, ગમન આગમનની આલોચના કરીને, આચાર્યાદિ ગ્નાધિકોને વદના કરી મહામા પહિલેહનપૂર્વક જેમીને પછી પુસ્તક પઢે, અથવા સૂત્રાર્થ પૂઠે

—આવહ્યકસૂત્રવૃદ્ધોકા

વદિઝ્ઞણ વ છોમવદ્ધેણ ગુરુ, સદિસાવિઝ્ઞણ સામાહય મણુકહિય, જહા કરેમિ મતે ! સામાહય તથો હરિયાપહિક્રમિય આગમણમાલોપ્પ પચ્છા જહાજેદ્ધ સાદુળો વદિઝ્ઞણ પદદ સુણદ વા ।

ચોમવદનથી શુરુને વદન કરીને સદિસાદુ ઇત્યાદિ આદેશ માગીને કરેમિ મતે ! સામાહય ઇત્યાદિ સામાયિક ૬૭૭ ઉચ્ચાર્યા પછી ઇરિયાવહિય કરવું પછી આલોચના કરીને જ્યેષ્ઠ સાધુઓને વદન કરીને પુસ્તક વાચવું અને બણવું . ૧-

—વિજયસિંહાચાર્યરુત-આવકપ્રતિક્રમણચૂર્ણિ

સ્વાસમણદાઠુ ઇચ્છાકારેણ સદિસદ્ ભગવન્ ! સામાદય
મુદ્ધપત્તિ પડિલેદ્દેમિત્તિ મણિય ધીય સ્વાસમણપુવ્ય મુદ્ધપત્તિ
પડિલેદ્દિય, સ્વાસમણેણ સામાદય સદિસાધિય ધીયસ્વાસ
મણપુ-ય સામાદય ઠાવિત્તિ હુત્તું સ્વાસમણપુવ્ય અદ્ધાવળય
મત્તો પચમગલ કલિત્તા કરેમિ મતે ! સામાદય ઇચ્છાદ સામા
દયસુષ્તે મણદ પચ્છા ઇરિય પલિકમદ્ !

ખમાસમણુ દધને ‘ ઇચ્છાકારેણુ સદિસદ્ ભગવન્ ! સામા-
યિક મુદ્ધપત્તિ પડિલેદ્દુ ? ’ એવુ બોલીને પછી ખમાસમણુ
આપવા પૂર્વક મુખવચ્ચિકાનુ પડિલેદ્દલ કરવુ પછી ઇચ્છામિ
ખમાઠ, ઇચ્છાકારેણુ સામાયિક સદિસાદિ ?, ઇચ્છામિ ખમાઠ,
ઇચ્છાકારેણુ, સામાયિક ઠાઉ ? કહીને ખમાસમણુ દધ, અર્ધા
નમી, નવકાર ગણી કરેમિ જ તે સામાઇય ઇત્યાદિ પાઠ-મૂત્ર
કહેવો પછી ઇરિયાવહિય પ્રતિકેમણુ કરવુ

—ભાવકવિધિ-પ્રકરણ ૧

ઇત્યાદિ સૂત્રમ્ યોમા સામાયિકદ ઠક લીધા ગાદ જ ઇરિયા
વહિય કહેવાની આજ્ઞા આપેલી છે એથી ઇરિયાવહિય પહેલા
કરીને સામાયિકનો પાઠ બોલવો ઠીક નથી જો તેમ કરે તો
આજ્ઞાક્રમ અને અતિચારનો દોષ લાગે છે

૧૪૦ પ્રશ્ન—જાહેર માલની હગણ થતી હોય તેમ દેવ
સ્થાનોમા કે ધર્મસ્થાનોમા પૂજન વગેરેના ચઢાવાની બોલી
બોલાવવી તે અન્ય મતિઓને શુ હાસ્યાસ્પદ નથી તેમા સુધારો
કઇક રીતે ન થઇ શકે ?

ઉત્તર—ધર્મસ્થાન કે જિનાલયોમા એ સ સ્થાઓના નિર્વાહ
ના માટે ચઢાવા બોલવાની પ્રથા શ્રોસદે સર્વાનુમતથી નક્કી

કરેલી છે એમા હવે મચાવવો કે વધારે કોલાહલ થાય તેમ
વર્તવું જોઈએ નહિ અન્ય મતિઓના ઉપહાસ્ય ઠરવાથી
સમ્માઓને લાભકારક રિવાજને મિટાવવો મારો નથી અન્ય
મતિ લોકોમા પણ દેવ-પ્રતિષ્ઠાઓમા ચઢાવો જોલવાનો ગિવાજ
પ્રચલિત છે જૈન ધર્મ અને એની અનેક જાતની ધર્મક્રિયા
ઓનો અન્યમતિઓ પોતાની અજ્ઞાનતાથી ઉપહાસ્ય તો કરે છે
એ બીકથી યથાવત્ લાભજનક ક્રિયાએ છોડી દેવાતી નથી

૧૪૧ પ્રશ્ન—બહુલદેશ અફઘાનિસ્તાન, અરઘસ્તાન તરફ-
નો કહેવાય છે સમ્રાટ સ પ્રતિએ પણ શ્રીમ દેશ સુધી જૈન
ધર્મધ્વજ ફરકાવ્યો હતો મહા મહીના હજ કરવા જનારાઓના
કહેવા મુજબ ત્યા પગલા છે, તો તે શુ આદીશ્વર દાદાના
નર્દા હોય ?

ઉત્તર—અફઘાનિસ્તાન, અરઘસ્તાન આદિ પ્રદેશ ખરે જ
પ્રાચીન કાવનો બહુલી દેશ કહેવાય છે સમ્રાટ સ પ્રતિ ભૂપાળે
યોગ્ય ઉપદેશ મોકલીને શ્રીસ સુધી જૈન ધર્મનો પ્રચાર કર્યો
હતો અને જૈનોની મજ્યા ૪૦ કરોડ સુધી પહોચાડી હતી
માઠી શાસનોત્પત્તિ એ જ કહેવાઈ શકે

પ્રભુશ્રી ઋષભદેવ એક વાર બહુલીદેશની રાજધાની તમશિવા
નગરીના બહારના ઉદ્યાનમા મધ્યાના મયે આવીને કાયોત્તમર્ગ
ધ્યાનમા ઊભા હતા ઉદ્યાન-પાલકના મુજબી પ્રભુના આવાગ
મનની સૂચના મામળતા બાહુબલી રાજાએ પ્રાત કાલે વદનાથે
જવાનો સંકલ્પ કર્યો પ્રાત કાલ ચતા જ પ્રભુ ત્યાથી બીજે વિહાર
કરી ગયા બાહુબલીજી પ્રાત મયે સપરિવાર પ્રભુવદન
માટે ત્યા આવ્યા પરંતુ પ્રભુને ન જોવાથી મહાન સતાપ કરવા
લાગ્યા અને ચિદ્વાકને બાગ પોકારવા લાગ્યા

ચોડને છોડીને પ્રભુ જ્યાં ઊભા હતા ત્યાં રત્નનો ચોતરો બનાવીને એના પર પ્રભુ ઋષભદેવના ચરણ સ્થાપન કર્યા આગળ જતા એ તીર્થ 'ધર્મચક્ર-તીર્થ' નામથી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયું

કાલા તરમા સુહમદના સમયે અહિંનુ આર્યત્વ નષ્ટ થઈ ગયું આ પ્રદેશ પર સુસલમાનો-ચવનોનો અધિકાર થયેલ એમણે તક્ષશિલાનું નામ બદલીને ગિજની અને 'ધર્મચક્ર તીર્થ' નું નામ બદલીને મહામહીના નક્કી કર્યું આગળના સુસલમાન લોકો મહા મહીનામાં હજ કરવા જાય છે ત્યાં બાળા આદમ (આદિનાથ) ના ચરણ સ્થાપિત છે એવું આદિનાથ ચરિત્ર અને હૃદયસૂત્ર ટીકા આદિ ગ્રંથોથી જણાય છે પ્રત્યેક વસ્તુ પરિવર્તનશીલ છે એથી વર્તમાનમાં ઉદ્ધત સ્થાનનું પણ પરિવર્તન થયું

૧૪૨ પ્રશ્ન—કાયોત્સર્ગમાં લોગસ્સ 'ચ દેસુ નિમ્મલયરા' અવવા 'માગરવરગલીરા' સુધી ગણવાનું શાસ્ત્રવિહિત છે તે જાણવા છતાં મૌનપણે ગણવાનું હોવાથી પ્રમાદવશ ઘણી વખત સંપૂર્ણ લોગસ્સ ગણાઈ જાય છે તે માટે દોષ લાગે કે કેમ ? તે માટે શું ઉપાય કરવો ?

ઉત્તર—કાયોત્સર્ગમાં 'ચ દેસુ નિમ્મલયરા' અને 'માગરવરગલીરા' સુધી જ લોગસ્સ ગણવાની શાસ્ત્રીય મર્યાદા છે પ્રમાદવશથી જો વધતાં ઓછાં ગણાય તો અતિચાર દોષ લાગે છે એથી જ્યાં સુધી જાની ચક્રે ત્યાં સુધી બરાબર ઉપયોગ રાખીને કદાચ સુજન જ લોગસ્સ ગણવાનું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ, જેથી અતિચાર દોષ ન લાગે પ્રમાદ છોડીને ઉપયોગ રાખવો એ જ એનો સર્વોત્તમ ઉપાય છે

૧૪૩ પ્રશ્ન—સવારે નવકાતરીનું પરચરખાણ કરનાર સામે

ચોવિહાર કે તિવિહારનું પચ્ચક્ષુખાણુ ન લે તો, અને સાજે પચ્ચક્ષુખાણુ લેનાર સવારમા નવકારશીનું પચ્ચક્ષુખાણુ ન લે તો તેમના પચ્ચક્ષુખાણું શાસ્ત્રદષ્ટિએ યોગ્ય કહેવાય કે નહીં?, સવાર સાજનાં પચ્ચક્ષુખાણું અલગ અલગ છે કે સધિવાળાં?

ઉત્તર—પ્રાત કાલ નવકારશી આદિ યથાશક્તિ પ્રત્યાખ્યાન લેનારા શ્રાવકને સધ્યાસમયે તિવિહાર કે ચોવિહારનું પચ્ચક્ષુખાણુ અવશ્ય લેવું જોઈએ, એ જ પ્રકારે શ્રાવકને હમેશા પ્રાત કાલમા ઓછામા ઓછું નવકારશીનું પચ્ચક્ષુખાણુ લઈને સધ્યાસમયે તિવિહાર કે ચોવિહારનું પચ્ચક્ષુખાણુ લેવું જોઈએ, એ જ શાસ્ત્રદષ્ટિએ શુભ મર્યાદા છે શ્રાવક પ્રત્યાખ્યાન ન લે તો તેઓનો તે પ્રમાદ છે, જે હેય અને અવાચનીય સમજવું જોઈએ પ્રાત કાલ અને સન્ધ્યાકાળના પચ્ચક્ષુખાણું અલગ અલગ છે સધિવાળા નથી

૧૪૪ પ્રશ્ન—મહાવીર પ્રભુની કહેલી અહિંસા અને મહાત્મા ગાંધીજી અત્યારે જે અહિંસા કહે છે, તેમા કઈ તફાવત હશે?

ઉત્તર—મહાવીર પ્રભુની અને ગાંધીજીની અહિંસામા મહાન તફાવત છે

સદ્ધે પાળા સદ્ધે મૂયા, સદ્ધે જીવા, સદ્ધે સત્તા ણ હત્તધા,
 ॥ અજ્ઞાવેયધા, ણ પરિચ્છધા, ણ પરિતાવેયધા, ણ ઉદ્દેવેયધા
 (સૂત્ર ૨૨૨, ઉદ્દેશા ૨, અધ્યયન ૪)

સદ્ધે પાળા પિયાડયા સુદસાયા દુષ્કરપટ્ટિકૂલા અપ્પિયપદ્ધા
 પિયજીવિણો જીવિડકામા (સૂ ૧૨, ૩ ૩, અધ્યયન ૨)

—આચારાગ સૂત્ર ।

—ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી કહે છે કે—સર્વ પ્રાણ, સર્વ ભૂત, સર્વ જીવ અને સર્વ સર્વ, એ બધા જીવોને મારો નહિ, દુશ્માની નાખો નહિ એના પર આપણી સત્તા જમાવો નહિ, એમને મારવાનો પ્રયત્ન ન કરો, હેરાન ન કરો અને ઉપદ્રવ પણ ન કરો, બધા જીવો આયુષ્ય, મુખ અને પોતાનું જીવન આપે છે, મરવાની કોઈ ઇચ્છા કરતા નથી મરણ તેમજ હુ ખ મહુ કોઈને અપ્રિય છે

મથે જીવા નિ દ્વંષતિ, જીવિત ન મરિજિત ।

તમ્હા પાળવહ ઘોર, નિમ્ગથા વજયતિ ણ ॥

—દશવૈકાલિક સૂત્ર ।

—મધા પ્રાણીઓ જીવવા ની ઇચ્છા રાખે છે મરવાની ઇચ્છા કોઈ નથી કરતું એથી પ્રાણીઓનો વધ કરવો એ બધ કર હિ સા છે સાધુઓએ એનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ, અર્થાત્ત જેવી રીતે આપણને જીવવાની ઇચ્છા છે, એ જ પ્રકારે જીવ માત્ર જીવવાની ઇચ્છા રાખે કે મરણને કોઈ ઇચ્છતું નથી

ઉપશૈક્ષ્ણ અવતરણોના સાર એ જ છે કે કીડી, મ કોડા, વાહર, હરણ, રોઝ, માછલી, પક્ષી, પશુ વગેરે અનાય, મૂળા, નિર્ગળ પ્રાણીઓની તથા મનુષ્યાદિ પ્રાણીઓની રક્ષા કરવાની લાગણી શ્રવણ ગંભવી જોઈએ એ જ સાચો સાધુધર્મ છે સ સારી ગૃહસ્થના જીવનમાં સ્વાર્થવશ અથવા અજ્ઞાનતાથી વ્યાપાર તેમજ લોભનાદિમા જે હિ સા થાય છે તે વિવશતા છે, પરંતુ તેમા પાપ છે, અધર્મ છે અને તેવી હિ સા છોડવા લાયક છે

‘એ પ્રમાણે વીરપ્રભુ પ્રફુલિત’ અહિ સા વિશ્વોપકારક, સર્વ-વ્યાપક અને જીવ માત્રની મુરક્ષા કારક છે તે ઉપકારી અને

અનુપકારી કોઈ - પણ પ્રાણીને કોઈ પણ હાલતમાં મારવાનો, ઉપદ્રવ કરવાનો, પરિતાપ ઉપજાવવાનો, દંષાવી દુખી કરવાનો ઉપદેશ નથી દેતી, એથી કરીને પ્રભુએ નિર્દેશ કરેલી અહિંસા મર્બવ્યાપક અને ઉપકાર કરનાર મનાએલી છે

મહાત્મા ગાંધીજી પોતાની માનેલી અહિંસાનું સ્વરૂપ એવી રીતે પ્રગટ કરે છે કે-“મારી અહિંસા એ મારી જ છે જીવ દયાનો જે સાધારણ અર્થ કરવામાં આવે છે તે મને માન્ય નથી જે જીવજીતુ માણસને ખાઈ જાય, અથવા નુકમાન પહોંચાડે તેને ગયાવવાની દયાવૃત્તિ મારામાં નથી આમ વિચાર કરતા કરતા હું એવા નિર્ણય પર આવ્યો કે જ્યાં વાદરાઓ ઉપદ્રવરૂપ હોય ત્યાં તેમને મારવાથી હિંમત યતી દેખાય તો તે ક્ષમ્ય ગણાય. એટલું જ નહીં પણ એવી હિંસા એ ધર્મ બને છે”

હરિજન તા ૫-૫-૪૬ પૃષ્ઠ ૧૨૩

એ કથનથી સ્પષ્ટ મિદ્ધ થાય છે કે ગાંધી મહાત્માની અહિંસા હિંસા, રોષ, કૃતરા, કબુતર, માછલી આદિ અવાદ, નિર્જાલ પ્રાણીઓના વિનાશનો ઉપદેશ આપે છે અને માસ ખાવાવાળાઓને એવું કરવાની પ્રેરણા કરે છે તેમજ એવા ભારભૂત પ્રાણીઓનો મહાર કરવાનું જતાવે છે અને સહાર કરવાનો આદેશ પણ આપે છે એથી જ ગાંધીજીની માનેલી અહિંસા રાષ્ટ્રીય, એકદેશીય, માનવ માનની રક્ષક અને મૂગા, અનાથ, નિર્ગળ પ્રાણીઓની સહારક છે હવે સમજી લેવું જોઈએ કે પ્રભુ શ્રીમહાવીરસ્વામી નિર્દિષ્ટ અહિંસામાં અને ગાંધીજીની માન્ય અહિંસામાં પરસ્પર કેટલું અંતર છે ?

શુ થગદ (ઉત્તર ગુજરાત) તા ૧૭-૧-૪૮

પ્રશ્નકાર-સાધવીથી સુક્રિશીલ—ચરાદ

૧૪૫ પ્રશ્ન—નવકાર મંત્રના કર્તા કોણ છે ? અને તેની ઉત્પત્તિ કયારથી થઈ છે ?

ઉત્તર—જેવી રીતે કાળ, જીવ અને જૈનધર્મ એ ત્રણે અનાદિ છે, એ જ પ્રમાણે નવકાર (નવકાર) મંત્ર પણ અનાદિ છે અનાદિ વસ્તુનો કર્તા કોઈ હોતો નથી અને એનો ઉત્પત્તિ કાળ પણ હોતો નથી ‘લઘુ-નમસ્કાર સ્તોત્ર’માં લખેલું છે કે-

एसो अणाइवालो अणाइजीवो अणाइजिणधम्मो ।

तइया यि ते पइता, एसुच्चिय जिणममुक्कार ॥ १६ ॥

—આ કાલ અનાદિ છે, જીવ અનાદિ છે અને જૈનધર્મ પણ અનાદિ છે જ્યાં સુધી એ ત્રણ પદાર્થ કાયમ છે ત્યાં સુધી ભવિ પ્રાણીઓ દ્વારા આ નવકાર મંત્ર બોલાશે અને માન્ય રહેશે

૧૪૬ પ્રશ્ન—મૂર્તિની આવશ્યકતા છે કે નથી ?

ઉત્તર—દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન એની પ્રતિકૃતિ (મૂર્તિ) થી થાય છે ભારતવર્ષ અને હિંદુસ્તાનનો નકશો જોતા તેમજ મનન કરતા સારા ભારતનું અને હિંદુસ્તાનનું ભૌગોલિક જ્ઞાન માત્ર થઈ જાય છે અને એની આવશ્યકતા પણ છે ; એ જ પ્રમાણે મૂર્તિના અવલોકન માત્રથી તદ્-યોગ્ય વસ્તુસ્થિતિનું વાસ્તવિક જ્ઞાન મળે છે અને હૃદયિક ભાવ વ્યક્ત થાય છે એ કારણથી મૂર્તિની ખાસ આવશ્યકતા છે અને તે દર્શનીય છે

૧૪૭ પ્રશ્ન—ત્રણ થોડા કયારથી પ્રચલિત થઈ અને પહેલા ત્રણ થોડા હતા કે ચાર થોડા ?

ઉત્તર—ત્યારથી તીર્થ કર ભગવન્તોનો અસ્તિત્વ કાળ છે ત્યારથી ત્રણ થોય પ્રચલિત છે વ્યાવહારિક સંખ્યાની અપેક્ષાએ પ્રથમ ત્રણ અને પછીથી ચાર સંખ્યા આવે છે એથી સિદ્ધ છે કે-પહેલાની ત્રણ થોય છે અને પાછળથી એમી થોય થયેલ છે બુદ્ધિસાગરસૂરિજીના લખ્યા અનુસાર હરિભદ્રાચાર્યના સમયમાં થોયી થોયનો મત નીકળ્યો છે પચાશક ટીકાના કર્તા અભયદેવસૂરિજીએ લખેલ પણ છે કે-‘ચતુર્યસ્તુતિ કિલાર્વાર્ચીના’ થોયી થોય નિશ્ચયથી નવીન છે અહીં ‘કિલ’ અવ્યયનો સંભાવના અર્થ માની શકાય તો પણ અભયદેવાચાર્યની માન્યતાથી એથી થોય નવીન જ જણાય છે, પ્રાચીન નથી

૧૪૮ પ્રશ્ન—ઉપશમિકાદિ ભાવોનું સ્વરૂપ શું છે ?

ઉત્તર—વિશિષ્ટદેતુમિઃ સ્વતો યા જીવાના તદ્-તદ્વપતયા મયનાનિ મયસ્તિ । ઇમિરુપશમાદિમિ પર્યાયૈરિતિ યા માત્રા ” વિશેષ કારણોથી અથવા સ્વાભાવિક રૂપથી જીવોનું આત્મશોધન થવું અથવા કર્મોના ઉપશમાદિ પર્યાયોથી આત્મશુદ્ધિ શુભ પ્રગટ થવો એનું નામ ‘ભાવ’ છે ભાવ પાંચ છે-૧ ઔપશમિક, ૨ ક્ષામિક, ૩ ક્ષાયોપશમિક, ૪ ઔદાયિક અને ૫ પારિણામિક

૧ મોહનીય કર્મનું ઉપશમ (ઉદયની રૂકાવટ) થવાથી જે આત્મશુભનો લાભ થાય છે એનું નામ ‘ઔપશમિક ભાવ’ છે ૧ દર્શન-મોહનીય કર્મના ઉપશમથી ‘સમ્યગુપશમ સમ્યક્ત્વ,’ અને ૨ ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉપશમથી ‘ઉપશમ સમ્યક્ચારિત્ર’ આત્મામાં આ બે શુભો પ્રગટ થાય છે અને આ ભાવના એ જ બે ભેદ છે

૨ ચાર-આત્મીકર્મનો અભાવ નીચે / ...

આત્મીય ગુણો પ્રગટ કરવાવાળો ભાવ ' ક્ષાયિક ભાવ ' કહેવાય છે ૧ અનન્તાનુભધી કષાય અને ત્રણે દર્શનમોહનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી ' ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, ' ૨ આગ્નિ મોહનીય કર્મનો સર્વાંશે ક્ષય થવાથી ' યથાખ્યાત ચારિત્ર, ' ૩ સમસ્ત જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી સમસ્ત પદાર્થપ્રકાશક ' કેવળજ્ઞાન, ' ૪ સમસ્ત દર્શનાવરણીય કર્મનો નાશ થવાથી ' કેવળદર્શન ' ૫ થી ૬ અન્તરાય કર્મનો સર્વાંશે વિનાશ થવાથી દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય એ પાચ આશ્ચર્યજનક લઙ્ઘિયો એ પ્રકારે આત્મા આ નવ ગુણ પ્રગટ યાય છે અને એ જ એના નવ ભેદ છે

૩ ઉદ્ધીયમાન ધાતી કર્મોના ક્ષય અને સત્તાગત કર્મોનું ઉપશમ થવાથી આત્માને ગુણ (લાભ) કરનારો ભાવ ' ક્ષાયોપશમિક ભાવ ' કહેવાય છે ૪ મતિજ્ઞાનાવરણીય, શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, અવધિજ્ઞાનાવરણીય અને મન પર્યવજ્ઞાનાવરણીય, એ ચાર કર્મોના ક્ષયોપશમથી ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન તેમજ ૪ મન પર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાન, ૫ મતિજ્ઞાનાવરણીય, શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય અને અવધિજ્ઞાનાવરણીય એ ત્રણ કર્મોના ક્ષયોપશમથી વિપરીત આભાસરૂપ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, તેમજ વિભગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન ૩ ચક્ષુદર્શનાવરણીય, અચક્ષુદર્શનાવરણીય અને અવધિદર્શનાવરણીય એ ત્રણ કર્મોના ક્ષયોપશમથી ચક્ષુ, અચક્ષુ તેમજ અવધિ એ ત્રણ દર્શનોની પ્રાપ્તિ ૫ અન્તરાય કર્મોના ક્ષયોપશમથી દાનાદિ પાચ આશિક લઙ્ઘિયો ૧ અનન્તાનુભધી ચાર કષાય અને દર્શનમોહનીયત્રિક કર્મના ક્ષયોપશમ થવાથી ' ક્ષયોપશમિક સમ્યક્દર્શન ' ૧ અનન્તાનુભધી ચાર કષાય, અપ્રત્યાખ્યાની ચાર કષાય અને ચારિત્રમોહનીય કર્મનું ક્ષયોપશમ થવાથી ' ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર ' ૧ અનન્તાનુભધી ચાર કષાય અને અપ્રત્યાખ્યાની ચાર કષાયનો ક્ષયોપશમ

દેશવિગતિ (ગૃહસ્થ) ધર્મોપવિધિ એ પ્રમાણે ૪, ૩, ૧, ૧, ૧ એમ ૧૮ ગુણો આત્મામાં પ્રગટ થાય છે અને આ જ્ઞાવના લેદ છે

કર્મોના વિપાકોદયથી જીવને જે કારણોની પ્રાપ્તિ થાય
તે નામ ઔદયિક ભાવ છે. ૪ ગતિનામકર્મના ઉદયથી
ચગતિ, દેવગતિ, તિર્યંચગતિ અને નરકગતિ ચાર ગતિ-
૪ કષાય મોહનીય કર્મના ઉદયથી ‘ક્રોધ, માન, માયા,
એ ચાર કષાય’ ૩ વેદ મોહનીય કર્મના ઉદયથી ‘પુરુષ,
પુસક, એ ત્રણ વેદ’ ૧ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના ઉદ-
ભવરમા તત્ત્વખુદ્ધિ કરાવનાર ‘મિથ્યાદર્શન’ ૧ જ્ઞાન
અને દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી ‘અજ્ઞાન’ ૧
। તુલ્યથી કષાય ચાર, અપ્રત્યાખ્યાની કષાય ચાર અને
યાની કષાય ચારના ઉદયથી ‘અવિરતિ’ (અસંયતત્વ)
નીય કર્મ, આયુધ્ય કર્મ, નામ કર્મ અને ગોત્ર કર્મના
ઉદયથી ‘અસિદ્ધત્વ (શરીરધારણ)’ ૬ કષાયના ઉદયથી
ક અધ્યવસાય પ્રવૃત્તિરૂપ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ,
એ ૭ લેખ્યાઓ. એ પ્રમાણે ૪, ૪, ૩, ૧, ૧, ૧, ૧,
૫ ૨૧ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થવાથી આત્મામાં મલિનતા
થાય છે અને એ ભાવના એ જ લોક છે

આવાદિ પદાર્થોના સ્વરૂપનું પરિણામન (અનુભવ) કરા-
ભાવને પારિણામિક ભાવ કહે છે અવત્વ (ચેતનશક્તિ)
(મોક્ષ જ્ઞાની શાશ્વતા) અને અભવ્યત્વ (મોક્ષ
શક્તિનો સર્વથા અભાવ) એ ભાવના એ ત્રણ ભેદ છે
જોના સ્વાભાવિક પરિણામો પરિણિર્ભર છે સિદ્ધ અવોમા
ક ભાવથી કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન અને પારિણામિક
અવત્વ શુદ્ધ વિવેકમાન છે સંસારી અવોમા દોષને

ત્રણ, કોઈને ચાર અને કોઈને પાંચ ભાવ હોય છે જે ગતિ, જાતિ, કાય, યોગ, વેદ, કપાય આદિ માર્ગભ્રાએની અપેક્ષાએ મમજવા જોઈએ અજીવપુદ્ગલ સ્કન્ધમા ઉચ્ચ અને પરિણમન થવાનો સ્વભાવ છે એથી એમા ઔદયિક તેમજ પારિણામિક એ બે જ લેદ છે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાલ, એ ચાર અજીવ દ્રવ્યોમા કેવળ પરિણમનભાવ ॥ એથી એ પ્રત્યેકમા એક પારિણામિક ભાવ જ છે

૧૪૯ પ્રશ્ન—દુર્લભ્ય, અભવ્ય અને જાતિભવ્ય એવો કોઈ વખતે મોક્ષ જાત કે નહિ ?

ઉત્તર—અતિ કઠણાઈથી આત્મવિશુદ્ધિ કારક શુભ સામગ્રી મેળવીને વિશુદ્ધ ભાવ અને અતૂટ આત્મવિશ્વાસથી સમ્યક્ પ્રકારે એનું પરિપાલન કરી દુર્લભ્ય એવ મોભે જઈ શકે છે એને સુજોષ સામગ્રી મુશ્કેલીથી મળે ॥ અને એથી એ પતિત હોવા છતાં પણ ફરીથી ધર્મમા સુદૃઢ યર્ષ જાય છે જેથી એ મોક્ષ મેળવી શકે છે

અભવ્ય એવાને ધાર્મિક શુભ સામગ્રી મળે છે, પરંતુ તે એનું પરિપાલન અશક્તિથી કરે છે એમા ફક્ત લોકપૂજા અને ઐહિક સુખપ્રાપ્તિની કામના જ રહે છે એથી કરીને અભવ્ય એવો કર્મની નિર્જરા કરી શકતા નથી તેમજ મોક્ષપ્રાપ્તિ પણ કરી શકતા નથી અભવ્ય એવામા ભાવવિશુદ્ધિ અને આત્મ વિશ્વાસનો સર્વથા અભાવ હોય છે એથી તે કદી પણ મોક્ષમા જઈ શકતા નથી અભવ્યકુવકમા લખેલું છે કે-૧, ઇન્દ્રપદ, ૨ અનુસાર દેવત્વ, ૩ ચક્રવર્તિત્વ, ૪ વાસુદેવત્વ, ૫ બવદેવત્વ, ૬ પ્રતિવાસુદેવત્વ, ૭ નારદર્ષિત્વ, ૮ કેવલી યા ગણધરના હાથથી પારમેશ્વરી દીક્ષા, ૯ શાસનના દેવ-દેવી, ૧૦ લોકાતિક દેવત્વ, ૧૧ યુગલિક મનુષ્યત્વ, ૧૨ ત્રાયસ્ત્રિશક દેવત્વ, ૧૩ પરમાધામી

દેવત્વ, ૧૪ આગ્નિમુનિત્વ, ૧૫ પૂર્વધરત્વ, ૧૬ ત્રિનપ્રતિમા યોગ્ય
પૃથ્વીકાયત્વ, ૧૭ ત્રિનેશ્વરના ' માતા-પિતા, ૧૮ યુગપ્રધાનત્વ,
૧૯ શુક્લ પાશ્વિત્વ, ૨૦ આહારક, પુલાક, મધુમર્ષિ, ક્ષીરાશ્રવ,
સન્નિવસોતસ, અક્ષોણમહાનસાદિ લબ્ધીઓ ઇત્યાદિ વસ્તુ
પણ અભવ્ય હવે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી

અભ્યવહાર રાશિ-નિગોદ (સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય હવે) મા એવા
પણ હવે છે જે જાતિભવ્ય ઝહેવાય છે અને એ પોતાના
સ્થાનને છોડીને કદી પણ ઊંચે નથી આવતા અનાદિ અન તકાલ
સુધી અભ્યવહાર રાશિમા જ જન્મ મરણ કરતા રહે છે ઊંચે આવ-
વાની સામગ્રીને આ હવેમા મર્વયા અભાવ છે એથી જાતિ
ભવ્ય હવે કદી મોક્ષમા જઈ શકતા નથી

૧૫૦ પ્રશ્ન—કેટલાક લોકો ' હવઈ મગલ ' ના સ્થાને
' હોઈ મગલ ' બોલે છે એ ઠીક છે કે નથી ?

ઉત્તર—જૈન શાસ્ત્રોમા નવકાર મત્રના અરિહતાદિ પાચ
પદોના ૩૫ અક્ષરો અને ચૂલિકાસ્વર ૩૫ ' એસો પચ નમુક્ષારો '
આદિ ચાર પદોના ૩૩ અક્ષર, એમ બે મત્રોને ૬૮ અક્ષર
માનેલા છે કુચલસાભવાચકે ' નવકાર મત્ર છઠ ' મા લખેલુ
પણ છે કે ' અડમઠ અક્ષર અધિક ફળ, નવપદ નવે નિધાન '
જે ' હોઈ મગલ ' બોલીએ તો એક અક્ષર ઝાઝો થઈ જાય
છે એથી કરીને ' હવઈ મગલ ' એ જ બોલવુ ઠીક છે ' હોઈ
મગલ ' બોલવુ તે સાચું નથી

૧૫૧ પ્રશ્ન—ત્રિદરાજ જયસિ હ, કુમારપાલ, ઉદાયન મત્રી
અને હેમચંદ્રાચાર્ય, એમના પાછલા ભવનો વૃત્તાત કેવા
પ્રકારનો છે ?

ઉત્તર—કુમારપાલ પાછલા લવમા મેવાડદેશના કોઈ રાજાને રાજપુત હતો એણે કોઈ સાર્થવાહનો સર્વસ્વ ખર્ચનો લૂટી એની સગભાં સ્ત્રીને મારી નાખી હતી યશોભદ્રસૂરિજીના ઉપદેશથી લૂટનો ધધો છોડીને રાજપુત્રે આદર શેઠને ત્ય નોકરી કરી લીધી હતી શેઠ સાથેના સહવાસે તે આર્હટ ધર્મનો અનુરાગી બન્યો અને તંજે પાચ કોઠીના ૧૮ ફૂલ લઈને એનાથી ભાવપૂર્વક પ્રભુ-પ્રતિમાની પૂજા કરી હતી

સાર્થવાહ મરીને સિદ્ધરાજ જયસિ હ થયો, રાજપુત્ર મરીને કુમારપાલ થયો, આદર શેઠ મરીને ઉઠાયન મત્રી થયો અને યશો ભદ્રસૂરિ મરીને હેમચ દ્રસૂરિ બન્યા પૂર્વ વૈરના કારણે સિદ્ધરાજે કુમારપાલને મારવાના બારે પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ ઉઠાયનમત્રી અને હેમચ દ્રાચાર્યે એની રક્ષા કરી સિદ્ધરાજના મરણ બાદ કુમારપાલ અદાર દેશનો રાજા બન્યો, અને જૈનશાસનની મહાન પ્રભાવના કરી, એણે ચરિત્રાદિ યથોચી જાણી શકાય છે

ચરિત્ર (બનાસ કાઠા) તા ૧૯-૪-૪૮

x

x

x

સૂત્રમે દ્વિસહસ્રચતુર્વિંકમ સવત્સરે-ચિરપુર (ચરાદ) -
વર્ષાવાસે કાર્તિકસિતસૌભાગ્યપચ્ચમ્યા શ્રીસૌધર્મ
બૃહત્પાગચ્ચાર્યભટ્ટારક શ્રીમદ્વિજયયતીન્દ્રસૂરી
ચરણ-મહારાજનિર્મિતે શુભનામધેયસ્ય શ્રી
યતીન્દ્રવચનસ્ય શુર્ગરસાધયા દ્વિતીયભાગ
પરિપૂર્ણમિતિ ।

